ROMÂNII DIN AFARA GRANIŢELOR ŢĂRII

IAŞI-CHIŞINĂU: LEGĂTURI ISTORICE

În planul de activităţi al Despărţământului ASTRA „Mihail Kogălniceanu" Iaşi, un loc aparte a fost acordat conferinţelor (***Conferinţele ASTREI***), dedicate unor evenimente însemnate ale istoriei şi culturii române, simpozioanelor (***Simpozioanele ASTREI***), colocviilor şi meselor rotunde (***Întâlnirile ASTREI***), vizându-se cunoaşterea cât mai largă a problemelor spirituale şi culturale cu care se confruntă societatea noastră, şi mai ales românii din afara graniţelor actuale ale României.

*

Simpozioanele ASTREI

- Simpozionul internaţional ***Republica Moldova – în căutarea identităţii*** – Iaşi, 8-11 octombrie 2001.

- Simpozionul internaţional ***Identitatea limbii române în perspectiva globalizării*** – Iaşi, 17-18 mai 2002.

- Simpozionul internaţional ***Limba şi literatura română în spaţiul etno-cultural daco-românesc şi în diasporă*** – Iaşi, 15-18 mai 2003.

- Simpozionul internaţional ***Spaţiul lingvistic şi literar românesc din perspectiva integrării europene*** – Iaşi, 1-2 octombrie 2004.

- Simpozionului internaţional ***Aspecte ale vieţii spirituale în Europa de Sud – Est din preistorie până în perioada medievală*** – Iaşi, 17-20 octombrie 2004.

- Simpozionul internaţional ***Contacte etnice şi schimburi culturale la nordul şi vestul Mării Negre de la colonizarea greacă până în zilele noastre*** – Iaşi, 12-17 iunie 2005.

- Simpozionul internaţional ***Limba şi literatura română. Regional – naţional – european*** – Iaşi-Chişinău, 23-27 noiembrie 2005.

- Simpozionul internaţional ***Românii din afara graniţelor ţării. Evoluţie istorică şi situaţie prezentă în contextul integrării României în Uniunea Europeană*** – Iaşi-Chişinău, 8-12 noiembrie 2006.

- Simpozionul internaţional ***Românii din afara graniţelor ţării. Coordonate istorice şi naţionale în cadrul european*** – Iaşi-Cahul-Chişinău, 1-4 noiembrie 2007.

- Simpozionul internaţional ***Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice*** – Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008.

Volum tipărit cu susţinerea financiară a Primăriei Municipiului Iaşi

IULIAN PRUTEANU-ISĂCESCU
(coordonator)

ROMÂNII DIN AFARA GRANIŢELOR ŢĂRII
IAŞI-CHIŞINĂU: LEGĂTURI ISTORICE

Cuvânt înainte de
IULIAN PRUTEANU-ISĂCESCU

Postfaţă de
VASILE BOZGA

Casa Editorială *Demiurg*
Iaşi ⁕ 2008

Responsabilitatea pentru corectitudinea şi obiectivitatea ştiinţifică a materialelor inserate în volum aparţine fiecărui autor în parte.

Casa Editorială *Demiurg*
(acreditată de CNCSIS în 2003, reacreditată în 2006)

✉ Şoseaua Păcurari nr. 68, bl. 550, sc. B, et. 4, ap. 16,
700547 - Iaşi, România
☎ 0232/25.70.33; 0745/37.81.50; 0727/84.02.75
E-mail: ceddemiurg@gmail.com; ceddemiurg@yahoo.fr

Consilier editorial: dr. Alexandrina Ioniţă
Director Marketing: **Irina Ioniţă** (☎ 0740/08.20.05).
Editura răspunde la comenzi în limita tirajului disponibil.

© Casa Editorială *Demiurg*
Reproducerea în orice formă, inclusiv prin xerocopiere, fără acordul scris al editurii, intră sub incidenţa legii drepturilor de autor.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Românii din afara graniţelor ţării: Iaşi-Chişinău: legături istorice / coord. şi cuvânt înainte: Iulian Pruteanu-Isăcescu; postf.: Vasile Bozga. - Iaşi: Casa Editorială Demiurg, 2008
Bibliogr.
ISBN 978-973-152-097-1

I. Pruteanu-Isăcescu, Iulian (coord.; pref.)
II. Bozga, Vasile (postf.)

323.1 (=135.1)(100)

Grafică: **Mihai Panainte** şi **Iulian Pruteanu-Isăcescu**.

Coperta I: **Monumentul Unirii** (Iaşi), inaugurat în data de 29 mai 1927, în municipiul Iaşi, la baza Bulevardului Carol I. Monumentul, sculptat şi donat de principesa **Olga Sturdza**, era compus dintr-o piesă centrală – **Ţara**, reprezentată de **Regina Maria** (**Mama**) şi patru piese mici – provinciile întregite: **Basarabia**, **Bucovina**, **Transilvania** şi **românii de pretutindeni** rămaşi în afara graniţelor (**Fiicele**). În anul 1947, Comisia de Armistiţiu a ordonat demolarea monumentului, ce simboliza Întregirea Regatului României. În locul ei a fost adusă Statuia lui Mihai Eminescu (1957). În anii 1994-1999, cu sprijinul Primăriei Municipiului Iaşi şi a principelui **Dimitrie Sturdza**, sculptorul **Constantin Crengăniş** a refăcut monumentul, după fotografii, care a fost (re)amplasat în Piaţa Naţiunii (1 Decembrie 1999).

Coperta IV: **Statuia lui Ştefan cel Mare şi Sfânt** (Chişinău), inaugurată în primăvara anului 1928, întru consemnarea unui deceniu de la Unirea Basarabiei cu Vechiul Regat (operă a sculptorului **Alexandru Plămădeală**).

CUPRINS

Cuvânt înainte (**Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU**) / **9**
Mesajul Primarului Municipiului Iaşi (**Gheorghe NICHITA**) / **12**
Mesajul Primarului Municipiului Chişinău (**Dorin CHIRTOACĂ**) / **14**
Cuvinte de salut (**Victor V. GRECU**, **Areta MOŞU**, **Ion GUMENÂI**) / **16**

ISTORIE ŞI CIVILIZAŢIE ROMÂNEASCĂ

Afrodita Carmen CIONCHIN, *Stema Moldovei istorice – mit şi realitate* / **23**
Sergiu BACALOV, *Activitatea neamului Joreştilor în Ţara Moldovei în secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea* / **55**
Iulian SÂNZIANU, *Revolta orheenilor şi sorocenilor din 1592 şi pretendentul Ionaşcu* / **89**
Dorin LOZOVANU, **Igor ROŞCA**, *Românii / Moldovenii conform recensămintelor din Republica Moldova şi Ucraina: aspecte etnodemografice* / **95**
Ioan-Augustin GURIŢĂ, *Câteva cuvinte despre Luca pârcălabul de Chişinău şi ctitoria sa din Iaşi* / **126**
Vasile POP-LUCA, *Basarabia – pământ românesc* / **131**
Irina IONIŢĂ, *Precizări documentare privind începuturile vieţii medicale la spitalul mănăstirii Sf. Spiridon din Iaşi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, oglindite în Documentele Iaşilor* / **135**
Alexandru AMITITELOAIE, *Contextul istoric al extinderii stăpânirii ţariste asupra Basarabiei* / **143**
Ion GUMENÂI, *Componenţa etnică şi confesională a Basarabiei în anul 1828* / **150**
Natalia TIMOHIN, *Evoluţia social-economică a Basarabiei în anii războiului ruso-turc din 1828-1829* / **158**
Andrei EMILCIUC, *Comerţul cu cereale prin porturile Galaţi şi Odesa (1837-1853)* / **181**
Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU, *Gheorghe I. Brătianu: martir al cauzei naţionale româneşti* / **195**
Silvia SCUTARU, *Congresele eparhiale din anul 1917 din Basarabia* / **207**

Dinu POŞTARENCU, *Activitatea Comisiei Şcolare Moldoveneşti de pe lângă Zemstva Gubernială a Basarabiei (1917-1918)* / **219**
Ioan LĂCĂTUŞU, *Realităţi din Basarabia interbelică oglindite în documentele şi publicaţiile deţinute de către Direcţia Judeţeană Covasna a Arhivelor Naţionale* / **242**
Gheorghe PALADE, *Repere ale evoluţiei Bisericii Ortodoxe din Basarabia (1918-1925)* / **253**
Adrian VIŢALARU, *Iaşul şi drama refugiaţilor basarabeni din vara anului 1940* / **269**
Viorel HODIŞ, *Ore astrale basarabene* / **277**
Octavian ZELINSKI, *Politică şi etnicitate în raporturile dintre Republica Moldova şi România. Repere istorice contemporane şi perspective europene* / **286**

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ ROMÂNĂ

Constantin FRÂNCU, *Forme verbale rare în vorbirea maramureşenilor, bucovinenilor, basarabenilor, aromânilor şi meglenoromânilor* / **299**
Emanuela ILIE, *Artistul basarabean, într-un roman de azi* / **302**
Petru ZUGUN, *Textul ca „locuinţă" comună a sensurilor sintactice şi lexicale relaţionate* / **306**
Ioan LOBIUC, *Din „lingvistica carpatică": românii şi limba lor între universul slav sudic şi cel „nordic" (estic şi vestic) (I)* / **313**
Lucia CIFOR, *Tradiţie şi limbă din perspectiva hermeneuticii* / **334**
Petru ZUGUN, *Mesajul etic al baladei populare româneşti „Mioriţa"* / **346**
Traian DIACONESCU, *Strategia argumentării în scrisorile lui Marco Bandini către Vatican* / **350**
Luminiţa FASSEL, *Eugen Coşeriu şi filologii români. Contribuţii documentare*/ **357**
Nicolae CREŢU, *Marin Sorescu – un român, oltean: din Bulzeşti spre lumea largă (La Lilieci)* / **372**
Horst FASSEL, *Ent-Fremdungen. Rumänienbilder in den beiden Deutschen Literaturen nach 1949* / **380**

CULTURĂ ŞI SOCIETATE ROMÂNEASCĂ

Nicolae CIUBOTARU, *Rolul presei româneşti în propagarea idealurilor naţionale* / **409**
Elena FLOREA-PETREA, *Problema unităţii naţionale române la doi mari prieteni ai românilor: Edgar Quinet şi Victor Hugo* / **436**
Dan JUMARĂ, *Apariţia societăţilor culturale ale românilor din Bucovina* / **444**

Vasile STANCU, *Un vlădică ardelean în Basarabia: Justinian Teculescu, episcop de Cetatea Albă-Ismail* / **455**
Maria GAVRA, *Instituţii ale comunităţii româneşti din Bătania. Perspectivă diacronică* / **473**
Georgeta STEPANOV, *Modalităţi de mediatizare a tranziţiei timpurii în presa scrisă din Republica Moldova* / **485**
Catinca AGACHE, *Eugen Doga* / **493**
Ana HOŢOPAN, *Asimilarea – istorie şi destin* / **498**
Nelu VICOL, *Complexele şi sindromurile identităţii prin limbă şi prin educaţie în contextul comunicării actuale* / **505**

File din istoria contemporană a Astrei. Despărţământul „Mihail Kogălniceanu" Iaşi la al X-lea Simpozion internaţional: „Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice". 90 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Retrospectivă asupra mesei rotunde: Românii din jurul României. Evoluţie şi perspective (**Mircea-Cristian GHENGHEA**) / **513**

***Declaraţia participanţilor la Simpozionul internaţional „Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice"**, Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008* / **516**

***Scrisoare deschisă** Excelenţei Sale, Domnului Traian Băsescu, Preşedintele României* / **518**

***Scrisoare** Excelenţei Sale, Domnului Traian Băsescu, Preşedintele României* (**Nicolae GLOPINA**)/ **520**

Postfaţă: ASTRA, memoria şi viitorul (**Vasile BOZGA**) / **524**

Fotografii / **526**

Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 9-11

PREFAŢĂ

> „Istoria neamului românesc n-a fost decât o lungă, necontenită, halucinantă hemoragie, ne-am alcătuit într-un uragan şi am crescut între vifore. Popor de frontieră, luptam şi muream pentru toţi"
>
> **Mircea Eliade**

A III-a ediţie[1] a **Simpozionului internaţional** dedicat ***românilor din afara graniţelor Ţării***, a fost consacrată ***legăturilor istorice*** dintre cele două oraşe emblematice ale moldovenilor (citeşte – românilor), **Iaşi** şi **Chişinău**. Legătura istorică dintre cele două ***cetăţi*** a fost cel mai bine marcată, anul acesta, prin înfrăţirea săvârşită în data-simbol de 24 ianuarie 2008, urmând, firesc, ca ea să fie accentuată prin aniversarea, în aprilie, a celor 90 de ani împliniţi de la Unirea Basarabiei cu Vechiul Regat.

Volumul de faţă cuprinde cele mai multe dintre comunicările susţinute în cadrul secţiunilor Simpozionului **Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice**, precedate de cuvintele de salut din partea domnului **Gheorghe Nichita**, primarul municipiului Iaşi şi a domnului **Dorin Chirtoacă**, primarul municipiului Chişinău, precum şi din partea prof. univ. dr., DHC **Victor V. Grecu**, vicepreşedinte al Asociaţiunii Transilvane pentru Literatura Română şi

[1] Prima ediţie a Simpozionului internaţional „Românii din afara graniţelor ţării" s-a desfăşurat în anul 2006 (8-12 noiembrie) la Iaşi şi Chişinău, ediţia fiind consacrată *Evoluţiei istorice şi situaţiei prezente în contextul integrării României în Uniunea Europeană* (Vezi *Românii din afara graniţelor ţării. Evoluţie istorică şi situaţie prezentă în contextul integrării României în Uniunea Europeană. Simpozion Internaţional, Iaşi-Chişinău, 8-12 noiembrie 2006*. Volum coordonat de Mircea-Cristian Ghenghea, Iulian Pruteanu-Isăcescu, Iaşi, 2006, p. 7-10, 291-296); a doua ediţie s-a desfăşurat la Iaşi, Cahul şi Chişinău (1-4 noiembrie 2007), şi a fost consacrată *Coordonatelor istorice şi naţionale în cadrul european* (Vezi *Românii din afara graniţelor ţării. Coordonate istorice şi naţionale în cadrul european. Simpozion Internaţional, Iaşi-Cahul-Chişinău, 1-4 noiembrie 2007*. Volum editat de Iulian Pruteanu-Isăcescu & Mircea-Cristian Ghenghea. Prefaţă de Iulian Pruteanu-Isăcescu. Postfaţă de Gheorghe Zbuchea, Iaşi, 2007, p. 7-9); vezi şi *Românii din afara graniţelor ţării. 90 de ani de la întregirea Regatului României*. Volum coordonat de Iulian Pruteanu-Isăcescu şi Irina Ioniţă. Prefaţă de Iulian Pruteanu-Isăcescu. Cu un Preambul de Academician Mihai Cimpoi, Iaşi, 2008, p. 7-8.

Cultura Poporului Român, prof. **Areta Moşu**, vicepreşedinte al Asociaţiunii Transilvane pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român şi preşedinte al Despărţământului „Mihail Kogălniceanu" Iaşi şi conf. univ. dr. **Ion Gumenâi**, preşedinte al Centrului de monitorizare şi implemenatre a noilor metode de cercetare în domeniul istoriei „Pro Historica" Chişinău şi prodecan al Facultăţii de Istorie şi Psihologie a Universităţii de Stat a Moldovei din Chişinău.

Evenimentul din 8-12 aprilie 2008, organizat de Asociaţiunea Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român, prin **Despărţământul „Mihail Kogălniceanu" Iaşi** şi **Muzeul Literaturii Române Iaşi**, în colaborare cu **Primăria Municipiului Iaşi**, Uniunea Scriitorilor din Moldova, Consiliul Judeţean Iaşi, Direcţia Judeţeană pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural Naţional Iaşi şi Complexul Naţional Muzeal „Moldova" Iaşi, a aniversat **90 de ani de la Unirea Basarabiei cu Regatul României** şi **600 de ani de la prima atestare documentară a municipiului Iaşi**, drept dovadă, **Simpozionul ASTREI** a deschis suita de manifestări culturale din Programul municipal „Iaşi 600".

În mod tradiţional[2], volumul este structurat după secţiunile Simpozionului: **ISTORIE ŞI CIVILIZAŢIE ROMÂNEASCĂ** (**Afrodita Carmen Cionchin**, **Sergiu Bacalov**, **Iulian Sânzianu**, **Dorin Lozovanu**, **Igor Roşca**, **Ioan-Augustin Guriţă**, **Vasile Pop-Luca**, **Irina Ioniţă**, **Alexandru Amititeloaie**, **Ion Gumenâi**, **Natalia Timohin**, **Andrei Emilciuc**, **Iulian Pruteanu-Isăcescu**, **Silvia**

[2] Vezi *Românii din afara graniţelor ţării. 90 de ani de la întregirea Regatului României.* Volum coordonat de Iulian Pruteanu-Isăcescu şi Irina Ioniţă. Prefaţă de Iulian Pruteanu-Isăcescu. Cu un Preambul de Academician Mihai Cimpoi, Iaşi, 2008, 142 p.; *Românii din afara graniţelor ţării. Coordonate istorice şi naţionale în cadrul european. Simpozion Internaţional, Iaşi-Cahul-Chişinău, 1-4 noiembrie 2007.* Volum editat de Iulian Pruteanu-Isăcescu & Mircea-Cristian Ghenghea. Prefaţă de Iulian Pruteanu-Isăcescu. Postfaţă de Gheorghe Zbuchea, Iaşi, 2007, 398 p.; *Românii din afara graniţelor ţării. Evoluţie istorică şi situaţie prezentă în contextul integrării României în Uniunea Europeană. Simpozion Internaţional, Iaşi-Chişinău, 8-12 noiembrie 2006*. Volum coordonat de Mircea-Cristian Ghenghea, Iulian Pruteanu-Isăcescu, Iaşi, 2006, 298 p.; *Limba şi literatura română. Regional-Naţional-Universal*, Iaşi, 2006, 578 p.; *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges. North and West of the Black Sea from the Greek Colonization to the Ottoman Conquest*. Edited by Victor Cojocaru, Iaşi, 2005, 550 p.; *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea from Ottoman Conquest to the Present*. Edited by Flavius Solomon & Alexandru Zub in cooperation with Marius Chelcu, Iaşi, 2005, 314 p.; *Aspects of Spiritual Life in South East Europe from Prehistory to the Middle Ages*. Edited by Victor Cojocaru & Victor Spinei, Iaşi, 2004, 400 p.; *Spaţiul lingvistic şi literar românesc din perspectiva integrării europene*. Volum îngrijit de Dan Mănucă, Ofelia Ichim şi Florin-Teodor Olariu, Iaşi, 2004, 484 p.; *Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc şi în diaspora*. Volum îngrijit de Ofelia Ichim şi Florin-Teodor Olariu. Prefaţă de Dan Mănucă, Iaşi, 2003, 548 p.; *Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării*. Volum îngrijit de Ofelia Ichim şi Florin-Teodor Olariu, Iaşi, 2002, 432 p.; *Basarabia. Dilemele identităţii*. Volum editat de Flavius Solomon şi Alexandru Zub, în colaborare cu Sorin D. Ivănescu şi Bogdan Schipor, Iaşi, 2001, 324 p.

Scutaru, **Dinu Poştarencu**, **Ioan Lăcătuşu**, **Gheorghe Palade**, **Adrian Viţalaru**, **Viorel Hodiş**, **Octavian Zelinski**), **LIMBĂ ŞI LITERATURĂ ROMÂNĂ** (**Constantin Frâncu**, **Emanuela Ilie**, **Petru Zugun**, **Ioan Lobiuc**, **Lucia Cifor**, **Traian Diaconescu**, **Luminiţa Fassel**, **Nicolae Creţu**, **Horst Fassel**) şi **CULTURĂ ŞI SOCIETATE ROMÂNEASCĂ** (**Nicolae Ciubotaru**, **Elena Florea-Petrea**, **Dan Jumară**, **Vasile Stancu**, **Maria Gavra**, **Georgeta Stepanov**, **Catinca Agache**, **Ana Hoţopan**, **Nelu Vicol**), autorii materialelor reprezentând diferite centre de cercetare, atât din **Ţară** (Iaşi, Bucureşti, Cluj-Napoca, Timişoara, Sfântu Gheorghe (Covasna), din **spaţiul românofon** (Chişinău, Anenii Noi (Republica Moldova), Seghedin (Ungaria) cât şi din **Uniunea Europeană** (Padova (Italia), Tübingen (Germania) şi Avignon (Franţa).

Volumul se încheie prin retrospectiva ***Întâlnirilor ASTREI***, organizate sub forma unor ***Mese rotunde*: *Românii din jurul României. Evoluţie şi perspective***, în urma cărora a fost adoptată o ***Declaraţie*** menită să sensibilizeze factorii de decizie ai Statului Român, precum şi opinia publică, pe tema situaţiei românilor de pretutindeni, accentuând-se, odată în plus, *necesitatea dezvoltării unui* ***lobby****, în cadrul instituţiilor europene, pentru apărarea drepturilor românilor din vecinătatea României*; se adaugă două ***Scrisori*** către Excelenţa Sa, Domnul **Traian Băsescu**, Preşedintele României, una din partea unui grup de tineri români din fostele teritorii naţionale, şi o alta, semnată de dr. **Nicolae Glopina**, precum şi ***Postfaţa*** (*ASTRA, memoria şi viitorul*), semnată de prof. univ. dr. **Vasile Bozga**, membru al Despărţământului ASTRA Bucureşti.

Ediţia a III-a a Simpozionului „**Românii din afara graniţelor ţării**” s-a bucurat de susţinerea mai multor instituţii şi persoane, cărora comitetul de organizare, format din **Areta Moşu** (preşedinte), **Dan Jumară** (copreşedinte), **Iulian Pruteanu-Isăcescu** (secretar), **Valentin Talpalaru** şi **Mircea-Cristian Ghenghea** (membri) ţine să le exprime, şi pe această cale, întreaga gratitudine.

Recunoştinţa noastră se îndreaptă şi spre Casa Editorială „Demiurg” din Iaşi, al cărei director, dr. **Alexandrina Ioniţă**, s-a îngrijit de editarea, în condiţii impecabile, a celui de-al IV-lea volum dedicat ***românilor de peste fruntarii***, precum şi spre prof. **Areta Moşu**, care a organizat, cu aceeaşi dăruire, cea de-a X-a ediţie a ***Simpozioanelor ASTREI***.

Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU

Românii din afara granițelor țării.
Iași-Chișinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 12-13

ONORATĂ ASISTENŢĂ,

Se împlinesc, anul acesta, 90 de ani de la Unirea Basarabiei cu România, act consfinţit la 27 martie 1918 de cei 150 membri ai Sfatului Ţării de peste Prut.

Demnitate si responsabilitate, curaj si sacrificiu – aceste virtuţi i-au îmbărbătat pe românii din Basarabia să pună piatra de temelie a Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.

(Este de datoria noastră să-i numin aici, pentru ca numele lor să nu rămână doar în pagini de carte sau reviste de istorie, pe cei care au pregătit acest eveniment remarcabil: **Constantin Stere**, **Elena Alistar**, **Vasile Cijevschi**, **Onisifor Ghibu**, **Pantelimon Halippa**, Emanuil Gavriliţă, Ion Pelivan, Nicolae Alexandri, Arhimandritul Gurie Grosu, Grigore Constantinescu, Nicolae Bivol, fraţii Tudor şi Ion Inculeţ, Semion Murafa, Andrei Hodorogea, Alexei Mateevici, Pantelimon Erhan, Pavel Dicescu, Paul Gore).

Avem obligaţia nu numai să-i respectăm pe înaintaşii făuritori ai actului istorie al Unirii, dar şi să-i ţinem treji în memoria conaţionalilor noştri. Ei reprezintă modele veritabile pentru ceea ce înseamnă mândrie naţională, mândria şi demnitatea de a fi român.

Doamnelor şi domnilor,

După cum bine ştiţi, în 2008, Iaşul împlineşte 600 de ani de la prima sa atestare documentară (oraşul fiind menţionat în actul emis de domnul Alexandru cel Bun prin care acorda privilegii comerciale negustorilor lioveni).

Este un an jubiliar pe care îl vom marca prin evenimente importante, de talie naţională şi internaţională, între care se află şi acest Simpozion Internaţional „Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinau: legături istorice", pe care îl salut şi ţin să mulţumesc organizatorilor pentru această iniţiativă lăudabilă.

Un prim eveniment deosebit şi emoţionant a avut loc pe 24 ianuarie, când am semnat împreună cu primarul Chişinăului acordul de înfrăţire între oraşele noastre. Şi vreau să vă spun că domnul Dorin Chirtoacă este un român şi un patriot adevărat. Vă rog să-mi permiteţi să dau citire unui fragment din mesajul domnului primar general pe care ni l-a transmis cu prilejul aniversării a 90 de ani de la Unirea Basarabiei cu patria-mamă:

„Experienţa istorică a relevat cu tărie faptul că unitatea politică era singura cale de rezistenţă în faţa presiunilor concentrice covârşitoare ale marilor puteri vecine şi că doar ea putea asigura supravieţuirea fiinţei etnice româneşti şi evoluţia ei nestingherită. În adâncul inimii fiecărui român este întipărită credinţa că «mântuirea de orice domnire străină» nu se putea realiza decât «prin unitatea naţională».

Cu această ocazie vă transmit Dumneavoastră, întregii Românii, tuturor românilor şi celor ce gândesc şi simt româneşte cele mai calde urări de bine, prosperitate şi bunăstare".

Cred că numai este nevoie de niciun comentariu suplimentar şi-i mulţumim pentru aceste cuvinte deosebite prin intermediul cărora îl simţim foarte aproape de noi.

Onorată asistenţă,

O mare conştiinţă culturală a României, şi-l numesc aici pe poetul Nichita Stănescu, a vorbit despre cifra 90 în stilul său inconfundabil şi imprevizibil.

Scria în 1982: „făcând calculul trist că se împlinesc 90 de ani de când Eminescu nu a mai scris real, cred că în acest an el se va naşte din nou de la început. Mă gândesc că dacă unei femei îi trebuie 9 luni ca să producă miracolul existenţei, 90 de ani îi trebuie ţării ca să-l renască pe el. Eu am venit pe lumea limbii româneşti ca să-l vestesc".

Admirabil gând! de legătură şi continuitate a marilor destine culturale ale românilor.

Urmând această idee a lui Nichita Stănescu, putem crede şi noi că, dacă au trecut 90 de ani de la Unirea Basarabiei cu România, poate e momentul să ne reîntâlnim români şi basarabeni.

România a intrat în Uniunea Europeană şi acest lucru este o veste bună şi pentru Republica Moldova. Dacă destinul european este şansa noastră reală comună, atunci să fim energici şi să valorificăm acest moment prielnic aşa cum au făcut, la vremea lor, înaintaşii noştri care au săvârşit Marea Unire de la 1918.

Vă mulţumesc.

Gheorghe NICHITA
Primarul Municipiului Iaşi

Românii din afara granițelor țării.
Iași-Chișinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 14-15

DOAMNELOR ŞI DOMNILOR,

Îmi cer scuze că vin aşa, pe ultima sută de metri, doar cu un mesaj; am avut programate audienţe, vin de la o întâlnire cu două delegaţii ale Organizaţiei Francofoniei; oricum, încercăm să ne mişcăm cât mai repede, timpul nu ne aşteaptă şi avem un an destul de interesant, acum, în preajma alegerilor parlamentare din 2009. Asta mă obligă la a investi cât mai mult timp posibilităţilor de investiţie în Chişinău.

Am făcut această scurtă introducere în realitatea zilei de azi a Chişinăului pentru a sublinia că munca aceasta e un mijloc pentru a putea realiza ceea ce face obiectul discuţiei prezentului seminar. Avem o istorie tratată de unii ca fiind glorioasă, de alţii, mai puţini la număr, a fost blamată şi contestată, considerată nu tocmai relevantă pentru un popor care se consideră cu tradiţie. Am fost cotropiţi, subjugaţi şi aşa mai departe. Însă dacă este să luăm numitorul comun, şi să analizăm tot ceea ce a fost pro şi contra în istoria noastră, cert devine că avem înaintaşi care au făcut lucruri mari şi foarte mari, depăşindu-şi mult condiţia în epoca sau în epocile în care au trăit şi lăsând moştenire adevărate opere ale istoriei, opere care, începând cu secolul al XIX-lea, au fost distruse; prin ocupaţia de la 1812, apoi prin ocupaţia de la 1940 şi prin falsa demolare din anii ’90 a comunismului. A fost vorba, într-adevăr, de dispariţia URSS-ului, de revoluţii şi aşa mai departe, însă ştim cu toţii că respectivii – nici nu ştiu cum să le spun – au făcut doar câteva piruete, s-au mascat în democraţi şi au continuat să domine spectrul politic în mare parte din Europa de Est. Singurul stat care a reuşit să scape de ei a fost Germania care pur şi simplu a interzis activitatea politică pe teritoriul ei a membrilor fostului Partid Muncitoresc, reuşind astfel să treacă mai repede prin reforme şi să alinieze Estul la standardele existente deja în Republica Federală. Din acest punct de vedere, noi avem 17-18 ani de evoluţie complicată, în care noul a continuat să se bată cu vechiul, în care adevărul a continuat să se bată cu falsul, în care, după o perioadă de efervescenţă, de renaştere naţională şi chiar succese în plan legislativ în primul Parlament democratic, şi un tandem foarte bun cu ţările baltice, începând cu anul 1994, Moldova a intrat într-un regres; s-a întâmplat o dată cu reinstalarea nomenclaturii comuniste în funcţiile cheie din stat. De atunci până în vara lui 2007, am trăit în această stare de incertitudine, neştiind dacă adevărul va reveni la suprafaţă, nu doar sub forma prezentării lui în şcoli (pe ascuns, pentru că profesorilor, deşi le este dictat să predea nu ştiu care istorie, continuă să predea istoria românilor; li se spune de limba moldovenească, dar ei continuă să

promoveze limba română), ci şi în instituţiile statului, unde revenirea acestui adevăr nu era deloc sigură. Iată că în 2007, alegerile locale au arătat un pas, un salt, din acest punct de vedere, astfel încât, în acest moment, putem spune că retrograzii din instituţiile de stat sunt asaltaţi de societatea civilă, de administraţia publică locală în ceea ce priveşte încetarea contestării adevărului şi renunţarea la pseudo-teze ştiinţifice, pentru ca lucrurile să se aşeze exact aşa cum le-a construit istoria şi cum le-a dorit, până la urmă, şi bunul Dumnezeu.

Activitatea noastră de zi cu zi este una care se doreşte un mijloc pentru ca acest adevăr, ce reprezintă o piatră unghiulară, o temelie a oricărei societăţi – cine nu-şi cunoaşte trecutul nu-şi poate cunoaşte viitorul – să-şi găsească locul în societate. Până la urmă, adevărul trebuie să reprezinte o stare firească, o stare de normalitate, şi la şcoală, şi pe stradă, şi la serviciu, peste tot unde locuiesc oameni, viitori cetăţeni ai Uniunii Europene. Am această convingere; e nevoie să muncim zi de zi, an de an, pentru acest deziderat.

Evenimente precum acesta pe care îl organizaţi dumneavoastră sunt un plus de energie, un plus de oxigen, pentru realizarea acestui obiectiv major pe care cu toţii îl urmărim. Sunt convins că intrăm deja într-o perioadă fastă, nu mai suntem doar la capitolul „rezistenţă şi luptă de gherilă", ci ne aflăm deja într-o etapă de promovare, deschisă şi firească. Manifestările de la 27 martie, au fost, aici, la Chişinău, mult mai de amploare decât în anii trecuţi, cu o altă atmosferă în societate, graţie şi domnului Ion Negrei, vicepreşedintele Asociaţiei Istoricilor din Moldova, Asociaţie care a pregătit pliantul pe care îl văd şi aici, pe masă, şi acea poză cu sfatul ţării care a reuşit să aibă impact; a fost o evoluţie în lanţ: am pregătit concertul, a venit apoi ideea unui coleg, consilier municipal, să facem dintr-o astfel de fotografie un tablou pe care să-l facem cadou-donaţie Consiliului Municipal Chişinău; mi-a venit şi mie ideea ca atunci când am mers în România, la invitaţia primarului Adriean Videanu, să iau mai multe asemenea tablouri şi să le ofer peste tot: la Institutul Cultural Român, la primarul sectorului 3, la Preşedinte, la Robert Turcescu.

Repet: suntem într-o perioadă fastă şi sunt convins că putem şi mai mult. Ieri am participat la deschiderea Biroului Turistic al României în Republica Moldova şi mare mi-a fost surpriza că a fost acolo şi Ducu Bertzi, care şi-a cântat şlagărele la o sută de metri de Primăria Chişinăului. Lucrurile se mişcă înainte şi trebuie să avem liniştea sufletească că adevărul nu poate fi ascuns sau că, oricât de mult ar încerca cineva să-l ascundă, el iese la suprafaţă şi iradiază, se răspândeşte.

Vă felicit pentru acest eveniment şi sper să avem şi alte ocazii prin care să consolidăm temelia noastră. Vă mulţumesc foarte mult!

Dorin CHIRTOACĂ
Primarul Municipiului Chişinău

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chiţinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 16-17

MESAJ

Prezenţa noastră, aici, este o ilustră îngemănare de voinţă, cuget şi simţire a românilor de pretutindeni, învederând că poporul român, care a ştiut să înfrunte tragicul istoric şi tragicul moral, are vocaţia perenităţii. Căci adevăratul, marele ctitor al *Unirii celei Mari* a fost poporul român. Iar convenirea noastră de acum, de la Iaşi şi Chişinău, prin valoarea, menirea şi dimensiunile conceperii şi organizării sale, este o manifestare deplină a unui crez istoric nestrămutat, acela că *unirea* este temeiul existenţei naţionale, al demnităţii, puterii şi veşniciei românilor în istorie!

Şi este, deopotrivă, grandilocventă realitatea că inaugurarea şiragului de manifestări cinstitoare, închinate celei mai mari sărbători a neamului românesc, împlinirii visului multisecular al românilor, a realizat-o, pe aceste veghetoare plaiuri româneşti, ASTRA, cea care, aproape un veac, precum şi astăzi, a propovăduit *Crezul Unirii*, fortificându-l până la împlinirea lui.

Această savantă convenire ştiinţifică omagială s-a întrupat prin jertfirea distinsei şi înflăcăratei astriste, vicepreşedinte al Consiliului Central al ASTREI, preşedinte al Despărţământului „Mihail Kogălniceanu" Iaşi, profesoara Areta Moşu, neîntrecută în vrednicie românească şi care, cu tenacitate, patos şi devotament patriotic greu de egalat, cu harul şi înţelepciunea înaintaşilor, într-o fertilă, fecundă şi pilduitoare cooperare cu toate forurile ştiinţifice, culturale şi autorităţile oficiale centrale şi locale, a izbutit, ca întotdeauna, acest solemn oratoriu, întrupând voinţa şi dorinţa noastră, a tuturora.

Iar această grandioasă omagiere este onorată de astrişti de elită – căci, prin perpetuarea slujirii aceloraşi idealuri de emancipare şi unitate, de integrare la nivel european, cum preconiza ASTRA, toţi suntem astrişti –, academicieni, universitari, „dascăli de cuget şi simţire românească", preoţi şi „învăţători de unitate naţională" (cum îl numea Nicolae Iorga pe Gheorghe Lazăr), specialişti din felurite domenii, „delegaţi", ca odinioară, din toate ţinuturile româneşti, însufleţiţi în iureşul propăşirii şi dăinuirii noastre româneşti, care întruchipează voinţa neamului.

Pentru această sărbătoare de omagiere naţională, ce se înalţă acum aici, pe plaiurile româneşti ale celor mai vrednici ziditori, ale căror

jertfe şi fapte ne-au temeinicit şi ne-au vegheat perenitatea, rostesc acum, din căuşul inimii, smerit cuvânt de românească şi nehotarnică cinstire din partea Senatului Universităţii „Lucian Blaga”, din Sibiu, a Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu al Academiei Române, a Consiliului Central al ASTREI dorind, tuturor, belşug de sănătate, prosperitate şi nesfârşite izbânzi în împlinirea unui destin istoric, al cărui temei nepieritor rămâne *Unirea cea Mare!*

QUOD BONUM FAUSTUMQUE SIT!

Prof. univ. dr., D. H. C. Victor V. GRECU
Vicepreşedinte al Asociaţiunii ASTRA

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 18-19

DISTINŞI INVITAŢI, ONORAT AUDITORIU

Cu emoţia firească a evocării unui moment astral din lunga şi martirizata istorie a acestui popor, permiteţi-mi să adaug omagiul unei asociaţiuni al cărei nume este sinonim cu cel al luptei pentru identitate culturală şi naţională. Drumul către ***Unire*** a fost un drum al jertfei care nu a ocolit nici malul stâng al Prutului. Este firesc să ne amintim de cei 13 prelaţi şi contribuţia lor, de personalităţi ale ASTREI care s-au aflat întodeauna în epicentrul evenimentelor. Nu întâmplător ziua ASTREI coincide cu ziua naţională.

Elanul transilvan a contaminat şi Moldova şi Republica Moldova, încât peste tot au apărut despărţămintele care au coagulat matur şi eficient acţiunile pentru valorificarea istoriei şi tradiţiei poporului nostru, a valorilor culturale ale neamului dar mai ales al spiritului naţional în cel mai corect şi actual înţeles. În acelaşi an, 1994, mai întâi la Chişinău, ulterior la Iaşi, la diferenţă de doar o zi, s-au născut cei doi poli din această zonă care au creeat în timp adevărate linii de forţă.

Iaşul a devenuit gazda primitoare a Chişinăului, după cum Chişinăul şi-a deschis porţile şi inima pentru Iaşi.

Am inaugurat astfel un traseu al prieteniei prin care s-au scurs valuri de suflete spre cei care i-au aşteptat atâta timp. Sutele şi poate miile de copii basarabeni, bucovineni, sud-dunăreni au păşit în România pe urmele celor care, acum 90 de ani aveau să aducă o temporară unire teritorială dar o definitivă recuperare a unităţii de simţire şi de limbă. Ceea ce au realizat autorii ***Unirii*** cu Basarabia nu poate fi desfăcut de niciun tratat istoric sau convenţie internaţională. Copiii pe care i-am adus în România prin programele noastre culturale, cunosc la fel de bine Iaşul ca şi Bistriţa, Năsăudul, Becleanul, Alba Iulia, Sibiul, Blajul, Sfântu Gheorghe, Miercurea Ciucului, Baia Mare ori Bacăul, locuri în care au fost primiţi în familiile astriştilor cu braţele deschise şi unde şi-au făcut prieteni pentru todeauna. I-am învăţat să picteze cu inima în cadrul taberelor şi expoziţiilor de pictură, i-am ajutat să aşeze în pagini gandurile sub forma stihurilor. Au stat lângă ei, gata cu un răspuns sau o sugestie, profesori care au făcut voluntariat în spiritul unui nobil angajament nescris, angajament care îşi trage seva inclusiv din momentul pe care îl aniversăm astăzi. Pentru că, suntem convinşi că aceasta au dorit acum 90 de ani cei care au scris la 27 martie – 9 aprilie, actul reîntregirii românilor.

Am avut şi avem aceeaşi deschidere pentru tinerii cărora suntem gata să le predăm, ca în sport, ştafeta acestui sentiment numit ASTRA.

Studenţii basarabeni au găsit la noi nu doar liman şi sprijin ci îndemnul de a-şi forma personalităţi puternice, bine acoperite spiritual, căci în fond, acesta este marele nostru câştig, al tuturor.

Conferinţele ASTREI s-au bucurat de implicarea şi colaborarea unor personalităţi marcante ale vieţii ştiinţifice şi culturale din Iaşi şi din întreaga ţară aşa cum este cazul şi prezentului simpozion. Nu s-a făcut niciodată rabat de la rigoarea ştiinţifică şi probitatea metodică, indiferent de încărcătura emoţională care a marcat întâlnirile noastre. Şi pentru că am ajuns în acest punct, vă invit să păstrăm un moment de reculegere în memoria celui care anul trecut a fost invitatul nostru, conferenţiind cu rigoarea şi patetismul pe care numai el ştia să le folosească, George Pruteanu, vicepreşedinte al Asociaţiunii noastre.

Suntem la cea de a X-a ediţie a ***Simpozionelor ASTREI***: „Românii din afara graniţelor Ţării", dedicat anul acesta *legăturilor istorice dintre Iaşi şi Chişinău*.

Nu voi intra în detalii ştiinţifice pentru că aceasta este menirea invitaţilor noştrii, a căror anvergură, ştiinţifică ne asigură de calitatea intervenţiilor pe care le vor avea. Noi nu am făcut decât cea ce vom continua să facem noi inşine şi ulterior continuatorii noştri: să asigurăm condiţiile necesare pentru ca astfel de evenimente să nu rămană singulare, şi să susţinem, prin exemplul nostru, prin afecţiunea şi dăruirea noastră la menţinerea acestor legături sufleteşti. Nu o vom numi relaţie de prietenie sau colaborare pentru că este mai mult decât atat; o legătură de suflet care nu admite termeni şi formule convenţionale. De aceea sunt prezenţi şi tineri şi seniori astăzi, pentru a confirma garanţia continuităţii, garanţia durabilităţii acestui sentiment care dă genericul simpozionului nostru. Primiţi aşadar din partea Despărţământului „Mihail Kogălniceanu" Iaşi un sincer bun venit aşa cum se cuvine în ceas de aniversare, a noastră, a tuturor, gândul nostru curat şi sentimental de mare bucurie că suntem împreună.

Prof. Areta MOŞU
Vicepreşedinte al Asociaţiunii ASTRA,
Preşedinte al Despărţământului
ASTRA „Mihail Kogălniceanu" Iaşi

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 20

STIMAŢI COLEGI

Centrul de monitorizare şi implementare a noilor metode de cercetare în domeniul istorie „Pro-Historică", salută cu cea mai mare căldură apariţia unui nou volum din seria *Românii din afara graniţelor Ţării*, care constituie o continuare a editării comunicărilor prezentate în cadrul sesiunilor ştiinţifice organizate de către Asociaţiunea Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român – ASTRA, Despărţământul „Mihail Kogălniceanu" Iaşi, ce s-au desfăşurat sub acelaşi generic.

Cu toate că întrunirea organizată la Iaşi, în acest an, s-a desfăşurat sub semnul aniversării a 90 de ani de la Unirea Basarabiei cu România, la acest for ştiinţific internaţional au participat în afară de reprezentanţi ai diferitelor organisme culturale din ţară, practic şi membri a tuturor diasporelor româneşti din Europa. Ar fi cu neputinţă ca glasul acestora să nu fie auzit şi anume această misiune o are volumul de faţă.

Salutăm cu acest prilej cititorul acestui volum în care vor putea fi găsite reflecţii din diferite domenii, atât a specialiştilor consacraţi cât, şi a tinerilor care abia au început să îmbrăţişeze specializarea de istoric sau literat, asupra soartei şi destinului Neamului Românesc.

Astăzi este cu neputinţă de a concepe imposibilitatea de întrunire a reprezentanţilor naţiunii române din Ţară, Republica Moldova, Ucraina, Ungaria sau Bulgaria, iar prin apariţia unor astfel de ediţii poate fi concepută mai vast şi mai detaliat problematica preocupărilor şi interpretărilor gândirii româneşti din diferite colţuri ale spaţiului locuit de români.

Suntem în a patra generaţie a celor ce au înfăptuit Marea Unire şi în faţa generaţiei actuale continuă să rămână deschisă problema unităţii neamului, fapt datorat circumstanţelor nefaste a mersului istoric. Misiunea acestei generaţii nu este alta decât să educe şi să menţină spiritul naţional unitar şi să contribuie prin faptele sale, aşa cum a făcut-o generaţia din anul 1918, la edificarea idealului naţional – cel al integrităţii naţiunii române în cadrul Europei Unite.

Conf. univ. dr. Ion GUMENÂI
Preşedinte al Centrului de monitorizare şi implemenatre a noilor metode de cercetare în domeniul istoriei „Pro Historica" Chişinău,
Prodecan al Facultăţii de Istorie şi Psihologie a Universităţii de Stat a Moldovei din Chişinău

ISTORIE ŞI CIVILIZAŢIE ROMÂNEASCĂ

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 23-54

Afrodita Carmen CIONCHIN

STEMA MOLDOVEI ISTORICE – MIT ŞI REALITATE

Lucrarea îşi propune să realizeze o incursiune cu caracter ştiinţific în istoria mai veche şi mai nouă a Moldovei, abordând şi analizând din perspectivă lingvistico-etimologică şi mitologică câteva dintre problemele cele mai disputate de-a lungul timpului. Demersul nostru de cercetare este structurat în patru secţiuni.

A. Ţara Românească Moldova / Valachia Minor

Din punct de vedere istoric, Moldova este provincia românească dintre Munţii Carpaţi şi Nistru, având o suprafaţă de circa 96.935 km². Potrivit ultimatumului Uniunii Sovietice din iunie 1940, României i s-au răpit 50.762 km² (52,36% din Moldova istorică: Basarabia – 44.500 km², 45,90% din Moldova istorică – şi Nordul Bucovinei – 6.262 km², 6,46% din Moldova istorică), din care astăzi aparţin Republicii Moldova 30.276 km² (fără Transnistria – 3.567 km²) – 31,23% din Moldova istorică, iar restul de 20.486 km² – 21,13% din Moldova istorică – au fost acaparate de Ucraina! Partea Moldovei care aparţine României are o suprafaţă de 46.173 km² (47,63% din teritoriul Moldovei istorice; 19,5 % din teritoriul României).

Atestările arheologice, lingvistice, etno-demografice şi cultural-artistice dovedesc unitatea şi continuitatea multimilenară a poporului nostru în spaţiul românesc care este spaţiul traco-daco-getic ce se întinde din Pannonia şi de la Marea Adriatică (la vest)[1], până în estul Mării Masagete / Caspice (la est)[2] şi de la Marea Tracică / Marea Egee în sud până la Marea Sarmatică / Baltică (la nord)[3]. Spaţiul „trac / românesc" se

[1] „Hotarul de Vest" al spaţiului românesc a fost marcat de descoperirile arheologice din ţinutul Vienei – **ceramica dacică** (ceaşca dacică), de continuitatea istroromânilor din Peninsula Istria şi a aromânilor de pe coasta Mării Adriatice.

[2] „Hotarul Estic" al spaţiului românesc a fost marcat de massageţi, de acelaşi neam cu tyrageţii, tysageţii, samogiţii. Massageţii erau traci: „*Massageten* gens Thraciae" „Pe massaget: neam din Tracia" (Lucan, *Commentarii / Scolii*, în *Fontes ad Historiam Dacoromaniae pertinentes / Izvoare privind Istoria României*, vol. I, Bucureşti, 1964, p. 379).

[3] Dacă „Hotarul de Sud" este marcat de Marea Tracică / Marea Egee, „Hotarul de Nord" este marcat de Getidava, aşezare la vărsarea Vistulei în Marea Baltică; Gdansk, aşezare la gura de vărsare a râului Vistula la Marea Baltică (capitala provinciei „Pomeorze" din Polonia). De altfel, cine mai recunoaşte astăzi în polonezul *Gdansk* (get. *gedan* [ghedan] „cetate mare") şi germanul *Danzig*, vechea cetate daco-getă Getidava?

suprapune exact peste spaţiul „VALAC / PELASGIC" al făuritorilor „Vechii Civilizaţii Europene Neolitice / Old European Civilization"[4]. În decursul timpului, spaţiul românesc s-a restrâns treptat din pricina diverselor hoarde barbare care, în diverse epoci istorice, au contribuit la dezmembrarea unor teritorii. Referindu-se la unitatea neamului din spaţiul românesc, scriitorul Daniel Philippide[5], la începutul secolului al XIX-lea, remarca:

„Parcurgând istoria din timpul trecut, ţara cuprinsă între Ugg, Tissa, Istros, Pontos Euxinos, şi o parte a vechii Schythii, cu care nume istoricii mai vechi şi conservanţi o numeau, mai adesea părţile dinăuntru, din stânga şi de jos ale Istrosului, spre nordul Pontului Euxinos şi Mării Maedita[6]. Drept este ca această ţară să se cheme *Rumunia* (*Ρυμνιαν / Ρουμουνιαν*), de la numele de *rumun* (*'Ρυμνος / 'Ρουμουνος*); după cum locuitorii cei mai vechi şi mai numeroşi îşi dădeau lor, denumindu-se, şi respectând numai acest nume, aruncând ori lepădând pe oricare altul ca străin, insultător, îngâmfat şi deşirat... Această renumită ţară, situată între Tissa, Istros, Pontos şi Tyras pe care ca pe o încercare o produc cititorilor, fiu numit după pământul matern al lui Philippos şi al lui Alexandros, şi ca o pregătitoare a alteia mai bune, pe care doresc să o văd scrisă de un altul. Am numit ţara aceasta *Rumunia*, denumind-o după numele poporului şi după vechimea predominantă, lepădând orice altă numire ca neasemenea şi nepotrivită, şi ca producătoare de confuzie în istoria şi geografia, etnică şi îngâmfată"[7].

Pe teritoriul Daco-Geţiei, în Evul Mediu s-au format Ţări Româneşti: Ţara Românească Transilvania, Ţara Românească Muntenia şi Ţara Românească Moldova, Valachia Citerior[8] „Ţara Românească mai apropiată", Ţara Românească a Cărvunei etc.

---

[4] Ionel Cionchin, *Român sau valac – aceeaşi etnie,* în „Clio", Timişoara, 1994, nr. 1, p. 16; idem, *Valaco-pelasgica – limba primilor scribi ai omenirii,* în „Heliopolis", Timişoara, 1995, nr. 6, p. 12.

[5] Daniel Philippide a fost aromân, născut în jurul anilor 1770, în comuna Milie din Tesalia. După ce a călătorit în Italia a ajuns în Ţările Române.

[6] Prin Marea Maedida, autorul se referea la Marea Masagetă / Marea Caspică.

[7] Daniel Philippide, *Istoria României sau expunerea evenimentelor celor mai principale amintite în stânga Dunării de Jos, de la năvălirea egiptenilor până la aşezarea dominatelor românilor, a Ţării Româneşti şi a Moldovei*, Lipsca, 1816, p. 10.

[8] Teritoriul dintre Carpaţii Meridionali, Mureş, Tisa şi Dunăre a fost numit de slavi *Vlaşkoi zemlie* „Ţara Valachilor / Ţara Românilor". În 1584, italianul G. P. Campani menţiona că localităţile „Lugoj şi Caransebeş sunt în Valachia" (*Călători străini în Ţările Române*, vol. III, Bucureşti, 1995, p. 10). Tot în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, călătorul italian Giovanni Andrea Gromo a numit această „ţară" *Valachia Citerior* „Valachia mai apropiată" (*Ibidem*, vol. II, Bucureşti, 1973, p. 361). În secolul al XVII-lea, izvoare istorice au consemnat denumirea de *Valachia* pentru această provincie românească: Mitropolitul Ortodox al Timişoarei, Iosif cel Nou, în 1652, şi-a exercitat funcţia în *Vlaskozemski* (Silviu Dragomir, *Vlaşca din Banat*, în „Universul", Bucureşti, 1932, nr. 116, p. 1); „Pământul Valac / Românesc"; în *Catastiful Patriarhiei de Ipek* (Pec), din 1660-1666, teritoriul a fost numit *na Vlaşku* (Ioan Dimitrie Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la Istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timişoara, 1980, p. 108-149); Patriarhul Arsenie Cernović [Cernovici], în Memoriul adresat în 1690 împăratului Leopold I solicita ca privilegiile ilirice să fie aplicate şi „in hac Parvam Valachiam praestera Transilvanicum" – „în acea unică Valachie de lângă Transilvania", iar în răspunsul din 31 mai 1694, Consiliul de Război Austriac a numit ţinutul *Parvam Vallachiam* (*Ibidem*).

Într-o parte a spaţiul românesc, în perioada medievală s-a constituit „Ţara Românească a Moldovei”. Cea mai mare întindere a Ţării Româneşti Moldova a fost în timpul domnului Ştefan cel Mare şi Sfânt, de la Munţii Carpaţi (la vest) până la fluviul Nistru (la est) şi de la graniţa cu Ţara Românească Muntenia (la sud) până la graniţa cu Polonia (la Nord). Teritoriul Moldovei în perioada de apogeu a marelui domn se poate urmări prin cetăţile de graniţă: Hotin, Soroca, Orhei, Tighina, Cetatea Albă, Chilia, Neamţ, Suceava, Şipeniţ. La acest teritoriu se adaugă Pocuţia[9] care a fost recucerită de la polonezi de către domnul moldovean în 1498.

Monedă de aur (99,9%): 31,103 g., 35 mm diametru[10]

În izvoarele medievale, Ţara Românească a Moldovei a fost menţionată sub diferite denumiri: *Moldova, Vlachia* „Ţara Românească”, *Valachia Minor*, *Kleine-Vlachie*, *Vallachie-la-petite* „Valachia Mică”, *Bogdania*, *Kara Bogdania*.

Pentru multele denumiri au fost emise diverse ipoteze:

1. În izvoarele istorice, adeseori, această ţară a purtat numele de *Vlachia* „Ţara Românească”, *Valachia Minor, Kleine-Vlachie, Vallachie-la-*

---

[9] Pentru a dispune de fondurile necesare în vederea continuării războaielor cu Ordinul Cavalerilor Teutoni, la 20 ianuarie 1388, Petru I Muşat împreună cu fratele său Roman l-au împrumutat pe regele Vladislav Iagello (1386-1434) cu 4.000 de ruble de argint, reduse mai apoi la 3.000 de ruble de argint „frânceşti”, o sumă foarte mare pentru acea vreme, echivalentă cu 538,380 kilograme de argint curat, cu 51,817 kilograme de aur curat sau cu 14.531 de ducaţi veneţieni de aur, primind zălog Haliciul, înlocuit ulterior cu Pocuţia, cu un teritoriu de 8.000 km². Cărturarul român Nicolae Iorga a sesizat că acest act a însemnat o cesiune, domnul Moldovei avea nevoie ca hotarul de nord să fie pe Nistru, iar regele Poloniei nu avea voie să-l cedeze, ci vândut sub forma unui împrumut, într-un act oficial. În cazul în care suma n-ar fi fost restituită în trei ani, Pocuţia urma să intre în „noile hotare” ale Moldovei. **Suma n-a fost restituită niciodată Moldovei**. De fapt, Pocuţia n-a fost un ţinut străin, ci un vechi teritoriu românesc, cu multe sate româneşti şi 15 oraşe, cu centrul Colomeea. Pocuţia a constituit motiv de vrajbă între moldoveni şi polonezi multă vreme, până spre sfârşitul secolului al XVI-lea. În 1531, după bătălia de la Obertin, Pocuţia a fost cucerită de hatmanul Jan Tarnowski, după ce-l învinsese pe domnul moldovean Petru Rareş.

[10] Avers: bustul domnului, în plan secund biserica Mănăstirii PUTNA, anii 1504 şi 2004 sub formă de fracţie, inscripţia circulară „500 ANI DE LA MOARTEA LUI ŞTEFAN CEL MARE”.

Revers: ROMÂNIA, anul 2004, valoarea nominală 5.000 LEI scrisă între două ornamente cu crini, un turn de cetate şi pecetea mare a voievodului.

petite „Valachia Mică”. Cercetând izvoare mai vechi, cronicarul Grigore Ureche (cca. 1595-1647) a făcut referire la numele ţării: „Vor unii Moldovei să-i zică că au chiemat-o Sţitia, sau Schithia, pre limba slavonească. Că Sţitia coprinde loc mult, nu numai al nostru, ce închide şi Ardealul şi Ţara Muntenească şi câmpii preste Nistru, de coprinde o parte mare şi de Ţară Leşească. Chiematu-o-au unii şi Flachia, ce scriu letopiseţile latineşti, pre numele hatmanului râmlenescu ce l-au chiemat Flacus, carile au bătut războiu cu sţitii pre aceste locuri şi schimbându-să şi schimosindu-să numele, din Flachia i-au zis Vlachiia. Ce noi acesta nume nu-l priimim, nici-l putem da ţării noastre Moldovei, ci Ţărâi Munteneşti, că ei nu vor să disparţă, să facă doao ţări, ci scriu că au fostu tot un loc şi o ţară şi noi aflăm că Moldova s-au discălicat mai pe urmă, iar muntenii mai dintăi, măcară că s-au tras de la un izvod, muntenii întâi, moldovenii mai pe urmă de păstorii nemerit, că umblându păstorii de la Ardeal, ce se chiiamă Maramoroş”[11]. Denumirea de *Vlahia Mică* (*Valachia Minor, Kleine-Vlachie, Vallachie-la-petite*) a deosebit-o de Ţara Românească Muntenia / Valahia Mare / România Mare (*Valahia-major*, *Grosse-Walachie* etc.).

2. Denumirea de *Bogdania* a fost dată după numele lui Bogdan I (1359-1365), fondatorul acestui principat românesc. În unele izvoare s-a numit *Μελαινις Ποgδανιας* [Melainis Pogdanias] „Neagra Bogdanie”, dar cu deosebire turcii au folosit o perioadă denumirile de *BOGDANILI* „Ţara lui Bogdan” şi *KARA BOGDAN* „Bogdania Neagră”. Laonic Chalcocondil (cca. 1423-1490), vestitul cronicar bizantin din secolul al XV-lea care a relatat evenimentele dintre 1298 şi 1463, i-a numit pe români daci, *Dacia* – Ţara Românească a lui Mircea cel Bătrân (1386-1418), *Peonodacia* – Transilvania şi *Bogdania* – Moldova: „După ce a mai trecut un timp, a pornit (Baiazid – n. n., A. C. C.) cu război asupra Dacilor şi a lui Mircea, domnul Daciei... Sunt aceşti daci (români – n. n., A. C. C.) un neam viteaz în lupte şi nu prea civilizat, locuiesc în sate şi se îndeletnicesc mai mult cu păstoritul. Ţara lor se întinde din Ardeal, Dacia peonilor, de unde începe şi până la Pontul Euxin. Întinzându-se spre mare, are de-a dreapta fluviul Istru, iar de partea stângă ţara numită Bogdania... Dacii (românii – n. n., A. C. C.) vorbesc o limbă apropiată de a italienilor, dar într-atât de stricată şi deosebită, încât italienii cu greu înţeleg ceva, când cuvintele nu sunt exprimate desluşit, încât să priceapă ce ar putea să spună. De unde au ajuns ei, care au această limbă şi obiceiuri de-ale romanilor, în această ţară şi s-au sălăşluit aici, nici pe altul nu l-am auzit să spună ceva lămurit spre explicarea lucrului, nici eu însumi nu pot să mă dumiresc cum de s-au aşezat aici. Se spune, pe de o parte, că în multe feluri a venit de s-a sălăşluit aici neamul acesta, fără să se aducă însă nici o mărturie vrednică de amintit în istorie. Pe de altă parte, ei se aseamănă cu italienii şi în celelalte privinţe şi în felul de viaţă obişnuit şi folosesc încă şi astăzi aceleaşi arme şi aceleaşi veşminte ca romanii. [Acest

[11] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie îngrijită de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 5.

neam] este însă împărţit în două state, Bogdania şi ţara aceasta de la Istru şi nu se conduce după legi prea bune”[12].

3. Patriarhul constantinopolitan, între anii 1390-1400, a utilizat denumirea de *Μαυροβλαχια* [Mauroblachia] „Neagra Vlalachie” sau chiar *Arabo-Vlahia*. Savantul B. P. Hasdeu a contestat afirmaţia domnului-cărturar Dimitrie Cantemir care a susţinut că turcii numeau Moldova *Ak-Iflak* înainte de a o fi numit *Kara-Bogdan*! *Ak-Iflak* nu există şi nici n-a existat niciodată în nomenclatura turcă a României[13].

4. Etimologia macro-toponimului *Moldova* este controversată. În anul 1300, o pecete în limba latină este inscripţionată „CIVITAS MOLDAVIA”, atestând existenţa oraşului Baia. Într-un document din anul 1334 a fost menţionat Alexa Moldaowicz, boier în slujba lui Yuriy al II-lea de Halych; numele său ar fi putut fi folosit pentru zona pe care o avea în proprietate. Regele Ludovic cel Mare (1342-1382), în 1352-1352, a organizat o marcă de graniţă, în fruntea căreia s-a aflat românul Dragoş[14].

Etimologia râului şi a provinciei *Moldova* a fost îndelung disputată. Râul Moldova izvorăşte în judeţul Suceava, vărsându-se în Siret, în apropierea oraşului Roman din judeţul Neamţ. Râul are o lungime de 237 km şi un bazin hidrografic de 4.315 km². Între afluenţii din partea stângă se numără şi Moldoviţa, pe malul căruia se află mănăstirea şi localitatea cu acelaşi nume.

Hidronimul şi macro-toponimul *Moldova* a dat naştere la multiple soluţii etimologice:

- Bogdan Petriceicu Hasdeu a susţinut originea gotică: „O urmă foarte interesantă a petrecerii goţilor în Moldova este chiar râul „Moldova”, de la cuvântul gotic *mulda* „praf”, de unde s-a născut de asemenea numele apei *Mulde* în Saxonia, un afluent al Elbei, precum şi forma germană *Moldau* a numelui bohem *Wltawa*, pe când afară din lumea teutonică termenul fluvial „Moldova” nu se găseşte nicăieri. Goţii au zis *Moldhava* râului moldovenesc cu aceeaşi raţiune cu care mai târziu slavii au numit un râu Pracova, adică iarăşi „prăfoasă”, de la vorba *prach*, de unde vine al nostru *praf* «pulbere»”[15].
- S-a apelat la etimonul german *Molde* „mină deschisă”, dar această soluţie n-a fost acceptată de cercetători. În gotică *Mulda* însemna „pământ”, „ţărână”.
- N. Jokl a derivat hidronimul şi toponimul din alb. **mol'id(ε)*, cu aceeaşi temă ca *mɛlɛńɛ, mɛłɛzɛ* „ulm” şi *molikɛ* „brad alb”[16]. În limba română, termenul *molid* (arbore răşinos, înalt până la 50 m, cu coroana

[12] Laonici Chalcocondylae, *Historiarum demonstrationes ad fidem codicum recensuit, emendavit annotationibusque criticis instruxit Eugenius Darko*, I-II, Budapesta, 1922-1927, traducere de Vasile Grecu, 1958.

[13] Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, Bucureşti, 1984, p. 151, 256.

[14] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Bucureşti, 1975, p. 210.

[15] Bogdan Petriceicu Hasdeu, *op. cit.*, p. 450.

[16] N. Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereichedes Albanischen*, Berlin und Leipzig, 1923, p. 192-193.

piramidală, cu tulpina dreaptă şi cu frunzele în patru muchii, ascuţite), cu variantele *molift* şi (pop.) *molidv*, este comparabil cu alb. *molikë*.

Iorgu Iordan a susţinut că Moldova (râul şi provincia) îşi are originea în etimonul *molid* „specie de brad (Picea excelsa)". S-a numit mai întâi râul – *Moldova*, adică „apa (sau valea) molizilor (sau cu molizi)", din cauza pădurilor de molizi existente la izvorul şi de-a lungul unei bune părţi din cursul ei, şi apoi provincia: de obicei se procedează aşa, numindu-se accidentele solului înaintea aşezărilor omeneşti şi a diviziunilor administrative respective. Prezenţa *molidului* în regiuni pe unde curge Moldova şi cu acelaşi aspect fonetic ca tema numirii aici în discuţie constituie, cred, un argument destul de puternic în favoarea etimologiei mele. Obiecţiile care s-ar putea ridica împotriva ei nu mi se par serioase. Existenţa, în Cehia, a unui râu cu acelaşi nume n-are nici o importanţă, între altele, pentru motivul că „ceh"-ul *Moldova* (germ. *Moldau*) este produsul unei etimologii populare[17].

- Parte din cercetători susţin originea slavă a macro-toponimului:

- *Moldova* ar avea aceeaşi temă ca n. top. rus. *Nemolodva, Molodova, Moldino*, iar etimonul slav ar fi **Mludava* < **moldu* „gingaş, moale, tânăr"[18]. S-a făcut apropierea între adj. rus *молод* [molod] 'tânăr', de la care presupusa formă **molodov* şi macro-toponimul *Moldova*.

- O altă ipoteză slavă consideră etimonul macro-toponimului din vb. rus. *молитъ* [moliti] „a implora, a ruga". Lucia Wald şi Dan Sluşanski au prezentat alte etimoane euro-indiene: hit. *mald-*, *maltai-* „a ruga, a vorbi", lit. *maldá* „rugăminte", *maldyti, maldau* „a ruga", arm. *maltem* „implor", v. g. s. *meldon* „a spune", n. g. s. *melden* „a comunica".

- Cu privire la ceh. *Moldava*, râul atestat în 1620, se cheamă în limba localnicilor *Vltava* „torent, apă repede (de munte)"[19]. În Germania, râul poartă denumirea de *Mulde*, pe malul căruia se află aşezarea *Mulda*, iar înainte de vărsarea în Elba, localitatea *Muldenstein* (*Stein* „piatră"). La vest de Mulda se află localitatea *Muldenberg* (*Berg* „piatră"), în apropierea graniţei dintre Germania şi Cehia, iar în zona Drezdei se află topicul *Malte*, cu o formă mai veche *Molta*, pronunţat *maldă, muldă*[20]. În germană, *Molde, Mulde* are accepţiunea de „albie, troacă".

La acestea se mai adaugă alte hidronime şi toponime care conţin radicalul *molda, moldova*: hidronimul a fost atestat şi în Polonia sub forma *Muldowa*; în Rusia sunt două hidronime: *Moldina-reka* – râu ce izvorăşte din lacul *Moldono-ozero*; în anul 1329, în Slovacia a fost atestat toponimul *Molda*, astăzi *Moldova nad Bodvou*.

---

[17] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 478.

[18] A. I. Sobolevski, în „Revista Istorică Română", I, Bucureşti, 1931.

[19] Ernst Schwarz, *Zeitschrift für slavische Philologie*, II, p. 525.

[20] D. Moldovan, *Etimologia numelui Moldova*, în „Anuarul de lingvistică şi istorie literară", XXVIII, A, Iaşi, 1981-1982, p. 15.

Pentru hidronimul polonez *Muldowa*, A. Şahmatov a optat pentru etimonul celtic *muldo* „cap, vârf", raportat la v. engl. *molda*, engl. *mold* „vârful capului"[21].

Nici una din aceste ipoteze nu a reuşit să se impună.

- **Moldă**, cuvânt pelasgo-thraco-dac / valah (daco-românesc arhaic), desemnează „albia, postavă mare, pentru baie" (şi azi în graiul valahic/românesc din Fratoştiţa – Filiaşi, din Drăgăşani etc., **molda** înseamnă „albie / postavă mare care se pune sub putina unde fierbe mustul, ori în care se aşează carnea porcului tăiat de Crăciun"). Prin extensie, **moldă** înseamnă şi „vale / albie de râu fortificată", cu sensul de **vale fortificată ca o davă** (specific dacică), pătrunsă în mileniul I p. C. şi în rândul popoarelor migratoare: germanice, slave etc., ce au venit în contact cu marele popor al Pelasgo-Daco-Thracilor / Valahilor-Dacoromânilor arhaici (Ion Pachia Tatomirescu).
- Originea macro-toponimului *Moldova* este românească, din apelativul *moldă* „bolovan, ridicătură de pământ" (I. Popescu-Sireteanu).

Filologi şi istorici au încercat să găsească hidronimului şi toponimului diverse etimologii dintre cele mai controversate, fără a cunoaşte care dintre ele a apărut mai întâi, hidronimul sau toponimul.

Investigaţiile noastre s-au oprit la limba **eskuară / baskă** (*vlaskă*, prin alternanţa consonantei „*v=b*" – limba eskură nedispunând de consonanta *„v"* a transfonetizat-o în *„b"* – la care se adaugă sincopa consonantei *„l"*: *vlask* > *blask* > *bask*), limbă care are 227 etimoane şi peste 2.500 de similitudini cu limba română[22].

Este posibil ca **hidronimul *Moldova*** să fie de origine traco-daco-getă, conservat în daco-româna medievală, comparabil cu eskuarul *malda* „creştere, umflare a apelor". Sintagma *mald* + *ova* are accepţiunea „apa (valea) umflată / mare", „(valea cu) multă apă". Râul Moldova are o vale largă, în perioada anotimpului ploios se transformă într-un „adevărat fluviu"! Cuvântul este euro-indian, regăsit şi în limbile moderne: germ. *Mulde* „1. albie, covată, copaie; 2. depresiune a văii; 3. (geol.) albie", radical de la care o serie de cuvinte, între care germ. *Muldensee* „lac în formă de covată"; cu alternanţa *m* = *v* – în limba localnicilor – *Vltava* „torent, apă repede (de munte)".

[21] *Ibidem*, p. 10.

[22] Paul Lazăr Tonciulescu, Eugen Delcea, *Istoria începe în Carpaţi*, Craiova, p. 78.

Comuna Valea Moldovei, judeţul Suceava

Pentru **macro-toponimul *Moldova*** – teritoriul dintre Munţii Carpaţi, Nistru şi Marea Neagră – apelăm din nou la similitudinile româno-eskuare[23], găsind în limba eskuară un omonim: substantivul *malda* „mal, coastă, ţărm, înălţime”. Într-o altă variantă, sintagma *mald / mold + ova* are accepţiunea „malul apei”[24]! Malul apei este pământ, în gotică *Mulda* însemna chiar „pământ”, „ţărână”. Potrivit DEX-ului, *mal* are accepţiunea „marginea de pământ de-a lungul unei ape[25]; ţărm[26], (prin extensie) regiune de lângă o apă (mare sau mică, stătătoare sau curgătoare)”. Într-o formă simplificată, toponimul a fost atestat în dacică sub forma *Malva* – oraş în Dacia, capitala Daciei Malvensis (probabil localizat la Denta, în judeţul Timiş) – şi în traco-illirul *Malvesa*. De acelaşi radical aparţin *Moldova*

[23] Locuitori ai munţilor Pirinei, în ţinutul Baskia din Spania şi sudul Franţei, bascii, numiţi şi eskuari, rămân o enigmă pentru cercetători: unii îi consideră o populaţie pre-euroindiană, de origine hamită, provenind din civilizaţia protoistorică a Saharei, iar alţii îi consideră de origine caucaziană sau doar înrudiţi cu aceştia. Bascii / eskuarii sunt urmaşi ai vasconilor, un trib iberic din antichitate, atestat în mileniul I a. C. Vasconii erau înrudiţi, dar adesea şi confundaţi, cu cantabrii – o populaţie ce locuia în zona Bisscaya. Izvoarele istorice îi menţionează ca locuitori ai munţilor, aprigi şi duri. După un război lung şi greu cu romanii, bascii au fost cuceriţi, iar teritoriul lor transformat în provincie romană. Pentru că iubeau libertatea, mulţi dintre basci „s-au aruncat, nesiliţi de nimeni, în flăcări, iar vânduţi ca sclavi îşi omorau stăpânii şi se întorceau acasă, stârnind răscoale” (Cassius Dio, *Istoria Romană,* LIV, 5). Cuceriţi de celţi, romani, populaţii migratoare (vandali, vizigoţi), arabi, spanioli, francezi, bascii şi-au păstrat limba şi setea de libertate. Limba bască / eskuară nu a fost romanizată şi este singura limbă vie ne-euroindiană din vestul Europei, eventual rămăşiţă a unui grup de limbi mediteranene pre-euroindiene. De altfel, limba bască / eskuară rămâne enigmatică, cercetătorii nereuşind să o includă în nici una din limbile cunoscute, deşi s-au făcut apropieri cu limbile afro-asiatice, paleosiberiene, uralice, berberă, japoneză, algonkiană sau cu unele limbi dispărute precum etrusca şi nubiana. Escuara / basca prezintă asemănări de ordin gramatical şi lexical cu diferite limbi caucaziene, iar o parte din cercetători presupun existenţa unei familii de limbi eskuaro-caucazeine. Cercetătorul P. L. Tonciulescu a atras atenţia asupra a 227 etimoane şi 2.203 similitudini de cuvinte între limba daco-română şi eskuară. Urmaş ai Vasconilor (coruptelă de la Vlasconi), neamul Basc sau Escuar, prin numele care este o coruptelă de la Blasc / Vlasc, oferă posibilitatea unor similitudini de cuvinte cu daco-româna.

[24] Ionel Cionchin, *Geto-dacii de neam valac / pelasg*, Timişoara, 1997, p. 42-43.

[25] *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Ediţia a II-a, Bucureşti, 1998, p. 594.

[26] *Ţărm* „fâşie de pământ de-a lungul unei ape mari; (prin extensie) regiune de lângă o apă mare”. Deşi este considerat un cuvânt latin neatestat, este un cuvânt autohton conservat în limba română.

Veche şi *Moldova Nouă* – aşezări pe malul Dunării, în Banat. În acelaşi timp, substantivul daco-român *mal* are şi accepţiunea de „pantă mare", „denivelare abruptă de pământ", „munte", comparabil cu alb. *mall* „munte". Aşa se explică oronimul *Moldoveanul* (2.544 m), vârf în Munţii Făgăraş, precum şi toponimul *Muldenberg*[27] (*Berg* „piatră"), localitate în apropierea graniţei dintre Germania şi Cehia, dar şi alte denumiri de înălţimi. Dacogetul *Moldova* (dacă se referă la ţărm sau la un ţinut), conservat în limba română, este echivalentul substantivului feminin latin *ripa* „1. mal, ţărm, coastă 2. Râpă", denumire dată unor regiuni adiacente unui mare râu sau fluviu (Praefectura ripae Danuvii – ţinutul dintre Aquinicum şi Teutoburgium, în perioada iulio-claudică în Pannonia, anexat provinciei în timpul împăratului Domiţian; Praefectura ripae Thraciae – în ţinutul de astăzi al Dobrogei). Dacă ar fi existat, ar fi trebuit să se numească „Praefectura ripae Moldaviae"?! Dar statul Moldova a fost întemeiat în epoca medievală.

B. Moldova – partea estică a Daco-României

În *Letopiseţul Ţării Moldovei*, cronicarul Grigore Ureche relatează despre aşa-zisa „întemeiere" a descălecatului voievodului Dragoş: „Noi aflăm că Moldova s-au discălicat mai pe urmă, iar muntenii mai dintâi, măcar că s-au tras de la un izvod, muntenii mai întâi, moldovenii mai pre urmă de păstorii nemerit, că umblându păstorii din Ardeal, ce se cheamă Maramoroş, în munţi cu dobitoacele, au dat o hiară ce se cheamă bour şi după multă goană ce au gonit-o prin munţi cu dulăi, o au scos la şesul apei Moldovei. Acolo fiindu şi hiara obosită au ucis-o la locul unde se cheamă acum Bourenii dacă s-au discălicat stat. Şi hierul Ţării sau pecetea cap de bour se însemnează. Şi căţeaua cu care au gonit hiară aceia au crăpat, pre care o au chemat-o Molda, iar apei de pre numele căţelei Moldii i-au zis Molda sau cumu-i zic unii, Moldova. Aşijderea şi ţării dinspre numele apei i-au pus numele Moldova... După răsipa ţării dintâi [când s-au răsipit tătarii dintr-aceste locuri, de au rămas locul pustiu] mai apoi, după multă vreme cum spune mai sus, cându păstorii din munţii ungureşti pogorându-se după vânat au nemerit la apa Moldovei, locuri depărtate cu câmpi deschişi, cu ape curgătoare, cu păduri dese, şi îndrăgind locul, au tras pe ai săi de la Maramoros şi pre alţii au îndemnat, di au discălicat întâi supt munte, apoi

[27] Considerat un etimon celtic – *muldo* „cap, vârf" a fost raportat la v. engl. *molda*, engl. *mold* „vârful capului". Cu alternanţa consonantică m = b îl găsim în daco-rom. *bold* (greşit considerat împrumut din sl. *bodh* „ghimpe", cu care, eventual, poate fi înrudit) „vârf ascuţit", de la care substantivul *boldan* „vârf de munte"; din aceeaşi familie trebuie să facă parte şi substantivul *boltă*, var. reg. *boaltă* (greşit considerat din srb. *bolta*, magh. *bolt*) „zidărie sau construcţie cu partea superioară arcuită în formă de semicerc sau numai bombată în sus, arcadă, cupolă, cer", vb. *bolti* „a da formă de boltă", s. f. *boltiţă* „pod de casă", s. f. *boltitură* „boltă, arcadă", s. f. *bol(t)niţă* „subsol, criptă, cavou". Ultimul confirmă alternanţa consonantică m = b în engl. dial. *mold* „mormânt".

mai adăugându-să şi crescându înainte, nu numai apa Moldovei, ce nici Siretul nu i-au hotărât, ce s-au întinsu până la Nistru şi până la mare”[28].

Dincolo de povestirea intrată în mitologia română, trebuie menţionate unele aspecte:

Conştiinţa unităţii de neam a ardelenilor, muntenilor şi moldovenilor, care se manifestă în epoca medievală la toţii scriitorii români şi străini.

Legenda privitoare la „căţeaua Molda”, care a dat hidronimul *Moldova* şi macro-toponimul *Moldova*, nu mai este de actualitate.

Mitul întemeierii Moldovei este fascinant, dar apare şi la alte neamuri. Printre interesantele legende lituaniene este şi cea a întemeierii cetăţii Wilnius, capitala statului lituanian. Cneazul Gedimin a urmărit un zimbru pe care l-a răpus, iar în acel loc a întemeiat cetatea. Mitul este acelaşi cu cel al voievodului Dragoş, care a răpus bovideul (taurul) şi a întemeiat Bourenii (Baia, prima capitală a Moldovei). Este evidentă apropierea făcută (o etimologie folclorică) între toponimul *Wilnius* şi teonimul *Velnia / Velnias* „Zeul vitelor”, şi de aici mitul vânării taurului. Cercetătorul M. Ardeleanu, într-un studiu interesant în care prezenta legenda, a atenţionat că antroponimul *Dragoş* se găseşte numai la români şi lituanieni[29].

În heraldica europeană, cimierul „capului de taur” a existat în stemele unor ţări şi provincii (spre exemplu Mecklemburg-Scwerin, Mecklemburg-Strelitz, Maramureş etc.), fie în armele de familie ale unor nobili unguri (Ballasa), suedezi (Oxenstierna), sau în herburi poloneze (Glowa Bawola, Wienawa), fie, în sfârşit, în câteva steme municipale (ale oraşelor poloneze Kalisz şi Poznan, cât şi cetăţii Sighet)[30].

Prezenţa „capului de taur” în stema Moldovei a dat naştere amplelor discuţii şi diverselor interpretări privitoare la originea stemei Moldovei:

Istoricul Gheorghe I. Brătianu a considerat autohtonismul motivului ornamental al „capului de bovideu”, la sciţi frecvent folosit, perpetuat peste veacuri pe meleagurile locuite de acest popor şi la alte neamuri stabilite mai târziu pe acelaşi teritoriu[31]. Istoricul român se întreba dacă voievodul Dragoş n-a fost influenţat în alegerea emblemei de un vestigiu de origine scitică aflat pe teritoriul Moldovei[32].

În anul 1325, în lupta împotriva mărcii de Brandenburg, alături de polonezi au participat lituanieni, ruteni şi oşteni din Moldova. Se presupune că în urma victoriei, Vladislav I, regele Poloniei, a acordat o concesiune de arme, „capul de bovideu”, unui mic dinast moldovean, perpetuând-se nu ca

---

[28] Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 63, 66.

[29] Mihai Ardeleanu, *Enigma capului de taur*, în „Almanahul Luceafărul”, Istorii neelucidate, Bucureşti, 1985, p. 32.

[30] Dr. Rudolf Gassauer, *Influenţa polonă asupra stemei Moldovei şi a altor blazoane de pe monedele moldoveneşti* (Comunicare la Primul Congres de Numismatică şi Arheologie, Bucureşti, 19-22 octombrie 1933), în „Buletinul Societăţii Numismatice Române”, Bucureşti, XXVII-XXVIII, 1933-1934, nr. 81-82, partea I, p. 87-88; Dan Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Bucureşti, 1977, p. 94.

[31] Gheorghe I. Brătianu, *Originea stemelor Moldovei şi Ţării Româneşti*, în „Revista istorică română”, Bucureşti, I, 1931, fasc. 1, p. 58-59.

[32] Idem, *Le poignard scythe de Boureni*, în „Dacia”, II, 1925, p. 419.

un semn de neam, ci ca simbol al ţinutului însuşi[33]. Influenţa poloneză a fost susţinută şi de Gheorghe Balş care s-a bazat pe existenţa în sala Hatmanska a palatului Wavel din Cracovia a stemei provinciei Kalisz, reprezentând în cimier un cap de bour încoronat[34].

Stema „capului de bovideu" ar fi fost a lui Dragoş, „fie în amintirea vânării – intrată în legendă – a unui asemenea animal, fie pe considerentul că locul său de origine, Maramureşul, cât şi scaunul acestuia, **Sighetul** (subl. n., A. C. C.), purtau în armele lor o atare reprezentare heraldică"[35]. Aceeaşi stemă a fost atribuită întemeietorului Bogdan I care a adus „capul de bovideu" din Maramureş atribuindu-i valoarea de arme ale ţării; fondatorul statului feudal moldovean l-a putut restabili ca stemă a noii formaţiuni statale înfiinţate, satisfăcând mândria căpeteniilor şi populaţiei localnice, cât şi marcarea unei continuităţi de guvernare şi, implicit, a unei legitimări a preluării puterii, necesare întotdeauna din punct de vedere politic oricărei dinastii substituite prin luptă la cârma unei ţări[36]. Prezenţa sigură a „capului de bovideu" aparţine Muşatinilor: în timpul domnului Petru I (1375-1391) a apărut pe reversul monedelor emise după 1377 şi pe stema imprimată în pecetea unui document extern din 1387, dar mai ales pe pecetea unui hrisov intern de la Roman I, cu data de 30 martie 1392. Stema Moldovei este formată dintr-un scut, pe care este modelat un cap de bovideu, cu stea între coarnele scurte şi recurbate, flancat, la nivelul fălcilor, de Soare, la dextra, şi de Lună, la sinistra.

Numeroase reprezentări ale „capului de bovideu" aparţin epocii lui Ştefan cel Mare şi Sfânt: stema inscripţiei de la Cetatea Albă (1476), stema sculptată pe lespedea de mormânt a fiilor lui – Bogdan şi Petru (decedaţi la 1479 şi, respectiv, 1480) – aflată la Biserica din Putna, stema de pe pisania aşezată pe turnul de intrare la Mănăstirea Putna,

Stema lui Ştefan cel Mare şi Sfânt[37]

Stema Unită a lui Mihai Viteazul

[33] Dr. Rudolf Gassauer, *op. cit.*, în „Buletinul Societăţii Numismatice Române", nr. 81-82, partea I, p. 88.

[34] Gheorghe Balş, *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", Bucureşti, XVIII, 1926, p. 228.

[35] Romulus Vuia, *Legenda lui Dragoş. Contribuţiuni pentru explicarea originii şi formării legendei privitoare la întemeierea Moldovei*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională", Cluj, I, 1921-1922, p. 300, nota 3.

[36] Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 95.

[37] Altorelief în piatră încadrat pe faţada estică a turnului de intrare în Mănăstirea Putna, ctitorit în 1481, cu dimensiunile: 118 cm lungime şi 103 cm lăţime. Stema Ţării

stema de pe clopotul dăruit în 1494 de domn paraclisului caselor domneşti de la mănăstirea Bistriţa[38], stema de pe Tetraevanghelul scris la porunca domnului de călugărul Filip în 1502, pentru mănăstirea Zografu de pe muntele Athos, precum şi pe pereţii exteriori ai multor biserici ctitorite de măreţul domn.

Cea mai veche fortificaţie a ţării purtând însemnele Moldovei este Cetatea Albă. Situată pe limanul Nistrului (numit de români „Râul Alb"), *Cetatea Albă* (elin. *Tyras*, grec. *Levcopolis*, dac. *Vidava*, rom. *Alba Iulia*, genovez. *Moncastro* sau *Maurocastro*, turc. *Akkernan*, rus. *Belgorod*) a fost un polis, construită în secolul VI a. C. În epoca medievală a fost una din cetăţile de apărare ale Moldovei: avea un zid de 2 km lungime, 26 de turnuri, 3 porţi, înconjurată de un şanţ de apărare lat, cu o adâncime de 25 m. Cetatea Albă, ce devenise şi reşedinţă domnească, a fost fortificată şi lărgită de Alexandru cel Bun, Ştefan al II-lea, Alexandru al II-lea. Ştefan cel Mare (1457-1504) a reconstruit cetatea, ridicând în 1476 „Poarta Mare", deasupra căreia se afla stema Moldovei şi inscripţia: „În anii de întruparea domnului 6984 (1476) s-au sfârşit marea poartă în zilele bine-cinstitorului Io Ştefan Voievod şi în zilele panului Luca şi a panului Herman". Stema cu scutul dinastic despicat, timbrat de un coif, are în cimier „capul de bovideu", purtând între coarne o stea cu şase raze şi însoţit la dextra de o lună crai-nou şi la sinistra de o stea cu şase colţuri, întreg ansamblul heraldic înconjurat de lambrechini bogaţi.

Câteva elemente ale stemei Moldovei sunt sugestive:

„Soarele" şi „Luna" îşi au originea într-un trecut îndepărtat, perpetuat la daci, la daco-romani şi români, „Lumina zilei" reprezentând fertilitatea, iar „Lumina nopţii", veşnicia.

Imaginea „capului de bovideu" la geto-daci semnifica „tăria, puterea", reprezentată pe diverse obiecte de podoabă, iar la romani era emblema Legiunii a VII-a Claudia.

Scena vânătorii a fost destul de disputată în ceea ce priveşte animalul care a fost vânat: bourul sau zimbrul? Şi de aici controversele referitoare la "dispunerea coarnelor bovideelor pe herbul moldovean între soare şi lună". Este posibil ca stema să facă referire la **Sighet**, simbolic reprezentat de taur, care a devenit şi stema Maramureşului, locul de origine al lui Dragoş şi Bogdan I. Trebuie specificat că vânătoarea se referă la un „taur", indiferent dacă este bour sau zimbru, semnificând „tăria" statului care-şi găseşte originea în „SARMISEGETUSA" – „INIMA DACIEI"!

Moldovei: capul de taur, sculptat frontal, purtând între coarne o semilună şi o stea cu cinci colţuri. De-a lungul chenarului este o inscripţie în slavonă: „Drept-cinstitorul domn a toată Ţara Moldovei, marele Io Ştefan Voievod, fiul marelui Bogdan Voievod, a zidit şi a făcut această mănăstire întru numele Sfintei Născătoare de Dumnezeu, în vremea Arhimandritului Ioasaf, în anul 6989" (= 1481). În partea superioară, la dextra se află Soarele, iar la sinistra Luna.

[38] „Sinteză heraldică", „capul de bour" din cimier este plasat pe trei sferturi, purtând între coarne o stea cu şase raze, flancat la dextra de Soare şi la sinistra de Lună – Crai Nou aşezată pe coiful închis, plasat din profil, înconjurat de lambrechini.

Toponim ce a fascinat lumea antichităţii, dar şi cercetătorii din toate timpurile, *Sarmisegetusa* a rămas încă enigmă, atât pentru istorici cât şi pentru filologi, la fel cum, până astăzi, limba sarmată este o enigmă. Pe baza puţinelor surse de informare, să încercăm reconstituirea, pe cât posibil, a unor cuvinte ale acestei limbi.

Cu privire la popoarele pontice, Isidor din Sevilla menţiona: „Fiii lui Gomer, nepoţii lui Iafet, Aschanaz, din care (se trag) sarmaţii, pe care grecii îi numesc „regini"... Massageţii sunt din neamul sciţilor. Şi li se spune massageţi ca unor grei, adică „geţi puternici". Tracii sunt socotiţi că s-au născut din fiul lui Iafet, care s-a chemat Tiras". Se deduce că sarmaţii sunt de neam scit, massageţii sunt geţi (geţi puternici) din neamul sciţilor, o ramură a tracilor. Se întrevede o înrudire traco-geto-scită şi massageto-sarmată. De altfel, parte din autorii antici şi moderni au considerat limba sarmată înrudită cu scita şi massageta.

Limba sarmată dispunea de o scriere alfabetică, sarmaţii „cunoşteau literele", după cum reiese dintr-o lucrare scrisă în jurul anilor 628 p. C.[39] şi confirmată de unele urme de alfabet descoperite în anumite morminte sarmatice. Limba sarmată a lăsat puţine urme: câteva nume de regi sarmaţi (Scopasis, Tasios, Galatos Sarmatul, Zanticos, Banadaspos, Zizais şi, probabil, Sarmis), etnonimul *Sarmat* şi, presupun cercetătorii, radicalul *zarmi / sarmi* conţinut în *Sarmizegetuza*, „inima Daciei".

Etnonimul *sarmat* a format o familie de cuvinte: *Sarmaţia* – Ţara Sarmaţilor, Munţii Sarmatici, *Marea Sarmatică* (Pontul Euxin şi chiar Marea Baltică), *Insula Sarmatică* din Delta Istrului (lângă braţul Kalonstoma) etc.

Pentru etnonimul de *sarmat* s-au prezentat mai multe etimologii, dintre care cele mai interesante sunt:

a. Numele a fost atribuit după „veritabila armură", *sarm / zarm* în limba persană având accepţiunea de „piele, înveliş de piele"[40].

b. Numiţi *Sauromate* de greci şi *Sarmatae* de latini, etnonimul *sarmat* s-a format cu ajutorul consonantei „*s*" care este o simplă aspiraţie utilizată de popoarele rasei pelasge. În izvoarele istorice, *Sarmaţia* este numită şi *Armaţia*. Silaba *„-te"* din *Sarmatae (Sauromatae, Auromatae)* corespunde sufixului latin *„-ani"*. Rezultă că *Sauromatae* sau *Sarmate* sunt forme dialectale grecizate ale termenului de *sauromani* sau *sarmani*[41].

Fără a mai enumera şi alte ipoteze, presupunem că s-au suprapus două cuvinte: *sauromate – sarmate* (etnonim) şi un omonim *sarmate (sarmatae)* cu accepţiunea de „ţărmurean, locuitor de pe ţărm".

În limba română, termenul *ţărm* a dat naştere unei familii de cuvinte: *ţărmui* (vb. „a trage, a se opri la ţărm"; „a mărgini, a limita"), *ţărmuitor* (adj. „care mărgineşte ceva"), *ţărmur* (subst. „ţărm"), *ţărmure* (subst. „ţărm"), *ţărmurean* (subst. „persoană care locuieşte pe ţărmul unei

---

[39] *Chronicon Paschalem*, în **IIR**, II, p. 583.

[40] Ana-Maria Coman, *Cine sunt sarmaţii? Ştiri antice şi opinii străine despre sarmaţi*, în „Analele de istorie", Bucureşti, anul XXXII, nr. 2, 1986, p. 144.

[41] *Ibidem*.

ape"). Cuvântul *ţărm* este considerat a avea o origine incertă, probabil din latină (fără a se specifica din care cuvânt)[42]. Presupunem existenţa radicalului **ţărm, *term*, cuvânt traco-geto-sarmat transmis limbii române.

Confuzia dintre *sarmat (sauromat)* – etnonim – şi *sarmat* – ţărmurean – poate fi urmărită în relatările lui Pliniu cel Bătrân: "regiunile apropiate de ţărm au fost ocupate de diferite populaţii, când de geţi, numiţi de romani daci, când de sarmaţi, numiţi de greci sauromaţi, şi dintre ei de hamaxobi sau de aorşi, când de sciţii degeneraţi şi născuţi din sclavi sau de troglodiţi, apoi de alani şi roxolani"[43]. Din cele prezentate se constată că ţinutul de pe malul (ţărmul) Pontului Euxin a fost locuit de mălureni (ţărmureni geţi, sciţi etc.), dar şi de populaţia de alani şi roxolani – sarmaţi. Peste locuitorii de pe ţărm s-a suprapus etnonimul *sauromate*, până la urmă toţi numindu-se sarmaţi.

Nedispunând de consonanta „*ţ*", scribii greci au înlocuit-o cu consonantele „*z, s, h*". Aşa s-a întâmplat în transmiterea unor nume de localităţi antice aşezate pe malul unor ape: *Sermion* – vechi oraş de pe malul fluviului Boristene / Nipru, *Sarminium* – oraş în Pannonia, *Hermonaktos komi* – localitate lângă gurile fluviului Tyras / Nistru, *Hermonassa* – oraş pe coastele Bosphorului Cimmerian, *Hermisium* – astăzi Armianski, aşezare pe coasta de răsărit a Peninsulei Taurice şi, probabil, *Salmydessos* „cetatea de pe ţărm" – aşezare tracică pe ţărmul stâncos al Pontului Euxin. Toponimele menţionate conţin radicalul *sarm* „ţărm" (în diverse grafii şi vocalizări: *sarm, serm, herm, salm*). Cuvântul este vechi, prehelenic (probabil pelasg / străvechi valac) atestat în radicalul *sam* „faleză". Pierderea consonantei „*r*", fenomen lingvistic mediteranean, a fost atestată în inscripţiile myceniene în care apar formele *kowo* „băiat" pentru *korwos* şi *kowa* „fată" pentru *korwa*[44]. De la termenul *samos* „faleză" s-au format mai multe toponime: *Samos, Samassis, Samikos, Samitos, Saminthos, Samanios, Samylia*. Dacă se aplică acelaşi tratament ca şi pentru *kowo / korwo*, se obţine: *Samos / Sarmos, Samassis / Sarmassis, Samikos / Sarmikos, Samitos / Sarmitos, Saminthos / Sarmithos, Samanion / Sarmanion, Samylia / Sarmylia*.

Concludentele exemple confirmă existenţa pelasgicului şi traco-sarmaticului **sarm,* transmis sub formele *serm, herm, arm,* echivalentul substantivului daco-românesc *ţărm*. De la această rădăcină s-a format substantivul *sarmat* „locuitor al ţărmului".

În ceea ce priveşte toponimul *Sarmisegetusa* (cu diferitele sale grafii), este necesar a se preciza că au existat două aşezări cu această denumire:

1. *Ζαρμιζεγεθουσα βασιλειον* „Zarmizegethusa regia", cetatea de scaun a regelui Decebal, menţionată de Ptolemeu (originar din Ptolemais, a trăit pe la mijlocul secolului al II-lea p. C. în Alexandria Egiptului), care i-a calculat

---

[42] DEX, p. 985.
[43] Pliniu cel Bătrân, *Istoria Naturală*, IV, 13 (28), 80.
[44] Paul Faure, *Viaţa de fiecare zi în Creta lui Minos*, Bucureşti, 1977, p. 63.

şi coordonatele geografice: 45°15' latitudine şi 47°15' longitudine[45]. Istoricul Dio Cassius a menţionat că Traian a ocupat „munţii întăriţi", iar M. Laberius Maximus (legatul Moesiei, din anii 100-102 p. C.) o luase prizonieră pe sora regelui după ce cucerise un „loc întărit"[46].

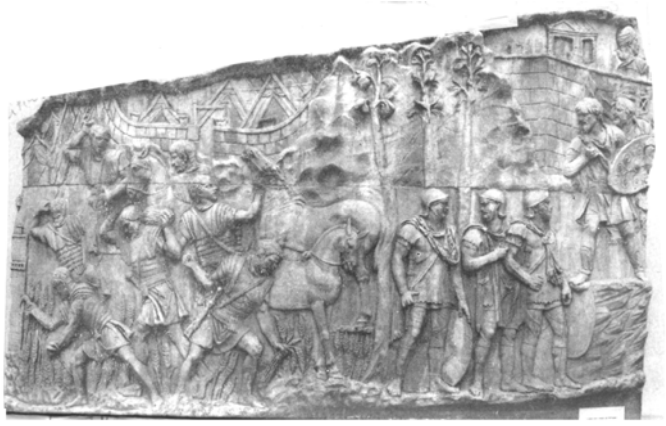

Columna Traiană – Scena secerişului

Pe Columna Traiană, Scenele CX şi CXI se referă la capitala Daciei. Pe Scena CXI este reprezentat un munte cu o cetate dacică bine fortificată şi cu turnuri cu etaje. În interiorul cetăţii, ostaşii daci (pileati şi comati) se aflau într-o mare agitaţie. De aceeaşi agitaţie par cuprinşi şi ostaşii daci, comatii, din exteriorul fortificaţiei dacice.

Agitaţia dacilor se datora nu spaimei – doar era cunoscută vitejia lor – ci acţiunii ce se desfăşura în faţa lor, reprezentată pe Scena CX. Cu adevărat, Scena CX – „Recoltatul cerealelor" (Scena secerişului dinaintea bătăliei finale) – a fost una dintre cele mai controversate între exegeţii Columnei: în prim plan se observă un lan în care o parte din ostaşi (legionari) seceră grâul, alţii cărau snopi în spinare, iar ceilalţi, ţinând de căpăstru caii, aşteptau să ridice recolta adunată. Scena este una simbolică, reprezentând lucrările secerişului închinate zeiţei *Segesta*, numită şi *Segeţia*, de la substantivul latin *seges, segetis* „seceriş, recoltă". Aceasta explică neconcordanţa dintre „SCENA SECERIŞULUI" şi zona de munte. Pentru vizitatorii Columnei din Roma, *seges, segetis* „seceriş" şi *(Sarmi)seget(usa)* semnifică „distrugerea (secerarea)" „capitalei Daciei". Încrâncenata bătălie a Sarmisegetusei a marcat într-atât lumea antică, încât în *Noul Testament* bătălia apocaliptică între forţele binelui şi răului din ziua Judecăţii de apoi urma să aibă loc la *Armaghedon / Armageddon* (prin afereză de la *Sarmageddon*) „ţinutul muntos de la Geddon", evident, având aceeaşi etimologie ca şi toponimul dacic. Toponimul apocaliptic pare să dateze revelaţia lui Ioan Apostolul / Evanghelistul (numit şi Teologul), consemnată în *Apocalipsă*, după 106 p. C. (căderea Sarmizegetusei) şi nu în anii 94-95 p. C.

---

[45] Ptolemeu, *Geographia*, Harta IX, III, 8, 4, în **IIR**, I, p. 545.
[46] Dio Cassius, *Îndreptar geografic,* LXVIII, 9, 3-4.

Nici coordonatele transmise de Ptolemeu, nici reliefurile Columnei, nu au reuşit să localizeze capitala Daciei. În schimb, arheologii au descoperit la Grădiştea Muncelului o impresionantă cetate cu sanctuare ale dacilor, blocuri de piatră cu litere eline (fără a dezlega semnificaţia lor), un vas cu inscripţia „DECEBALUS PER SCORILO" (una din descifrări fiind „Decebal fiul lui Scorilo") care continuă să producă mari dispute între cercetători, dar nu s-a descoperit nici o inscripţie privitoare la toponim. La dezlegarea etimologiei Sarmizegetusei nu ajută nici denumirea Grădiştea Muncelului, dacă nu cumva denumirea va fi fost Grădiştea Muncelui / Muntelui, denumirea preferată de unii cercetători fiind Grădiştea de Munte.

2. La 20 km de Munţii Orăştiei (pe linie aeriană), în apropierea Porţilor de Fier ale Transilvaniei, se află vestigiile ctitoriei lui Traian, Colonia Ulpia Traiana Dacica, căreia începând cu 117 / 118 p. C. i s-a adăugat denumirea Sarmizegetusa – capitala Daciei Romane.

Atât Sarmizegetusa Regia cât şi Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa s-au individualizat prin rolul deosebit pe care l-au jucat în civilizaţiile daco-getă şi daco-romană.

În izvoarele literare, în inscripţiile din Dacia Romană şi din alte provincii, toponimul a fost ortografiat în diferite moduri: *ZARMIZEGETUSA, ZERMIZEGETUSA, ZERMIZEGETUZA, ZERMIZEGETE, SARMIZEGETUSA, SARMATEGTE, SARMAZEGE.*

Cercetători de elită, români şi străini, au încercat zeci de variante care să dezlege etimologia enigmaticului toponim, dintre care prezentăm câteva deosebit de interesante: compus din numele sarmaţilor şi geţilor (Jakob Grim, B. G. Niebuhr); *Sarmate – getusa*, *getaisa* „oraşul Sarmaţilor" (J. G. Cuno); *Zarmize – gethusa* „loc sau localitatea Sarmaţilor" (A. Edelsbacher); *Armis* sau *Sarmis* şi titlul de *egetor* sau *egetes* „comandant al popoarelor sau oştirilor", iar *-usa* este o terminaţie toponimică întâlnită şi în alte provincii pelasge (Nicolae Densuşianu); *zermi* „stâncă, înălţime" şi *zeget* „palisadă, gard, cetate" cu accepţiunea „cetatea de pe stâncă sau cetatea înaltă" (I. I. Russu); *Sarmi - zege - thusa* „puternic - întărita – cetate" (Carol Vicze); *Sarmi* „Zeu Solar, Soare", *sege* „învingător, biruitor" şi *tusa* „înălţime", cu accepţiunea de „Vârful sau Înălţimea Soarelui Biruitor" (Ion Ionescu); *sar* „soare", *miz* „lună", *seget* „clădire, zidire, fortificaţie", *usa* „culme, măgură, muncel", cu accepţiunea de „clădirea de culme a soarelui şi a lunii".

Diversele interpretări etimologice sunt cauzate de izvoarele epigrafice şi literare latine şi greceşti care au reuşit să redea forma dacică a toponimului cu toată lungimea şi pronunţia sa dificilă pentru străini. Toponimul în grafiile transmise variază între 9 şi 13 litere şi ar fi posibil ca *Sarmizeget* să fie forma daco-getă.

Considerăm că toponimul are o etimologie multiplă. Dacă forma *Sarmizegetusa* este cea reală, toponimul poate fi format din elementele *sarmi+zeget+usa.*

Zeget / seget*,* al doilea element al sintagmei, este de o importanţă deosebită. În antichitate radicalul **seget* (coexistând cu forma *seged)* a fost

răspândit în întreaga Europă. În anul 154 a. C. (!) romanii au cucerit *Segeda*, capitala belilor din Peninsula Iberică. În Aquitania (tot în Peninsula Iberică) se găsea aşezarea *Segedun*. În Britania, înainte de cucerirea romană, a fost consemnată aşezarea *Segedunum* (azi Vallsed on Tyne). La aşezările menţionate mai adăugăm localitatea *Segedunum* în Bretagne şi, cu prudenţă, *Segodunum* (azi Wurzburg) şi *Sigtuna* – una din fostele capitale ale Suediei. Radicalul s-a conservat până în zilele noastre în toponimul *Szeged* [citit Seghed], numit şi *Seghedin* – aşezare la confluenţa Mureşului cu Tisa, în toponimul *Szigetvar*, apoi în *Sighetul Marmaţiei*, *Sighetul Silvaniei*, precum şi în numeroasele aşezări medievale numite *SIGHET* (grafiate sub diverse forme) lângă Satu Mare, în apropiere de Cluj-Napoca, la Miercurea Ciuc, iar în Banat, la Sculea – Gătaia, la Denta, la Livezile (Tolvadia), lângă Bârna, lângă Lipova etc. De acelaşi etimon trebuie să apropiem şi toponimul *Sighidunum*, numit şi *Siggidunum* (citit în greacă Singhidunum) – Beogradul de astăzi. Prin afereza consonantei „*s*", radicalul se regăseşte în aşezarea *Egeta* (azi probabil Brza Palanka), un fost *Segeta*, pe malul drept al Dunării, în Moesia Superioară. Tot în Moesia era ţinutul *Segetica* (ţinut numit de la o aşezare *Seget*). Radicalul este prezent şi în toponimul *Segesta*, numit şi *Segestica* (astăzi Sisak), oraş în Pannonia Superioară, pe malul drept al Savei, la confluenţa cu Colapis: „Romanii, care mai înainte năvăliseră de două ori pe teritoriul cetăţii Segeste, nu au luat nici un ostatic. De aceea segestanii au fost foarte mândri. Cezarul (August) merse împotriva lor prin ţinutul peonilor, care nu era însă încă sub ascultarea romanilor... În regiunea aceasta se află un oraş bine întărit, ocrotit de cursul râului şi de un şanţ foarte mare. Astfel fiind, cezarul dorea foarte mult să-l ocupe spre a-l folosi ca depozit (de aprovizionare) în războiul împotriva dacilor şi bastarnilor, care sunt dincolo de Istru"[47]. Procurator Augusti şi istoric, Apian (cca. 100-161) a prezentat excelent una din cetăţile de câmpie, deşi acestea par „insule". Dacă la câmpie acestea sunt cetăţi, la munte poartă aceeaşi denumire. O altă aşezare numită tot *Segesta (= Segeta)*, cunoscută şi sub formele *Egesta* şi *Aegesta* (azi Castellamare di Golfo), se găsea în Sicilia.

În toponimele antice, radicalul este vocalizat fie cu „*e*", fie cu „*i*", menţionat cu consonanta surdă „*t*" (*Seget* sau *Siget*), cu consonanta sonoră „*d*" (*Seged, Siged, Sigid*), cu „*st*" (*Segesta = Segeda*), prin afereza consonantei „*s*" (*Egeta*), şi a fost răspândit pe întregul continent, din Britania până în centrul şi sud-estul Europei.

Cetăţile erau înconjurate cu ziduri puternice de apărare. Încă din al treilea deceniu al secolului al XX-lea, cercetătorii au încercat să demonstreze că substantivul *zid* nu este „monopol slav". Este un radical vechi euro-indian, care se regăseşte în vechiul pers. *dida* „zid", cu alternanţele fonetice fireşti în noul pers. *diz, dez* „cetate", în tracicul *diza* „cetate", grec. *teikos* „zid", scr. *cita* „clădire, construcţie, zidire", păstrat în ital. *città* „oraş, cetate", e. i. **edh* (prin afereză) „gard, incintă, casă", lat. *aedes* (prin afereză)

[47] Apian, *Istoria Romană*, 22, 62-64, în **IIR**, I.

„casă, palat, odaie” etc. În baza criteriului euro-indian a fost posibil ca traco-daco-geta să fi dispus de termenul *zid,* de la care *zidire* „construcţie, clădire”, *(loc) zidit* „întărit cu zid” (a se compara cu scr. *editha* – prin afereză – „a se întări”), *zidoni* „zid mare, zid puternic”. Cu alternanţa consonantică „*z / s*”, bănuim a se regăsi în toponimul *Siden / Side* (cetate în Asia Mică) şi *Sidon* (considerat a însemna „loc de pescuit”) – puternica cetate din estul Mediteranei. Prin alternanţa consonantică „*d / g*” se regăseşte în toponimul *Sigeion* (cetate în Asia Mică), în toponimul dacic *Sigone / Siggone* (citit în elină Sigone) – oraş ce se găsea pe teritoriul actual al Slovaciei. De altfel, alternanţa consonantică „*d / g*” (palatalizarea consonantei „*d*” a fost cunoscută la toate popoarele euro-indiene într-o măsură mai mică sau mai mare, epl. ion. *Demeter*, dor. *Gemeter*) raportată la *zid* duce la *zig* în toponimul tracic *Zigere* „zidire” (oraş pe ţărmul vestic al Pontului Euxin), „(loc) zidit” devine „(loc) zigit” (aşa cum se pronunţă în graiul bănăţean) / zigid – în toponimele *Sigidunum / Siggidunum* (citit în elină Singhindunum) şi *Sigidava / Siggidava* (citit în elină Singidava), care alternează cu „*zeget/seget*” şi cu formele mai sus menţionate cu accepţiunea de „întăritură cu zid, tărie, cetate”.

Toponimele *Zygeth var* (un pleonasm: *zygeth* „cetate” şi *var* „loc întărit, cetate”), atestat în 1391, *Castrum Zygeth* (1464), actualul *Szigetvár* şi *Szidette*, menţionat într-un document din anul 1733, grafiat în documentele anterioare *Zyget* (1466), *Ziget* (1547) – pentru *Sighetul Marmaţiei*, poate confirmă această ipoteză.

Parte din toponimele traco-daco-gete, transmise de scriitorii greci şi latini, se termină în *-esa, -isa, -os(a), -usa*.

Din cele expuse se constată că *zeget - usa* (cu toate formele de grafie) are accepţiunea de „întăritură cu zid, tărie, cetate”.

Primul element, ***zarmi / sarmi***, este forma daco-getă (transmisă de autorii antici) pentru substantivul românesc *ţărm* – considerat a avea o origine incertă, probabil din latină. Cuvântul este arhaic, pelasg / valac, având accepţiunea de „pământul de lângă o apă mare”, dar şi de „munte”, comparabil cu daco-românescul *mal* „ţărm”, dar şi cu albanezul *mal* „munte”. Nedispunând de consonanta „*ţ*”, scribii greci şi latini au înlocuit-o cu consoanele „*z, s, h*”.

Substantivul *ţărm* „malul apei” a fost atestat de termenul pelasg *samos / sarmos* „faleză”. Radicalul *sarm / ţărm* cu accepţiunea de „munte” poate fi apropiat de pelasgicul / valacul *harmo* „înălţimea” şi *herma* „piscul”, în toponimele cretane cu corespondenţă în zonele interioare ale Asiei Mici. Rădăcinile pelasge sunt forme mediteranizate: *harmo / sarmo* „înălţimea” şi *herma / serma* „piscul”. Ipoteza este confirmată de toponimul *samos / sarmos* „înălţime”, la pl. *samoi* [citit sami] / *sarmi* „înălţimi”.

Primul element al toponimului *Sarmizegetusa* – ***zarm / sarm*** – are accepţiunea de „înălţime, pisc, munte”. Confirmarea o găsim în informaţia transmisă de geograful Ptolemeu: „Sarmaţia europeană se mărgineşte... la

miazăzi cu iazigii metanaşti din locul unde se termină Munţii Sarmatici şi până unde începe Muntele Carpatos”[48].

Cele două cuvinte formează o sintagmă:

1. *Zarm / sarm* „munte” şi *zegetusa / segetusa* „întăritură (cu zid), tărie, cetate”, cu „*-i-*” vocală de legătură, cu accepţiunea de „Muntele Întăritură” (tradus în manieră elină în „loc întărit” de Dio Cassius), „Muntele Cetate”.

2. *Zarmi / Sarmi* „munţi” şi *zegetusa / segetusa* „întăritură, tărie, cetate”, cu accepţiunea de „munţi întăritură”, „Munţi Cetate”.

3. *Zarmi / sarmi* – o formă la genitiv – „a muntelui” şi *zegetusa / segetusa* „întăritură, tărie, cetate”, cu accepţiunea „a muntelui cetate”, adică CETATEA MUNTELUI / GRĂDIŞTEA MUNCELUI (MUNTELUI) şi ar fi o confirmare etimologică a localizării capitalei Daciei.

Considerând că etimologia „Inimii Daciei” a fost elucidată, prezentăm una din etimologiile folclorice interesante: *sar* „soare”, *mis / miz* „lună, astru”, *sighet* „tărie, cetate” şi *usa* – terminaţie, sintagma având accepţiunea de „CETATEA SOARELUI ŞI A LUNII”. La românii / valachii din estul Serbiei, dintre Morava şi Timoc, s-a păstrat un obicei în care există o îmbinare a scrierii pictografice cu cea alfabetică. Desenul a fost executat de românul / valacul Jica Boluţan din localitatea Bucoviţa, comuna Osnicea, Serbia de Est[49]. Specificăm că informatorul nu cunoştea nimic despre posibilitatea unui înscris, nu cunoştea scrierea cu caractere latine. Românul / valacul Jica Boluţan, în desenul de mai jos, a transmis: SOARE, LUNĂ, STRÂMBĂTATE, DREPTATE, SCARĂ ŞI FOARFECE[50].

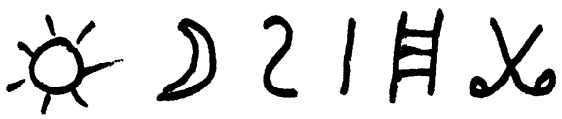

Înscrisul a fost interpretat:

1. „SOARE” – pentru care se presupune existanţa în daco-getă a substantivului **sar* „soare” (compară cu sanscrit *svar, sur* şi *arka* – afereză de la *sarka* – „soare”, armean. *arew* – afereză de la *sarew* – „soare”);
2. „LUNA”, presupune un daco-get **miz* „Lună, Selena”;
3. „STRÂMBĂTATE”, reprezentat prin litera „S” (sigma întors);
4. „DREPTATE”, reprezentat prin litera „I” (iota);

---

[48] Ptolemeu, *Geographia*, III, 5, 1, în **IIR**, I, p. 537.

[49] Românul / valacul Jica Boluţan s-a născut la 21 mai 1948, în satul Bucoviţa, comuna Osnicea, din Serbia de Est. Ancheta a fost realizată în misiunea ştiinţifică organizată de Asociaţia Istoricilor Bănăţeni în colaborare cu Universitatea de Vest Timişoara şi coordonată de prof. Ionel Cionchin, în august 1993.

[50] Ionel Cionchin, *Valaco-pelasgica, limba primilor scribi ai omenirii*, Timişoara, 1996, p. 13.

5. „SCARA”, reprezentată prin „Γ / G” (gama) + „E” (epsilon), pronunţându-se „GE” sau „GHE”;
6. „FOARFECELE” reprezintă litera „T” (tau).

Înscrisul se citeşte:

SAR – MIS – S – I – GET / SARMISIGET / SARMISIGHET, evident: SARMISEGETUSA / SARMISEGHETUSA

Obiceiul păstrat în memoria colectivă, transmis peste milenii, este un argument al autohtonismului, permanenţei şi continuităţii românilor / valachilor dintre Morava şi Timoc (nord-estul Serbiei), dar şi al apartenenţei lor la spaţiul daco-românesc.

Însemnele „SARMISEGETUSEI” s-au perpetuat în heraldica Ţărilor Române. „Tăria” Sighetului este reprezentată de un „CAP DE TAUR” pe stema cetăţii (SIGHET = TĂRIE / CETATE – reprezentată de un taur; „TAURUL” ca simbol al tăriilor / cetăţilor are o vechime de peste 5.000 de ani), care a devenit şi stema Maramureşului. Acum pare rezolvat mitul vânării bovideului / taurului de voievodul Dragoş şi al întemeierii unei cetăţi. Pe valea Moldovei nu s-a aflat niciodată o aşezare Boureni, prima capitală a Moldovei a fost cetatea *Baia*, poate apropiată printr-un paronim *Boia* – considerat a fi dat naştere unui toponim *Boureni* care n-a existat. În epoca medievală, sigiliul cetăţii Baia (SIGILIUM CAPITALIS CIVITATIS MOLDAVIAE TERRE MOLDAVIENTIS), capitala Moldovei, are reprezentat un „CERB” şi nu un „BOVIDEU”!

„CERBUL” de pe sigiliu este luat chiar din numele voievodului Dragoş, în greacă *tragos* are accepţiunea de „ţap”, în daco-getă *ghed*, al cărui omonim este *ghed* „cetate” (vide supra). Stema familiei DRAGFFY din Transilvania şi a DRAGOŞEŞTILOR trecuţi în Galiţia a generat herbul „SAS”, care este total diferit de cel al cetăţii Baia.

Pecetea târgului Baia (secolul al XIV-lea)

Capul de bovideu (taur) de pe stema Moldovei trebuie căutat în spaţiul daco-românesc, în tradiţiile locale. Cimierul „CAP DE TAUR” (BOUR SAU ZIMBRU) însoţit la sinistra de „SOARE” (sau de o „STEA CU ŞASE COLŢURI”, simbolizând tot „SOARELE”) şi la dextra de „LUNĂ” – „CRAI NOU” – este reprezentarea simbolică a „SARMISEGETUSEI” (*sar* „soare”, *mis* „lună”, *zeget / siget* „tărie, cetate”, simbolic reprezentată prin „taur”).

Stema Moldovei (1644)

Stema Ţării Româneşti

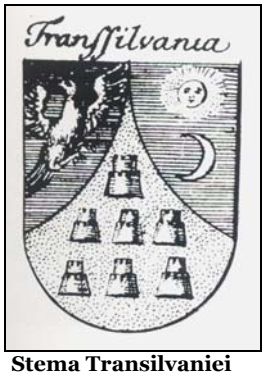

Stema Transilvaniei

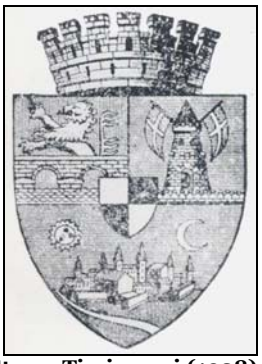

Stema Timişoarei (1928)

Stema Transilvaniei reprezintă o „CETATE” (mai târziu 7 cetăţi sau 7 munţi) încadrată de „SOARE” şi de „LUNĂ”, evident reprezentarea simbolică a capitalei Daciei!

Pe stema Ţării Româneşti, încadrată de „SOARE” şi „LUNĂ”, este „PASĂREA DACICĂ” / „PASĂREA VALACĂ” la picioarele căreia se află o „CETATE”, tot reprezentarea simbolică a capitalei Daciei[51].

Stema medievală a cetăţii Timişoara, care îmbogăţită a devenit stema comitatului Timiş, are reprezentată o „CETATE” încadrată de „SOARE” şi „LUNĂ”, „INIMA” Daciei. Atenţionăm că atât izvoarele narative cât şi cercetătorii consideră că cea mai veche vatră a „CETĂŢII TIMIŞOARA” se afla în „SIGHET”!

În studiile de heraldică şi sigilografie românească, Soarele şi Luna „coboară adânc în istoria culturii autohtone, prin mitologie, până la protoromâni, apoi la daco-romani şi prin aceştia până la daci”[52]. Se demonstrează încă o dată că Moldova întreagă, provincia de Est a României, a fost parte componentă a statului dacic burebistan şi decebalic.

---

[51] Afrodita Carmen Cionchin, Ionel Cionchin, *De la scrierea dacică la cea românească*, Timişoara, 2006, p. 269-281.

[52] Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Bucureşti, 1987, p. 384.

C. Basarabia, parte componentă a Moldovei

Până în 1812, teritoriul dintre Prut şi Nistru făcea parte din Ţara Moldovei. Adeseori această parte era numită Moldova de la Nistru sau Moldova dintre Prut şi Nistru. De fapt, Basarabia istorică era denumirea ţinutului sudic dintre Prut, gurile Dunării (braţul Chilia), ţărmul Mării Negre şi Nistru, cu cetăţile Chilia şi Cetatea Albă. Acest ţinut s-a numit Basarabia după numele lui Basarab (1310-1352), primul domn al noului stat Ţara Românească. În izvoarele medievale statul nord-dunărean purta denumirea de *Valachia* „Ţara Românească", *Valachia Maior* „Valachia Mare", *Ungro-Valachia* „Valachia dinspre Ungaria", *Transalpina, Montana* „Muntenia". După numele primului domn, statul Ţara Românească a fost numit şi Basarabia în documentele externe: „Besarabia, alias Valachia Transalpina", „Terra Bassarabum", „Bessarabia". Cercetând izvoarele istorice medievale, Bogdan Petriceicu Hasdeu a prezentat mai multe înscrisuri în care Ţara Românească a fost numită *Basarabia*:

- Cronica poloneză *Anonymi Archidiaconi Gneznensis brevior chronica Cracoviae*, datată în 1259, menţiona: „MCCLIX. Thartari, subiugatis Bessarabensis, Lithvanis, Ruthenis, et aliis gentibus, Sandomirzs Castrum capiunt" – „1259. Tătarii, după ce subjugaseră pe Besarabeni, pe Litvani, pe Ruteni şi alte neamuri, au luat cetatea Sandomir".
- În cronica sârbă a Mănăstirii Tronoşa, cu privire la anii 1320-1330, se menţiona: „Împăratul bulgar Mihail aduna o formidabilă armată, pe lângă care mai căpătând ajutoare de la românii, năvăli în Serbia". Referindu-se la acelaşi ajutor, scriitorul bizantin Cantacuzen i-a numit ungro-vlahi pe aliaţii bulgarilor, românii cei besarabeni ai cronicarului sârb.
- Descriind bătălia de la Posada (1330), analiştii maghiari Turocz şi anonimul Chronicon Posonense numeau Ţara Românească a Basarabului sau numai Basarab.
- Într-o scrisoare din 1372, Papa Grigore al XI-lea (1370-1378) îl îndeamnă pe regele maghiar Ludovic cel Mare (1342-1382) la edificarea templelor catolice din ţările vecine Ungariei: „În Bosnia, Serbia, Basarabia şi-n celelalte părţi limitrofe locuiesc mulţi schismatici şi eretici".
- În tratatul comercial moldo-polon din 1407, Ţara Românească a fost numită Besarabia: „Neguţătorii din Lemberg sunt liberi a exporta postav în Ungaria şi-n Besarabia; iar cine-l va duce în Besarabia, să plătească la vama principală în Suceava câte trei denari de fiecare libru şi apoi la fruntarie în Bacău câte doi denari de fiecare libru; iar pentru lucruri de import din Besarabie, fir piper, fie lână, fie alta se va plăti la Bacău…".
- Într-un alt tratat comercial munteano-polon din 1408, Ungro-Vlahia a fost înlocuit cu Bessarabia: „1408, Sabbatho ante oculi dati sunt Steinhauser centum grossi pro octuale medonis honorato nuntiis Bessarabia".
- Prin diploma din 1420, Sigismund de Luxemburg (1387-1437), în calitate de rege al Ungariei, a acordat privilegii Mănăstirii Tismana: „Tuturor locuitorilor Ţării Ungro-Vlahice, adică ai Basarabiei".

- În *Anale*, cronicarul polonez Dlugosz (1415-1480), referindu-se la Ţara Românească, întrebuinţează titulatura de Bessarabi, poporul Bessarabi, principele Bessarabus. Cu numele de Bassarabia a fost denumită Ţara Românească şi de cronicarul polonez Matei Miechowski (1450-1523)[53].

Dacă pentru Ţara Românească denumirea de Basarabia s-a pierdut, aceasta s-a conservat pentru Basarabia istorică.

În 1350, Nicolae Alexandru (1352-1364), fiul lui Basarab I şi asociat la domnie, într-o campanie militară a reuşit să-i alunge pe tătari dincolo de Nistru şi a unit teritoriul de pe litoralul nord-vestic al Mării Negre cu Ţara Românească. Acest ţinut a fost trecut pe hărţi cu denumirea de Valachia.

Ţinutul de la gurile Dunării şi nord-vestul litoralului Mării Negre a fost mult timp disputat între Ţara Românească şi Moldova: după 1407, Alexandru cel Bun, domnul moldovean, a cucerit cetatea Chilia, dar Vlad Dracul a luat-o înapoi; sub Petru Vodă, fiul lui Alexandru cel Bun, Chilia aparţinea Moldovei care a cedat-o Ungariei, dar Vlad Ţepeş a reintegrat-o Ţării Româneşti. După o tentativă eşuată în 1462, în 1465 Ştefan cel Mare a cucerit cetatea Chilia şi ţinutul limitrof: „Văleatul 6973 (1465) meseţa ghenarie 23, adunându Ştefan Vodă multă oaste de ţară, vrând să răscumpere cetăţile carile ce luase păgânii de la alţi domni, pogorât-au cu toată puterea sa spre cetatea Chiliei. Şi sosindu la cetate miercuri spre joi, la miazănoapte, au înconjurat cetatea. Însă joi nu s-au apucat de harţu, iar vineri dins-de-dimineaţă au început a bate cetatea şi aşa toată zioa s-au hărţuit până în seară. Iar sâmbătă să închinară cei din cetate şi intră Ştefan Vodă în cetatea Chiliei. Şi acolo petrecându trei zile veselindu-să, lăudându pe Dumnezeu, îmblânzia oamenii în cetate. Decia şi la Cetatea Albă au tras şi multă năvală făcându, dobândi şi Cetatea Albă. Şi aşa amândooao cetăţile cu multă moarte şi perire de ai săi le dobândi, carile întărindu-le cu bucate şi cu slujitori, au lăsat pre Isaiia şi pre Buhtea pârcălabi, ca să le grijească, iar el s-a întorsu la scaunul său la Suceava”[54]. Pentru o vreme, Basarabia istorică a intrat în componenţa Ţării Româneşti a Moldovei.

Domnul Alexandru Lăpuşneanu se întitula „Palatinus terrarum Moldaviae et Valachiae”, prin Moldova înţelegând districtele de sus, iar prin Valachia pe cele de jos ale ţării. În 1579, polonezul Martin Broniowski consemna: „Moldaviae seu Valachiae inferioris pars, quae olim Bessarabia dicta fuit” – „Valachia de Jos, care oarecând se zicea Besarabie”, iar pe mapa care însoţeşte opera sa este menţiunea „Bessarabiae seu Valachiae inferioris pars”[55].

Cronicarul Miron Costin, în 1684, referindu-se la Basarabia susţinea: „Giurgiul şi Brăila sunt eterne suveniri ale acelor domni munteneşti Basarabi, care stăpâniseră o parte a Bulgariei şi acel ţărm al Mării unde s-a lăţit numele Basarabiei, deşi câmpia Cetăţii Albe până la Euxin a fost totdeauna moldovenească, precum dovedesc mai multe urice ale pârcălăbiei de acolo”.

---

[53] Bogdan Petriceicu Hasdeu, *op. cit.*, p. 95-102.

[54] Grigore Ureche, *op. cit.*

[55] Martin Broniowski, *Tartariae descriptio*, Coloniae Agrippinae, 1595, p. 2.

În *Descriptio Moldaviae* – „Descrierea Moldovei", principele-savant Dimitrie Cantemir delimita ţinutul care purta denumirea de Basarabia: „Basarabia era odată a treia parte a Moldovei. Tot pământul ei este şes, n-are dealuri nici codrii, se adapă numai cu Ialpugul, care curge necontenit... Basarabia se împarte astăzi în patru ţinuturi: al Budjacului, Achermanului, al Chiliei şi Ismailului".

Din cele expuse se constată că iniţial Basarabia „s-a ţinut de Valachia"[56] – „Ţara Românească" şi desemna regiunea din nord-vestul Mării Negre, cu fortăreţele Chilia, Ismail şi Cetatea Albă (tc. *Akkerman*). În 1812, prin Tratatul de pace de la Bucureşti încheiat în urma războiului ruso-turc din 1806-1812, Rusia ţaristă a răpit nu numai teritoriul litoralului nord-vestic al Mării Negre ci întregul teritoriu dintre Prut şi Nistru, partea estică a teritoriului Moldovei, cu o suprafaţă de 45.000 km². Din anul 1812, întregul teritoriu dintre Prut şi Nistru a purtat denumirea de Basarabia, iar astăzi numai o parte din acesta aparţine Republicii Moldova.

D. Moldova sfâşiată de Imperiul bolşevic

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a început sfârtecarea Moldovei. Pentru că a adoptat o poziţie neutră în războiul ruso-otoman din 1768-1774, Austria a fost răsplătită cu teritoriul din nordul Moldovei, cu Suceava, vechea capitală a domnului Ştefan cel Mare şi Sfânt. Din 3 iulie 1775, în urma unui rapt, ţinutul din nordul Moldovei în suprafaţă de 10.441 km² a intrat în componenţa Imperiului Habsburgic cu complicitatea Rusiei ţariste şi a Imperiului Otoman. Pe teritoriul desprins Moldovei şi integrat Imperiului Habsburgic se aflau trei oraşe (Cernăuţi, Siret, Suceava), 226 de sate cu 52 de cătune, 247 biserici, 10 mănăstiri, 13 schituri, cu vechile capitale Moldova, Baia, Siret şi Suceava. Populaţia Bucovinei a fost de 71.750 locuitori din care 52.750 români, reprezentând 73,24% din total. În 1780, un ofiţer al armatei habsburgice, referindu-se la populaţia Bucovinei, menţiona: „Locuitorii cei vechi ai Bucovinei sunt deopotrivă cu locuitorii din Moldova turcească, descendenţi din coloniile valahe sau vechi romane"[57].

[56] Gheorghe Şincai, *Cronica*, t. 1, p. 370.
[57] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Bucureşti, 1991, p. 17.

Chiar şi autorităţile Habsburgice au fost surprinse de acapararea Bucovinei. Într-o scrisoare din 4 decembrie 1775, împărăteasa Maria Tereza (1740-1780) nota: „În chestiunea moldovenească nu avem deloc dreptate. Trebuie să mărturisesc că nu ştiu cum ne vom descurca, însă cu greu într-o manieră onorabilă şi aceasta mă întristează nespus de mult". Grigore Alexandru Ghica, domnul Moldovei, şi Divanul Ţării s-au opus cu vehemenţă. Pentru îndrăzneala sa, la 12 octombrie 1777, domnul moldav a fost sugrumat şi apoi decapitat în centrul Iaşului. În 1877, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la decapitarea principelui Grigore Ghica la Iaşi, poetul Dimitrie Petrino afirma: „Din Valea Corbului şi până la malurile Nistrului, de prin codrii Munţilor Carpaţi, din trunchiul fiecărui brad care a fost martor al urgiei acestui secol de dezonoare, din fiecare lan se produce pâinea de toate zilele şi care-i adăpat cu sudoarea unui popor subjugat, din fiecare izvor ce potoleşte setea şi din fiecare biserică ce adăposteşte credinţa şi primeşte ofrandele creştinilor şi altarul său, mii de glasuri topite într-un singur ţipăt de indignare... înfruntă pajerele înfipte în trupul Bucovinei în urma unei Convenţii frauduloase şi pătrund până la acest mormânt, unde vă strig că Bucovina este fiica Moldovei".

Până în anul 1774 nu se pune problema utilizării macro-toponimului *Bucovina*, acest teritoriu făcând parte integrantă din statul Moldova. Toponim atestat în 1392, *Bucovina* – „Ţara Fagilor" a fost adoptat oficial de Imperiul Habsburgic sub stăpânirea căruia s-a aflat 144 de ani (1774-1918). În diverse timpuri, Nordul Moldovei a fost numit „Ţara de Sus a Moldovei", Plonina, Cordun şi Arboroasa. Această ultimă denumire a fost readusă în centrul atenţiei în 1875 de grupul de studenţi români din Cernăuţi (Ciprian Porumbescu, Zaharia Veronca, Constantin Andreevici Morariu) care au înfiinţat Societatea „Arboroasa", urmărind utilizarea limbii române în administraţie.

Stema Bucovinei

Stema Ducatului Bucovina

Mihai Eminescu, Luceafărul poeziei româneşti, referindu-se la Bucovina a susţinut că este o „veselă grădină, cu pomi roditori şi mândri feciori".

Nu trecuseră nici patru decenii şi un nou rapt s-a abătut asupra Moldovei. Între anii 1806-1812 s-a desfăşurat războiul ruso-otoman. La întâlnirile dintre împăratul Napoleon I (1804-1815) şi ţarul Alexandru I (1801-1825), de la Tilsit (1807) şi Erfurt (1808), ţarul a condiţionat încetarea războiului cu Poarta prin anexarea Principatelor Române. Împăratul Franţei a obiectat, susţinând că, juridic, ruşii ar putea cere drept compensaţii doar teritorii otomane, Moldova şi Muntenia, nefăcând parte din Casa Islamului / teritoriul Imperiului Otoman, erau, din punct de vedere al dreptului internaţional, principate aliate Porţii prin tratate şi care şi-au trădat aliatul, furnizând ajutor militar ruşilor. Abilitatea ţarului s-a manifestat atunci când a cerut teritoriul cucerit de otomani de la Ştefan cel Mare, în 1484, situat sub Bugeac (răpit în 1538 de la domnul Moldovei, Petru Rareş), reprezentând doar ţinutul litoral al Dunării maritime, de la vărsarea Prutului până la Chilia. Pe hărţile prezentate de ruşi, teritoriul de est al Moldovei, între Chilia şi Hotin, Siret şi Nistru, a fost numit Basarabia. Pentru că francezilor li s-a părut prea extins acest teritoriu otoman de care nu auziseră, ruşii retractând, şi-au cerut scuze pentru greşeală, restrângând denumirea de Basarabia la teritoriul dintre Prut şi Nistru.

Prin Pacea de la Bucureşti, din 1812, s-a pus capăt războiului ruso-otoman. Între principalele prevederi ale Tratatului de pace încheiat între Rusia şi Turcia la 16/28 mai 1812, la Bucureşti, s-a stipulat:

„Art. IV. Primul articol al preliminariilor stipulează că Prutul, din punctul unde acest râu pătrunde în Moldova şi până la confluenţa sa cu Dunărea, apoi pornind din acest loc, malul stâng al acestui ultim fluviu până la Chilia şi la vărsarea sa în Marea Neagră, vor forma frontiera dintre aceste două imperii. Navigaţia va rămâne totuşi comună celor două părţi. Micile insule ale Dunării, nelocuite până la începutul ostilităţilor şi care se întâlnesc începând de dincolo de Ismail până la Chilia, vor reveni de fapt imperiului rus, dat fiind că ele sunt mai aproape de malul stâng; totuşi ele nu vor fi sub dominaţia nici uneia dintre cele două puteri şi nu se vor putea ridica de acum înainte acolo fortificaţii, nici întărituri de nici un fel, ci ele vor rămâne pustii. Va fi, totuşi, permis supuşilor celor două ţări de a practica acolo pescuitul sau de a tăia acolo lemne în toată libertatea. Insulele mari, situate în faţa Ismailului şi a Chiliei vor rămâne de asemenea pustii la distanţă de o oră, luând ca punct de plecare marginea malului stâng cel mai apropiat al Dunării care totuşi va trebui să fie mai întâi fixat. Aşezările care, precum vechea Chilie, existau înaintea începerii ostilităţilor nu sunt cuprinse în această linie de demarcare. Prin ultimul paragraf al articolului citat anterior din preliminarii, Sublima Poartă renunţă la toate drepturile sale asupra teritoriului situat pe malul stâng al Prutului şi îl cedează curţii imperiale a Rusiei cu toate cetăţile, oraşele şi localităţile ce se găsesc acolo, precum şi jumătatea râului Prut care formează frontiera dintre cele două imperii. Vasele comerciale ale uneia şi ale celeilalte puteri vor avea dreptul să intre şi să iasă liber pe braţul râului aproape de Chilia, precum şi dreptul de a naviga pe tot cursul Dunării. Dar vasele de război ruseşti nu vor putea urca pe Dunăre până la gura Prutului.

Art. V. Majestatea Sa Împăratul tuturor Rusiilor cedează şi restituie Sublimei Porţi otomane partea din Moldova care este pe malul drept al Prutului, precum şi Valachia mare şi mică cu toate cetăţile în starea lor actuală, cu oraşele, târgurile, satele, aşezările de orice fel şi tot ce cuprind în ele aceste provincii împreună cu insulele Dunării, cu excepţia totuşi a ceea ce se menţionează în art. IV din prezentul tratat”[58].

Manuc-bey şi Dimitrie Moruzi au trădat atât interesele Imperiului Otoman, dar mai ales ale românilor moldoveni, Rusia şi-a adjudecat ilegal teritoriul din estul Moldovei, dintre Prut şi Nistru, transformându-l în Basarabie rusească! Printr-un rapt ordinar, Basarabia – ţinutul dintre Prut şi Nistru, teritoriul românesc al lui Ştefan cel Mare şi Sfânt, a fost răpit şi anexat Rusiei ţariste[59]. Răpirea Basarabiei de Rusia ţaristă a însemnat violarea contractului de vasalitate încheiat de Imperiul Otoman cu Moldova prin care se obliga să respecte integritatea teritorială a ţării, dar şi a Tratatului de la Luţk (1711) – încheiat între ţarul Petru cel Mare şi domnul Dimitrie Cantemir – prin care Rusia ţaristă s-a angajat să respecte şi să apere râul Nistru drept graniţă dintotdeauna a Moldovei. Atât Rusia cât şi Imperiul Otoman au violat contractul de drept internaţional!

Basarabia, ţinutul românesc de importanţă economică datorată numeroaselor cirezi de vite şi cantităţilor mari de cereale, avea o suprafaţă de 45.630 km² şi o populaţie de 482.630 locuitori, dintre care 86,70% români. Pentru a stopa emigrarea românilor dincoace de Prut după anexare, ţarul Alexandru I (1801-1825) a fost nevoit să acorde autonomie acestui ţinut de graniţă (oblastie), în 1818, cu păstrarea legilor şi obiceiurilor proprii şi folosirea limbii materne în administraţie, justiţie, biserică şi învăţământ. În 1828, ţarul Nicolae I (1825-1855) a sancţionat legea prin care a impus „ca limbă oficială, singură, limba rusă”[60]. Emigrarea dincoace de Prut la fraţii lor, deportarea românilor în Caucaz şi Siberia, atragerea boierimii basarabene cărora li s-au acordat moşii în alte ţinuturi ale Rusiei, colonizarea unor populaţii de altă etnie, au făcut ca numărul românilor să scadă, în 1856 ajungând la 74%, iar în 1918 la 70% din totalul populaţiei Basarabiei.

Congresul de Pace de la Paris, din 1856, a încercat „să repare nedreptatea” anului 1812, obligând Rusia să retrocedeze Moldovei cele 3 judeţe din sudul Basarabiei: Cahul, Bolgrad şi Ismail. În 1859, formarea statului naţional român prin Unirea Moldovei cu Ţara Românească a reaprins speranţa românilor din provinciile româneşti. Congresul de Pace de la Berlin (1878) a acordat cele 3 judeţe Rusiei ţariste.

---

[58] Tratatul de pace încheiat între Rusia şi Turcia la 16/28 mai 1812, la Bucureşti.

[59] În 1812, trupele lui Napoleon Bonaparte se pregăteau să atace Rusia. Negocierile pripite de la Bucureşti i-au adus Basarabia ţarului Alexandru I prin mituirea unui membru al delegaţiei otomane, Dimitrie Moruzi, care spera să devină domn în Principate. Deconspirat, a fost decapitat de turci. Asupra lui planează blestemul românilor basarabeni, dincolo de moarte.

[60] L. T. Boga, *Lupta pentru limba românească şi ideea unirii la românii din Basarabia după 1812*, Chişinău, 1932, p. 16-17.

Mare patriot, Mihai Eminescu (1850-1889), moldovean după locul de naştere, a fost conştient de apartenenţa sa şi a tuturor moldovenilor la neamul românesc: „Basarabia actuală era pământ românesc stăpânit de domni români. Şi aceasta n-o deduc numai istoricii de astăzi, ci Miron Costin însuşi; cronicarul cel învăţat şi mare logofăt în Moldova povesteşte aceasta în versuri”[61]. Apărător al românismului, marele poet considera Basarabia pământ naţional: „Drepturile noastre asupra întregii Basarabii sunt prea vechi şi prea bine întemeiate, pentru a nu se vorbi cu umbră de cuvânt de onoare Rusiei angajată prin Tratatul de la Paris. Basarabia întreagă a fost a noastră pe când Rusia nici nu se megieşa cu noi, Basarabia întreagă ni se cuvine, căci e pământ drept al nostru şi cucerit cu plugul, apărat cu arma a fost de la începutul veacului al patrusprezecelea încă şi până în veacul al nouăsprezecelea... Dacă naţia românească ar fi silit să piardă o luptă, va perde-o, dar nimeni, fie acela oricine, să n-aibă dreptul a zice c-am suferit cu supunere orice măsură i-a trecut prin minte să ne impună”[62]. Spaţiul geografic al românităţii a fost bine cunoscut de poet: „Întâmplarea m-a făcut ca, din copilărie încă, să cunosc poporul românesc, din apele Nistrului începând, în cruciş şi-n curmeziş, până-n Tisa şi-n Dunăre”[63]. „Teoretician prin excelenţă al naţionalismului român” – după Mircea Eliade, Eminescu era mândru că făcea parte din poporul român, „urmaş al dacilor şi romanilor de ieri”: „Nici mai este astăzi chestiunea originii noastre, abstrăgând de la împrejurarea că o asemenea interesantă chestiune nu este de nici o importanţă. Daci sau romani, romani sau daci, e indiferent: Suntem români şi punctum. Nimeni n-are să ne înveţe ce-am fost sau ce-am trebui să fim; **voim să fim ceea ce suntem: români**”[64]. Un mesaj transmis peste veacuri.

A venit apoi 1918, anul în care a răsărit Soarele pentru neamul românesc, apogeu al luptei pentru întregirea statului naţional român. „Hora Unirii” cântată cu decenii în urmă la Iaşi şi Bucureşti a cuprins Basarabia, Bucovina, Ardealul, Banatul, Crişana, Sătmaru şi Maramureşul. Rând pe rând, provinciile româneşti s-au unit cu „PATRIA MAMĂ” ROMÂNIA:

- La 27 martie / 9 aprilie 1918, Sfatul Ţării a proclamat Unirea Basarabiei cu România: „În numele poporului Basarabiei Sfatul Ţării declară: Republica Democratică Moldovenească, în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră şi vechile ei graniţe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută şi mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric şi dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-şi hotărască soarta lor, de azi înainte şi pentru totdeauna **se uneşte cu mama sa România**”.
- La 15/28 noiembrie 1918: „Congresul General al Bucovinei, întrunit azi, joi, 15/28 noiembrie 1918 în sala sinodală din Cernăuţi, considerând că, de la fundarea Principatelor Române, Bucovina care cuprinde vechile

[61] Tudor Nedelcea, *Eminescu apărătorul românilor de pretutindeni*, Craiova, 1925, p. 81.
[62] *Ibidem*, p. 74-75.
[63] Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XIII, Bucureşti, 1990, p. 96.
[64] Coperta a IV-a a revistei „Limba română”, Chişinău, 1991, nr. 1.

ţinuturi ale Sucevei şi Cernăuţilor, au făcut parte din Moldova, care în jurul ei s-a închegat ca stat; considerând că în cuprinsul hotarelor acestei ţări se găseşte vechiul scaun de domnie de la Suceava, gropniţele domneşti de la Rădăuţi, Putna şi Sucevița, precum şi alte urme şi amintiri scumpe din trecutul Moldovei; considerând că fiii acestei ţări, umăr la umăr cu fraţii lor din Moldova şi sub conducerea aceloraşi domni, au apărat de-a lungul veacurilor fiinţa neamului lor împotriva tuturor încălcărilor din afară şi a cotropirii păgâne; considerând că, în 1774, prin vicleşug, Bucovina a fost smulsă din trupul Moldovei şi cu de-a sila alipită coroanei Habsburgilor; considerând că 144 de ani poporul bucovinean a îndurat suferinţele unei ocârmuiri străine, care îi nesocotea drepturile naţionale şi care prin strâmbătăţi şi persecuţii căuta să-i înstrăineze firea şi să învrăjbească celelalte neamuri, cu care el voieşte să trăiască precum ca un frate; considerând că, în scurgere de 144 de ani, bucovinenii au luptat ca nişte mucenici pe toate câmpiile de bătălie în Europa sub steag străin pentru menţinerea, slava şi mărirea asupritorilor lor, şi că ei drept răsplată aveau să îndure micşorarea drepturilor moştenite, izgonirea limbii lor din viaţa publică, din şcoală şi chiar din biserică; considerând că în acelaşi timp poporul băştinaş a fost împiedecat sistematic de a se folosi de bogăţiile izvoarelor de câştig ale acestei ţări şi despuiat în mare parte de vechea sa moştenire; considerând că, cu toate acestea, bucovinenii n-au pierdut nădejdea că ceasul mântuirii, aşteptat cu atâta dor şi suferinţă, va sosi şi că moştenirea lor străbună, tăiată prin graniţe nelegiuite, se va reîntregi prin realipirea Bucovinei la Moldova lui Ştefan, şi că au nutrit veşnic credinţa că marele vis al neamului se va înfăptui, când se vor uni toate ţările române dintre Nistru şi Tisa într-un stat naţional unitar; constată că ceasul acesta mare a sunat!

Astăzi, când cu sforţări şi jertfe uriaşe din partea României şi a puternicilor şi nobililor ei aliaţi, s-au întronat în lume principiile de drept şi umanitate pentru toate neamurile, şi când în urma loviturilor zdrobitoare monarhia austro-ungară s-a zguduit în temeliile ei şi s-a prăbuşit şi toate neamurile încătuşate în cuprinsul ei şi-au câştigat dreptul de liberă hotărâre de sine, cel dintâi gând al Bucovinei dezrobite se îndreaptă către regatul României, de care întotdeauna am legat nădejdea dezrobirii noastre.

Drept aceea noi, Congresul general al Bucovinei, întrupând suprema putere a ţării şi fiind învestiţi singuri cu puterea legiuitoare, în numele suveranităţii naţionale, hotărâm: **UNIREA NECONDIŢIONATĂ ŞI PE VECI A BUCOVINEI, ÎN VECHILE EI HOTARE PÂNĂ LA CEREMUŞ, COLACIN ŞI NISTRU, CU REGATUL ROMÂNIEI**".

- La 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, peste 100.000 de români au hotărât Unirea cu „PATRIA MAMĂ": „ADUNAREA NAŢIONALĂ A TUTUROR ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA, BANAT ŞI ŢARA UNGUREASCĂ, ADUNAŢI PRIN REPREZNTANŢII LOR ÎNDREPTĂŢIŢI LA ALBA IULIA ÎN ZIUA DE 18 NOIEMBRIE / 1 DECEMBRIE 1918, DECRETEAZĂ UNIREA ACESTOR ROMÂNI ŞI A TUTUROR TERITORIILOR LOCUITE DE DÂNŞII CU ROMÂNIA".

Unitatea românilor, continuatori ai strămunilor lor daci şi ai tuturor celor care s-au asimilat dacilor, locuitori în spaţiul precizat pentru Dacia încă de la începutul erei noastre de către Ptolemeu (90-168 p. C.), între Nistru, Tisa, Dunăre şi Marea Neagră, a răzbit, a învins şi a triumfat în confruntarea multiseculară, dacă e să ne referim la istoria noastră mai recentă, parte din istoria noastră multimilenară, cu cei care ne înconjoară şi cu care trebuie să convieţuim[65].

Prin desăvârşirea statului naţional România Mare s-a realizat unitatea neamului românesc, opera comună a maselor româneşti, expresia voinţei întregului popor.

La 23 august 1939, la Moscova, a fost încheiat „Pactul de neagresiune dintre Germania şi URSS", semnat de Joachim von Ribbentrop – ministrul de Externe al Germaniei naziste – şi Viaceslav Molotov – ministrul de Externe al Uniunii Sovietice. Anexă a acestui pact a fost „Protocolul Adiţional Secret" – a cărui existenţă nu a fost recunoscută de Komintern până la dizolvarea sa în 1943, nici de URSS până în 1990. Protocolul preciza la punctul 3: „În privinţa Europei sud-estice, partea sovietică subliniază interesul pe care îl manifestă pentru Basarabia". Deşi Bucovina n-a făcut parte din partajul oriental al Tratatului „Molotov-Ribbentrop", Stalin o dorea în graniţele URSS. În urma ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940, România a fost nevoită să cedeze Rusiei bolşevice Basarabia, Nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa, ocupate de Armata Roşie.

Pentru a elibera teritoriile româneşti răpite, la 22 iunie 1941, România a intrat în al doilea război mondial alături de armata germană şi aliaţii ei împotriva Uniunii Sovietice. Teritoriile româneşti au fost eliberate până în august 1941.

Armata română a trecut Nistrul, eliberând şi teritoriul românesc dintre Nistru şi Bug (Pivdenny Buh în ucraineană), anexat samavolnic de Rusia ţaristă prin pacea de la Iaşi (1792). Acest teritoriu a fost administrat de România sub numele de Transnistria până în august 1944, când trupele sovietice au răpit din nou Transnistria, Basarabia şi Bucovina de Nord.

La 24 august 1944, trupele sovietice au răpit din nou acest teritoriu românesc, reinstaurând autoritatea URSS în acest ţinut. După reocuparea teritoriului Moldovei dintre Nistru şi Prut, sovieticii au format Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, având statutul de republică unională în cadrul URSS. Prin Tratatul de pace din 10 februarie 1947, Bucovina de Nord, ţinutul Herţa, regiunea Hotinului, Transcarpatia şi Bugeacul au fost incluse în componenţa Ucrainei.

În perioada 1944-1989, în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, bolşevicii au instaurat un regim de teroare: poliţia secretă a lovit în grupurile naţionaliste româneşti, intelectualii români au fost arestaţi, închişi sau deportaţi, alfabetul chirilic a fost impus limbii române denumită „moldovenească", a fost favorizată stabilirea pe acest „pământ românesc" a etnicilor ruşi şi ucraineni – măsuri menite să deznaţionalizeze populaţia

[65] Dan Ion Predoiu, *op. cit.*, p. 97.

românească. Împotriva autorităţilor sovietice românii s-au împotrivit sub diverse forme. În 1952 a avut loc rebeliunea românească înăbuşită prin uciderea sau deportarea a mii de români moldoveni. Un alt val de represiuni s-a abătut asupra românilor în etapa instituirii forţate a colectivizării.

În urma „valului de libertate" introdus de reformele politice cunoscute sub denumirea *glasnost*[66] – „transparenţă, deschidere" şi *perestroika*[67] – „restructurare" introduse de Mihail Gorbaciov, după 1985, în RSS Moldovenească s-a declanşat „redeşteptarea naţională" a românilor basarabeni. În 1989 s-a constituit Frontul Popular Moldovenesc – asociaţie de grupări politice şi culturale – recunoscută oficial în 1990. Românii basarabeni au declanşat mari demonstraţii desemnând limba română ca limbă oficială. La 25 februarie 1990 au fost organizate primele alegeri democratice pentru Sovietul Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti. Preşedinte al Sovietului Suprem a devenit Mircea Snegur, care în septembrie 1990 a ajuns preşedintele republicii. În iunie 1990, statul şi-a schimbat denumirea în Republica Sovietică Socialistă Moldova, iar apoi şi-a declarat independenţa.

În mai 1991, statul şi-a schimbat denumirea în Republica Moldova, iar Sovietul Suprem a fost transformat în Parlamentul Moldovenesc. După 47 de ani de la ultimul rapt rusesc, la 27 august 1991, Moldova şi-a declarat independenţa faţă de Uniunea Sovietică.

Imnul naţional al Republicii Moldova este „Limba noastră", drapelul este „Tricolorul", iar stema, „capul de bovideu".

Stema României.
Moldova parte componentă a ţării

Stema Republicii Moldova

[66] Politica de liberalizare a diverselor sectoare ale vieţii politice – democratizarea, relaxarea cenzurii şi a represiunii politice, scăderea puterii KGB-ului etc.

[67] Perestroika a fost elementul central al politicii de reformare a economiei şi societăţii sovietice.

Potrivit Constituţiei din 1994, în Republica Moldova a fost oficializată „limba moldovenească”, provocând greve şi demonstraţii ale intelectualilor şi studenţilor.

Originea românească a moldovenilor a fost demonstrată de lingvişti şi istorici. Încă de la începutul secolului al XX-lea, Porfirie Fală (1877-1918), pedagog, publicist şi om politic basarabean, în lucrările *Ce neam suntem*? şi *O lămurire pentru moldovenii basarabeni*, incluse în *Cugetări româneşti din Basarabia*, menţiona:

„**Ţara Românească** se întinde de la Nistru până la Tisa. Românii sunt un popor brav şi strănepoţi ai romanilor, foştii stăpânitori ai lumii întregi. **Noi, moldovenii, facem parte din neamul românesc, adică suntem români**.

Românii din felurite locuri poartă diferite numiri. Aşa, de pildă, românii dintre Nistru, Bucovina, Munţii Carpaţi, râul Milcov şi Marea Neagră se numesc moldoveni, românii dintre Milcov, Dunăre, Olt şi Munţii Carpaţi se numesc munteni, cei din Carpaţii de Jos, Olt, Dunăre – olteni, cei de pe malul drept al Dunării, dintre Marea Neagră, Bulgaria şi Dunărea – dobrogeni, iar cei de peste Carpaţi – ardeleni sau transilvăneni, cei de la vârful Prutului şi Carpaţii de Sus – bucovineni.

Numirile acestea, românii le-au primit de la bucăţile sau părţile de pământ pe care le locuiesc. Adică: moldoveanul şi-a primit numele de la pământul zis Moldova; munteanul de la cel zis Muntenia, olteanul de la Oltenia, dobrogeanul de la Dobrogea, ardeleanul de la Ardeal şi bucovineanul de la capul de ţară zis Bucovina. **Dar toţi aceştia, din toate pământurile Ţării Româneşti, sunt de un sânge, de o lege şi vorbesc o singură limbă, cea românească.**

Românii mai sunt şi afară de hotarele Ţării Româneşti: peste Nistru, în Ucraina, în Bulgaria, Serbia, Macedonia şi în alte părţi vecine”[68].

Ca şi ceilalţi români, moldovenii basarabeni fac parte din naţiunea română, definită, încă din 1815, de cărturarul Moise Nicoară din Jula (Gyula) Pannoniei: „*Naţia se întinde de la Tisa până la Marea Neagră, de la Dunăre până peste Nistru, de o parte în Crimeea, de o parte până la marginile Poloniei*”.

[68] Porfirie Fală, *Cugetări româneşti din Basarabia*, partea I, Bucureşti, 1927, p. 52.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 55-88

Sergiu BACALOV

ACTIVITATEA NEAMULUI JOREŞTILOR ÎN ŢARA MOLDOVEI ÎN SECOLUL AL XVII-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

Cunoaştem un şir de familii şi neamuri boiereşti care au reuşit să-şi menţină puterea şi influenţa pe parcursul întregii perioade medievale a Ţării Moldovei. Printre aceste neamuri se evidenţiază Bogdăneştii, Buhuşeştii, Costineştii, Gheuculeştii, Sturzeştii etc, care nu numai că şi-au menţinut vechile poziţii, acomodându-se la noile condiţii impuse de suzeranitatea otomană, ci au prosperat treptat, în special în perioada cuprinsă de mijlocul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea. Din rândul unor astfel de neamuri, evidenţiem pe cel al Joreştilor, neam mare boieresc, care este prezent constant pe arena social-politică a Ţării Moldovei, şi în dregătorii, nu mai puţin de două secole. Epoca Joreştilor culminează cu perioada activităţii lui Antiohie Jora mare logofăt, la cumpăna secolelor XVII-XVIII.

Neamul Joreştilor a fost inclus de Dimitrie Cantemir printre cele 76 de neamuri mari şi nobile ale Ţării Moldovei[1]. Este o familie veche de boieri care a dat ţării o pleiadă întreagă de personalităţi, a căror activitate a marcat multe pagini din istoria acestei ţări. Originea neamului este obscură, ca şi apariţia nobilimii Ţării Moldovei. Primul reprezentant cunoscut al neamului este Jora stolnicul, menţionat într-un act din 12 noiembrie 1392, printre boierii lui Roman voievod[2]. Următorii Joreşti sunt consemnaţi abia în secolul al XVI-lea: la 1528, un Gheorghe Jora pârcălab de Hotin[3], iar la 30 iunie, acelaşi an, el cumpără o moşie din Brăzeni, în interfluviul Prut-Nistru[4].

---

[1] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chişinău, 1992, p. 116, „Vârlăneştii, **Zoreştii**, Zorileştii".

[2] Octav-George Lecca, *Familiile boiereşti române*, Bucureşti, p. 349. Afirmaţie combătută de Ştefan S. Gorovei, care consideră pe cazacul Jora polcovnicul, atestat de cronica lui Grigore Ureche, pentru anul 1475, în calitate de strămoş al Joreştilor din secolele XVI-XVII (Ştefan S. Gorovei, *Înrudirile cronicarului Grigore Ureche*, în „Anuarul de lingvistică şi istorie literară", XXIV, Iaşi, 1973, p. 115-116).

[3] *Ibidem*, p. 349.

[4] *Ibidem*.

Joreştii au fost inluşi în una dintre primele enciclopedii consacrate genealogiei neamurilor boiereşti ale Ţării Moldovei şi Ţării Româneşti, alcătuită la finele secolului al XIX-le de către Octav-George Lecca[5].

De cercetarea neamului Joreştilor a fost preocupat Gheorghe Ghibănescu, care a efectuat primele încercări de elaborare a spiţi genealogice ale acestei familii boiereşti[6]. De istoria neamului Joreştilor s-a interesat şi Ştefan Meteş, însă doar de legăturile acestora cu Buhuşeştii[7]. Despre dregătoriile deţinute de Joreşti a scris Nicolae Stoicescu, care a evidenţiat şi aspecte din genealogia neamului[8]. Pentru perioada secolului al XVI-lea, genealogia Joreştilor a fost abordată de Ştefan S. Gorovei, care a acordat un loc aparte acestui neam, într-un studiu referitor la originea cronicarului Grigore Ureche[9]. Unele ramuri descinse din Joreşti au fost cercetate de George-Felix Taşcă[10]. Tangenţial, de genealogia Joreştilor şi legătura lor cu Coste, posadnicul de la Soroca, s-au preocupat Sorin Iftimi[11] şi Nicolae Bulat[12].

Cu toate aceste, până în prezent, nu exista un studiu exclusiv consacrat activităţii Joreştilor.

Pe baza cercetărilor înaintaşilor, am acceptat următoarea spiţă genealogică pentru Joreştii din secolul al XVII-lea, pe care o reproducem pentru înlesnirea lecturării prezentului articol, în care ne propunem să

---

[5] Octav-George Lecca, *op. cit.*, p. 349-352.

[6] Gheorghe Ghibănescu, *Surete şi izvoade (Drăcenii cu moşiile din prejur)*, XVII, p. XVI-XX; *Cuzeştii. Precedat de un studiu istoric asupra văii Elanului*, Iaşi, 1912, p. CLXVII.

[7] Ştefan Meteş, *Contribuţii nouă privitoare la familia boierească Buhuş din Moldova*, în „Analele Academiei Române", Memoriile Secţiunii Istorice, Seria III, tom. VII, Bucureşti, 1927, p. 283-345.

[8] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova*, sec. XIV-XVII, Bucureşti 1971, p. 411-413.

[9] Ştefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 109-126.

[10] George-Felix Taşcă, *Posadnicii de la Soroca şi descendenţa lor*, în „Arhiva Genealogică", II (VII), 1995, nr. 3-4, p. 139-143; din căsătoria Mariei, fiica lui Toader Jora, cu Avram Misihănescu, provin, descinde şi neamul Balaban, de la Româneşti, precum şi alte familii înrudite din acelaşi sat: Maxim, Dabija, Vârgolici, Taşcă, Chirvase, Antonescu etc. (p. 142-143); *Stăpânirea pământului în satul Româneşti, devenit Bălăbăneşti, din ţinutul Tutovei, azi în judeţul Galaţi*, în „Arhiva Genealogică", III (VIII), 1996, nr. 3-4, p. 193-196, cercetând istoria şi evoluţia stăpânirii moşiei Româneşti (Bălăbăneşti), ţinutul Tutovei, constată prezenţa Joreştilor printre răzeşii acestei moşii. Este şi prima atestare a Joreştilor la Româneşti (din 3 fraţi şi 3 surori, printre care Salomia, Toader, Mierea), descendenţi din „bătrânul" Drăghici Porojie, unul din cei patru batrâni ai moşiei Româneşti (p. 193-194). Pe baza unui document din 2 februarie 1646, în care se consemnase împărţieala moşiilor rămase de la Mierea [Jora] şi a celorlaţe părţi neîmpărţite între fraţii Joreşti, între cei şase descendenţi ai Salomiei Jora, căsătorită cu Ion Mogâlde: Gheorghe Ştefan, Roşca fost vistiernic, Vailie Cărăiman fost pitar (căsătorit cu fiica lui Grigore Mogâldea), Pavăl, vornic de gloate, Ionaşco Rusul pârcălab, Mateiaş Sturza (p. 193-194); George-Felix Taşcă, *Ascendenţa paternă maramureşană a lui Giula „Capitaneus" (1384)*, în „Arhiva Genealogică", IV (IX), 1997, nr. 3-4, p. 127-132.

[11] Sorin Iftimi, *Posadnicii: o dregătorie, un neam şi o aşezare*, în „Arhiva Genealogică", I (VI), 1994, nr. 1-2, p. 253-259.

[12] Nicolae Bulat, *Pan Coste posadnic de Soroca şi urmaşii săi*, în *In honorem Demir Dragnev. Civilizaţia medievală şi modernă în Moldova*, Chişinău, 2006, p. 436-457.

urmărim activitatea neamului în secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea.

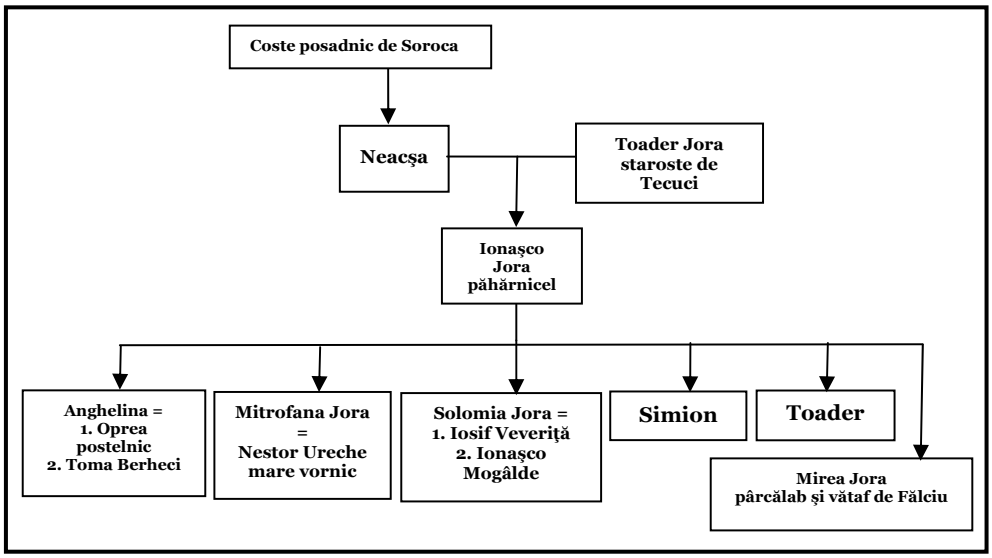

O spiţă genealogică, într-o mai mare măsură completă, poate fi alcătuită începând cu finele secolului al XVI-lea, pornind de la **Simion Jora**, menţionat în 1598, 1599 şi 1608[13], care stăpânea în satul Costeşti de pe Ciuhur. Toader (sau Toderaşcu), menţionat la 1590[14], 1593, 1596 şi 1599[15], ca sulger şi namestnic de Bârlad şi stăpân asupra moşiei cumpărate în satul Trebujeni din ţinutul Hotinului, era probabil fratele lui Simion şi nu trebuie confundat cu alt Toader Jora, posibil un strămoş de-al său, menţionat la 1529 ca staroste de Tecuci şi care stăpânea în satele Brumăreşti, Piscani şi Punteşeni, pe Bârlad[16], şi cumpărătură în Pârveşti[17].

Presupunem că Toader n-a avut descendenţi pe linie masculină sau, cel puţin, nu s-au manifestat în sistemul politico-administrativ al Ţării Moldovei, deoarece majoritarea Jorăştii din secolul al XVII-lea, apar ca descendenţi ai lui Simion. Dispunem doar de un singur document care atestă pe moştenitorii Joreşti ai lui Toader Jora, aceştia nu sunt neapărat descendenţi ai săi. La 20 august 1641, Racoviţă Cehan al II-lea logofăt, face o

---

[13] *Documente privind istoria României* (**DIR**), A, Moldova, veacul XVI, vol. IV, p. 197, p. 236, p. 237, p. 268, p. 269; veacul XVII, vol. II, p. 160.

[14] *Catalog de documente din Arhivele Statului Iaşi, Moldova*, vol. I, 1398-1595, volum întocmit de Virginia Isac, Bucureşti 1989; zapis din 5 mai 1590 de la Todosie şi sora sa Tecla, mărturie că au vândut liu Toader Jora starostele partea lor de ocină din satul Pârveşti cu 15 lei.

[15] **DIR**, A, Moldova, veacul XVI, vol. IV, p. 74, 134.

[16] **DIR**, A, Moldova, veacul XVI, vol. I, p. 601; Gheorghe Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, I, 1, nr. 18, p. 55-58; La 23 martie 1529, Petru vv. Rareş întăreşte lui Toader Jora, staroste de Tecuci, pentru dreaptă slujbă, trei sate pe pârâul Nogea, Brumăreştii, Piscanii şi Punteştii, având uric dat bunicului său Radu Pisc stolnic, de către Ştefan cel Mare.

[17] Catalog de documente din Arhivele Statului Iaşi (**ASI**), Moldova, vol. I, 1398-1595, Bucureşti, 1989, nr. 1.404, p. 515.

mărturie că s-au pârât în faţa domnului Ghiorghi Roşca fost vistier, şi Ghiorghial III-lea logofăt, şi Ionăşcuţă pârcălab de Orhei, şi „Gligoraşco sân Jora Ghiorghi cu frati-său şi cu Gavrilaş sân Ionaşco Jorii şi cu fraţii săi şi iar nepoţii lui Toader Jora, toţi strănepoţi Solomii" cu popa Matei, nepot Băli, şi Gavril, şi Toadăr, şi alţii. Aceştia s-au pârât pentru nişte sate şi moşii „ce au avut împreună": satul Piscani, cu vad de moară în apa Bârladului, satul Brumăceşti, satul Ciujdeni, satul Chirieceşti, satul Rusăni, cu vad de moară în Vaslui, jumătate de Poiana Cârnului, satul Nucăreşti cu vad de moară.

Domnul Vasile vodă Lupul îi trimite pe toţi aceştia la Racoviţă Cehan, şi în faţa ultimului „sau tocmit înaintea noastră". Drept urmare, „s-au vinit lui Ghiorghi Jora şi Roşcăi vistiernicului şi lui Ghiorghi logofăt şi cu toţi fraţii lor câţi mai sus scrie, strănepoţi Solomii şi popii lui Mătii, nepoţi Bălii, sat întreg Piscani cu vadu de moară în Bârladu, şi sat întreg Rusăni cu giumătate de vad de moară în Vasluiu şi cu giumătate de Poiana Cârnului şi giumătate de sat de Chirieceşti şi giumătate de sat de Chiujdeni"[18].

Aceleaşi personaje apar într-un act emis spre sfârşitul secolului al XVII-lea, la 15 iunie 1697, în care este reflectată dania făcută Mitropoliei de către Anastasia, soţia lui Gheorghe vodă Duca, fiică a Ecaterinei (Dafina) Jora şi nepoată lui Ionaşco Jora. Printre moşiile dăruite Mitropoliei sunt amintite şi satele Piscani, pe apa Nogii, şi Ştefenii, pe apa Bârladului, ambele situate în ţinutul Tutovei. Pentru ele mărturisea doamna Anastasia: „care sate sintu cumpărate de maică-mea, răposata doamna Dafina, depreună cu domnul mării sale Evstratie Dabijea vodă, de la Isac ce-au fostu căpitan, ficiorul lui Avram Mesăhănescul, şi de la fămeia lui, Irina, şi de la ficiorul lui Constantin ... ". La rândul său, Isac căpitanul a cumpărat „satul Ştefenii de la popa Mateiu şi de la Ghiorghe şi de la Gavril, frate-său din Chirieceşti, din ţinutul Vasluiului, iar satul Piscanii i-au fostu dreaptă ocină de pe moşul lui, Toader Jora"[19].

Simion Jora a fost căsătorit cu Aniţa Barnovschi[20], copii lor fiind: Ionaşco Jora, Nicolae Jora, Nastasia, Agripina şi Gheorghe Jora[21]. Urmaşii lui Ionaşco şi ai lui Gheorghe au fost acei Jorăşti, care s-au impus în mediul marei boierimi a Ţării Moldovei.

De la **Ionaşco Jora** s-au păstrat câteva documente, care arată ascensiunea sa în dregătorii: de la căminar la ceaşnic, apoi armaş pe

---

[18] **DRH**, A, Moldova, vol. XXVI, Bucureşti, 2003, nr. 200, p. 180-181.

[19] Ioan Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. III, *Acte interne (1691-1725)*, Iaşi, 2000, nr. 97, p. 75-78 (în continuare *Documente...*).

[20] Ştefan S. Gorovei, *Neamul lui Miron vodă Barnovschi*, în „Arhiva Genealogică", V (X), 1998, nr. 1-2, p. 141-154. Încearcă să identifice persoana Anei Joroae, fata hatmanului Barnovschi, care apare în această sintagmă într-un document din 1620 (**MEF**, vol. I, nr. 158, p. 358), când domnul Gaspar vodă Graţiani, îi întăreşte satul Purceleni, ţinutul Hotinului, lângă Terebne, cu locuri de moară pe Ciuhur, cumpărătură a tatălui său. Autorul se îndoieşte că acest Barnovschi hatmanul poate fi acelaşi cu Toma Barnovschi staroste de Cernăuţi, ce activase în a prima jumătate a secolului al XVII-lea, probabil să fie fiul lui. Soră lui Dumitru Barnovshi, şi mătuşă lui Miron Barnovschi (p. 146-148).

Ştefan S. Gorovei presupune că Ana Joroae, fiica lui Barnovschi hatmanul, este soţia lui Simion Jora, mamă lui Ionaşco şi Gheorghe Jora.

[21] **DIR**, A, Moldova, veacul XVII, vol. II, p. 160.

parcursul anilor 1608-1622[22]. În anii 1628-1636, numele lui Ionaşco Jora apare în documente alături de dregătoria de vornic, probabil că era vornic de gloată, deoarece într-un act din 23 martie 1636 este menţionat alături de „... Tănasie vornic de gloată, şi Neniul vornic, şi Vinculeţi vornic, şi Jora vornic, ...", care împreună cu sfatul domnesc dau mărturie pentru o tranzacţie funciară[23], iar în anul următor apare fără dregătorie, „biv dvornic"[24]. Fusese căsătorit cu Simina[25], fiica lui Alexa Arapul postelnic din Doroşcani[26]. Avea moşii în Bahna, ţinutul Neamţului, de cumpărătură, şi în satele Vereeşti, cu iaz şi moară în pârâul Negru, în Hiliţa, în Doroşcani din ţinutul Iaşului, în Hurdugi din ţinutul Fălciului, în Obreşcani şi în Stănceşti.

Pentru părţile de moşie din Bahna, la 3 septembrie 1635, domnul Vasile vodă Lupul trimite o slugă domnească, având misiunea să aleagă părţile de moşie din Bahna şi Urdzici, de cele ale răzeşilor. Alegerea părţilor de moşie se face deoarece „s-au jeloitu sluga Domnii Mele, Jorea vornicolu, dzicând că au compăratu" nişte părţi de ocină din selişte din Bahna, partea Nastei şi a fiului ei Gârdan, şi partea fratelui ei Ianăş, şi partea lui Nistor din Bahna; „aşijderea o parte din Urdzici". Părţile de moşii de cumpărătură din Bahna şi Urdzici, conform lui Ionaşco Jora vornicul, „şi acmu iarăşi ţân nepoţii şi răzeşii în tăria lor şi dzâc că n-au vândotu părinţii lor şi omenii lor şi fraţii lor"[27].

Moşia Hurdugi (Hordogii), numită şi Iteştii, pe Elan, a fost cumpărată încă în timpul domniei lui Constantin vodă Movilă, de la care avea „direse"; la 16 martie 1638, „Ionaşco Jorea ce amu fostu vornicu" mărturiseşte într-o scrisoare că a vândut sus-numita moşie „giopânoloi Strătolatu al doilea sulgeru", pentru 45 de galbeni[28].

---

[22] **DIR**, A, Moldova, veacul XVII, vol. III, nr. 3, p. 234 „Ionaşco Jorea cămănaru mare" la 23 februarie 1612 cumpără a treia parte dintr-un bătrân, din moşia Bahnă, de la Grădan şi mama lui, Nastea pentru 100 de taleri; nr. 246, p. 157-158, la 21 ianuarie 1614, Ionaşco Jora fost ceaşnic este prezent alături de marii boieri ai sfatului domnesc la o vânzare.

[23] **DRH**, A, Moldova, vol. XXIII, volum întocmit de Leon Şimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat şi Dumitru Agache, Bucureşti, 1996, nr. 371, p. 419-420. Documentul este semnat şi de Ionaşco Jora vornic, cu sigiliul greu descifrabil. Vezi şi documentul nr. 425, p. 487-489, acelaşi volum al **DRH**, document din 21 mai 1636.

[24] **DRH**, A, Moldova, vol. XXIV, volum întocmit de C. Cihodaru şi I. Caproşu, Bucureşti, 1998, nr. 188, p. 172-173, document de după 12 septembrie 1637, în care Ionaşco Jora fost vornic apare printre mai mulţi boieri, cu şi fără dregătorii, martori la un schimb de moşii.

[25] **DIR**, A, Moldova, veacul XVII, vol. IV, nr. 122, p. 169. La 25 mai 1617, Simina „cneaghina lui Jora ceaşnic" împreună cu sora ei Aniţa, fiicele lui Alexa postelnicul împart moşiile lor. Siminei i-a revenit jumătate din satul Doroşcani, „cu loc de iaz şi cu jumătatea altui iaz care este pa Bahluieţ şi cu jumătate de moară", o bucată de pământ „din partea Frânceştilor", satul Verceştii din ţinutul Neamţului, satul Hurdugii din ţinutul Fălciului, cu loc de iaz, şi trei fălci şi jumătate de vie la Cotnari cu jumătate din crame şi alte două fălci şi jumătate de vie la Iaşi. Vezi şi nr. 211, p. 170-171.

[26] **DIR**, A, Moldova, veacul XVII, vol. IV, nr. 122, p. 85-86, nr. 169, p. 130. Gheorghe Ghibănescu, *Cuzeştii*..., p. XLVI.

[27] **DRH**, A, Moldova, vol. XXIII, nr. 229, p. 270-271.

[28] **DRH**, A, Moldova, vol. XXIV, nr. 279, p. 271-272.

La 6 iulie 1628, unii dintre răzeşii satului (moşiei) Tomeşti, anume Gavril, Nechifor, Dochia şi Ileana, copiii Maricăi şi a lui Gheorghe Caşul, nepot Maricăi de Tomeşti, au vândut o parte din moşia satului către Neaniul pârcălabul, menţionând că anterior încercaseră să-i vândă lui Neaniul pârcălabul ocina lor din Tomeşti, însă avuseră pârâ Ionaşco Jora vornicul, care avea şi el drepturi de răzeş în această moşie. De aceea, răzeşii susmenţionaţi, pentru ca partea lor să nu revină lui Ionaşco Jora, au întors banii Neaniului pentru moşia vândută[29]. La 2 decembrie 1628, vechea neînţelegere izbucneşte din nou şi răzeşii, pentru a nu permite lui Ionaşco Jora vornicul să intre în moşia Tomeştilor, întorc banii Neaniului pentru partea de moşie vândută. Unul dintre răzeşi, Nechifor, neavând bani pentru a-i întoarce Neaniului, împrumută suma necesară de la Ionaşco Jora, deschizându-i în acest mod calea de a pătrunde în cadrul moşiei, fiind el megieş Tomeştilor. Răzeşii, aflând mai târziu de situaţia creată, vând a treia oară părţile lor din Tomeşti Neaniului, pentru a avea posibilitate să-i întoarcă banii lui Ionaşco Jora şi astfel să-i împiedice intrarea în moşie[30].

Conform documentelor, Ionaşco Jora vornicul fusese căsătorit de două ori: cu Simina[31] Din acestă căsătore cunoaştem şase descendenţi: Gavril Jora şi cinci fiice – Ecaterina (Dafina)[32], Paraschiva[33] şi Alexandra Grumăzoaie[34], fiind numită aşa după soţul ei din prima căsătorie – Grumaze căpitanul[35] , devenit ulterior armaş (după moartea lui Grumazea armaşul, Alexandra se căsătoreşte cu Necula vistiernicul. Ambele căsătorii au fost sterile „ne având ... Alexandra cuconi nici cu Grumadzea armaşul, nici cu Necula vistiernicul”[36]); Mărica, fiică a lui Ionaşco Jorea şi a Siminei, căsătorită cu Gligoraşco Bejan[37]; şi Todosica[38].

---

[29] A. I. Băleanu, C. A. Stoide, *Documente moldoveneşti privitoare la familia de boieri Neaniul*, Iaşi, 1938, nr. 5, p. 23-25.

[30] *Ibidem*, nr. 6, p. 25-27.

[31] **DIR**, A, Moldova, veacul XVII, vol. IV, nr. 122, p. 169, nr. 211, p. 170-171, vol. III. nr. 3, p. 234, nr. 246, p. 157-158. **DRH**, Bucureşti, 2006, nr. 228, p. 179-180.

[32] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. II, Iaşi, 2000, nr. 253, p. 224. Este soţia lui Dumitru Buhuş mare spătar, apoi a lui Eustratie vodă Dabija, mamă Anastasiei, soţia lui Gheorghe vodă Duca, şi bunică lui Constantin vodă Duca. Vezi mai multe detalii la Ştefan Meteş, *Contribuţii nouă privitoare la familia boierească Buhuş din Moldova*, în „Analele Academiei Române”, Memoriile Secţiunii Istorice, Seria III, tom. VII, Bucureşti, 1927, p. 283-345.

[33] **CDM**, vol. IV, nr. 1604, p. 357; apare menţionată în 1693, „Paraschiva, fiica lui Ionaşco Jora” vânzând lui Lazor Nechiţi şi lui Gligorie, a treia parte din satul Bahna, pentru 30 de lei.

[34] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, Iaşi, 2000, nr. 97, p. 75-78. **CDM**, vol. IV, nr. 1.605, p. 358; când la 20 septembrie 1693, Lazor Nechiţ şi Gligorie Nechiţ vând lui Ionaşco Isăcescul a treia parte din satul Bahna, ţinutul Neamţului, cu menţiunea ca această moşie aparţinuse Grumăzoaiei şi Paraschivei, fetele lui Ionaşco Jora. După moartea Grumăzoaei, Paraschiva vinde moşia lui Lazor Nechiţ şi lui Gligorie Nechiţ.

[35] Miron Costin, *Opere*, Chişinău, 1989, p. 154, apare menţionat Grumazea căpitanul care, în domnia lui Gheorghe vodă Ştefan, era mai mare peste 400 de lefecii de ţară. Despre relaţia de rudenie cu Joreştii vezi în **CDM**, vol. III, nr. 144, p. 56; nr. 193, p. 63.

[36] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 97, p. 75-78.

[37] **DRH**, A, Moldova, vol. XXVIII, volum întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, Bucureşti, 2006, nr. 228, p. 179-180, document din 20 octombrie 1645, prin caredomnul Vasile vodă Lupul, întăreşte „lui Gligoraşco Bejan şi

Alt fiu al lui Simion Jora a fost **Gheorghe (Gheorghiţă) Jora**[39], a fost căsătorit de trei ori, cu Maria[40], cu Cârstina[41] şi cu Anghelina, fiica lui Ieremia Băisanul[42]. El este menţionat ca slugă domnească în actele din 29 iunie 1608 şi din 12-14 ianuarie 1626, fără dregătorie[43]. În dregătorii este atestat la mai 1629, fiind pârcălab de Hotin[44]. Stăpânea în satul Hliniţa şi Meteşti. Dăruieşte,[45] împreună cu prima sa soţie Maria[46], mănăstirii Aron-Vodă de lângă Iaşi, via lor din Cărjeşti. Iar la 1630, aprilie 8, Moise vodă Movilă îi întăreşte lui Gheorghiţă Jora pârcălab jumătate din satul Brănzenii, ţinutul Hotinului, şi separat îi mai întăreşte încă o treime din

---

cneahinei lui, Mărica", jumătate din satul Verceşti, ţinutul Neamţului, danie de la „socrul său, Ionaşco Jora, fost vornic, şi de la cneaghina lui, Simina".

[38] **DRH**, A, Moldova, vol. XXVIII, 2006, nr. 433, p. 372-373, document din 8 iulie 1946, prin care Macrii fost căpitan şi soţia sa Grăpina dau „nepoţilor noştri", lui Constantin, fiul lui Necoară, fost logofăt, şi „nepoatei noastre, Todosicăi, fetii lui Ionaşco Joreăi", anume satul Giumătăţeni „cu curţi gata" şi cu vecini, jumătate din satul Iureşti, ţinutul Hârlău, jumătate de Holovcinţi, cu vecini, ţinutul Sorocii, jumătate din Purciuleani, pe Ciuhur, ţinutul Hotinului, cu vecini şi două fălce de vie la Feteşti, plus două sălaşe de ţigani.

Acest Macrii fost căpitan este nu altcineva decât Vasilie Macrii căpitan, văr cu Pătraşco Ciogole fost logofăt [vezi nr. 287, p. 227-228], şi căsătorit cu Grăpina Jora, sora lui Ionaşco Jora şi fiică lui Simion Jora.

[39] **DIR**, A, Moldova, veacul XVIII, vol. II, p. 160.

[40] **DRH**, A, Moldova, vol. XVIII, volum întocmit de I. Caproşu şi V. Constantinov, Bucureşti, 2006, nr. 377, p. 444. Vezi şi **DIR**, A, Moldova, veacul XVII, vol. V, nr. 482, p. 364. Maria, către 7 octombrie 1625, era răposată: „că au dat co limbă de moarte Măriia, giupâneasa Joreăi, a loi Ghiorghiţă".

[41] **DRH**, A, Moldova, vol. XXIII, volum editat de Leon Şimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat şi Dumitru Agache, Bucureşti, 1996, nr. 304, p. 340-342, nr. 305, p. 342-343. Două acte din 15 ianuarie 1636, când apare menţionată tangenţial „Cârstina, giupâneasa Ghiorghie pârcălabului de Hotin", de la care au cumpărase de Isac Stârce (căsătorit o nepoată a lui Musteaţă) şi Musteaţă satul Lozenii, pe apa Borodacei, sat ce fusese cumpărătură lui Gheorghe pârcălab de la Lăziian şi de la Nedelcă.

[42] Teodor Bulat, *Documentele mănăstirii Văratec*, în „Arhivele Basarabiei", VII, 1935, nr. 2, p. 170-171, nr. XII; **CDM**, vol. III, nr. 254, p. 75; documentul se referă la schimbul de moşii efectuat între Ştefan Boul şi soţia sa Ruxanda, cu Toderaşco Jora sulgerul, care dau două părţi din Băloşeşti pentru jumătate din Şofrăneşti. Toderaşco Jora este numit fiu al Anghelinei şi nepot de soră lui Simion Băisanul. Despre un reprezentant de seamă a Băisăneştilor vezi Mircea Ciubotaru, *Un „homo novus" al secolelor XVI-XVII: uricarul Ieremia Băisanul*, în „Arhiva Genealogică", 1994, I (IV), 3-4, p. 7-11, Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 411-412.

[43] Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 411, vezi şi **DIR**, A, Moldova, veacul XVII, vol. V, nr. 263.

[44] Gheorghe Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, XI, nr. 23, p. 50-51, când mărturiseşte alături de Griga vornic, Simion Pilipovschi, Avram Căpotici, Grigori Corotuşca, Ştefan Brăiescu, Lupul din Juneşti, Efrim Hăjdeu, pentru jumătate din satu Seliţa, ţinutul Hotinului, pe Nistru cumpărată de Costantin Stârcea de la răzeşiide Seliţa. T. G. Bulat, *Hotinul străveche stăpânire românească*, în „Arhivele Basarabiei", 1933, nr. 2, p. 32-33, Zapis din la 10 octombrie 1636 de la Gheorghe, fiul lui nistor vătav de Meteşti, vinde lui „Gheorghe Jora pârcălabul de Hotin" a treia parte din moşia Meteşti.

[45] **DIR**, A, Moldova, veacul XVII, vol. II, p. 160.

[46] **DIR**, A, Moldova, veacul XVII, vol.V, nr. 482, p. 364.

cealaltă jumătate a satului[47]; plus jumătate din satul Dimişăuţăi, numit şi Predevcenii, sat pe Nistru, într-un hotar cu Volcuneţul din ţinutul Sorocii[48].

Dispunem de un act de împărţire a ocinelor, de moşie şi cumpărătură, ale lui Gheorghe Jora sulgerul, din care aflăm şi despre unii dintre copii săi. Actul este din 17 mai 1638, scris la Selicicani, şi arată că la porunca domnească au venit „Enachie pitarul cel mare, cu giupâneasa Ileana şi cu Macri căpitanul", pentru împărţirea moşiilor lui „Ghiorghie Joră ci-au fosto sulger", pentru care au strâns „oameni buni megiiaşi". Împărţirea moşiilor s-a făcut în felul următor:

1) pentru „giupâneasa Ileana, cu cuconele sale, anume Grăpina şi Mărica, fetele Joräi" – jumătate de sat din Selicicani „cu vecini, partea din gios, cu hăleşteul din gios"; jumătate din satul Volodeni; jumătate din satul Brândzeni;

2) pentru jupâneasa Ileana: jumătate din satul Brândzeni; „dooa mori în Prot", „ce i-au fost cumpărătură lui Ghiorghie Joräi".

3) „lui Gligoraşco": jumătate de sat de Volcineţi; jumătate din satul Căzcecani; jumătate din a treia parte din Bâzdâgeni; a şasea parte din Coşciugeni;

4) „să aibă a ţine Toader şi Todosie, cuconii Joräi", „să aibă a ţine Gligoraşco cu Toader şi Todosie": două părţi din Costeşti; două părţi din satul Hancăuţi; jumătate de sat din Onut; a patra partre din Zubriceni; o moară în Costeşti, „ce iaste în Prot".

Responsabilitatea pentru alegerea corectă a acestor părţi de moşii, „pre coconi", revine lui „Enachie pitarul cel mare cu giupâneasa Ileana, şi cu Macri căpitanul şi Gligoraşco Jora", „iar deca vor creşte cuconii, de să vor ţine părţile cum mai sus scrie, iar de nu vor vre să se ţeia de această împărţeală, ca să hie ei volnici a-ş împărţi ei ocinele de iznoavă, cum se vor putea ei tocmi înpreună"[49]. Cu toate acestea nu-l putem considera pe Gheorghe Jora răposat la acel moment, deoarece, la 1646 este atestat în calitate de sulger, când domnul întăreşte lui şi copilor lui stăpânirea în satul Sălişte, ţinutul Hotinului[50]. Să fie oare vorba despre un alt Gheorghe Jora sulger?

Presupunerea despre căsătoria lui Gheorghe Jora cu Anghelina, fiica lui Băisanul, este bazată pe un act din 30 aprilie 1657[51], în care Ştefan Boul mare vornic al Ţării de Jos şi soţia sa Ruxanda, fac schimb cu Toader Jora sulgerul, fiu al lui Gheorghe Jora şi al Anghelinei, nepot de soră lui Simion Băisanul, dându-i lui Jora două părţi de ocină din satul Bălăşeşti din ţinutul Vasluiului şi primind în schimb jumătate din satul Şofrăneştii din acelaşi

---

[47] T. G. Bulat, *Contribuţiuni la viaţa judecătorească şi administrativă a Moldovei supt ocupaţia rusească din 1806-1812*, în „Arhivele Basarabiei", 1930, nr. 4, p. 392.

[48] *Ibidem*, p. 393.

[49] **DRH**, A, Moldova, vol. XXIV, nr. 354, p. 348-349.

[50] **DRH**, A, Moldova, vol. XXVIII, volum întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, Bucureşti, 2006, nr. 425, p. 365-366.

[51] T. G. Bulat, *Documentele mănăstirii Văratec*, în „Arhivele Basarabiei", 1935, nr. 2, p. 170-171, nr. XII; **CDM**, vol. III, nr. 254, p. 75; **CDM**, vol. III, nr. 254, p. 75, nr. 265, p. 77.

ţinut. Descendenţii din căsătoria cu Anghelina au fost: Constantin Jora[52], Toader Jora[53] şi Gligoraşcu Jora[54]; şi două fiice, una căsătorită cu Grigoraş Ciocârlie şi alta cu Sculi armaşul[55].

Un alt fiu al lui Ionaşco, este **Gavriil Jora**, care apare menţionat în calitate de martor la o vânzare în satul Hârleşti, ţinutul Neamţului, la 1624[56]. Reuşeşte să obţină dregătoria de sulger, în care este atestat la 29 mai 1656, fiind martor alături de vărul său Toderaşco (Toader Jora sulgerul, fiul lui Gheorghe Jora), la vânzarea unei case în satul Bahna, cu 12 ughi, de către Ionaşco, fiul Gligăi, împreună cu vărul său Toader, lui Grumaze mare armaş, cumnat lui Gavril Jora sulgerul[57]. La 16 octombrie 1655, domnul Gheorghe vodă Ştefan întăreşte „slugilor sale", Gavril Jora fost sulger şi cumnatului său Grumaze căpitanul şi altor fraţi ai lor, Jorăşti, stăpânirea unor părţi din ocina satului Bahna, în ţinutul Neamţului, cumpărate de Ionaşco Jora, tatăl lui Gavril fost sulger[58]. Pentru acele ocini ei avuse, ceva mai înainte, pârâ cu răzeşii moşiei: cu Maxim Băhnaş şi fraţii lui. În decembrie 1656, Antimiţa păhăniciasa, soţia lui Alexandru paharnicul, face danie lui Gavrilaş Jora sulgerul şi soţiei sale Todosia şi fiilor lor satul Mândreşti din ţinutul Cârligăturii, cu vad de moară în apa Bahluiului[59]. Gavril a fost căsătorit cu Todosia[60], sora lui Gavriliţă Costache sedarul,[61] cu care avuse mai mulţi

---

[52] **DRH**, A, Moldova, vol. XXVIII, volum întocmit de Petronel Zahariuc, Marius Chelcu, Silviu Văcaru, Cătălina Chelcu, Bucureşti, 2006, nr. 425, p. 365-366.

[53] **DRH**, A, Moldova, vol. XXVIII, nr. 136, p. 115-116, Toderaşco Jora este alături de unchii săi, Simion Băisanul şi Opre călugărul, la dania pe care o face ultimul „fraţilor săi"; Simion Băisanul şi Toderaşco feciorul Jorăi: moşii şi ţigani. Anume jumătate din satul Buhăeştii şi jumătate din Dracsini, ambele în ţinutul Vasluiului, moşii ce le dă Opre călugărul rudelor sale ca „după moartea mea, să aibă a mă griji şi la ţărut şi la comândat".

[54] **DRH**, A, Moldova, vol. XXVIII, nr. 425, p. 365-366, document din 28 iunie 1646, Suceava prin care „sluga noastră Gligoraşcu Jora, şi fratele său Todiraşcu, şi surorile lor, fii lui Gheorghiţă Jora biv sulgeriu", vând a patra parte din satul Sălişte, ţinutul Hotinului, „cumpărătura a tatălul lor, lui Ghiorghiţi Jora, de la frateli său, Ionaşco Jora, din dres de împărţală ci l-au avut Ionaşcu Jora cu frateli său, Ghiorghiţi Jora sulgeriu".

[55] T. G. Bulat, *Contribuţiuni la viaţa judecătorească şi administrativă a Moldovei supt ocupaţia rusească din 1806-1812*, în „Arhivele Basarabiei", 1930, nr. 4, nr. XVII, p. 408-409; sunt rezumatele documentelor prezentate de Teodor Balş în 1809, privitoare la moşia Volodenii, ţinutul Hotinului, asupra căreia pretindea. Ne interesează ispisocul din 12 august 1664, prin care Eustratie vodă Dabija întăreşte „lui aga Sculi ginerele Jorii" a patra parte din satul Volodenii, parte răscumpărată de la logofătul Buhuş; şi zapisul din septebrie 1668, „dela Grigoraş Ciocărlie cu care au vândut cumnatului său Sculi armaşu" a patra parte din Volodeni, „iar a patra parte a avuto zăstre dela socrul lor Ggeogi [aşa e în documentul publicat, de fapt – Gheorghe] Jora părcălabul de Hotin".

[56] **DIR**, A, Moldova, veacul XVII, vol. V, p. 275.

[57] **CDM**, vol. III, nr. 194, p. 63.

[58] *Ibidem*, nr. 144, p. 56.

[59] *Ibidem*, nr. 217, p. 67.

[60] *Ibidem*, nr. 217, p. 67.

[61] Nicolae Iorga, *Studii şi documente*, Bucureşti, 1909, vol. V, partea II, nr. 48, p. 27, document din 12 martie 1667, când nişte moşinaşi din Costeşti pe Horoiata, şi de la Elan, vând „giupânesei Todosicăi Joroe, sora dumisale sărdarului Gavriliţă", pentru 40 de taleti, moşia lor aflată la „gura Horăeţii"; nr. 67, p. 31, alt document, din 8 septembrie 1679, referitor la părţile de moşie din Bujoreni, Grijlivi pe Bârlad, „a vornicului Gavriliţă" pe care „li-au dat surori-sa Tudosiicăi Joroae"; nr. 70, p. 33-34, o mărturie, iarăşi din 8 septembrie

copii: cunoaştem pe viitorul mare logofăt Antiohie Jora[62] şi Simina[63], căsătorită cu Vasilie Gheuca vistiernicul[64]. Anterior, la 11 iulie 1695, boieri adeveresc că Eustratie vodă Dabija a dat, mănăstirii Bârnova, partea sa din satul Rădăeştii, ţinutul Tutovii, iar, după moartea domnului, egumenul mănăstirii a ajuns la o înţelegere cu „măriiea sa doamna Dafina a răpăosatului Dabijei vodă", că moşia este puţin folositoare mănăstirii şi a vândut-o, cu tot „cu vecini dumisal lui Vasile Gheuca ce-au fostu vistiernic mare", iar cu banii obţinuţi de la vânzare au cumpărat mănăstirii nişte dughene. Fapt mărturisit de „doamna Anastasiia a răposatului domn Duca vodă, fiica mării sale doamnei Dahinei", care menţioa că: „am făcut de la noi această încredinţată mărturie la mâna dumisale Siminei visterniceasa Gheucăi vistiernicul şi a cuconilor dumilorsale"[65].

Constantin Jora, este fiul lui Gheorghe Jora şi al Anghelinei, având ca bunei pe Simion Jora şi pe Ieremia Băisanul. Apare prima dată menţionat la 12 octombrie 1662, în dregătoria de mare armaş, fiind, alături de alţi mari boieri, martor la o danie domnească[66]. Iar la 13 mai 1665, ca sulger, când marii boieri dau mărturie despre pricina dintre Nicolae Buhuş mare logofăt şi Constantin Jora, ginerele lui Bălan comisul, Canţir şi alte rude ale lor, pentru nişte părţi de moşie din satul Brătăşeni din ţinutul Iaşilor. Constantin Jora, prin căsătorie, devenise răzeş în Brătăşeni şi, împreună cu răzeşii moşeni, a încercat să împiedice intrarea, prin cumpărătură de la fii lui Ionaşco Păulel şi alţii, în moşia Brătăşenilor a lui Nicolae Buhuş.

1679, a lui „Gavril Costache vel vornic Dolnei Zemli", despre înţelegerea avută cu „soră-me Todosiica Joroae", referitoare la împărţirea moşiilor ce le-au rămas de la „răpousaţii părinţii noştri Costache sulgerul şi maica noastră Tofana". Todosicăi revenindu-i următoarele moşii: partea Tofanei din Bujoreni, pe Bârlad; o treime dintr-un bătrân din Tomeşti; câte jumătate din Roşcani, Costeşti de pe Prut şi Budoiu; şi părţi din Ivăşcani şi Giurcani. Acelaşi document ne permite să presupunem că Todosica a fost căsătorită de două ori: din prima căsătorie fiind născut fiul Scărlet, iar din cea de a doua, cu Gavril Jora, – fiul Antiohie. Aceasată concluzie reiese din spusele lui Gavril Costache, care mărturisea că „din Ivăşcani şi din Giurcani, care am dat-o nepotului meu lui Scărlet, ficiorul Tudoscăi".

[62] A. Saint Georges, *Comunicări*, în „Ioan Neculce", 1925 / 1926, fasc. 6, p. 354-355, document din 2 ianuarie 1692, „Antiohie clucearíul căce se trage de pe părintele dumisale Gavril Jora sulgiariul".

[63] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. II, nr. 253, p. 224, document din 12 mai 1669, „Siminii, fata ... lui Gavril Joräi"; nr. 540, p. 481-482, document din 24 august 1680, „Sâminii, fata lui Gavril Jora sulgerul".

[64] *Ibidem*, vol. III, nr. 99, p. 79-80. Document din 11 iulie 1695 care aminteşte de daniile făcute de doamna Anastasia, soţia lui Constantin vodă Duca nepoatei sale de frate „Siminei vistreniceasa Gheucăi vistiernicul şi a cuconilor dumilorsale". Ceva mai sus, în document, este amintit şi prenumele vistiernicului „Vasilie Gheuca ce-au fostu vistiernic". Vezi şi documentul nr. 101, p. 82, de după 8 decembrie 1695, care menţionează „fiindu Antioh hatmanul cumnatul lui Vasilie Gheuca vistiernicului".

[65] *Ibidem*, vol. III, nr. 99, p. 79-80.

[66] *Ibidem*, vol. II, nr. 39, p. 34-35. Vezi şi Nicolae Iorga, *Documente tecucene şi bârlădene*, în „Buletinul Comisiei istorice a României", vol. IV, Bucureşti, 1925, nr. 13, p. 168, document din 16 noiembrie 1662, în sfatul domnesc este menţionat şi „Constantin Jora vel orâjnic". Pentru anul 1663, 12 octombrie, Constantin vel armaş, vezi Gheorghe Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, IV, nr. CCLXXVI, p. 317-318.

Judecata dă dreptate marelui logofăt, iar Constantin Jora şi rudele soţiei sale „au rămas de toată legea ţării”[67].

Un alt act, din 13 mai 1665, emis de Eustratie vodă Dabija, cu hotărârea judecăţii asupra cazului expus mai sus, pentru moşia Brătăşenilor, îl evidenţiază pe Constantin Jora ca vornic de Botoşani. Este primul document ce-l consemnează într-o dregătorie, ceea ce nu înseamnă că nu deţinuse până la acel moment alte funcţii în aparatul politico-administrativ al ţării[68], deoarece peste jumătate de lună, la 1 iunie 1665, apare ca martor la o vânzare, alături de fratele său Toderaşco fost sulger, cu menţiunea de fost armaş, dregătorie în care se aflase până a deveni vornic de Botoşani[69]. În august 1665, Eustratie vodă Dabija indică lui Constantin Jora fost armaş, vornic de Botoşani, să cerceteze o pricină din târgul Botoşanilor[70]. La 26 mai 1667, Constantin Jora fost armaş se află în ţinutul Hârlăului, în satul Novaci, unde este martor împreună cu fratele său Toderaşco Jora, devenit medelnicer, la o danie[71]. Posibil că aveau şi ei moşie în acest sat. Ca fost armaş (orăjnic), apare la o mărturie şi la 13 martie 1668[72]. Cu acelaşi an sunt datate două documente în care Constantin Jora armaşul este atestat ca subiect implicat în afaceri funciare[73]. Iar la 1 iunie 1671 este atestat în mazâlie, alături de alţi mari boieri, martor la o vânzare, „şi la această tocmală şi vândzare o-m făcut dinainte dumisale ... Constantin Jora ce au fost armaş mare”[74].

De la 1 iunie 1671 şi până la 27 martie 1679 Constantin Jora a deţinut dregătoria de clucer, deoarece, la 27 martie 1679, în această funcţie, face o cumpărătură în satul Băluşeşti, ţinutul Roman, de la Gavril, fiul Aniţei călugăriţa[75].

Spre sfârşitul verii anului 1679, Constantin Jora devine serdar, căci la 15 august 1679 apare ca martor alături de boierimea orheiană – Constantin Hâncul căpitan, Toderaşcu căpitan, Hăjdău căpitan, Păcurar căpitan, Costin izbaş, Sturzea izbaş de Ciopleni şi preotul de Mimoreni – la vânzarea de către Postolache, fiul lui Ivan din Crivuleni, a ocinii sale din Crivuleni lui Donici clucerul, „căci fiindu ... la oaste, şi căzându la boală şi la greu”, este

[67] **CDM**, vol. III, nr. 1.172, p. 259-260.
[68] *Ibidem*, nr. 1.073, p. 260.
[69] *Ibidem*, nr. 1.186, p. 263.
[70] *Ibidem*, nr. 1.235, p. 272.
[71] *Ibidem*, nr. 1.482, p. 320.
[72] *Ibidem*, nr. 1.595, p. 342.
[73] T. G. Bulat, *Contribuţiuni la viaţa judecătorească şi administrativă a Moldovei supt ocupaţia rusească din 1806-1812*, în „Arhivele Basarabiei”, 1930, II, nr. 4, nr. XVII, p. 408-409; sunt rezumatele documentelor prezentate de Teodor Balş în 1809, privitoare la moşiile Forona şi Trebujeni, ţinutul Hotinului, asupra căreia pretindea. Pentru prima prezentând un act din 8 februarie 1668 prin care domnul Gheorghe vodă Duca trimite hotarnici pentru ca să „aleagă toate părţăle din Forona a lui Constantin Jora armaşul” (p. 409).
[74] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. II, nr. 353, p. 326-327.
[75] **CDM**, vol. IV, nr. 358, p. 99.

nevoit s-o vândă. Documentul este scris în Ucraina, „la Şanghei Soltan pe Nipru”[76].

În vara anului 1679, Constantin Jora şi soţia sa Safta cumpără părţile de moşie ale lui Miron şi ale soţiei sale Măricuţa din satele Bălăşeşti şi Bătrâneşti pentru 20 de lei, plătind câte 1 leu pentru un pământ[77]. În anul 1680 Duca vodă întăreşte lui Constantin Jora serdarul stăpânirea peste jumătate din satul Broşteni din ţinutul Dorohoi, „cu vecini”, pentru care avuse pâră mare cu rudele soţiei sale încă în timpul lui Eustratie vodă Dabija[78].

În sărdărie, Constantin Jora s-a aflat aproximativ până la 2 martie 1681, dată la care este atestat în calitate de fost serdar, făcând o cumpărătură de moşie din satul Băluşeşti de la fiii diaconului Mărdari din Iucşăşti[79]. Este ultima treaptă pe care a atins-o Constantin, pe scara ierarhică administrativă a Ţării Moldovei. În vara anului 1682, un răzeş de Cosiţeni al lui Constantin Jora, anume Ştefan, fiul lui Hagi Panaioti fost uşar, hotărăşte să-şi vândă partea sa de moşie, „ce iaste dreaptă cumpărătură părintelui mieu Hagi panaioti de la Vasile Buga”, din satul Cosiţeni, ţinutul Cârligăturii, deoarece, după propria mărturisire, „am căzut la o nevoie dintr-o slujbă ce am fost la ţinutul Cârligăturii, cu cheltuiala balgibaşii, ş-am rămas dator cu şaizeci de galbini; deci hiind eu la nevoie mare, închisoare şi în în hiare, pre sama siimenilor”. În aceste condiţii, scoate spre vânzare partea sa de Cosiţeni, preventiv însă „am întrebat pe toţi răzeşii miei ca să-mi dea aceşti bani (necesari pentru achitarea datoriei – n. n., S. B.) şi nu s-au aflat nime; şi fiindu şi dumnealui Costantin Jora sărdariul mai aproape şi având şi dumnealui moşie acolea, l-am întrebat din chisoare şi din hiară în doaă rânduri şi s-au lepădat de au zis că nu-i trebuiaşte”. Ceva mai târziu, acelaşi Ştefan, fiul lui Hagi Panaioti, s-a adresat şi marilor boieri, care la rândul lor au scris lui Constantin Jora serdarul, stabilind tremenul de o saptămână în care ultimul putea să trimită 105 de lei, în caz contrar moşia urma să fie vândută altora. Drept urmare, la intrepelarea boierilor, Constantin Jora „n-au avut să trimiţă banii să mă scoată di nevoie şi din hiară”, de aceea Ştefan fiind „într-atâta nevoie şi ucisături de siimeni în toate dzilele n-am mai putut răbda”, vinde partea sa de moşie lui Panaiote mare uşar, astfel obţinând banii necesari pentru a ieşi din închisoare[80].

Fusese căsătorit de două ori: cu Safta, fiica lui Bălan comisul[81], apoi cu Tudosca, nepoata Smarandei[82], soţia lui Gheorghe vv. Ghica. Din aceste

---

[76] *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VI, Chişinău, 1992, nr. 35; L. T. Boga, *Documente basarabene*, în „Arhivele Basarabiei”, 1933, nr. 1, nr. V, p. 68-69.

[77] **CDM**, vol. IV, nr. 440, p. 114.

[78] *Ibidem*, nr. 526, p. 133.

[79] **CDM**, vol. IV, nr. 585, p. 144; vezi pentru acelaş an şi la T. G. Bulat, *Câteva ştiri despre monastirea Doamnei de lângă Botoşani*, în „Arhivele Basarabiei”, 1930, an. 2, nr. 2, nr. 24, p. 234, rezumat din condica mănăstirii Sf. Pantelimon. Constantin Jora dă mărturie, alături de Dumitraşco clucer, ambii **vornici de Botoşani**, pentru un loc de casă în Botoşani.

[80] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. II, nr. 572, p. 507-508; document din 15 august 1682.

[81] **CDM**, vol. IV, nr. 440, p. 114.

[82] *Ibidem*, nr. 526, p. 133.

căsătorii, Constantin Jora cunoaştem următorii: o fiică căsătorită cu Ştefan Prăjescu[83] şi doi fii – Ion Jora şi Gligoraşco Jora[84].

Al doilea fiu al lui Gheorghe Jora şi al Anghelinei este **Toader (Toderaşco) Jora**, frate cu Constantin Jora. Pe parcursul anilor 1645-1646, Todeaşco Jora apare în calitate de martor, alături de alţi feciori de boieri: Tica fost postelnic, Savin ginere lui Voruntar, Necoară Dupniţă, Gligorie Poroh, Ionaşco, fiul lui Lupul cuparul, Eftimie vătag, Irimie Murguleţ, Savin, fiul lui Constantin, Dumitraşco Cârstian, Gavril Bogdan, Gheorghiţă Arsenie, Gligoraşco Prăjescu vistiernic, Pavăl, fiul lui Lupul Prăjescu, Lupu Bogza, Ilie Boul, Vasile Braşovanul, „şi alţi oşteni de frunte de la curtea domnească”[85]. În dregătorii apare menţionat în documentele timpului la 8 aprilie 1654, în postura de sulger, cumpărând de la Tudosca, soţia lui Pătraşco Ciogole, şi fii ei a parta parte dintr-un sfert al moşiei Brănzeni şi jumătate din satul Crăsteneşti, ţinutul Hotinului[86]. La 30 aprilie 1657, Ştefan Boul mare vornic al Ţării de Jos face schimb de moşii cu Toderaşco Jora (Zoria) sulgerul, primul dând 2 părţi din Băloşeşti pentru jumătate din Şofrăneştii lui Jora[87].

La 10 mai 1662, obţine danie[88] de la soacra sa Irina, fiica lui Aram, jumătate din satul Culişăuca din ţinutul Hotin. La 5 mai 1663 apare prima dată în documente în calitate de vornic de Botoşani, martor la o vânzare[89] şi 20 august 1664 este atestat ca sulger[90]. La 15 februarie 1667 se află în

---

[83] *Ibidem*, vol. V, nr. 446, p. 118.

[84] *Ibidem*, vol. IV, nr. 646, p. 157.

[85] **DRH**, A, Moldova, vol. XXVIII, nr. 128, p. 105, nr. 216, p. 205-206, nr. 262, p. 206-208, nr. 356-358, p. 304-307, nr. 360, p. 309-310, nr. 366, p. 313, nr. 367, p. 314, nr. 499, p. 425-426, nr. 521, p. 444-445.

[86] T. G. Bulat, *Contribuţiuni la viaţa judecătorească şi administrativă a Moldovei supt ocupaţia rusească din 1806-1812*, în „Arhivele Basarabiei”, 1930, II, nr. 4, nr. VII, p. 392.

[87] T. G. Bulat, *Documentele mănăstirii Văratec*, „Arhivele Basarabiei”, VII, 1935, nr. 2, p. 170-171, nr. XII; **CDM**, vol. III, nr. 254, p. 75.

[88] **CDM**, vol. III, nr. 808, p. 184.

[89] *Ibidem*, nr. 964, p. 216.

[90] Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, vol. III, (1573-1720), Cernăuţi, 1937, nr. 9, p. 15, un act prin care domnul Eustratie vodă Dabija porunceşte lui Gligori Hăbăşescu, pârcălab de Hotin, „să mergi la sat la Onut şi la Măleatinţi şi la ... şi să alegi toate părţile boiarinului nostru lui Toader Joräi sulgeariul”; nr. 13, p. 19-20, document din 5 iulie 1665, când acelaşi domn trimite pe Dumitraşco staroste de Cernăuţi, care alături de Ursul, vornicul de poartă, urmau, împreună cu megieşii, să horărnicească satul Malitinţi al lui Toader Jora fost sulger, dinspreStăuceani şi alte sate, apoi să hotărnicească şi satele Onutul de Sus şi cel de Jos, şi să împartă Aceste două sate – Onuturile, „câte în giumătate, Onutul din Sus giumătate de sat să ţie boiarinul nostru Jora, iar giumătate de Onut să ţie Spătăroaia lui Iordachi, şi Onutul din Gios iarăşi să ţie Jora giumătate de Onut şi spătăroaia iarăşi giumătate”, deoarece „ni sau jeluit boearinul nostru Toderaşco Jora, ce au fost sulgeariu zicând cum satul seu Maletinţii la Cernăuţi are împresurătură hotarul satului de către alte sate a spătăroae lui Iordache”. Este vorba despre Alexandra, văduva lui Iordachi Cantacuzino mare vistier; nr. 18, p. 25-26, un document din 1666, mai 1, din are reiese că neînţelegerile pentru hotarele Maletinţilor şi a Onutului, dintre Toderaşco Jora fost sulger şi Iordăchioae spătăroae, au continua. Domnul trimite pe teren iarăşi boieri hotarnici pentru cercetarea şi stâlpirea moşiilor mai sus amintite. Vezi şi hotarnica Maletinţilor din 7 iulie 1666, T. Bălan, *op. cit.*, nr. 19, p. 26-27. **CDM**, vol. III, nr. 1186, p. 263, un act din 1 iunie 1665 îl atestă fără dregătorie, fost sulger.

dregătoria de medelnicer (până la 2 iulie 1669, când este atestat ca fost medelnicer[91]), cumpărând de la Nacul Zbiiarea şi de la fii acestuia, Ilie şi Ştefan, a şasea parte din ocina ce le aparţinea, în satul „Todireani, ce sănt în ţinutul Hârlăului, pre apa Sitnei", partea lui Crăciun, şi partea Drăghinii, care deasemenea forma a şasea parte de sat; de la aceleaş persoane mai cumpără „iar dintracelaş saat, unde au fost casa lui Crăciun vătavul cu cât loc de craam au ţinut acea casă", pentru 150 taleri[92]. Pentru părţile obţinute în satul Todireni, ţinutul Hârlăului, în iunie 1667 „Toderaşco Jora vtori medelniceariu", se judecă cu Ursache mare vistier, „zicând dumnealui fratele nostru (a marilior boieri ce dau mărturie – n. n., S. B.) Ursachie vistiarnicul cum are giumătate de Todereani, cumpărătură de pre socrul său Gavril ghatmanul, apoi cându au fostu, în zilele lui Ghiorghie Ştefan vodă tămplăndusă ficiorii lui Gavril ghatmanul în urgii despre domnie, şi fiind ei lipsiţi şi din ţară, sau sculatu Toderaşco Jora şi au cumpăratu giumătate (ulterior cercetările efectuate de boieri vor arăta că Jora cumărase doar o treime din sat – n. n., S. B.) de sat de la neşte răziaşi ... nefiindu el moşan şi neavând el nice o treabă acolo întracel sat, apoi după aciaia acmu mai curându, în postu cel mare, au mai cumpăratu de la Nacul Zbiera din giumătate de satu a treia parte pre ascunsu, şi fără ştirea dumisale vistiarnicului". Judecata domnească hotărăşte ca vistiernicul Ursachi să întoarcă banii lui Toderaşco Jora, pentru moşiile în cauză, deoarece „au cumpărat fără cale"[93]. La 4 noiembrie acelaşi an, la porunca domnului Iliaş vv. Alexandru către „boiarii noştri Toderaşcu Jora medelnicer, şi Zota ce au fost sulger" etc., ultimii participă la determinarea hotarelor Văii Bacului, făcută danie domnească lui Enache sulgerul[94]. Toderaşco Jora medelnicerul a fost numit hotarnic deoarece Valea Bacului era situată în apropiere de satul Tăuteşti, ţinutul Iaşilor, sat care aparţinea sus-numitului medelnicer. În document, în calitate de hotarnic, mai apare şi o slugă a lui Toderaşco Jora, şi anume „Vasilie vornicul Joräi din Tăuteşti"[95].

La 20 mai 1670, Toderaşco Jora medelnicerul cumpără „de la Toma i fimea lui Ghervasie împreună cu ficiorii lui Gheorghiţi diiacon" a treia parte din satul Miteştii (Meteştii), pe Prut, în ţinutul Hotinului[96], parte ce s-a adăugat la acea treime de moşie cumpărată de părintele său, Gheorghiţă Jora pârcălab de Hotin, în 1636.

---

[91] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. II, nr. 270, p. 242-243, la această dată este martor, alături de mari boieri, negustori şi popi, la o vânzare făcută în Iaşi.

[92] Gheorghe Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, III, partea 2, nr. 41, p. 57-59. Vezi şi **CD**M, vol. III, nr. 1.482, p. 320, document din 26 mai 1667 îl atestă pe Toderaşco Jora medelnicerul alături de fratele său Constantin fost armaş, martor la o danie în satul Novaci din ţinutul Hârlăului unde erau şi ei răzeşi.

[93] Gheorghe Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, III, partea 2, nr. 47, p. 68-70, nr. 48, p. 70-72.

[94] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. II, nr. 179, p. 158-159. Vezi şi documentul nr. 184, p. 163-165.

[95] *Ibidem*, nr. 178, p. 157; nr. 179, p. 158-158; nr. 184, p. 163-165.

[96] T. G. Bulat, *Hotinul străveche stăpânire românească*, în „Arhivele Basarabiei", 1933, nr. 2, nr. II, p. 32-33.

La 18 mai 1673, Toader Jora, în dregătorie de sulger, cumpără părţile din satul Costiceni, ţinutul Hotinului, de la Iftemi şi cumnatul său Popa Miron[97].

În dregătoria de medelnicer se află şi la 1677, când, la 10 iunie cumpără, pentru 88 de lei două părţi din seliştea Buticilor de la Grişca, Solomia şi Maria, nepoţi lui Butice şi strănepoţi lui Bălăvăţ paharnicul, fiind ei răzeşi. Tot ei şi cu rudele lor – Dănăilă, Mihăilă şi Anuşca, fiii lui Trifan şi Odochia cu Ilieş, fiii lui Gligorcea – vând lui Toderaşco Jora medelnicerul trei părţi din seliştea Grumăzănilor, din partea din jos de lângă Căpoteni, pentru 125 de lei[98].

Toderaşco mai stăpânea, prin cumpărătură, părţile din sus „din jiumătatea locului di pustiu", trei părţi, şi din jumătatea locului „partea din jos, locul Căpotenilor, alături de locul Bilavunţilor". La 8 august 1679, Toderaşco Jora este mazâl, atestat ca fost sulger, şi la această dată face danie spătarului Dumitraşco Cuza o jumătate din satul Rujaveniţa din ţinutul Hotinului, de lângă Pribicăuţi şi de lângă Nistru, cu selişti, mori, păduri, „pentru binele ce i-a făcut"[99].

La 31 decembrie 1691, Toderaşco Jora fost sulger, împreună cu copiii săi, vând lui Constantin vodă Cantemir a şasea parte din jumătatea satului Mărceşti din ţinutul Tecuciului, pentru 30 de lei. Moşia Mărceşti fusese de mult timp zălogită lui Toderaşco Jora, de către Andonie Blănarul, pentru 122 de lei[100].

Documentele emise ulterior amintesc de Toderaşco fost sulger la trecut sau îl menţionează doar tangenţial. Probabil că în perioada imediat următoare anului 1691 fostul sulger decedase. Într-un document din 13 noiembrie 1710, act de danie a unei case în Iaşi, se face trimitere, în calitate de punct de reper, la „casa lui Toader Jora biv vel sulger", pe Uliţa Feredeilor[101]. Acest Jora ar putea fi şi Toader Jora, fiul lui Antiohie Jora, deşi nu dispunem de un act în care ar figura în calitate de mare sulger, spre deosebire de Toderaşco Jora.

Toderaşco Jora fuse-se căsătorit de două ori: prima soţie, este fiica Irinei şi nepoata lui Aram[102], a doua soţie, Vasâlca este fiica lui Vartic, a cărei soră Antimia fusese căsătorită cu Gheorghe Hâjdău[103]. Din aceste căsătorii sunt cunoscuţi copii: Irimia (Irimica) Jora[104], Lupaşco Jora[105], Dumitraşco Jora fost stolnic[106], Safta[107]; Sultana sulgeroaie[108] şi Floriţa

---

[97] *Ibidem*.

[98] **MEF**, vol. VI, nr. 29, p. 106-107.

[99] **CDM**, vol. IV, nr. 409, p. 109.

[100] *Ibidem*, nr. 1.430, p. 320.

[101] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 400, p. 352.

[102] **CDM**, vol. III, nr. 808, p. 184.

[103] **MEF**, vol. VIII, Chişinău, 1998, nr. 35, p. 57-59; **CDM**, vol. V, nr. 2, p. 4.

[104] **CDM**, vol. IV, nr. 1368, p. 307, nr. 1.430, p. 320; Gheorghe Ghibănescu, *Cuzeştii...*, nr. CC, p. 241-245-151, „Irimia Jora ficiorul lui Toderaşcu Jora sulgerul, nepot Anghelinei".

[105] *Ibidem*, nr. CCXXVI, p. 267.

[106] C. Solomon, C. A. Stoide, *Documente Tecucene*, I, 45, nr. XCV; **CDM**, vol. IV, nr. 1.433, p. 321.

cluceroaie[109]. Dintre ei, ştim cu precizie că doar Sultana sulgeroaie era din prima căsătorie. Safta fusese căsătorită şi cu Dumitraşco Cuza postelnicul[110]; fiul lor, Toader Cuza, fost postelnic la 1732, vinde în acel an, la 10 iulie, „din giumătate de sat de Cuzlău a triia parte din partea de sus", moşie ce „este cumpărătură de moşul său Toader (Jora – n. n., S. B.) de la Andrei Zarâmba" şi de la soţia ultimului, mai vinde şi „altă aşăsa parte din tot satul Cuzlău care au răscumpărato iarăş moşul său Toader Jora de la Dumitraşco biv vel pitari"; toate aceste părţi de moşie din satul Cuzlău, Toader Cuza le vinde lui Toader Răşcanu mare pitar[111]. Copii saftei jora şi a lui Dumitraşco Cuza au fost: Miron Cuza logofăt, căsătorit cu Ilinca, fiica lui Ion Costin şi nepoata lui Miron Costin; Toader Cuza şi Velicico Cuza[112].

Un ispisoc, din 23 februarie 1664, reflectă „pâra ce au fost pentru moşii" între Toderaşco Jora, Vasile Stârcea „cu alţi strănepoţi lui Gavrilaş vistiernicul" şi între Ştefan Petriceicu sulger, şi Vârlan comisul, ginere Mariei (fiică a Antimiei, soţia lui Crâstian vistiernicul, şi nepoată de soră lui Ştefan Petriceicu sulger), „arătândule că sânt tot un neam"[113].

Un alt fiu al lui Gheorghiţă Jora, pârcălabul de Hotin, este **Gligoraşco Jora**. Gligoraşco Jora fusese căsătorit de două ori: cu o fiică a lui Chiriac Sturza[114], apoi cu o fiică a lui Nicoară Donici[115].

---

[107] *Ibidem*; vezi şi **MEF**, vol. VIII, Chişinău, 1998, nr. 35, p. 57-59, unde Safta este numită Safta Cuzoae spătăteasa deoarece fusese soţie şi spătarului Dumitraşco Cuza.

[108] Sultana era fiica lui Toderaşco Jora şi a Irinei; **CDM**, vol. III, nr. 808, p. 184; *Ibidem*, vol. IV, nr. 1.430, p. 320.

[109] **CDM**, vol. IV, nr. 1.430, p. 320.

[110] Gheorghe Ghibănescu, *Cuzeştii...*, nr. CCXXIV, p. 266, „eu Safta spătăroae a răpăusatului Cuzea ciau fost spătar şi cu fiii miei anume Miron ciau fost al doilea logofăt şi cu Toader şi cu Velişcu"; nr. CC, p. 241-245-151, „Dumitraşcu Cuza clucer, ginerele lui Toderaşco Jora".

[111] L. T. Boga, *Documente din secolul al XVIII-lea*, nr. IX, p. 487-492, în „Arhivele Basarabiei", 1930, II, nr. 2, p. 477-492; document din 27 martie 1738 prin care domnul Grigori vodă Ghica întăreşte moşiile lui Toader Râşcanu mare pitar. Toader Râşcanu demonstrează dreptul de stăpânire asupra unor părţi de moşie din satul Cuzlău, în baza atului de cumpărare, din 10 iulie 1732, „de la Toader Cuza biv post. ficioru lui Dumitraşcu Cuza, nepot de fată lui Toader Jora". Acelaşi document vezi la Gheorghe Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut şi Nistru*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 111. Mai detaliat vezi la Gheorghe Ghibănescu, *Cuzeştii...*, p. CLXVI; p. CLXVII, sunt enumerate moşiile date ca zestre Saftei Jora, soţia lui Dumitraşco Cuza, în baza actului de împărţire a moşiile sulgerului Todiraşcu Jora şi ale soţiei lui, Vasâlca Vartic, de catre copii şi nepoţii lor (15 februarie 1721), publicat de Ghibănescu în acelaşi studiu, nr. CCXXXI, p. 269-271.

[112] *Ibidem*, p. CLXXII-CLXXIII.

[113] Idem, *Surete şi izvoade*, XI, nr. 65, p. 118-121. Mai jos Gheorghe Ghibănescu face o încercare de a exprima printr-o spiţă genealogică relaţia de rudenie a boierilor implicaţi în conflict. Conform acestei spiţe, Toader Petriceico armaş şi soţia sa Maria sunt părinţii a trei copii: Ştefan Petriceiico, viitor domn, şi a două fiice, căsătorite una cu Toderaşco Jora şi cealaltă cu Vasile Stârcea (p. 121).

[114] T. G. Bulat, *Contribuţiuni la viaţa judecătorească şi administrativă a Moldovei supt ocupaţia rusească din 1806-1812*, în „Arhivele Basarabiei", 1930, II, nr. 4, nr. XVII, p. 408-409; sunt rezumatele documentelor prezentate de Teodor Balş în 1809, privitoare la moşia Doljocul, ţinutul Hotinului, asupra căreia pretindea. Izvod din noiembrie 1713 „iscălit de Grigoraş Jora vist. De moşiile, ce au avut", printre care şi Doljocul „ce l-au avut zăstre de la soacră-sa Aniţa soţia lui Chiriac Sturza spăt" (p. 409).

Unul dintre cei mai activi şi mai de seamă Joreşti, în perioada supusă investigaţiei, a fost fiul lui Gavril Jora sulgerul şi al Todosicăi, născută Costache, **Antiohie (Antohi) Jora** mare logofăt[116]. A fost botezat de Antiohie Costache, unchiul său după mamă[117], al cărui nume îl va purta.

Un document de la 20 decembrie 1656, emis la Iaşi, ne permite să presupunem că la acel moment Antiohie exista, deoarece Antimia păhărniceasa face danie satul Mândreşti, din ţinutul Cârligăturii, lui Gavrilaş Jora sulgerul, jupânesei sale Todosia şi fiilor lor[118]. Antiohie Jora, pe linie maternă, se înrudea cu familia domnitoare a lui Eustratie vodă Dabija, a cărei soţie era rudă cu mama sa, Todosia, căci zapisul din 21 noiembrie 1678 evidenţiază clar această relaţie de rudenie, atunci când un văr al Todosiei, popa Iordache din Cozmeşti, afirmă că a fost „ras de la curtenie" nu de către Racoviţă logofătul, căruia îi dase opt pământuri în valea Babei, din drumul Băleştilor ce merge la Fâstâci, ci „pe el l-a ras de la curtenie Todosica Joroae, vara lui, care a vorbit cu doamna lui Dabija voevod"[119].

Iar faptul că, la 3 ianuarie 1667, Todesica Joroaie cumpără de sine stătător o moşie, ne vorbeşte că la acel moment soţul ei şi tatăl lui Antiohie Jora, Gavril Jora sulgerul, era decedat[120].

Confirmă acest lucru şi actele din 11 mai 1679[121] de la Statie, fiul lui Ionaşco, nepot lui Gămălie, partea lui de moşie din Străşineşti; şi la 29 august 1679, când Todosica Joroaie cumpăra individual din Străşineşti o ocină a lui Potorac, fiul Parpalii[122]. La începutul anilor 80 ai secolului al XVII-lea, Todosica Joroae cumpără cu 800 de lei o parte de moşie din satul Holubeşti, de la Irina Todereasa şi fiul ei Gavril[123].

Apariţia în acte a lui Antiohie Jora de asemenea este legată de satul Străşineşti, anume de aici sunt Gheorghiţă cu soţia şi fiii săi, fiu a lui Todora, nepot lui Cioară, care la 5 noiembrie 1679 dăruiesc moşia lor din Străşineşti şi din Corlăteşti „moşului lor" Antiohie Jora[124].

În 1680, Antiohie Jora este mare cămăraş, cumpărând împreună cu mama sa, Todosica, părţi Borăşti[125], de la răzeşii moşiei, iar la 10 august 1681, în aceeaşi dregătorie, din nou alături de Todosica Joroaie, cumpără

---

[115] Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, p. 211. Un document interesant de la 23 iunie 1698 prin care domnul Antiohie vodă Cantemir întăreşte logofătului Nicolae Donici, fiu lui Andrei Donici şi nepotul lui Nicoară Donici, satele şi moşiile moştenite de la bunicul său, Nicoară Donici, socrul lui Grigoraşcu Jora, şi cumpărate de el.

[116] A. Saint Georges, *Comunicări*, în „Ioan Neculce", 1925 / 1926, fasc. 6, p. 354-355.

[117] N. Iorga, *Studii şi documente*, Bucureşti, 1909, partea II, nr. 70, p. 33-34.

[118] **CDM**, vol. III, nr. 217, p. 67.

[119] **CDM**, vol. IV, nr. 312, p. 89.

[120] N. Iorga, *Studii şi documente*, Bucureşti, 1909, vol. VI, partea II, nr. 47, p. 25. Vezi şi documentele nr. 48, p. 25; nr. 51, p. 27, nr. 55, p. 27; nr. 63, p. 30; nr. 67, p. 31; nr. 69, p. 32-33; nr. 70, p. 33-34; nr. 72-73, p. 34, ce acoperă perioada cuprinsă de anii 1667-1680, în care apare menţionată „Todosica Joroaie", în calitate de participant la diverse tranzacţii fiunciare.

[121] **CDM**, vol. IV, nr. 370, p. 101.

[122] *Ibidem*, nr. 414, p. 110.

[123] *Ibidem*, nr. 557, p. 139.

[124] *Ibidem*, nr. 435, p. 113.

[125] N. Iorga, *Studii şi documente*, Bucureşti, 1909, vol. VI, partea II, nr. 72-73, p. 34.

partea lui Isac şi Gafiei, fiica lui Cărăman, jumătate de bătrân din Ciorăşti de pe apa Bârladului, cu 25 de lei[126]. Peste trei ani, la 14 februarie 1684, Antiohie Jora apare în calitate de mare cămăraş. La această dată, el cumpără de la Tofana călugăriţa, fata lui Lupan, partea ei de moşie din satul Văleni, „cu opt stupi şi o iapă cu căruţă”[127]. În 1690, Antiohie apare ca mare armaş, alături de mama sa Todosica Joroaie, la judecata domnească, pentru pricina avută cu Gligoraşco fost vătaf de păhărnicei şi fraţii săi Toader şi Ştefan, fiii lui Vasile fost mare pitar. Jeluitorii erau Gligoraşco fost vătaf de păhărnicei şi cu fraţii săi, motivul fiind că Gligoraşco zălogise nişte moşii ale sale „din Costeşti şi Hiţoci şi alte părţi din ţinutul Tutovei pe Horoiata” pentru 250 de lei, urmând să calculeze suprafaţa de pământ ce urma să fie zălogită potrivit sumei de bani. Antiohie Jora pretindea că i s-a pus la dispoziţie mai puţin pământ decât i s-ar fi cuvenit pentru suma de 250 de lei, adăugând şi faptul că ultimul mai plătise o datorie de-a lui Gligoraşco vătaf de păhărnicei faţă de un turc.

Domnul constituie o comisie formată din Tudosie Dubău mare logofăt, Velicico Costin mare vornic, Lupu Bogdan hatman şi Iordache Ruset mare vornic să cerceteze cazul. Ei hotărăsc să se scadă din datorie suprafaţa moşiei luată anterior de Antiohie Jora, iar Gligoraşco să-i dea restul din datorie după raportul de 1:1 dintre pământ şi leu. Velicico Costin marele vornic a fost împuternicit de către comisia boierească să meargă la faţa locului şi să facă, împreună cu megieşii, măsurările necesare.

Din banii datoraţi s-au scăzut 50 de lei, deoarece s-a aflat că banii ce-i datora Gligoraş turcului făceau parte din suma de 250 de lei. Din suma rămasă, 200 de lei, s-a scăzut 63 de lei: 33 de lei pentru nişte stupi luaţi de la Gligoraşco; 33 de lei pentru un ţigan; 6 lei pentru nişte bucate.

Astfel au rămas 181 de lei, pentru care urma să se măsoare 181 de pământuri din moşiile lui Gligoraş: 95 pământuri din Hiţoci; 22 pământuri de la Borăştii de Sus; 25 pământuri de la Streşineşti; 39 pământuri la Costeşti.

Toată suprafaţa de 181 de pământuri se referea doar la câmp şi nu includea părţile din selişti şi heleşteu. Aceste 181 de pământuri reveneau lui Antioh Jora mare armaş. Fraţilor lui Gligoraş fost vătaf de păhărnicei – Toader şi Ştefan le-a rămas casele din Costeşti, heleşteul şi moşia, în afară de cele 181 de pământuri ce s-au dat lui Jora mare armaş, plus viile de la Scânteieşti şi din Vlădeşti[128].

Curând după acest proces, Antiohie avansează pe scara ierarhică a dregătoriilor, devenind logofăt. Iar la 18 mai 1691, Antiohie Jora este atestat iarăşi ca armaş cumpărând de la Antiohie, fiul Irimiei, partea de moşie din Străşineşti, pentru 30 de lei[129]. În lunele mai şi iunie 1691, Antiohie Jora armaşul desfăşoară o largă activitate pentru a procura unele părţi de ocină de la rudele sale, care îl numesc „moş”, în satele Străşineşti, plătind 154 de

---

[126] **CDM**, vol. IV, nr. 649, p. 157-158.
[127] *Ibidem*, nr. 814, p. 190-191.
[128] *Ibidem*, nr. 11.267, p. 286-287.
[129] *Ibidem*, vol. IV, nr. 1.364, p. 307.

lei pentru 143 de pământuri[130]. Peste un an, la 20 mai 1692, Antiohie Jora apare ca clucer, cumpărând 4 pământuri şi 4,5 de săpături în Străşineşti şi un vad de moară în Horăiata, de la rubedeniile - răzeşii săi, fiii lui Ştefan vatămanul[131]. La 23 august 1694 Antiohie Jora apare menţionat în dregătoria de mare paharnic, martor la o danie[132]. La 14 mai 1711 Antiohie Jora cumpără 33 de pământuri în satul Străşineşti de la Strationa, fiica lui Dumitraşcu, fiul lui Melinte[133].

Între anii 1695 şi 1701, Antiohie Jora fusese, pentru o perioadă, hatman[134], conform unui document emis după 8 decembrie 1695, prin care domnul Antioh vodă Cantemir face danie „nişte casă din târgu din Iaşi, ce sânt pe Uliţa Strâmbă", case care fusese cumpărate de Constantin vodă Cantemir „de la Vasilie ce-au fost jicnicer mare, ginerele lui Vasilie Gheuca ce-au fost visternic mare", şi pe care le dăruie lui Antiohie Jora, deoarece „fiindu dumnealui Antioh hatmanul cumnatul lui Vasilie Gheuca vistiernicului"[135] şi „cădzutu-i-s-au dumisale a le cumpăra". Antioh vodă Cantemir hotărăşte să dea aceste case lui Antiohie Jora, deoarece în perioada când „au cumpărat părintele nostru aceste case fost-au căzdut dumnealui, Antioh hatmanul, la mari pedeapsă de la părinteli domniei mele şi i s-au luat şi ceva bani", de aceea „socotit-am domnie me şi s-au dat şi s-au dăruit dumisale aste case", „pentru acei bani ce i-au luat, şi pentru ca să se rădici păcatul de pri răpăosatul părinteli domnii meli"[136].

Însă, relaţiile lui Antiohie Jora hatmanul cu domnia au fost paşnice doar o perioadă scurtă de timp, deoarece îl atestăm, la 1698, în pribegie,

---

[130] *Ibidem*, vol. IV, nr. 1.366, 1.367, 1.390, p. 307, nr. 1.384, p. 311.

[131] *Ibidem*, vol. IV, nr. 1.471, p. 329-330.

[132] Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, p. 192; vezi şi Caproşu Ioan, *Documente...*, vol. III, nr. 99, p. 79-80, Antiohie Jora în calitate de mare paharnic la 1695.

[133] **CDM**, vol. V, nr. 1.029, p. 277.

[134] Ioan Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Bucureşti, 1989, p. 133-137, spre finele domniei, Constantin vodă Duca face hatman, în locul lui Neculae Costin, cumnatul domnului, pe care „să mânie", „şi pusă în locul lui pe Antiohie Jora", un văr al domnului. Antiohie Jora fost mare paharnic, odată investi în dregătoria de hatman, este însărcinat cu izgonirea detaşamentelor militare poloneze de prin mănăstirile situate în părţile nord-vestice ale ţării (Agapia, Secul, Schit) şi-n cetatea Neamţului, şi pentru a-i prinde pe boierii rebeli (Iordache Ruset şi Lupu Bogdan). Deşi rebelii reuşesc să scape, oaste condusă de hatmanul Jora reuşeşte să izgonească pe polonezi, prinzând şi pe renumitul „rămentar" Turculeţ.

[135] Despre relaţiile de rudenie dintre neamul Jora şi neamul Gheuca vezi şi P. Zahariuc, *Înalţi ierarhi şi familiile lor*, *I. Leon Geuca*, în „Arhiva Genealogică", II (VII), 1995, nr. 3-4, p. 191-208. Soţia lui Vasile Gheuca vistierul, fiul lui Bejan Gheuca, era Simina, fiica lui Gavril Jora, sora lui Antiohie Jora şi nepoata de frate a Dafinei Jora, soţia lui Dabija vodă (p. 196-197). Vasile Gheuca şi Simina Jora au avut doi copii: Măricuţa Gheuca, căsătorită cu Vasile Miclescu jitnicerul, şi altă fiică căsătorită cu Ion Palade mare spătar (p. 196-197).

[136] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 101, p. 82. Vezi şi Ioan Neculce, *op. cit.*, p. 116-117, despre fuga boierilor particitanţi la conjuraţia Costineştilor, „iară Lupul, ficiorul lui Gavriliţă, şi Costantin cumnatu-său, paharnicul Lambrino, şi cumnatu-său Ivaşco şi Antiohie Jora şi Bujorănesştii şi alţii din Bujorănesştii au scăpat în Ţara Muntenească, la Brâncovanul, şi de acolo s-au gătit şi s-au dus la Odrei, la Poartă, să pârască pe Cantemir-vodă". Constantin vodă Cantemir, având relaţii la Poartă, reuşeşte să-i neutralizeze pe boieri, şi „i-au dat pe toţii în obedzii de grumadzii, de i-au adus la Cantemir-vodă în Iaşi", „i-au pus la închisoare, şi nu i-au omorât, c-au poroncit Poarta să nu-i omoare".

alături de alţi boieri moldoveni, la curtea lui Constantin vodă Brâncoveanul[137].

Întors în ţară, în timpul celei de a doua domnii a nepotului său de vară, Constantin vodă Duca, Antiohie Jora, în scurt timp, alături de alţi mari boieri moldoveni, adică cu „cei mai de frunte şi cei mai de cinste dintre ei" şi „au fugit în Ţara Românească": Vasile Constantin vornicul, Lupul Bogdan vornicul, Mihai Racobiţă spătarul, Ioan Palade vistierul etc., deoarece Constantin vodă Brâncoveanul şi unchii săi, boierii Cantacuzineşti, „îl urau peste măsură" pe Constantin vodă Duca. Motivul fiind acela că Brâncoveanul „îl îndemna (pe Duca vodă – n. n., S. B.) să pună împrumute mari pe boieri şi dări de nesuportat şi neobişnuite pe norod. Pe lângă aceasta se mai adăuga şi răul că nu avea încredere în nici unul din boieri şi din pricina neîncrederii saleşi a dărilor celor multe l-au urât iarăşi toţi boierii şi au preferat să-şi lase casele şi moşiile şi să fugă din ţară"[138].

La 3 octombrie 1700, este menţionat ca mazâl, fost hatman, martor la o danie[139]. Hatmanul Antiohie Jora mai apare ca martor, la 4 iunie 1703[140] pentru ca la 24 decembrie 1703 să se afle în cea mai înaltă funcţie din aparatul de stat al Ţării Moldovei, mare logofăt, făcându-i-se danie moşia unor răzeşi din satul Văleni şi Stolniceni pe Bârlad, partea Bumbăreştilor, „pentru mult bine ce le-a făcut, scoţându-i de la o nevoie"[141]. La 8 mai 1704 i se mai face o danie lui Antiohie mare logofăt, anume partea lui Lazăr Bechiul, din satul Cucuteni, ţinutul Tecuciului, pe apa Berheciului[142]. De la 30 aprilie 1704, până la 19 noiembrie 1705, Antiohie Jora, semnează ca mare logofăt numeroase acte cu caracter divers sau judecând diferite pricini cu caracter funciar[143].

---

[137] *Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, ediţie îngrijită de Nestor Camarino şi Adriana Camarino-Cioran, Bucureşti, 1965, p. 5, Speriat de aflarea lui Dimitrie Cantemir la Iaşi, care venise pe ascun la curtea fratelui său, Antiohie vodă Cantemir, şi bănuindu-i pe Cantemireşti de încercări de a-l înlătura din scaunul domnesc, Constantin vodă Brâncoveanu „a chemat pe boierii moldoveni care erau pribegi acolo [în Ţara Românească], adică pe Antioh Jora hatmanul, pe Vasilaşcu Cantacuzino, mare spătar, pe Ioan Costin sărdarul şi pe ceilalţi" şi le-a spus că Cantemireştii îi doresc mazilirea, deacea şi el va face totul pentru al mazâli pe Antio-vodă. La care „boierii pribegi, căzându-i la picioare, îl rugau din inimă să se străduiască ca să ia domnia Constantin Duca vodă, ginerele său". Misiune îndeplinită cu succes; Ioan Neculce, *op. cit.*, p. 135.

[138] *Ibidem*, p. 11.

[139] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 166, p. 142-143; vezi şi **CDM**, vol. V, nr. 69, p. 19. Document din 22 august 1701, când Antioh Jora este menţionat mazâl, fost hatman alături de Dediul fost medelnicer şi Patraşco Zosim mare medelnicer; vezi şi Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 167, p. 143, document din 28 octombrie 1700; nr. 205, p. 176-177, act din 17 august 1702, unde apare în calitate de martor la o vânzare şi Antiohie Jora fost hatman, nr. 206, p. 177-178, 2 septembrie 1702; nr. 227, p. 196-197, document din 4 iunie 1703, avându-l pe Antiohie jora în aceiaşi postură – boier mazâl.

[140] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 227, p. 196-197; **CDM**, vol. V, nr. 217, p. 59; vezi şi **CDM**, vol. V, nr. 192, p. 48, când la 8 ianuarie 1703 Antioh Jora este atestat în calitate de căpitan. Însa documentul face trimitere la o situaţie din trecut.

[141] **CDM**, vol. V, nr. 269, p. 67.

[142] *Ibidem*, nr. 322, p. 82.

[143] **CDM**, vol. V, nr. 303, p. 75, nr. 304, p. 75-76, nr. 316, p. 79-80, nr. 321, p. 81-82, nr. 328, p. 87, nr. 345, p. 89, nr. 358-359, p. 93, nr. 391-393, p. 103, nr. 408, p. 107, nr. 410,

Din 1 martie 1706 până la 18 octombrie 1706, el semnează ca hatman şi pârcălab de Suceava[144]. Şi abia la 26 iulie 1706 un document arată că Antiohie se implică din nou în tranzacţii funciare, cumpărând de la nepoţii lui Miron Grasul – Enachi, Vasilache şi Măricuţa – moşia lor din satul Brezeni, de pe valea Elanului, în ţinutul Fălciului, pentru 50 de lei, şi bălţile Răcariul şi Maţea[145].

La 20 februarie 1708, Antiohie Jora este iarăşi mare logofăt, întărind stăpânirea, împreună cu alţi mari boieri, lui Iordache Ruset vornic asupra satului Mirceşti, cu tot cu vecini[146]. În această dregătorie este atestat până la 25 august 1709[147], deci pe parcursul domniei lui Mihai vodă Racoviţă. La 4 aprilie, domnul Mihai vodă Racoviţă, judecând cu tot sfatul domnesc pricina dintre Iordache Ruset fost mare vornic şi Ioanichie, egumenul mănăstirii Aron-Vodă, cu Ileana stolniceasa, jupâneasa lui Iordachie fost stolnic, pentru nişte vaduri de moară de pe Jijia, alege patru mari boieri din sfat – Antiohie Jora mare logofăt, Lupu Costache mare vornic, Cuza fost mare spătar şi Nicolae Başotă mare vistiernic – ca să plece cu stolniceasa la faţa locului şi să se documenteze. Analizând situaţia, comisia cea alcătuită din marii boieri concluzionează că dacă moara stolnicesei din satul Popricani pe Jijia va fi ridicată cu două palme mai sus, vor putea lucra şi morile lui Iordache Ruset şi ale egumenului[148].

Cazul este definitiv soluţionat la 1 august 1708, când domnul hotărăşte că, ţinând seama de faptul că Ileana stolniceasa n-a îndeplinit recomandările comisiei celor 4 veliţi boieri şi a fugit de la judecată, „să se ardă moara şi să se taie heleşteul”, urmând ca stolniceasa să plătească pagubele pricinuite răzeşilor: vornicului Iordache Ruset şi mănăstirii Aron-Vodă[149].

Aflându-se la Corlăteşti, la 30 aprilie 1708, Antiohie Jora mare logofăt cumpără moşia Chrianei şi a Măricăi, fetele lui Fruntaş din satul Văleni, cu 150 de lei, „deoarece ele ajungând la mare lipsă şi datorii”[150].

La 8 iulie 1708, urmând porunca domnească, Antiohie Jora mare logofăt se află în satul Vânători de lângă Neamţ şi dă mărturie domnului despre cercetarea făcută la cererea domnului, „cu oameni buni, megieşi şi călugări”, în pricina dintre călugăriţele mănăstirii de peste valea Bistriţei cu călugării de la mănăstirea Bisericani, ţinutul Neamţ, pentru o bucată de moşie. Marele logofăt stabileşte că călugăriţele au dreptate de cauză.

---

p. 107, nr. 417, p. 109, nr. 415, p. 109, nr. 422, p. 112, nr. 428, p. 113, nr. 432, p. 114. Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 275, p. 233-237; nr. 276, p. 237-241; nr. 279, p. 245-248. Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, vol. III, (1573-1720), Cernăuţi, 1937, nr. 96, p. 123-124.

[144] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 300, p. 271-276; **CDM**, vol. V, nr. 537, p. 141-142, nr. 539, p. 142, nr. 544; nr. 552, p. 143, nr. 574, p. 149, nr. 613, p. 158.

[145] **CDM**, vol. V, nr. 574, p. 149.

[146] *Ibidem*, nr. 711, p. 183.

[147] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 373, p. 333; vezi şi documentele nr. 335, p. 302, nr. 348, p. 312, nr. 359, p. 321-322, nr. 366, p. 328-329, nr. 372, p. 332-333.

[148] **CDM**, vol. V, nr. 725, p. 187-189, 726, p. 189.

[149] *Ibidem*, nr. 783, p. 208-209, nr. 785, p. 210.

[150] *Ibidem*, nr. 742, p. 195.

Profitând de aflarea marelui logofăt în ţinutul Neamţului, egumenul mănăstirii Bisericani insistă şi la hotărârea unei părţi de moşii ale mănăstirii din satul Troiţa, ţinutul Neamţului, cu mori pe apa Cracăului, ceea ce a şi făcut Antiohie Jora, la 8 iulie 1708[151].

La 30 iunie 1709, Antiohie mare logofăt ajunge să fie şi el în centrul judecăţii domneşti, având pricină cu Lupul Costache mare vornic, pentru o parte de moşie din satul Văleni, zisă Stolniceni, ţinutul Fălciu cumpărătură de Lupul Costache de la răzeşul Radul paharnic, care la rândul său o avut-o ca zestre de la socrul său Ştefan Scărlet fost mare armaş şi fratele său Dabija fost mare paharnic. Deoarece Lupul Costache nu avea dreptul să cumpere moşie acolo, Antiohie Jora, „fiind moşinaş vechi", de 30 de ani, cu zapise de danie şi cumpărătură de la răzeşi, se învoiesc ca Antiohie să întoarcă banii în schimbul moşiei.

Constatăm strânse relaţii de rudenie între Joreşti şi Costăcheşti. Costache mare sulger, întemeetorul neamului, a avut doi fii: pe Antiohie Costache aga, căsătorit cu Alexandra, fiica lui Grigore Ureche, şi nepoată Mitrofanei Jora. Mort fără descendenţi.

Al doilea fiu: Gavril Costache armaş şi spătar şi sora sa Tudosica Jora, căsătorită cu Gavril Jora, deci mamă lui Antiohie Jora[152]. Fiul lui Gavril Costache, Lupu Costache, a fost lui Antiohie Jora tovarăşul de pribegie şi de puşcărie, la închisoadea de la Varna.

De asemenea au avut pricină şi pentru o parte de ocină, numită Hiţoci, în care sunt trei bătrâni, dintre care 2 bătrâni ce cuprind 190 de pământuri sunt ai lui Jora mare logofăt, hotărniciţi de Velicico Costin mare vornic în timpul lui Constantin vv. Cantemir, al treilea bătrân de moşie (95 de pământuri) a fost vândut de Ion Bujoreanu lui Lupu Costache mare vornic, „rămânând (Lupu Costachi – n. n., S. B.) din nou de judecată.

Veliţii boieri se înţeleg şi asupra unei jumătăţi de vad de moară de la Hiţoci, „iar la moşie să nu mai aibă amestec Lupul pentru că i-a întors Antiohie Jora toţi banii"[153].

Anterior, între 6 noiembrie 1709 şi 25 ianuarie 1710, Antiohie Jora este, alături Ioan Buhuş logofătul şi vornicul Mitrea (iar mai târziu Ilie Cantacuzino vistier), caimacam aşteptând venirea în ţară a noului domn[154]. La 12 mai 1710, mare logofăt este atestat Ion Buhuş, iar la 16 mai a aceluaişi an, Antiohie Jora este menţionat în acte în calitate ca hatman[155] (de fapt aceată dregătorie o deţinea din momentul sosirii în Iaşi a lui Nicolae vodă Mavrocordat[156]). Antiohie Jora s-a menţinut în dregătoria de hatman pe

---

[151] *Ibidem*, nr. 773, p. 204-205, nr. 774, p. 205.

[152] Ion T. Sion, *Costăcheştii. Istorie şi genealogie (II)*, în „Arhiva Genealogică", V (X), 1998, nr. 1-2, p. 263-265, 268, 270.

[153] **CDM**, vol. V, nr. 873, p. 233.

[154] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 51.

[155] **CDM**, vol. V, nr. 932,933, p. 251. Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, vol. III, (1573-1720), Cernăuţi, 1937, nr. 124, p. 157-158, Antiohie Jora hatmanul, este martor la 5 octombrie 1710, la o tranzacţie funciară.

[156] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 57; Nicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei (1709-1711). Scrieri*, vol. I, Chişinău, 1990, p. 340, p. 343.

parcursul întregii domnii a lui Nicolae vodă Mavrocordat, în afară de o perioadă scurtă de timp când a fost suspendat din funcţie. Suspendarea lui Antiohie din hătmănie, şi întemniţarea lui, a fost provocată de comportamentul necugetat al hatmanului[157], în cazul aşa numitului „bir al lui Mihaii vv. Racoviţă", caz care a fost, de la început şi până la sfârşit, un rezultat al intrigilor lui Iordache Ruset, cu care Antiohie Jora se înrudise[158], provocând, astfel, o mai mare nemulţămire domnului. Doar datorită intervenţiei marii boierimi, care cerea domnului „să ierte pe hatmanul Jora", ultimul este eliberat şi reinstalat în dregătorie: „pe dată a poruncit de l-au adus înaintea lui [a domnului – n.n.] şi l-au făcut iarăşi hatman. Mai întâi însă l-a pus să jure că nu va mai avea nici o legătură cu Iordache vornicul[159]". Ultimul detaliu pare să fie cel mai importanit şi ne face să presupunem că ţinta adevărată a domnului era înlăturarea lui Iordache Ruset vornicul (să nu uităm că Mavrocordaţii se duşmăneau cu Ruseteştii), iar Antiohie Jora hatmanul îndeplinise rolul de „ţap ispăşitor".

În 1710, la 20 octombrie, Antiohie Jora hatmanul semnează „neîntâmplându-se vel logofătul", întăritura seliştei Fitioneşti mănăstirii Aron-Vodă[160]. Antiohie Jora se află în hătmănie, anterior fusese împreună cu Iordache Ruset vornicul şi Dabija paharnicul caimacami ai lui Dimitrie vodă Cantemir, între 20 noiembrie şi 10 decembrie 1710[161], şi o bună parte din domnia lui Dimitrie vodă Cantemir, când, la 6 aprilie 1711, domnul întăreşte uric mitropoliei din Iaşi, moşia Penişoara[162]. Mai târziu fiind înlocuit cu Ioan Neculce[163], motivul formal al destituirii lui Jora fiind: „că la mazilit din porunca paşei de Bender, care i-ar fi scris că a aflat cum că Antioh Jora a trimis scrisori căre generalii moscali", însă „pricina a fost alta" în condiţiile în care Cantemir aştepta intervenţia otomană[164].

---

[157] *Ibidem*, p. 65, „Dar, la toate aceste întâmplări, Jora hatmanul împotrivindu-se lui Nicolae vodă într-ascuns şi în chip nechibzuit şi aflând Nicolae vodă de împotrivirea lui, l-a mazilit din hătmănie şi pentru împotrivirea lui, dar mai mult că era om nevrednic. După ce l-a mazilit, l-a închis la visterie pentru nişte bani ce datora visteriei"; Nicolae Costin, *op. cit.*, p. 352-354.

[158] *Ibidem*, p. 65-67, După închiderea lui Ahtiohie Jora la visterie, domnul îl închide şi pe Iordache Ruset vornicul pentru că Nicolae vodă „îl ura pentru încuscrirea pe care o făcuse cu Antioh Jora hatmanul", şi „a închis pe Iordache Rusăt vornicul în odaia vătafului de aprozi şi pe nepotul acestuia numit tot Iordache, fost aga al lui Mihai vodă şi ginere al sus-pomenitului Jora hatmanul". Este vorba de nepotul de frate al lui iordache Ruset vornicul, fiul lui Lascarache Ruset.

[159] *Ibidem*, p. 67.

[160] **CDM**, vol. V, nr. 972, p. 261.

[161] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 73.

[162] Ioan Caproşu, *Documente*..., vol. III, nr. 166, p. 416, p. 367-368; vezi nr. 413, p. 365-366, danie făcută mitropoliei de către Aniţa călugăriţa, soţia lui Gubert fost armaş, martor fiind şi Antioh Jora hatman.

[163] Ioan Neculce, *op. cit.*, p. 219-210, menţiona că mitropolitul Ghedeon şi „cu Antiohie Jora hatmanul" şi alţi boieri mari „încă scriia de rău pentru Dumitraşco-vodă la moscali, să nu-l creadză, că el iaste ca şi un turc şi ţine cu turcii". „Dumitraşco-vodă, dacă au simţit pre antiohie Jora hatmanul că-l pârăşte la Moscu, l-au mazilit şi m-au pus pre mine, pe Ioan Neculce spătariul, hatman în locu lui Antiohie".

[164] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 93.

După înfrângerea suferită de aliaţi, ruşi şi moldoveni, la Stănileşti şi fuga lui Dimitrie vodă Cantemir în Rusia, marele vizir Mehmed Baltagi numeşte, la finele lunii iulie 1711, caimacami în Ţara Moldovei pe Lupu Costache vornicul, pe Antioh Jora hatmanul şi pe Maxut postelnicul[165]. La 2 august 1711 ei scriau, din Iaşi, lui Ren, generalul oştirii împărăteşti, că au făcut cunoştinţă cu scrisoarea trimisă de general paşalei, „păzitorul scaunului" din Iaşi[166].

În scurt timp, tustrei caimacamii sunt arestaţi şi întemniţaţi la Varna, motivul declarat fiind legat de presupsele planuri de fugă din ţară, însă contemporanii bănuiau că implicarea lui Ioan Mavrocordat, viitorul domn al Ţării Româneşti, în arestarea caimacamilor, deoarece el însuşi, la moment, pretindea la această funcţie[167]. Deşi ulterior ultimul făcuse încercări zădarnice de a-i elibera[168]. Eforturi făcute în paralel şi continuate de fratele caimacamului, domnul Nicolaie vodă Mavtocordat, în special odară cu revenirea în saunul domnesc, în a doua sa domnie (1711-1715)[169]. Neştiind despre eforturile domnului şi neobţinând nici un răspuns, în scris, de la el, la toate interpelările din închisoarea de la Varna, şi „temându-se poate că Nicolae vodă este supărat pe ei", au apelat la hanul Crimeei, „au scris împreună cu ceilalţi lui Devlet-Gherei hanul să-i libereze", acesta fiind un vechi prieten a lui Lupul Costache, căruia, boierii închişi, mai promisese şi „o sumă mare de bani"[170].

Acţiunile întreprinse de han, alături de intervenţiile lui Nicolae vodă Mavrocordat, au avut efectul scontat, obţinând de la sultanul otoman eliberarea boierilor deţinuţi. Eliberare datorată, în viziunea boierilor, în excusivitate hanului; ca urmare, imediat după eliberare, ei fac o vizită

---

[165] Ioan Neculce, *op. cit.*, p. 278, „deci Antiohi Jora biv-hatman, audzind că iaste văru-său căimăcan la Iaşi, au alergat şi el la văru-său Lupul (Costache – n. n., S. B.), să fie căimăcanu şi el împreună cu ceilalţi, gândindu-să, ticălosul, că i să va uita vina lui, ce de au fost cu moscalii, de-i chema".

[166] **CDM**, vol. V, nr. 1.038, p. 279.

[167] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 125, „marele vizir a trimis îndată pe un oarecare Selim-paşa de a prins pe Lupul vornicul, pe Antioh Jora hătmanul, şi pe Maxut postelnicul şi i-a adus în fiare la urdia turcească, iar de acolo, din porunca marelui vizir au fost trimişi la Varna. Punându-le lanţuri de gât şi cătuşe la mâini şi la picioare, i-au închis într-un loc foarte întunecos. Erau cât pe-aici să moară acolo în chip jalnic de chinurile prea mari la care îi supuneau, dacă nu trimitea Constantin brâncoveanu o însemnată sumă de bani agalelor turceşti de acolo, cu care le-a înduplecat, aşa că, cu toate că erau ţinuţi şi mai departe în închisoare, totuşi au scăpat de suferinţele de mai înainte"; Ioan Neculce, *op. cit.*, p. 278-279, „i-au dus la cetate la Varna, peste Dunărea, surguni, de au şădzut acolo 2 ani la pediapsă".

[168] *Ibidem*, p. 135.

[169] *Ibidem*, p. 135, 145, Nicolae vodă „nu înceta să scrie fratelui său, marele dragoman, şi capuchehaielor sale să se străduiască să libereze pe boierii din închisoarea de la Varna, iar aici în ţară căuta în fiecare zi să mângâie cu milă domnească pe jupânesele lor, cu toate că el nu răspundea boierilor, care îi scriseseră deseori de acolo din Varna. El făcea acest lucru pentru că acesti se aflau în mânia împărătească şi se temea ca nu cumva scrisorile sale să se rătăcească".

[170] *Ibidem*, p. 145.

hanului, apoi lui Constantin vodă Brâncoveanul, fapt condamnabil, reieşind din etica vremii, însă trecut cu vederea de domnul Ţării Moldovei[171].

În domnia lui Nicolae Mavrocordat, Antioh Jora redevine logofăt[172], astfel îl atestăm la 6 noiembrie 1712, semnând o întăritură[173]. În toamna anului 1712, Antiohie Jora mare logofăt, împreună cu Ion Balş mare ban, Gheorghiţă Apostol mare paharnic şi Diamandi mare jitnicer, au misiunea de a scoate din ţară, din ţinuturile nordice ale Moldovei, detaşamentele de ostaşi polonezi şi suedezi, care provocau multe pierderi regiunii. Misiune îndeplinită cu succes şi în mod paşnic[174]. În această dregătorie este menţionat până în 1714, când pentru ultima dată apare ca mare logofăt, la 18 septembrie[175]. Anterior, la 20 mai 1713 făcându-se o danie în satul Văleni de pe ambele maluri ale Bârladului, de la Gligorie Bumbar şi fratele său Ursu, fiii Trofanei şi nepoţii lui Dumitraşco Frunteş[176]. Este înlăturat din hătmănie încă în domnia a doua a lui Nicolae vodă Mavrocordat şi înlocuit cu Gavril Miclescu[177]. La 29 martie 1715 este mazâl, fost mare logofăt, îndeplinind o misiune domnească[178]. Este menţionat ca răposat la 1719[179].

Antiohie Jora fusese căsătorit cu Ecaterina, fiică a soţiei domnului Grigore vodă Ghica[180]. Cunoaştem numele copiilor lor dintr-un pomelnic al mănăstirii Suceviţa. Aceştia sunt: Toader, Safta, Niculai, Gheorghe, Marga, Ilinca „şi pre Ieremie Jora banul”[181]. O fiică, conform lui Nicolae Stoicescu

---

[171] *Ibidem*, p. 147, „deci după ce hanul a trimis de i-a scos de la Varna, ei ca nişte oameni nechibzuiţi, n-au vrut să vină aici în ţară, ci s-au dus la han şi de la han la Basarab vodă. Ei nu au arătat numai nerecunoştinţă faţă de Nicolae vodă, ci Lupul a scris lui Nicolae vodă şi o scrisoare în chip semeţ, în care aducea mulţumiri hanului, pentru care scrisoare i se cuvenea o mare pedeapsă. Nicolae vodă fiind însă un domn foarte îndurător şi milostiv şi neluând în seamă grosolănia lor, le-a sris să vină că-i va avea în milă; într-adevăr după întoarcerea lor a făcut precum le făgăduise. Pe lupul l-a făcut mare vornic de Ţara de Jos, pe Antioh Jora mare logofăt”.

[172] *Ibidem*.

[173] **CDM**, vol. V, nr. 1.129, p. 301.

[174] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 153.

[175] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 480, p. 424-425; vezi şi documentele nr. 442, p. 388, nr. 443, p. 389, nr. 444, p. 389-391, nr. 445, p. 391-393; nr. 447, p. 394-395, nr. 450, p. 398, nr. 451, p. 398-399, nr. 452, p. 399-400, nr. 453, p. 400-402, nr. 468, p. 414-415, nr. 469, p. 415-416, nr. 472, p. 418-419.

[176] La aceeaşi dată semnează şi un act de întărire a unei moşii mănăstirii Socola, în *Ibidem*, nr. 447, p. 394-395.

[177] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 193.

[178] **MEF**, vol. VIII, nr. 9, p. 27-28. Vezi şi Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 488, p. 430, document din 15 februarie, un zapis de danie semnat de „Statie diiac au scris ot Antioh Jora biv vel logofăt”.

[179] Iulian Marinescu, *Copii de documente din diferite arhive*, VI, *Acte moldoveneşti felurite*, p. 125, în „Buletinul Comisiei Istorice a României”, VIII (1929), La 30 decembrie 1719 „răposatul Antohi Jora vel logofăt”; Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 609, p. 533-534, într-un document datat cu 8 septembrie 1721 se face referire la „casăle dumisale logofătului Antiohii Jora”.

[180] Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 412.

[181] Dimitrie Dan, *Mânăstirea Suceviţa. Cu anexe de documente ale Suceviţei şi Schitului celui Mare*, Bucureşti, 1925, Pomelnicul nr. 740 / I, ex. 1863, p. 174, „Aminteşte Doamne şi miluieşte pre robul tău Antioch ..... hatmanul şi cnihinea Ecaterina şi copii lor Toader, Safta, Niculai, George, Marga, Ilinca şi pre Ieremie Jora banul”. În pomelnicul mai

este vorba de Maria, va deveni soţia lui Vasile Ursachi[182]. Altă fiică fusese căsătorită cu Iordache Ruset[183], fiul lui Lascarache Ruset şi nepot de frate renumitului Iordache Ruset, cel numit „matca tuturor răutăţilor”. Mai activi, dintre descendenţii lui Antiohie Jora, au fost Toader şi Gheorghe[184].

Toader Jora, fiul lui Antiohie Jora, este menţionat, în actele timpului cunoscute de noi, pentru prima dată, la 22 ianuarie 1692, în dregătoria de vornic de poartă, aflându-se la acel moment în târgul Focşanilor şi fiind martor la o danie. Reapare abia la 9 martie 1712, ca Toderaşco Jora cel de al III-lea logofăt, „fiul lui Antiohie Jora hatman”; la acea dată, vărul său primar, Constantin Scârlet[185] îi face danie partea lui din satul Cernăteşti pe Pereschiv, în ţinutul Tutovei. Un alt document, datat cu 15 iulie 1716, aduce mai multă lumină asupra relaţiei de rudenie dintre Antiohie Jora şi Scărleteşti; la acel moment, Constantin, fiul răposatului Scărlet fost mare comis, dă lui Gugea „ce au fost vornicel la unchiul mieu Antohie Jora la sat la Mihuleni, ce sânt la Ţinutul Sorocii”, deoarece Gugea a plătit pentru Constantin Scărlet, unor turci, 140 vedre de miere, nefiind vinovat şi nici dator lui Constantin Scărlet, „numai ştiindu-l turcii că au fost de casa noastră a părinţilor”. Pentru această faptă Constantin Scărlet îi dă lui Gugea siliştea Lipicenii din ţinutul Orheiului, cu două vaduri de moară[186]. Este un document care arată înrudirea Joreştiilor cu Scărleteştii. Rămâne încă să stabilim tipul de rudenie dintre aceste două neamuri.

Toader Jora a deţinut un timp şi dregătoria de postelnic, deoarece, într-un document, datat cu anul 1712, reeşind din componenţa sfatului domnesc, printre marii boieri apare şi Toader Jora fost postelnic[187].

Niculae Jora postelnicul (apoi stolnic), feciorul lui Antiohie Jora, este atestat documentar la 20 iulie 1725, într-un suret de pe ispisoc de la Mihai vodă Racoviţă, din care cunoaştem şi faptul că fusese căsătorit cu Ilinca, fiica lui Darie Donici mare vornic. Suretul în cauză se referă la modul în care Niculae Jora a contribuit, ca şi alţi fraţi ai săi, la lichidarea datoriilor

---

sunt ştiri referitoare la neamul Jora, care urmează familiei lui Antiohie Jora: „Aminteşte Doamne şi milueşte pre răposaţii robii tăi Gavril Jorea, Iane, Tudora, Costida, Georghe ... Grigorie vel ... Ecaterina, Ioan ... şi Alexandru Rucar log...”.

[182] Marcel Lutic, *Neamul Ursachi*, în „Arhiva Genealogică”, V (X), 1998, nr. 3-4, p. 61-70. Dumitraşco Ursachi, văr drept cu Ioan Neculce, se căsătoreşte înainte de 1692 cu Maria, fata hatmanului Alexandru Buhuş (bazat pe Stoicescu)(p. 66), vor avea doi fii, Vasile şi Gheorghe (p. 68). Vasile Ursachi, căsătorit cu o fiica a lui Antiohie Jora (p. 69).

[183] Iulian Marinescu, *op. cit*. La 30 decembrie 1719, Mihai vodă Racoviţă întăreşte lui Iordache Ruset clucerul patru sălaşe de ţigani, „ce-i sânt daţi zăstri de la socrul dumisali, răposatul Antohi Jora vel logofăt”.

Cele patru sălaşe de ţiganu sunt: 1. Agapie Ţiganul şi Ţiganca lui, fii Ursul, Gavril, Guze, Gunoiu, Lupiianu, Onosie şi fiica, Nastasiia; 2. Toader, fratele lui Agapie, cu soţia şi copii lor: Ioan, Catrina, Buna, Sandi, Ioani, Safti; 3. Coca Ţiganul cu soţia şi fiicele lor: Dochiţa şi Măriuţa; 4. Strătulat Ţiganul cu soţia şi fii Necuai, şi alţii ce nu sun indicaţi in document, însă la care se face referinţă.

[184] **CDM**, vol. V, nr. 1.079, p. 289.

[185] *Ibidem*, nr. 1079, p. 289.

[186] Aurel Sava, *Documente privind târgul şi ţinutul Orheiului*, Bucureşti, 1944, nr. 181, p. 174-175.

[187] **CDM**, vol. V, nr. 1.134, p. 302.

rămase după moartea tatălui lor, şi anume cu 1906 lei, dintre care 316 de lei au fost plătiţi unui cămătar turc, „Mehmet aga Sărdengheşti", creditorul lui Antiohie. Obţinerea sumelor necesare s-a făcut şi prin vânzarea moşiilor sale („domiia mia am trimis şi cu bucate cu ce sa găsit au plinit"), inclusiv cele primite în calitate de zestre de la socrul său, Darie Donici. Ultimul, fiind nemulţămit de înstrăinarea moşiilor neamului, „au jăluitu" în faţa domnului, că „nar fi cu dreptate să să plinească cu zestre ciau datu dumnealui fiicii dumisali datoriile răposatului Antiohie Jora". Domnul, împreună cu sfatul domnesc, consideră întemeiate doleanţele lui Darie Donici, şi dau danie „lui Neculaiu post. şi giupânesei dumisale Ilincăi, satul Şerbeştii", ţinutul Covurlui, deoarece nu s-a putut întoarce cele vândute din zestre. Ceva mai târziu se va afla că şi acest sat, moşie a Joreştilor, fusese zălogită de Antiohie, la Toderaşco Tudori de la Galaţi, pentru 200 de lei, iar Neculai Jora „iarăşi au luat bani cu dobânda" şi l-a răscumpărat[188].

Cunoaştem pe doi copii al lui Niculae Jora stolnic şi ai Ilincăi Donici: Safta, căsătorită cu Vasile Adam jicnicer, şi **Alexandru Jora** şetrar[189].

Al treilea fiu, **Gheorghe Jora** este atestat în documentele timpului la 15 iunie 1701, în calitate de pârcălab, moment în care Constantin vodă Duca întăreşte schimbul făcut de pârcălab cu călugării mănăstirii Aron-Vodă, dând seliştea Feteoneşti, cu vad de moară pe Jijia, ţinutul Iaşi, şi primind în schimb seliştea Sălicicanii, pe Başeu, ţinutul Dorohoi[190].

La activitatea aparatului politico-administrativ al Ţării Moldovei a participat şi fiul lui Constantin Jora, **Gligoraşco Jora**[191], care este menţionat ca spătar la 23 iulie 1681, când Dumitrache Mateiaş îi dă nouă pământuri în satul Băloşeşti, partea Popeştilor, pentru 9 zloţi, împrumutaţi de la Gligoraşco Jora, pentru a-l scoate pe nepotul său Gligoraş, fiul lui Marian, de la o nevoie. Nepotul lui Dumitrache Mateiaş urma să dea nişte stupi pentru aceşti 9 zloţi, însă aşa şi nu i-a mai dat[192]. Spătar este şi la 22 februarie 1685, când cumpără de la Gavril, ginerele lui Gheorghe Hăbăşescul, şi de la soţia lui Irina, partea lor de moşie din Băluşeşti din ţinutul Romanului: cinci pământuri în ţarină, cu vatră de sat, heleşteu, pometi, fânaţ şi pădure, cu un leu şi două merţe de mălai[193].

La 1693 este cămăraş de ocnă, fiind menţionat în zapisul din 3 decembrie, alături de cumnaţii săi Ion Sturza al II-lea sulger, Sandul Sturza fost cupar, Toderaşco Sturza, Ioan Buhuş fost mare clucer şi Manolache fost jitnicer şi cu surorile lor Maria, Angheluşa şi Nastasia, copiii răposatului Chiriac Sturza fost mare spătar, toţi împreună învoindu-se cu cumnatul lor

---

[188] Gheorghe Ghibănescu, *Cuzeştii...*, nr. CXLV, p. 205-206.

[189] *Ibidem*, nr. CLVII, p. 206-207, este vorba despre o scrisoare a lui „Alexandru şetrar", din 17 mai 1762, adresată „badelui Vasilie Adam jicnicer i a dum. leliţei Saftii, fiica răpos. stoln. Neculai Jora şi a noastră sor". Aminteşte în scrisoare şi de „maica noastră Ilinca Joroae".

[190] **CDM**, vol. V, nr. 39, p. 12.

[191] Gheorghe Ghibănescu, *op. cit.*, p. CLXV.

[192] **CDM**, vol. IV, nr. 646, p. 157.

[193] *Ibidem*, vol. IV, nr. 857, p. 199.

din Ţara Românească, Matei Filipescu fost mare stolnic[194], căsătorit cu Safta, sora Sturzeştilor, şi neavând cu ea copii şi care n-a fost înzestrată cu ocine părinteşti, îi dau trei sate: Burueneşti, din ţinutul Roman, Berehometele, din ţinutul Cernăuţi şi Căzăneşti, din ţinutul Orhei[195]. Tot ei, la 7 decembrie 1693, mai dau lui Matei Filipescu şi unele părţi de ocină din satul Mirceşti, ţinutul Tecuci[196].

Peste 3 ani, la 11 mai 1696, Gligoraş Jora fost căpitan este martor la o vânzare[197], iar în 1701 apare menţionat ca logofăt al III-lea, alături de cumnaţii săi Sturzeşti, având pricină cu o mătuşă, Safta Sturzoaie, fiica lui Toderaşco Jora sulgerul şi soţia răpostaului Ilie Sturza fost mare vornic, pentru satul Găureani la Turie, ţinutul Iaşilor[198].

Între 17 februarie 1702 şi 14 noiembrie 1702, semnează frecvent documente emise de cancelaria domnului Constantin vodă Duca, aflându-se în dregătoria de al III-lea logofăt[199]. În această perioadă, Gligoraş Jora obţine stăpânirea şi asupra unei vii în zona Iaşilor, pe care o avea de la egumenul mănăstirii Miroslava. Pentru această vie se vor judeca egumenul Miroslavei şi fii lui Nacul fost logofăt, care au făcut-o danie mănăstirii[200]. În acelaşi an, 1702, la 9 august , Isaia Nacul, egumenul mănăstirii Sfântul Ilie din Suceava, daruieşte lui Gligoraş Jora al III-lea logofăt un loc de prisacă în hotarul Ştorneştilor, ţinutul Cârligătura, cu pomet şi vii părăginite[201].

Din perioada aflării lui Gligoraş Jora în dregătoria de logofăt al III-lea dispunem de un document din 2 septembrie 1702, la această dată, Constantin vodă Duca judecă pricina dintre verii Gligoraş Jora al II-lea logofăt şi Antiohie Jora fost hatman, care „s-au pârât de faţă, înaintea domnii mele şi a tot sfatul nostru", Antiohie Jora spunând „cum luându amândoi cămărăşiia la Ocnă", în prima domnie a lui Constantin vv. Duca

---

[194] Irina Hoinărescu, *Contribuţii la istoria familiei Filipescu în veacurile XVI-XVIII (I)*, în „Arhiva Genealogică", V (X), 1998, nr. 1-2, p. 288-291.

[195] **CDM**, vol. IV, nr. 1.620, p. 361.

[196] *Ibidem*, nr. 1.622, p. 361. Vezi şi N. Iorga, *Documente tecucene şi bârlădene*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României", vol. IV, Bucureşti, 1925, nr. 35, p. 173, un document de la 8 decembrie 1693, în sfatul domnesc sunt atestaţi Antiohie Jora mare păharnic şi Gligorie Jora fost mare spătar.

[197] **CDM**, vol. IV, nr. 1.807, p. 399.

[198] *Ibidem*, vol. V, nr. 57, p. 16.

[199] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 191, p. 160-161, nr. 196, p. 165-167, nr. 198, p. 167-168, nr. 201, p. 170-171, nr. 206, p. 177-178, nr. 213, p. 183-184. **CDM**, vol. V, nr. 118, p. 30-31, nr. 119, p. 31, nr. 129, p. 33, nr. 143, p. 37, nr. 149, p. 38-39, nr. 179, p. 45.

[200] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 201, p. 170-171, document de la 1702, iunie 30 în care Constantin vodă Duca hotărăşte ca viile nelucrate de la Miroslava sa fie date celor ce binevoesc să le lucreze. Miroslava aparţinea mănăstirii Galata din Deal, fiind danie de la Petru vodă Mănăstirea da în arendă viile şi loturi pentru a vii. Cine nu le lucra pe parcursul a trei ani, urmau să fie luate şi date altora. Unul din asemenea cazuri, în „zilele domniei mele, fiinu o vie în Miroslava a Nacului ce au fost logofăt, fiindu părăginită de optsprădzăci ai", a fost dată de egumen lui „credincios boiarinului nostru, lui Gligorie Jorea al 3-lea logofăt". Fii lui Nacul fost logofăt: Ghiorghie, Toader şi Ion „stându la pârâ", „pentru acea vie" domnul „îi dă rămaşi pe ficiorii Nacului, ca să nu mai aibă treabă cu acea vie în veci, ca să fie a logofătului, precum o au dat-o egumănul".

[201] **CDM**, vol. V, nr. 149, p. 38-39.

(1693-1695), şi „neavându dumnealor bani să plătească cifertul Ocnii dintâi au pus zăloagi dumnealui hatmanul şi au dat şi au pus şi dumnealui logofătul ... inele de aur cu pietre de au pus zăloagi la neguţitori de au luat bani de au plătit cifertul dintâi; apoi pe urmă, după ce s-au strâns banii din ocna de mijloc au dat dumnealui hatmanul şi au scos şi zăloageli dumisale logofătului de unde le-au pus", însă Antiohie Jora, luând obiectele zălogite, ale logofătului, nu le-a întors lui Gligoraş Jora, „ce le-au trimis hatmanul acele zăloage în Ţara Ungurească pe un ficior (slugă – n. n., S. B.) a dumisali ca să ia bani de acolo cu dobândă pentru treaba dumisale, s-au tâmplat furtună, când au mărsu tătarăi în Ţara Ungurească şi să-l hie găsit pe cale şi le-au luat di la dânsul şi să hie perit aceli zăloage". Ca urmare, domnul şi sfatul domnesc hotărăsc ca „de vreme ce le-au scos de unde le-au pus întâi şi nu le-au dat îm mâna dumisale logofătului, ce le-au trimis dumnealui hatmanul pen Ţara ungurească ca să ia bani de acolo şi să facă dobândă", Antiohie Jora rămâne să plătească preţul acelor obiecte zălogite şi pierdute, lui Gligoraş Jora[202].

La 18 iulie 1704, este fost mare jitnicer, alături de vărul său Antiohie mare logofăt, martori la o cumpărătură[203]. Tot fără dregătorie, fost mare jicnicer este atestat şi la 25 iunie 1705, în condiţiile când sfatul domnesc judecă pricina dintre Gheorghe mare comis, ginerele lui Alexandru Buhuş hatmanul şi al Saftei Urechioaie, cu Gligore Jora fost mare jicnicer, fiul lui Constantin Jora fost mare armaş, pentru satul Buşcăteni din ţinutul Hârlăului, deoarece Gheorghe comisul doreşte să-l cumpere de la Ştefan Prăjescu, ginere lui Constantin Jora, fost mare armaş şi cumnat lui Gligoraşco fost mare jicnicer, iar Gligoraşco Jora nu-i permite, insistând asupra faptului că satul Buscăteni este moşia părinţilor săi. Judecata stabileşte că Safta Urechioae cumpărase anterior de la răzeşi acest sat, însă apăruseră Lupul şi Bejan, răzeşi de Buscăteni care nu semnaseră pentru această vânzare şi au răscumpărat satul cu bani împrumutaţi de la Constantin Jora. Astfel se stabileşte faptul că satul „fusese cumpărat rău" de Constantin Jora, şi-l „dau rămas de lege" pe Gligoraşco Jora fost mare jitnicer, pe care cei doi răzeşi de Buscăteni, Lupul şi Bejan, „îl primiră de peste trei hotare pe moşie, în loc să-i înapoeze banii". Sfatul domnesc, în aceste condiţii, stabileşte locul unde are dreptul să cumpere Gheorghe comisul, fără a se implica Gligore Jora, şi altă parte de moşie unde pot cumpăra ambii, in afară de a opta parte de sat – a lui Lupu şi a lui Bejan[204].

La 29 mai 1706, în izvodul de moşii, Gligoraş Jora este menţionat ca fost vistier[205]. Iar la 16 iulie 1706, Antiohie vodă Cantemir scrie „dumnealui Gligoraş Jora biv vel jicnicer" şi lui Leca postelnic să aleagă din satul Piscani, împreună cu răzeşii şi megieşii, părţile de moşie ale lui Neculai Costin mare

[202] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 206, p. 177-178.
[203] **CDM**, vol. V, nr. 388, p. 87.
[204] *Ibidem*, vol. V, nr. 446, p. 118.
[205] *Ibidem*, vol. V, nr. 552, p. 143.

vornic, pentru a-şi lua separat zeciuala din tot venitul părţii lui[206]. Un an mai târziu, la 28 august 1710, este menţionat tangenţial în dregătoria de al III-lea logofăt, însă nu putem identifica cu precizie dacă la acel moment Gligoraşco era al III-lea logofăt, sau documentul se referă la o situaţie din trecut, menţionând unele cumpărături făcute de tatăl său, Constantun Jora fost serdar în satul Şoldana, pe Jijia, ţinutul Hârlăului[207]. Apare menţionat în dregătoria de mare vistier la 5 octombrie 1710, în caltate de martor la o vânzare[208]. Un document interesant este cel de la 4 decembrie 1711, în care Gligoraşco Jora este menţionat ca mare vistier, iar domnul Ţării Moldovei, Nicolae vodă Mavrocordat „îl volniceşte" să-şi ia zeciuiala de pe moşiile sale: Avereşti, Băloşeşti, Iucşăşti, Muncelul Durău din ţinutul Romanului şi din Hârleşti din ţinutul Neamţului, din pâine, fân, prisăci cu stupi, grădini, de pe tot locul, „chiar de pe al răzeşilor care ar fi arat sau cosit pe moşiile sale"[209].

Gligoraş Jora este mare vistier şi în 1712, fiind martor la o danie[210]; în aceeaşi dregătorie se află şi la 27 aprilie 1713, când dă mărturie pentru siliştea Prisăcile, care apaţinuse mănăstirii Sf. Ioan Zlatoust[211], iar un act din 29 martie 1715 îl aminteşte dând mărturie, fără să fie menţionată dregătoria[212].

Fiii lui Gligoraş Jora erau Mihalache Jora[213], Constantin şi Sandu[214]. În 1715, Gligoraş Jora este numit într-un document „fost mare armaş"; este o scrisoare adresată de domnul Nicolae Alexandru vodă Mavrocordat, fiilor armaşului, a cărei formulare ne face să presupunem că la această dată el nu mai era printre cei vii. Documentul este interesant şi prin faptul că atestă şi pe un frate al lui Gligoraş – Ion Jora, şi un fiu – Mihalache postelnicul. Domnul recomandă ca fraţii Joreşti să recunoască vânzarea efectuată de unchiul lor Ion Jora în satul Rădeni către Iordache Aslan fost al II-lea

---

[206] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 308, p. 281-282; vezi şi nr. 372, p. 332-333, fiind atestat în calitate de fost mare jitnicer şi de actul din 24 august 1709, Gligoraş Jora fiind martor la o vânzare.

[207] **CDM**, vol. V, nr. 958, p. 258.

[208] Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, vol. III, *(1573-1720)*, Cernăuţi, 1937, nr. 124, p. 157-158.

[209] **CDM**, vol. V, nr. 1059, p. 285.

[210] *Ibidem*, nr. 1134, p. 302. Vezi şi N. Iorga, *Documente tecucene şi bârlădene*, în „Buletinul Comisiei istorice a României", vol. IV, Bucureşti, 1925, nr. 30, p. 175, document din 19 februarie 1713, printre martori la o vânzare sânt consemnaţi şi „Antiohie Jora vel logofăt ... Gligorie Jora vel vistiernic", nr. 31, p. 175-176, document din 7 iunie 1713, e în strânsă legătură cu documentul menţionat anterior, şi de acestă dată sunt menţionaţi Antiohie Jora mare logofăt şi Gligorie Jora, însă deja mare spătar. Pentru comparaţie cu documentul de mai jos.

[211] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. III, nr. 445, p. 391-393.

[212] **CDM**, vol. V, nr. 1.299, p. 355.

[213] *Ibidem*, nr. 1.351, p. 368.

[214] T. G. Bulat, *Contribuţiuni la viaţa judecătorească şi administrativă a Moldovei supt ocupaţia rusească din 1806-1812*, în „Arhivele Basarabiei", 1930, II, nr. 4, nr. XVII, p. 408-409; sunt rezumatele documentelor prezentate de Teodor Balş în 1809, privitoare la moşia Trebujenii, ţinutul Hotinului, asupra căreia pretindea. Vezi rezumatul documentului din 9 noiembrie 1721 prin care domnul Mihai vodă Racoviţă întăreşte mai multe moşii, printre care şi Trebujenii pe Ciuhur, „lui Constandin şi Sandului ficiorii lui Grigoraşi Jora vist". Pentru aceiaşi moşie fragmentul din izvodul de moşii al lui Grigoraş Jora, din noiembrie 1713.

spătar[215]. Prima atestare, cunoscută de noi, a lui Ion Jora, fiul lui Constantin serdarul este de la 23 mai 1699, când vinde lui Vasile, fiul lui Pătrăşcan Fuşteli, o parte din moşia Avereşti[216].

Ion Jora mai este amintit în câteva documente, fără dregătorie: la 1 iulie 1717, când domnul Mihai vodă Racoviţă întăreşte stăpânirea peste o moşie din satul Avereşti, din ţinutul Romanului, lui Vasile Fuşteli, pe care acesta o răscumpărase cu 50 de ughi de la Ion Jora, fiul lui Constantin Jora fost serdar, subliniindu-se că Pătrăşcan Fuşteli vânduse această ocină lui Constantin Jora, iar fiul lui, Ion, a scos-o la vânzare de nevoie[217].

Dintre fiii lui Gligoraş Jora mare vistier, cel mai cunoscut este **Mihalache Jora**, care devine mai târziu mare ban. Mihalache Jora este menţionat fără dregătorie, martor la o vânzare în satul Roşiori şi Turbata, pe Moldova, ţinutul Sucevei[218].

Mihalache Jora stăpânea moşii şi în Hirişeni, numit „satul lui Mihalache Jora". La 1725 se afla în conflict cu un Carp, fiul lui Darie, moşinaş de Pleşco şi Sângureni, ultimul jeluindu-se, domnului Mihai vodă Racoviţă, „pi Mihălachi Jora zăcând că ari mari strănbătate despre dânsul şi împresoară o bucată di loc din hotarul Săngureanilor, di căţiva ani întră Mihălache Jora în hotatul Sângureanilor dii da azăcea", şi mai are „bănat pi oaminii din sat din Hirişeni satul lui Mihalachi Jora că arând el cu plugurile ar fi stricat hotarăli". La cerea lui Carp către Mihalache Jora, pentru ca ultimul să prezinte „dresăli să vadă pi unde ar fi arătând sămnili hotarului", la care Mihalache Jora, iniţial, a refuzat să prezinte actele spunând că ele se găsesc la vornicul Sturza, iar la momentul cercetării, „li tăgădueşti şi zici că nus dresăli". Ca urmare, domnul poruncise serdarului Lupu Gheuca ca „pentru moşiia di Sângureni di vei afla dumniata că au întrat ficiorii Joră cu împresurare şi ar fi luat diazăcea di pi hotarăli Sângurenilor să cauţi toată dijma di tişi anii so plineşti di la ficiorii (slugile, oamenii – n. n., S. B.) Jorii ..."[219].

Dintre copiii lui Toderaşco Jora sulgerul se evidenţiază şi **Ieremia Jora**[220], căsătorit cu Aniţa[221]. Ieremia Jora este menţionat şi la 25 mai 1691, fără dregătorie, când domnul Constantin vodă Cantemir porunceşte lui Gheorghe fost jitnicer şi lui Lazarie fost clucer să hotărnicească a şasea parte din moşia de la Mărceşti, zălogită de Andonie blănarul la Toader Jora, tatăl lui Ieremia, pentru 110 de lei. Domnul se înţelege cu Ieremia Jora să

---

[215] **CDM**, vol. V, nr. 1.351, p. 368.

[216] *Ibidem*, vol. IV, nr. 2.100, p. 460.

[217] *Ibidem*, vol. V, nr. 1.482, p. 403.

[218] *Ibidem*, nr. 1.394, p. 378. Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, p. 60-63, la 1812 Dimitrache Jora serdarul se află în conflict cu verii săi, Lupul, Costache şi Gheorghe, fii lui Grigore şetrarul din Bârlad, şi nepoţi lui Lupu Bujoran medelnicer, pentru moşiile din ţinutul Hotinului. Dumitrache Jora este fiul banului Mihalache Jora, iar mama sa era soră cu Grigore Bujoran şetrarul.

[219] L. T. Boga, *Documente din secolul al XVI – XVII-lea*, în „Arhivele Basarabiei", 1930, an 2, nr. 2, nr. XIII, p. 258-259. Document din 30 iulie 1725.

[220] Gheorghe Ghibănescu, *Cuzeştii...*, nr. CCXXVI, p. 267, „de la Irimică Jorea şi de la fratesău Lupaşco ficiorii lui Toderaşcu Joră precum arată şi zapisul lor".

[221] **MEF**, vol. VIII, nr. 35, p. 57-59; Gheorghe Ghibănescu, *Cuzeştii...*, nr. CCXXV, p. 266-267 „adecă eu Aniţa, giupâneasa Irimicăi Joră ciau fost căpitan mare".

cumpere părţile din Mărceşti[222]. În domnia lui Constantin vodă Duca, în 1692, Ieremia Jora îndeplineşte o misiune importantă, însă murdară, făcându-se responsabil de asasinarea („l-au zugrumat"), la Trotuş, a unui „răzăşdent a lui Tucul grof"[223]. Tangenţial, este menţionat şi la 30 ianuarie 1739, probabil post-mortem, în momentul judecării de către domnul Grigore vodă Ghica a unei pricini dintre nişte răzeşi din ţinutul Orheiului, „oamenii Crudeştii anume Tănasăe Crudul, Mihăilă Crudul, popa Lazor cu Sandul Silion spatar (rudă cu Ieremia Jora – n. n., S. B.)[224], pentru o bucată de loc din ţinutul Orhei ce se numeşte Piticul"; Sandu Silion spunea că Piticul ţine de hotarul Novacii, iar Crudeştii susţineau că este moşia lor dreaptă. Domnul hotărăşte că dacă se găsec doi oameni să jure că încă de când Irimcea Iora sau Joroae au stăpânit satul Novacii, că această moşie n-a ţinut de moşia Novacii, atunci ea să rămână Crudeştilor, în caz contrar o va stăpâni în continuare a lui Silion[225]. La 5 martie 1739, acelaşi domn întăreşte, neamului Crudeştilor, moşia Peticul (Piticul), pe Bâc. Putem presupune că Crudeştii au găsit jurători pe care îi ceruse Grigore vodă Ghica[226].

Fiica lui Ieremia Jora, **Ileana,** este menţionată la 15 februarie 1721, într-un izvod de împărţire a moşiilor de către Ion Sturdza vornicul cu cumnaţii săi şi în care se spunea: „fiind împărţeala la mâina mea , ci mi-i dată de mătuşa me Iliana Joroae, fata Irimicăi Jorii, am scos aseminea izvod cum scrii şi dat la pitarul Constantin Crupenschi" la 26 februarie 1771[227]. Ileana Joroaie, la 1745, stăpânea moşia Malitinţii. În acest an, la 30 ianuarie, boierii trimişi peste Prut, au scris domnului despre restabilirea hotarului dintre Străşenii ce aparţineau Caterinei, soţia răposatului Iordache Cantacuzino, şi Malitinţii Ilenii, „fata Jorei", căci se jeluise Caterina pe Ileana, deoarece ultima i-a luat o bucată de loc din hotarul Srăşenilor. Boierii hotărăsc ca Ileana să restitue părţile luate de la moşia Caterinei Cantacuzino.[228]

Neamul Joreştilor este unul dintre neamurile de boieri autohtone care şi-au menţinut poziţiile pentru întreagul secolul al XVII-lea. Ei, până la începutul secolului al XVIII-lea, nu sa implicat, cel puţin în mod direct, în acţiuni îndreptate împotriva puterii centrale, fapt ce a garantat, pentru toate generaţiile de Joreşti, dregătorii importante în sistemul politico-administrativ al Ţării Moldovei. În secolul al XVII-lea, reprezentanţii neamului Jora au fost atestaţi exercitând funcţii de paharnic, armaş, vornic

---

[222] **CDM**, vol. IV, nr. 1.368, p. 307.

[223] Ioan Neculce, *op. cit.*, p. 127-129. „au triimis pe Irimeica Jora de l-au zugrumat".

[224] Ştefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 118, susţine că Sandu Silion, căsătorit cu Maria, a fost ginere lui Iremia Jora. Nu excludem faptul că Sandu Silion e fiul acelui Silion atestat la 1680 vânzând, împreună cu alţi răzeşi, părţi din moşiile Borăştii de Sus şi de Jos, lui Antiohie Jora (N. Iorga, *Studii şi documente*, Bucureşti, 1909, vol. VI, partea II, nr. 73, p. 34).

[225] Aurel Sava, *Documente privind târgul şi ţinutul Orheiului*, Bucureşti, 1944, nr. 209, p. 208-208.

[226] *Ibidem*, nr. 210, p. 209-210.

[227] *Ibidem*, nr. 185, p. 178-179,

[228] **MEF**, vol. VIII, nr. 162, p. 201-202.

(Ionaşco Jora), sulger (Gavril Jora), armaş, vornic de Botoşani, clucer, serdar (Constantin Jora), sulger, vornic de Botoşani, medelnicer (Toderaşco Jora), spătar, cămăraş de ocnă, căpitan, logofăt al III-lea, mare jitnicer, mare vistier, mare armaş (Gligoraşco Jora), mare cămăraş, mare armaş, clucer, mare paharnic, hatman, mare logofăt (Antioh Jora), vornic de poartă, al III-lea logofăt, postelnic(Toader Jora), pârcălab (Gheorghe Jora), paralel există şi reprezentanţi ai neamului care nu s-au angajat în aparatul administrativ: Gheorghiţă Jora, Ion Jora, etc.

În linii mari, Joreştii au deţinut dregătorii de gradul doi, în special executive. O dregătorie deţinută cu regularitate de majoritatea Joreştilor este cea de mare armaş, fapt care confirmă ideea că acest neam era devotat domnilor, Joreştii fiind buni executori ai poruncilor domneşti. Atitudinea binevoitoare faţă de puterea centrală se datora probabil şi înrudirii cu casele domneşti ale lui Gheorghe vodă Ghica şi Eustratie vodă Dabija.

O excepţie constituie Antiohie Jora, care se implică activ în intrigile împotriva domnilor, în special contra Cantemireştilor, obţinând mari dregătorii şi înrudindu-se cu grecii (Ruseteştii, care erau în fruntea boierimii moloveneşti, în ultimele decenii ale secolului al XVII-lea – primele decenii ale secolului al XVIII-lea).

Joreştii s-au înrudt cu multe neamuri mari boierşti autohtone: Cuzeştii, Doniceştii, Năculeştii, Prăjeştii, Sturzeştii, Varticeştii, Urecheştii etc., şi greceşti, Ruseteştii, neamuri puternice şi influente.

Şi din punct de vedere economic Joreştii au reuşit să-şi menţină poziţii stabile, dispunând de un număr considerabil de moşii. Joreştilor nu le lipsea nici spiritul dornic de înavuţire, care s-a manifestat la momentul potrivit.

Sergiu BACALOV

Spiţa genealogică a neamului Jora

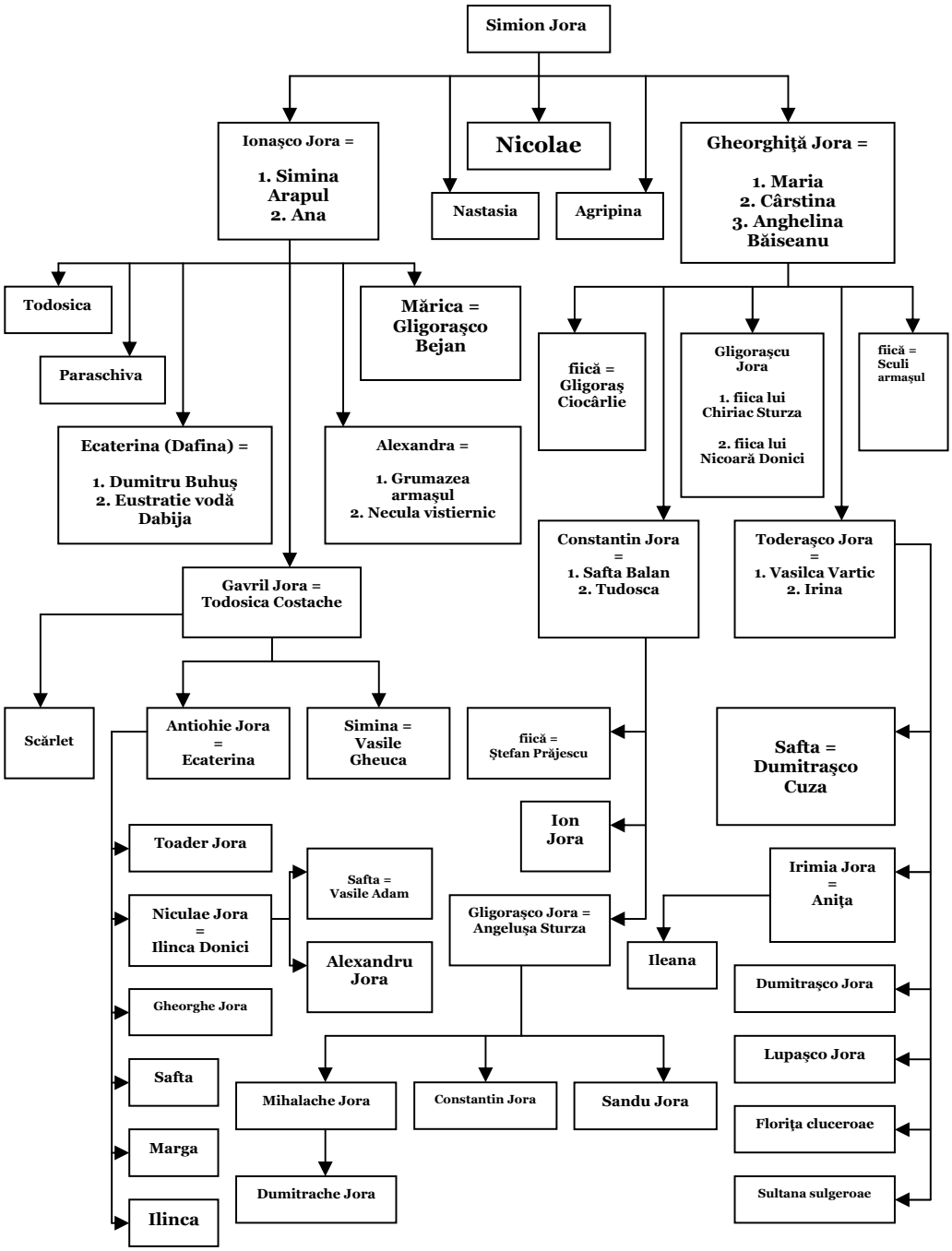

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 89-94

Iulian SÂNZIANU

REVOLTA ORHEENILOR ŞI SOROCENILOR DIN 1592 ŞI PRETENDENTUL IONAŞCU

În rândurile ce urmează voi analiza un eveniment ce marchează spaţiul de la est de Carpaţi în ultimul deceniu al veacului al XVI-lea, anume mişcarea politică şi socială din vara anului 1592 îndreptată de locuitorii din părţile Orheiului şi Sorocii împotriva domnului de la Iaşi din acea vreme, Aron Vodă.

Evenimentul în sine, greu de lămurit în toate detaliile sale, se înscrie în derularea domniei la fel de controversată şi neclară a domnului menţionat, guvernare pe care Grigore Ureche o caracteriza ca fiind „cumplită şi amară", iar domnului respectiv Dimitrie Cantemir, un secol mai târziu, în acorda renumele de „Tiranul", termen ce s-a perpetuat până în istoriografia actuală.

O descriere coerentă a răscoalei ne furnizează doar Grigore Ureche în Letopiseţul său. El relatează cum „în anul 7100 (1592)", din cauza „răotăţilor şi beliturilor ce făcea Aron Vodă, neputând suferi ţara, s-au ridicat orheenii şi sorocenii cu un domnişor, ce-i zicea lonaşcu, ce-1 aleseră cap dintre dânşii şi-i puseră numele Bogdan Vodă". A urmat riposta lui Aron: uciderea lui „Bucium vel vornic şi Bârlădeanu logofăt şi Paos vornicul, dându-le vină de vicleşug, că-i cu ştirea lor", apoi acţiunea militară îndreptată împotriva rebelilor, înfrângerea lor pe Răut, afluent al Nistrului, prinderea „domnişorului", însemnarea şi călugărirea sa[1]. Surse externe referitoare la evenimentele menţionate lipsesc aproape cu desăvârşire[2]. Reflexe ale faptelor descrise de Grigore Ureche se întâlnesc doar într-un raport al ambasadorului veneţian la Poartă, o lună mai târziu, care punea declanşarea revoltei pe seama „multor dări şi extorsiuni"[3].

Echivocul surselor naşte o serie de semne de întrebare în legătură cu evenimentele din mai-iunie 1592. Ele nu ne spun nici care au fost cauzele şi caracterul mişcării, nu ne furnizează nici indicaţii ferme privitoare la

---

[1] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* ediţie îngrijită de Petre P. Panaitescu, Bucureşti, 1955, p. 206-207.

[2] Vagi reflexe ale evenimentelor din Moldova se întâlnesc în raportul ambasadorului veneţian la Constantinopol, la aproape o lună de la petrecerea lor (Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XI, Bucureşti, 1900, nr. 118, p. 161).

[3] Constantin Esarcu, *Documente inedite din arhivele veneţiene* în „Columna lui Traian", anul VII-VIII, serie nouă, tom I, 1876-1877, p. 100.

identitatea participanţilor şi nici succesiunea şi data exactă a desfăşurării diverselor episoade ale întâmplării.

La prima vedere, pornind de la descrierea aceluiaşi Grigore Ureche, cauza revoltei este una imediată, este determinată de guvernarea tiranică a lui Aron Vodă şi de extorcările la care populaţia era supusă. Descriind domnia acestuia, ce a urmat celei „bune şi senine" a lui Petru Şchiopul, cronicarul enumera atrocităţile săvârşite de fiul lui Alexandru Lăpuşneanu: numai afară de prădarea şi dinăuntru nu se sătura de curvie, de jocuri, de cimpoiaşi, care îi ţinea de măscărici [...] pe boieri pentru avuţie îi omora, jupânesele le siliia [...] dabilele cu care îngreuiase ţara, nu umbla numai dăbilarii singuri, ce şi turcii trimitea de umbla cu dăbilarii", mai mult, „trase pe leafă unguri, călăreţi şi pedestraşi"[4].

Deşi descrierea pare veridică la prima vedere, o lectură a întregii opere a lui Grigore Ureche relevă că descrieri asemănătoare face acesta şi altor domni indezirabili, cum ar fi Ioan Vodă cel Cumplit sau Iancu Sasul, aşadar construieşte un prototip al „relei domnii" (ce reuneşte nerespectarea legii, ponegrirea credinţe şi tot felul de excese sexuale) pe care cronicarul îl adaptează fiecărui dintre domni. Punerea în discuţie a raporturilor politice dintre boierime şi domnie, ce tind a se modifica la cumpăna dintre veacurile al XVI-lea şi al XVII-lea, constituie un subiect prea complex pentru a putea fi abordat în cercetarea de faţă. Cert este că Grigore Ureche, al cărei familie intrase în rândurile nobilimii poloneze, tatăl său Nestor devenind cetăţean al Republicii Nobiliare prin obţinerea indigenatului polon, nu putea manifesta simpatie pentru un domn ce nu se încadra în tiparele „mătcii fără ac" ce fusese predecesorul său Petru Şchiopul. Antipatia pentru Aron Vodă era, la Grigore Ureche, şi una particulară, transmisă de tatăl său, mare logofăt pentru o scurtă vreme şi caimacam al cumplitului domn, din cauza căruia părăsise Moldova atât de precipitat.

Răscoale ţărăneşti au mai fost (una este pomenită chiar la sfârşitul domniei lui Petru Şchiopul), iar taxe mari au impus şi alţi domni. Chiar despre Ieremia Movilă se afirma, într-un raport constantinopolitan, că nu este iubit de popor din cauza impunerilor prea mari. Numit domn în septembrie 1591, Aron Vodă a ajuns în ţară abia în preajma Crăciunului. Ne putem întreba, ce fapte cumplite a putut săvârşi, pentru a declanşa o mişcare de asemenea proporţii. Pentru a înţelege mai bine caracterul revoltei din 1592 se impune, poate, o trecere în revistă a societăţii moldoveneşti de la sfârşitul veacului al XVI-lea.

Pentru început, instituţia domniei înregistrează în aceste vremuri o gravă deteriorare la nivelul imaginii şi a prestigiului. O cauză a constituit-o viciile sistemului de succesiune la tron, în virtutea căruia aveau dreptul la revendicarea tronului a oricui avea „os domnesc" şi integritate corporală, fapt ce determina lupte interne, dar şi erodarea principiului dinastic şi

---

[4] Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 206-208. Ultima dintre practici, recrutarea de mercenari, este dealtfel o practică generalizată în epocă, Iancu Sasul şi chiar Petru Şchiopul fiind şi ei adepţii acesteia (Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, ediţia a II-a, volum îngrijit de Constantin Rezachevici, Bucureşti, 1998, p. 233).

intervenţii din afară. Domnişorii erau văzuţi tot mai des cutreierând Europa, făcând jalbe, primind subsidii, unii obţin tronul după eforturi stăruitoare şi uneori umilitoare. Teribila concurenţă la domnie dădea naştere celor mai denigratoare şi înjositoare zvonuri şi a permis apariţia a numeroşi impostori, a căror origine şi legitimitate la tron era îndoielnică.

De rivalitatea pentru tron au profitat demnitarii Porţii, într-o vreme în care Imperiul Otoman era încă în expansiune, iar dependenţa Ţărilor Româneşti se agravase. Mezatul tronului implica mari sume de bani. Obţinerea tronului de către Aron, cu sprijinul masiv al ambasadorului englez la Poartă, Eduard Barton, a costat imens: el s-a obligat să dea sultanului 400.000 de ducaţi şi alţi 200.000 altor personaje[5], dintre care 50.000 marelui vizir, precum şi dări excepţionale anuale de 2-3 ori mai mari decât haraciul[6], la care se adăugau sumele şi darurile plătite ulterior pentru menţinerea pe tron. Adăugând datoriile predecesorilor Petru Şchiopul şi Iancu Sasul, asumate de noul domn, devine acceptabilă suma de un milion în aur atribuită de Lorenzo Bernando drept datorie a lui Aron la plecarea în ţară[7]. Sume asemănătoare promiteau majoritatea pretendenţilor la tron, ele urmând a fi procurate în ţară, act ce se repercuta dureros asupra maselor, a căror extorcare ajunsese la limita suportabilului.

Criza de structură a societăţii moldoveneşti la sfârşitul veacului al XVI-lea are aşadar mai multe expresii: una economică, determinară de fiscalitatea împovărătoare şi cererile crescânde ale Porţii; una politică, la nivelul raporturilor între domnie şi boierime şi la cel al accederii la tron. Acestea erau prea profunde pentru a putea fi atribuite unui singur domn.

În privinţa identităţii autorilor revoltei din ţinuturile Sorocii şi a Orheiului, indiciile conduc la ipoteza că nu erau simpli ţărani răsculaţi împotriva exploatării, ci membri ai boierimii locale, călită în luptele de uzură duse la graniţa răsăriteană a statului est-carpatic.

Continuând linia denigratoare la adresa lui Aron Vodă, Grigore Ureche arăta că, după înfrângerea răsculaţilor în bătălia de pe malurile Răutului, răzbunarea domnului s-a întins şi asupra neamurilor lor. Nu era vorba, aşadar, de simpli ţărani pierduţi în mulţimea anonimă, ci personaje cunoscute, membri ai unor familii importante şi înzestraţi poate cu dregătorii.

Despre ascendenţa lui Ionaşcu, proclamat domn de răsculaţi sub numele de Bogdan, istoricii au ezitat a se pronunţa categoric. Nicolae Iorga afirma că „se ivise, nu la cazaci, ci la veşnic dârjii orheeni şi soroceni, un Bogdan-vodă, pretinzându-se a fi feciorul Lăpuşneanului, deşi i se zisese până atunci Ionaşcu"[8]. Ambiguu în această problemă este şi Alexandru Boldur, care constată că „răbdarea ajungând la sfârşit, boierii orheieni şi soroceni s-au răsculat în frunte cu Ionaşcu, care a fost ales principe şi numit

---

[5] Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. III, partea I, Bucureşti, 1880, p. 153, nr. 140; Constantin Esarcu, *op. cit.*, p. 286.

[6] Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. IV, partea a II-a, Bucureşti, 1884, p. 156, nr. 111.

[7] Constantin Esarcu, *op. cit.*, p. 286.

[8] Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 233.

Bogdan”[9]. Nici Ilie Minea, în consistentul studiu dedicat primei domnii a lui Aron Vodă, nu se preocupă de identitatea pretendentului. Ştefan S. Gorovei se îndoia de descendenţa domnească a pretendentului, impostor ce împrumutase numele fiului Ionaşcu al lui Alexandru Lăpuşneanu, mort în 1566-1567 la Constantinopol[10]. În *Cronologia domnilor din Ţara Românească şi Moldova*, Constantin Rezachevici foloseşte însemnarea şi călugărirea pretendentului (şi nu grabnica lui ucidere) ca argument în favoarea originii sale domneşti[11]. Argumentul este susţinut şi de regretatul Gheorghe Pungă. Fiu al cărui fost domn moldovean va fi fost, nu se poate spune. în sprijinul aprecierii sale vine şi o scurtă însemnare din cronicile turceşti contemporane referitoare la evenimentele politice petrecute la Constantinopol în vara aceluiaşi an (mazilirea, apoi reinvestirea lui Aron ca domn al Moldovei). Un personaj pe nume Ionaşcu, foarte probabil acelaşi cu cel ce face obiectul studiului de faţă, se lăuda că „pot şi eu să dau dare (virgii). Pot să dau chiar mai mult decât el (decât Aron)”[12]. Ionaşcu nu a fost un ţăran proclamat domn, ci un adevărat „os domnesc”, urmaş al lui Alexandru Lăpuşneanu[13]. El se bucura probabil de oarecare popularitate în rândurile boierimii din ţinuturile dintre Prut şi Nistru.

Câteva cuvinte se cuvin spuse şi despre cei trei dregători ucişi de Aron anterior declanşării reprimării răscoalei. Zaharia Bârlădeanunu nu avea o descendenţă ilustră, documentele nu vorbesc decât despre tatăl său, Avram postelnic, probabil un rang inferior. Zaharia Bârlădeanu a trebuit să urce toate treptele ierarhiei Sfatului Domnesc, începând cu cea mai de jos: diac, apoi mare postelnic şi mare spătar în timpul lui Petru Şchiopul şi Iancu Sasul. Apare în documentele lui Aron Vodă, al cărui prim mare logofăt a fost.

Proprietăţile sale din ţinuturile Hotinului şi Hârlăului, erau moştenite de văduva sa şi de copiii Irina, Agafia, Isac şi Gafona. Prin fiul său Isac, este strămoşul dregătorului din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Solomon Bârlădeanu.

Condrea Bucium ar putea fi descendent al lui Bucium şi Ioan Bucium, dregătorii lui Ştefan cel Mare, dar reconstituirea acestor relaţii este imposibilă. Condrea Bucium a avut o carieră îndelungată, întinsă pe durata a două decenii şi a cinci domnii. A fost mare paharnic al lui Ioan Vodă, apoi pârcălab de Orhei pentru aproape întreaga primă domnie a lui Petru Şchiopul. A fost şi mare vornic al Ţării de Jos şi pârcălab de Hotin în timpul lui Iancu Sasul şi a doua domnie a lui Petru Şchiopul. În timpul lui Aron Vodă, a fost mare vornic până la tragica sa moarte.

Paos „vornicul”, nu este mare vornic al Ţării de Sus, cum ar putea părea (dealtfel Ureche face o distincţie clară în ce priveşte poziţia celor doi

---

[9] Alexandru V. Boldur, *Istoria Basarabiei,* Chişinău, 1992, p. 233.

[10] Ştefan S. Gorovei, *Muşatinii,* Bucureşti, 1976, p. 122.

[11] Constantin Rezachevici, *Cronologia domnilor din Ţara Românească şi Moldova (1324-1881),* I, Bucureşti, 2001, p. 757-758.

[12] *Cronici turceşti privind Ţările Române. Extrase,* vol. I, îngrijit de Mihail Guboglu şi Mustafa Mehmed, Bucureşti, 1966, p. 337.

[13] Gheorghe Pungă, *Studii de istorie medievală şi de ştiinţe auxiliare,* Iaşi, 1999, p. 143-148.

dregători, între marele vornic Bucium şi doar vornicul Paos), ci a avut un rang inferior, dar şi un rol în viaţa de curte, ce îi permitea implicarea în intrigile ce se năşteau aici şi era accesibil pentru represaliile domnului[14]. Referiri asupra lui Paos vornicul, anterioare anului 1592, sunt puţine şi nesigure. Ar putea fi acel Paos care, împreună cu fratele Blaga, cumpăra de la Ionaşcu şi fratele său, feciorii lui Ifrim, o moşie în Zlătani, jumătate din a cincia parte dintr-un bătrân[15]. Poate fi acelaşi Paos vornic de gloată ce dă mărturie într-o cumpărătură în 1590-1591, aşadar în preajma evenimentelor din 1592[16].

În contextul revoltei orheenilor şi sorocenilor se petrece şi uciderea sfetnicului de frunte a lui Petru Şchiopul, albanezul italienizat Bartolomeo Bruţi, în unele circumstanţe care nu au fost elucidate în întregime. Un raport al ambasadorului imperial la Constantinopol, publicat cu mici diferenţe de lectură atât în colecţia Hurmuzaki[17] cât şi de Andrei Veress[18], dar datate diferit, la 16 aprilie şi, respectiv, 16 mai (Iile Minea optează pentru prima datare[19], însă uciderea lui Brutti a avut loc mai probabil în mai, astfel explicându-se reacţia întârziată a Porţii[20]), relata despre capturarea lui Bartolomeo Brutti şi a unui „thesaurarius" (un francez, probabil vistiernicul personal al lui Brutti) care refuzase să dea birul mare cerut de domn, arestaţi în timp ce mergeau spre Polonia şi închişi. Se pare că Brutti a reuşit să ceară ajutor la Poartă, însă ceauşul trimis pentru a-1 aduce la Constantinopol a ajuns prea târziu: o ştire din 18 iulie 1592 arăta că Brutti a murit ştrangulat în Moldova[21].

În privinţa motivelor care au determinat pe Aron la comiterea acestui act, s-au emis mai multe ipoteze; sursele contemporane oscilează între lăcomie (l-ar fi ucis pentru a nu îi plăti datoriile de 30.000 de galbeni pe care îi datora şi pentru a-i răpi unele sume de bani[22]) şi dorinţa de a pedepsi un trădător (s-ar fi găsit asupra lui scrisori care dovedeau legături cu „Petru,

---

[14] Se pare că Petru Șchiopul i-a cedat satul Valea Seacă din ocolul Bacăului, pentru „cai buni" şi „aspri"; urmaşii lui Paos vornic, împovăraţi de nevoi, îl cedează lui Dumitraşcu Ştefan, mare logofăt, şi soţiei sale Zinica, fiica lui Mogâldea vornicul.

[15] Arhivele Statului Iaşi (**ASI**), Divanul de apel, nr. 1.146, ap. II 1.300, nr. 48, 141 v (1), rezumat din 1833.

[16] *Documente privind Istoria României*, seria A, Moldova, veacul al XVI-lea, vol. III, p. 467, doc. 512.

[17] Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.,* vol. XI, apendice, p. 756, doc. 229.

[18] Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. III, Bucureşti, 1933, p. 284, doc. 192.

[19] Ilie Minea, *Aron Vodă şi vremea sa*, în **CI**, anul VIII, nr. 1, p. 161.

[20] Iorga publică în Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.,* vol. XI, apendice, p. 756-757, doc. 230, un raport al lui Kreckwitz, datat 30 aprilie, în care se vorbeşte despre mazilirea lui Aron, dar şi despre încarcerarea lui Brutti – este evident datat greşit, mai ales că un raport ulterior al lui Kreckwitz aminteşte de cel din 30 mai; aşadar, pare verosimilă arestarea lui Bartolomeo Brutti înainte de 16 mai, pe la începutul lunii, în situaţia confuză creată acum (pentru uciderea lui Brutti în contextul represiunii răscoalei se pronunţă şi A. D. Xenopol, în *op. cit.,* p. 123).

[21] Constantin Esarcu, *op. cit*., p. 101-102.

[22] *Ibidem,* p. 98-100.

pretendentul la tronul Moldovei care se află pe lângă cancelarul polon”[23], deci cu Petru Cazacul, ceea ce ar putea confirma o eventuală legătură a răscoalei din 1592 cu forţe externe).

În privinţa datei petrecerii evenimentelor, aceasta poate fi stabilita cu o oarecare marjă de eroare. Cea mai târzie menţiune în care Bârlădeanu apare semnând în calitate de mare logofăt este 15 mai 1592[24]. Aşadar, moartea lui Bârlădeanu şi a celorlaţi boieri menţionaţi de Grigore Ureche a putut avea loc doar după 15 mai 1592, la fel şi ascensiunea lui Nestor Ureche, anterior subordonat al primului, ascensiune confirmată de cronică dar şi de acte oficiale[25]. În ce priveşte lupta cu răsculaţii, aceasta s-a dat după 25 mai, când Aron era prezent încă în Iaşi[26]. Încercând trasarea unei succinte şi, inevitabil, aproximative schiţe cronologice, putem plasa momentul tăierii celor trei boieri după 15 mai (eventual până la 25 ale lunii), iar lupta de pe Răut şi capturarea domnişorului Ionaşcu-Bogdan, s-a dat după 25 mai (când Aron se afla încă în Iaşi) dar nu după 10 iunie, deoarece Ureche relatează că vestea mazilirii a sosit la Aron după luptă. Dar, la 10 iunie Valentin Kirschner informa de bistriţeni de mazilirea lui Aron, sosind poruncă de la Poartă de a-l opri, aresta şi ţine „sub pază bună”, dacă fostul domn va încerca să se refugieze prin Transilvania[27], întrucât este de presupus că sosirea mesagerului trimis de sultan lui Aron, pe care l-a găsit, conform cronicii, pe câmpul de luptă, s-a produs înainte sau la aceeaşi dată cu porunca mai sus amintită, se poate plasa bătălia de pe Răut, urmată nu foarte târziu de sosirea trimisului Porţii, în primele zile ale lunii iunie a anului 1592.

În concluzie, mişcarea din vara lui 1592 nu a fost o răscoală ţărănească pornită exclusiv din considerente economice, ci una cu caracter preponderent politic, putând fi atribuită boierimii, ce proclamă şi un nou domn. Ea a reunit membri ai categoriei dominante politic de la dreapta şi de la stânga Prutului şi este posibil să fi avut şi legături externe importante.

Nu este nici o mişcare cu caracter secesionist sau una ce subliniază particularităţile culturale a ţinuturilor de pe cele două maluri ale Prutului, aşa cum s-ar putea susţine pornind de la anumite considerente ideologice.

---

[23] *Ibidem*, p. 101-102.

[24] Gheorghe Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, XXIV; **DIR**, A, sec. XVI, vol. IV, doc. 70-71, p. 56-57.

[25] Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 240; în Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XI, doc. CCCCXLVIII, p. 317-321, din aprilie 1593 Nestor Ureche se intitulează „logofătul cel mare al lui Aron Vodă”.

[26] Un document de la această dată păstrat în rezumat în **DIR**, sec. XVI, vol. IV, doc. 72, p. 57; din păcate, nu se păstrează şi membrii sfatului, încât nu putem şti dacă Bârlădeanul şi confraţii săi de supliciu mai erau în viaţă la acea dată.

[27] Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, vol. XV, partea I, Bucureşti, 1912, doc. MCCCX, p. 712.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 95-125

Dorin LOZOVANU
Igor ROŞCA

ROMÂNII / MOLDOVENII CONFORM RECENSĂMINTELOR DIN REPUBLICA MOLDOVA ŞI UCRAINA: ASPECTE ETNODEMOGRAFICE

Populaţia românească din teritoriile actuale ale Republicii Moldova şi Ucraina este consemnată la două rubrici separate, cu etnonimele de moldoveni şi români. Cauzele unei diferenţieri în etnonimie dar şi conştiinţă naţională, constau în evoluţia istorică diferită atât faţă de românii din România, cât şi diversitatea de regiuni istorico-geografice în care locuiesc. În Republica Moldova, precum şi în regiunile Cernăuţi, Odesa şi Transcarpatia din Ucraina populaţia românească este băştinaşă, sau cel puţin elementul etnic cel mai vechi. În alte regiuni ale Ucrainei există deasemenea localităţi cu populaţie românească, rezultat al unor migraţii începând cu secolul al XVIII-lea.

Recensămintele realizate în diverse perioade în aceste regiuni consemnează prezenţa populaţiei româneşti, atât cu etnonimul de români cât şi cel de moldoveni. În relatările istorice mai vechi apare şi numele de vlahi (volohi) pentru aceeaşi populaţie. Deşi disputele privind identitatea etnică şi lingvistică, prin utilizarea etnonimelor de român şi moldovan şi a glotonimelor de limbă română şi moldovenească încă sunt active şi generează contradicţii în cadrul comunităţilor româneşti, putem considera că chiar autorităţile sovietice au recunoscut indirect unitatea etnolingvistică a românilor şi moldovenilor, prin simplul fapt că deşi oficial erau consemnaţi români, de exemplu în regiunea Cernăuţi şi Zakarpatia (Transcarpatia), şcolile erau cu predare în limba moldovenească cu manuale de la Chişinău, fapt ce demonstrează existenţa aceleiaşi limbi comune, indiferent de numele care i se dă.

Recensămintele din secolele XVIII-XX şi alte surse de informare

Pentru teritoriul istoric al Moldovei au existat o serie de recensăminte realizate de diverse autorităţi ce au controlat teritoriile respective.

În Principatul Moldovei sunt cunoscute datele statistice asupra populaţiei din anii 1591, 1774, 1777 şi 1803.

Conform acestor date, populaţia Moldovei era estimată la 564.340

locuitori pe un teritoriu de 73.566 km² în 1774 şi 700.345 locuitori pe un teritoriu de 60.049 km² în 1803.

Chiar dacă aceste recensăminte nu vizau direct structura etnică, fiind organizate în scopuri fiscale mai ales, totuşi se consemnează că majoritatea absolută a populaţiei o formează românii / moldovenii, dintre alte etnii în teritoriile Moldovei fiind menţionaţi greci, armeni, ucraineni, maghiari, ţigani şi evrei.

În teritoriile de est ale Moldovei, anexate în 1812 de către Imperiul Rus şi incluse administrativ în gubernia Basarabia, primul recensământ parţial a fost realizat în 1816-1817, înregistrându-se 483.000 de locuitori şi 1.040 de localităţi rurale. Datele din această perioadă sunt oarecum contradictorii, deoarece alte surse, cum ar fi pentru anul 1812, menţionează între 275.000 şi 334.000 de locuitori, cu 17 localităţi urbane şi 683 rurale. Românii-moldoveni reprezentau majoritatea absolută a populaţiei, alte etnii fiind preponderent în regiunile periferice din nord şi sud, precum şi în localităţile urbane mai importante.

Pe parcursul secolului al XIX-lea în Basarabia, ca rezultat al politicii de colonizare dusă de Imperiul Rus, s-au aşezat cu traiul, formând deseori localităţi separate şi comunităţi compacte, o serie de alte etnii. Migraţiile au fost din regiunea Balcanică (bulgari, găgăuzi, greci, albanezi, sârbi), Europa Centrală şi de Vest (germani, cehi, polonezi, francezi) sau din regiunile Imperiului Rus (ucraineni, ruşi, evrei).

Ca rezultat numărul total al populaţiei precum şi diversitatea etnică a crescut considerabil, iar ponderea populaţiei româneşti a scăzut continuu.
Este greu de estimat evoluţia exactă a numărului românilor şi altor etnii în Basarabia pe parcursul secolului al XIX-lea, cert este însă că românii au format în ansamblu, chiar după diversele procese de colonizare şi migraţie din regiune, majoritatea populaţiei pentru toată perioada. La nivel regional unele areale au ajuns să fie dominate de ucraineni (extremitatea nordică a Basarabiei) sau alte etnii (bulgari, găgăuzi, germani, ruşi, mai ales în sudul Basarabiei).

Primul recensământ oficial al populaţiei din Imperiul Rus este realizat la 28 ianuarie 1897. Acest recensământ include deasemenea rubrica de apartenenţă etnică, prin declararea limbii materne.
În această perioadă 3 dintre guberniile Imperiului Rus aveau populaţie compactă românească:

1. Basarabia: teritoriul actual al Republicii Moldova dintre Nistru şi Prut, raioanele Hotin, Noua Suliţă, Chelmeneţ şi Săcureni din cadrul actualei regiuni Cernăuţi, precum şi Basarabia de Sud din cadrul actualei regiuni Odesa, la vest de Nistru (raioanele Reni, Izmail, Chilia, Tarutino, Tatarbunar, Arciz, Sarata, Cetatea Albă).
2. Podolia: raioanele Camenca şi Râbniţa din nord-estul Republicii Moldova, extremitatea nordică a regiunii Odesa (pînă la Balta), precum şi întrega regiune Viniţa.
3. Herson: raioanele Dubăsari, Grigoriopol, Slobozia, Tiraspol din sud-estul Republicii Moldova (regiunea Transnistria), partea de est şi sud-est a

regiunii Odesa, precum şi regiunea Nicolaev şi parţial Kirovograd.

Datele acestui recensământ nu pot fi considerate precise, însă exprimă unele realităţi teritoriale a structurii etnice. Românii şi moldovenii sunt consideraţi aceeaşi etnie, fiind incluşi la o singură categorie. La fel sunt incluşi la aceeaşi categorie găgăuzii şi turcii.

În Basarabia românii-moldovenii formează majoritatea relativă a populaţiei, ponderea fiind una dintre cele mai scăzute înregistrată la vreun recensământ în această regiune. Numărul relativ mare al românilor din guberniile Herson şi Podolia demonstrează existenţa unei mase compacte în aceste regiuni, cu aşezări moldoveneşti de mai multe secole.

Tabelul nr. 1. Rezulatele recensământului oficial al populaţiei Imperiului Rus din 1897 pe etnii pentru guberniile Basarabia, Podolia şi Herson:

Gubernia	Basarabia	Podolia	Herson
Total	**1.935.412**	**3.018.299**	**2.733.612**
Moldoveni / Români	**920.919**	**26.764**	**147.218**
Francezi	476	245	1.353
Ucraineni	379.698	2.442.819	1.462.039
Ruşi	155.774	98.984	575.375
Beloruşi	2.471	834	22.958
Cehi	482	886	1.351
Polonezi	11.696	69.156	30.894
Bulgari	103.225	57	25.685
Sârbi	53	30	390
Greci	2.737	33	8.297
Albanezi	848	3	37
Germani	60.206	4.069	123.453
Armeni	2.080	85	2.070
Ţigani (Rromi)	8.636	510	1.671
Evrei	228.168	369.306	322.537
Găgăuzi şi Turci	55.790	56	508
Tătari	777	2.296	3.152
Turkmeni	405	1	3
Alte etnii	971	2.165	4.621

Pentru Bucovina, care include o parte largă din actuală regiune Cernăuţi a Ucrainei (precum şi cea mai mare parte a judeţului Suceava din România) teritoriu ocupat de Austro-Ungaria în 1774, există o serie de recensăminte realizate de autorităţile austriece pe parcursul secolelor XVIII-XX. Şi aici structura etnică, relativ omogenă până la sfârşitul secolului al XVIII-lea, reprezentată de o majoritate absolută românească, a suferit schimbări dramatice ultimele două secole. Astfel în 1774 se estimează că românii reprezentau peste 85% din populaţia Bucovinei, dar apoi ajungând,

în urma colonizărilor sistematice şi migraţiilor altor etnii în regiune, să reprezinte doar 34% în 1910. Dacă etnicii germani şi evrei au format comunităţi importante doar în anumite perioade de timp, ucrainenii au înregistrat o creştere continuă, ajungând să asimileze şi populaţia românească pe alocuri, proces ce continuă şi în prezent.

Conform recensămintelor organizate de Imperiul Austro-Ungar structura etnică a Bucovinei se prezintă astfel:

Tabelul nr. 2

Anul	Români		Ucraineni		Alţii
1774	**64.000**	**85.33%**	8.000	10.66%	3.000
1786	**91.823**	**67.8%**	31.671	23.4%	12.000
1848	**209.293**	**55.4%**	108.907	28.8%	59.381
1869	**207.000**	**40.5%**	186.000	36.4%	118.364
1880	**190.005**	**33.4%**	239.960	42.2%	138.758
1890	**208.301**	**32.4%**	268.367	41.8%	165.827
1900	**229.018**	**31.4%**	297.798	40.8%	203.379
1910	**273.254**	**34.1%**	305.101	38.4%	216.574

În contrast cu procesele şi schimbările etnice foarte dinamice în teritoriile Moldovei anexate de Imperiile Rus şi Austro-Ungar, Moldova de la vest de Prut, integrată în România, nu a înregistrat schimbări majore în structura etnică. Aici au fost realizate recensămintele României pentru anii 1859, 1899, 1912, 1930, 1941, 1948, 1956, 1966, 1977 şi 1992, mereu fiind ponderea românilor de peste 90%.

Recensământul populaţiei României din 1930 a inclus şi teritoriile Basarabiei şi Bucovinei de Nord, structura etnică a acestor regiuni fiind următoarea:

Tabelul nr. 3

Total	Români	Maghiari	Germani	Ruşi şi Ucraineni	Bulgari	Evrei	Alte etnii
3.409.669	1.787.364	1.506	111.342	899.667	163.828	275.419	170.543
100%	52,30%	0,10%	3,30%	26,30%	4,80%	8,10%	5,20%

Pentru teritoriile din cadrul URSS, putem menţiona primul recensământ sovietic din 1926, care include structura etnică, lucru important pentru procesul de federalizare a teritoriilor fostului Imperiu Rus. Ca o consecinţă inclusiv a recensământului din 1926 care demonstra existenţa unei mase compactde de moldoveni în teritoriile de la est de Nistru, este crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti, ce a inclus o parte din regiunea locuită de moldoveni din cadrul Transnistriei.

Apoi a urmat recensământul din 1937 care a fost declarat antisovietic

şi nevalabil de către Stalin, inclusiv datorită unor realităţi etnice şi demografice pe care le scotea în evidenţă. Alt recensământ a fost organizat în 1939, unde la fel moldovenii apar ca populaţie compactă şi majoritară în numeroase localităţi la est de Nistru.

După cel de-al doilea Război Mondial recensămintele în URSS au fost realizate la un interval constant, în anii 1959, 1970, 1979 şi 1989. Rezultatul acestor recensăminte este destul de veridic referitor inclusiv la populaţia românească-moldovenească, cu excepţia unor regiuni din Ucraina unde forţat a fost schimbată identitatea etnică din moldovenească în ucraineană, cum ar fi raioanele din regiunea Odesa la est de Republica Moldova.

Bazându-se pe diferite recensăminte sau estimări în urma cercetărilor o serie de hărţi etnice au fost realizate. Majoritatea sunt la o scară mare şi reprezintă doar nişte areale generale, unde se poate observa prezenţa populaţiei româneşti în teritoriile de le est de Prut. Unele prezintă erori, intenţionate sau din lipsa de documentare. Dintre hărţile etnice mai detaliate ale Basarabiei pot fi menţionate cele realizate de G. Weigand în 1909, A. Nour în 1916, L. Berg în 1920 (în baza datelor lui V. Butovici din 1907) şi G. Murgoci în 1926. Pentru Bucovina au fost realizate mai multe hărţi etnice în perioada Imperiului Austro-Ungar, una la nivel de localităţi de către I. Nistor în 1910.

Dintre hărţile etnice mai actuale sunt cele realizate de V. Zelenciuc în 1973, precum şi cele incluse în Atlasul RSSM din 1978 şi Atlasul PMR din 2000. Hărţile etnice din cadrul Atlasului Europei de Est şi Sud-Est al Academiei de Ştiinţe din Austria, realizate de D. Lozovanu în 2006 la nivel de unităţi administrative şi D. Lozovanu, I. Roşca la nivel de comune (în curs de apariţie, 2008) completează reprezentarea situaţiei etnice actuale din Republica Moldova şi Ucraina.

Structura etnică actuală a populaţiei Republicii Moldova

Structura etnică din prezent a populaţiei Republicii Moldova a fost puternic influenţată de schimbările politico-istorice şi teritoriale care au avut loc pe parcursul secolelor al XIX-lea şi al XX-lea. În cadrul Imperiului Rus au fost incluse teritoriile de la est de Nistru (Transnistria) începând cu 1792 şi cele dintre Nistru şi Prut din 1812. Pentru această perioadă a secolului al XIX-lea putem observa următoarele procese etnice:

- reducerea continuă a numărului tătarilor – nohai în Basarabia de Sud şi Transnistria de sud, încheindu-se cu deportarea ultimilor grupuri la începutul secolului al XIX-lea (către Caucaz, Crimea şi Dobrogea)
- politica Imperiului Rus de colonizare agrară în regiunile mai slab populate din sudul şi estul Moldovei, atrăgând diverse grupuri etnice din Balcani, Europa Centrală şi de Est.

În regiunile anterior ocupate de tătari-nohai din sudul Basarabiei şi Transnistriei s-au aşezat şi români-moldoveni, dar mai mult au fost populate de etnii alohtone, cum ar fi bulgari, găgăuzi, ucraineni, ruşi, germani etc.

Ca rezultat structura etnică a populaţiei s-a diversificat continuu, iar ponderea românilor-moldoveni s-a redus la circa 50% prin anul 1860. Procesul de urbanizare a dus deasemenea la diversificarea grupurilor etnice, prin migraţii din diverse regiuni. În perioada interbelică numărul şi ponderea românilor a crescut substanţial, ajungând la peste 60%.

Evenimentele din timpul celui de-al doilea razboi mondial au dus la diminuarea generală a numărului populaţiei, iar deportările şi represiunile din timpul regimului Stalin au dus la dispersarea şi micşorarea numărului de români-moldoveni. Abia după 1955 s-a conturat o relativă stabilitate în structura etnică, deşi migraţiile altor etnii în Moldova au continuat, ponderea românilor-moldovenilor a rămas relativ stabilă în jur de 64% datorită sporului natural mai ridicat al acestora, comparativ cu populaţia slavă în general urbană.

Ultima perioadă de evoluţie etnică este legată de dispariţia URSS şi proclamarea Republicii Moldova ca stat independent în 1991. Mişcarea de emancipare naţională a moldovenilor a luat forma de renaştere a conştiinţei etno-lingvistice româneşti, aderarea la identitatea etnică românească şi valorile culturale ale acesteia. Acest fapt a generat confruntări cu minorităţile etnice, mai ales datorită politicii lingvistice total diferite pe care o concep românii-moldoveni şi minorităţile etnice unite prin utilizarea generală a limbii ruse. Una dintre consecinţele confruntărilor de ordin politic în primul rând, dar cu aportul factorului etno-lingvistic este conflictul armat din 1992 în regiunea de est, declarată *de facto* stat independent din 1991 ca „Republica Moldovenească Nistreană", care duce o politică antiromânească până în prezent. Alt grup etnic din teritoriul Republicii Moldova, găgăuzii, au reuşit să obţină statut de autonomie teritorială din 1994, ca rezultat al unor confruntări cu autorităţile centrale, soluţionate prin constituirea Gagauz Yeri care cuprinde aproape toate localităţile populate de găgăuzi.

Evoluţia conştiinţei etnice la populaţia românească din Republica Moldova este deseori contradictorie, identitatea etnică moldovenească prevalând, însă deseori confuz exprimată şi slab delimitată de cea românească. Identitatea lingvistică a urmat o evoluţie şi mai puţin consecventă, de la faptul existenţei unei limbi de stat moldoveneşti şi promovarea acestei opinii la nivel de stat, până la cel că toate manualele de şcoală şi relatările mass-media utilizează glotonimul de limba română. Populaţia moldovenească, preponderent rurală, conservează etnonimul de moldovan ca autoidentificare primară şi de bază, fapt ce nu contravine unei identificări la un nivel general ca români. De cele mai multe ori politizarea exagerată a noţiunilor etno-lingvistice şi tendinţele de a forma antonimie între moldovan şi român au dus la rezultate negative pentru unitatea generală românească, care nu e neapărat să excludă o identificare de mai multe nivele, existentă de facto (Tabelul nr. 4).

Primul recensământ de la declararea independenţei în Republica Moldova a fost realizat în anul 2004. Deşi a fost preconizat să fie efectuat câţiva ani mai devreme, condiţiile socio-politice şi economice nu au permis acest lucru. Chiar şi acest recensământ s-a ciocnit de numeroase

obstacole, în primul rând statul fiind divizat de facto, nereuşindu-se a se realiza un recensământ comun. Astfel Republica Moldova a realizat recensământul populaţiei la data de 05.10.2004 în teritoriul controlat de autorităţile de la Chişinău, pe când autorităţile autoproclamatei „Republici Moldoveneşti Nistrene" de la Tiraspol au realizat un recensământ separat la data de 11.11.2004. Metodologia acestor recensăminte a fost diferită, precum şi categoriile etnice de bază luate în consideraţie. O serie de lacune pot fi menţionate la realizarea acestor recensăminte, mai ales ţinând cont de numărul foarte mare al populaţiei migrate temporar peste hotare în căutare de lucru, care a fost recenzată ca rezidentă în localităţile de baştină.

Dintre problemele legate de categoriile etnice oficiale se evidenţiază cea legată de divizare unei aceleiaşi etnii în două grupuri oficial distincte, de moldoveni şi români. Fără a exista o diferenţă de origine, limbă, cultură, teritoriu etc. se creează impresia unei majorităţi etnice de moldoveni şi existenţa unei minorităţi de români. Desigur nu poate fi negat criteriul identităţii etnice declarate, care stă la baza exprimării conştiinţei etnice a fiecărei persoane, fapt ce permite delimitarea unor diverse identităţi declarate în cadrul aceleiaşi etnii, însă se puteau găsi formule care să echivaleze acestea, de genul moldoveni / români.

La realizarea unor cercetări detaliate iese în evidenţă factorul subiectiv al opiniei cenzorilor, mai ales la rubricile ce ţin de identitatea etnică şi lingvistică. Astfel în numeroase localităţi identitatea etnică de român nu apare deloc, iar în puţinele localităţi unde s-au declarat peste 30% români de fapt nu există nici un specific identitar distinct de alte localităţi din jur sau mişcări pentru revendicarea unei identităţi româneşti. Ca urmare această delimitare artificială a fost speculativă în majoritatea cazurilor. La fel se poate de observat la declararea limbii vorbite, nefiind vreo concordanţă logică între cei care au declarat ca limbă maternă moldovenească şi cei care au declarat română. Faptul că există persoane cu identitate etnică de român dar cu cea lingvistică de moldovan este foarte bizar.

Un număr nesemnificativ, în jur de 1500 persone erau recenzaţi ca români şi în recensămintele sovietice până în 1989, majoritatea fiind în sud-vestul Moldovei sau originari din regiunile Cernăuţi şi Transcarpatia.
Pentru perioada sovietică, recensămintele din 1959, 1970, 1979 şi 1989 ne relatează o relativă stabilitatea în ponderea populaţiei româneşti (moldoveni) din populaţia totală a Republicii Moldova.

Conform datelor recensământului din 2004 populaţia totală a Republicii Moldova, incluzând regiunea Transnistriei era de 3.943.571 locuitori, dar datele oficiale se referă doar la teritoriul controlat de autorităţile centrale de la Chişinău, ceea ce include o populaţie de 3.383.332 locuitori. Moldova rămâne unul dintre puţinele state în Europa cu preponderenţa populaţiei rurale, care reprezintă 58,6% din total, faţă de 41,4 % populaţie urbană, chiar dacă procesul de urbanizare este accentuat ultimele decenii. Durata medie de viaţă în 2004 era de 64,5 ani pentru bărbaţi şi 72,2 ani pentru femei.

Dorin LOZOVANU
Igor ROŞCA

Tabelul nr. 5.
Structura etnică comparativă a Republicii Moldova conform recensămintelor oficiale din anii 1959, 1970, 1979, 1989 şi 2004

(sursa: Biroul Naţional de Statistică a Republicii Moldova)

	Număr					%				
	1959	**1970**	**1979**	**1989**	**2004[1)]**	**1959**	**1970**	**1979**	**1989**	**2004[1)]**
Total	**2.884.477**	**3.568.873**	**3.949.756**	**4.335.360**	**3.383.332**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Moldoveni	**1.886.566**	**2.303.916**	**2.525.687**	**2.794.749**	**2.564.849**	**65,4**	**64,6**	**63,9**	**64,5**	**75,8**
Ucraineni	420.820	506.560	560.679	600.366	282.406	14,6	14,2	14,2	13,8	8,4
Ruşi	292.930	414.444	505.730	562.069	201.218	10,2	11,6	12,8	13,0	5,9
Găgăuzi	95.856	124.902	138.000	153.458	147.500	3,3	3,5	3,5	3,5	4,4
Români	**1.663**	**1.581**	**1.657**	**2.477**	**73.276**	**0,1**	**0,0**	**0,0**	**0,1**	**2,2**
Bulgari	61.652	73.776	80.665	88.419	65.662	2,1	2,1	2,0	2,0	1,9
Ţigani (Rromi)	7.265	9.235	10.666	11.571	12.271	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
Evrei	95.107	98.072	80.124	65.836	3.628	3,3	2,7	2,0	1,5	0,1
Alte etnii	22.618	36.387	46.548	56.415	18.502	0,8	1,0	1,2	1,3	0,5
nedeclarat	...	...	...	...	14.020	...	...	...	...	0,4

1) Datele pentru recensământul din 2004 sunt doar pentru teritoriile controlate de oficialităţile de la Chişinău, fără Transnistria („Republica Moldovenească Nistreană").

În strânsă legătură cu structura etnică este cea lingvistică, conform recensământului din 2004 au declarat limba vorbită pe etnii conform Tabelului nr. 4.

Perioada cuprinsă între 1989 şi 2004 este caracterizată de numeroase transformări în sistemul politic, economic şi social, reflectate şi în schimbările structurii entice. Schimbările demografice, datorate migraţiilor, schimbării identităţii declarate (cum ar fi din moldovan în român), căsătoriilor mixte, schimbării conjuncturei lingvistice, proceselor de asimilare etc. au dus la ridicarea ponderii populaţiei de moldoveni-români faţă de diminuarea ponderii minorităţilor, mai ales a ucrainenilor, ruşilor şi evreilor.

Datele comparative între recensămintele din 1989 şi 2004, pentru teritoriul Republicii Moldova fără Transnistria pot fi observate din Tabelul nr. 6:

Tabelul nr. 6

Etnia	**1989**		**2004**	
	persoane	%	persoane	%
Populaţia totală	3.595.660	100	3.383.332	100
Moldoveni	**2.513.447**	**69,9**	**2.564.849**	**75,8**
Ucraineni	405.160	11,3	282.406	8,4
Ruşi	350.899	9,8	201.218	5,9
Găgăuzi	148.679	4,1	147.500	4,4
Bulgari	73.489	2,0	65.662	1,9
Români	**2.477**	**0,1**	**73.276**	**2,2**
Alte etnii	101.509	2,8	48.421	1,4

Comparativ cu perioada anterioară, recensământul din 2004 prezintă următoarele aspecte:

1. Recenământul official a fost realizat numai pe teritoriul controlat de Republica Moldova, fără raioanele de est – Transnistria, controlate de „Republica Moldovenească Nistreană".

2. Numărul total al populaţiei Republicii Moldova (fără Transnistria) a descrescut, de la 3.595.660 persoane în 1989 la 3.383.332 în 2004. Sporul natural al populaţiei s-a micşorat la toate etniile, ca rezultat al crizei socio-economice în special. Scăderea numărului populaţiei este rezultatul ambilor factori: soldul natural al populaţiei, care a devenit ultimii ani negative şi migraţia intensă din Moldova spre alte state.

3. Procentul moldovenilor / românilor a crescut de la 70% în 1989 la 78% în 2004. Este rezultatul unor migraţii mai accentuate ale altor etnii din Moldova după 1989 (mai ales evrei, dar şi ucraineni, ruşi etc.), precum şi procesului de asimilare a unor minorităţi (mai ales ucraineni din mediul rural mixt).

4. Conform identităţii etnice declarate aceeaşi etnie a fost artificial divizată în moldoveni (75,8%) şi români (2,2%), creându-se fals impresia unei minorităţi româneşti în Republica Moldova.

5. Procentul minorităţilor entice a descrescut substanţial, atât soldului natural negative al populaţiei slave din mediul urban, cât mai ales migraţiilor intense. Dintre minorităţi doar Ţiganii şi Găgăuzii au înregistrat o creştere a ponderii.

6. Numeroase schimbări ale unităţilor teritorial-administrative au avut loc, unele cu impact asupra structurii etnice, cum ar fi individualizarea unei regiuni etnic omogene pentru găgăuzi – Gagauz Yeri, precum şi raionul Taraclia cu majoritate bulgară.

O situaţie specifică există în raioanele din estul Republicii Moldova, cunoscute ca Transnistria. De facto acest teritoriu după 1990 nu este administrat de către autorităţile Republicii Moldova, fiind controlate de către autoproclamata „Republică Moldovenească Nistreană", cu centrul la Tiraspol. În afară de faptul că această „republică" nu este recunoscută de comunitatea internaţională, aici există toate structurile politice, economice, militare şi cultural-educaţionale specifice unui stat. Teritoriul „Republicii Moldoveneşti Nistrene" este de 4.163 km². În acest teritoriu a fost organizat recensământ separate de către autorităţile nerecunoscute, la 11.11.2004. Conform acestui recensământ populaţia totală a „Republicii Moldoveneşti Nistrene" era de 555.000 în 2004, ce demonstrează o scădere substanţială faţă de 1989, când în acest spaţiu locuiau 679.000 persoane (Tabelul 7).

Unele schimbări în structura etnică au avut loc deasemenea, astfel conform recensământului din 2004 moldovenii reprezentau 31,9%, ruşii 30,3%, ucrainenii 28,8% iar alte etnii 9%. Comparativ în 1989 moldovenii reprezentau cca. 33% iar ruşii şi ucrainenii câte 29% fiecare.

Se observă caracterul mixt al populaţiei în această regiune. Deşi moldovenii sunt prima etnie ca număr, ei predomină doar în mediul rural, iar dacă ţinem cont că ruşii şi ucrainenii, la care se alătură şi celelalte

minorităţi dispersate, practic sunt vorbitori ai limbii ruse şi au valori culturale commune, atunci moldovenii reprezintă o minoritate etno-lingvistică, în mare parte marginalizată chiar în exprimarea valorilor etno-culturale proprii. În această regiune identitatea românească este privită negativ şi orientarea etnopolitică a moldovenilor este mai puţin conectată cu cea românească.

Chiar dacă conflictul transnistrean nu este bazat pe factorul etnic, totuşi unul din motivele esenţiale este opoziţia între orientarea etno-culturală românească faţă de cea pro-sovietică şi rusească.

Răspândirea moldovenilor / românilor şi altor etnii în profil teritorial pe unităţi administrative ale Republicii Moldova

Teritoriul total al Republicii Moldova este de 33.844 km², dintre care 4.163 km² sub controlul „Republicii Moldoveneşti Nistrene".

Pentru Moldova, unităţile teritorial-administrative sunt raioanle, în 1991 erau 40 de raioane şi 4 municipii. Crearea de judeţe a fost realizată între 1999-2002, iar apoi s-a revenit iar la raioane. În prezent oficial există 32 de raioane, 2 municipii şi unitatea teritorial-administrativă Gagauz Yeri.

Conform recensământului din 2004 în teritoriul controlat de Republica Moldova (Tabelul nr. 8) există 57 localităţi urbane şi 1.464 localităţi rurale. Caracterul etnic al localităţilor este diferit, majoritatea absolută fiind reprezentată de moldoveni, analizând detaliat toate localităţile putem distinge următoarele categorii:

1. Moldoveni / Români formând majoritatea absolută în 1.132 localităţi rurale, majoritatea din centrul, nord-estul, sud-vestul şi sud-estul Republicii Moldova.
2. Moldoveni şi Ucraineni în 154 de localităţi, majoritatea în raioanele de nord-vest ale Moldovei.
3. Moldoveni şi Bulgari în 21 localităţi din raioanele de sud.
4. Moldoveni şi Găgăuzi in 13 localităţi din raioanele de sud.
5. Moldoveni şi Ruşi în 8 sate, majoritatea în sud.
6. Moldoveni, Ucraineni şi Găgăuzi în două sate (Chioselia Rusă, Gagauz Yeri şi Nicolaevca, Cahul).
7. Moldoveni, Ucraineni şi Ruşi în 3 localităţi.
8. Moldoveni, Bulgari şi Găgăuzi în Orehovca, raionul Taraclia.
9. Ucraineni în 73 localităţi, majoritatea absolută în raioanele de nord-vest.
10. Ucraineni şi Ruşi în 3 localităţi.
11. Ucraineni şi Găgăuzi în 3 localităţi din sud.
12. Ucraineni, Bulgari şi Moldoveni în Picus, raionul Anenii Noi.
13. Ruşi în 9 sate, dispersate.
14. Bulgari în 10 sate din sud, majoritatea în raionul Taraclia.
15. Bulgari şi Găgăuzi în 6 sate din sud.
16. Găgăuzi în 22 localităţi, majoritatea absolută din Gagauz Yeri.
17. Ţigani (Rromi) în 2 sate: Vulcăneşti din raionul Nisporeni şi Ursari din raionul Călăraşi.

18. Mixt între Polonezi, Moldoveni şi Ucraineni în satul Stârcea, raionul Glodeni.

„Republica Moldovenească Nistreană", nerecunoscută, este considerată ca o unitate territorial-administrativă a cărui statut urmează a fi determinat. Acest teritoriu include 5 raioane şi 2 municipii. Numărul total de localităţi administrate de autorităţile de la Tiraspol este de 157, dintre care 12 urbane şi 145 rurale. Structura etnică pe categorii de localităţi este următoarea:

1. Moldoveni în 40 localităţi.
2. Moldoveni şi Ucraineni în 42 localităţi.
3. Ucraineni în 19 localităţi, în raioanele Râbniţa şi Camenca.
4. Ruşi într-o localitate.
5. Mixt între Ucraineni, Moldoveni şi Ruşi în localităţi.
6. Bulgari, Ruşi şi Ucraineni în satul Parcani, raionul Slobozia.
7. Polonezi şi Ucraineni în satul Slobozia Raşcov, raionul Camenca.

Toate localităţile urbane au o structură etnică mixtă, moldovenii deţinând o pondere mai mare doar în Dubăsari, Grigoriopol şi Camenca.

Structura etnică a populaţiei Republicii Moldova după 1990 menţine distribuţia teritorială a etniilor caracteristică din a doua jumătatea a secolului al XX-lea.

În conformitate cu caracterul etnic şi specificul geographic, istoric sau economic putem distinge 4 mari regiuni în cadrul Republicii Moldova:

1. Moldova de Nord, cu majoritate etnică de moldoveni, peste 80% în raioanele de nord-est (Soroca, Floreşti, Şoldăneşti, Rezina) şi sub 80% în partea de nord-vest (raioanele Briceni, Ocniţa, Edineţ, Râşcani, Glodeni). Aici există şi areale compacte de ucraineni, mai numeroşi în raioanele Ocniţa (30,8%), Briceni, Edineţ, Glodeni, Râşcani (între 20% şi 25%). Bălţi, principalul oraş al nordului Moldovei are o majoritate relativă de moldoveni (52,3%), dar un procent ridicat de ucraineni (23,9%) şi Ruşi (19,2%) deasemenea. Alte minorităţi reprezentative în această regiune sunt comunităţile de ţigani (rromi) din oraşele Otaci şi Soroca şi mica comunitate de polonezi în satul Stârcea, raionul Glodeni.
2. Moldova centrală a fost întotdeauna nucleul românilor moldoveni. Aici de la începuturile statului medieval până în prezent procentul moldovenilor este foarte ridicat, în general peste 90% din totalul populaţiei. În această regiune deasemeni putem observa procentul cel mai mare a celora care s-au declarat români la recensământul din 2004 (7,1% în raionul Orhei, 3,6% în raionul Nisporeni). Alte etnii sunt puţin numeroase. Principalul oraş al regiunii este Chişinău, unde structura etnică e mult mai complexă în comparaţie cu mediul rural şi ponderea moldovenilor nu mai este atât de evidentă, deşi formează majoritatea şi s-a marit cu 15% faţă de 1989.
3. Moldova de sud are cea mai complexă structură etnică, perpetuată pe parcursul multor secole. Această regiune a format întotdeauna un coridor al migraţiilor, fiind regiune de stepă. Deasemenea Basarabia de sud a fost afectată de numeroasele schimbări politico-administrative, începând cu anexarea teritoriilor de către turci şi tătari până la divizarea actuală între Republica Moldova şi Ucraina. După concentraţia populaţiei româneşti-

moldoveneşti pot fi identificate 3 subregiuni: 1) de sud-vest (raioanele Cahul, Cantemir şi Leova) de-a lungul Prutului, cu majoritate absolută românească, satele de la sud de Cahul formând chiar o tranziţie etnografică între moldoveni şi munteni; 2) de sud (Gagauz Yeri, Taraclia şi Basarabeasca) care încadrează în mare parte regiunile locuite de găgăuzi şi bulgari, cu o minoritate românească şi de 3) sud-est (raioanele Căuşeni şi Ştefan Vodă), iarăşi unde predomină populaţia românească.

4. Moldova de est, cunoscută ca Transnistria, teritoriu controlat de autorităţile nerecunoscute ale „Republicii Moldoveneşti Nistrene", cu o structură etnică mixtă înte moldoveni, ruşi şi ucraineni. Ponderea moldovenilor nu este aşa de evidentă în această regiune, pe ansamblu fiind cca. 32%. Moldovenii predomină în mediul rural şi formează majoritatea în raioanele Grigoriopol şi Dubăsari (peste 60%), peste 40% deasemenea în raioanele Camenca, Râbniţa şi Slobozia. În oraşele Tiraspol, Bender (Tighina) şi Rîbniţa moldovenii sunt mai puţin de 30%. Procesele etnice din această regiune diferă faţă de cele din restul Republicii Moldova, dat fiind politica lingvistică şi culturală este îndreptată spre predominarea elemenului rus, iar limba „moldovenească" aici foloseşte încă oficial grafia chirilică.

Structura etnică actuală a populaţiei Ucrainei şi răspândirea moldovenilor / românilor pe regiuni

Ultimul recensământ al populaţiei în Ucraina a fost realizat la data de 05.12.2001, acesta a fost primul recensământdt de la declararea independenţei Ucrainei. Conform acestui recensământd în Ucraina locuiesc reprezentanţi a peste 130 de etnii, la o populaţie totală de 48,4 milioane. Numărul general al populaţiei Ucrainei s-a redus considerabil faţă de 1989, când erau recenzaţi 51,5 milioane locuitori.

Schimbările majore faţă de recensământul din 1989 constau în creşterea ponderii ucrainenilor şi diminuarea în general a minorităţilor etnice. Deasemenea a crescut numărul celor care şi-au declarat limba maternă ucraineană.

Ucraina concentrează un mare număr de populaţie românească, grupată în câteva regiuni de bază, în jurul României şi Republicii Moldova. Majoritatea teritoriilor unde locuiesc românii au intrat în componenţa Ucrainei după cel de-al doilea Război Mondial, fără a avea vreo justificare de cele mai mult ori.

Românii din Ucraina aparţin diferitelor grupe etnografice, cum ar fi maramureşeni în regiunea Transcarpatia, bucovineni în partea de vest a regiunii Cernăuţi, cei mai mulţi fiind moldoveni (partea de est a regiunii Cernăuţi, regiunea Odesa, Nicolaev etc.). Încă din perioada primelor recensăminte sovietice, din 1959, oficial populaţia românească este divizată în categoriile de români, cei ce locuiesc în teritoriile Maramureşului de nord (Transcarpatia), Bucovina şi Herţa (regiunea Cernăuţi) şi moldoveni, cei din teritoriile Basarabiei de nord (regiunea Cernăuţi), Basarabiei de sud şi Transnistria (regiunea Odesa). Deşi oarecare unititae există, regiunile

diferite din punct de vedere istoric şi geografic, distanţele mari, divizarea identitară duc la dispersarea comunităţilor româneşti din Ucraina.

Conform recensământului 2001 moldovenii erau în număr de 258.600, fiind a patra etnie ca număr în Ucraina, iar românii 151.000, situându-se pe locul opt. Dacă însumăm aceste numere, populaţia românească ar fi a treia etnie din Ucraina, după ucraineni şi ruşi. Numărul de moldoveni a descrescut considerabil faţă de 1989, cauzele fiind asimilarea mult mai accentuată a moldovenilor din regiunile Odesa, Nicolaev, Kirovograd şi altele din sudul Ucrainei şi declararea identităţii de român la o parte din populaţia regiunii Cernăuţi, anterior recenzaţi ca moldoveni. Numărul celor declaraţi ca români a crescut însă, mai ales datorită trecerii multora de la categoria de moldoveni la români.

Scăderea numărului moldovenilor este destul de accentuată, de la 324.525 în 1989 la 258.619, fapt explicat prin trecerea la categoria de români şi ucraineni a multora dintre aceştia.

Evoluţia numărului populaţiei româneşti în Ucraina pentru ultima jumătate de secol este următoarea:

Recensământ	1959	1970	1979	1989	2001
Moldoveni	241.650	265.902	293.576	324.525	258.619
Români	100.863	112.141	121.795	134.825	150.989

Structura etnică a populaţiei Ucrainei conform recensământului din 2001 este prezentată în tabelul alăturat:

	Total *(mii persoane)*	% din total		2001 % faţă de 1989
		2001	1989	
Ucraineni	37541.7	77.8	72.7	100.3
Ruşi	8334.1	17.3	22.1	73.4
Beloruşi	275.8	0.6	0.9	62.7
Moldoveni	**258.6**	**0.5**	**0.6**	**79.7**
Tătari din Crimea	248.2	0.5	0.0	de 5.3 ori
Bulgari	204.6	0.4	0.5	87.5
Maghiari	156.6	0.3	0.4	96.0
Români	**151.0**	**0.3**	**0.3**	**112.0**
Polonezi	144.1	0.3	0.4	65.8

Evrei	103.6	0.2	0.9	21.3
Armeni	99.9	0.2	0.1	de1.8 ori
Greci	91.5	0.2	0.2	92.9
Tătari	73.3	0.2	0.2	84.4
Ţigani (Rromi)	47.6	0.1	0.1	99.3
Azerbaijani	45.2	0.1	0.0	122.2
Georgieni	34.2	0.1	0.0	145.3
Germani	33.3	0.1	0.1	88.0
Găgăuzi	31.9	0.1	0.1	99.9
Alte etnii	177.1	0.4	0.4	83.9

În prezent din punct de vedere administrativ Ucraina este împărţită în 24 de regiuni (oblasti), o republica autonomă (Crimeea) şi două municipii cu statut special (Kiev şi Sevastopol). Acestea includ la rândul lor 608 raioane, 1.344 localităţi urbane şi 28.621 localităţi rurale.

Populaţia românească este întâlnită în majoritatea regiunilor Ucrainei, fiind recenzaţi ca moldoveni sau români, însă doar în regiunile Cernăuţi, Odesa, Transcarpatia, Nicolaev şi Kirovograd există localităţi compacte cu populaţie românească.

Ca regiuni istorice românii se întâlnesc în Maramureşul de nord (Transcarpatia), Bucovina, Ţinutul Herţa, Basarabia de Nord (regiunea Cernăuţi), Basarabia de Sud şi Transnistria de est (regiunea Odesa).

Numărul real al românilor este mai mare decât cel consemnat în recensăminte, mai ales pentru regiunile Odesa şi Nikolaev, unde procesul de ucrainizare a fost impus direct sau indirect de autorităţi.

Repartiţia populaţiei româneşti în Ucraina pe regiuni conform recensământului din 2001 este următoarea:

Regiunile	**Populaţie totală**	**Moldoveni**	**Români**	**Români Total**
Cerkask	1.398.313	1617	72	1.689
Cernăuţi	919.028	67.225	114.555	181.780
Cernighiv	1.236.065	700	83	783
Dnipropetrovsk	3.561.224	4.398	270	4.668
Doneţk	4.825.563	7.171	372	7.543
Harkov	2.895.813	2.462	164	2.626
Herson	1.172.689	4.179	206	4.385
Hmelniţk	1.426.649	1.353	167	1.520
Ivano-Frankivsk	1.406.129	557	118	675
Jitomir	1.389.293	1.425	137	1.562
Kiev regiunea	1.821.061	1515	233	1.748

Kirovograd	1.125.704	8.274	139	8.413
Lugansk	2.540.191	3.252	121	3.373
Lviv	2.605.956	781	148	929
Nikolaev	1.262.899	13.171	162	13.333
Odesa	2.455.666	123.751	724	124.475
Poltava	1.621.207	2.562	95	2.657
Rivno	1.171.445	364	66	430
Sumî	1.296.763	778	50	828
Ternipil	1.138.500	365	93	458
Viniţa	1.763.944	2.944	132	3.076
Volîni	1.057.214		30	30
Zakarpatia	1.254.614		32.152	32.152
Zaporoje	1.926.810	2.576	204	2.780
Crimea	2.024.056	3.761		3.761
Kiev municipiu	2.566.953	1.927	203	2.130
Sevastopol	377.153	801	35	836

Caracterizarea principalelor regiuni cu populaţie românească din Ucraina:

Regiunea Cernăuţi (Černivci oblast') are un teritoriu de 8.100 km² (cea mai mică regiune a Ucrainei) şi o populaţie totală de 922.800 la recensământul din 2001. Populaţia urbană reprezintă 40,5%. Densitatea medie a populaţiei este de 114 persoane pe km². Această regiune include 11 raioane şi 2 municipii (Cernăuţi şi Novodnestrovsk). În total există 19 localităţi urbane şi 398 rurale, organizate în 252 de comune.

Territoriile incluse în această regiune au făcut parte din Bucovina (raioanele Vâjniţa, Zastavna, Kiţmani, Putila, Hliboca, Storojineţ şi oraşul Cernăuţi) administrate de Austro-Ungaria (1775-1918) şi România (1918-1944), Basarabia (raioanele Chelmeneţ, Hotin, Săcureni, Noua Suliţă şi oraşul Novodnestrovsk) sub administraţia Imperiului Rus (1812-1918) şi a României (1918-1944), precum şi micul raion Herţa, marea parte a căruia a făcut parte din Moldova istorică (legat de regiunea Dorohoi-Botoşani), fiind în componenţa României până în 1944.

Regiunea Cernăuţi reprezintă un teritoriu cu populaţie românească autohtonă, până în secolul al XIX-lea fiind majoritară. Infiltrarea continuă pe parcursul ultimelor trei secole a populaţiei ucrainene din Galiţia şi Podolia a dus la modificarea raportului dintre români şi ucraineni, ultimii ajungând să domine în prezent raioanele de nord şi vest ale regiunii.

Dintre 80 de etnii recenzate în 2001, patru sunt într-un număr semnificativ, românii fiind a doua etnie ca pondere.

Structura etnică comparativă a regiunii Cernăuţi, conform recensămintelor din 1989 şi 2001 este redată în tabelul următor:

	Număr *(mii persoane)*	% din total		2001 % faţă de 1989
		2001	1989	
Ucraineni	689.1	75.0	70.8	103.4
Români	**114.6**	**12.5**	**10.7**	**114.2**
Moldoveni	**67.2**	**7.3**	**9.0**	**79.5**
Ruşi	37.9	4.1	6.7	60.1
Polonezi	3.4	0.4	0.5	71.6
Beloruşi	1.5	0.2	0.3	51.8
Evrei	1.4	0.2	1.8	8.8
Alte etnii	3.9	0.4	0.2	103.6

Structura lingvistică a populaţiei ne indică că majoritatea absolută dintre români îşi consideră limba maternă de bază, chiar dacă se disting categoriile de limbă română şi limbă moldovenească. Dintre cei declaraţi moldoveni 4% numesc limba maternă româna.

Structura după limba maternă pe etnii în regiunea Cernăuţi:

	Consideră limba maternă (%)			
	Limba etniei proprii	Ucrainenană	Rusă	Alte limbi
Ucraineni	98.5	x	1.3	0.2
Români	**91.9**	**6.8**	**0.9**	**0.4**
Moldoveni	**91.6**	**3.2**	**1.2**	**4.0**
Ruşi	91.5	8.1	x	0.4
Polonezi	40.9	47.8	8.3	3.0
Beloruşi	30.1	19.0	50.2	0.7
Evrei	20.7	23.8	55.0	0.5
Alte etnii	44.0	20.8	31.3	3.9

Distribuţia românilor pe raioane este destul de variată. Astfel raioanele de la frontiera cu România au majoritate etnică românească, cum ar fi Herţa (91,4% români, 2,3% moldoveni, în total 93,7%), Hliboca (români 45,3% şi 6% moldoveni, în total 51,3%), Novoseliţa (57,5% moldoveni şi 6,7% români, în total 64,2%), Storojineţ (36,8% români, 0,3% în total 37,1%). Celelalte raioane din Bucovina istorică practic nu au în present nici o localitate cu majoritate românească, iar procentul românilor în totalul populaţiei este de sub 1 în raioanele din nordul şi vestul regiunii Cernăuţi: Putila, Chiţmani, Vâjniţa şi Zastavna. În teritoriul Basarabiei de nord, în afară de raionul Novoseliţa, cu majoritate absolută românească (declaraţi ca moldoveni), unde cea mai mare parte din localităţi sunt româneşti, raioanele Hotin (cu 7% moldoveni) şi Săcureni (cu 3,4% moldoveni) au câte o localitate majoritar românească. Raionul Chelmeneţ are 1% moldoveni, fără a forma majoritatea în vreo localitate, iar în oraşele Cernăuţi (4,5% români, 1,6% moldoveni) şi Novodnestrovsk (1,2% români şi moldoveni) românii formează minoritate.

Populaţia românească a încetat să mai fie majoritară în partea de nord şi vest a actualei regiuni Cernăuţi începând încă cu două secole în urmă, iar procesul de ucrainizare a românilor continuă şi în present, unele localităţi din raioanele Hliboca şi Novoseliţa fiind afectate de asimilarea lingvistică destul de accentuată.

Distribuţia pe raioane a principalelor etnii din regiunea Cernăuţi, conform recensământului Ucrainei din anul 2001:

Recensământul din anul 2001	Total	Ucraineni	Ruşi	Moldoveni	Români	Alţii
ČERNIVCI REGION	**919.028**	**689.056**	**37.881**	**67.225**	**114.555**	**10.311**
ČERNIVCI (CERNĂUŢI)	236.691	189.021	26.733	**3.829**	**10.553**	6.555
NOVODNISTROVS'K (NOVODNESTROVSC)	10.344	9.013	1.054	**98**	**30**	149
CHOTYN (HOTIN)	72.398	66.060	927	**5.102**	**59**	250
HERCA (HERŢA)	32.316	1.616	299	**756**	**29.554**	91
HLYBOKA (HLIBOCA)	72.676	34.025	877	**4.425**	**32.923**	426
KEL'MENCI (CHELMENEŢ)	48.468	47.261	607	**477**	**25**	98
KICMAN' (CHIŢMANI)	72.884	71.805	674	**88**	**116**	201
NOVOSELICJA (NOUA SULIŢĂ)	87.461	29.703	1.235	**50.329**	**5.904**	290
PUTYLA (PUTILA)	25.352	25.182	98	**20**	**19**	33
SOKYRJANY (SĂCURENI)	48.889	43.927	3.044	**1.681**	**43**	194
STOROŽYNEC' (STOROJINEŢ)	95.295	56.786	1.367	**307**	**35.095**	1.740
VIŽNICJA (VÂJNIŢA)	59.993	58.924	631	**58**	**196**	184
ZASTAVNA	56.261	55.733	335	**55**	**38**	100

Regiunea Viniţa are un teritoriu de 26.500 km² şi o populaţie 1.772.400 de persoane, cu o desnitate medie de 67 persoane pe km². Populaţia urbană este 46%, în 47 localităţi urbane. Această regiune are 27 raioane, 6 oraşe de nivel regional, 1.466 aşezări rurale, grupate în 662 comune. Această regiune face parte din teritoriul istoric al Podoliei, cu influenţe din trecut ale Poloniei, Lituaniei şi Rusiei, ocazional şi a turco-tătarilor. Înainte de aceasta, la începutul erei noastre, partea sudică a acestei regiuni era populată de daci. Este o regiune etnic şi istoric ucrianeană, iar românii au format comunităţi în zona de interferenţă de-a lungul Nistrului, mare parte asimilându-se. În prezent populaţia recenzată ca moldoveni sunt mai mult originari din teritoriile Republicii Moldova sau regiunilor Cernăuţi şi Odesa. Nu există nici o localitatea unde populaţia românească să fie majoritară.

Structura etnică a populaţiei regiunii Viniţa conform recensământului 2001:

	Total *(mii)*	în % din total		2001 % faţă de 1989
		2001	1989	
Ucraineni	1674.1	94.9	91.5	95.2
Ruşi	67.5	3.8	5.9	60.0
Polonezi	3.7	0.2	0.4	45.1
Belaruşi	3.1	0.2	0.3	61.1
Evrei	3.0	0.2	1.4	11.7
Moldoveni	**2.9**	**0.1**	**0.2**	**87.2**
Armeni	1.1	0.1	0.0	de 1.8 ori
Alte etnii	6.4	0.3	0.3	87.9

Regiunea Kirovograd, cu un teritoriu de 24.600 km², populaţia 1.133.100 de locuitori, densitatea populaţiei de 46 persoane pe km², include 21 raioane, 4 oraşe de nivel regional, 38 localităţi urbane şi 1019 rurale.

Structura etnică este dominată de ucraineni, dar există mai multe localităţi româneşti, unde până în prezent moldovenii sunt majoritari. Aceste localităţi sunt în general rezultatul unor migraţii din secolele XVIII şi XIX mai spre est a populaţiei româneşti, în mare parte colonii agricole. Dintr-un total de 8,2 mii moldoveni recenzaţi în regiunea Kirovograd, un număr mai mare, este în raioanele Novomirgorodskii (circa 1.000) şi Novoukrainskii (circa 1.000), unde există şi localităţile înfiinţate de moldoveni, mai cunoscută fiind Martonoşa. Procesele de asimilare lingvistică şi etnică din partea ucrainenilor sunt destul de accentuate,

românii find într-o scădere numerică din această cauză.

Structura etnică a populaţiei regiunii Kirovograd, recensământ 2001:

	Total *(mii)*	în % din total		2001 % faţă de 1989
		2001	1989	
Ucraineni	1014.6	90.1	85.3	96.9
Ruşi	83.9	7.5	11.7	58.3
Moldoveni	**8.2**	**0.7**	**0.9**	**77.4**
Beloruşi	5.5	0.5	0.8	57.5
Maghiari	2.9	0.3	0.1	de 4.4 ori
Bulgari	2.2	0.2	0.2	70.0
Evrei	1.1	0.1	0.4	23.9
Alte etnii	7.3	0.6	0.6	88.0

Regiunea Nikolaev (**Mykolaïv)** are un teritoriu de 24.600 km² şi o populaţie de 1.264.700 de persoane, cu o densitate medie de 51 persoane pe km². Populaţia urbană reprezintă 66,3%. Diviziuni administrative: 19 raioane, 5 oraşe regionale, 26 localităţi urbane şi 900 rurale.

Structura etnică este dominată de ucraineni, însă românii sunt într-un număr încă destul de evident, deşi marea parte au fost asimilaţi şi recenzaţi ca ucraineni. Această regiune formează un areal vechi de populaţie românească, cunoscută de peste 200 ani în numeroase localităţi, atât la vest cât şi la est de rîul Bug. Până în prezent unele localităţi mai păstrează caracterul etnolingvistic românesc, deşi procesul de asimilare este foarte activ. Dintr-un număr total de 13.200 de moldoveni recenzaţi în 2001, raioanle Vradievka, Arbuzinka şi Voznesensk concentrează marea parte. Lipsa de şcoli şi instituţii culturale a dus la pierderea limbii materne, numai 54,6% dintre moldoveni considerând-o limbă de bază, iar 28,5% consideră limba ucraineană şi 16,8% limba rusă.

Structura etnică regiunii Nikolaev, recensământul 2001:

	Total *(mii)*	în % din total		2001 % faţă de 1989
		2001	1989	
Ucraineni	1034.4	81.9	75.6	103.1
Ruşi	177.5	14.1	19.4	68.8
Moldoveni	**13.2**	**1.0**	**1.3**	**79.0**
Beloruşi	8.4	0.7	1.1	57.8
Bulgari	5.6	0.4	0.5	79.5
Armeni	4.3	0.3	0.1	de 2.4 ori
Evrei	3.3	0.3	0.9	27.4
Coreeni	1.8	0.1	0.0	de 2.8 ori
Azerbaijani	1.5	0.1	0.1	de 1.6 ori
Ţigani (Rromi)	1.4	0.1	0.1	112.2
Polonezi	1.3	0.1	0.2	65.9
Tătari	1.3	0.1	0.1	82.5
Germani	1.2	0.1	0.1	88.9
Alte etnii	7.7	0.7	0.5	108.3

Regiunea Zakarpatie (Transcarpatia) include un număr important de populaţie românească, băştinaşă aici, care formează o continuitate a arealului etnic românesc din Maramureş. Este şi singura populaţie românească din arealul ex-sovietic care nu aparţine ramurei etnografice şi dialectale moldoveneşti, făcând parte din maramureşeni.

Această regiune este multietnică, comunităţi de maghiari, slovaci, ţigani, ruşi, germani fiind prezente alături de ucraineni. Însăşi ucrainenii formează subetnii bine individualizate, cum ar fi boiki, huţuli, rusini, cu tradiţii etnofolclorice bogate, ce denotă o componentă importantă românească la formarea acestora.

Românii în număr total de 32.100, formează comunităţi compacte în raioanele Rahov şi Tiacev unde sunt a doua etnie ca pondere pe raion, iar în o serie de localităţi de la frontiera cu România fiind într-o majoritate absolută. De menţionat este faptul că limba română este declarată ca maternă de 99,1% dintre românii din Transcarpatia, demonstrând păstrarea identităţii şi limbii româneşti foarte bine. Faţă de majoritatea altor regiuni din Ucraina, aici numărul românilor a înregistrat chiar o creştere faţă de 1989.

Structura etnică a regiunii Zakarpatia (Transcarpatia) cu specificarea raioanelor Tiacev şi Rahov, 2001:

	Numărul *(mii)*	% din totalul populaţiei		2001 % faţă de 1989
		2001	1989	
Regiunea Zakarpatia (Transcarpatia)	**1254,6**	**100,0**	**100,0**	**100,7**
Ucraineni	1010,1	80,5	78,4	103,4
Maghiari	151,5	12,1	12,5	97,3
Români	**32,1**	**2,6**	**2,4**	**109,0**
Ruşi	31,0	2,5	4,0	62,7
Ţigani (Rromi)	14,0	1,1	1,0	115,4
Slovaci	5,6	0,5	0,6	77,7
Germani	3,5	0,3	0,3	103,0
Raionul Rahov (Rahiv)	**90,9**	**100,0**	**100,0**	**106,2**
Ucraineni	76,2	83,8	82,6	107,7
Maghiari	2,9	3,2	4,1	83,4
Români	**10,5**	**11,6**	**11,2**	**109,2**
Ruşi	0,8	0,8	1,4	65,0
Raionul Tiacev (Tiaciv)	**171,9**	**100,0**	**100,0**	**104,2**
Ucraineni	143,0	83,2	81,9	105,7
Maghiari	5,0	2,9	3,7	81,1
Români	**21,3**	**12,4**	**11,7**	**110,4**
Ruşi	1,8	1,0	1,8	60,3
Germani	0,3	0,2	0,3	67,6

Regiunea Odesa are cea mai complexă structură etnică dintre toate regiunile Ucrainei, iar elemental românesc este prezent pestetot, în cele mai multe cazuri fiind populaţia cea mai veche din regiune. Teritoriul regiunii Odesa este de 33.300 km², iar populaţia totală la recenământul din 2001 era de 2.456.000, cu o densitate medie de 74 persoane km². Populaţia urbană constituie 65,8% (Tabelul nr. 9).

Împărţirea administrativă include 26 raioane, 7 oraşe regionale, 52 localităţi urbane, 1.138 aşezări rurale grupate în 441 comune.

Din punct de vedere istoric şi geographic regiunea Odesa include două părţi diferite, una la est de Republica Moldova, cunoscută şi ca Transnistria în trecut, cu influenţe istorice şi etno-culturale di partea Moldovei, Poloniei, Turco-Tătare şi inclusă în Imperiul Rus la sfârşitul secolului al XVIII-lea, iar alta la sud de Republica Moldova, cunoscută ca Basarabia de Sud sau Bugeac, parte a Moldovei istorice, cu influenţe Turco-Tătare în trecut, făcând parte şi din România interbelică şi inclusă fără vreo justificare după cel de-al doilea război mondial în cadrul actualei Ucraine, ca o semienclavă în teritoriul Republicii Moldova.

Mosaicul etnic actual al regiunii Odesa s-a format în secolele XVIII-XIX, după includerea teritoriilor în Imperiul Rus şi colonizarea unor diverse etnii din Balcani (bulgari, găgăuzi, albanezi, greci etc.), Europa Centrală şi de vest (germani, polonezi, cehi, elveţieni, evrei) sau mai ales infiltrarea populaţiei est-slave dinspre nord-est (ucraineni şi ruşi). Elementul etnic românesc este cu certitudine anterior altor etnii nu numai în Basarabia de sud, dar şi în celelalte raioane din estul regiunii. În ansamblu teritoriul regiunii Odesa a fost dintotdeauna un areal de interferenţe etnice, diverse populaţii migrând şi aşezându-se aici cu traiul în perioade diferite, cum ar fi triburi iraniene, celtice, greci, în primele secole ale erei noastre, iar apoi populaţii turco-tătare şi slave, însă elementul etnic românesc nai mult sau mai puţin a format continuitate pe parcursul multor secole. În prezent regiunea Odesa concentrează o populaţie românească importantă, revcenzaţă ca moldoveni, deşi numărul este în scădere continuă, iar asimilarea din partea ucrainenilor este favorizată prin toate mijloacele de către autorităţi. Putem consemna şi moldoveni care încă cunosc limba, dar sunt trecuţi la rubrica etnică de ucraineni, fapt frecvent mai ales în raioanele de la nord de Odesa, ca să nu mai menţionăm abundenţa de toponime şi antroponime româneşti pe întreg teritoriul regiunii. Însăşi oraşul Odesa e situat pe teritoriul unei localităţi anterior moldoveneşti.

Populaţia românească în regiunea Odesa formează în general comunităţi vechi, dar şi unele mai noi în urma migraţiilor din Moldova centrală pe parcursul ultimelor două secole. În prezent moldovenii reprezintă 5% din populaţia regiunii Odesa, fiind a patra etnie după ucraineni, ruşi şi bulgari, însă în unele areale sunt majoritari, numeroase localităţi fiind şi în prezent româneşti. Numărul total al moldovenilor conform recensământului din 2001 în regiunea Odesa era de 123.751 de persoane, la care se adaugă 724 declaraţi ca români. Dintre aceştea limba maternă o consideră de bază 73,3%, alţii 7,7% considerând limba

ucraineană, iar 18,3% rusa.

Se disting două areale cu populaţie românească compactă, unul în sud-vestul Basarabiei de sud (raioanele Reni, Izmail şi Chilia) iar altul în partea de mijloc a regiunii Transnistrene (raioanele Cotovsc, Ocna Roşie şi Ananiev). Conform diviziunilor administrative actuale de raioane, moldovenii, după datele recensământului din 2001 formează majoritatea de 49% în raionul Reni (unde din 7 sate 5 sunt curat româneşti), dar o serie de localităţi româneşti există şi în alte raioane (în paranteze fiind procentul de moldoveni conform datelor oficiale 2001): Izmail (13,4%, în 4 localităţi formând majoritatea absolută şi 3 mixte), Chilia (15,8%, în 5 localităţi majoritari), Tarutino (16,5%, în 7 localităţi majoritari), Sarata (19%, în 5 localităţi majoritari), Arciz (6,3%, în 2 majoritari), Tatarbunar (9,4%, în 2 localităţi majoritari), Cetatea Albă (4,3%, majoritari într-o localitate) din Basarabia de Sud şi în raioanele Cotovsc (14,1%, majoritari în 6 sate), Ananiv (18,1%, majoritari în 3 localităţi), Ocna Roşie (11%), Frunzovca (5,7%) în regiunea de est, Transnistreană.

Ca o concluzie putem observa că teritoriul actualului stat Ucraina înglobează areale vaste de populaţie românească, majoritatea fiind băştinaşi şi formând o continuitate cu românii din România şi Republica Moldova. O bună parte din aceste teritorii – regiunea Cernăuţi în întregime, care include Bucovina de Nord, Basarabia de Nord şi Ţinutul Herţa, Basarabia de Sud din cadrul regiunii Odesa, precum şi Transnistria între Nistru şi Bug (parte din regiunea Odesa şi Nicolaev) au fost incluse temporar în cadrul României (perioada interbelică şi între 1941-1944). Procesele etnice care se desfăşoară aici începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea nu sunt favorabile comunităţilor româneşti, acestea fiind marginalizate, atât obiectiv, din cauza arealelor periferice în cadrul statului Ucrainean, cât şi subiectiv, prin denigrarea identităţii româneşti sau moldoveneşti ca fiind una deseori neprestigioasă şi inferioară celei ucraineşti. Totuşi situaţia este foarte diferită de le regiune la regiune. Astfel în arealele care au fost sub ocupaţie Austro-Ungară în trecut (Bucovina şi Transcarpatia) etnonimul de român este cel utilizat oficial şi drepturile la şcoală, biserică şi instituţii culturale româneşti este oarecum asigurat. În teritoriul istoric al Basarabiei, de nord şi de sud, etnonimul oficial utilizat este cel de moldovan, există şcoli şi unele drepturi culturale, însă procesul de revendicarea drepturilor naţionale este mult mai slab. În regiunile de la est de Republica Moldova, deşi concentrează comunităţi compacte de moldoveni, o parte încă recunoscuţi la ultimele recensăminte, drepturile culturale sunt aproape inexistente, ultimele şcoli cu predarea limbii române fiind închise peste 50 de ani în urmă, acces la mass-media sau publicaţii în limba maternă neexistând. Ca urmare şi procesul de asimilare se desfăşoară diferit, de la păstrarea identităţii româneşti destul de puternice în Transcarpatia, până la negarea cu desăvârşirea a acesteia de către populaţie evident de orgine românească în regiuni la est de Nistru. Deşi se crede că existenţa unui stat independent ucrainean ar prezenta mai multe drepturi minorităţilor naţionale, în practică perspectivele entice de după 1990 pentru românii din Ucraina nu sunt cu

nimic mai favorabile faţă de perioada sovietică, procesul de rusificare fiind substituit cu unul de ucrainizare, pe alocuri forţată. Totuşi revendicarea drepturilor proprii ar trebui să pornească de la emanciparea identităţii etnice româneşti / moldoveneşti ale comunităţilor respective, cu sprijinul pe cât posibil din partea României şi Republicii Moldova.

Tabelul nr. 4.

Etnia	Total	**Moldovenească**	Ucraineană	Rusă	Găgăuză	**Română**	Bulgară	Alte limbi	nedeclarat
Moldova total	3.383.332	**1.988.540**	130.114	540.990	104.890	**554.814**	38.565	11.318	14.101
Moldoveni	**2.564.849**	**1.949.318**	**9.170**	**128.372**	**799**	**475.126**	**1.113**	**951**	
Ucraineni	282.406	**17.491**	118.699	141.206	427	**4.158**	294	131	
Ruşi	201.218	**8.852**	1.224	187.526	329	**2.805**	344	138	
Găgăuzi	147.500	**2.756**	413	40.445	102.395	**609**	821	61	
Români	**73.276**	**1.597**	**81**	**1.537**	**5**	**69.936**	**4**	**116**	
Bulgari	65.662	**4.652**	188	23.259	673	**1.046**	35.808	36	
Alte etnii	34.401	**3.828**	339	18.610	262	**1.133**	181	9.856	192
nedeclarată	14.020	**46**	-	35	-	**1**	-	29	13.909

Tabelul nr. 7. Structura etnică a populaţiei „Republicii Moldoveneşti Nistrene" pe raioane şi municipii conform recensământului din 2004:

	Total	**Ruşi**	**Ucraineni**	**Moldoveni**	**Bieloruşi**	**Găgăuzi**	**Evrei**	**Bulgari**	**Germani**	**Alţii**	**Ne-declarată**
Total	**555.347**	**168.678**	**160.069**	**177.382**	**3.811**	**4.096**	**1.259**	**13.858**	**2.071**	**6.924**	**17.199**
Tiraspol	159.163	66.281	52.481	**24.205**	1.727	1.995	573	2.461	723	2.170	6.547
Bender	105.010	46.387	18.725	**25.888**	740	1.182	392	3.332	286	1.383	6.695
Râbniţa	82.699	14.237	37.554	**24.685**	412	149	177	309	150	1071	3.955
Dubăsari	37.449	7.125	10.594	**18.763**	185	92	46	134	63	447	0
Slobozia	95.742	25.436	20.772	**39.722**	475	512	35	7.323	496	969	2
Grigoriopol	48.000	7.332	8.333	**31.085**	187	123	26	240	327	347	0
Camenca	27.284	1.880	11.610	**13.034**	85	43	10	59	26	537	0

Tabelul nr. 8. Rezultatele oficiale ale recensământului 2004 pe unităţi teritoriale ale Republicii Moldova, numărul şi ponderea principalelor etnii:

Unităţi teritoriale	Total	Moldoveni	Ucraineni	Ruşi	Găgăuzi	Români	Bulgari	Alte etnii	Ne-declarată
Total	**3.383.332**	**2.564.849**	**282.406**	**201.218**	**147.500**	**73.276**	**65.662**	**34.401**	**14.020**
Chişinău	712.218	**481.626**	58.945	99.149	6.446	**319.84**	8.868	11.605	13.595
Bălţi	127.561	**66.877**	30.288	24.526	243	**2.258**	297	2.889	183
Anenii Noi	81.710	**68.761**	6.526	4.135	235	**857**	481	699	16
Basarabeasca	28.978	**20.218**	1.948	2.568	2.220	**70**	1.544	410	–
Briceni	78.027	**55.123**	19.939	2.061	59	**314**	45	460	26
Cahul	119.231	**91.001**	7.842	7.702	3.665	**2.095**	5.816	1.104	6
Cantemir	60.001	**52.986**	969	710	519	**910**	3.736	169	2
Călăraşi	75.075	**69.190**	2.799	947	54	**1.490**	47	519	29
Căuşeni	90.612	**79.432**	2.469	3.839	653	**2.844**	1.108	267	–
Cimişlia	60.925	**52.972**	3.376	2.371	278	**331**	1.341	253	3
Criuleni	72.254	**67.046**	2.692	1.008	49	**1.170**	72	214	3
Donduşeni	46.442	**37.301**	5.893	2.714	31	**247**	36	220	–
Drochia	87.092	**74.369**	9.849	1.641	44	**675**	33	480	1
Dubăsari	34.015	**32.652**	521	611	45	**102**	16	68	–
Edineţ	81.390	**58.749**	16.084	5.083	143	**446**	91	792	2
Făleşti	90.320	**75.863**	10.711	3.064	39	**306**	32	267	38
Floreşti	89.389	**75.797**	8.023	4.633	45	**433**	51	407	–
Glodeni	60.975	**46.317**	11.918	1.693	32	**329**	44	641	1
Hânceşti	119.762	**108.189**	6.218	1.463	99	**3.046**	212	529	6
Ialoveni	97.704	**91.379**	1.117	1.112	95	**2.608**	935	407	51
Leova	51.056	**43.673**	1.245	1.167	432	**471**	3.804	255	9
Nisporeni	64.924	**60.774**	223	339	17	**2.329**	28	1213	1

Ocniţa	56.510	**32.491**	17.351	2.764	79	**104**	60	3.658	3
Orhei	116.271	**100.469**	4.520	2.216	113	**8.253**	90	596	14
Rezina	48.105	**44.721**	1.691	1.093	34	**375**	40	151	–
Râşcani	69.454	**50.391**	15.632	1.726	60	**777**	61	806	1
Sângerei	87.153	**74.139**	8.456	3.029	47	**1.162**	43	275	2
Soroca	94.986	**84.728**	4.752	2.601	53	**931**	48	1.869	4
Străşeni	88.900	**83.368**	985	1.576	70	**2.542**	109	249	1
Şoldăneşti	42.227	**40.354**	1.055	376	9	**299**	14	120	–
Ştefan Vodă	70.594	**65.318**	2.182	1.918	64	**562**	145	405	–
Taraclia	43.154	**5.980**	2.646	2.139	3.587	**29**	28.293	480	–
Teleneşti	70.126	**67.309**	879	537	16	**1.262**	16	94	13
Ungheni	110.545	**97.805**	7.743	2.766	90	**1.627**	93	421	–
Gagauz Yeri	155.646	**7.481**	4.919	5.941	127.835	**38**	8.013	1.409	10
în %									
Total	**100,0**	**75,8**	**8,4**	**5,9**	**4,4**	**2,2**	**1,9**	**1,0**	**0,4**
Chişinău	100,0	**67,6**	8,3	13,9	0,9	**4,5**	1,2	1,6	1,9
Bălţi	100,0	**52,4**	23,7	19,2	0,2	**1,8**	0,2	2,3	0,1
Anenii Noi	100,0	**84,2**	8,0	5,1	0,3	**1,0**	0,6	0,9	0,0
Basarabeasca	100,0	**69,8**	6,7	8,9	7,7	**0,2**	5,3	1,4	–
Briceni	100,0	**70,6**	25,6	2,6	0,1	**0,4**	0,1	0,6	0,0
Cahul	100,0	**76,3**	6,6	6,5	3,1	**1,8**	4,9	0,9	0,0
Cantemir	100,0	**88,3**	1,6	1,2	0,9	**1,5**	6,2	0,3	0,0
Călăraşi	100,0	**92,2**	3,7	1,3	0,1	**2,0**	0,1	0,7	0,0
Căuşeni	100,0	**87,7**	2,7	4,2	0,7	**3,1**	1,2	0,3	–
Cimişlia	100,0	**86,9**	5,5	3,9	0,5	**0,5**	2,2	0,4	0,0
Criuleni	100,0	**92,8**	3,7	1,4	0,1	**1,6**	0,1	0,3	0,0
Donduşeni	100,0	**80,3**	12,7	5,8	0,1	**0,5**	0,1	0,5	–

Drochia	100,0	**85,4**	11,3	1,9	0,1	**0,8**	0,0	0,6	0,0
Dubăsari	100,0	**96,0**	1,5	1,8	0,1	**0,3**	0,0	0,2	–
Edineţ	100,0	**72,2**	19,8	6,2	0,2	**0,5**	0,1	1,0	0,0
Făleşti	100,0	**84,0**	11,9	3,4	0,0	**0,3**	0,0	0,3	0,0
Floreşti	100,0	**84,8**	9,0	5,2	0,1	**0,5**	0,1	0,5	–
Glodeni	100,0	**76,0**	19,5	2,8	0,1	**0,5**	0,1	1,1	0,0
Hânceşti	100,0	**90,3**	5,2	1,2	0,1	**2,5**	0,2	0,4	0,0
Ialoveni	100,0	**93,5**	1,1	1,1	0,1	**2,7**	1,0	0,4	0,1
Leova	100,0	**85,5**	2,4	2,3	0,8	**0,9**	7,5	0,5	0,0
Nisporeni	100,0	**93,6**	0,3	0,5	0,0	**3,6**	0,0	1,9	0,0
Ocniţa	100,0	**57,5**	30,7	4,9	0,1	**0,2**	0,1	6,5	0,0
Orhei	100,0	**86,4**	3,9	1,9	0,1	**7,1**	0,1	0,5	0,0
Rezina	100,0	**93,0**	3,5	2,3	0,1	**0,8**	0,1	0,3	–
Râşcani	100,0	**72,6**	22,5	2,5	0,1	**1,1**	0,1	1,2	0,0
Sângerei	100,0	**85,1**	9,7	3,5	0,1	**1,3**	0,0	0,3	0,0
Soroca	100,0	**89,2**	5,0	2,7	0,1	**1,0**	0,1	2,0	0,0
Străşeni	100,0	**93,8**	1,1	1,8	0,1	**2,9**	0,1	0,3	0,0
Şoldăneşti	100,0	**95,6**	2,5	0,9	0,0	**0,7**	0,0	0,3	–
Ştefan Vodă	100,0	**92,5**	3,1	2,7	0,1	**0,8**	0,2	0,6	–
Taraclia	100,0	**13,9**	6,1	5,0	8,3	**0,1**	65,6	1,1	–
Teleneşti	100,0	**96,0**	1,3	0,8	0,0	**1,8**	0,0	0,1	0,0
Ungheni	100,0	**88,5**	7,0	2,5	0,1	**1,5**	0,1	0,4	–
Gagauz Yeri	100,0	**4,8**	3,2	3,8	82,1	**0,0**	5,1	0,9	0,0

Tabelul nr. 9. Distribuţia şi numărul moldovenilor şi ale altor etnii pe raioanele regiunii Odesa după recensământul din 2001 este redată în tabelul de mai jos:

În mii şi %	Total	Ucraineni	Ruşi	Bulgari	Moldoveni	Găgăuzi	Evrei	Albanezi	Greci	Alţii
REGIUNEA ODESA	**2455,7**	**1542,3**	**508,5**	**150,7**	**123,8**	**27,6**	**13,4**	**1,9**	**2,1**	**85,4**
%	100	62,8	20,7	6,1	5	1,1	0,6	0,1	0,1	3,5
ODESA municipiu	**1010,3**	**622,9**	**292**	**13,3**	**7,6**		**12,4**			**62,1**
%	100	61,6	29	1,3	0,7		1,2			6,2
BILHOROD-DNISTROVS'K (CETATEA ALBĂ)	**113,4**	**83,2**	**19,9**	**2,7**	**4,9**	**0,4**	**0,2**			**2,1**
%	100	73,4	17,5	2,4	4,3	0,4	0,2			1,9
IZMAÏL (ISMAIL)	**139,8**	**48,3**	**46,1**	**22,7**	**18,8**	**1,0**	**0,2**			**2,7**
%	100	34,5	33,0	16,2	13,4	0,7	0,1			1,9
ILLIČIVS'K (ILICIOVSC)	**54,1**	**36**	**15,4**	**0,6**	**0,4**					**1,7**
%	100	66,5	28,5	1	0,8					3,2
KOTOVS'K (COTOVSC)	**71,7**	**54,4**	**5,8**	**0,2**	**10,1**					**1,2**
%	100	75,9	8,1	0,3	14,1					1,7
TEPLODAR	**9**	**6,2**	**2,3**		**0,2**					**0,3**
%	100	68,5	25,7		1,7					4,1
JUŽNE (IUJNOE)	**24,2**	**15,9**	**7**		**0,2**	**0,3**				**0,8**
%	100	65,9	29		0,8	1,3				3
ANAN'ÏV (NANI)	**32,5**	**25**	**1,3**	**0,1**	**5,9**					**0,2**
%	100	77	3,9	0,2	18,1					0,8

ARCYZ (ARCIZ)	**51,7**	**14,2**	**11,5**	**20,2**	**3,3**	**0,9**			**0,7**	**0,9**
%	100	27,4	22,5	39	6,3	1,8			1,4	1,6
BALTA	**48,6**	**43,7**	**3,3**		**1**		**0,1**			**0,5**
%	100	89,8	6,7		2		0,2			1,3
BILJAÏVKA (BELIAEVCA)	**104,7**	**86,2**	**12,3**	**0,7**	**2,6**					**2,9**
%	100	78,5	11,7	0,7	2,5					6,6
BEREZIVKA (BEREZOVCA)	**36**	**31,4**	**2,6**	**0,2**	**0,6**	**0,1**				**1,1**
%	100	87	7,3	0,4	1,5	0,3				3,5
BOLGRAD	**75**	**5,7**	**6**	**45,6**	**1,2**	**14**		**1,6**		**0,9**
%	100	7,5	8	60,8	1,5	18,7		2,1		1,4
VELIKA MICHAJLIVKA	**32,7**	**25,9**	**4,7**	**0,3**	**1,2**					**0,6**
%	100	79,4	14,5	1,1	3,8					1,2
IVANIVKA	**29,7**	**22,1**	**2,5**	**3,3**	**1**	**0,2**				**0,6**
%	100	74,6	8,4	11,2	3,3	0,5				2
KILIJA (CHILIA)	**59,8**	**26,7**	**18**	**2,6**	**9,4**	**2,3**				**0,8**
%	100	44,6	30	4,3	15,8	3,8				1,5
KODYMA (CODÂMA)	**34,8**	**33**	**1**		**0,6**					**0,2**
%	100	94,8	2,9		1,6					0,7
KOMINTERNIVS'KE	**67,2**	**54,5**	**8,7**	**1**	**1,1**	**0,2**			**0,2**	**1,5**
%	100	81,1	13	1,4	1,6	0,2			0,3	2,4
KRASNI OKNY (OCNA ROŞIE)	**22,9**	**18,7**	**1,4**	**0,1**	**2,5**					**0,2**
%	100	81,7	6,2	0,3	11					0,8

LJUBAŠIVKA	**33,6**	**30,5**	**0,8**		**2**					**0,3**
%	100	90,6	2,5		5,9					1
MYKOLAÏVKA (NICOLAEVCA)	**20,2**	**18,5**	**0,5**	**0,1**	**0,7**					**0,4**
%	100	91,8	2,4	0,3	3,7					1,8
OVIDIOPOL'	**60,3**	**47,4**	**9**	**0,7**	**1,1**	**0,2**				**1,9**
%	100	78,7	15	1	1,8	0,3				3,2
ROZDIL'NA	**56,9**	**44,1**	**7,8**	**0,5**	**2,9**	**0,1**				**1,5**
%	100	77,6	13,7	0,9	5,2	0,2				2,4
RENI	**40,7**	**7,2**	**6,1**	**3,4**	**19,9**	**3,2**				**0,9**
%	100	17,7	15,1	8,5	49	7,9				1,8
SAVRAN'	**22,4**	**21,3**	**0,5**	**0,1**	**0,3**					**0,2**
%	100	95	2,4	0,2	0,5					1,9
SARATA	**49,9**	**21,9**	**7,9**	**10**	**9,4**	**0,2**				**0,5**
%	100	43,9	15,9	20	19	0,3				0,9
TARUTYNE (TARUTINO)	**45,2**	**11,1**	**6,3**	**17**	**7,5**	**2,7**				**0,6**
%	100	24,5	13,9	37,5	16,5	6				1,6
TATARBUNARY (TATARBUNAR)	**41,7**	**29,7**	**2,7**	**4,8**	**3,9**	**0,1**				**0,5**
%	100	71,3	6,4	11,5	9,4	0,2				1,2
FRUNZIVKA (FRUNZOVCA)	**21**	**18,9**	**0,6**		**1,2**					**0,3**
%	100	89,8	1,3		5,7					3,2
ŠYRJAJEVE (ŞIRIAEVA)	**29,8**	**26,8**	**0,9**	**0,1**	**1,5**					**0,5**
%	100	89,9	3,1	0,4	5,2					1,4

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 126-130

Ioan-Augustin GURIŢĂ

CÂTEVA CUVINTE DESPRE LUCA PÂRCĂLABUL DE CHIŞINĂU ŞI CTITORIA SA DIN IAŞI

Secolul al XVII-lea a reprezentat pentru oraşul Iaşi perioada în care au fost ctitorite cele mai multe biserici şi mănăstiri. Pe lângă ctitoriile domneşti, care au fost într-un număr foarte mare, mulţi dintre boieri au ctitorit în oraş sau în împrejurimile acestuia, biserici şi mănăstiri, dând Iaşilor aspectul unei „metropole ortodoxe". Dintre boierii care au ctitorit în Iaşi în această perioadă amintim pe marele vornic al Ţării de Jos, Nestor Ureche, vornicul Ursul Bărboi, marele logofăt Ionaşcu Gheanghea, Ianache postelnicul, hatmanul Nicoriţă, marele vistiernic Iordache Cantacuzino, postelnicul Iane Hadâmbul sau marele vornic al Ţării de Sus Solomon Bârlădeanul. Aceştia sunt printre principalii ctitori ai bisericilor şi mănăstirilor din Iaşi în această perioadă, excluşi fiind din această scurtă înşiruire domnii, care au avut cele mai importante contribuţii în acest sens. După cum se poate observa, ctitorii din Iaşii acestei perioade sunt în majoritatea dregători de prim rang însă există şi două importante excepţii: Luca pârcălabul de Chişinău, ctitorul bisericii Sfântul Nicolae de pe Uliţa din Afară şi Păun vameşul, ctitorul Mănăstirii Clatia. Despre Luca pârcălabul şi despre biserica sa vom vorbi în rândurile următoare.

Puţini locuitori ai Iaşilor mai ştiu astăzi că pe locul unde se află Casa de Cultură a Studenţilor, în vale de grupul statuar al „Voievozilor", s-a aflat până la începutul veacului trecut o biserică: Sfântul Nicolae cel Sărac. Ea este amintită pentru prima dată într-o lucrare de specialitate de N. A. Bogdan, în monografia Iaşilor, publicată la 1913[1]. Lăcaşul nu mai există astăzi, iar cu timpul chiar şi existenţa lui a fost dată uitării, istoriografia noastră păstrând doar puţine contribuţii referitoare la istoricul acestei biserici, fiind demn de menţionat un singur studiu bine documentat, aparţinând lui Constantin Turcu, publicat acum 42 de ani[2]. Am considerat că trebuie redeschis dosarul pentru cercetarea istoriei lăcaşului amintit mai sus, deoarece a reprezentat un important reper în geografia ecleziastică a

[1] N. A. Bogdan, *Oraşul Iaşi. Monografie istorică şi socială, ilustrată*, Iaşi, 1913, p. 230.

[2] Constantin Turcu, *O biserică din Iaşi dispărută: Sfântul Nicolae cel Sărac din Muntenime*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei", anul XLII, nr. 1-2, 1966, p. 96-108. Pentru bibliografia Bisericii Sfântul Nicolae cel Sărac vezi Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, 1974, p. 470.

Iaşilor secolelor XVII-XIX. Studiul de faţă nu-şi propune evocarea istoriei acestei biserici, ci, ne vom referi, în primul rând, la ctitor şi la motivaţiile pe care le-a avut pentru a ctitori o biserică în Iaşi, amintind şi câteva dintre daniile pe care le-a primit edificiul de la diferite persoane, până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea.

Anul fondării bisericii nu-l cunoaştem cu exactitate. Prima atestare documentară a bisericii o avem într-un document cu data 1 iunie 1690, în care „*Gligore fustaşul despre mariia sa doamna*" şi cu soţia lui Damaschina dăruiesc un loc de casă, pe Uliţa din Afară „*la sv(â)nta besiarică la S(ven)ti Neculaiu care iaste făcută de Luca părcălabul de Chişinău*"[3]. N. A. Bogdan preciza că „*se pare că ar fi făcută de un Luca pârcălab de Chişinău pe la 1672*"[4], respingând şi afirmaţia cronicarului Manolache Drăghici[5], care susţinea că biserica a fost ctitorită de Manolache Balş[6]. Manolache Balş a refăcut biserica la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi apoi la începutul celui următor, după cum vom vedea în rândurile de mai jos. Opinia că această ctitorie aparţine lui Luca pârcălabul de Chişinău este susţinută şi de Constantin Turcu[7], acesta făcând referire la acelaşi document din 1690.

Pârcălabul Luca a fost fiul preotului Istrate din Cristeşti-Lăpuşna şi al preotesei Călina[8], nepoata lui Toader sulgerul şi strănepoata lui Hârbor postelnicul[9]. A fost căsătorit cu Ghinia (Gherghina), sora lui Darie Cărăbăţ fiica lui Cărăbăţ pârcălabul, descendent al lui Cărăbăţ mare vornic în secolul precedent[10]. Pe Luca îl întâlnim pentru prima dată într-un document cu data de 5 august 1655, când Gheorghe Ştefan îi dăruieşte „*pentru slujbă dreaptă şi credincioasă*", seliştea Pulbereni pe Cogâlnic, în ţinutul Lăpuşna, şi valea numită Namesnicul, care au fost moşii domneşti, ale lui Drăguş vornicul, ai cărui copii, Drăguş şi Vasile[11], au vândut acest sat lui Cărăbăţ pârcălab[12], viitorul socru al lui Luca. Vasile Lupu a întors acei bani, moşiile şi valea redevenind domneşti[13]. Gheorghe Ghica i-a luat lui Luca aceste locuri, acuzându-l pe acesta de hiclenie împotriva lui Vasile Lupu[14]. Ştefăniţă Lupu

---

[3] Ioan Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. II, *Acte interne (1661-1690)*, Iaşi, 2000, p. 585-586, nr. 665 (în continuare *Documente*...).

[4] N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 230.

[5] Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei timp de 500 de ani, până în zilele noastre*, Iaşi, 1857, p. 83.

[6] N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 230.

[7] Constantin Turcu, *op. cit.*, p. 98.

[8] Ştefan S. Gorovei, *Enache (Ioasaf) Luca şi familia sa*, în *Miscellanea genealogica (II)*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie-Iaşi", XXIII, I / 1996, p. 448; Constantin Turcu, *op. cit.*, p. 98.

[9] Constantin Turcu, *op. cit.*, p. 98.

[10] Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, 1971, p. 372. Pentru familia Cărăbăţ vezi Ştefan S. Gorovei, *Mărturiile unui document*, în „Cercetări istorice" (serie nouă), XII-XIII, Iaşi, 1981-1982, p. 307-316.

[11] *Documente privitoare la târgul şi ţinutul Lăpuşnei*, ed. de Aurel. V. Sava, Bucureşti, 1937, p. 91-92, nr. 67 (în continuare *Documente Lăpuşna*).

[12] *Ibidem*, p. 74-76, nr. 56.

[13] *Ibidem*.

[14] *Ibidem*, p. 91-92, nr. 67.

îi redă moşiile şi valea, întărite apoi şi de Eustratie Dabija[15]. La 1669, Duca voievod întăreşte din nou satele şi valea, răsplătindu-l pentru serviciile aduse, Luca însoţindu-l pe domn la Constantinopol, cel mai probabil între prima şi a doua sa domnie[16].

La 1655 Luca era pârcălab de Lăpuşna[17], la 1662, fost pârcălab[18]; între 1666-1668 l-a însoţit pe Duca vodă la Constantinopol[19], iar la 1669 este din nou pârcălab, însă nu de Lăpuşna, ci de Chişinău[20]. Această schimbare din titulatura dregătoriei se datorează mutării centrului administrativ al ţinutului Lăpuşnei la Chişinău, târg nou înfiinţat de Eustratie Dabija în timpul domniei sale[21].

Împărtăşind ideea lui Constantin Turcu, considerăm că Luca, fiind om de încredere a lui Duca vodă a construit biserica din Iaşi într-una din domniile acestuia, mai precis în cea de a doua, care a fost mai lungă, între 1668-1672[22]. Se pare că anul propus de N. A. Bogdan nu este greşit, construirea aceste biserici situându-se în cam în aceeaşi perioadă[23]. Probabil a primit de la domn un teren în Mahalaua Muntenimii, unde a construit această biserică. Constantin Turcu era de părere că Luca părcălabul a ctitorit o biserică în Iaşi ca semn de recunoştinţă pentru Dumnezeu care l-a scăpat dintr-o primejdie de moarte fiind acuzat de hiclenie[24] de către Gheorghe Ghica. Un cumnat al lui Luca, spătarul Darie Cărăbăţ[25] a fost implicat alături de alţi boieri în complotul[26] îndreptat împotriva lui Vasile Lupu. Miron Costin[27] îl menţionează pe Darie, însă, Luca nu este întâlnit nici în cronică nici în documente vremii ca fiind implicat în acest conflict. Probabil însă că, înrudirea cu unul din artizanii complotului îndreptat împotriva lui Vasile Lupu, i-ar fi adus unele probleme.

Luca pârcălabul avut un singur fiu, pe Gavril Luca[28], care se va căsători cu Safta fata lui Gorie şetrarul, fiul lui Drăgan Leoa mare armaş[29].

---

[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem*, p. 92, 106-107, nr. 85.
[17] *Ibidem*, p. 74.
[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem*, p. 106.
[20] *Ibidem*.
[21] Constantin Turcu, *op. cit.*, p. 99.
[22] *Ibidem*.
[23] N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 230.
[24] Constantin Turcu, *op. cit.*, p. 99.
[25] Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 372.
[26] Petronel Zahariuc, *Ţara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ştefan Voievod (1653-1658)*, Iaşi, 2003, p. 154; idem, *Sfatul domnesc al lui Gheorghe Ştefan (I)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» Iaşi", tom XXXIII, 1996, p. 41.
[27] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, în *Opere*. Ediţie critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 156.
[28] *Documente Lăpuşna*, p. 92.
[29] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, VII, p. 83 (în continuare *Surete şi izvoade*). Gavril cumpără la 1680 o parte de ocină la Ciolăneşti pe Fălciu (*Ibidem*, p. 201), iar la 1681 cumpără de la mătuşa sa Tofana Răcleşoaia, fiica lui Drăgan comisul mai multe trupuri de ocină în jurul moşiei Bărboşi (*Ibidem*, p. 2-7. Pentru o spiţă a curgătorilor din Luca

A avut patru copii, Aniţa, căsătorită cu Ioniţă Iamandi, fost mare medelnicer, Adam Luca sulgerul, Ştefan Luca vistiernic al doilea şi Tofana, soţia comisului Grigoraş Arbore[30]. Gavril a murit probabil între 1718 şi 1721[31]. Din analiza documentelor avute la dispoziţie am putut observa că nici unul dintre urmaşii direcţi ai lui Luca nu a făcut danii acestei biserici. Probabil că scoaterea la lumină a unor noi surse documentare şi analize genealogice atente vor putea dezvălui anumite elemente de interes pentru istoria acestei biserici. Cert este faptul că aceşti descendenţi ai lui Luca s-au înrudit cu familii boiereşti importante ale Moldovei.

Cu ce a înzestrat Luca biserica nu se ştie însă din lipsa surselor documentare. Putem afirma cu siguranţă că Luca a dat bisericii tot locul domnesc pe care l-a primit, şi probabil, construind o casă pentru preotul slujitor şi dăruind câteva dughene pentru ca biserica să aibă un venit. La 1690, primul an în care este atestată biserica, Gligore fustaşul şi soţia lui Paraschiva dăruiesc bisericii un loc de casă[32]. Acesta va fi vândut 55 de ani mai târziu de către preoţi, biserica „*neavând nici un folos de la el*”[33]. La 1724, Vasile Cioară şi soţia lui dăruiesc un loc de casă preotului Ion Cogălniceanu şi familiei sale lângă celelalte locuri ale bisericii[34]. În data de 8 mai 1756, întâlnim pe preoţii de la biserica sfântul Nicolae ca vânzători ai unui loc de casă pe care ei îl primiseră de la o anume „baba Axintoaia”[35]. La 1760, Vasile Creţu şi soţia lui Ecaterina dau bisericii o căscioară care a fost făcută pe locul unde era acum cimitirul bisericii[36]. Biserica avut un cimitir pe care îl avem atestat în câteva documente. Din 1767 avem un act cu o hotarnică a bisericii de unde aflăm că biserica se învecina casele lui Ioniţă baş ceauş, cu Toader vornicul de poartă şi cu Ion vătavul[37]. La 1793, domnul Moldovei Alexandru Ioan Mavrocordat dăruieşte un loc bisericii chiar pe Uliţa cea mare, pe lângă curtea domnească[38]. Această danie este întărită la 1792 de domnul Alexandru C. Moruzi[39]. În acelaşi an, Petru Papazoglu măcelar şi soţia lui Casandra dăruiesc bisericii un loc de casă, pe care ei îl aveau moştenire de la părinţi[40]. În 1796, Casandra fata lui Constantin

---

pârcălabul vezi C. I. Andreescu, *Documentele Kogălnicenilor din Arhiva Fundaţiei Culturale Mihail Kogălniceanu*, în „Arhiva Românească”, anul VII, Bucureşti, 1941, p. 33.

[30] Cf. *Documente Lăpuşna*, p. 93.

[31] *Surete şi izvoade*, VII, p. 5, 224.

[32] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. II, p. 585-586, nr. 665.

[33] *Ibidem*, vol. V, p. 286, nr. 494.

[34] *Documente comunicate de Iacob Antonovici*, în „Ioan Neculce”, fasc. 5 (1925), p. 123, nr. 2 (în continuare Antonovici, *Documente*).

[35] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. VI, p. 23, nr. 26.

[36] Antonovici, *Documente,* p. 126, nr. VIII.

[37] Ioan Caproşu, *Documente...*, vol. VI, p. 677, nr. 769.

[38] C. I. Andreescu, *Ştiri noi asupra aducerii apei la Iaşi în cursul sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea*, în „Arhiva Românească”, vol. III, 1939, p. 203 şi anexa 15, p. 267-268 şi anexa 16, p. 268-269.

[39] *Ibidem*.

[40] Antonovici, *Documente*, p. 127, nr. XI.

suiulgiul şi cumnata sa Smaranda dăruiesc bisericii un teren situat lângă acesta[41].

Biserica a fost una de dimensiuni modeste, construită din lemn, lucru pe care îl aflăm dintr-o carte de stăpânire dată de mitropolitul Veniamin Costachi la 1804, unde se spune că, de la 1786[42], edificiul aflându-se într-o ruină totală, Manolache Balş zideşte o biserică din temelie, şi un turn clopotniţă. La 1800 lăcaşul se afla din nou în stare de ruină. Acest îl aflăm dintr-o jalbă a preoţilor, din 6 octombrie 1800, prin care se plâng domniei că, din cauză că unii chiriaşi de pe unele locuri ale bisericii nu au plătit datoriile, această lipsă de fonduri fiind şi cauza pentru care, spuneau preoţii, că biserica a ajuns în acea stare de ruină[43]. Lăcaşul este distrus complet în urma cutremurului din 1803[44], fiind apoi refăcut tot de Manolache (Emanoil) Balş[45]. În primii ani ai secolului trecut, în Iaşi s-a stârnit o amplă discuţie dacă biserica va fi dărâmată sau restaurată, deoarece construcţia ajunsese într-o stare avansată de degradare. Cu toată opoziţia clericilor slujitori, şi chiar dacă, la 1908, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice dădea un răspuns afirmativ în problema restaurării bisericii[46], biserica a fost dărâmată, la 1913, fără a mai fi reconstruită[47].

Sperăm că mica noastră contribuţie va fi continuată, un subiect pe care-l avem în atenţie este cel al preoţilor care au slujit în această biserică, precum şi evoluţia ei şi a proprietăţilor pe parcursul secolului al XIX-lea. Importanţa acestui edificiu pentru istoria Iaşilor este una de netăgăduit. Aflată în momentul ridicării la marginea Iaşilor, se poate observa pe parcurs cum Iaşii se extind către nord, cu timpul biserica nemaifiind una mărginaşă. Cu toate că acest locaş nu mai există, existenţa lui nu trebuie dată uitării, datoria noastră fiind aceea de a reînvia şi a reda valorile trecutului reflectate şi prin existenţa acestor monumente religioase, simboluri ale spiritualităţii şi trecutului românesc.

---

[41] *Ibidem*, p. 128, nr. XII.
[42] Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Iaşi (**DJIAN**), Documente, DCCXCIII / 19.
[43] *Ibidem*, DVII / 19.
[44] *Ibidem*, DCCXCIII / 19.
[45] *Ibidem*; Manolache Drăghici, *op. cit.*, *loc. cit.*
[46] **DJIAS**, DVII / 139.
[47] Constantin Turcu, *op. cit.*, p. 101.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 131-134

Vasile POP-LUCA

BASARABIA – PĂMÂNT ROMÂNESC

Un subiect interzis ca şi multe altele nu numai pentru mijloacele de informare in masă ci şi pentru specialişti. Puţini au fost chiar şi profesorii universitari care au îndrăznit să abordeze acest capitol din istoria naţională a poporului român, unii din oportunism, alţii poate de teamă.

Articolul de faţă nu-şi propune să clarifice problema, ceea ce este şi imposibil, ci să puncteze câteva momente din istoria acestui teritoriu locuit din totdeauna de români alături de care în timp s-au aşezat şi alţii de alte naţionalităţi.

Teritoriul situat între Prut, Nistru şi Marea Neagră locuit de români, începând cu secolul al XVIII-lea a constituit, ca de altfel toate cele trei Ţări Române, obiect râvnit de ţarism în tendinţa sa de a-şi întinde stăpânirea până la Bosfor şi Dandanele pe seama Imperiului Otoman în decădere, cucerirea Constantinopolului şi instaurarea unei dominaţii totale în întreaga lume ortodoxă.

Începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea această direcţie se profilează din ce in ce mai puternic.

Prezenţa stăpânirii otomane în Europa era un obstacol serios în calea dezvoltării resurselor de care dispunea Peninsula Balcanică. Şi ţarismul a ştiut să profite de pe urma poziţiei sale favorabile. Creştinii din partea europeană a Imperiului Otoman aproape exclusiv de religie greco- ortodoxă erau coreligionamii ruşilor iar printre ei slavii – sârbii şi bulgarii – erau şi de acelaşi neam. Profitând de aceste atuuri Rusia şi-a luat misiunea de apărător al creştinilor ortodocşi oprimaţi pentru ca – sub masca eliberării – terenul să fie pregătit pentru cucerire.

Astfel, de la intrarea lui Petru cel Mare in Principatele dunărene, Rusia s-a îngrijit de „independenţa lor". La Congresul de la Nemirov din 1737 ţarul Ana Ivanovna a cerut sultanului independenţa Principatelor Române sub protectoratul Rusiei.

În anul 1782 Rusia obţine dreptul de a-şi instala consulat în Principatele dunărene iar în urma războiului ruso – turc din 1787-1792 ocupă teritoriile până la Nistru ajungând astfel vecină cu Moldova.

Caracterul expansionist al politicii externe promovate de ţarism se manifestă şi în timpul lui Alexandru I (1801-1825) care urmărea cu perseverenţă aplicarea în viaţă a testamentului lui Petru I. În timpul tratatelor de la Tilsit (1807) şi Erfurt (1808) el pactizând cu Napoleon I.

Napoleon îi promisese categoric Moldova şi Valahia şi-l lăsase să întrevadă perspectiva unei împărţiri a Turciei, cu excepţia Constantinopolului.

Dar, conform tratatului de la Bucureşti din 16 mai 1812 numai Moldova până la Prut este anexată de Rusia.

Niciodată Rusia nu avusese o poziţie atât de puternică. Dacă pentru cuceririle Ecaterinei şovinismul rus mai găsise unele pretexte – nu vreau să spun de justificatire, ci de scuză, – pentru cuceririle lui Alexandru I nici vorbă nu poate fi de aşa ceva. Basarabia a fost şi este locuită de români. Aici nici vorbă nu poate fi de unirea unor neamuri înrudite risipite care poartă numele de ruşi, aici avem de-a face pur şi simplu cu o cucerire prin forţă a unor teritorii străine, pur şi simplu cu un jaf.

Un jug – turcesc – a fost schimbat de altul – ţarist. Mai mult ţarismul a dezmembrat un popor, a muşcat din trupul viu al unei naţii.

Politica agresivă, perfidă, a ţarismului era bine chibzuită şi în plan tactic. Mai întâi el îşi extinde sfera de influenţă şi dominaţie pe teritorii mari ca apoi să înghită câte o bucată din ele. Urmăriţi cu atenţie etapele de cucerire: a) instituirea consulatului rus în Principatele dunărene după războiul ruso-turc din 1768-1774, b) încorporarea în cadrul imperiului a ţinutului dintre Bug şi Nistru după următorul război ruso-turc din 1787-1792, c) consolidarea poziţiilor ţarismului în Principate până la recunoaşterea de către Turcia (printr-un hati-şerif special publicat în anul 1802) a dreptului Rusiei de a apăra interesele Moldovei în faţa Porţii şi, d) acapararea Basarabiei în 1812.

După ocupare la Chişinău au fost numiţi ca episcopi Gavril Bănulescu-Bodoni (1812-1821), Dimitrie Sulina (1821-1844), Irinah Popov (1844-1858), Antonie Socolov (1858-1871), Pavel Lebedev (1871-1882), Serghil Leapideschi (1882-1891), Isak Polojenscki (1891-1892), Neofit Nevodcikov (1892-1898), Iakov Peatniţki (1898-1904), Vladimir Sinkov (1904-1908) ş.a.m.d.

Sub stăpânirea rusă, moldovenii de peste Prut, timp de peste un secol, n-au avut nici o şcoală „anume destinată culturii lor naţionale şi peste 50 de ani nici o şcoală în care să se predea limba lor măcar ca o simplă curiozitate lingvistică" (P. Cazacu, Moldova dintre Prut şi Nistru 1812-1918).

Primii care au manifestat pentru reintroducerea limbii materne au fost elevii Seminarului Teologic din Chişinău care, in ziua de 20 noiembrie 1905, au declarat grevă şi între cele 27 de puncte ale petiţiei lor, la punctul 7 cer să se introducă în programul şcolar predarea obligatorie a limbii moldoveneşti.

Revoluţia burgheză din Rusia pe plan intern precum şi războiul cu Japonia au fost cele două evenimente majore care au zdruncinat ţarismul în Rusia.

Cum la 1867, prin regulamentul nou limba română este scoasă din seminarul de la Chişinău, episcopul Vladimir sub presiunea adunării deputaţilor preoţilor ortodocşi din Basarabia intervine pe lângă Sinodul bisericii ortodoxe ruse şi solicită, prin adresa nr. 56 / 1905 „de a se dezlega Frăţinii Naşterii lui Hristos din Chişinău a tipări in limba moldovenească cu

buchii slavoneşti (chirilliţa)" cărţile Sfintei Scripturi şi cele pentru slujba bisericească, precum Evanghelia, Psaltirea, Ceaslovul şi altele asemenea „după chipul cărţilor care au fost tipărite la Chişinău în veacul al XIX-lea – adică după cele din România. Sfântul Sinod al Bisericii ruse aprobă prin ucazul din 25 aprilie 1905 tipărirea mai sus numitelor cărţi „după căutarea lor de către cenzura duhovnicească" de la Sankt Petersburg.

Anul următor, 1906, „Comitetul de învăţătură" din Chişinău, cu adresa numărul 562, solicită desfiinţarea „în seminarul duhovnicesc" a catedrei de limbă evreiască şi „aşezarea în locul ei a catedrei de limbă moldovenească".

Imperiul ţarist rus era puternic frământat de spiritul revoluţionar revendicativ al popoarelor care solicitau drepturi sociale şi naţionale.

Urmare acestei cereri, „după ucazul Împărăteştii Sale Măriri" Sinodul Bisericii ortodoxe ruse a hotărât că „neavând temei a desfiinţa catedra de limbă evreiască ..., de altă parte având în vedere trebuinţele locuitorilor moldoveni aflători in Basarabia într-un număr însemnat (83%), Preasfântul sinod unindu-se cu încheierea Comitetului de Învăţătură" hotărăşte a lăsa la voia Preasfinţiei Voastre „a introduce in clasele a V-a şi a VI-a din seminar predarea şi învăţarea limbii moldoveneşti ca obiect neobligatoriu, cu mijloace financiare eparhiale proprii în timpul liber al seminariştilor". Ucazul a fost comunicat cu adresa nr.12066 din 31 octombrie 1906.

Solicitările nu se opresc aici. Popoarele simţind dificultăţile prin care trece imperiul cer drepturi care se încadrau in limitele admisibile.

Acelaşi episcop Vladimir, sub presiunea Comitetului Şcolar cu adresa 675 solicită aprobarea ca elevii din clasele a V-a şi a VI-a de seminar să înveţe „cântarea bisericească moldovenească" după dorinţa „preoţimii de acolo". Prin ucazul trimis cu adresa numărul 2617 din 14 decembrie 1907 se încuviinţează şi acest drept pierdut în urmă cu mai mult de 50 ani.

Iată într-un interval de patru ani preoţimea română din Basarabia reuşeşte să obţină drepturi la care în urmă cu un deceniu nici nu îndrăznea să gândească.

Aşa cum intelectualitatea română din Ardeal îşi revendica prin „Memorandumul din 1892 drepturile seculare pentru poporul pe care îl reprezenta, preoţimea şi intelectualitatea basarabeană reuşeşte să obţină reintroducerea limbii materne în şcoală şi biserică.

Mai mult, la sfârşitul anului 1907 se obţine aprobarea pentru apariţia unei reviste lunare bisericeşti „ Luminatoriul" care va fi tipărită in tipografia proprie achiziţionată din banii strânşi prin grija unui comitet format din protoiereul Constantin Popovici, ieromonahul Gurie, preoţii Constantin Parfenie şi Alexandru Eustratie. Mănăstirea Dobruşi dăruieşte casele in care va fi instalată tipografia a cărei Comitet de Administraţie va fi format din protoiereii Mihail Ciachir şi Mihail Cecan, casier şi corector a fost protoiereul Iustin Ignatovici, iar G. D. Constantinescu, profesor de limbă moldovenească era simplu corector.

Cărţile bisericeşti, revistele culturale şi abecedarele tipărite au fost adevărate monumente de limbă şi cultură română prin intermediul cărora,

alături de cuvântul rostit preoţimea română a reuşit să păstreze şi să transmită limba maternă şi prin ea sentimentul iubirii de ţară şi speranţa că timpul va lucra in beneficiul celor ce formau peste 83% din populaţie.

Unirea de la 27 martie 1918 a fost posibilă şi datorită conservării sentimentului de apartenenţă religioasă, culturală şi naţională cultivat de preoţii ortodocşi români din statele din Basarabia in limba maternă – limba română.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 135-142

Irina IONIŢĂ

PRECIZĂRI DOCUMENTARE PRIVIND ÎNCEPUTURILE VIEŢII MEDICALE LA SPITALUL MĂNĂSTIRII SF. SPIRIDON DIN IAŞI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA, OGLINDITE ÎN *DOCUMENTELE IAŞILOR*

Lucrarea de faţă porneşte de la premisa că, deşi s-a scris foarte mult despre istoricul spitalului ce a funcţionat în cadrul mănăstirii Sf. Spiridon din Iaşi, primul spital din Moldova, lipsa abordării documentare a dat naştere recent la afirmaţii imprecise, adeseori cu caracter apologetic şi într-un veritabil stil publicistic, iar lucrări mai vechi cu privire la acest subiect, deşi au o abordare ştiinţifică, nu utilizau documente istorice, publicate ulterior. În acelaşi timp, comunicarea de faţă se înscrie într-un proiect mai larg, care intenţionează să reliefeze informaţii cuprinse în *Documentele Iaşilor*... cu privire la evoluţia vieţii medicale ieşene până în epoca modernă.

Dintr-o rapidă parcurgere a cărţilor despre istoria oraşului, cel puţin a volumului *Iaşii vechilor zidiri*, care oferă cititorului, deocamdată, cea mai competentă istorie a oraşului, oricine poate constata că mănăstirea Sf. Spiridon nu este nici pe departe un aşezământ religios cu vechime în istoria Moldovei; el are, însă, un prestigiu cu totul special în viaţa oraşului, mai ales datorită faptului că a adăpostit şi a organizat asistenţa medicală în cadrul spitalului cu acelaşi nume, a cărui istorie, în lipsa cercetării documentelor din Fondul Spiridonie, de la Arhivele Naţionale, Filiala Iaşi, şi fără coroborarea izvoarelor documentare publicate, nu poate fi cunoscută decât în mod superficial.

În 1751 (7260) decembrie 25, Ştefan Bosie a cumpărat cu 400 lei un loc de la căpitanul Gheorghe Carp, intenţionând să construiască aici, pe Uliţa Hagioaiei, o biserică închinată Sf. Spiridon, făcătorul de minuni din calendarul ortodox[1]. Întrucât vânzarea s-a făcut cu nedeplină legalitate, iar în anul următor vânzării construirea mănăstirii era primejduită de rudele lui Gheorghe Carp („Şi sculându-s(e) rudeale meale Buhuşeştii a opri locul să nu s(e) zidiac(ă) mănăstirea”[2]), la 2 iunie 1752, acesta reglementează pretenţiile rudelor asupra locului din Uliţa Hagioaiei. La data reglementării

[1] Ioan Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. V, *Acte interne (1741-1755)*, Iaşi, 2001, nr. 674 / 1751 (7260) decembrie 15, p. 433.

[2] *Ibidem*, nr. 701 / 1752 (7260) iunie 2, Iaşi, p. 451-451.

pretenţiilor la moştenire din partea Buhuşeştilor, construcţia începuse, căci documentul menţionează că lar acest lucru: „Şi fiindu că s(ă) mănăstirea pe acel loc n-am putut să întorcu locul de la cei ce-l vândusăm”[3].

Zidirea s-a făcut repede, căci la 11 mai 1755 (7263) era gata, după cum rezultă dintr-un document privitor la o casă aflată „pe Uliţa Muntenimii din gios de mănăstire Sfeti Spiridon”[4]. Din documentele de mai sus rezultă că Mănăstirea Sf. Spiridon a fost construită după ce, în anul 1751, a fost cumpărat locul viitorului aşezământ, din iniţiativa unei persoane particulare şi nu aşa cum ne-am aştepta din ordinul domniei, iar în 1755 era cunoscută deja, căci reprezenta un etalon de orientare în geografia ieşeană.

Deşi documentele de epocă menţionează prezenţa „doftorilor” (a doftorului Moisă, de pildă, a cărui prezenţă în oraşul Iaşi a fost deja relevată[5], dar şi a altora, ca, de pildă, a gerahilor, a ipochirurgilor ori a spiţerilor, despre care ne vom ocupa cu alt prilej), nu avem nici o menţiune în *Documentele Iaşilor…* cu privire la începutul activităţii unui spital, organizat ca instituţie, deşi se ştie că, în tot cursul Evului Mediu, monahii se ocupau şi de îngrijirea bolnavilor.

Abia într-un document din mai 1756, dispunem de o menţiune documentară, importantă: domnului Moldovei, Constantin Mihai Racoviţă, făcea atunci o consistentă scutire de dări Mănăstirii Sf. Spiridon „ce acmu de nou s-au zidit din temelie aice în oraşul Ieşilor”[6], stabilind totodată ca 20 de străini, stabiliţi în oraş, să slujească mănăstirii, scutiţi fiind de biruri către domnie („cari oamini să fie nelipsiţ(i) pentru posluşania sfintei m(ă)n(ă)stiri”[7]). Documentul precizează, deci, că în mai 1756, la cinci ani de la cumpărarea locului, aşezământul monahal funcţiona suficient de bine pentru a câştiga prestigiu social şi protecţia domniei, dar documentele cercetate pentru prezenta lucrare nu avem nici o informaţie legată de momentul sfinţirii, deci al inaugurării activităţii religioase şi nici legată de momentul înfiinţării spitalului, care funcţiona, conform tradiţiei, în cadrul aşezământului.

Câţiva ani mai târziu, la o dată cuprinsă între 1 septembrie 1759 şi 31 august 1760, Ioan Theodor Calimah (august 1758 – mai 1761) impune negustorii „lipscani”, ce aduceau aici sau doar tranzitau mărfuri de la Leipzig prin Ţara Moldovei, un bir destinat să mărească veniturile Mănăstirii Sf. Spiridon, întrucât erau „trebuinţe de multă cheltuială pentru acei ticăloşi şi neputincioaşi bolnavi”, „pentru hrana şi sprijiniala a atăţa ticăloşi şi neputincioşi bolnavi”[8]. Din document rezultă o anumită mândrie a domnului, legată de actul fondării unui spital în capitala Moldovei: „Dar

---

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*, nr. 849 / 1755 (7263) mai 11, p. 575.

[5] Irina Ioniţă, *A Renowned 17th Century Doctor from Iaşi: „Moisă the doctor”*, în Mariana Flaişer (coord.), *Tradiţie şi modernitate în Iaşul literaturii şi lingvisticii româneşti. Simpozion naţional cu participare internaţională dedicat aniversării a 600 de ani de la prima atestare documentară a oraşului Iaşi*, Iaşi, 2008, p. 156-160.

[6] *Documente…*, vol. VI, *Acte interne (1756-1770)*, nr. 28 / 1756 (7264) mai 15, p. 24.

[7] *Ibidem*.

[8] *Ibidem*, nr. 238 / 1759 septembrie 1-1760 august 31 (7268), p. 205-206.

fiindcă dintru vrere dumnezăiască, nu-au luminatu a să face spitale, adecă bolniţă, aice în Iaşi, la mănăstire Svăntului marelui ierarh Spiridon făcătoriul de minuni”[9]. Deci, cel târziu în august 1760, spitalul funcţiona sub protecţie domnească, dar şi a Mitropoliei, în incinta mănăstirii, foarte probabil ca un corp separat al aşezământului, mai ales dacă ţinem seama de ravagiile ciumei din 1734. Deci, la câţiva ani de la recunoaşterea mănăstirii, spitalul funcţiona, era deja recunoscut şi protejat de domnie.

În mai 1760, inventarul bunurilor mănăstirii, rămase la moartea egumenului Iosaf[10], menţionează daniile bogate ale multor persoane, începând cu Vasile Ruset, jic(nicerul) Ştefan Bosie şi negustorul lipscan Anastasie, acestea din urmă conţinând şi numeroase cărţi de cult. Sama cheltuielilor mănăstirii pe un an, alcătuită la 1 iunie 1760 de către Ştefan Bosie[11], menţionează mai multe plăţi către preoţi şi slujitori, dar nici una către vreun doftor. Anastasie lipscanu va întocmi, la 1 ianuarie 1761[12], sama veniturilor mănăstirii pe anul precedent, dar la capitolul cheltuieli nu sunt menţionate niciun fel de plăţi pentru doftori, gerahi, spiţeri ori medicamente (sămile mănăstirii alcătuiesc subiectul unei alte intervenţii).

De la Ioan Theodor Calimah şi până la Unirea din 1859, mai toţi domnii Moldovei au fost conştienţi de importanţa susţinerii aşezământului medical, căci era, cum spunea Calimah „un fapt carele să aducă la toţi fericire şi patrie lor la bună stare”[13] şi, pe măsura apropierii de epoca modernă, informaţiile devin mai numeroase. În anul următor, în aprilie 1860[14], acelaşi domn este preocupat să descopere mijloace prin care „să să poată păzi şi chivernisi un spital, adecă bolniţă, aice în oraşul Iaşului, care s-au aşăzat să fie la svânta mănăstire al Svântului ierarhu Spiridon, pentru căutare şi grija bolnavilor”, fapt „cunoscut de cătră toţ(i) de obşte a fi, şi lui Dumnezău plăcut, dar şi patrii foarte trebuincios”[15]. Cele două documente nu au fost singurele emise de Calimah, legate de îmbunătăţirea administrării şi dotarea bolniţei de la Sf. Spiridon, căci vodă singur mărturiseşte: „pre lângă alte osăbite mile ce-am rânduit domniia mea la trebuinţa cheltuielilor acestui spital, precum arată hriasoavele domneşti”[16].

De data aceasta, însă, domnul dăruieşte „un săcriiu cu toate trebuincioasă hieră de gerah”, adică o trusă cu instrumente chirurgicale, „ca să fie la trebuinţa spitalului nelipsite nici o dată”[17], deci nu trebuia să părăsească incinta spitalului spre folosinţă personală, a puternicilor zilei enumeraţi de domn în continuare, ci trebuia să fie folosită inclusiv pentru săraci[18]. Darul fiind foarte scump şi rar, desigur, adus din străinătate („care

[9] *Ibidem*, p. 206.
[10] *Ibidem*, nr. 284 / mai 1760 (7268), p. 244-247.
[11] *Ibidem*, nr. 295 / 1760 iunie 1, p. 255-256.
[12] *Ibidem*, nr. 328 / 1761 (7269) ianuarie 1, p. 282-283.
[13] *Ibidem*, p. 205.
[14] *Ibidem*, nr. 276 / 1760 (7268) aprilie 15, p. 239-240.
[15] *Ibidem*, p. 239.
[16] *Ibidem*.
[17] *Ibidem*.
[18] *Ibidem*.

hieră nu puţână sumă de bani cuprindu”[19]), domnul porunceşte să se facă „un izvod cu pecete domnii mele” (un inventar al pieselor”), care să fie dat în grija epitropilor mănăstirii, cu menţiunea fermă de a nu fi înstrăinat din zestrea mănăstirii nici de domnii viitori, nici de marii boieri ai ţării, nici de chirurgii lor. Mai mult decât atât, nefiind convins de eficienţa blestemul laic, Ioan Theodor Calimah obţine protejarea trusei prin blestemul mitropolitului Gavriil către feţele monahale care ar jindui la înstrăinarea trusei chirurgicale.

În anii următori, probabil că activitatea de îngrijire a bolnavilor în cadrul spitalului de la mănăstirea Sf. Spiridon s-a dezvoltat, numele lui s-a răspândit. Peste doar câţiva ani, la 7 septembrie 1764, Ştefan Racoviţă, domnul Ţării Româneşti (ianuarie 1764 – august 1765), se îngrijeşte de bunăstarea materială a spitalului, închinându-i veniturile mănăstirii Sfânta Maria din Roman, inclusiv cele două metoace: „legăm şi închinăm această a noastră mai sus numită ctitoricească mănăstire de la Roman împreună şi cu două metoace ale ei [...] la mai sus numitul spital din Iaşi a Sfântului Spiridon, orânduind prin hrisovul acesta a domnii mele, ca de acum înainte să fie supusă şi supt stăpânirea şi chiverniseala acestui spital a lui S(fin)tii Spiridon, împreună cu toate daniile şi altele ce are mişcătoare şi nemişcătoare”[20]. Deci, închinarea nu se face către mănăstire, ci către spitalul mănăstirii, ceea ce înseamnă că ponderea şi importanţa spitalului în cadrul mănăstirii crescuse, însă epitropii mănăstirii sunt însărcinaţi „să ia cu amănuntul socoteala în toţi anii de toate veniturile de peste an şi de cheltuielile cele cu cale [...] să fie mănăstirii de ajutoriu şi de întărire, părinţilor călugări de hrană şi de chivernisire”[21].

La 27 februarie 1767[22], când îşi face diata, hatmanul Vasile Roset, menţionează că pentru sufletul său, lăsa spitalului şi mănăstirii Sf. Spiridon după moartea sa, mai multe sate, cu mori, heleşteie şi cete de ţigani, trecute toate în scrisori şi ispisoace, spre păstrare la vechiliii mănăstirii, după cum tot mănăstirii lăsa viile din Copou, livada, crâşma din Târgul Făinii, crâşma din Surlărie, cu tot cu locul de dugheană. La moartea soţiei sale, crâşma din Cizmărie urma să revină tot spitalului „pentru chivernisala şi hrana bolnavilor şi a streinilor”.

Un alt domn al Moldovei din familia Calimah, Grigorie Ioan Calimah (ianuarie 1767 – iunie 1769), acordă, la 28 septembrie 1767, un aşezământ pentru mănăstirea şi pentru spitalul Sfântul Spiridon[23], care pare să fie cel dintâi regulament privind administrarea spitalului. După ce, în preambulul documentului, face cunoscută profesia de credinţă privind filantropia şi rolul ei social, subliniază contribuţia tatălui său, Ioan Theodor Calimah, la protejarea lăcaşurilor de cult, inclusiv la a spitalului, prin numeroase „mile

[19] *Ibidem*.
[20] *Ibidem*, nr. 604 / 1764(7273) septembrie 7, Bucureşti, p. 526.
[21] *Ibidem*.
[22] *Ibidem*, nr. 768 / 1767 (7275) februarie 27, p. 670-676.
[23] *Ibidem*, nr. 810 / 1767 septembrie 28, p. 713-718.

au miluit şi au îmbogăţit”[24] mănăstirea, danii înscrise în hrisoavele păstrate în arhiva mănăstirii. Grigore Calimah atribuie tatălui său iniţiativa înfiinţării spitalului, după exemplul aşezămintelor de acest fel existente în ţările străine: „socotit-am că bine şi folositor lucru iaste precum la alte părţi de locuri aşa aice în ţar(a) şi oraşul acesta, la această sv(â)ntă mănăstire să s(e) aşazi şi să s(e) facă spital, adec(ă) bolniţă spre priimirea şi tămăduirea ticăloşilor bolnavi, atât a celor peminteni, cât şi a celor streini şi nemernici [...]”[25]. Important este însă nu domnul care a aprobat înfiinţarea spitalului, ci faptul că actul medical se practica nediscriminatoriu, faţă de străini ori de pământeni şi în mod continuu („de a pururea şi în toată vreme”[26]), chiar şi în zilele de sărbătoare.

Daniile anterioare, ale tatălui său, ale lui Grigore al III-lea Ghica din prima lui domnie (1764-1767), necunoscute încă, dar confirmate de documentul de faţă, ori ale lui Ştefan Racoţi, în favoarea spitalului, sunt întărite, apoi continuate de Grigore Calimah („le-am întărit şi le-a epichirosit prin deosebit a domnii mele hrisoave” pentru „chiverniseala şi buna întemeiere a bolniţii”[27]), dar lor li se adaugă aşezământul de faţă, care are un caracter administrativ. Dacă până acum domnii se mulţumeau să facă danii, lăsând mai buna sau mai puţin buna organizare a spitalului în grija epitropilor mănăstirii, acum domnul intervine şi impune reguli stricte, „rânduiala bolniţii, în ce chip să s(e) urmeze şi să s(e) păzască”[28].

După ce enumeră veniturile, ce urmează să fie încasate de mănăstirea Sf. Spiridon, inclusiv pentru mărfurile de „lipscărie”, domnul întăreşte mănăstirii calitatea de „stavropighion”, care-i asigură libertatea de a-şi alege egumenii[29]. Însă partea cea mai importantă a aşezământului are în vedere structura administrativă a spitalului, plata corpului medical, obligaţiile doctorilor şi metode punitive, care ar trebui să asigure buna funcţionare a instituţiei. Mănăstirea, ca şi spitalul, sunt conduse la această dată de către chir Sofronie Irinupoleos, „purtător de grij(ă) şi chivernisitor sfintei măn(ă)stiri”, plătit cu suma de 84 de lei şi 10 bani pe lună, în afară de alte produse şi alţi bani primiţi în calitate de epitrahil. Este obligat să facă slujba de liturghie în fiecare sâmbătă, să vegheze să nu se facă vreun „sfeterizmos” (furtişag) din averea mănăstirii, şi să anunţe epitropii de neascultarea preoţilor, a diaconilor, a călugărilor ori a altor slujitori, el fiind însă în afara oricărei posibilităţi de pedeapsă.

Corpul medical al spitalului Sf. Spiridon era format dintr-un medic-şef „doftorul cel mare”, un doftor, gerahul prim şi al doilea gerah, doftorul care îngrijeşte fabrica de la Chipereşti şi un al treilea gerah la Ocnă. Spiţerul şi spiţeria erau separate.

---

[24] *Ibidem*, p. 714.
[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*.
[27] *Ibidem*.
[28] *Ibidem*.
[29] *Ibidem*, p. 716.

„Doftorul cel mare a domnii" era, probabil, medicul-şef al spitalului, nu numai medicul Curţii domneşti şi al unora dintre marii boieri; avea un salar de 50 de lei. Avea în subordine restul personalului medical, inclusiv spiţerul: „purta de grij(ă) şi lua sama rânduitului doftor a bolniţii i a gerah(u)lui i a spiţeriului cum şi altora carei sânt rânduiţi", supraveghea „chivernisala şi odihna bolnavilor", medicaţia dată de spiţer (farmacist) şi mâncarea bolnavilor, în cadrul celor 2 vizite săptămânale, scutit fiind doar în caz de boală.

Doftorul spitalului primea 70 de lei pe lună, dar primea daruri prin hrisov de la domn. În cadrul celor două vizite pe zi, dimineaţa şi „la chindie", vedea toţi bolnavii şi dădea medicaţia „cu răţetă". Pentru urgenţă, venea la orice oră din zi sau din noapte.

Spitalul avea mai mulţi chirurgi, care în documentele vremii apar cu numele de *gerahi*. Primul gerah primea 40 de lei pe lună, era şeful celorlalţi gerahi, şi avea aceleaşi obligaţii ca doftorul curent, inclusiv dreptul de a fi dăruit prin hrisov.

Al doilea gerah şi al treilea primeau câte 20 de lei şi aveau aceleaşi obligaţii ca primul gerah. Al treilea gerah locuia în incinta spitalului, căci trebuia să fie prezent oricând era chemat, şi supraveghea luarea „doftoriilor" şi mâncarea bolnavilor „la orânduitele ceasuri". Doctorul de la Chipereşti primea 15 lei pe lună, iar gerahul de la Ocnă 10 lei.

Farmacia (spiţeria) funcţiona în curtea mănăstirii „prin cheltuiala măn(ă)stirii". Întrucât doftorii anteriori făcuseră numeroase abuzuri („afierosiri"), domnul acordă mănăstirii monopolul în domeniu spiţeriei şi interzice prin acest document înfiinţarea altei farmacii în oraşul Iaşi, unde să fie vândute medicamente. Ca o confirmare a faptului, în cazul în care, totuşi, spiţeria de la mănăstire nu ar fi făcut faţă cererii de medicamente, epitropii mănăstirii aveau libertatea de a înfiinţa o alta, chiar şi două-trei spune documentul, dar tot sub controlul lor. În cazul înfiinţării unei farmacii prin încălcarea prezentului aşezământ, epitropii aveau dreptul „să răs(i)pească acea spiţărie şi toate doftoriile să le ia făr(ă) de nici o plată"[30], în favoarea spiţeriei din mănăstire.

În acelaşi timp, doftorii, gerahii şi spiţerii, care avuseseră până atunci medicamente acasă, primeau interdicţie pentru acest fapt şi erau obligaţi să elibereze reţete pentru medicamentele ce urmau să fie eliberate, cu plată, de la spiţeria mănăstirii, conform preţurilor fixate în acelaşi document. Încălcarea acestei prevederi era crunt pedepsită de însuşi domnul ţării, la solicitarea epitropilor. Ceea ce fusese până atunci un comerţ oneros cu medicamente, era acum interzis. Excepţie făcea „doftorul cel mare", care primea permisiunea domniei de a păstra acasă medicamente („să metahirisască doftoriile"), căci el era medicul Curţii domneşti. Acesta, împreună cu doftorul rânduit aveau dreptul să cerceteze medicamentele, „să le verse" pe cele rele, să recomande epitropilor să cumpere altele, dar şi să supravegheze respectarea preţurilor fixate la medicamente, căci spiţerul,

[30] *Ibidem*, p. 717.

primind plată (20 de lei pe lună), nu avea dreptul să vândă „cu preţ mai multu" peste cel stabilit.

În afara acestor prevederi, domnul Grigore Calimah, asemeni tatălui său, acorda mănăstirii 15 scutelnici: din banii acestora erau plătiţi lemnari, bucătari, spălătorese sau îngrijitoare.

Cei şapte epitropi numiţi de domn în finalul documentului (hatmanul Ioniţă Cantacuzino, un nume rămas necunoscut, postelnicul şi vistiernicul Curţii, şi dintre negustorii oraşului Costi Avram, Costandin Panaite şi Coste Papafil) aveau obligaţia de a controla întreaga avere a mănăstirii, „să păzască rânduiala prea deplin în toate şi pentru toate"[31]. În ziua hramului, a Sf. Spiridon, sama (contabilitatea mănăstirii, cu venituri şi cheltuieli), „încheiată şi iscălită de numiţii epitropi", era prezentată însuşi domnului spre verificare, pentru a evita orice „sfeterizmos", şi pentru pecetluire cu pecete şi semnătură domnească.

Aşezământul din 1767 al lui Grigore Calimah este prima legiuire domnească cunoscută, legată de organizarea spitalului Sf. Spiridon, care prin prevederile sale stabileşte o anumită ordine în administrarea lăcaşului, în dorinţa de a impune un regulament care să pună capăt comerţului cu medicamente neadecvate, adeseori false, vândute la un preţ speculativ, şi să asigure o asistenţă medicală cât mai bună, nu numai boierilor, ci şi straturilor sociale defavorizate economic. Faptul că printre epitropii spitalului fac parte doi boieri din Sfat, dar şi trei negustori, documentul fiind confirmat prin semnătura marilor boieri de la Curte, arată intenţia domnului de îmbunătăţire şi de extindere socială a actului medical.

Ordinea stabilită prin aşezământul lui Grigore Calimah din 1767 începe să dea roade. Trei ani după legiuirea de mai sus, în aprilie 1770[32], în timpul ocupaţiei austriece, mănăstirii i se recunosc, de către generalul von Stoffel, în calitate de comandant al Moldovei şi al Ţării Româneşti, privilegiile acordate de domnii precedenţi şi daniile obţinute anterior. Starea de război perturbase buna administrare a aşezământului monahal, documentul menţionând că „au rămas spitalul în pustiire". Temându-se de răspândirea unei eventuale epidemii, comandantul austriac confirmă drepturile avute, întăreşte strângerea veniturilor cuvenite după „condica ţărâi", sub ameninţarea pedepsei, „atât spitalul să să păzască cu bolnavii pe orânduiala ce-au fost mai nainte cât şi mănăstirea pe orânduiala sa, cu cele trebuincioase"; mai mult decât atât, generalul Stoffel oferă epitropilor ajutorul „spre chivernisala spitalului şi a mănăstirii".

Se cuvine subliniat faptul că, pentru comandantul austriac, spitalul este trecut de fiecare dată înaintea mănăstirii, importanţa acestuia fiind, în cazul ocupaţiei militare, de natură strategică.

Din perspectiva documentelor relevate mai sus, se poate afirma că mănăstirea a fost construită după anul 1751, din iniţiativa lui Ştefan Bosie, în jurul căruia s-au grupat alte persoane, mici boieri şi negustori, deveniţi epitropi, ale căror danii bogate au pus temeiul averii mănăstireşti de mai

[31] *Ibidem,* p. 717-718.
[32] *Ibidem*, nr. 870 / aprilie 1770, p. 761-762.

târziu. În 1755, mănăstirea funcţiona, era deja cunoscută, dar nu ştim dacă atunci exista sau nu un spital în cadrul ei. Întrucât sama din 1760 nu prevede cheltuieli pentru medici şi nici pentru medicamente, foarte probabil că spitalul nu fusese încă organizat, ci exista ca oricare serviciu de acest gen, în cadrul mănăstirilor medievale, fără să fi devenit o instituţie.

Spitalul exista, deci, în 1760-1761, căci Ioan Theodor Calimah îl sprijinea cu bani proveniţi din impozitarea negustorilor lipscani, însă aşezământul lui Grigore Calimah din 1767 oferă statutul de instituţie spitalului de la Sf. Spiridon. Avem acum medici angajaţi cu leafă fixă, în fruntea cărora se află însuşi medicul domnului şi al Curţii, chirurgi şi spiţeri, avem o spiţerie care deţine monopolul domeniului. Epitropia este alcătuită din boieri de rangul doi, dar şi din negustori ieşeni bogaţi, iar sprijinirea spitalului de către domni este aproape fără întrerupere, nu numai din considerente filantropice şi creştineşti, ci din convingerea că societatea moldoveană avea nevoie de măsuri ferme şi constante de păstrare a sănătăţii, epidemiile medievale determinând adeseori în cursul Evului Mediu, scăderi demografice catastrofale. Îngrijirea sănătăţii populaţiei era, în viziunea domnilor fanarioţi din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a armatelor de ocupaţie şi chiar a sultanilor, un element strategic, ce putea afecta progresul sau regresul economic Ţării Moldovei şi al Ţării Româneşti.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 143-149

Alexandru AMITITELOAIE

CONTEXTUL ISTORIC AL EXTINDERII STĂPÂNIRII ŢARISTE ASUPRA BASARABIEI

Cele trei ţări române, Moldova, Ţara Românească şi Transilvania au reprezentat, chiar de la constituire, obiect de dispută între marile imperii din vecinătate. Independenţa şi autonomia lor, destul de variabile ca intensitate în decursul timpului istoric, s-au datorat atât spiritului de sacrificiu al poporului român şi iscusinţei de care s-au învrednicit marii săi conducători cât şi intereselor geostrategice, în general, conflictuale ale puterilor cu aspiraţii imperiale, vecine sau chiar mai depărtate. De multe ori, spaţiul de confruntare al acestora l-a constituit chiar teritoriul românesc, ceea ce a cauzat devastări, distrugeri materiale, pierderi de vieţi omeneşti, dislocări de populaţie şi chiar înstrăinări teritoriale pentru mai lungi sau mai scurte perioade de timp. În astfel de împrejurări, la sfârşitul războiului ruso-turc din anii 1806-1812, a fost pierdută şi Basarabia, pentru mai bine de un secol. Iată cum s-au petrecut evenimentele!

Sub influenţa Franţei, la 28 august 1806, sultanul a mazilit pe domnii celor două Principate: Constantin Ipsilanti, considerat omul ruşilor, a fost înlocuit în tronul de la Bucureşti cu francofilul Alexandru Suţu, iar la laşi, Alexandru Moruzi a fost schimbat cu Scarlat Callimachi. Prin gestul său, sultanul a încălcat hatişeriful din 1802, potrivit căruia schimbarea domnilor în cele două principate nu se putea face decât cu consimţământul ambelor puteri (Rusia şi Turcia). S-a ivit, deci, un pretext, mult aşteptat de ţar, pentru a interveni în chestiunea orientală.

Ambasadorul rus la Poartă, secondat de cel englez, a reclamat imperios reinstalarea foştilor domnitori români. Impresionaţi de reacţia concertată a celor doi ambasadori, dregătorii otomani l-au sfătuit pe sultan să cedeze şi, la 25 octombrie 1806, a reinstalat în scaun pe cei doi principi maziliţi.

Speriată că putea scăpa ocazia unei intervenţii militare, Rusia nu s-a mulţumit doar cu atât. A invocat pretextul că Poarta nu i-a dat şi depline asigurări cu privire la trecerea flotei sale de război prin Strâmtori. Prin urmare, ţarul Alexandru I şi-a fixat ca obiectiv anexarea Principatelor Române pentru a-şi fixa graniţa pe Dunăre. La 28 octombrie 1806, a poruncit trupelor sale de la Nistru să intre în Principate, momentul marcând începutul unui nou război care a durat aproape şase ani.

Acest nou război a evidenţiat încă o dată puternica ciocnire de interese dintre marile puteri în această zonă a lumii şi a avut, ca şi în cazul altor conflicte anterioare dintre cele două mari puteri, desfăşurate de obicei pe pământ românesc, consecinţe deosebit de grave pentru poporul român.

În cursul verii anului 1811, situaţia la Dunăre era stagnantă. Operaţiile militare n-au mai continuat, dar nici negocierile de pace n-au înregistrat vreun progres. În aceste condiţii, se intensifică ameninţarea Franţei asupra Imperiului rus. Prin urmare, acestuia i se părea necesară încheierea păcii cu Poarta în condiţii de moderaţie. A spera într-o anexare a Principatelor române în acel moment era considerat, de către ambasadorul Rusiei la Paris, un gest necugetat. El îşi sfătuia superiorul să se insiste pe lângă Maiestatea Sa imperială „cu cele mai insistente rugăminţi" pentru a-l determina „să amâne pentru timpuri mai bune reunirea Ţării Româneşti şi a Moldovei la Rusia şi să facă mai repede şi cu orice preţ pace cu Poarta pentru a ne ocupa numai de Franţa".

Încurajat de pasivitatea ruşilor, marele vizir Ahmed paşa, dorind la rândul său să încheie pacea în termeni cât mai favorabili Porţii şi care pace să fie precedată, dacă era posibil, şi de o victorie militară, în noaptea de 8/9 septembrie, a lansat un atac neaşteptat peste Dunăre, reuşind să stabilească un cap de pod la Slobozia. Contraatacurile ruse fiind respinse, turcii s-au întărit în zona respectivă şi au căutat să-şi exploateze succesul. Comandantul general al trupelor ruse, generalul M. I. Kutuzov era descurajat şi chiar pe punctul de a abandona Ţara Românească. În urma unor consilii de război, s-a hotărât ca ruşii, la rândul lor, să efectueze unele operaţii de diversiune şi au trecut Dunărea în dreptul satului Petricani (14 octombrie), a doua zi atacând prin surprindere tabăra marelui vizir Ahmed paşa, care a fugit la Rusciuc, cerând pace lui Kutuzov.

Armistiţiul s-a încheiat la 28 octombrie, iar trei zile mai târziu au început tratative de pace la Giurgiu. Mulţi dintre demnitarii ţarului erau de părere că trebuia neapărat să se ajungă la o înţelegere de compromis. Inclusiv guvernatorul Odesei îl îndemnase pe ţar la moderaţie, având în vedere împrejurările nu tocmai favorabile Rusiei. Însă zelul anexionist al ţarului era de nezdruncinat. El îi răspunde guvernatorului Odesei că „în secolul în care trăim să ne întoarcem îndărătul Nistrului" nu mai este posibil.

Un alt demnitar, amiralul Nicolai Semionovici Mordvinov, îl sfătuia, de asemenea, că „bună starea imperiului rus, singurul obiect vrednic de grijă părintească a ţarului, nu cere neapărat anexarea Moldovei şi Ţării Româneşti", pentru ţar este suficientă „păstrarea neştirbită a strămoşeştii moşii" spre a-i aduce „slava cea adevărată şi lauda veacurilor".

De altfel, chiar ministrul de externe Rumianţev, în instrucţiunile pe care i le trimisese lui Kutuzov încă la 12 octombrie, îl împuternicea să ceară turcilor doar cedarea Moldovei până la Siret şi Basarabia (Bugeacul), cu cetăţile de pe Nistru şi Dunăre la ieşirea în Marea Neagră.

Bine informat, regele Prusiei, Friedrich Wilhelm al III-lea îl înştiinţa pe

ambasadorul său la Istanbul că ţarul dorea pacea şi că era dispus să renunţe la majoritatea cuceririlor sale, nepăstrând decât ceea ce i-ar fi trebuit absolut spre a nu se discredita în ochii Europei. Aşadar, încă înainte de încheierea armistiţiului din 28 octombrie, Rusia era nevoită să-şi micşoreze pretenţiile şi să renunţe la Ţara Românească si chiar la o parte din Moldova.

Deşi nu mai erau în stare să reclame cedarea ambelor Principate, ruşii au încercat că capete, la început, măcar întreaga Moldovă şi alte compensaţii teritoriale pe litoralul pontic, în zona Caucazului şi, de asemenea, să fie garantate libertăţile sârbilor.

În discuţiile din ziua de 1 noiembrie 1811, delegaţii ruşi au notificat că generalul Kutuzov dorea drept condiţie preliminară a încheierii păcii „ca ţara Moldovei, precum şi întreg Buceagul care se numeşte Basarabia şi care se află înlăuntrul Moldovei, să rămână Rusiei". Turcii au acceptat ca hotarul dintre Rusia şi Turcia să fie stabilit pe Siret, cedându-se restul Moldovei până la Nistru Rusiei, iar la gurile Dunării, graniţa să meargă de-a lungul braţului Sulina.

La 18 noiembrie, trimisul britanic la Poartă informa cabinetul din Londra despre condiţiile de pace acceptate de marele vizir Ahmed paşa. Ştirea era confirmată şi de raportul rezidentului prusian la Istanbul, într-un raport din 25 noiembrie. Cu aceste concesii a fost de acord şi Rumianţev, care a trimis instrucţiunile respective generalului Kutuzov, la 4 decembrie.

Cu toată slăbiciunea militară a imperiului său, sultanul Mahmud al II-lea (1808-1839) a refuzat să facă cedări teritoriale Rusiei în Caucaz, iar din Moldova nu era dispus să renunţe decât la teritoriul dintre Prut şi Nistru, cu păstrarea cetăţilor de la Ismail şi Chilia pe Dunăre, ceea ce a provocat o aprigă ripostă din partea Rusiei.

Pentru Rusia, situaţia se dovedea însă fără ieşire. Ameninţată vădit de Franţa napoleoneană şi nefiind în măsură să-şi impună superioritatea pe plan militar, a trebuit să cedeze şi să-şi reconsidere poziţia.

Deoarece tratativele se duceau în plină iarnă, într-o crâşmă din Giurgiu, în condiţii dificile de trai şi de comunicare cu St. Petersburgul, Kutuzov a propus, şi turcii au acceptat, ca sediul tratativelor să se mute la Bucureşti, unde, la 12 ianuarie 1812, s-a şi desfăşurat prima şedinţă de lucru.

În cadrul acestei şedinţe, negociatorii otomani au repetat poruncile primite de marele vizir de la sultan: mutarea hotarului de pe Siret pe Prut, cu păstrarea cetăţilor de la Dunărea de Jos; nici o schimbare de fruntarii în Asia şi discuţii pe marginea autonomiei sârbe. La aceste propuneri, Kutuzov a răspuns prin curier marelui vizir Ahmed paşa la 13 ianuarie 1812, arătând că ţarul a impus drept condiţii de pace sine qua non acceptarea hotarelor în Europa la Siret şi Dunăre, în Asia părţi din litoralul pontic caucazian, precum şi garantarea libertăţilor pentru sârbi.

Interesant este însă faptul că la 11 ianuarie, ministrul de externe britanic era informat că, personal, generalul Kutuzov se arăta receptiv la propunerile turcilor de a nu ceda Moldova decât până la Prut, sub rezerva acceptării acestei soluţii de către guvernanţii din St. Petersburg, în special de către ţar.

În situaţia de echilibru instabil a celor doi adversari, a intervenit, cu toată energia, însărcinatul cu afaceri francez la Poartă, care avea instrucţiuni exprese din partea lui Napoleon să împiedice cu orice preţ încheierea păcii între ruşi şi turci. Ba chiar mai mult, la 27 ianuarie şi la 9 februarie 1812, diplomatul francez a propus Porţii nu numai să nu încheie pacea, dar să se continue războiul, în care caz împăratul îi va garanta integritatea teritorială, cu retrocedarea Principatelor, cu gurile Dunării, ba chiar şi Crimeea, la care Poarta visa de mult. „Maiestatea Sa – declara însărcinatul francez – n-a încetat să considere aceste provincii ca făcând parte din posesiunile otomane şi ocuparea lor de către Rusia, nefiind decât o consecinţă a soartei războiului, n-a distrus drepturile suveranului lor legitim".

Totul a rămas însă fără urmări, deoarece dregătorii otomani nu mai aveau încredere în Napoleon şi în falsele sale promisiuni, ştiind că teritoriile europene ale Imperiului otoman făcuseră obiectul proiectelor lui de împărţire fie cu ruşii, fie cu austriecii.

Diplomaţia engleză, direct interesată în evoluţia raporturilor de forţe pe plan european, a lucrat energic şi cu folos la Istanbul, dezvăluind otomanilor duplicitatea politicii lui Napoleon. A insistat însă ca ţarul să se arate flexibil şi să încheie pacea în condiţii de compromis, renunţând la achiziţia de teritorii în Caucaz şi la hotarul de pe Siret.

În scopul contracarării diplomaţiei franceze, ruşii îi informează pe englezi că într-o convenţie anterioară, încheiată de ţar cu Napoleon, se prevedea anexarea Principatelor de către Rusia, încercând să scoată în evidenţă poziţia duplicitară a Franţei. În mesaj se mai arăta că Rusia, deşi victorioasă şi stăpână peste Principate, consimte totuşi să retrocedeze Imperiului otoman Ţara Românească şi partea din Moldova de peste Siret.

Între timp, la Bucureşti, Kutuzov îşi manifesta îngrijorarea pentru situaţia ingrată în care se afla. Realizând faptul că pacea trebuia încheiată neîntârziat, comandantul rus a trimis o misiune confidenţială pe lângă marele vizir Ahmed paşa, aflat la Rusciuc, spre a purta cu el discuţii deschise. Ahmed paşa a condiţionat pacea de necesitatea ca ruşii să înţeleagă situaţia şi să fie concilianţi: „Vă dau Prutul şi nimic mai mult; Prutul sau războiul; sacrificiile noastre sunt deja enorme, Ismailul singur vă plăteşte războiul şi mai dobândiţi încă 4 alte cetăţi şi o provincie minunată".

Kutuzov a înţeles că, în cele din urmă, ţarul şi miniştrii săi trebuie să cedeze. Pe plan diplomatic, lucrurile s-au precipitat însă, în luna martie 1812, când iminenţa campaniei lui Napoleon împotriva Rusiei a determinat o precizare a poziţiei fiecărei puteri europene şi a sistemului de alianţe la care a aderat.

La 7 martie, Turcia a cerut asistenţa guvernului de la Londra în cadrul negocierilor de pace purtate cu Rusia. Cabinetul englez a hotărât să trimită la Istanbul un ambasador special. În instrucţiunile date acestuia se preciza că în tratativele pe care le va purta în vederea încheierii păcii, să nu cumva să accepte ideea că, pentru a se garanta revenirea la starea de pace între Rusia şi Poartă, Marea Britanie ar putea fi dispusă să facă anumite sacrificii materiale sau să cedeze vreo colonie Rusiei.

Poarta era neliniştită nu numai de stagnarea negocierilor cu Rusia, ci şi de tratatul de alianţă încheiat la 14 martie 1812 între Franţa şi Austria, unul dintre articolele secrete ale acestuia prevăzând pentru Austria compensaţii teritoriale pe seama Principatelor române. În fond, se contura perspectiva unui bloc european constituit din Franţa, Austria şi Confederaţia germanică îndreptat împotriva Rusiei, Angliei, Spaniei şi Suediei. Interesant este faptul că Suedia, aliată ereditară a Franţei şi a Porţii contra Rusiei, îşi schimbă orientarea diplomatică, fapt pe care Kutuzov l-a receptat cu mult entuziasm.

La rândul său, deşi cu întârziere, Napoleon a înţeles cât de mare nevoie avea de „diversiunea" otomană în flancul viitorilor săi adversari ruşi şi de aceea a hotărât o schimbare de atitudine faţă de Poartă.

Semnalele de alarmă se înmulţeau din toate părţile. La 21 aprilie Anglia era informată de către însărcinatul său la Istambul că Poarta primise din partea Austriei şi Franţei oferta unei alianţe tripartite, cu promisiunea garantării integrităţii teritoriului său, incluzând cele două Principate. Diplomatul britanic revenea la 25 aprilie, înştiinţând despre situaţia ambiguă creată la Istanbul de ademenitoarea ofertă franco-austriacă, Poarta refuzând, deocamdată, să adere la această alianţă de teama de a nu vedea Principatele invadate de austrieci, sub pretextul de a-i ataca pe ruşi.

În sfârşit, la 26 aprilie, pentru a convinge pe otomani să refuze categoric oferta franco-austriacă, diplomatul englez a dezvăluit dregătorilor otomani planul secret de dezmembrare a Imperiului otoman, plan alcătuit de cabinetul din Viena în 1810. Totodată, ambasadorul rus la Viena îşi informa superiorul la 28 aprilie despre semnalul dat de austrieci ruşilor de a încheia, în orice fel de condiţii, pacea cu Poarta, deoarece găsindu-i la Dunăre în cazul dezlănţuirii atacului francez împotriva Rusiei, în conformitate cu tratatul de alianţă încheiat la 14 martie, Austria va fi silită să intervină militar împotriva lor în acea regiune.

La 30 aprilie, în conformitate cu instrucţiunile primite de la St. Petersburg, Kutuzov a dat dispoziţii delegaţilor ruşi de la Bucureşti în sensul că ţarul este dispus să încheie conflictul în următoarele condiţii: turcii să accepte Siretul ca hotar, aşa cum au convenit la încheierea armistiţiului, să confirme privilegiile recunoscute anterior Principatelor, să garanteze siguranţa sârbilor, renunţând în schimb la orice pretenţie teritorială în Caucaz.

La 2 mai, marele vizir Ahmed paşa se destăinuia unui demnitar otoman despre mersul tratativelor, arătând că partea otomană ezita să-şi dea consimţământul pentru hotarul pe Siret, optând pentru Prut şi cerând restituirea cetăţilor Ismail, Chilia şi a două treimi din Bugeac.

În sfârşit, la 7 mai se face cunoscută ultima hotărâre a cabinetului din St. Petersburg: datorită ameninţării iminente a atacului francez, ţarul s-a resemnat şi a acceptat hotarul pe Prut şi se mulţumea numai cu o amnistie şi un regim de toleranţă acordat sârbilor.

Deci şi de această dată Franţa ne-a fost salvarea, chiar dacă nu direct şi nu în mod special au prevalat interesele noastre în politica ei strategică în această zonă.

Concluzii

Pentru a vorbi de actul de la 27 martie 1918, când Basarabia revine acasă şi aceasta, în primul rând, datorită spiritului de sacrificiu al românilor basarabeni este necesar, în logica evocării evenimentelor, să ne reamintim de împrejurările în care ea a fost ruptă de Moldova şi înstrăinată pentru mai bine de un secol.

Desigur un moment nefericit din istoria poporului român, nu numai prin faptul că teritoriul său a fost sfârtecat în disputa dintre marile imperii ci, mai ales, pentru faptul că românii n-au avut nici un cuvânt de spus cu privire la acest rapt teritorial.

Teritoriul principatelor a constituit atât teatru de război dintre cele două imperii rivale (ţarist şi Otoman) cât şi obiect de negociere.

Pe mine, ca român, o asemenea situaţie nu mă onorează, indiferent ce justificări ar exista pentru neimplicarea contemporanilor în aceste evenimente de importanţă capitală pentru destinul naţiunii.

Aşa după cum nu mă onorează nici atitudinea de obedienţă şi servilism pe care conducătorii de astăzi ai României o manifestă faţă de exponenţii diferitelor puteri străine.

Cât de puternică se dovedeşte a fi această gena fanariotă! A reuşit ea, după atâţia ani de zile, să transmită şi actualilor conducători acelaşi tip de comportament pe care îl aveau domnii fanarioţi faţă de Sultan?!

Măcar dacă s-ar câştiga ceva de pe urma acestei politici dar, din contra, ea ne aduce mari prejudicii. De aceea, multe dintre actele politice actuale le consider acte de trădare a interesului naţional.

Prea multă dezbinare există între români, cultivată cu măiestrie de neprietenii noştri. Prea multă diversiune de care nu ne dăm seama. Prea uşor cădem în capcanele dezinformării şi manipulării. Riscăm să ne pierdem identitatea, care deja este foarte grav afectată.

Cine sunt inspiratorii şi realizatorii programelor de învăţământ care au făcut din disciplinele umaniste obiecte derizorii, marginale? Efectele acestei politici sunt la îndemâna oricui să le observe. Ce este aici, hazard sau acţiune premeditată? Şi dacă este acţiune premeditată de ce atâta pasivitate împotriva răufăcătorilor? Simplu ca bună ziua – autorităţile sunt virusate iar puterea politică dependentă de decizie străină. Multe dintre convenţiile străine, evidente acte de capitulare, îşi produc din plin efectele. Le dă prioritate faţă de orice reglementare internă tocmai Constituţia ţării.

Din păcate, şi generaţia noastră este martoră a unor evenimente nefericite din istoria atât de zbuciumată a poporului nostru. Se înteţesc pericolele de tot felul şi cred că, cel puţin, n-ar trebui să fim indiferenţi faţă de ceea ce se întâmplă şi faţă de cum v-a arăta geografia de mâine a ţării.

Dacă nu vom putea face România Mare, măcar să n-o facem mai mică. Să ne ferească Dumnezeu de o asemenea nenorocire. Nu-mi doresc şi nu doresc nici unui român să fie contemporan cu vreun eveniment trist pentru prezentul şi viitorul neamului nostru. Spun aceasta pentru că nori negri s-au abătut din nou asupra noastră. Nu cred în asigurările guvernanţilor, dintr-un motiv foarte simplu: actele lor de trădare şi servilism faţă de puterile străine devin din ce în ce mai clare,

efectele lor le simt toţi românii şi, deci, a le ignora înseamnă complicitate.

În actualele condiţii, cred că una din obligaţiile fundamentale pe care trebuie să ne-o asumăm constă în intensificarea acţiunilor culturale, în scopul revitalizării ataşamentului faţă de valorile naţionale care ne definesc identitatea şi crearea unui front spiritual puternic şi extins, cu antrenarea tuturor românilor, capabil, în primul rând, să oblige guvernanţii la o conduită cât mai responsabilă faţă de destinele naţiunii şi, în al doilea rând, să poată respinge şi să lase fără efect diversiunile şi manipulările ideologice ce se plănuiesc de către puterile ce ne sunt ostile.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 150-157

Ion GUMENÂI

COMPONENŢA ETNICĂ ŞI CONFESIONALĂ A BASARABIEI ÎN ANUL 1828

Componenţa etnică şi confesională a Basarbiei a constituit şi constitue o problemă a istoriografiei româneşti care încă nu a fost rezolvată definitiv. Aşa probleme ca numărul populaţiei provinciei anexate, dinamica evoluţiei acesteia, componenţa naţională, au fost abordate de o serie de autori încă în secolul al XIX-lea printre aceştea menţionându-i pe P. Kuniţki[1], A. Skalkovski[2], sau N. V. Laşkov[3]. De asemene pot fi amintiţi şi o serie de autori români ca Z. Arbore[4], Ion Nistor[5], Ştefan Ciobanu[6], P. Cazacu[7], iar din lucrările mai recente pot fi amintite lucrările lui P. G. Dmitriev[8], V. S. Zelenciuc[9] şi V. M. Kabuzan[10]. Cu toate că problema în cauză a fost şi este abordată de specialişti în domeniu după cum se observă din rândurile de mai sus până la moment nu s-a ajuns la un numitor comun, cauza principală fiind implicarea factorului politic şi interpretarea dată sub influienţa acestuia[11].

Cât priveşte problema legată de componenţa confesională a Basarabiei se poate afirma că până la momentul actula nu există nici un studiu sau lucrare care ar fi abordat mai temeinic această problemă.

---

[1] П. Куницкий, Краткое статистическое описания заднестровской области присоединенной к России по мирному трактату заключенной с Портою Османскою в Бухаресте 1812 года, Санкт-Петербург, 1813.

[2] А. Скальковский, Опыт статистического описания Новоросийского края, Одесса, 1850.

[3] Н. В. Лашков, *Бессарабия. К столетию присоединения к России. 1812-1912,* Кишинев, 1912.

[4] Z. Arbore, *Basarabia în secolul XIX*, Chişinău, 2001.

[5] Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chişinău, 1991.

[6] Ştefan Ciobanu, *Basarabia. Populaţia. Istoria. Cultura*, Chişinău, 1992.

[7] P. Cazacu, *Moldova dintre Prut şi Nistru. 1812-1918,* Chişinău, 1992.

[8] П. Г. Дмитриев, Народонаселение Молдавии, Кишинев, 1973.

[9] V. S. Zelenciuc, *Populaţia R. S. S. Moldoveneşti*, Chişinău, 1983.

[10] В. М. Кабузан, *Народонаселения Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья*, Кишинев, 1984.

[11] Este mult prea bine cunoscut că iniţial istoriografia ţaristă, iar apoi cea sovietică a încercat prin toate metodele să demonstreze o predominare a elementului slav în deosebi a celui rus în Basarbia după anexarea acesteia de către Imperiul ţarist. Mai nou actuala guvernare a Republicii Moldova încearcă să demonstreze că datorită impactului avut de către populaţia slavă asupra celei autohtone putem vorbi despre existenţa unei „etnii" alteia decât cea din dreapta Prutului.

Anul 1828 de asemenea nu a fost ales întâmplător, deoarece este cunoscut faptul că anume în acest an a fost abolită autonomia provinciei Basarabia pe de o parte, iar pe de alta în Arhiva Naţională a Republicii Moldova poate fi găsită o statistică întocmită în această perioadă la comanda autorităţilor centrale de către organele administraţiei locale cu referire la numărul populaţiei împărţită pe confesii[12]. Considerăm că datele furnizate de către acesată statistică pot fi considerate ca unele din cele mai veridice, deoarece este evident faptul că administraţia ţaristă urmând să efectuieze schimbarea propusă în Basarbia urma să colecteze date cât mai exacte cu referire la acest teritoriu.

Astfel, conform datelor prezentate în dosarul 1.199 întitulat „Informaţii la darea de seamă anuală pentru 1828" găsim că în oraşul Chişinău şi ţinutul Orhei locuiau 61.332 de bărbaţi şi 52.822 femei, în oraşul şi ţinutul Izmail 4.217 bărbaţi şi 3.917 femei, în oraşul şi ţinutul Akkerman 10.970 bărbaţi şi 9.564 femei, în oraşul şi ţinutul Bender 21.399 bărbaţi şi 17.942 femei, în oraşul Bălţi şi ţinutul Iaşi 52.630 bărbaţi şi 49.387 femei, în oraşul şi ţinutul Hotin 61.995 bărbaţi şi 55.539 femei. Suma totală pe ţinuturi constituind 212.543 de bărbaţi şi 189.171 de femei deci o populaţie de 401.714 oameni. La acesta se adaugă 3.082 reprezentanţi a clerului alb, 518 a celui negru şi 70 de blagocini[13].

Din aceeaşi darea de seamă se observă că Hotinul, Iaşul şi Orheiul sunt cel mai dens populate lucru de fapt care este şi firesc. Urmează apoi Benderul cu o populaţie de 39.341 de oameni cifră care ni se pare din nou firească dacă luăm în consideraţie faptul că acesta avea suprafaţa cea mai mică.

În schimb în ţinutul Akkerman şi Ismail numărul populaţiei arătat este destul de mic în primul acesta abia dacă trece de 20.000 de mii iar în ultimul nici nu ajunge la 10.000. Cauza depopulării acestor ţinuturi este binecunoscut, plecarea din această zona a populaţiei turce şi tătărăşti, din care cauză respectiva zonă a şi fost colonizată de către organele administraţiei ţariste. Către 1828 după cum arată aceleaşi informaţii în Akkerman erau populate de 1.566 de familii, iar în Ismail 5.799 de familii[14]. În acest caz pentru Ismail avem o populaţie totală de 37.129 de oameni, iar în Akkerman de 28.364 oameni. În explicaţiile adiacente se arată că coloniştii nemţi, elveţieni şi bulgari din Basarabia sunt independenţi faţă de administraţia din oblastiei fiind sub conducerea directă a Comitetului Central de tutelă a coloniilor regiunilor de sud a Rusiei.

Din datele de mai sus nu putem să stabilim cu certitudine care a era componenţa etnică a Basarabiei în anul 1828, în afară de cele 36.825 de persoane ce constituiau populaţia coloniilor, şi care cu certitudine nu erau băştinaşi.

Aceiaşi sursă referindu-se la componenţa confesională a regiunii ne arată că în regiunea dată la moment erau 441.557 de creştini, 1849 catolici,

---

[12] Arhiva Naţională a Republicii Moldova (**ANRM**), Fond 2, inv. I, dos. 1.199, f. 63.
[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*.

30.929 evrei, 5 mahomedani, 5.974 lipoveni la care se adaugă 3.817 feţe bisericeşti ai confesiunii ortodoxe şi 53 ale altor confesiuni. Totodată se arată că: „Luterani, reformaţi, catolici, uniaţi şi oameni de alte confesiuni ce constituie colonii ale nemţilor, suedezilor şi de asemenea preoţii acestora şi îndeobşte coloniştii bulgari de credinţă greco-rusă cu feţele lor bisericeşti şi bisericile nu sunt incluse în acest tabel din cauza că nu au fost aduse date despre aceşti de la Direcţia coloniilor.

În despărţământul ce se referă la preoţimea de alt rit şi în totaluri care se află sub acesta sunt însemnaţi numai clericii romano-catolici care se află nemijlocit printre locuitorii Basarabiei care la număr sunt 5, călugării lipoveni care la număr sunt 48 de suflete despre care mai amănunţit se explică în lămuririle la tabelul dat. Feţele bisericeşti armene şi numărul oamenilor acestei confesii nu sunt incluse aici din cauza neprezentării datelor de către Direcţia eparhială a acestora”[15].

În explicaţiile ce însoţesc tabelul se arată de exemplu că în total în spaţiul dat sunt 22 de mănăstiri între care patru schituri de bărbaţi şi şase de femei. Numărul clerului negru din mănăstirile de bărbaţi fiind de 281 de persoane din care şase arhimandriţi, şase egumeni şi 269 de călugări. În schiturile de femei sunt 241 de călugăriţe, în total fiind 522 de suflete[16].

Paragraful al doilea al suplimentului explicativ la tabelul privind confesiunile din Basarabia se arată că în oblastiei sunt zece biserici neortodoxe dintre care cinci armeneşti şi cinici romană catolice. Despre primele din acestea precum şi despre clerul armenesc şi despre numărul persopanelor de acesată confesie nu se poate spune nimic deoarece Arhiepiscopul armean din Basarabia nu a prezentat încă datele. Cât priveşte cele din urmă acestea sunt amplasate după cum urmează: în Chişinău o biserică cu un preot şi 419 credincioşi de ambele sexe, în Ismail o biserică cu un preot şi 97 de suflete romano-catolice, în Bălţi o capelă cu un preot şi 70 de catolici, în Hotin – o biserică cu un preot şi 569 de persoane ce aparţin acestei confesii şi în ţinutul Hotin o capelă şi 484 catolici. Deasemenea se arată că preoţimea romano-catolică din Basarabia aparţine la ordinul Catedral fiind supusă eparhiei din Kameneţ – Podolsk.

De asemenea se arată că romano – catolicii în linii generale se ocupă cu agricultura şi creşterea vitelor, pe când armenii au drept ocupaţie de bază – negoţul, comercializând în prăvăliile lor diferite mărfuri aduse de către aceştia din guberniile interne a Rusiei[17].

Referindu-se la lipoveni se arată că în Basarabia aceştia se împart în a) staroveri care acceptă preoţimea; b) rascolnici; c) molocani.

Cifra numărului lipovenilor coincide cu cea din tabel şi este de 5.974 de persoane, cei mai mulţi dintre aceştia fiind în ţinuturile Ismail şi Akkerman. De asemenea se arăta că în ţinutul Orhei se află şi mănăstirea de lipoveni de la Sârcov în care erau 31 de călugări şi 17 posluşnici. Printre

[15] *Ibidem*, f. 66.
[16] *Ibidem*, f. 42-45 v.
[17] *Ibidem*, f. 45v-46.

ocupaţiile de bază ale acestora se numără agricultura, trasporturile şi comerţul[18].

În sfârşit paragraful VI, se referă la evrei arătându-se că aceştia au pentru efectuarea cultului după legea sa sinagogile sale rabini şi şcoli proprii. Numărul acestor sinagogi este mare şi acestea se află în orice oraş sau localitate unde locuiesc mai mult de 15 persoane ce profesează această confesie. În general evreii de aici nu sunt predispuşi să se ocupe cu agricultura, nici cu pomicultura şi în general nu au fost observaţi să fie implicaţi în aceste ocupaţii din care cauză ocupaţia principală o constituie comerţul cu mărfuri manufacturiere şi de fabrică care sunt vândute în dughene special amenajate şi întreţinute de către everi. De asemenea aceştia se ocupă şi de comercializarea băuturilor alcoolice. Unii din ei practică diferite meşteşuguri cum ar fi: croitoria, ciubotăria, aurăria, argintăria, lemnăria sau lăcătuşăria. Totuşi numărul celor care profesau diferite meşteşuguri în comparaţie cu numărul total ar evreilor era destul de mic[19].

Datele din tabelul cu referire la componenţa confesională a Basarabiei diferă în mare măsură de cele ce se referă la numărul populaţiei. Suntem tentaţi totuşi să luăm drept veridice pe cele din urmă deoarece pe de o parte acestea au fost furnizate de către cler care avea cele mai reale cunoştinţe despre situaţia din eparhiile sale, iar pe de altă parte datele cu privire la apartenenţa confesională nu impunea populaţia la anumite îndatoriri de diferit ordin. De obicei în cazurile recensămintelor populaţiei o parte din locuitori se eschivau de la acestea fie din cauza nedorinţei de a presta anumite impozite, fie din cauza că erau fugari din alte regiuni ale Imperiului.

Deci conform datelor furnizate de această sursă în populaţia totală a Basarbiei poate fi evaluată la 484.184 de suflete, în afară de colonişti şi populaţia armeană[20].

În acelaşi timp este necesar de menţionat că în linii generale fiecare din confesiile locuitoare din Basarabia era reprezentată de către o etnie aparte, formând comunităţi etnico-confesionale. Practic pe parcursul secolului al XIX-lea nu sunt observate cazuri când unele din comunităţile etnico-confesionale ar fi avut o componenţă multinaţională. În linii generale acestea erau foarte conservatoare îndeosebi în ceea ce priveşte primirea sau cooptarea de noi membri. Anume din aceste considerente cazurile de trecere de la o confesiune la alta este semnalizată destul de rar în actele timpului[21].

Pornind de la aceste afirmaţii vom încerca în cele ce urmează să stabilim în baza componenţei confesionale şi componenţa etnică a Basarabiei pentru anul 1828.

Luând în ordinea în care sunt amintite confesiunile din sursa amintită, primii sunt creştinii ortodocşi, la care ne vom referi puţin mai jos problema dată fiind una mai complicată. Urmează apoi luteranii, confesie

[18] *Ibidem*, f. 46v-48.
[19] *Ibidem*, f. 48-48v.
[20] *Ibidem*, f. 66.
[21] Cf. **ANRM**, Fond 2, inv. I.

care număra 77 de reprezentanţi în teritoriul dintre Prut şi Nistru. Confesiunea luterană nu este cunoscută în Basarabia până la 1812 decât sporatic în mare parte datorită legăturilor comerciale. După acest an însă datorită politicii de colonizare intreprinse de către administraţia ţaristă apar o serie întreagă de colnii care in majoritatea sa sunt populate de către germani. Cu toate că aceştea sunt aduşi din ducatul Varşoviei din cauza opoziţiei întâlnuite aici din partea catolicilor datele existente ne arată că coloniştii ajunşi în Basarabia sunt originari din regiunile Viurtenberg, Prusia, Bavaria ş.a. Astfel la cei 77 de luterani arătaţi în tabel poate fi adăugată şi populaţia germană din colonii, care după cum s-a arătat nu a fost inclusă în recensământ şi care era: Tarutino, care avea în 1827, 939 de persoane, Borodino cu 637 de persoane, Culimeca cu 770 de persoane, Leipţic cu 667 de persoane, Berezinsc cu 672 de persoane, Cleastiţc cu 804 persoane, Ferşanpenuazsc cu 339 persoane, Briensc cu 375 de persoane, Paris cu 563 de persoane, Arţiz cu 462 de persoane, Tepliţ cu 389 persoane, Maloearoslavsc cu 500 persoane, Caţbah cu 271 persoane, Sarata Veche cu 444 de persoane, Maloeroslavsc – 2 cu 468 persoane, Ferschanpenuazsk – 2 cu 271 de persoane şi Arţiz – 2 cu 198 de persoane[22]. În felul acesta ajungem la o cifră de aproximativ 8.769 de literani – germani de ambele sexe (sau aproximativ 1.754 de familii) ce locuiau în colonii, sau la un număr total de 8.846 pe întreg teritoriu a Basarabiei.

Urmează apoi confesiunea romano – catolică care în majoritatea sa era constituită din poponezi şi care conform datelor arătate număra 1.849 de persoane. La acest număr este necesar de adăugat şi cele 535 de persoane (sau 107 familii)[23] care alcătuiau colonia romano – catolică din Crasna din sudul Basarbiei şi care nu a fost inclusă în tabelul statistuic primind astfel un număr total de 2.384 de polonezi ce locuiau în această regiune.

Confesiunea romano-catolică este urmată de către evrei. Conform datelor furnizate în acel moment în Basarbaia locuiau 30.929 de evrei cifră care poate fi considerată corectă ştiut fiind faptul că după 1812 datorită condiţiilor create pentru această confesiune numărul evreilor din Basarabia a crescut considerabil. În comparaţie cu restul teritoriului Imperiului ţarist, evreii din spaţiu pruto-nistrean aveau o poziţie mult mai favorabilă prin privilegiile pe care le-au primit, lucru, care şi explică în mare, afluenţa acestora din alte regiuni ale Rusiei[24].

Numărul lipovenilor în această catagrafie este estimat la 5.974 de persoane, cifră care după părerea noastră de asemenea poate fi estimată ca una ce este corectă. Numărul reprezentanţilor acestei confesii nu este constant şi în linii generale depindea de atitudinea pe care o avea organele de administrare locale şi centrale ţariste. Cu toate acestea considerăm că estimarea acestora la numărul menţionat este corect deoarece o altă

[22] V. M. Cabuzan, *op. cit.*, p. 147-148.

[23] *Ibidem*.

[24] Cf. **ANRM**, Fond 2, inv. I. Practic unica interdicţie la care a fost impusă populaţia evreiască din Basarbia a fost interzicerea de a se aşeza cu traiul în zona de 50 de verste din apropierea hotarului.

catagrafie din acelaşi an arată o populaţie lipovenească ce număra 5.683 de persoane[25]. Ca şi în cazul celorlalte confesii lipovenii sunt reprezentaţi de o singură etniei şi anume de către cea slavă velicorusă.

Cât priveşte creştinii ortodocşi confesiune dominantă din Basarabia acesata era reprezentată de mai multe etnii, evident cea majoritară fiind cea autohtonă deci română.

În afară de băştinaşi cultului ortodox îi aparţineau şi grecii care numărau pentru perioada dată aproximativ 2.000 de suflete[26].

Urmează apoi ruşii care după cum arată istoricul V. Anţupov[27] că după datele oficiale numărul ruşilor la sfârşitul anilor 60 în gubernia Herson constituia 65.700 de persoane, iar în Basarabia 19.850 de persoane. Din acestea lipovenii (rascolnicii) respectiv constituiau 13.750 şi 9.800 de persoane. Deci, de aici putem conchide că de fapt, numărul ruşilor orodocşi era de 10.050 de persoane.

Conform altelor date la 1817 în Basarabia erau aproximativ 1200 de familii sau 6000 de persoane de naţionalitate rusă[28]. Printr-un calcul simplu vom ajunge la concluzia că în 1828 în Basarabia locuiau 7.947 de persoane.

Rutenii la rândul său sunt ortodocşi care de asemenea locuiau în spaţiul pruto – nistrean. Din datele statistice de care dispunem la moment putem considera că la momentul abolirii autonomiei provinciei Basarbiei în aceasta locuiau 52.000 de persoane de naţionalitate ruteană[29].

O altă etnie stabilităă în Basarabia erau armenii care după cum am vazut nu au fost incluşi în datele statistice din cauza nepreyentării raportului de către Arhiepiscopul armenilor Narses.

Cu toate că conform decretului imperial din anul 1830 este formată Arhiepiscopia armenească a Noului Nahicevan şi Basarabiei[30] numărul acestora totuşi a rămas relativ mic deoarece conform datelor statistice din 1817 în Basarbia locuiau 2.650 de armeni, iar conform datelor furnizate de către A. Zasciuc către 1862 numărul acestora a atins abea numărul de 2.725[31]. Deci, se poate presupune că în 1828 numărul armenilor nu depăşea 2.700 de persoane.

În cele din urmă rămâne de clarificat situaţia privind componenţa coloniştilor din sudul Basarabiei. Conform datelor prezentate de către autorităţile administraţiei provinciale în anul 1828 în regiunea dintre Prut şi Nistru locuiau 7.365 de familii a coloniştilor[32]. Din acest număr trebuie să scadem 1.754 de familii ce constituiau coloniile germane, apoi 107 familii din Colonia Crasnoie constituită din catolici polonezi, şi în cele din urmă 15

---

[25] **ANRM**, Fond 2, inv. I, dos. 1.264, f. 76-78.

[26] Şt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 28.

[27] И. А. Анцупов, Русское население Бесарабии и Левобережного Поднестровья в конце XVIII-XIX в, с. 32.

[28] Ştefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 39.

[29] *Ibidem*, p. 30-32.

[30] **ANRM**, Fond 2, inv. I, dos. 1.536, f. 1.

[31] А. Защук, Материалы для географии и статистики России собранные офицерами генерального штаба. Бессарабская область, Санкт-Петербург, 1863, с. 120.

[32] **ANRM**, Fond 2, inv. I, dos. 1.199, f. 63.

familii de elveţieni luteranilocuitori ai coloniei Şabo. În felul acesta rămân 5.489 de familii sau o populaţie de aproximativ 27.445 de persoane ce constituiau populaţia venită din sudul Dunării .

Din păcate nu putem stabili cu certitudine componenţa etnică precisă a acestora deoarece în primul rând toată populaţia venită de peste Dunăre era percepută drept bulgari astfel fiind redată şi în diferitele recensăminte a timpului(fără a se face deosebire de exemplu între bulgari şi găgăuzi), iar în al doilea rând din cauza fluctuaţiei mari a acesteia(drept exemplu poate servi cazul sârbilor care sunt colonizaţi în Basarbia după 1812, dar care în majoritate până la sfârşitul acestui deceniu şi începutul celui următor părăsesc această regiune neconvenindu-le condiţiile ce au fost propuse de administraţia rusă).

Din cele prezenate mai sus putem să evaluăm numărul total al populaţiei la 517.135 de persoane. Din aceşte, a luteranii sau populaţia germană număra 8.846 de persoane sau 1,17% a populaţiei, catolicii sau polonezii numărau 2.384 persoane sau 0,46 % din populaţie, evreii numărau 30.929 persoane sau 5,9% din populaţie, lipovenii numărau 5.974 sau 1,15% din populaţie, grecii numărau 2.000 de persoane sau 0,38% din populaţie, rutenii numărau 52.000 sau 10,05% din populaţie, ruşii 7.947 sau 1,53% din populaţie, armenii 2.000 sau 0,38 % din populaţie, coloniştii din sudul Basarabiei 27.445 sau 5,3 % din populaţie şi românii 376.910 sau 72,88% din populaţie.

Prin urmare putem să constatăm că marea majoritate a populaţiei din Basarabia către anul 1828, in momentul abolirii autonomiei acestei regiuni erau români. Deoarece după această dată nu au fost intreprinse mari mişcări de ordin demografic în acest teritoriu putem să afirmăm cu certitudine că pe tot parcursul perioadei ocupaţiei Basarabiei de către Imperiul Rus majoritatea populaţiei a rămas cea română.

Situaţia confesională din Basarabia în anul 1828

Numărul oraşelor de uezd şi oblastiei	Numele oraşelor	Numărul credincioşilor ortodocşi	(Tabelul a fost întocmit în baza ANRM, Fond I, inv. I, dos. 1.199) Numărul populaţiei de altă credinţă										Preoţimea albă		Preoţimea neagră	
			Luterani	Reformaţi	Romano-catolici	Evrei	Mahomedani	Biserici de rit neortodox	Feţe bisericeşti de alt rit	Numărul lipovenilor	Numărul bisericilor lipoveneşti	Numărul paracliselor	Oraş	Ţinut	Oraş	Ţinut
1.	Or. Chişinău	19.466	57	-	419	10.622	-	3	1	994	-	1	73	-	4	-
	Ţinutul Orhei	112.900	-	-	-	555	-	-	48	182	-	3	-	1.144	-	346
2.	Or. Izmail	10.014	15	-	97	536	4	2	1	1.338	-	2	12	-	-	-
	Ţinutul Izmail	7.903	-	-	-	-	-	-	-	231	-	1	-	80	-	-
	Or. Reni	2.613	-	-	-	69	-	-	-	-	-	-	10	-	-	-
3.	Or. Akerman	11.196	5	-	75	694	-	1	-	114	-	-	20	-	-	-
	Ţinutul Akerman	19.174	-	-	-	-	-	-	-	1.371	-	2	-	122	-	-
	Or. Chilia	3.211	-	-	4	254	-	-	-	313	-	1	14	-	-	-
4.	Or. Bender	4.550	-	-	13	1.155	-	-	-	695	-	1	11	-	-	-
	Ţinutul Bender	38.868	-	-	15	369	-	-	-	12	-	-	-	332	-	-
5.	Or. Bălţi	2.024	-	-	70	1.618	1	1	1	24	-	-	7	-	-	-
	Ţinutul Iaşi	97.308	-	1	103	4.107	-	-	-	615	-	2	-	865	-	133
6.	Or. Hotin	2.100	-	-	569	4.141	-	2	1	-	-	-	7	-	-	-
	Ţinutul Hotin	110.230	-	-	484	6.809	-	1	1	85	-	3	-	598	-	39
	În total pe oblastie	441.557 în afară de armeni	77	1	1.849	30.929	5	10	53	5.974	-	16	154	3.141	4	518

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 158-180

Natalia TIMOHIN

EVOLUŢIA SOCIAL-ECONOMICĂ A BASARABIEI ÎN ANII RĂZBOIULUI RUSO-TURC DIN 1828-1829

În istoriografia sovietică problema evoluţiei social-economice a Basarabiei în urma anexării ei la Imperiul Rus este tratată unilateral şi tendenţios. În faţa istoricilor a fost pus scopul de a demonstra caracterul progresist al anexării ţinutului la Imperiul Rus. O răspândire largă a căpătat ideea precum că populaţia autohtonă a întâmpinat armata ţaristă ca pe o adevărată protectoare a creştinismului, care a realizat visul secular al moldovenilor de a fi eliberaţi de sub „jugul turcesc".

Situaţia economică a Basarabiei sub regimul de ocupaţie ţarist, este descrisă în lucrările istoricilor P. Kuniţki[1], I. Saburov[2], Z. Arbore[3], L. Kasso[4], O. Ghibu[5], Al. Boldur[6], P. Cazacu[7], I. Nistor[8], Şt. Ceobanu[9], D. Bogoş[10] etc. Aceste lucrări însă sunt limitate după conţinut, întrucât nu oferă o analiză a evenimentelor, ci doar o prezentare a acestora. Istoricii sovietici prezintă economia Basarabiei ca parte componentă a sistemului economic rus, evidenţiind doar aspectele pozitive din evoluţia acesteia[11]. După căderea Imperiului Sovietic, în istoriografie începe o nouă etapă care este descătuşată de interdicţiile şi ideologia comunistă. Se observă tendinţa de a revedea unele probleme din istoriografie, trecute, din anumite considerente,

---

[1] П. Куницкий. *Краткое статистическое описание Заднестровской области, присоединенной к России по мирному трактату, заключенному с Портою Оттоманской в Бухарест 1812 г.* –Спб., 1813.

[2] Я. Сабунов. *Земледелие, промышленность и торговля Бессарабии в 1826 г.* – Москва, 1830.

[3] Zamfir Arbore, *Basarabia în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, 1899.

[4] Л. А. Кассо. *Россия на Дунае и образование Бессарабской области.* –Москва, 1913.

[5] Onisifor Ghibu, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, Cluj-Napoca, 1926.

[6] Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei. Contribuţii la studiul istoriei Românilor*, vol. II, *Sub dominaţie rusească (1812-1918). Politica. Ideologia. Administraţia*, Chişinău, 1940.

[7] Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut şi Nistru. 1812-1918*, Iaşi, 1929.

[8] Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*. Ediţia a V-a, Chişinău, 1991.

[9] Ştefan Ciobanu, *Basarabia: populaţia, istoria, cultura*, Chişinău, 1993.

[10] D. D. Bogoş, *Basarabia de la 1812 până la 1938*, Chişinău, 1938.

[11] Sovetov Pavel, *Cât a costat Ţării Moldovei dominaţia străină (Formele economice de dependenţă a Moldovei în sec. al XVI-lea - începutul sec. al XVIII-lea)*, în „Revista de istorie a Moldovei", Chişinău, 1990, nr. 4; *Istoria RSS Moldoveneşti*, Chişinău, 1984; Я. С. Гросул, И. Г. Будак. Очерки историй народного хозяйства Бессарабии (1812-1861). – Кишинев, 1967; *История Молдавской ССР с древнейших времен до наших дней.* – Кишинев, 1982; *История Молдавии.*Том I. –Кишинев, 1951.

cu vederea până acum. Astfel, apar lucrări de sinteză şi articole dedicate istoriei Basarabiei şi care se referă tangenţial şi la problema evoluţiei economice: ale lui A. Moraru[12], I. Scurtu[13], N. Ciachir[14], P. Cernavodeanu[15], G. Ciorănescu[16], V. Tomuleţ[17], I. Ojog[18] etc.

Pentru a putea înţelege situaţia social-economice în care se afla populaţia Basarabiei în perioada în care s-a declanşat războiul ruso-turc din 1828-1829 este necesar de a analiza dezvoltarea economică a ţinutului în ajunul acestuia. Analiza particularităţilor dezvoltării economiei antebelice ne permite să urmărim influenţa războiului asupra acestui sector şi schimbările care au intervenit.

Poziţia geografică, condiţiile climaterice, precum şi resursele de care dispunea Basarabia a determinat caracterul agrar al regiunii. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, Basarabia se împărţea în două regiuni agricole: sudul şi regiunea de centru-nord. Pentru regiunea de sud era caracteristică prezenţa unui număr mare de pământuri necultivate care erau folosite în calitate de păşuni şi terenuri pentru producerea furajului. Între timp, pe cea de-a doua regiune agricolă – centru-nord – era cultivat porumbul şi grâul, în special aplicându-se metoda celor trei câmpuri. Porumbul se cultiva şi în scopul de a nimici plantele dăunătoare din sol, după care se cultivau şi celelalte tipuri de cereale[19].

Pentru cultivarea pământului se foloseau diferite unelte de la muncă: plugul primitiv cu trei zimţi pentru doi boi şi cu un zimţ pentru un bou[20]; plugul–saban (tip de plug rusesc care a primit denumirea dată de la cuvântul tătăresc *saban*, ceea ce înseamnă buturugă); rariţa tătărească şi basarabeană pentru a ara pământurile sub formă de grădini, pentru porumb şi livezi; cosulea (unealtă intermediară între rariţă şi plug); plugurile pentru cultivarea cartofilor[21]; rariţa rusească adusă de coloniştii ruşi[22].

Principala forţă de tracţiune la muncile agricole erau vitele mari cornute. Caii erau folosiţi doar la treierat, la transportarea pâinii, însă în cele

---

[12] A. Moraru, *Istoria Românilor. Basarabia şi Transnistria (1812-1993)*, Chişinău, 1995.

[13] Ioan Scurtu ş. a., *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1994*, Bucureşti, 1998.

[14] Nicolae Ciachir, *Basarabia sub stăpânirea Ţaristă (1812-1927),* Bucureşti, *1992*.

[15] Paul Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii româneşti în context politic internaţional (1806-1920)*, Bucureşti, 1993.

[16] George Ciorănescu, *Bessarabia: Disputed Land Between East and* West, Bucureşti, 1993.

[17] V. Tomuleţ, *Politica comercial-vamală a ţarismului în Basarabia şi constituirea burgheziei comerciale (1812-1868),* Chişinău, 2004.

[18] Igor Ojog, *Aspecte din activitatea militară a lui P. D. Kiselev în Basarabia*, în *Omagiu lui Vladimir Potlog şi Constantin Drachemberg la 70 de ani*, Chişinău, 1997, p. 191.

[19] Мунтян. М. П. *Экономическое и социальное развитие дореформенной Бессарабии // ученые записки Кишиневского Университета, том. 117 (исторический)* –Кишинев, с. 239.

[20] Н. А. Демченко. *Земледельческие орудия молдаван XVIII – начала XX вв.* – Кишинев, 1967, с. 42.

[21] M. P. Muntean, *op. cit.*, p. 241.

[22] И. А. Анцупов. *Государственная деревня в Бессарабий в XIX веке.* – Кишинев, 1966, с. 103.

mai dese cazuri erau înhămaţi la trăsuri şi căruţe şi folosiţi pentru a transporta oameni.

Inventarului agricol era concentrat în mare parte în mâinile coloniştilor străini. Fiecărei gospodării îi revenea câte un plug, o boroană şi o căruţă. Conform datelor statistice din 1827, 1.615 familii deţineau 1.498 pluguri, 1.592 boroane şi 1.432 căruţe[23].

Către anii '20 ai secolului al XIX-lea agricultura Basarabiei era constituită din următoarele ramuri: cultivarea cerealelor, viticultura, pomicultura, legumicultura, tutungeria şi creşterea animalelor.

Cultivarea cerealelor era una din ocupaţiile de bază ale populaţiei locale. Implicarea frecventă a Imperiului Rus în diferite conflicte militare explică tendinţa acestuia de a transforma Basarabia în „grânarul" său principal. Acesta explică politica agrară promovată de ţarism în regiune, caracterizată prin desţelenirea terenurilor din sud şi extinderea terenului agricol semănat cu cereale.

Deşi în perioada dată cantitatea de cereale cultivate creştea, agricultura purta un caracter extensiv şi nu unul intensiv. Astfel, în perioada ce a anticipat războiul suprafaţa semănăturilor de cereale creşteau treptat cu aproximativ 1.000 de sferturi anual.

Procesul de colonizare a Basarabiei a determinat şi creşterea concurenţei în sfera producţiei, fapt care a dinamizat acest proces. Un alt rezultat al colonizării a fost şi schimbarea coraportului de culturi cerealiere. Dacă la începutul secolului al XIX-lea principalele culturi cerealiere cultivate erau porumbul, meiul, grâul; apoi, imediat ce cererea de grâu pe piaţă a crescut (el se vindea cu 15-20% mai scump) se observă o creşterea a cantităţii produse de grâu în raport cu celelalte culturi. Colonizarea Basarabiei cu ruşi, nemţi şi ucraineni determină creşterea cantităţii cultivate de secară, grâu de toamnă, a grâului de primăvară, hrişcă şi inului. Astfel, în a doua jumătate a anilor '20 porumbul trece pe locul doi după grâul de primăvară (date despre cantitatea cultivată de cereale în anii 1818-1830 vezi în tabelul următor)[24].

[23] M. P. Muntean, *op. cit.*, p. 248.
[24] *Ibidem*, *op. cit.*, p. 264.

Cantitatea medie de cereale cultivate pe culturi în Basarabia în 1818-1830*

Culturile	1818-1830, în sferturi	%	1823-1825 în sferturi	%	1826-1830, în sferturi	%
Porumb	695.705	30,0	380.132	34,1	268.476	34,9
Grâu de primăvară	519.621	21,0	229.157	20,6	140.572	18,3
Grâu de toamnă	155.650	6,0	115.870	10,4	138.531	18,0
Secară	138.944	5,4	129.838	11,6	107.856	14,0
Mei	278.279	11,0	98.007	8,8	23.540	3,1
Orz	468.103	19,0	78.344	7,0	61.028	7,9
Ovăz	106.071	4,6	37.964	3,3	17.317	2,3
Fasole	86.397	3,0	45.602	4,1	11.795	1,5
Total	**2.448.671**	**100,0**	**1.114.914**	**100,0**	**669.115**	**100,0**

* М. П. Мунтян. *Экономическое и социальное развитие дореформенной Бессарабий:* Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук. – Кишинев, 1971, с. 265.

Tendinţa de a mări cantitatea de cereale cultivate în Basarabia mai este explicată şi de politica comercială promovată de Imperiul Rus.

Războiului ruso-turc din 1828-1829 a afectat grav acest sector, fiind înregistrată o recoltă considerabil mai mică faţă de perioada precedentă. În anul 1828 locuitorii Basarabiei au cultivat 144.930 sferturi de cereale de toamnă din cele 37.393 sferturi semănate şi 506.390 sferturi de cereale de primăvară din cele 81.748 sferturi semănate[25]. Comparând această cantitate de cereale cultivată în 1828 cu anii precedenţi constatăm că acest sector agricol a fost grav afectat în anii războiului (în 1826 – 827.000 sferturi, iar în 1827 – 914.676 sferturi). Date despre cantitatea de cereale cultivate în Basarabia în anul 1828 în judeţele Orhei, Akkerman, Bender, Hotin şi Iaşi sunt prezentate în tabelul următor.

[25] Arhiva Naţională a Republicii Moldova (**ANRM**), Fond 2, inv. 1, dos. 1.225, f. 63 verso.

Cantitatea de cereale cultivate în anul 1828 în Basarabia pe judeţe, în sferturi[26]

Judeţele	Grâu	Secară	Hrişcă	Porumb	Orz	Ovăz	Mei	Total
Bender	13.977	1.821	35	1.464	1.883	247	835	**20.262**
Akkerman	6.666	2.716	-	500	2.900	-	150	**12.932**
Hotin	45.395	77.976	1.004	58.030	8.320	5.340	6.211	**202.276**
Iaşi	29.450	10.668	1.800	190.600	19.800	4.780	2.290	**259.388**
Orhei	58.925	19.529	245	26.309	7.889	1.084	182	**114.163**
În total	**154.413**	**112.710**	**3.084**	**276.903**	**40.792**	**11.451**	**9.668**	**609.021**
%	**25,3**	**18,5**	**0,5**	**45,6**	**6,7**	**1,9**	**1,5**	**100**

Cu toate acestea, în perioada anilor ’20 ai secolului al XIX-lea producţia de cereale, este mai redusă, cauza fiind războaiele ruso-turce şi calamităţile naturale care s-au abătut asupra ţinutului. Desigur, nu poate fi ignorat şi faptul că în această perioadă era încă proaspătă amintirea apartenenţei băştinaşilor la Principatele Române. Aceasta menţinea viu spiritul de revoltă al ţăranului care refuza să se supună, în măsura posibilităţilor, exploatărilor ţariste. Frica de a stârni o revoltă de masă a locuitorilor Basarabiei care s-ar solda cu pierderea acestui ţinut, a determinat guvernul ţarist să promoveze o politică mai moderată de exploatare a populaţiei atât timp cât nu va fi sigur că este în stare să menţină în orice condiţii sub jugul său teritoriile ocupate.

În anii războiului ruso-turc din 1828-1829, în Basarabia în cantităţi mai mari era colectat fânului pentru a satisface necesităţile armatei ţariste – nutreţul de bază pentru cai şi vitele. Astfel, pentru acelaşi an, 1828, avem următoarele date pe judeţe: Orhei – 6.055 stoguri de fân, Iaşi – 6.000 de stoguri, Hotin – 69.632 stoguri, Akkerman – 1.000 stoguri, Bender – 2.587 stoguri de fân[27]. Din cele observate constatăm că Hotinul era judeţul în are se colecta în principiu cele mai mari cantităţi de fân, pe când în Akkerman cifra este mult mai mică, ceea ce demonstrează că acest judeţ a fost mai grav afectat în anii ostilităţilor militare faţă de alte judeţe în anul 1828.

Puncte agrare importante la acel moment erau şi oraşele. Spre exemplu, în satul Buiucani din suburbia oraşului Chişinău, în anul 1828, au fost recolte de 165 sferturi de secară, 87 sferturi de grâu, 14 sferturi de orz, 25 sferturi de mălai, 3 sferturi de fasole, 1 sfert de boabe, 18 sferturi de cartofi, 11 sferturi de ceapă, 7 sferturi de usturoi, 9 sferturi de morcov, 5 sferturi de pătrunjel, 2.126 rădăcini de sfeclă de masă, 50.400 bucăţi de varză; adunate 26 stoguri cu fân. O recoltă mai bogată a fost înregistrată în

[26] *Ibidem*.
[27] *Ibidem*, f. 66 verso.

oraşul Bălţi, unde au fost strânse: 1.127 sferturi de secară, 1.885 sferturi de grâu, 936 sferturi de porumb, 599 sferturi de orz, 58 sferturi de mălai, 106 sferturi de ovăz; legume: 35 sferturi de cartofi, 10 sferturi de ceapă, 1.500 rădăcini de sfeclă de masă, 15.000 bucăţi de varză; şi au fost adunate 375 stoguri de fân. Pentru oraşul Bender avem doar date despre recolta de grâu care a constituit 13 sferturi grâu de toamnă şi 20 sferturi grâu de primăvară. În oraşul Hotin au fost recoltate: 259,1 sferturi de secară, 8,5 sferturi de grâu, 19,6 sferturi de porumb, 5,3 sferturi de orz, 3,2 sferturi de mălai, 7,5 sferturi de ovăz, 2,4 sferturi de mazăre, 40,3 sferturi de hrişcă, 2,2 de sferturi e fasole, 2,3 sferturi de linte; din legume: 5,4 sferturi de ridiche de toamnă, 125,6 sferturi de cartofi, 65,3 sferturi de sfeclă de masă, 4,2 sferturi de pătrunjel, 26,9 sferturi de ceapă, 1,3 sferturi de ţelină, 8654 bucăţi de varză; şi au fost adunate 25 de stoguri de fân. Spre deosebire de judeţul Akkerman care a trecut printr-o criză de recoltă, oraşul Akkerman, a înregistrat venituri importante – 1245 sferturi de secară (aproximativ ½ din cea de pe judeţ), 1.050 sferturi de grâu, 110 sferturi de porumb, 550 sferturi de orz, 16 sferturi de mălai, 20 sferturi de ovăz, 5 sferturi de mazăre, un sfert de fasole, un sfert de boabe, 8 sferturi de cartofi, 6 sferturi de morcov, 5 sferturi de pătrunjel, 7 sferturi de ceapă, 6 sferturi de usturoi, 3.000 de rădăcini de sfeclă de masă, 2.000 bucăţi de varză şi au fost adunate 300 stoguri de fân. Cantitatea mare de fân adunată poate fi explicată prin faptul că în acest oraş au fost concentrate în număr mare forţele armate imperiale, care necesitau în continuu fân. Pentru oraşul Chilia avem înregistrată cea mai mică cantitate de recoltă: 16 sferturi de secară, 24 sferturi de grâu, 1 sfert de porumb, 13 sferturi de orz, 7 sferturi de mălai, 1 sfert de cartofi, 6 sferturi de ceapă, 1 sfert de usturoi, 1 sfert de morcov, 770 rădăcini de sfeclă de masă, 2.700 de bucăţi de varză şi adunate doar 4 stoguri de fân. Specializat în cultivarea culturilor cerealiere era oraşul Izmail, unde au fost recoltate – 1000,7 sferturi de secară, 2141,3 sferturi de grâu, 3522,5 sferturi de orz, 38,6 sferturi de mălai, 420,6 sferturi de ovăz. Deasemenea au fost cultivate şi legume: 4,7 sferturi de mazăre, 19,4 sferturi de fasole, 3,7 sferturi de bob, 11,1 sferturi de cartofi, 20,5 sferturi de ceapă, 1,2 sferturi de usturoi, 4,6 sferturi de ridiche, 2 sferturi de morcov, 5,6 sferturi de pătrunjel, 4.320 de rădăcini de sfeclă de masă, 34.250 bucăţi de varză şi au fost adunate 100 stoguri de fân. Ca şi în cazul oraşului Bender, pentru oraşul Reni avem date numai despre recolta de cereale, şi anume: 406,1 sferturi de grâu, 380 sferturi de porumb, 100 de sferturi de orz[28].

Din datele prezentate pentru oraşele din Basarabia devine evident faptul că oraşul la cel moment purta un caracter preponderent agrar şi nu putem încă vorbi despre oraşe industrializate detaşate totalmente de ramura agricolă.

Legumicultura. Locuitorii Basarabiei cultivau în gospodăriile lor pentru consum: roşii, castraveţi, varză, ceapă, usturoi, ridiche de o lună,

[28] **ANRM**, Fond 2, inv. 1, dos. 1.225, f. 68 verso.

morcov, pătrunjel, salată, praj, leuştean, sfeclă, bostan, pepene, pepene galben, cartofi, ardei etc.

Pentru cultivarea usturoiului, de obicei se alegea cel mai roditor pământ, întrucât acesta aducea un venit mare băştinaşilor. Pentru piaţa internă era produsă şi sfecla de zahăr. Autohtonii nu erau însă predispuşi să cultive cartoful, contrar intenţiei administraţiei ruse de a mări cantitatea acestuia pentru a satisface necesităţile Rusiei.

În acelaşi timp, locuitorii Basarabiei cultivau fasolea. În judeţele Akkerman, Bender, Orhei, Hotin şi Iaşi în anul 1828 s-au cultivat 494 sferturi de fasole, cea mai proastă recoltă înregistrându-se în judeţul Akkerman, unde s-a strâns doar 10 sferturi de fasole. Se cultiva şi mazărea: în judeţele Hotin, Iaşi şi Orhei – 549 sferturi. În cantităţi mai reduse se creştea bobul – 281 sferturi în judeţele Bender, Hotin, Iaşi şi Orhei, dintre care numai în judeţul Iaşi 160 de sferturi. Doar în Bender se cultiva lintea, în anul 1828 înregistrând o recoltă de 15 sferturi[29].

Sunt atestate date şi despre cantitatea de legume cultivate în anul 1828. Acestea erau: cartofii, ceapă, usturoi, morcov, pătrunjel, sfeclă de masă, varza, ridiche de toamnă. Cantitatea cultivată a acestor culturi diferă de la un judeţ la altul în dependenţă de zona agricolă din care făceau parte. În judeţul Bender în acel an au fost recoltate: 100 sferturi de cartofi, 15 sferturi de ceapă, 8 sferturi de usturoi, 10 sferturi de ridiche de tomnă, 2.052 rădăcini de morcov, 8.803 rădăcini de pătrunjel şi 21.000 rădăcini de sfeclă de masă. În judeţul Akkerman, care era cel mai afectat de război, au fost recoltate doar 2 sferturi de ceapă, 1 sfert de usturoi, 8.000 rădăcini de sfeclă de masă şi 50.000 de bucăţi de varză. Cu mult mai bună era situaţia în judeţul Hotin, unde au fost cultivate 8.219 sferturi de cartofi, 600 sferturi de ceapă, 480 sferturi de usturoi, 175 sferturi de ridiche de toamnă, 2.680 sferturi de morcov, 550 sferturi de pătrunjel, 8.214 rădăcini de sfeclă de masă şi 39.880 bucăţi de varză. Judeţul Iaşi avea şi el specificul său în domeniul agricol; astfel, aici au fost recoltate: 300 sferturi de cartofi, 200 sferturi de usturoi, 460 sferturi de ceapă, 9 sferturi de ridiche de toamnă, 75 sferturi de morcov, 30 sferturi de pătrunjel, 160 sferturi de sfeclă de masă şi 300-400 bucăţi de varză. În Orhei legumicultura, ca şi celelalte ramuri ale agriculturii şi economiei, a avut de pătimit de pe urma războiului, astfel încât au fost cultivate doar 511,4 sferturi de cartofi, 210,1 sferturi de ceapă, 53 sferturi de usturoi, 3 sferturi de ridiche, 28 sferturi de morcov, 18,6 sferturi de pătrunjel, 118.527 rădăcini de sfeclă de masă şi 1.537.396 bucăţi de varză[30]. Din cele relatate mai sus se observă că judeţul Orhei se cultiva în special varza şi sfeclei de masă, în judeţul Hotin se înregistrează cele mai mari recolte de cartofi, iar în celelalte judeţe cantitatea de legume cultivată a fost mai modestă. Acest sector agricol a fost afectat de război în special în judeţul Akkerman, unde este atestată o criză profundă.

Viticultura şi pomicultura. Aceste două ramuri se practicau în Moldova din cele mai vechi timpuri. Baronii Totti şi Lihman, vizitând aceste

[29] I. S. Grosul, I. G. Budac, *op. cit*., p. 313.
[30] **ANRM**, Fond 2, inv. 1, dos. 1.225, f. 64 verso.

pământuri în secolul al XVIII-lea, au menţionat că condiţiile pentru producţia vinului şi creşterea fructelor nu se deosebesc de cele din Ungaria şi provinciile franceze Champagné şi Burgonde[31].

Evoluţia acestor ramuri agricole, ca şi a întregii agriculturi, era dependentă de politica comercială promovată de ţarism în Basarabia. În 1826 este emis edictul imperial ce se referea la orientarea exportului de vin în guberniile interne ale Rusiei[32]. Din acest considerent, numărul arbuştilor de viţă de vie plantaţi a crescut dublu. Dacă în 1822 aceştia numărau 3.925 bucăţi, apoi în 1827 erau 8.100 bucăţi de viţă de vie. Pe o deseatină de pământ erau plantaţi în jur de 1.000 de arbuşti care dădeau 150-500 vedre de vin[33].

În anii ’20 ai secolului al XIX-lea o cantitate impunătoare din vinul produs era orientat spre piaţa internă rusă – câte 150-200.000 vedre de vin. Acesta era în special livrat de mănăstiri, moşieri şi colonişti. În 1822, din cele 27 mii vedre de vin produse în cinci mănăstiri (Căpriana, Curchi, Frumuşica, Hârbovăţ, Hârjova), au fost livrate 19.000 vedre[34]. De asemenea, se observă creşterea cotei aparte a importanţei sudului Basarabiei în producţia vinicolă, apropiindu-se după cantitatea producţiei vinicole de Zonele de Nord şi Centru (vezi tabelul de mai jos), proces explicat prin colonizarea Sudului şi valorificarea pământurilor favorabile pentru această cultură.

Viticultura în Basarabia în 1827*

Judeţe şi oraşe din Sudul Basarabiei	Nr. viilor	Cantitatea de vin în căldări	Judeţe şi oraşe din Centrul şi Nordul Basarabiei	Nr. viilor	Cantitatea de vin în căldări
Orhei	3.229	876.485	**Chişinău**	65	9.987
Hotin	7	665	**Bălţi**	1	15
Bălţi	1.529	115.816	**Reni**	222	10.000
Ismail	450	6.255	**Ismail**	406	36.090
Bender	779	21.446	**Chilia**	55	1.000
Akkerman	480	26.743	**Akkerman**	804	40.000
			Bender	23	532
Total	**6.474**	**1.047.410**	**Total**	**1.576**	**97.624**
Cantitatea totală de vii şi căldări de vin în total în Basarabia				**8.050**	**1.145.034**

* Я. С. Гросул, И. Г. Будак. *Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812.1861*). – Кишинев, 1967. с. 224.

Pomicultura era şi ea o ramură importantă a economiei, orientată spre consumul intern al Rusiei. În special se creşteau: prune, vişine, cireşe, pere, caise, mere, nuci. Acestea erau în special cultivate în bazinul râurilor

[31] N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. 11, Bucureşti, 1928-1929, p. 191, 209.

[32] *Полное Собрание Законов Российской Империй (ПСЗРИ)*, 1826. – Спб., 1830, том I., № 195, с. 295.

[33] M. P. Muntean, *op. cit.*, p. 298.

[34] *Ibidem*, p. 303-304.

Nistru, Prut, Răut, Botna, Cogâlnic şi în Codrii din centrul Basarabiei. În anii ’20 ai secolului al XIX-lea numărul pomilor fructiferi a crescut considerabil, astfel încât către anul 1826 în Basarabia erau 13.071 livezi în comparaţie cu 5.085 livezi în 1817[35].

În 1826 din 13.000 de livezi 1,5.000 erau în oraşe. Mai mult de jumătate din fructele produse erau prunele. După care urmau, în ordinea cantităţii produse, vişini, mere, pere, cireşe, nuci şi caise.

După cum am menţionat mai sus, fructele erau predestinate exportului în diferite regiuni ale Rusiei. În 1821 din ţinut au fost exportate: prune uscate – 95.000 puduri, mere – 8,5.000 puduri şi nuci – 11.000 puduri. O piaţă importanţă pentru comerţul cu fructe era cea din Odesa[36].

În anii războiului ruso-turc din 1828-1829, ţăranul a fost sustras de la muncile sale agricole. Asigurarea armatei ruse cu forţei de tracţiune a cauzat dificultăţi şi mai mari cultivării pomilor fructiferi şi a viţei de vie. Aceasta a dus la scăderea productivităţii în special la culturile care necesitau o îngrijire adecvată.

Tutungeria. Adusă de turci, această cultură va căpăta pondere mare în economia Basarabiei. Tutunul era cultivat în regiuni specializate în creşterea acestuia: Orhei, Soroca, Hotin. În 1821 în Basarabia au fost cultivate 971,5 pogoane de tutun. Iar în 1827 un şir de sate din Basarabia îşi achitau din suma venitului obţinut de la realizarea tutunului toate impozitele şi dările[37]. Pentru a mări cantitatea de tutun produs anual, administraţia rusă a abolit în 1824 pogonoritul. Aceasta decizie se explica prin interesul sporit al Rusiei manifestat faţă de tutunul crescut în Basarabia, care era exportat în proporţie de 90 % în guberniile interne ale Imperiului.

Creşterea animalelor a constituit o altă ramură importantă din cadrul economiei ţinutului. Aceasta se datora în special păşunilor întinse, unde se producea fânul: în Bugeac, la înălţimea Mugur şi, parţial, în judeţele Hotin şi Soroca. Principalele animale crescute erau: ovinele, vitele mari cornute, caii şi porcinele.

Acest sector agricol împărţea Basarabia în două regiuni geografice: sudul care se specializa în creşterea ovinelor şi regiunea de centru–nord cu predominarea vitelor mari cornute. În această perioadă creşterii animalelor i se acorda o atenţie sporită, deşi totuşi se observă deja tendinţa de a micşora ponderea acestei ramuri. Către anii ’30 ai secolului al XIX-lea economia Basarabiei şi-a îndreptat atenţia spre cultivarea culturilor cerealiere.

Produsele animaliere erau predestinate atât peţii interne, cât şi celei externe.

Printre ovine cel mai des crescute erau cele olteneşti şi metisa (predestinate producerii brânzei datorită cantităţii ridicate de lapte adus). Vitele mari cornute erau folosite şi în calitate de forţă de muncă. Plugul, spre exemplu, era înhămat la 3-4 boi. Aceasta a determinat ca în gospodăriile

[35] M. P. Muntean, *op. cit.*, p. 305-306.
[36] *Ibidem*, p. 308.
[37] *Ibidem*, p. 314.

ţăranilor de stat, de la ¾ până la ⅔ din animale să le constituie vitele mari cornute.[38] În perioada anterioară războiului ruso-turc din 1828-1829 erau patru judeţe specializate în creşterea vitelor mari cornute: Iaşi, Soroca, Hotin şi Orhei. În 1827 în regiunea de nord şi centru a Basarabiei, din 479.339 vite mari cornute din ţinut, aici erau 343.798 de vite sau 72%, dintre care 135.646 vite sau 28% erau în Bugeac[39].

Creşterea cailor nu a jucat un rol atât de important în economia Basarabiei Moşieri foloseau caii la transportări uşoare şi în calitate de unitate de transport, în timp ce populaţia de rând doar la transportarea pâinii.

Porcinele au fost aduse şi răspândite în ţinut de către coloniştii ruşi, ucraineni şi germani. Din care considerent, în anii ’20 ai secolului al XIX-lea această ramură agricolă de producţiei se afla în faza incipientă de dezvoltare.

Un număr considerabil de animale era predestinat exportului. La sfârşitul anilor ’20 au fost exportate peste hotare 115.000 vite mari cornute (în valoare de 630.000 ruble), 9,5 mii cai în (valoare de 165,7 mii ruble şi ovine în valoare de 241.000 ruble)[40]. La fel se exportau şi produsele animaliere finite. Astfel, numai în perioada anilor 1821-1827 în afara pieţei locale au fost trecute prin diverse puncte vamale produse animaliere în valoare de 430.000 ruble, slănină de vită în sumă de 388.000 ruble şi lână în sumă de 732.000 ruble. În acelaşi an au fost trimise în Odesa 41.000 oi, predestinate pieţilor din guberniile interioare ale Rusiei[41]. Prin urmare creşterea animalelor, era orientată spre piaţa Imperiului Rus şi adaptată la necesităţile acesteia

Creşterea animalelor a avut de suferit extrem de mult de pe urma războiului. Asigurarea armatei ţariste cu forţă de tracţiune a deposedat ţăranul basarabean de cele mai bune vite mari cornute. Prin urmare comerţul cu vite era întrerupt. De asemenea asigurarea cu nutreţ a cailor şi vitelor din cadrul armatei ruse a cauzat subnutriţia animalelor localnicilor şi a redus considerabil capacitatea de muncă a acestora. Toţi aceşti factori au cauzat şi micşorarea sporul natural în rândul animalelor.

Epizootia şi alte maladii au ridicat rata mortalităţii în rândul animalelor domestice. Mareşalul nobilimii, consilierul de stat Başota a adresat la 23 martie 1829 o scrisoare guvernatorului general al Basarabiei şi Novorosiei, M. S. Voronţov, în care îl anunţa că, începând cu luna mai 1828 şi până în martie 1829, au pierit de epizootie mai mult de 40.000 de vite mari cornute[42]. Aceste maladii au fost şi ele o cauză indispensabilă a războiului, întrucât au fast aduse şi răspândite de armatele ruse care s-au aflat în trecere în continuu pe teritoriul Basarabiei. Desigur, acestor maladii

---

[38] I. S. Grosul, I. G. Budac, *op. cit.*, p. 193.
[39] M. P. Muntean, *op. cit.*, p. 343.
[40] *Ibidem*, p. 353.
[41] *Ibidem*, p. 354.
[42] Arhiva Istorică Militară de Stat din Rusia (**AIMSR**), Fond 398, inv. 18, dos. 5.935, f. 138 verso.

au fost supuse şi alte animale – ovinele, porcinele etc., care de asemenea erau preluate de la băştinaşi pentru a hrăni ostaşii.

Printre alte îndeletniciri din această perioadă antebelică erau creşterea inului şi a viermilor de mătase a căror producţie satisfăcea necesităţile interne ale ţinutului. De asemenea este atestată şi existenţa apiculturii. În primii ani ai secolului al XIX-lea în Basarabia erau 40.000 de stupi de albine, iar în anii ’20 în sudul ţinutului erau concentrate 15.000 de stupi de albine care produceau 6.000 puduri de miere şi 1.000 de puduri de ceară[43].

Nu mai puţin important era pescuitul pe litoralul Mării Negre, în gurile Dunării, în Nistru, limanul Nistrului şi Prutului, în lacuri şi râuri mai mici. Dintre acestea cele mai importante locuri de pescuit erau la gurile Dunării, în special în localitatea Vâlcov[44].

În ceea ce priveşte dezvoltarea în general a agriculturii Basarabiei în perioada ce a precedat războiul, putem conchide că aceasta nu va suferi schimbări radicale, dând dovadă încă de rezistenţă faţă de politica de exploatare ţaristă. Ceva mai mult de suferit va avea comerţul cu produse agricole, care va fi orientat spre piaţa internă a Novorosiei şi a altor gubernii ruseşti.

Industria. Procesul de colonizarea intensă a ţinutului, după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, a contribuit la dezvoltarea meşteşugăritului. Aici se stabilesc cu traiul meşteşugari specializaţi în prelucrarea metalelor, pietrei, lemnului. În anul 1826 încercarea Camerei Superioare de Stat a Rusiei de a impune un impozit meşteşugarilor veniţi a eşuat. Opoziţia a survenit din partea administraţiei locale a Basarabiei, care a motivat acţiunea sa prin faptul că meşteşugarii contribuiau în mare măsură la dezvoltarea industriei[45]. Rândurile acestora au fost completate de ţăranii fugari de pe moşii şi de pe domeniile statului. Procesul era activizat şi de faptul că administraţia locală nu a întreprins măsuri concrete pentru a stopa acest fenomen şi pentru a-i întoarce pe fugari stăpânilor.

Caracteristic acestei ramuri economice era tendinţa negustorilor străini, în special a celor austrieci, de a cumpăra materia primă industrială de aici la preţuri foarte mici şi de a vinde peste hotare materia prelucrată, finită, la preţuri mărite considerabil.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în condiţiile economiei naturale, în gospodăriile ţăranilor erau produse toate cele necesare existenţei: produse alimentare, lână, piei, unelte de muncă, ţesături, covoare şi coloranţi[46]. Diferenţierea treptată a muncii a dus la apariţia meşteşugarilor rurali. Foştii ţărani care nu mai doreau să practice muncile agricole se specializau în producerea articolelor meşteşugăreşti. Din rândul acestora cei mai mulţi erau fierarii, cizmarii şi producătorii de tacâmuri din lemn.

---

[43] I. S. Grosul, I. G. Budac, *op. cit.*, p. 272.
[44] *Ibidem*, p. 301.
[45] **ANRM**, Fond 6 , inv 2, dos. 478, f. 9 verso.
[46] M. P. Muntean, *op. cit.*, p. 469.

La această etapă în Basarabia se practica de asemenea şi extragerea sării în lacurile sărate din sud. Necesitatea Rusiei în sare a determinat creşterea explorării acestui produs. Astfel, dacă în 1820 s-au extras 1.393.609 puduri, în 1821 s-au extras 3.721.001 puduri de sare, iar în 1826 – 6.616.347 puduri[47].

În ce priveşte breslele şi manufacturile, acestea nu deţineau o pondere importantă în economia Basarabiei, fapt explicat prin caracterul preponderent agrar al regiunii. Cu toate acestea introducerea relaţiilor marfă-bani a dus la apariţia muncitorului salariat în sfera industrială. În ajunul războiului ruso-turc din 1828-1829 numărul muncitori salariaţi va oscila la unele întreprinderi între 50 şi 100.

În anii ostilităţilor militare industria a suferit schimbări esenţiale. Acestea au fost generate în special de flux mare de populaţie străină care a pătruns în Basarabia. Cei care au venit împreună cu armata rusă – bulgari, găgăuzi (popoare turanice) şi românii care au fugit de urgia războiului din Principate.

Printre aceştia erau mulţi meşteşugari iscusiţi. Comandantul armatei a II-a a raportat general-guvernatorului Novorosiei şi Basarabiei că printre coloniştii străini sunt foarte mulţi meşteşugari, viticultori, mateloţi şi pescari, de aceea el considera ca acestora să le fie acordate dreptul de a se aşeza cu traiul acolo unde doresc, fără a li se impune interdicţii de a se aşeza la oraş. Coloniştii-meşteşugari care s-au stabilit în oraşe erau scutiţi de impozite şi prestaţii timp de 10 ani, iar cei care au intrat în breslele de matelot erau scutiţi pe o perioadă de 25 ani[48].

În 1828 în judeţul Iaşi din 82 familii de ţigani de stat 71 erau meşteşugari. În judeţul Orhei 1.403 familii de ţărani (60%) se ocupau cu diverse meşteşuguri. Printre aceştia în cele mai dese cazuri erau întâlniţi fierarii, muzicanţii, cizmarii şi croitorii[49]. Către anul 1828, în toate oraşele Basarabiei erau 1.575 de meşteri specializaţi, cel mai mare număr fiind înregistrat în Chişinău – 693, urmat de Akkerman – 296, Izmail – 2.000, Hotin – 106[50].

Datele prezentate mai sus sunt un argument forte în favoarea tezei că în Basarabia industria era în faza incipientă de dezvoltare şi nu au fost încă atestate fabrici care să corespundă relaţiilor capitaliste, cu muncitori salariaţi angajaţi. În Chişinău, în anul 1828 funcţiona o fabrică textilă mică, a proprietarului P. Galani. În cadrul acesteia erau angajaţi 158 de lucrători, care timp de 4 ani au prelucrat 360 puduri de materie primă: 10 puduri de mătase şi 350 de puduri de bumbac. Din această materie primă a fost fabricată pânză în valoare de 110,5 mii de ruble. Anual stăpânul acestei fabrici plătea tuturor angajaţilor 35,7 mii ruble, însă impactul negativ al războiului asupra sferei de producţiei a micşorat salariul acestora la – 4.932 ruble în anul 1829.

---

[47] I. S. Grosul, I. G. Budac, *op. cit.*, p. 300.
[48] M. P. Muntean, *op. cit.*, p. 387.
[49] *Ibidem*, p. 408.
[50] I. S. Grosul, I. G. Budac, *op. cit.*, p. 281.

O altă fabrică textilă îi aparţinea lui Dumitru Gheorghiu. În 1828 la ea lucrau 18 muncitori, care au produs marfă în valoare de 27,9 mii ruble. În satul Visterniceni, era manufactura fraţilor Popovici şi D. Mihailov, unde în acelaşi an erau angajaţi 20 de muncitori, care primeau un salariu de câte 250 ruble fiecare. La această manufactură a fost produsă stofă în valoare de 95.000 ruble. Doar această fabrică dispunea de mecanismul de imprimare a vopselei pe stofă, care a fost adus din Austria şi Rusia. Acest mecanism era folosit pentru fabricarea pânzelor pentru baticuri şi haine pentru dame. Produsele textile de origine locală erau realizate pe piaţa internă rusă; în guberniile vecine fiind exportate pânze în valoare de 8.000 ruble[51].

În 1810 în Basarabia încep a fi crescuţi viermii de mătase. Negustorul din Odesa K. Balaş a cerut autorităţilor locale să-i fie dat un teren pe care el va sădi în acest scop arbuşti de agud. Treptat aceasta a devenit principala ocupaţie a ţăranilor de stat şi a coloniştilor bulgari.

În anii războiului, cetăţeanul Moşcovici din localitatea Otaci, s-a adresat general-guvernatorului Novorosiei şi Basarabiei în scopul „... de a fi construită de pe contul vistieriei o fabrică de producere a stofelor de mătase şi să fie sădită pe lângă ea o livadă de gutui". Însă acesta din urmă refuza să se implice în acest sens, motivând prin faptul că „condiţiile climaterice din Basarabia, prielnice acestei îndeletniciri, puteau să aducă venituri considerabile nu doar stăpânilor de fabrici, ci şi populaţiei de rând – prin urmare general-guvernatorul considera că soluţionarea problemei date în exclusivitate depinde doar de administraţia autohtonă[52].

Cultivarea inului continua să fie o îndeletnicire importantă, însă în anii războiului recolta de in nu a depăşit 20 de sferturi anual.

Comerţul şi Transportul. Perioada anilor '20 ai secolului al XIX-lea este încadrată în sfârşitul primei şi începutul celei de-a doua etape a procesului de includere a Basarabiei în sistemul pieţei ruse. Negustorilor din regiune erau eliberaţi de taxe vamale la exportarea mărfurilor locale în guberniile ruseşti. În anii 1826-1827 din cele 1187 certificate comerciale eliberate cu acest scop 633 (53,3%) reveneau negustorilor locali, 432 (36,4%) – negustorilor din Ucraina, 43 (3,6%) – negustorilor din alte gubernii ale Rusiei şi 79 (6,7%) – negustorilor străini (49 – pentru exportul mărfurilor peste hotare)[53].

Pe pieţele interne ale Basarabiei în această perioadă întâlnim: făină de secară, făină de grâu, piei, lână de oaie, cojoace, unt, brânză, legume, mere, prune, orz, ovăz, vite mari cornute, fân, rachiu, vin, lemn, veselă din lemn.

O nouă perioadă în comerţul Basarabiei începe în februarie 1825, când este pus în vigoare „Regulamentul cu privire la comerţul cu Basarabia", care limita exportul de mărfuri locale peste Nistru şi asigura importul din

---

[51] *Ibidem*, p. 288-289.

[52] *Ibidem*, p. 269.

[53] V. Tomuleţ, *Unele consideraţii privind locul Basarabiei în sistemul pieţei din Novorosia (anii 1812-1868),* în *Omagiu lui Vladimir Potlog şi Constantin Drachemberg la 70 de ani*, Chişinău, 1997, p. 169.

guberniile interne a mărfurilor ruseşti fără taxele vamale[54]. Din guberniile ruseşti se importa în Basarabia, în special prin vama de la Moghileovo: ţuică, pâine, fructe uscate, legume, miere, ceară, brânză, piei, metale, veselă şi obiecte din sticlă, in, hârtie, clei, vopsele, săpun, ceai, zahăr, cărţi, smoală, produse farmaceutice, mătase etc.[55]

Politica de colonizare şi de orientare a comerţului basarabean spre piaţa internă rusă a distrus relaţiile comerciale existente. Produsele locale nu puteau concura cu cele ruseşti[56].

În ajunul războiului din 1828-1829 comerţul extern al Rusiei era orientat spre Turcia şi Austria, cu care avea încheiate tratate comerciale. Aceasta a favorizat evoluţia comerţul de tranzit şi a exportului care au înregistrat o creştere a capitatului extern de 1,2 ori. Exportul vitelor mari cornute, al produselor animaliere şi al grâului din Basarabia era realizat pe uscat prin vămile comerciale, prin porturile fluviale şi prin portul Odesa. Exportul depăşea importul de 5-6 ori astfel înregistrându-se un sold pozitiv al comerţului[57].

Comerţul cu Moldova se făcea prin vama Sculeni. Se exporta: produse manufacturiere din Rusia, vite mari cornute, grâu, produse animaliere. Se importa: lemn, sare şi fructe.

Important era şi rolul ce revenea porturilor Odesa, Reni şi Ismail prin care se exportau produse animaliere, în special grâul.

Pentru Imperiul Rus drumurile aveau importanţă comercială şi strategică, asigurând mobilizarea trupelor armate pe timp de război. Aceasta a determinat şi tendinţa administraţiei ţariste de a repara şi a construi noi drumuri şi poduri, contribuind astfel la dezvoltarea transportului. Spre exemplu, în anul 1827 la reparaţia drumurilor în Bender lucrau 3.000 oameni[58]. În acelaşi an este introdusă prestaţia în muncă la construcţia drumurilor comerciale.

De o atenţie deosebită s-a bucurat în acea perioadă navigaţiei fluviale şi maritime. Portul Akkerman era unul dintre principalele puncte unde soseau nave din Imperiul Otoman şi Rusia. Din 1822 până în 1828 navele ruseşti au adus marfă în valoare de 256,5 mii ruble, iar cele turceşti – în valoare de 38,8 mii ruble. În aceeaşi perioadă din Akkerman spre porturile Rusiei au plecat nave cu mărfuri în valoare de 398,2 mii ruble, iar spre porturile Imperiului Otoman – cu marfă în valoare de 2,7 mii ruble[59].

Prin urmare Rusia a întreprins măsuri energice pentru a încadra comerţul Basarabiei în sistemul comercial rus, contribuind astfel la dezvoltarea transportului.

---

[54] *Ibidem*, p. 171.

[55] I. S. Grosul, I. G. Budac, *op. cit*., p. 332.

[56] A. Moraru, *Istoria Românilor. Basarabia şi Transnistria (1812-1993)*, Chişinău, 1995, p. 25.

[57] M. P. *Muntean, op. cit*., p. 645.

[58] **ANRM**, Fond 2, inv. 1, dos. 80, f. 96-102.

[59] I. S. Grosul, I. G. Budac, *op. cit*., p. 313.

În anii războiului ruso-turc din 1828-1829 comerţul şi exportul de mărfuri devine mai moderat, întrucât cresc necesităţile interne ale Basarabiei, iar productivitatea a scăzut considerabil.

Economiei Basarabiei în anii ’20 ai secolului al XIX-lea era orientată acesteia spre satisfacerea necesităţilor Imperiului Rus. Dezvoltarea agriculturii capătă un caracter extensiv, fiind colonizate intens teritoriilor din sud de către străini. Industria se dezvoltă treptat datorită meşteşugarilor străini specializaţi în diverse domenii. Repararea drumurilor şi construcţia podurilor, îmbunătăţirea reţelei de transport se făcea în scopul de a înlesni comerţul intern şi extern al Basarabiei, cât şi pentru a accelera mobilizarea armatei pe timp de război.

Caracteristic economiei Basarabiei în anii războiului era adaptarea acesteia la cerinţele crescânde ale armatei ruse, care desigur, a frânat dezvoltarea acesteia. Totodată sustragerea ţăranului de la muncile agricole, pentru a realiza prestaţiile extraordinare de asemeni a avut un impact negativ asupra economiei. La aceste condiţii negative s-au mai alăturat ciumă şi epizootie care au secerat sute şi mii de oameni şi animale.

Prestaţiile ordinare şi impozitele în anii ostilităţilor ruso-turce au suferit schimbări esenţiale, în acest sistem a intervenit un control mai riguros în ceea ce priveşte achitarea lui de către populaţia băştinaşă. Desigur, la prima vedere războiul ar fi trebuit să mărească considerabil impozitul, însă necesităţile armatei ţariste în trecere erau satisfăcute prin intermediul numeroaselor prestaţii extraordinare, care eliberau Imperiul Rus de grija de a întreţine grosul armatei ruseşti – armata a II-a.

În ceea ce priveşte prestaţiile ordinare şi impozitele, acestea erau de trei categorii: de stat, de locale şi cele moşiereşti.

Impozitul de stat preluat în anii ostilităţilor ruso-turce varia în dependenţă de categoria socială din care făcea parte persoana impozitabilă. Birul era plătit de ţărani de două ori pe an a câte 5 ruble asignaţii. Dajdia era achitată în continuare de mazili a câte 8 ruble şi 75 de copeici asignaţii, iar ruptaşii achitau suma de 9 ruble şi 35 copeici asignaţii. Specific războiului este şi faptul că au fost impuşi să plătească impozit şi coloniştii străini, care până atunci erau scutiţi de impozit faţă de stat. Ţăranii bogaţi, care aveau în posesie mai mult de 30 de desetine de pământ, plăteau un impozit de 2 ori mai mare, iar ţiganii, la rândul lor, plăteau un impozit de 10 ruble asignaţii.

Impozitaţi au fost prin decretul imperial de la 22 ianuarie 1828, şi burlacii care până la război erau eliberaţi de el. În acelaşi decret se specifica că, cu excepţia nobililor şi a feţelor bisericeşti, toţi locuitorii oraşelor şi satelor trebuiau să plătească impozit. Categoria socială neprivilegiată achita un impozit de 10 ruble asignaţii, iar cele două categorii privilegiate – mazilii şi ruptaşii achitau a câte 9 ruble şi 35 copeici asignaţii. În afară de aceasta, orăşenii erau supuşi să plătească suplimentar un impozit de 2 ruble şi 10 copeici. În continuare se indica suma impozitului care urma a fi achitat de către burlaci, şi anume – 5 ruble şi 70 copeici asignaţii pe an de la cei care locuiesc la sate. Întrucât în oraşe locuiau mulţi burlaci şi aceştia nu achitau în folosul statului impozit, grafului Palen i-au fost înaintate următoarele

puncte spre implementare: 1) Întrucât burlacii care sunt într-un număr foarte mare în oraşe nu achită un impozit către stat, dar au un venit egal cu cei care au familii, iar obligaţii mai puţine ca ultimii, ei ar putea aduce vistieriei un venit considerabil dacă ar achita impozitul; 2) Iar suma impozitului să fie echivalată cu cea achitată de bărbaţii căsătoriţi[60].

La 29 februarie 1828 Senatul Imperial emite decretul prin care impozitul de stat va fi preluat nu de la familiile, dar pe cap de locuitor[61], fapt ce a complicat cu mult situaţia populaţiei.

Cu toate acestea, Senatul Imperial a găsit de cuviinţă să acorde privilegii coloniştilor germani din localitatea Berezin. Prin decret aceştia era scutiţi de impozit timp de doi ani începând cu 1 iulie 1828; întrucât în ultimii ani ei au avut recolte proaste de grâu[62]. Recolte proste au fost înregistrate nu doar de coloniştii germani, dar şi de populaţia autohtonă, ca urmare a secetei. Atunci instantaneu apare întrebarea: de ce nu au fost scutiţi de impozit şi băştinaşii care la fel nu au avut recolte bogate şi care nu aveau surse pentru a chita impozitul?

Sistemul fiscal în anii războiului denotă carenţe grave care a complicat considerabil situaţia locuitorilor din Basarabia. Comparativ cu anii precedenţi a crescut impozitul de stat, aceasta în condiţiile în care populaţia autohtonă avea recolte proaste. Lipsa venitului de bază nu permitea populaţiei să deţină cel puţin minimul pentru existenţă. Cu toate acestea localnicii erau obligaţi să cedeze o parte din produse în folosul armatelor ţariste şi, cu atât mai mult, să achite impozite exagerate. Aceasta ne denotă faptul că administraţia ţaristă era departe de a cunoaşte necesităţile şi durerile poporului, care devenise o simplă sursă de venit.

Pe lângă acestea mai existau prestaţiile ordinare. Incapacitatea ţăranilor de a le realiza a determinat administraţia locală să înlocuiască aceste obligaţii cu sume de bani. Astfel au fost achitate sume considerabile de bani pentru: reparaţia şi construcţia drumurilor, podurilor, caselor, încăperile civile şi staţiilor poştale; cât şi pentru iluminarea şi încălzirea lor.

Populaţia Basarabiei achita şi impozitul local în valoare de 4 ruble.

După care urma impozitul pe venit, în valoare de 2 ruble şi 10 copeici asignaţii, luat de la fiecare ţărani. Cei care aveau în posesie un teren mai mare de 30 de desetine de pământ achitau un impozit de 23 ruble şi 50 de copeici asignaţii, iar coloniştii erau impuşi să plătească 46 ruble şi 60 de copeici. Ţiganii achitau impozit în valoare de 10 ruble asignaţii, iar burlacii achitau suma de 5 ruble asignaţii pentru venitul pe care îl aveau[63].

Pe lângă acestea mai erau obligaţia extraordinară de a participa la muncile de transportare şi la diferite construcţii etc., care puteau fi răscumpărate la sat cu 1 rublă asignaţii, iar la oraş cu 2 ruble asignaţii.

Dacă în perioada anterioară războiului, când recolta era bună, pentru a putea achita impozitul faţă de stat şi prestaţiile locale ţăranul trebuia să

---

[60] *ПСЗРИ*, Собрание второе, 1829, т. IV. – СПб., 1830 , д. 2612, с. 45.
[61] *Ibidem*, 1828, т. III, dos. 2.334, p. 895
[62] **ANRM**, Fond 2, inv. I, dos. 2.013, p. 524.
[63] M. P. Muntean, *op. cit.*, p. 721.

vândă ¼ din grâu sau ½ din porumb, apoi în anii războiului, când recolta era de o calitate mai joasă, cota – parte din cantitatea de grâu sau porumb pe care ţăranul trebuia s-o vândă pentru a achita impozitul era mai mare[64].

Celelalte prestaţii şi obligaţii de locale erau stabilite în fiecare judeţ în parte în dependenţă de necesităţile acestuia. O particularitate a războiului era şi faptul că sub supravegherea administraţiei locale era pusă şi realizarea de către populaţie a prestaţiilor extraordinare.

Prestaţiile moşiereşti sunt o altă categorie de obligaţii care au căzut ca o povară grea pe umerii populaţiei autohtone. Principala prestaţie era de 12 zile de muncă pe moşia stăpânului în timpul căreia ţăranul trebuia să îndeplinească cele mai, grele munci, cum ar fi: aratul, semănatul, cultivatul, secerişul, culesul, obligaţia de a transporta roada la curtea boierului etc.

Muncile pe care ţăranul trebuia să le realizeze în folosul armatei ţariste şi, în special transportarea muniţiilor, produselor, răniţilor etc., construcţia drumurilor şi podurilor; precum şi obligaţia de a lucra pământul moşierului, îl lipsea pe ţăran de posibilitatea să-şi lucreze propriul lot de pământ.

În timpul războiului deseatina era preluată de la ţăran de către moşier. Din cantitatea de produse recoltate 1/10 era predată moşierului, în anumite cazuri aceasta putea fi răscumpărată în bani suma atingând de obicei 40 de ruble asignaţii. Dijma de pe vin era egală cu aproximativ 100 vedre de vin sau cu 125 ruble asignaţii.

Moşierii căutau să obţină de la ţăranii aşezaţi pe domeniile lor cât mai mulţi bani prin diverse metode, deseori exprimate prin taxe – taxa pentru moară, taxa pentru depozite etc.

Abuzurile din partea moşierului sunt atestate de plângerile ţăranilor adresate către diferite instanţe de judecăţi.

Din cele expuse devine cert faptul că sistemul de impozitare în Basarabia în anii ostilităţilor ruso-turce au suferit schimbări esenţiale şi au înrăutăţit considerabil situaţia ţăranului. Decretul imperial, care a schimbat modul de achitare a impozitului de stat de la cel pe familie la cel pe cap de locuitor, a mărit instantaneu suma achitată de către ţărani. O particularitate a războiului era şi impozitarea coloniştilor străini care până atunci erau liberi de orice impozit. Desigur, nu fără importanţă era creşterea considerabilă a cotei de prestaţii extraordinare.

La începutul anului 1828, guvernul rus a luat măsuri draconice în Basarabia[65]. Numeroasele prestaţii extraordinare care au fost impuse populaţiei Basarabiei au afectat grav dezvoltarea agriculturii, au înrăutăţit la maximum situaţia ţăranului, limitându-i substanţial capacitatea de a realiza aceste prestaţii. Toate acestea, la rândul său, au afectat grav nivelul de trai al populaţiei din Basarabia.

Medicul german, H. Zuker, care a locuit în Basarabia în mai multe oraşe în perioada anilor 1828-1831, scria cu referire la populaţia băştinaşă: „Sub raport economic, acest ţăran basarabean înzestrat cu atâtea însuşiri

[64] *Ibidem*, p. 728.

[65] Nicolae I. Arnăutu, *Douăsprezece invazii ruseşti în România*, Bucureşti, 1996, p. 78.

admirabile..., duce o viaţă grea: exploatat de numeroşi boieri şi arendaşi, în majoritatea cazurilor străini, sau greciuiţi, franţuziţi şi rusificaţi, împiedicat de nenorocirile destul de dese, ca: lăcustele, boala de vite, seceta, ciuma, lipsa de credit, vânzarea produsului muncii dinainte cu preţuri mici, cârciuma cu aldămaşurile ei, — el trăieşte în neagră sărăcie..."[66].

O altă cauză a înrăutăţirii situaţiei poporului în anii ostilităţilor ruso-turce din 1828-1829 este explicată într-un raport adresat ţarului, de către preşedintele plenipotenţiar, contele Palen: „Vă aduc la cunoştinţă cu mila dumneavoastră şi cu plecăciune că, fiind ocupaţi încontinuu cu realizarea prestaţiilor, ţăranii sunt sustraşi de la muncile lor agricole şi de la treburile lor gospodăreşti, ei cu adevărat se află într-o stare de ruină"[67].

În asemenea condiţii dificile, băştinaşii continuau să aprovizioneze armata ţaristă cu lemne, produse alimentare, fân, încât nu reuşesc să-şi asigure minimul de existenţă[68]. La toate acestea se mai alăturau foamea, ciuma, holera care bântuiau prin Basarabia.

Comparând jugul otoman cu „ajutorul acordat de către populaţia Basarabiei armatei ţariste", vom descoperi următorul paradox: pe timpul foamei şi ciumei turcii, spre deosebire de ruşi, micşorau haraciul. Astfel, referindu-se la anul 1718, când la domnie era a treia oară Mihail Racoviţă voievod, Ion Neculce scria: „Fost-au pre atunce şi o foamete mare în ţară cât agiungese de să vinde mierţa de pâine în Iaşi 10 lei. Că numai din Ţara Leşească şi din Ţara Turcească aducea oamenii pâine.

Iară la anul, după foamete, scornitu-s-au şi un omor mare de ciumă în ţară... Atunce au trimis Mihail-vodă boieri, de-au jăluit la Poartă... Şi au iertat şi birul ţării pre giumătate, păn-în trei ani"[69].

În asemenea condiţii dificile pentru populaţia ţinutului, administraţia ţaristă introduce impozite şi prestaţii extraordinare noi care urmau să asigure armata ţaristă cu toate cele necesare pe timp de război şi care au complicat la maxim situaţia deplorabilă a băştinaşilor.

Situaţia economică dificilă în care s-a aflat Basarabia, drept rezultat al războiului ruso-turc din 1828-1829, este menţionată şi în scrisoarea mareşalului nobilimii, consilierului de stat Başota, de la 23 martie 1829, adresată guvernatorului general al Basarabiei şi Novorosiei, M. S. Voronţov[70]. Acesta încearcă să-i explice lui Voronţov care sunt cauzele înrăutăţirii la maximum a situaţiei populaţiei:

1) Invazia lăcustelor din anii precedenţi care au distrus în mare parte semănăturile;

2) Epizootia care a cuprins toate judeţele şi a nimicit jumătate din vitele cornute – principala sursă de venit şi forţă de tracţiune a ţăranului.

---

[66] Ştefan Ciobanu, *op. cit.*

[67] **ANRM**, Fond 2, inv. 1, dos. 1.325, f. 386.

[68] *Ibidem*, dos. 986, f. 25.

[69] *Letopiseţul Ţarii Moldova*, în *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavracordat (1661-1743) de Ion Neculce*, Chişinău, 1990, p. 422.

[70] **AIMSR**, Fond Armata Moldovenească, inv. 184 „a", dos. 112, cert. 88, f. 3-4.

3) Îndeplinirea prestaţiilor de război, îndeosebi transportarea pe timp de iarnă a proviziilor şi muniţiilor militare necesare armatei.

4) Spiritul slab organizatoric al administraţiei locale şi al funcţionarilor, având drept consecinţă greşeli evidente în sfera de administrare a economiei ţinutului.

Din mai 1828 până în martie 1829 au pierit mai mult de 40.000 de boi, cu care agricultorii locali nu numai îşi lucrau ogoarele, dar şi realizau diferitele obligaţii şi munci faţă de stat. Nimicirea vitelor mari cornute care erau unica sursă de existentă a ţăranului, în lipsă venitului de la produsele agricole şi din industrie, a agravat şi mai mult situaţia populaţiei[71].

Situaţia în care se afla Basarabia către primăvara anului 1829 l-a îngrijorat pe M. S. Voronţov şi acesta verifică veridicitatea informaţiei prezentate de generalul Başota, care spunea că: „... majoritatea locuitorilor au pierdut forţa de tracţiune, iar faptul că mulţi dintre ei sunt încadraţi în munca de corvoadă îi lipseşte de posibilitatea de a se ocupa cu lucrările agricole şi de a cultiva la timp ogoarele”[72]. Mai târziu Voronţov a constatat că într-o situaţie similară se aflau şi coloniştii (în 1828 în Basarabia erau oficial aşezaţi cu traiul 7.365 de colonişti)[73] în pofida faptului că: „... situaţia lor a fost mereu mai bună, din considerentul că ei beneficiau de privilegii, dispuneau de loturi mai mari de pământ, iar pe timp de pace erau scutiţi de încartiruire şi alte prestaţii în natură”[74]. Sustragerea ţăranilor de la ocupaţiile lor de bază pentru a realiza prestaţiile ordinare şi extraordinare au constituit o frâna semnificativă în dezvoltarea gospodăriei săteşti, în particular, precum şi a economiei în general.

În anul 1828 Basarabia a fost invadată de lăcuste, ispravnicii locali şi poliţia au fost numiţi responsabili de exterminarea acestora. Astfel în 5 sate din judeţul Orhei au fost nimicite în jur de 6.000 lăcuste.

Pe lângă acestea, în acelaşi an au fost înregistrate invazii şi ale altor insecte dăunătoare. În localitatea Hânceşti, judeţul Orhei, apăruseră un tip de omidă care mânca semănăturile de grâu, astfel încât timp de 10 minute exterminau o plantă de 13 cm până la rădăcini.

O altă năpastă care s-a abătut asupra populaţiei române a fost ciuma care s-a răspândit, pentru început, pe teritoriul Principatelor Române, iar mai târziu – şi pe teritoriul Basarabiei. Documentele atestă că „boala neagră” a însoţit întreaga perioadă a războaielor ruso-turce; aceasta va bântui în anii 1806-1812, 1817, 1823, 1824 etc.

Ca şi alte maladii infecţioase, cum ar fi dizenteria, ciuma a fost adusă în Basarabia de armata rusă[75].

Pe întreg teritoriul Basarabiei, începând cu anul 1826, erau răspândite foi volante care anunţau populaţia despre înaintarea acestei

---

[71] *Ibidem*, f. 3-3 verso.

[72] *Ibidem*, f. 1 verso.

[73] **ANRM**, Fond 2, inv. 1, dos. 1.199, tabelul anexat documentului de la f. 12.

[74] **AIMSR**, Fond Armata Moldovenească, inv. 184 „a”, dos. 112, cert. 88, f. 3-3 verso.

[75] A. Demmler, *Campagnes des Russes dans la Turquie D'Europe (1828-1829)*, Paris, 1854, p. 210-211.

maladii în Basarabia: „... datori sunt locuitorii Basarabiei pentru însişi al său bine să se ferească şi ei însuşi să nu aibă tainice comunicaţii cu locurile din Moldavia şi cele de peste Dunăre şi să aibă priveghiere şi pentru alţii...; iară dacă se va afla că cineva prin taină va trece la noi de peste graniţă, sau dacă să vor afla oareşicare lucruri şi mărfi cu acest chip de acolo aduse, apoi întru acelaşi ceas să se aducă atât lucrurile acelea precum şi oamenii la cea mai de aproape carantină, ferindu-se ca nicicacum să nu să se atingă de dânşii..., iar cei care vor încălca pravilele de carantină şi vor contribui la răspândirea ciumei pe teritoriul Basarabiei se vor pedepsi conform aşezământului carantinei, cu pedeapsa capitală – moartea”[76]. O altă înştiinţare datată cu 14 iulie 1829 anunţă populaţia Basarabiei că ciuma a ajuns deja în Moldova: „Ciuma a început să se manifeste în vara anului 1929. La Iaşi... peste tot sunt îngrămădiţi morţi şi muribunzi – mirosul pestilenţial intră în case”. În vara anului 1931, nefericitul oraş prezenta aspectul unui „vast mormânt”, străzile fiindu-i pline de cadavre[77].

Astfel, către anul 1829, din cauza carantinei şi ciumei care se apropia practic era imposibil de a trece pe teritoriul Basarabiei. Populaţiei i se atrăgea atenţia asupra metodelor de prevenire a ciumei şi asupra primelor simptoame ale acesteia. În acelaşi an, Basarabia a fost totalmente izolată de Principatele Române. Cu toate acestea deja în noiembrie 1829 o nouă înştiinţare a guvernatorului civil al Basarabiei, Sorokunski, va anunţa despre răspândirea ciumei pe întreg teritoriul Basarabiei şi că aceasta „a pricinuit îndeobşte o mare stricăciune” El va declara că anume atitudinea neserioasă a administraţiei locale faţă de această problemă este cauza principală a răspândirii ciumei[78]. Deja către sfârşitul anului 1829, ciuma părea a fi practic de necontrolat. O cauză a răspândirii acesteia a fost deplasarea armatei ţariste pe teritoriul Basarabiei care făcea imposibilă exterminarea „morţii negre”.La sfârşitul lunii decembrie epidemia de ciumă în Basarabia a atins apogeul său – în fiece zi mureau câte 50-70 oameni. Maladia nu şi-a slăbit cât de cât ravagiile sale până la mijlocul lui martie a anului viitor[79].

Se mai adăuga şi o altă maladie care a început să se răspândească – holera. „Alianţa” dintre holeră şi ciumă a ridicat numărul victimelor la aproape 200 pe zi. La Galaţi şi la Brăila pierderile umane s-au cifrat la 50-60 pe zi. Agentul consular al Franţei, Lagan, nota că holera este al şaptelea flagel care, timp de trei ani, s-a abătut asupra Principatelor (alături de război, el enumera invazia lăcustelor, foametea, cutremurul de pământ din noiembrie 1829, ploile abundente şi inundaţiile)”[80].

A. Ia Storojenko în notiţele sale făcute în 1829, în timpul călătoriei sale prin Basarabia, referindu-se la starea spitalelor şi lazaretelor din Basarabia foarte sugestiv s-a exprimat „Să nu dea Domnul să te

---

[76] Paul Mihail, Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. 285-286.
[77] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, p. 81.
[78] Paul Mihail, Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. 292-294.
[79] A. Demmler, *op. cit.*, p. 219.
[80] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, p. 81.

îmbolnăveşti”[81]. Acesta mai descrie şi câteva oraşe din ţinut. Tiraspolul i-a lăsat impresii proaste; aici pare-se că pauperizarea populaţiei se întrevedea printre acoperişurile zdrenţuite ale cocioabelor, iar de la poliţist a aflat că populaţia şi-a părăsit casele din cauza condiţiilor de viaţă insuportabile. În spitalul din oraş planificat pentru 150 de bolnavi la momentul vizitei sale erau spitalizaţi 1.200 bolnavi[82]. În oraşul Bender călătorul rus va atesta că aici este doar un singur medic pentru 600 bolnavi care locuiesc la o distanţă de el de 4-5 verste. Şi oraşul Izmail l-a găsit într-o stare deplorabilă; aici pe zi mureau în spital de ciumă de la 6 la 10 oameni, în special soldaţi[83]. De asemenea el mai constata că în anul 1806, când armata rusă a ocupat Basarabia, ea era într-o situaţie cu mult mai înfloritoare[84] şi că administraţia Basarabiei îşi face doar interesele proprii[85].

Abuzurile administraţiei ţariste, soldaţii ruşi care, din cauza mizeriei ce a cuprins armata, vor deveni nişte bande de tâlhari, vor face şi mai neliniştită viaţa ţăranului basarabean de după război. În această privinţă, cancelarul Austriei Metternich nota: „...o administraţie de fără exemplu a distrus cea mai mare parte a izvoarelor de bogăţii pentru prezent şi viitor”[86]. Asigurarea armatei ţariste cu cele necesare a avut urmări grave pentru populaţia basarabeană – „toate alimentele sunt foarte scumpe. Fiindcă au fost luate vitele, cazacii îi folosesc pe ţărani la trasul convoaielor; sunt legaţi asemeni cailor şi trataţi la fel”. Imperiul Rus – „eliberatorul creştinismului” – prin exploatarea excesivă a determinat situaţia în care „creştinii înşişi, de voie – de nevoie, i-au urmat pe musulmani, ei aveau în faţă exemplul jafurilor nemaivăzute impuse...”. Însuşi generalul Kiselev recunoştea că „locuitorii fug din Basarabia, deoarece preferă administraţia turcă, deşi este mai apăsătoare decât a noastră”[87].

„Ultima campanie din 1828 a lăsat ţara pradă a patru flageluri în acelaşi timp: foamea, produsă de imensele rechiziţii ale armatei ruse; ciuma, pe care aceasta o adusese din Turcia; o îngrozitoare epidemie printre animale şi iarna grea. Ţăranii erau folosiţi ca vite de povară pentru căratul furajelor şi muniţiilor. Unii trăgeau aceste poveri mai mult de zece mile, alţii, smulşi de la vetrele lor, erau duşi pe câmpiile în flăcări, pustii şi bântuite de ciumă ale Bulgariei, să recolteze grâul părăsit de turci. Boala şi truda decimau acest popor. Fiecare nou război îi istovea sângele”[88].

Eliberarea coloniştilor străini de obligaţia de a achita impozite şi prestaţii, cum a fost cazul coloniştilor germani, apoi al celor nou-veniţi, eliberarea persoanelor servile regimului ţarist de aceste dări acţiona ca un

---

[81] А. Я. Стороженка. *Два мъсяца въ дорогъ по Бессарабіи, Молдавіи и Валахіи въ 1829 году*. – Москва, 1872. p. 1.

[82] *Ibidem*, p. 3-4.

[83] *Ibidem*, p. 18.

[84] А. Я. Стороженка, *op. cit.*, p. 6.

[85] *Ibidem*, p. 12-14.

[86] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, p. 81-82.

[87] Nicolae I. Arnăutu, *op. cit.*, p. 79-80.

[88] *Ibidem*, p. 80.

factor demoralizator asupra populaţiei băştinaşe şi ducea la creşterea urii faţă de „eliberatorii jugul turcesc”.

Despre impactul războiului asupra populaţiei autohtone ne relatează călătorul german G. Kohe, care, s-a aflat în vizită pe aceste meleaguri în drumul său spre Rusia, acesta scria: „Toate foloasele purtate pe aceste pământuri în urma războaielor sunt rezultatul jertfelor băştinaşilor, a căror suferinţă a fost alinată de avântate”[89].

Situaţia ţăranilor s-a agravat într-atât încât nu mai erau în stare să plătească impozitul, fiind nevoiţi să-şi părăsească gospodăriile în căutarea unor pământuri noi, libere, sau cel mai des scăpau cu fuga[90]. Multe localităţi au rămas pustii, iar în unele numărul locuitorilor s-a redus simţitor[91].

O urmare a războiului şi prestaţiilor era şi creşterea considerabilă a cotei vagabondajului. În anul 1828 acesta capătă o amploare considerabilă. Din acest considerent, la 18 august Senatul imperial emite un decret în care sunt prezentate măsurile ce urmau să stopeze acest fenomen: 1) Până la 15 septembrie 1828 toţi fugarii şi vagabonzii veniţi în Basarabia din alte gubernii ale Rusiei trebuie să fie înregistraţi după moşieri şi să fie aşezaţi pe pământurile de stat; 2) După trecerea acestui termen, până la 1 noiembrie 1828, toţi sunt datori să anunţe autorităţile despre locul unde se ascund fugarii şi în nici un caz să nu-i ascundă de autorităţi; 3) Cei care îi vor ascunde sau îi vor ajuta să fugă vor fi judecaţi conform legii; 4) Poliţiştii trebuiau să urmărească cum se realizează acest decret şi, în caz de stopare a procesului, să contribuie personal la realizarea lui; 5) După expirarea termenului, la cei care vor fi găsiţi ascunşi fugari vor plăti după lege; 6) În cazul în care într-un oraş sau judeţ, după expirarea acestui termen, vor fi înregistraţi mulţi fugari, la răspundere va fi trasă poliţia de judeţ sau orăşenească; 7) Pentru a micşora numărul vagabonzilor vor fi deschise puncte speciale pentru recrutarea acestora; 8) Dintre cei recrutaţi cei mai în vârstă de 35 de ani vor fi repartizaţi în cetăţile diviziilor de deţinuţi; 9) Cei neputincioşi, la fel femeile, urmau să fie deportaţi în Siberia pentru a coloniza pământurile nepopulate, sau, dacă doresc, vor fi întorşi stăpânilor de la care au fugit[92]. Însă, întru realizarea acestor prevederi administraţia, locală îşi permitea deseori abuzurile, care nu erau însă o soluţie adecvată pentru combaterea vagabondajului.

Fuga ţăranilor de la stăpân era deseori determinată de comportamentul neadecvat al moşierului faţă de ei, în special de abuzurile din partea acestora. Astfel, la 15 aprilie 1828 ţăranii iobagi din satul Zagorna, judeţul Iaşi, depuneau mărturii contra moşierului Mihail Ianovici. Ţăranul Ioniţă Nedoiţa, de 70 de ani, argumenta fuga sa prin faptul că nu era rob al stăpânului său şi că acesta din urmă i-a luat copiii la curte şi îi bate, aplicând faţă de ei o violenţă nemaipomenită. Dumitrachi Bolubaş, de 30 de ani, îl învinuia că-l supune la munci suplimentare şi că depăşeşte sumele

---

[89] Şt. Ciobanu, *Basarabia. Populaţia, cultura, istoria*, Chişinău, 1992, p. 88.
[90] E. Hrmuzaki, *op. cit.*, p. 331.
[91] I. C. Filitti, *Principatele Române de la 1828-1834,* p. 85.
[92] *ПСЗРИ*, собрание второе. 1828, т. III, д. 2237, p. 783-784.

impozitelor şi prestaţiilor. Iordachi Judâl, de 35 de ani, a fugit, întrucât moşierul îl supunea bătăilor crunte, i-a luat şatra în valoare de 200 de lei, căruţele şi alte lucruri; la aceasta se mai adăuga şi faptul că moţierul i-a violat fiica, Sultana, care se afla la curtea acestuia. Din cauza maltratării şi a muncii suplimentare au evadat şi Tudor Manole, de 80 de ani. Nicolae Şerari, de 26 de ani, Constantin Cebotari, de 30 de ani, Gheorghe Manole, de 27 de ani[93]. Exemplele de mai sus denotă comportamentul violent şi abuziv promovat de moşierii străini faţă de ţărani care în majoritatea cazurilor erau reprezentaţi prin autohtoni.

Maladiile ucigaşe, pagubele pricinuite de război, prestaţiile extraordinare impuse populaţiei, epizootia care va reduce considerabil numărul vitelor, calamităţile care s-au perindat în ultimii ani, abuzurile şi violenţa din partea administraţiei ţariste – acestea au fost efectele „benefice" ale ocupaţiei ţariste pentru populaţia Basarabiei, prezentate de istoriografia sovietică tributară regimului totalitar comunist. Aşa-numitul „ajutor" acordat activ de către băştinaşi armatei de ocupaţie ţariste l-a costat scump pe ţăranul basarabean. Suferinţele lui au fost cu mult mai mari decât în cei mai grei ani de dominaţie otomană.

[93] *Положение крестьян и крестьянское движение Бессарабии (1812-1861*). Сборник документов. том III. ч. I-II. – К ишинев, 1962, с. 108-109.

Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 181-194

Andrei EMILCIUC

COMERŢUL CU CEREALE PRIN PORTURILE GALAŢI ŞI ODESA (1837-1853)

Dacă în plan politico-geografic Basarabia este numită ţinutul dintre Prut şi Nistru, apoi în plan comercial considerăm că ar putea fi numită ţinutul dintre Galaţi şi Odesa, dat fiind faptul că aceste două porturi au avut un loc important în comerţul internaţional pe parcursul secolului al XIX-lea datorită regimului de porto-franco de care au beneficiat.

Problemele ce ţin de comerţul porturilor Galaţi şi Odesa au captat atenţia mai multor istorici[1]. Printre cele mai reprezentative lucrări menţionăm studiile monografice semnate de V. A. Zolotov şi C. Buşe[2]. Lipsa unui studiu comparativ ce ar analiza în baza materialului statistic disponibil nivelul concurenţei dintre porturile date impune o reabordare a acestui subiect. De aceea în articolul de faţă ne propunem să analizăm evoluţia comerţului cu cereale prin porturile Galaţi şi Odesa. Interesul pentru problema în cauza se datorează faptului că o parte a cerealelor exportate prin aceste două porturi provenea din Basarabia, dat fiind caracterul agrar al economiei ţinutului. Perioada analizată în acest articol are limita inferioară anul acordării statutului de porto-franco portului Galaţi, iar cea superioară anul izbucnirii Războiului Crimeii (1853-1856). Aceasta deoarece Războiul Crimeei a cauzat prejudicii importante comerţului portului Odesa: pe de o parte, în perioada respectivă exportul cerealelor prin porturile ruse de la Marea Neagră a fost interzis, iar pe de alta parte, reunificarea celor trei judeţe cu Principatul Moldovei a condiţionat importante schimbări geopolitice şi economice în bazinul Mării Negre.

---

[1] Paul Cernovodeanu, *Relaţiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803-1878)*, Cluj-Napoca, 1986; Ion Toderaşcu, *Din activitatea şantierului naval Galaţi în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi", Seria nouă, Secţiunea III, c. Istorie, Tomul XVI, anul 1970, fasc. 1, p. 71; Constantin Buşe, *Oraşul-port Galaţi între 1837 şi 1847*, în „Analele Universităţii Bucureşti", Istorie, anul XX, nr. 1, 1971, p. 93; Constantin Buşe, *Consecinţele imediate ale înfiinţării porto-franco la Galaţi (1837-1841)*, în „Revista Arhivelor", anul XLVII, vol. XXXII, nr. 1, Bucureşti, 1970, p. 87; И. Сокальский. *Очерк торговли хлебом в 1853 году и значение Одессы в этой торговле*. – Одесса, 1854; А. Скальковский. *Торговля, заводская промышленность, фабрики и промыслы в Одессе* // Труды Одесского статистического комитета. –Одесса, 1865.

[2] Constantin Buşe, *Comerţul extern prin Galaţi sub regimul de port-franc (1837-1883)*, Bucureşti, 1976; Золотов В. А. *Внешняя торговля Южной России в первой половине XIX века*. –Ростов, 1963.

Adoptarea la 26 septembrie 1830 a Regulamentului privind suprimarea cordonului vamal de la Nistru[3] a însemnat pentru Basarabia lichidarea impedimentului principal în integrarea ţinutului în sistemul comerţului extern al Imperiului Rus. Istoricul V. Tomuleţ menţionează că odată cu aceasta „*centrele comerciale ale Basarabiei s-au apropiat de portul Odesa, au apărut astfel căi mai convenabile de desfacere a mărfurilor basarabene*”[4]. Pe de altă parte, un imbold important pentru dezvoltarea comerţului Principatului Moldovei l-a servit hatişeriful din 1833, ce acorda libertatea exportului de produse alimentare. Totodată, în 1834, conform Tratatului de la Adrianopol (1829), în principat a fost pus în aplicare Regulamentul Organic care a creat cadrul instituţional şi legislativ necesar dezvoltării socio-economice şi politice pe principii moderne. Imperiul Rus promova ideea că Principatele Române reprezintă state de sine stătătoare, pentru a-şi argumenta politica expansionistă în condiţiile în care marile puteri susţineau integritatea Imperiului Otoman. În aceste circumstanţe, în 1834 portul dunărean Galaţi a fost declarat port liber. Lucrările preconizate în vederea creării condiţiilor necesare pentru intrarea în vigoare a privilegiului de porto-franco s-au desfăşurat în anii 1835 şi 1836. La 17 martie 1837 Aşezământul de antrepozit şi porto-franco a fost întocmit, supus dezbaterilor şi aprobat de către Sfatul domnesc[5]. Menţionăm, totodată, că şi portul Odesa activa în baza principiilor de porto-franco încă din 15 august 1819, conform Manifestului din 16 aprilie 1817 şi Ucazului din 4 iulie 1819[6].

Articolul principal al exportului prin Odesa îl constituia grâul de toamnă, în special cel numit *polonez*[7] şi mai puţin *sandomirca*[8], dar şi grâul de primăvară de tip *arnăut*[9] şi *ghirca*[10]. Grâul din Principatele Române avea valoarea celui din Podolia şi celui *arnăut*, depăşindu-l cu mult după calitate pe cel de la Reni şi Ismail. Grâul *arnăut*, considerat în general sub calitatea celui ce se vindea la Odesa, în anumite perioade se prezenta superior celui exportat prin portul Taganrog. În schimb, grâul moale din Moldova se egala după calitate cu cel din Odesa. Acelaşi lucru se poate afirma şi despre grâul aşa-zis *turcesc*, cultivat pe suprafeţe întinse în principate, şi foarte căutat de străini. Porumbul moldovenesc se aprecia, fără îndoială, ca cel mai bun din tot ce se recolta în diferitele provincii ale Mării Negre. Acest porumb căruia i se spunea *hangan* şi care se cultiva în Moldova, dar nu şi peste Milcov, cu

---

[3] V. Tomuleţ, *Politica comercial-vamală a ţarismului în Basarabia (1812-1830). Documente inedite din arhivele Rusiei, Ucrainei şi Republicii* Moldova, Chişinău, 2002, p. 172.

[4] V. Tomuleţ, *Politica comercial-vamală a ţarismului în Basarabia şi influenţa ei asupra constituirii burgheziei comerciale*, Chişinău, 2002, p. 222.

[5] Constantin Buşe, *op. cit.*, p. 33, 35.

[6] Полное Собрание Законов Российской Империи (în continuare ПСЗРИ), собр. 1, т. XXXVI, 1819. –СПб., 1830, № 27.866, с. 257.

[7] *Grâu polonez*: *Triticum polonicum*, specie de grâu cu spicul mare, deschis şi dens, mustăcios, bobul foarte lung, îngust şi tare, bogat în gluten.

[8] *Sandomirca*: specie de grâu cu spicul de culoare roşie deschisă, cu bobul mic, oval, alb-gălbui, cultivat mai ales în Moldova.

[9] *Arnăut*: specie de grâu de primăvară cu bobul mare şi lunguieţ, de culoare galben-deschis.

[10] *Ghirca*: specie de grâu având spice mici, ţepi lungi şi rigizi, bogat în gluten.

bobul mic şi îndesat, rezista la o lungă înmagazinare, iar făina ce se obţinea din măcinarea lui era curată şi foarte hrănitoare[11].

Autorii raportului „*Observaţii privind comerţul cu cereale prin portul Odesa în anul 1837*" menţionau că negoţul Principatelor afectează destul de mult portul Odesa, susţinând ideea implicării statului în soluţionarea acestei probleme. Ca urmare, în anul 1838 preşedintele Consiliului de Stat K. Toli îi atrăgea atenţia ministrului de finanţe E. F. Kankrin asupra intensificării comerţului Principatelor după războiul ruso-turc din 1828-1829. Temerile acestuia erau legate de faptul că concurenţa dăuna mult portului Odesa şi guberniilor meridionale în general, mai ales în ceea ce priveşte comerţul cu cereale[12]. De altfel baronul Roussin, ambasadorul Franţei pe lângă Poartă, adresându-se în 1838 Ministrului de Externe, sublinia că corespondenţa consulilor din Iaşi şi Odesa semnala importanţa în creştere a oraşului Galaţi „*devenit de câtva timp centrul comerţului Moldovei şi Basarabiei cu Marea Neagră...*"[13].

La doi ani după ce a devenit port franc, în Galaţi activau 67 de negustori angrosişti, iar în 1840 se vorbea de existenţa a 58 exportatori de cereale[14]. În Odesa, pe de altă parte, în 1839 au realizat exporturi 93 de negustori [15], iar în anul 1840-85[16]. Majoritatea acestora se specializau în exportul cerealelor. Atât la Galaţi, cât şi la Odesa cei mai mari exportatori de cereale în această perioadă erau de origine greacă. În perioada anilor 1830-1860 aproximativ 60 de familii greceşti au organizat în Marea Mediteraneană o largă reţea negustorească şi de transport, denumită în istoriografie *chiotă*, după insula Chios, de unde proveneau sau unde îşi concentraseră afacerile acestea. Reţeaua exporta încărcături masive de cereale şi alte produse agricole din regiunile nordice ale Mării Negre şi estice ale Mării Mediteraneene în Europa de Vest şi de Nord, şi importa înapoi produse manufacturiere, în special textile[17]. Marchitanii greci au creat un sistem informaţional bine gândit pentru a reduce riscurile comerciale. În condiţiile în care telegraful se va impune abia în anii 1840-1850, un astfel de sistem era vital. Constantinopolul a devenit principalul centru informativ al reţelei negustorilor greci. Din capitala otomană aceştia trimiteau agenţilor săi din Londra mostre de cereale luate de pe vasele ancorate în căutare de cumpărători. Căpitanii de vase primeau apoi instrucţiuni despre porturile de destinaţie[18]. În acest sens Constantinopolul juca un rol deosebit în comerţul internaţional de cereale. Obligaţiile de aprovizionare impuse de sultan,

[11] Constantin Buşe, *Oraşul-port Galaţi între 1837 şi 1847*, în „Analele Universităţii Bucureşti", anul XX, nr. 1, 1971, p. 54.

[12] М. П. Мунтян. *Экономическое развитие дореформенной Бессарабии* // Ученые записки Кишиневского университета. – Кишинев, 1971, т. 117 (ист.), с. 283.

[13] Constantin Buşe, *op. cit.*, p. 84.

[14] *Ibidem*, p. 73.

[15] Одесский Вестник. 1840, № 25, 27 марта, с. 97.

[16] Одесский Вестник. 1841, № 96, 29 ноября, с. 445.

[17] Gelina Harlaftis, *A History of Greek-Owned Shipping*, London, 1995, p. 40.

[18] Morton Rothstein, *Centralizing Firms and Spreading Markets: The World of International Grain Traders, 1846-1914*, în „Business and Economic History". Second Series. Volume Seventeen, 1988, p. 105; Morgan Dan, *Merchants of grain*, New York, 1982, p. 59.

apropierea de porturile ruse din Marea Neagră şi Marea Azov, controlul strâmtorilor Bosfor şi Dardanele i-au permis capitalei Imperiului Otoman să devină un important antrepozit de cereale în ruta comercială a acestora spre consumatorii din vestul Europei. O evidenţă comparativă a exporturilor de grâu prin porturile Galaţi şi Odesa pentru perioada 1837-1846 este prezentată în tabelul ce urmează.

Tabelul nr. 1

Exportul de grâu prin porturile Galaţi şi Odesa între anii 1837-1846* (în hectolitri)**

Anul	Exportat în total	Inclusiv			
		Prin Galaţi	%	Prin Odesa	%
1837	2.281.260	286.070	12,5	1.995.190	87,5
1838	2.578.782	499.600	19,4	2.079.182	80,6
1839	2.971.094	430.696	14,5	2.540.398	85,5
1840	2.326.653	670.448	28,8	1.656.205	71,2
1841	1.805.371	293.238	16,2	1.512.133	83,8
1842	2.262.175	449.766	19,9	1.812.409	80,1
1843	2.769.440	312.979	11,3	2.456.461	88,7
1844	3.135.491	484.252	15,4	2.651.239	84,6
1845	4.253.782	523.499	12,3	3.730.283	87,7
1846	4.426.886	322.482	7,3	4.104.404	92,7
Total	**28.810.934**	**4.273.030**	**14,8**	**24.537.904**	**85,2**

* Arhiva de Stat din Regiunea Odesa (**ASRO**), Fond 3, inv. 1, dos. 78, f. 3; Одесский Вестник: 1838, № 18, 2 марта, с. 211; 1839, № 11, 8 февраля, с. 127; 1840, № 22, 16 марта, с. 85; 1841, № 5, 15 января, с. 17; 1842, № 4, 14 января, с. 17; 1843, № 8, 27 января, с. 35; 1844, № 5, 15 января, с. 19; 1845, № 7, 24 января, с. 29; 1846, № 5, 16 января, с. 15; 1847, № 5, 15 января, с. 17; „Hunt's Merchant's Magazine and Commercial Review", Conducted by Freeman Hunt, vol. 27, From July to December, New York, 1852, p. 292.

** În articolul de faţă am considerat oportună conversia măsurilor specificate în sursele originale în hectolitri (100 de litri), deoarece pentru exprimarea cantităţii de cereale în acel timp se utilizau măsurile de capacitate şi nu de greutate. Conversia măsurilor indicate în sursele originale s-a efectuat după raportul 1 *quarter* imperial = 2,90781 hectolitri şi 1 *cetvert* = 2,0991 hectolitri. Argumentul conversiei în hectolitri este că măsura era utilizată în perioada abordată în Franţa şi deci utilizarea ei este corectă din punct de vedere istoric. Totodată, făcând parte din sistemul metric, cititorul are posibilitatea de a percepe mai exact cantitatea specificată.

În primele luni ale anului 1837, datorită temerilor privind recolta joasă în statele italiene, exportul de cereale din Odesa a confirmat aşteptările. Ulterior, însă, cererea la grâne din porturile italiene şi Marsilia a scăzut şi către mijlocul lunii iunie exporturile au încetat. Abia începând cu august comerţul cu cereale prin port s-a înviorat. Majoritatea încărcăturilor au vizat porturile Livorno, Triest şi Genova. *Journal D'Odessa* nota că dacă

ciuma nu afecta comerţul cu cereale, exporturile puteau atinge cote istorice, inferioare poate doar celor din anii 1816 şi 1817, mai ales în ce priveşte porumbul, orzul şi ovăzul[19]. Din tabelul nr. 1, observăm că în anul 1840 exporturile de grâu prin Galaţi au fost în creştere faţă de anul precedent pe când prin Odesa situaţia a fost inversă. De asemenea, în 1843 deşi exporturile de grâu prin Odesa au crescut semnificativ, prin Galaţi acestea au scăzut. Constatăm acelaşi lucru şi în ce priveşte anul 1846. Astfel, putem concluziona că tendinţele respective au fost determinate de factori interni, şi nu externi, care logic trebuiau să se răsfrângă asupra exporturilor de cereale prin ambele porturi. Subliniem, însă, şi faptul că în perioada 1837-1846 portul Odesa depăşea substanţial Galaţii în ce priveşte exportul de grâu. În medie pe an prin Galaţi s-au exportat în aceşti zece ani 427.303 hectolitri de grâu, iar prin Odesa 2.453.790 hectolitri, ceea ce ar însemna că fiecărui hectolitru de grâu exportat prin Galaţi îi reveneau 5,7 hectolitri exportaţi prin Odesa. În ceea ce priveşte exportul de porumb, tabloul se prezintă total diferit (Tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

Exportul de porumb prin porturile Galaţi şi Odesa între anii 1837-1846 (în hectolitri)*

Anul	Exportat în total	Inclusiv			
		Prin Galaţi	%	Prin Odesa	%
1837	413.546	252.875	61,15	160.671	38,85
1838	281.873	169.741	60,22	112.132	39,78
1839	584.718	388.954	66,52	195.764	33,48
1840	732.920	549.684	75,00	183.236	25,00
1841	129.352	102.919	79,57	26.433	20,43
1842	275.725	271.970	98,64	3.755	1,36
1843	409.018	409.018	100,00	-	-
1844	589.183	506.026	85,89	83.157	14,11
1845	517.165	456.820	88,33	60.345	11,67
1846	1.054.723	978.847	92,81	75.876	7,19
În total	**4.988.223**	**4.086.854**	**81,93**	**901.369**	**18,07**

* Tabelul nr. 2 a fost alcătuit în baza surselor utilizate la alcătuirea Tabelului nr. 1.

Datele din tabelul nr. 2 demonstrează că în perioada 1837-1846 s-au exportat în medie pe an prin Galaţi 408.685 hectolitri, iar prin Odesa 90.137 hectolitri de porumb, ceea ce ar însemna că fiecărui hectolitru de porumb exportat prin Odesa îi revenea 4,5 hectolitri exportaţi prin Galaţi. Doar

[19] Одесский Вестник (Journal d'Odessa). 1838. № 26, среда, 30 марта, с. 313-314.

portul Brăila putea concura cu Galaţi în exportul porumbului pe piaţa europeană[20].

Vorbind despre comerţul cu cereale prin portul Odesa, trebuie să menţionăm că determinarea cu exactitate a provenienţei grânelor exportate este dificilă, datorită faptului că oraşul se aproviziona cu produse prin cinci pichete vamale, unde nu se înregistra provenienţa mărfii, ci doar cantitatea ei. Din Basarabia cerealele erau transportate spre Odesa în special pe ruta Bender–Tiraspol–Odesa, fiind introduse prin pichetul *Tiraspol* al oraşului. În plus, cantităţi mici de cereale, provenind în special din portul Akkerman, dar şi din porturile dunărene ale Basarabiei, erau introduse prin pichetul maritim al portului franc, iar cele transportate pe liman din Akkerman spre Ovidiopol – prin pichetul Malo-Fontanskyi. Conform datelor disponibile din anul 1838, în oraş au fost introduse prin cele cinci puncte de acces 2.605.776 hectolitri de cereale, dintre care prin pichetul Herson – 1.405.445 hectolitri (53,9%), prin pichetul Tiraspol (în cea mai mare parte din Basarabia) – 828217 hectolitri (31,8%), prin pichetul maritim (inclusiv şi din Akkerman) – 331.841 hectolitri (12,7%), prin pichetele Kuyalnitskyi şi Malo-Fontanskyi – 40.273 hectolitri (1,6%)[21]. Subliniem, deasemenea, că nu întreaga cantitate de cereale importată în Odesa era destinată exportului. O cantitate relativ mare era consumată pe loc. Numărul rezidenţilor oraşului Odesa în anul 1838 se ridica la 73.023 persoane, iar în anul 151 la 96.446 persoane[22]. Luând drept medie anuală de consum a unei persoane cantitatea de 4,2 hectolitri[23], obţinem respectiv 306.697 şi 405.073 hectolitri. Nu trebuie să uităm că o parte din cereale era folosită la fabricarea băuturilor alcoolice. De asemenea, o mare parte din cereale rămânea depozitată în hangarele oraşului în aşteptarea cumpărătorului din străinătate. Astfel, de exemplu, către 1 ianuarie 1840 în hambarele din Odesa se aflau circa 470.000 hectolitri de cereale, pe parcursul anului fiind importaţi în oraş încă 2151647 hectolitri[24], dar prin Odesa au fost exportaţi 2.163.994 hectolitri, adică 82,1%[25].

Referindu-ne la comerţul cu cereale al Basarabiei prin portul Odesa menţionăm că în *Descrierea militar-statistică a Basarabiei* pe anul 1848 se sublinia că *„acest export* (prin Odesa – n. n., A. E.) *fără îndoială le depăşeşte considerabil pe toate celelalte, dacă e să judecăm după direcţia principală a industriei comerţului şi după acele imense transporturi de cereale, care de la începutul primăverii şi până toamna târziu nu încetează să se mişte pe drumul principal poştal şi comercial al Basarabiei de la Bălţi*

---

[20] *De Bow's Review and Industrial Resources, Statistics etc.* Edited by J. D. B. De Bow, vol. XVII, New Series, vol. IV, New Orleans and Washington City, 1854, p. 61.

[21] Одесский Вестник. 1839, № 46, 10 июня, с. 586.

[22] К. Смольянинов *История Одессы* // Записки Одесского общества истории и древностей (ЗООИД). Т. III. –Одесса, 1853, с. 416, 429.

[23] И. А. Анцупов. *Сельскохозяйственный рынок Бессарабии в XIX в.* – Кишинев, 1981, с. 39 (autorul menţionează că o persoană consuma în medie pe an 18-20 puduri de cereale).

[24] Одесский Вестник. 1841, № 4, 11 января, с. 13.

[25] *Ibidem*. 1841, № 5, 15 января с. 17.

la Orhei şi Chişinău şi până la Bender...". Acelaşi izvor indică mai multe iarmaroace din Basarabia unde se cumpărau cereale pentru a fi trimise în Odesa: Noua Suliţă, Lipcani, Briceni, Edineţ, Secureni din judeţul Hotin, Sculeni şi Făleşti din judeţul Iaşi[26]. Într-o descriere a judeţului Iaşi din anul 1843 se sublinia că principala preocupare a locuitorilor este cultivarea cerealelor, în special a grâului, care se exportă prin Odesa[27]. Conform datelor de arhivă, în anul 1839, negustorul de ghilda a doua din Akkerman Pavel Mutafoglu a exportat în Odesa 5.248 hectolitri de grâu, iar negustorul de ghilda a treia Hristofor Pascal – 2.519 hectolitri de grâu[28]. În anul 1840 negustorii din Akkerman au livrat în Odesa următoarele cantităţi de grâu: Pavel Mutafoglu – 4.200 hectolitri, Cristofor Pascal – 3.150 hectolitri, Rodion Zaicerov – 3.150 hectolitri; Stoian Russo – 4.200 hectolitri, Evdokim Saharov – 1.050 hectolitri, Maia Uşirovici – 2.100 hectolitri[29], iar în anul 1842 Pavel Mutafoglu – 2.100 hectolitri, Stoian Russo – 1680 hectolitri, Maia Uşirovici – 4.200 hectolitri[30]. Ar fi de amintit că Basarabia exporta cantităţi importante de cereale şi prin propriile porturi dunărene – Ismail, Reni şi Chilia[31].

Evoluţia comerţului cu principalele categorii de cereale prin porturile Galaţi şi Odesa în următorii cinci ani, adică între 1847-1851, este prezentată în Tabelul nr. 3.

[26] Arhiva Istorico-Militară de Stat din Rusia (**AIMSR**), Fond AMŞ (ВУА), dos. 18.599, p. II, f. 175, 182 verso.

[27] Arhiva Naţională a Republicii Moldova (**ANRM**), Fond 2, inv. 1, dos. 4.141, f. 414.

[28] **ANRM**, Fond 2, inv. 1, dos. 2.983, f. 69 verso.

[29] **ANRM**, Fond 2, inv. 1, dos. 3.588, f. 105-105 verso.

[30] **ANRM**, Fond 2, inv. 1, dos. 4.137, f. 7 verso; 14.

[31] *Vezi* Valentin Tomuleţ, *Rolul negustorilor din Ismail şi Reni în relaţiile comerciale ale Basarabiei cu Sublima Poartă în anii '30 ai secolului al XIX-lea*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova", Seria „Ştiinţe socioumanistice", Chişinău, 2001, vol. II, p. 299-309.

Tabelul nr. 3

Exportul de grâu, secară şi porumb prin porturile Odesa şi Galaţi între anii 1847-1851 (în hectolitri)*

Tipul \ Anul		1847	1848	1849	1850	1851	În total
Grâu		6.399.573	4.440.974	3.795.215	3.288.188	2.486.729	20.410.679
Inclusiv	Prin Odesa	5.873.666	4.110.632	3.289.846	2.879.199	2.095.704	18.249.047
	%	91,8	92,6	86,7	87,6	84,3	89,4
	Prin Galaţi	525.907	330.342	505.369	408.989	391.025	2.161.632
	%	8,2	7,4	13,3	12,4	15,7	10,6
Secară		780.295	153.388	178.079	170.363	421.610	1.703.735
Inclusiv	Prin Odesa	702.665	70.672	1.816	16.900	215.086	1.007.139
	%	90,1	46,1	1,0	9,9	51,0	59,1
	Prin Galaţi	77.630	82.716	176.263	153.463	206.524	696.596
	%	9,9	53,9	99,0	90,1	49,0	40,9
Porumb		1.006.354	425.700	843.472	453.398	1.306.162	4.035.086
Inclusiv	Prin Odesa	79.911	7.769	91.038	96.101	286.445	561264
	%	7,9	1,8	10,8	21,2	21,9	13,9
	Prin Galaţi	926.443	417.931	752.434	357.297	1.019.717	3.473.822
	%	92,1	98,2	89,2	78,8	78,1	86,1
În total		8.186.222	5.020.062	4.816.766	3.911.949	4.214.501	26.149.500
Inclusiv	Prin Odesa	6.656.242	4.189.073	3.382.700	2.992.200	2.597.235	19.817.450
	%	81,3	83,4	70,2	76,5	61,6	75,8
	Prin Galaţi	1.529.980	830.989	1.434.066	919.749	1.617.266	6.332.050
	%	18,7	16,6	29,8	23,5	38,4	24,2

*__ASRO__, Fond 3, inv. 1, dos. 78, f. 3; *De Bow's Review and Industrial Resources, Statistics etc.* Edited by J. D. B. De Bow, New Orleans and Washington City, vol. XVII (New Series, vol. IV), 1854, p. 54.

Observăm că în medie în aceşti cinci ani au fost exportaţi prin Odesa şi Galaţi câte respectiv 3.649.809 şi 432.326 hectolitri de grâu anual, adică fiecărui hectolitru de grâu exportat în această perioadă prin Galaţi îi revenea 8,4 hectolitri de grâu exportat prin Odesa. Cât priveşte porumbul, anual s-au exportat prin Galaţi 694.764 hectolitri, iar prin Odesa 112.253 hectolitri, ceea ce înseamnă că fiecărui hectolitru de porumb exportat prin Odesa îi corespundea 6,1 hectolitri de porumb exportat prin Galaţi. De altfel, din Principatul Moldovei s-a exportat în perioada anilor 1847-1853, mai ales, porumb şi grâu. Din totalul de 264.851.054 lei obţinuţi în urma comercializării peste hotare a cerealelor, 129.226.655 lei (48,79%) au constituit cota porumbului şi 115.223.217 lei (43,5%) cota grâului. Creşterea exportului de porumb se explică prin cererea mare la porumb în Imperiul Otoman şi în Imperiul Habsburgic[32]. În sfârşit, cu referinţă la secară, observăm că între 1847-1851 prin Galaţi s-au exportat în medie pe an 139.319 hectolitri, iar prin Odesa 201428 hectolitri, ceea ce s-ar raporta ca

[32] *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848-1864. Contribuţii*, Bucureşti, 1963, p. 342-343.

1:1,4. Comparativ cu perioada anterioară constatăm, pe de o parte, creşterea ponderii portului Odesa în exportul celor două porturi în ceea ce priveşte grâul şi o situaţie inversă în ceea ce priveşte exportul porumbului.

E de menţionat că majoritatea covârşitoare a exportului de cereale din Principatul Moldovei se realiza prin portul Galaţi. Astfel, din totalul de 1.551.676 hectolitri[33] de cereale exportaţi în 1847, au fost înregistraţi în registrele vamale din Galaţi 1.464.838 hectolitri (94,4%), iar în anul 1851 din totalul de 2.074.317 respectiv 1.677.893 hectolitri (80,9%)[34]. Pe de altă parte, din Rusia în perioada 1840-1850 au fost exportaţi 86.045.008 hectolitri de cereale, inclusiv prin portul Odesa 36.414.326 hectolitri (42,3%)[35]. De altfel, prin porturile din Marea Neagră şi Marea Azov au fost exportaţi în perioada dată 57.176.312 hectolitri de cereale (66,4%), prin porturile Mării Baltice şi Mării Albe – 21.669.089 hectolitri (25,2%), prin punctele vamale ale frontierei terestre europene – 6.882.542 hectolitri (8,0%) iar ale celei asiatice – 317.065 hectolitri (0,4%)[36].

Concurenţa pe care o crea Galaţi şi Brăila portului Odesa determina organele imperiale ruse să recurgă tot mai des la mijloacele non economice în apărarea intereselor comerciale proprii. După înăbuşirea revoluţiei de la 1848 şi ocuparea Principatelor Române de către trupele ţariste, au fost înăsprite măsurile de carantină pentru vasele străine ce aduceau mărfuri din Turcia, iar taxele pentru această procedură au fost ridicate[37]. Termenul de carantină pentru portul Galaţi a fost stabilit la 14 zile, pe când în porturile din Imperiul Rus acesta era de 4 zile pentru vasele sosite din Europa, şi 8 zile pentru cele sosite din Imperiul Otoman[38]. Totodată, într-o scrisoare datată cu 24 septembrie 1851, ministrul de externe englez afirma că *„guvernul rus se interesa foarte puţin de greutăţile ivite în navigaţia pe Dunăre, prin faptul că în raport direct cu decăderea traficului de pe fluviu urma să crească comerţul Odesei*[39]*”*. Evoluţia comerţului cu cereale prin portul Odesa şi ponderea Basarabiei în acest comerţ este prezentată următorul tabel.

---

[33] Conversia chilelor moldoveneşti în hectolitri s-a efectuat după raportul 1 chilă = 4,36 hectolitri.

[34] *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848-1864. Contribuţii*, Bucureşti, 1963, p. 344-345.

[35] Arhiva de Stat din Regiunea Odesa (**ASRO**), Fond 3, inv. 1, dos. 78, f. 3.

[36] M. L. Tegoborski. *Commentaries on the Productive Forces of Russia*, vol. II, London, 1856, p. 302.

[37] *Ibidem*, p. 137.

[38] ПСЗРИ, собр. 2, отделение I, т. XXIV, 1849. –СПб., 1850, № 23283, с. 300.

[39] Paul Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 136.

Tabelul nr. 4

Comerţul cu cereale prin portul Odesa şi ponderea cerealelor introduse prin pichetul Tiraspol între anii 1847-1853 (în hectolitri)*

Anul	Livrat în Odesa			Resturi din anul precedent	În total	Dintre care					
	În total	Prin p. Tiraspol	%			Exportat	%	Rămas neexportat	%	Consumat pe loc	%
1847	7.509.102	2.462.120	32,79	1.946.915	9.456.017	6.802.731	71,94	1.632.050	17,26	1.021.236	10,80
1848	4.803.360	1.824.916	37,99	1.632.050	6.435.410	4.241.268	65,91	1.469.370	22,83	724.773	11,26
1849	4.754.090	1.057.923	22,25	1.469.370	6.223.460	3.447.016	55,39	936.199	15,04	1.840.246	29,57
1850	4.446.717	1.659.246	37,31	936.199	5.382.915	2.948.605	54,78	1.802.077	33,48	632.233	11,75
1851	5.300.450	2.044.601	38,57	1.802.077	7.102.527	3.057.687	43,05	1.762.299	24,81	2.282.541	32,14
1852	10.115.410	3.910.917	38,66	1.762.299	11.877.709	5.408.520	45,54	2.949.236	24,83	3.519.954	29,63
1853	8.949.716	4.409.441	49,27	2.949.236	11.898.952	7.995.919	67,20	419.820	3,53	3.483.213	29,27
Total	45.878.845	17.369.165	37,86	12.498.146	58.376.991	33.901.744	58,07	10.971.051	18,79	13.504.196	23,13
În medie	**6.554.121**	**2.481.309**	**37,86**	**1.785.449**	**8.339.570**	**4.843.106**	**58,07**	**1.567.293**	**18,79**	**1.929.171**	**23,13**

* Одесский Вестник: 1847, № 3, 8 января, с. 10; 1848, № 2, 7 января, с. 6; 1848, № 3, 10 января, с. 9; 1848, № 4, 14 января, с. 13; 1849, № 3, 8 января, л.1об.; 1849, № 4, 12 января, л.1.; 1849, № 5, 15 января, л.1; 1850, № 4, 14 января, л.1; 1850, № 5, 18 января, л.1об.; 1850, № 8, 28 января, л.1; 1851, № 1, 3 января, л.1; 1851, № 5, 17 января, л.1; 1852, № 1, 2 января, л.1; 1852, № 4, 12 января, л.1; 1852, № 5, 16 января, л.1; 1853, № 1, 3 января, л.1-1об; 1853, № 5, 13 января, л.1; 1853, № 6, 15 января, л.1; 1854, № 1, 5 января, л.1об.; 1854, № 7, 21 января, л.1; 1854, № 9, 26 января, л.1. Панфилов С. А. Некоторые данные о товарности зернового хозяйства Бессарабии в 40–60-х гг. XIX в. // Ученые записки Кишиневского университета. –Кишинев, 1971, т. 117 (ист.), с. 412.

Datele din acest tabel ne mărturisesc că anual în perioada 1847-1853 au fost transportaţi în Odesa în medie câte 6.554.121 hectolitri de cereale, dintre care 2.453.531 hectolitri pe ruta Bender–Tiraspol (37,9%), provenind aproape în totalitate din judeţele centrale şi de nord ale Basarabiei[40]. Anul 1853 a reprezentat pentru exportul de cereale prin portul Odesa un maxim istoric. Semnificativ este, însă, faptul că jumătate din cantitatea de cereale introdusă prin pichetele porto-franco în acel an a provenit din Basarabia. Cantitatea de 4.409.441 hectolitri de cereale transportate în acel an din Basarabia în Odesa pentru export putea acoperi în întregime importul Franţei – circa 4,2 milioane hectolitri[41] sau $^1/_5$ din importul Regatului Unit –

[40] С. А. Панфилов. *Некоторые данные о товарности зернового хозяйства Бессарабии в 40–60-х гг. XIX в.* // Ученые записки Кишиневского университета. – Кишинев, 1971, т. 117 (ист.), с. 412. Judeţele de sud ale Basarabiei transportau cantităţi nesemnificative de cereale în Odesa prin Akkerman, fie pe mare, fie pe limanul Nistrului şi ulterior pe drumul Ovidiopol–Odesa. Exporturile din aceasta regiune erau realizate în principal prin porturile Ismail, Reni şi Chilia.

[41] B. R. Mitchell, *European Historical Statistics*, New York, 1976, p. 339.

circa 21 milioane hectolitri[42]. Perioada anilor 1847-1853 a fost pentru comerţul european cu cereale o perioadă febrilă ce a adus negustorilor venituri fabuloase, dar şi falimente neaşteptate[43]. Ca rezultat, în aceşti ani mari cantităţi de cereale aduse în portul Odesa au rămas neexportate, deteriorându-se din cauza lipsei spaţiului suficient de depozitare.

Destinaţia exportului. Volumul exporturilor de cereale prin porturile Odesa şi Galaţi era determinat în mare parte şi de dinamica pieţei europene, de cererea la cereale pe plan extern. În perioada 1837-1846 destinaţia principală a cerealelor exportate prin Odesa şi Galaţi o reprezenta Constantinopolul şi porturile france din Marea Mediteraneană – Livorno, Marsilia, Genova, Trieste, Veneţia[44]. Porturile libere erau în cele mai dese cazuri puncte intermediare în comerţul european cu cereale. Din cauza sistemului tarifar care exista în statele din Europa Occidentală la importul de cereale, livrarea acestora trebuia efectuată prompt şi rapid. Negustorii de cereale practicau adeseori scheme ingenioase pentru ocolirea restricţiilor vamale, prin care cerealele ajungeau la consumatorii finali, dar ca provenind din cu totul alte state decât cele de origine. În aceste condiţii, determinarea cu exactitate a destinaţiei exportului de cereale este dificil de realizat.

În anul 1838 prin Odesa au fost exportate 2456871 hectolitri de cereale[45] dintre care în Livorno 938.260 hectolitri (38,2%), în porturile engleze 274.912 hectolitri (11,2%), în Marsilia 196 805 hectolitri (8%)[46], iar în Genova peste 365.000 hectolitri (15%)[47]. În anul 1839 din Odesa au fost exportaţi 2.961.770 hectolitri de cereale[48] dintre care în Genova 244.511 hectolitri[49], sau 8,2%. Din Galaţi în anul 1840 în Genova au fost exportaţi 77.335 hectolitri de grâu şi 63747 hectolitri de porumb[50]. Tot în anul 1840 în Marsilia erau exportate de către principalele cinci case de comerţ următoarele cantităţi de grâu: Rodoconachi & Co. – 43.600 hectolitri din Galaţi şi 80.190 hectolitri din Odesa, Ralli, Schilizzi & Argenti – 17.420 hectolitri din Odesa şi 36.711 hectolitri din Galaţi[51]. Evoluţia exportului de grâu prin Odesa şi porturile de destinaţie în anii 1840 este prezentată în tabelul ce urmează.

---

[42] Tegoborski M. L, *op. cit.*, p. 321.

[43] D. Morier Evans, *The commercial crisis, 1847-1848.* Second Edition, London, 1849, p. 69, 74, 92, 103-104, 106.

[44] *De Bow's Review*, p. 55.

[45] Одесский Вестник. 1839, № 11, 8 февраля, с. 127.

[46] *Ibidem*. 1839, № 46, 10 июня, с. 586.

[47] *Ibidem*. 1839, № 38, 13 мая, с. 465-466.

[48] *Ibidem*. 1840, № 22, 16 марта, с. 85.

[49] *Ibidem*. 1840, № 50, 22 июня, с. 215.

[50] Constantin Buşe, *Comerţul extern prin Galaţi sub regimul de port-franc (1837-1883),* p. 62.

[51] Gelina Harlaftis, *op. cit.*, p. 46.

Tabelul nr. 5

Porturile de destinaţie a exportului de grâu din Odesa între anii 1840-1849 (în hectolitri)*

Anul	P. franceze		P. italiene		P. engleze		P. turceşti		P. austriece		Alte porturi		În total	
	hl	%	hl	%	hl	%	hl	%	hl	%	hl	%	hl	%
1840	320.182	19,33	522.739	31,56	531.956	32,12	149.298	9,01	65.309	3,94	66.621	4,02	1.656.205	100,0
1841	368.694	24,38	479.623	31,72	354.611	23,45	158.239	10,46	67.688	4,48	83.179	5,50	1.512.133	100,0
1842	444.086	24,50	445.954	24,61	626.447	34,56	87.056	4,80	92.438	5,10	116.334	6,42	1.812.409	100,0
1843	984.587	40,08	1.005.444	40,93	205.414	8,36	87.232	3.55	47.133	1,92	126.553	5,15	2.456.462	100,0
1844	872.881	32,92	1.027.501	38,76	250.414	9,45	123.431	4,66	213.816	8,06	163.096	6,15	2.651.239	100,0
1845	981.401	26,31	1.696.430	45,48	270.100	7,24	227.314	6,09	270.100	7,24	284.845	7,64	3.730.283	100,0
1846	1.802.531	43,92	1.284.511	31,30	413.850	10,08	107.417	2,62	95.946	2,34	400.057	9,75	4.104.404	100,0
1847	3.150.718	53,64	872.432	14,85	1.247.235	21,23	62.180	1,06	27.8412	4,74	262.595	4,47	5.873.667	100,0
1848	551.822	13,42	1.207.169	29,37	1.647.029	40,07	90.845	2,21	491.080	11,95	122.588	2,98	4.110.631	100,0
1849	355.283	10,81	775.269	23,60	1.601.555	48,74	163.146	4,97	307.988	9,37	823.349	2,51	3.285.675	100,0
Total	9.832.184	31,52	9.317.072	29,87	7.148.611	22,92	1.256.158	4,03	1.929.910	6,19	1.709.076	5,48	31.193.108	100,0

* **ASRO**, Fond 3, inv. 1, dos. 78, f. 3; В. А. Золотов. Внешняя торговля Южной России в первой половине XIX века. – Ростов, 1963, с. 73.

În baza acestor date concluzionăm că cele mai mare cantităţi de grâu din Odesa în perioada 1840-1849 au fost exportate în porturile franceze şi italiene. În anul 1840 din cei 522.739 hectolitri de grâu exportaţi din Odesa în porturile italiene, în Genova au ajuns 240.061 hectolitri sau circa 46%[52]. În acelaşi an în Genova au fost importaţi din Galaţi 98508 hectolitri de grâu[53]. În anul 1841 în porturile italiene au fost exportaţi din Odesa 479.623 hectolitri de grâu dintre care în Genova 252.242 hectolitri (52,6%)[54], în anul 1842 respectiv 445.954 şi 289.027 hectolitri (64,8%)[55], iar în anul 1843 respectiv 1.005.444 şi 591.079 hectolitri (58,8%)[56]. Deasemenea, către sfârşitul anilor 1840 cerealele provenite aproape în totalitate din porturile ruse ale Mării Negre au devenit principalul articol de comerţ al portului Livorno. În anul secetos 1847, din totalul de 2.501 vase ancorate în acest port al Ducatului Toscanei, 871 au provenit din Marea Neagră, iar 1.429 au fost încărcate cu grâne[57]. Se observă, de asemenea, creşterea semnificativă în perioada 1847-1849 a exportului de grâu în Anglia, după aprobarea la 25 iunie 1846 de către Camera Lorzilor a *Actului de Import* care prevedea tarife vamale moderate la importul cerealelor şi anularea definitivă a acestora

[52] Одесский Вестник. 1841, №83, 15 октября, с. 387.
[53] C. Buşe, *Comerţul extern prin Galaţi sub regimul de port-franc (1837-1883)*, p. 62.
[54] Одесский Вестник. 1842, № 47, 13 июня, с. 219.
[55] *Ibidem*. 1843, № 83, 16 октября.
[56] *Ibidem*. 1844, № 54, 5 июля, с. 267.
[57] David G. LoRomer, *Merchants and Reform in Livorno. 1814-1868,* Berkeley, 1987, p. 30, 43.

după 1 ianuarie 1849[58]. În anul 1849 din Galaţi au fost exportaţi în porturile britanice 623.002 hectolitri de cereale, în anul 1850 – 481.469 hectolitri, iar în anul 1851 – 1.006.777 hectolitri[59]. Odată cu abolirea legilor protecţioniste privind importul de cereale în Franţa, o destinaţie importantă a exporturilor din portul Odesa a devenit portul Marsilia. În anul 1850 casa de comerţ *Fraţii Zizinia* a exportat în Marsilia 36.797 hectolitri de grâu prin Odesa şi 10.983 hectolitri prin Galaţi, *Zarifi* – 32.305 hectolitri prin Odesa şi 12.714 hectolitri prin Galaţi, *Rodocanachi & Co.* – 9.739 hectolitri, iar *Petrocochino & Agelasto* – 8.512 hectolitri[60]. Ca răspuns la liberalizarea importului de cereale în statele Europei Occidentale, Rusia a adoptat în anul 1850 un nou tarif vamal[61]. De altfel, Rusia ea însăşi îşi folosea abil toate instrumentele geopolitice pentru a-şi promova interesele comerciale. Un autor englez afirma că numai Constantinopolul importa din Odesa cereale şi făină în valoare de 40 milioane de piaştri, datorită politicii iscusite a Rusiei care a reuşit să obţină o taxă vamală de 3-4 ori mai mică decât cea prevăzută de tarif[62].

Agricultorii din Europa Occidentală au obţinut în anul 1852 o roadă mică[63]. Astfel, s-a exportat prin Odesa cantităţi mai mari de cereale decât în 1851. Creşterea a continuat şi în anul 1853, când anticipând izbucnirea războiului ruso-turc şi închiderea strâmtorilor, negustorii din ţările occidentale s-au grăbit să-şi mărească rezervele şi au importat masiv cereale. În 1853 ziarul englez „The Economist" publica un articol despre comerţul cu cereale englez după anularea Legilor Cerealelor, în care autorul printre altele menţiona că morarii englezi solicită tot mai mult grâu dunărean datorită calităţii înalte a acestuia. Grâul din Principatele Române era mai curat şi într-o stare mai bună, astfel încât dacă în trecut el era preţuit cu mult mai puţin decât grâul *polonez* din Odesa, atunci „*în prezent el costă mai mult şi se vinde mai scump*"[64]. În anul 1853 prin Odesa au fost exportaţi 13.162.749 hectolitri de cereale, inclusiv 6.562.697 hectolitri de grâu, 731.797 hectolitri de porumb şi 574.090 hectolitri de secară[65].

În perioada de după 1849 creşte substanţial cererea la porumb pe piaţa europeană de cereale. În anii 1851 şi 1852 în Anglia au fost importaţi 3.496.496 şi 3.170.502 hectolitri de porumb dintre care prin Galaţi respectiv 831.828 hectolitri (23,8%) şi 648.442 hectolitri (20,4%), iar prin Odesa

---

[58] *The American Almanac and Repository of Useful Knowledge for the year 1847,* Boston, 1846, p. 318.

[59] *De Bow's Review*, p. 54-55.

[60] Gelina Harlaftis, *op. cit.*, p. 47.

[61] В. А. Золотов. *Внешняя Торговля Южной России в первой половине XIX века.* – Ростов, 1963, с. 90.

[62] David Urquhart, *Progress of Russia in the West, North, and South*, 1853, p. 388.

[63] В. А. Золотов. *op. cit.*, p. 51.

[64] **ASRO**, Fond 3, inv. 1, dos. 78, f. 1-2; Коммерческая газета. 1853. № 15, четверг, 5 февраля, с. 57-58.

[65] Одесский Вестник. 1854, № 7, 21 января.

215.367 hectolitri (6,1%) şi 637.305 hectolitri (20,1%)[66]. În anul 1853 în Anglia au fost importaţi prin Galaţi 345.554 hectolitri, iar prin Odesa 360.654 hectolitri de porumb[67]. „Zemledelčeskaja Gazeta" scria la 1853 că intensificarea treptată începând cu anul 1849 a exportului de porumb prin portul Odesa era impresionantă. Porumbul care până atunci se folosea doar în Anglia ca hrană pentru vite, odată cu apariţia bolii cartofului, a devenit în Irlanda o sursă importantă în alimentaţia populaţiei şi a intrat în consum şi în Anglia. Conform aprecierilor acestui ziar, aproape toată cantitatea porumbului exportat prin Odesa provenea din Basarabia[68]. De altfel, un membru al Societăţii Imperiale de Agricultură din Rusia de Sud, referindu-se şi el la creşterea de la an la an a exportului de porumb prin portul Odesa, specifica că Basarabia era principalul furnizor de porumb pentru piaţa externă, datorită faptului că în gubernia Ekaterinoslav şi regiunile nordice ale guberniei Taurida porumbul se cultiva doar în cantităţi mici pentru necesităţi curente[69].

În concluzie putem constata că în perioada cuprinsă între 1837-1853 porturile Galaţi şi Odesa au reprezentat importante debuşeuri pentru cerealele din Principatul Moldovei şi Basarabia. Concurenţa dintre ele a fost inegală din cauza încercărilor Imperiului Rus de a-şi păstra dominaţia în Bazinul Mării Negre. Cu toate acestea, Galaţi a deţinut întâietatea cel puţin în ce priveşte exportul de porumb. De fapt, şi porumbul exportat prin Odesa provenea aproape în totalitate din Moldova dintre Prut şi Nistru. Cât priveşte destinaţiile exporturilor de cereale prin Odesa şi Galaţi acestea în mare măsură erau aceleaşi – porturile britanice, franceze şi italiene. Străduinţele Imperiului Rus de a scoate comerţul extern al Principatelor Române de sub restricţiile impuse de Poarta Otomană aveau scopul de a accentua statutul distinctiv al acestora, pentru a le exclude din *problema orientală*. Intenţiile expansive ale Rusiei puteau astfel căpăta o realizare fără a încălca principiul integrităţii Imperiului Otoman declarat de marile puteri. Geostrategia realizării planurilor geopolitice ale Imperiului Rus nu a avut rezultatul scontat, generând în schimb alte probleme, şi anume, concurenţa pe care porturile dunărene Galaţi şi Brăila o crea porturilor ruse de la Marea Neagră şi Marea Azov în comerţul european cu cereale. Drept răspuns, Rusia va încerca să blocheze gurile dunărene, creând o aprigă dispută diplomatică, apropiindu-şi astfel momentul confruntării cu Anglia şi Imperiul Habsburgic, a căror interese comerciale erau lezate de acţiunile ei.

---

[66] **ASRO**, Fond 3, inv. 1, dos. 78, f. 2; Коммерческая газета. 1853. № 15, четверг, 5 февраля, с. 58-59; *De Bow's Review*, p. 61.

[67] Charles Pope, *The Yearly Journal of Trade, 1854-5*. Twenty-fourth Edition, London, 1854, p. 356, 360.

[68] М. П. Мунтян. *op. cit.*, с. 82.

[69] К. Буницкий. *Ответ на предложение ИОСХЮР, относительно собрания сведении по возделыванию пшеницы* // Записки Императорского Общества Сельского Хозяйства Южной России на 1855 год. –Одесса, 1855, с. 180.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 195-206

Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU

GHEORGHE I. BRĂTIANU: MARTIR AL CAUZEI NAŢIONALE ROMÂNEŞTI*

„În România, nimeni nu-şi iubeşte ţara nepedepsit"
Andrei Pleşu

Gheorghe I. Brătianu, descendent din două ilustre familii, Brătienii – dinastia politică a ţării[1] *par excellence* şi Moruzeştii – familie, de origine

---

* Textul de faţă a fost publicat, fără unele corecturi, şi mai ales, adăugituri în „Chronos. Revistă de istorie", Iaşi, anul VI, nr. 1 (10), 2008, p. 48-55.

[1] În acest sens, vezi **Dumitru (Dimitrie) C. Brătianu** (1818-1892), diplomat şi om politic. A fost fiul stolnicului **Constantin (Dincă) Brătianu** şi fratele lui Ion C. Brătianu. Ministru de Externe (25 ianuarie-27 martie 1859), Ministru de Interne (28 mai-13 iulie 1860), Ministru al Cultelor şi Intrucţiunii (1 martie-4 august 1867), ad-interim la Agricultură, Comerţ şi Lucrări publice (1 martie-4 august 1867), Preşedinte al Consiliului de miniştri (10 aprilie-8 iunie 1881), Ministru al Afacerilor Străine (10 aprilie-8 iunie 1881) şi preşedinte al PNL (1891-1892); **Ion C. Brătianu** (1821-1891), militar, prefect al poliţiei în guvernul revoluţionar de la 1848, om politic, scriitor, membru de onoare al Academiei Române din 1885. Ministru de Finanţe (11 mai 1866-13 iulie 1866, 27 octombrie 1867-16 noiembrie 1868, 27 aprilie 1876-27 ianuarie 1877, 21 februarie 1877-20 august 1877, 16 februarie 1880-25 februarie 1880, 15 iulie 1880-5 aprilie 1881, 9 iunie 1881-1 decembrie 1881), Ministrul Apărării Naţionale (12 august-16 noiembrie 1868, 20 august 1877-16 martie 1878, 25 noiembrie 1878-7 ianuarie 1879, 9 iunie 1881-24 martie 1882, 1 august 1882-22 iunie 1884, 13 ianuarie-20 februarie 1886, 5 noiembrie 1887-20 martie 1888), Ministru al Afacerilor Externe (25 octombrie 1885-15 decembrie 1885), Preşedinte al Consiliului de Miniştri (24 iulie 1876-9 aprilie 1881, 9 iunie 1881-20 martie 1888) şi preşedinte al PNL (1875-1891); **Constantin I. Brătianu** (1844-1910), general, geodez şi topograf, membru corespondent al Academiei Române din 1899; **Constantin (Bebe) C. Brătianu** (1887-1956), om politic, secretar general al PNL. Ministru al producţiei de război (4 noiembrie-5 decembrie 1944); **Ion (Ionel) I. C. Brătianu** (1864-1927), primul fiu al lui Ion C. Brătianu, inginer, om politic, preşedinte al PNL (1908-1927), membru de onoare al Academiei Române din 1923, deputat în 1895 şi senator în 1911. Ministru al Lucrărilor Publice (31 martie 1897-30 martie 1899, 14 februarie 1901-18 iulie 1902), Ministru al Afacerilor Străine (ad-interim: 9 ianuarie-18 iulie 1902, 18 iulie 1902-12 decembrie 1904, ad-interim: 27 decembrie 1908-4 martie 1909, 27 decembrie 1908-4 martie 1909, 8-11 decembrie 1916, 11 decembrie 1916-26 ianuarie 1918, 29 noiembrie 1918-12 septembrie 1919, 22 ianuarie-6 iulie 1927), Ministru de Interne (12 martie 1907-27 decembrie 1908, 27 decembrie 1908-4 martie 1909, 4 martie-5 decembrie 1909, 6 februarie-28 decembrie 1910, ad-interim: 4 martie-1 noiembrie 1910, 30 octombrie 1923-27 martie 1926), Ministru de Război (4 ianuarie 1914-15 august 1916, 19 ianuarie-25 martie 1922), Preşedinte al Consiliului de Miniştri (27 decembrie 1908-4 martie 1909, 4 martie 1909-28 decembrie 1910, 4 ianuarie 1914-11 decembrie 1916, 11 decembrie 1916-26 ianuarie 1918, 29 noiembrie 1918-12 septembrie 1919, 19 ianuarie 1922-27 martie

fanariotă, care a dat ţărilor române doi domni[2] şi un prim-ministru[3], a văzut lumina zilei în data de 28 ianuarie 1898[4], la castelul princiar de la Ruginoasa, proprietate a mamei sale, pincipesa Maria Moruzi-Cuza[5].

Întâlnirea dintre principesa Maria Moruzi-Cuza, tânăra văduvă a principelui Alexandru Al. Cuza, şi Ionel I. C. Brătianu s-a realizat în contextul numirii acestuia din urmă ca inginer practicant pe linia ferată Iaşi-Paşcani, invitat fiind să locuiască la castelul de la Ruginoasa. Povestea dintre

---

1926, 22 iunie-24 noiembrie 1927); **Constantin I. C. (Dinu) Brătianu** (1866-1950), al doilea fiu al lui Ion C. Brătianu, inginer, om politic, deputat, ministru, preşedinte al PNL (1933-1950). Între 1910 şi 1938 a fost în mod permanent deputat în parlament din partea PNL, iar în 1933 a funcţionat ca Ministru de Finanţe (14 noiembrie 1933-3 ianuarie 1934); **Vintilă I. C. Brătianu** (1867-1930), al treilea fiu al lui Ion C. Brătianu, primar al Capitalei (1907-1911), ministru de Război (15 august 1916-19 iulie 1917), ministru de Finanţe (22 iunie 1927-3 noiembrie 1928), Preşedinte al Consiliului de miniştri (24 noiembrie 1927-11 noiembrie 1928), preşedinte al PNL (1927-1930), director al Băncii Româneşti, membru al Consiliului Centralei băncilor populare şi a Cooperativelor săteşti, cenzor şi director la Banca Naţională; **Vintilă (Vintilică) Brătianu** (1914-1994), singurul fiu al lui Vintilă I. C. Brătianu, om politic, conducător al Partidului Liberal Român ş. a.

[2] Este vorba despre Constantin Moruzi, domn al Ţării Moldovei între anii 1777-1782 şi despre primul fiu al acestuia, Alexandru Moruzi, domn al Ţării Moldovei (1792, 1802-1806, 1806-1807) şi al Ţării Româneşti (1793-1796, 1799-1801).

[3] Alexandru C. Moruzi a fost ultimul prim-ministru al Principatului Moldovei în perioada 5 octombrie 1861-22 ianuarie 1862, urmând ca în primul guvern al Principatelor Unite, cel condus de Barbu Catargiu, să deţină fotoliul de ministru al Finanţelor pentru câteva zile (22-27 ianuarie 1862).

[4] În ceea ce priveşte data naşterii lui Gheorghe I. Brătianu, diferiţi autori oferă mai multe ipoteze: 28 ianuarie 1898 (în acest sens, vezi Valeriu-Florin Dobrinescu, *Gh. I. Brătianu – documente biografice*, în vol. *Confluenţe istoriografice româneşti şi europene. 90 de ani de la naşterea istoricului Gheorghe I. Brătianu*, coordonator: Victor Spinei, Iaşi, 1988, p. 363-364; Aurel Pentelescu, Liviu Ţăranu, *Gheorghe I. Brătianu, voluntar în Războiul Întregirii Neamului*, în „Document", Bucureşti, anul IX, nr. 1-4 (31-34), 2006, p. 52 (Gheorghe I. Brătianu a folosit, deasemenea, în diverse acte oficiale – ne referim aici la declaraţiile date după arestarea sa, în noaptea de 5/6 mai 1950 – data de 28 ianuarie 1898, ca dată de naştere; 30 ianuarie 1898 (vezi Nicolae Ionescu, *Evocarea figurii academicianului Gheorghe I. Brătianu, la 100 de ani de la naştere. In memoriam Gheorghe I. Brătianu* (Şedinţa Camerei Deputaţilor din 3 februarie 1998), stenogramă accesibilă online la adresa http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=5&idm=_1,11&idl=1, accesată în data de 28 decembrie 2007) sau 21 ianuarie 1898 / 3 februarie 1898 (în acest sens, vezi Victor Spinei, *Gheorghe I. Brătianu între vocaţia istoriei şi tentaţiile vieţii politice*, în *Confluenţe...*, p. 242; Maria G. Brătianu, *Gheorghe I. Brătianu – Enigma morţii sale*. În româneşte de Antonia Constantinescu. Cu un studiu de Şerban Papacostea şi alte texte întregitoare şi cu o Addenda Ion C. Brătianu, Bucureşti, 1997, p. 39 (vezi şi ediţia a II-a, 2003, 91 p., la care s-a adăugat o prezentare a sălilor Gheorghe I. Brătianu din cadrul Memorialului Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei de la Sighet); Toader Buculei, *Clio încarcerată. Mărturii şi opinii privind destinul istoriografiei româneşti în epoca totalitarismului comunist. Un modest omagiu martirilor din perioada totalitarismului roşu şi un îndemn la aducere aminte către generaţia tânără*, Brăila, 2000, p. 37; Nicolae Ionescu, *op. cit.*).

[5] Principesa Maria Moruzi-Cuza, fiica beizadelei Alecu Moruzi şi a Adelei Moruzi (născută Sturdza) a fost căsătorită cu fiul cel mare al domnitorului Alexandru Ioan Cuza. După numai şase luni de mariaj (1889-1890), prin testamentul lăsat de principele Alexandru Al. Cuza, Maria Moruzi-Cuza intra în posesia uzufructului moşiilor de la Ruginoasa, Hoceni şi Barboşi, la care se adăuga, printre alte bunuri moştenite, şi castelul în stil neogotic de la Ruginoasa, ridicat în jurul anului 1811 de logofătul Săndulache Sturdza şi cumpărat, în 1862, de Alexandru Ioan Cuza.

cei doi este descrisă, „cobiliţar", de Petre Pandrea: „Era, poate, Ionel Brătianu un puritan? Nu. Un vulpoi. Iubise în tinereţe pe tânăra principesă Moruzi. Era fecior de prim-ministru şi inginer de poduri de la Paris, dar trebuia să intre şi în înalta aristocraţie. Nu i-a plăcut principesa. A sedus-o. A lăsat-o gravidă. Cu revolverul la tâmplă, pus de fratele principesei (Sebastian Moruzi, n. ns., I. P.-I.), a dus la altarul unei biserici ieşene pe fata-mamă, i-a dat numele şi a plecat de la altar, direct la gară. Târziu, fiindcă n-a mai avut copii cu soţia a doua, Eliza, sora lui Barbu Ştirbey, după ce feciorul Gheorghe Brătianu se dovedise un student sârguincios în specialitatea istoriei universale, l-a luat sub aripa sa, l-a făcut profesor universitar şi l-a desemnat ca un succesor mai îndepartat"[6]. Chiar dacă, prin hotărâre judecătorească, tatăl obţinea dreptul de a se ocupa de creşterea sa până la vârsta de trei ani, acest lucru nu s-a întâmplat, în martie 1907, intervenind cea de-a doua căsătorie a lui Ionel I. C. Brătianu, cu Eliza Ştirbey, fosta soţie a „lordului valah", Alexandru Marghiloman, rivalului său politic. De educaţia lui Gheorghe Brătianu s-a ocupat, aşadar, mama sa, care i-a asigurat o educaţie din cele mai alese[7]. Legăturile cu Brătienii au progresat după evenimentul din 8 decembrie 1909 (încercarea de asasinat împotriva lui Ionel I. C. Brătianu, atunci când, temător că nu va mai supravieţui, acesta a cerut să-şi vadă fiul) şi în paralel cu impunerea fiului „vizirului" pe scena politică românească.

Studiile liceale le urmează în particular la Iaşi, examenul de bacalaureat susţinându-l la Liceul Naţional (iulie 1916), obţinând media 10 *cum laude*[8]. Anul 1916 poate fi considerat unul extrem de important în biografia lui Gheorghe I. Brătianu; în acest an, Nicolae Iorga i-a publicat primul studiu de istorie în „Revista istorică"[9], datat 14 februarie 1916 (debutul istoricului Gheorghe I. Brătianu) şi, tot acum, în vâltoarea Marelui Război, cere permisiunea tatălui său, preşedintele Consiliului de miniştri la acea vreme, de a se angaja voluntar pe front în Regimentul 2 Artilerie Bucureşti, permisiune pe care o primeşte în august 1916: „[...] Subsemnatul Ion I. C. Brătianu, tatăl tânărului Gheorghe Brătianu, care doreşte a se angaja voluntar în Regimentul 2 Artilerie „General de Divizie Gh. Manu", declar că consimt a contracta acest angajament în armată în condiţiunile

---

[6] Petre Pandrea, *În umbra turnului de ivoriu. Memorii scrise la Poiana Ţapului (1953)*, text accesibil online la adresa http://www.itcnet.ro/history/archive/mi2002/current4/mi24.htm, accesată în data de 28 decembrie 2007 (În ceea ce priveşte legatura dintre Ion I. C. Brătianu şi principesa Maria Moruzi-Cuza, vezi Th. Răşcanu, *Ruginoasa*, 1938, p. 153-163; Boris Crăciun, *Ruginoasa*, Iaşi, 1969, p. 59-60).

[7] Victor Spinei, *op. cit.*, p. 243.

[8] *Ibidem*, p. 244; Maria G. Brătianu, *op. cit.*; Pe site-ul Colegiului Naţional Iaşi, la rubrica *Personalităţi*, apare şi numele lui Gheorghe I. Brătianu, însoţit de un scurt medalion: („[...] a urmat cursurile Liceului Naţional şi mai apoi pe cele ale Facultăţii de drept de la Universitatea Al. I. Cuza", text accesibil online la adresa http://national.is.edu.ro/ro/index.php?pag=personalitati&menuopt=2&letter=2&pers=25, accesată în data de 28 decembrie 2007).

[9] *O oaste moldovenească acum trei veacuri. Răscoala boierimii împotriva lui Ştefan Tomşa*, în „Revista istorică", anul II, nr. 3-6, martie-iunie 1916, p. 54-79.

prevăzute de legea de recrutare”[10]. În acelaşi Regiment, au făcut armata şi tatăl său, Ionel I. C. Brătianu, precum şi unchii săi din partea tatălui, Constantin (Dinu) I. C. Brătianu şi Vintilă I. C. Brătianu[11]. Absolvă Şcoala pregătitoare de ofiţeri de rezervă (31 martie 1917)[12], fiind avansat sublocotenent – Regimentul 2 Artilerie (1 iunie 1917), locotenent în rezervă – Corpul vânătorilor (1 aprilie 1921), locotenent în rezervă – Regimentul 2 obuziere munte (7 noiembrie 1924), locotenent în rezervă – Regimentul 4 artilerie (1 februarie 1927), căpitan în rezervă – Regimentul 1 artilerie gardă (10 mai 1934), căpitan în rezervă – Regimentul 70 artilerie (7 iunie 1940), căpitan în rezervă – Corpul de cavalerie (5 septembrie 1941) şi maior în rezervă – Corpul de cavalerie (8 mai 1942)[13].

Diferitele episoade din viaţa trăită în anii războiului sunt prezentate în *File rupte din cartea războiului*, jurnalul „zilelor de luptă”, cum avea să spună autorul. Participarea sa la Marele Război a fost „înnobilată de rana şi sângele vărsat în bătălia de la Cireşoaia, în 1917, sporită apoi de participarea sa pe front, ca mobilizat, în campaniile militare ale Armatei Române din anii 1941 şi 1942”[14].

După întoarcerea de pe front, Gheorghe I. Brătianu se înscrie la sfârşitul anului 1917 la Facultatea de Drept a Universităţii din Iaşi, pe care o absolvă în 1919. Îşi completează studiile în capitala Franţei, urmând cursuri la Sorbona, École Pratique des Hautes Études şi École des Chartes[15], unde are prilejul să audiaze prelegerile lui Ferdinand Lot şi Gabriel Millet. După numai un an şi jumătate de studii la Paris, şi-a obţinut licenţa în litere la Sorbona (iulie 1921, cu menţiunea *assez bien*)[16]. Paşii lui Brătianu s-au îndreptat, apoi, spre Italia, mai exact la Genova, căutând, în arhivele de acolo, material inedit privind istoria coloniei genoveze de la Pera, din secolul al XIV-lea. La sfatul lui N. Iorga, s-a apucat de un „lucru mai anevoios”, şi anume – de cercetarea actelor notarilor genovezi din Pera şi Caffa, de la sfârşitul secolului al XIII-lea (1281-1290). Revenit în ţară, consideră util să-şi valorifice licenţa obţinută la Facultatea de Drept, depunând jurîmântul de avocat, înscriindu-se în Baroul Iaşi (august 1922)[17]. În decembrie 1922 se înscrie la doctorat, la Sorbona, însă teza şi-o va susţine la Universitatea din Cernăuţi, în iunie 1923. Recunoaşterile şi distincţiile nu întârziară să apară între timp. Mai întâi, din ţară – de la Universitatea din Iaşi, care l-a numit la Catedra de istorie medie, modernă şi contemporană universală din cadrul Facultăţii de Litere, suplinită de Ilie Minea, apoi de la străini – de la *Società ligure di Storia Patria*, care l-a ales corespondent al ei şi de la Comitetul

---

[10] Cf. Valeriu-Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 364.
[11] Aurel Pentelescu, Liviu Ţăranu, *op. cit.*, p. 53.
[12] Cf. Valeriu-Florin Dobrinescu, *op. cit.*, p. 367.
[13] *Ibidem*, p. 368; Maria G. Brătianu, *op. cit.*, p. 40.
[14] Aurel Pentelescu, Liviu Ţăranu, *op. cit.*, p. 54.
[15] Iulian Pruteanu-Isăcescu, *Gheorghe I. Brătianu – Membru al Academiei Române. Evocare*, în „Chronos”, Iaşi, anul I, nr. 1, noiembrie 2003, p. 16.
[16] Victor Spinei, *op. cit.*, p. 250.
[17] *Ibidem*, p. 251; Maria G. Brătianu, *op. cit.*, p. 41.

Internaţional de Studii Istorice, care l-a cooptat ca membru al său[18]. Din diverse motive[19], Gheorghe I. Brătianu nu şi-a desfăşurat activitatea profesorală potrivit orarului universitar, fiind suplinit de Andrei Oţetea, Paul Nicorescu sau Constantin Andreescu[20].

A urmat Academia Română, care l-a ales Membru corespondent al Secţiunii Istorice în 2 iunie 1928, la propunerea şi cu raportul lui N. Iorga, în care el, marele erudit al istoriologiei umane, făcea următoarea constatare faţă de tânărul profesor: „E unul dintre acei prin care istoria română va câştiga tot mai mare rol în privirile generale asupra vieţii omenirii”[21].

Susţinerea doctoratului de stat în litere a avut loc la Sorbona, în mai 1929; teza, cu titlul *Recherches sur le commerce génois dans la Mer Noire au XIII-e siècle*, obţinând calificativul „très honorable”. Dublarea titlului de doctor, după ce obţinuse deja unul, în ţară, la Universitatea din Cernăuţi, a reprezentat un gest cu totul neobişnuit. Gheorghe I. Brătianu a explicat gestul „nu ca o desconsiderare a titlului unei universităţi româneşti”, ci prin dorinţa de a-şi respecta îndatoririle la care se angajase faţă de foştii profesori[22].

Participant activ în ambele războaie mondiale, servindu-şi Patria, de la care nu a dezertat până în ultimele clipe ale vieţii, a fost nevoit să se depărteze, temporar şi parţial, de îndeletnicirile senine şi liniştite, de arhive şi biblioteci, dedicându-se, cu toată sârguinţa şi priceperea, unui gen de lucrări istorice, „mai actuale şi necesare” în epocă, unele de discuţii şi controverse, iar altele de informaţii şi documentări. Este vorba, în primul rând de volumul *Une énigme et un miracle historique – le peuple roumain*, 1937[23], prin care a răspuns, la timp, „înaintea ori cărui altuia”, fostului său profesor de la Sorbona, Ferdinand Lot, care în lucrarea sa *Les invasions barbares*, punea la îndoială, în capitolul al cărui titlu l-a împrumutat pentru „studiul-răspuns”[24], continuitatea elementului românesc în nordul Dunării, în fosta Dacia-Traiană.

---

[18] Iulian Pruteanu-Isăcescu, *op. cit.*, p. 17.

[19] Ne referim aici, la şederile sale prelungite pentru cercetări, la Paris (1925) sau la convalescenţa îndelungată (1926-1927) de pe urma unui accident de automobil, produs în data de 7 septembrie 1926, când, se deplasa cu propia maşină, împreună cu soţia şi doi prieteni de la Iaşi la Piatra Neamţ; în urma impactului de un arbore de pe marginea şoselei, aruncat din automobil, în urma şocului, Gheorghe I. Brătianu îşi pierde temporar vorbirea şi suferă mai multe leziuni. Convalescenţa şi-o petrece la Bucureşti şi Sinaia (Cf. Victor Spinei, *op. cit.*, p. 257, nota 79).

[20] Victor Spinei, *op. cit.*, p. 257.

[21] *Ibidem*, p. 261; Iulian Pruteanu-Isăcescu, *op. cit.*, p. 17; încă din anul 1926, Mihai Ralea intuia că tânărul Brătianu „se arată plin de perspective, de largi orizonturi ştiinţifice” (Cf. Lucian Nastasă, *G. I. Brătianu – drumul spre împlinirea unei vocaţii*, în *Confluenţe...*, p. 195).

[22] Victor Spinei, *op. cit.*, p. 258.

[23] Vezi ediţia nouă, G. I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric: poporul român*. Ediţie îngrijită, prefaţă, studiu şi note de Stelian Brezeanu. Traducere de Mariana Rădulescu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

[24] Ion Toderaşcu, *Gheorghe I. Brătianu. Un savant şi un soldat,* studiu introductiv la Gheorghe I. Brătianu, *Cuvinte către români. Zece conferinţe şi prelegeri.* Ediţia a II-a. Ediţie, studiu introductiv, note şi indice de Ion Toderaşcu, Iaşi, 1996, p. XXIV.

Ca să imprime acestui răspuns toată greutatea necesară, a trebuit să revizuiască întreaga problemă a originii şi românilor, în vederea unei expuneri de sinteză, în lumina celor din urmă date şi rezultate ale cercetărilor istorice, lingvistice şi arheologice.

Tot aici ar fi de adăugat şi scrierile prin care a ţinut să informeze şi să convingă lumea străină şi uneori, chiar pe cea românească, insuficient şi câteodată tendenţios informată, asupra unor chestiuni politice din istoria noastră modernă şi contemporană în legătură cu momente şi evenimente de caracter şi interes european: *Le problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877-1878 et au Congrès de Berlin*, 1928, *Politica externă a lui Cuza Vodă şi dezvoltarea ideii de unitate naţională*, 1932, *Napoléon III et les nationalités*, 1934, *Bismarck şi Ion C. Brătianu*, 1935-1936, *La politique extérieure du roi Charles I-er de Roumanie*, 1940, *Acţiunea politică şi militară a României în 1919 în lumina corespondenţei diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*, 1939, *Jean Bratiano et la politique extérieure de la Roumanie*, 1940[25]. La acestea se adaugă alte numeroase studii, de informare, documentare şi propagandă tipărite în sprijinul ideii naţionale[26].

Cum era de aşteptat, dat fiind că Gheorghe I. Brătianu era fiul lui Ionel I. C. Brătianu, personalitate proeminentă a scenei publice a ţării, opţiunile sale politice s-au îndreptat spre PNL. Se înscrie în partid, în anul 1926, urmând ca la scurtă vreme să fie desemnat şef al organizaţiei liberale din Iaşi (octombrie 1927). Este ales în Camera Deputaţilor în 1927, 1928, 1931-1932, 1933-1937. În data de 9 iunie 1930 este exclus din PNL, după ce susţine public „Restauraţia" – revenirea la tron a principelui Carol, ca rege al României, sub numele de Carol al II-a. Odată cu Gheorghe I. Brătianu se desprinde din PNL gruparea, numită „georgistă", care va participa la alegerile din 1932, obţinând 14 deputaţi în Parlament (al patrulea partid al ţării), iar la alegerile din 1937, 16 deputaţi, devenind al şaselea partid din ţară[27].

În perioada 1930-1940, susţine comunicări la cel de-al IV-lea (1934) şi al V-lea (1936) Congres Internaţional de Studii Bizantine sau în faţa tineretului universitar din PNL (1935), tipăreşte lucrări de referinţă privitoare la coloniile genoveze de la Marea Neagră (1935-1937)[28], face parte din delegaţia română, condusă de N. Iorga, la cel de-al VIII-lea Congres Internaţional de Ştiinţe Istorice de la Zürich, publică volumul *Etudes*

---

[25] Vezi *Bibliografia* întocmită de Victor Spinei în anexă la *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*. Ediţia a II-a revăzută. Traducere de Michaela Spinei. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi bibliografie de Victor Spinei, Iaşi, 1999, p. 451-452.

[26] Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră*, ed. cit., *Bibliografia*, p. 452-454.

[27] Maria G. Brătianu, *op. cit.*

[28] *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă. Contributions à l'histoire de la domination byzantine et tatare et du commerce génois sur le littoral roumain de la mer Noire*, Cluj-Napoca, 1935.

byzantines d'histoire économique et sociale[29], dedicat memoriei istoricului belgian Henri Pirenne (1862-1935)[30].

Începând cu anul 1940, se transferă la Universitatea din Bucureşti, unde devine profesor titular la Facultatea de Filosofie şi Litere, în locul lui N. Iorga, care se pensionase. În 27 noiembrie 1940 este asasinat mentorul său, Nicolae Iorga. Vestea l-a zguduit profund. Se află printre semnatarii scrisorii de mulţumire adresată Conducătorului Statului, generalul Ion Antonescu, de profesorii Facultăţii de Filosofie şi Litere, în urma reprimării rebeliunii legionare din ianuarie 1941. Refuză oferta făcută de generalul Ion Antonescu de a fi inclus în noua echipă guvernamentală. Va accepta, însă, rolul de intermediar între conducerea PNL (Constantin (Dinu) I. C. Brătianu) şi guvernul generalului. Este numit director al Institutului de Istorie Universală „N. Iorga" (martie 1941), funcţie pe care o va îndeplini până la sfârşitul anului 1947; între anii 1941-1943 este decan al Facultăţii de Filosofie şi Litere din Bucureşti iar din 1942 este numit profesor la Şcoala Superioară de Război, la catedra de istorie universală. Primirea lui Gheorghe I. Brătianu la Academia Română nu putea să întârzie prea mult. Motivaţia venea din acumulările ştiinţifice tot mai prestigioase şi recunoaşterea internaţională sub diverse forme de care se bucura. Aşa se face că, la 25 mai 1942, Colegiul extraordinar de candidare al Academiei Române l-a propus plenului pe Gheorghe I. Brătianu pentru a fi ales Membru activ în locul rămas vacant, prin moartea lui N. Iorga. Cu 27 de voturi din cele 34 exprimate, Academia Română recunoaşte alegerea lui Gheorghe I. Brătianu, care astfel, la 44 de ani, devenea cel mai tânăr dintre membrii activi ai Secţiunii Istorice[31].

În anul 1943 i se acordă titlul de Doctor Honoris Causa al Universităţii din Bonn, iar în anul următor realizează mai multe acţiuni de ordin politic şi diplomatic în Germania, fără a deţine funcţii de stat în acest sens[32]. În numărul 3 / 23 septembrie 1944, din „Scânteia", era publicat un articol virulent la adresa lui Gheorghe I. Brătianu – *Schimbarea la faţă a d-lui Gheorghe Brătianu* – prin care se preciza: „[...] Jos masca, domnule hitlerist, Gheorghe Brătianu! Şi trage consecinţele!"[33].

---

[29] Lucrarea a fost reeditată şi în versiune românească: Gheorghe I. Brătianu, *Studii bizantine de istorie economică şi socială*. Traducere şi prefaţă de Alexandru-Florin Platon; ediţie, note şi comentarii de Ion Toderaşcu şi Alexandru-Florin Platon, Iaşi, 2003.

[30] Maria G. Brătianu, *op. cit.*, p. 42-43.

[31] *Ibidem*, p. 47; Iulian Pruteanu-Isăcescu, *op. cit.*, p. 20-21; pe site-ul Academiei Române găsim următoarele informaţii privitoare la Gheorghe I. Brătianu: „Gheorghe I. Bratianu (1898-1953), istoric – membru titular (1942)", text accesibil online la adresa http://www.acad.ro/membri_ar/membri_b.htm, accesată în data de 31 decembrie 2007.

[32] Petre Otu, *Ianuarie-august 1940. Gheorghe Brătianu – supravegheat*, articol accesibil online la adresa http://www.itcnet.ro/history/archive/mi1999/current12/mi43.htm, accesată în data de 31 decembrie 2007; Maria G. Brătianu, *op. cit.*, p. 49.

[33] Maria G. Brătianu, *op. cit.*, p. 50; este cunoscut faptul că în acelaşi an, intra, ca secretar de redacţie, în colectivul de la „Scânteia" cel care avea să fie cunoscut după evenimentele din 1989-1990, drept „profetul *tocşoist* din Dămăroaia", începându-şi cariera ziaristică prin condamnarea la moarte, printre alţii, a lui Iuliu Maniu, Gheorghe I. Brătianu, Corneliu Coposu, Radu Gyr şi Pamfil Şeicaru (Cf. Alexandra Olivotto, Cosmin Popan, *Brucan*

În 1947, noua putere îi fixează domiciliu forţat la locuinţa sa din Bucureşti, din strada Biserica Popa Chiţu, nr. 26 şi i se interzic contactele externe. Cariera ştiinţifică se va încheia nefiresc la Universitatea din Bucureşti, în acelaşi an, când este înlăturat de la Catedră şi din fruntea Institutului de Istorie Universală „N. Iorga". La sfatul apropiaţilor de a se expatria, refuză cu fermitate: „Brătienii nu dezertează din România!"[34].

Urmează trei ani extrem de dificili, când, aflat în imposibilitatea obţinerii de venituri şi cu averea confiscată, situaţia sa şi a familiei devine dramatică; soţia istoricului, Elena (fiica lui Grigore Sturdza)[35] exclama în faţa subofiţerilor de Securitate din casă că „i s-a luat totul, iar pe haine este pus sigiliu" şi că „nu mai poate suporta atâta mizerie, deoarece nu mai are ce vinde ca să mai traiască"[36].

În noaptea de 5 / 6 mai 1950 a fost arestat şi întemniţat, fără a i se intenta vreun proces, la închisoarea politică, de tristă amintire, de la Sighetul Marmaţiei. După ce au fost percheziţionate casele, arestaţii din acea noapte, numită de Claudiu Secaşiu, „a demnitarilor", au fost duşi în arestul din subsolul clădirii Ministerului de Interne, unde le fuseseră pregătite celule separate. Îmbarcaţi, apoi, în dube, au fost strămutaţi la Sighet[37].

La câteva săptamâni de la arestarea sa, soţia apela la bunăvoinţa ministrului de Interne, solicitându-i permisiunea de a-i trimite soţului câteva „lucruri de îmbrăcăminte, o pătură şi medicamente. Motivez această cerere prin faptul că cu ocazia arestării sale în dimineaţa zilei de 6 mai 1950,

---

nu şi-a mai trăit profeţiile, în „Cotidianul", Bucureşti, numărul din data de 16 septembrie 2006, ediţia online (http://www.cotidianul.ro/index.php?id=7020&art=17685&diraut=272&cHash=e368c3e178, accesată în data de 31 decembrie 2007); George Rădulescu, *Silviu Brucan, ultima profeţie*, în „Adevărul", Bucureşti, numărul din data de 16 septembrie 2006, ediţia online (http://www.adevarul.ro/articole/silviu-brucan-ultima-profe-x163-ie/198521, accesată în data de 31 decembrie 2007); *A murit Silviu Brucan!*, în „Evenimentul zilei", Bucureşti, numărul din data de 15 septembrie 2006, ediţia online (http://www.evz.ro/article.php?artid=272198, accesată în data de 31 decembrie 2007).

[34] Maria G. Brătianu, *op. cit.*, p. 52; Mircea Ionescu Quintus, *Evocare Gheorghe Brătianu*, text accesibil online la adresa http://www.pnl.ro/index.php?id=dp1201, accesată în data de 31 decembrie 2007.

[35] Eliza Brătianu, soţia lui Gheorghe I. Brătianu a fost dată afară din casă în data de 27 iulie 1950, după arestarea soţului, i s-au confiscat toate bunurile şi a fost trimisă în comuna Colentina, într-o cameră părăsită, fără geamuri, în care ploua. În data de 10 octombrie 1951 este arestată, trimisă în anul 1952, la muncă forţată în lagăre şi închisă la Ghencea, Mislea, Bragadiru şi Cernavodă, cf. *Procesul comunismului*, text accesibil online la adresa http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/dictionar_ab/ab/dictinarab20.html, accesată în data de 5 ianuarie 2008.

[36] Claudiu Secaşiu, *Noaptea demnitarilor, 5/6 mai 1950*, articol accesibil online la adresa http://calincis.go.ro/Istorie/Arestari50.htm, accesată în data de 31 decembrie 2007.

[37] Gheorghe I. Brătianu a fost repartizat în celula nr. 9, după care a fost mutat în celula nr. 73, în care a stat fostul subsecretar de stat la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, August Filip (Cf. Claudiu Secaşiu, *op. cit.*); conform mărturiilor cardinalului Alexandru Todea, Gheorghe I. Brătianu a fost, din nou, transferat, de această dată, în celula nr. 71, unde a şi murit (Cf. *Mărturia Monseniorului Alexandru Todea. Reghin, 15 mai 1990*, în Maria G. Brătianu, *op. cit.*, p. 30-31).

n-am avut timpul necesar de a-i da toate aceste lucruri care îi sunt mai mult decât necesare”[38].

Gheorghe I. Brătianu a murit (citeşte – **a fost asasinat**), în aprilie 1953[39], în urma unui regim inuman de detenţie, la care au fost supuse peste 160 de personalităţi[40] politice, culturale, civile, clericale şi militare ale „vechiului regim”[41].

Despre circumstanţele morţii sale au mărturisit mai mulţi autori în volumul de documente *Gheorghe I. Brătianu – Enigma morţii sale*, îngrijit de fiica sa, doamna Maria G. Brătianu[42].

Ancheta privind asasinarea lui Gheorghe I. Brătianu a început prin cercetările soţiei sale, Elena Brătianu, născută Sturdza, care înainte de a muri, în exil, la Paris, în 1970, a adunat mărturiile într-un text[43]. Aproape toţi supravieţuitorii temniţei de tristă amintire de la Sighitul Marmaţiei au amintit de o cămaşă pătată de sânge, însă descrierea cămăşii ca şi locul petelor variază. După unii martori, Gheorghe I. Brătianu a fost văzut ultima dată în ziua de 23 aprilie 1953, de Sfântul Gheorghe, când „părea foarte slăbit, târându-şi piciorul şi privind în gol”[44].

Preotul Alexandru Raţiu, într-o scrisoare emoţionantă[45] către Maria G. Brătianu, mărturiseşte despre ultimele clipe din viaţa lui Gheorghe I. Brătianu: „Cum spuneam, la 25 aprilie 1953, l-am văzut pe tatăl dumneavoastră plimbându-se singur, cu ochii în jos, grăbit, forţat de gardianul său, Laviţă Vasile, originar dintr-un sat de lângă Sighet, care-l insulta tot timpul. Nu ştiu dacă-l şi bătea. Dar Gh. B. privea din când în când spre cer, ca şi când s-ar fi rugat sau ar fi cerut protecţia lui Dumnezeu. Părea foarte obosit, abătut, deprimat. Avea chipul foarte slăbit şi de o mare tristeţe. Părea nenorocit, disperat. Gardianul continua să strige, să-l insulte, terorizându-l. A fost ultima oară când l-am văzut. Două zile mai târziu, pe 27 aprilie, am aflat de moartea lui prin alfabetul Morse pe care-l inventasem. În

---

[38] Claudiu Secaşiu, *op. cit.*

[39] Data exactă a morţii istoricului nu este cunoscută; în circuitul istoriografic, de-a lungul ultimilor ani, au fost introduse următoarele date: 23 aprilie 1953 (cardinalul Alexandru Todea); 23/24 aprilie 1953 (Elena Brătianu, soţia istoricului); 24 aprilie 1953 (Valeriu Râpeanu); 24/25 aprilie 1953 (Stelian Brezeanu); 27 aprilie 1953 (Victor Spinei); comuniştii au eliberat două acte, în 1958 şi 1972, care dau data de 27 aprilie, ca dată a morţii istoricului Gheorghe I. Brătianu (Cf. Maria G. Brătianu, *op. cit.*, p. 13-36, 53-54).

[40] Iulian Pruteanu-Isăcescu, *Gheorghe I. Brătianu. In memoriam – 50*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» Iaşi”, Istorie, tomul XLVIII-XLIX, 2002-2003, p. 293-295; Claudiu Secaşiu, *op. cit.*

[41] Vezi *Comemorarea a cincizeci de ani de la săvârşirea din viaţă a lui Gheorghe I. Brătianu*, în „Revista română”, Iaşi, anul IX, nr. 2 (32), mai 2003, p. 12; Iulian Pruteanu-Isăcescu, *Medalion: Gheorghe I. Brătianu (1898-1953)*, în „Cercul”, Iaşi, anul I, nr. 2, noiembrie 2004, p. 3; Aurel Pentelescu, *Sub opresiunea comunistă*, în Petre Otu, Aurel Pentelescu, *Gheorghe I. Brătianu. Istorie şi politică*, Bucureşti, 2003, p. 170-196.

[42] Maria G. Brătianu, *op. cit.*; Iulian Pruteanu-Isăcescu, *55 de ani de la asasinarea lui Gheorghe I. Brătianu*, în „Revista română”, Iaşi, anul XIV, nr. 1 (51), martie 2008, p. 25-26.

[43] *Ibidem*, p. 7, 13.

[44] *Ibidem*, p. 13.

[45] *Ibidem*, p. 20-24.

timpul nopţii, trupul a fost transportat într-un camion militar şi îngropat în cimitirul evreiesc, cimitir abandonat, pe malurile râului Iza. [...] Mi s-a poruncit să curăţ celula nr. 73. Pe duşumea am văzut picături de sânge şi pe tinetă nişte blacheuri foarte ascuţite. Am bănuit că a avut loc o sinucidere, dar nu sunt sigur. Totul era posibil la Sighet [...] După şederea mea, la începutul lui 1952, la izolare, în celula nr. 73, am fost izolat în locul lui. Era celula cea mai bine supravegheată, aflată în apropierea locului în care se adunau ziua şi noaptea gardienii. Pătrunzând în fosta celulă a lui G. B. am văzut scrijelat pe perete, probabil cu un cui, un plan de istorie universală în limba franceză. Tot pe perete am mai văzut însă şi o cruce, desenată, însoţită de o rugăciune, tot în franceză, către Isus [...]".

Între toate mărturiile referitoare la sfârşitul lui Gheorghe I. Brătianu, cea mai completă este considerată a fi aceea a cardinalului Alexandru Todea (mai 1990)[46]: „Mă numesc Alexandru Todea, episcop greco-catolic, condamnat pe viaţă de Tribunalul Militar Bucureşti, în 1950. Transferat, după o condamnare, de la Ministerul de Interne din Bucureşti la Sighet, la 2 martie 1952, am fost întemniţat în celula 45, unde mai erau alţi deţinuţi, toţi episcopi, preoţi greco-catolici şi romano-catolici, în total 13 persoane. După câteva luni, în 1952, a intrat în celulă ofiţerul politic şi ne-a spus că suntem celulă de lucru. Pe mine m-a numit – eram cel mai tânăr şi mai viguros decât ceilalţi –, şeful acesteia. Era vorba de măturatul închisorii, curăţitul WC-urilor, trasul apei la o pompă din pivniţă. Această apă era necesară pentru toată închisoarea şi, când era spălatul rufelor, trebuia să ne punem câte doi să întoarcem manivela (de câte 7000 de ori pe zi). [...] În general cu ocazia măturatului, încercam să luăm contact cu cei care se găseau în diferitele celule pentru a afla cine este în închisoare, şi dacă putem să le aducem un ajutor sau o mângâiere; [...] Într-una din zile, şi anume pe la sfârşitul lui 1952, pe câte îmi amintesc, am aflat că în celula 73 se afla profesorul Gheorghe Brătianu. [...] Am aflat, cum am spus, şi de prezenţa profesorului Brătianu, dar deodată n-a mai răspuns la celula 73. Am întrebat la celula 71 cine este aici şi răspunsul a fost „Gheorghe Brătianu". Aceasta s-a petrecut în primele luni ale anului 1953. [...] Întrebându-l odată ce mai face, profesorul Brătianu a spus numai „sunt bolnav". Atât. În altă zi: „de ce suferiţi domnule Brătianu?" „Stomacul" şi a adăugat: „dezinterie, diaree care s-a transformat în dezinterie". Bineînţeles, am fost foarte impresionat, mai ales că nu observasem la uşă nimic, nicio vizită medicală, sau măcar o persoană care să-l consulte în semn de bunăvoinţă pentru ca omul să nu ajungă într-o situaţie atât de gravă încât să nu se mai poată ajuta singur. Altă dată mi-a spus că a venit o comisie şi, după câte mi-aduc aminte, a fost expresia sa, o comisie de la Bucureşti care i-a promis tratament medical cu singura condiţie să renunţe la ce a scris referitor la faptul că Basarabia şi Bucovina sunt pământ românesc şi să susţină în altă ediţie că aparţin Rusiei. Gh. B. mi-a spus că a răspuns: „Nu-mi voi trăda ţara; nu pot dezminţi un adevăr istoric şi nimic pe lume nu mă poate justifica să scriu neadevăruri despre

[46] *Ibidem*, p. 25-33.

istoria românească". Atunci acele persoane i-au zis: „N-ai să primeşti îngrijire, nici tratament, nici medicamente, aici ai să pieri". Gh. B. le-a răspuns: „Şi dumneavoastră o să pieriţi într-o zi, dar nu-i totuna să pieri cu demnitate sau cu laşitate". L-au privit în ochi, n-au mai spus nimic şi au plecat. A rămas mai departe, singur, în celula 71 a închisorii Sighet. [...] După această întâmplare, de câte ori spuneam „laudetur", care era un consemn între cei de pe coridor şi cei din celulă, n-a mai răspuns niciodată şi nu auzeam decât o respiraţie adâncă şi grea. Această respiraţie se auzea foarte bine până dincolo de uşă, pe coridor. Ne-am dat seama că era foarte grav bolnav. Ştiam acum de ce suferă. Au trecut câteva zile, 10-12 zile poate, şi boala se agrava cu fiecare clipă. Ne-am dat seama că nimeni nu-l ajută. [...] În jurul zilei de Sf. Gheorghe, 23 aprilie – cred că Gh. B. a decedat chiar pe 23 aprilie – noi doi care măturam şi strângeam praful n-am mai auzit nicio respiraţie, nicio mişcare în celulă. [...] Am ajuns la concluzia că ceva se petrecuse în celula lui Gh. B. Era concluzia care se impunea: ori l-au dus la tratament, ori a decedat. Într-o noapte, probabil în noaptea dintre 23 şi 24 aprilie 1953, am auzit sunetul sinistru al căruţei militare şi am avut certitudinea că cineva murise, şi fără să ştiu de ce, a doua zi ne-am întrebat dacă nu cumva este Gh. B. care a murit. Am trecut măturând în faţa porţii lui. Nimic. Niciun semn, nici bun, nici rău, ca şi când nimic nu se întâmplase, niciun zgomot, nicio mişcare.

Într-o dimineaţă, era o duminică, a intrat un gardian şi un ofiţer politic imediat după ce a sunat deşteptarea [...]. M-au chemat şi mi-au spus: „Ia pe unul cu tine" şi l-am luat pe cel care era totdeauna dispus, din dăruire spirituală, să muncească (preotul Gheorghe Pătraşcu, n. n., I. P.-I.) [...]. Mi-au zis: „a fost un bolnav într-o celulă, l-am dus la spital, pentru tratament, să se vindice, şi celula a rămas murdară. Veniţi să o curăţaţi". Când am intrat în celulă am fost foarte impresionaţi, nu atât pentru ce am văzut acolo, cât de pagina de suferinţă a profesorului Gh. B. pe care o evoca [...]. Precizez că, întraţi în cameră, ne-am apucat de treabă. Am zis ofiţerului politic şi gardianului să ne dea mai multe cârpe, apă multă şi două perii, fiindcă am mai curăţat celule dar aşa ceva nu mai văzusem. Ne-a dat o singură cârpă. A fost prima şi ultima celulă pe care am găsit-o în această stare. Am dedus că se târa de la pat la tinetă, căzând, şi când se ridica era nevoie să se sprijine de perete pentru a se întoarce în pat. Se vedea, după urmele degetelor pe marginea mesei, după ce rămânea pe degete după ce cădea, cum reuşea să se reaşeze în patul de suferinţă unde s-a sfârşit. [...] am curăţat această celulă care avea pe ziduri şi duşumele, dar mai ales pe peretele de lângă pat, urme de materii fecale foarte diluate, din cauza lipsei de alimentaţie şi din cauza bolii care l-a chinuit până la moarte. Eram foarte impresionaţi [...] Îmi amintesc că au fost colegi de celulă, ca episcopul romano-catolic Marton, care, când am anunţat în celula noastră decesul profesorului Gh. B., a spus: „Ce exemplu pentru noi, preoţii, care am primit această formaţie prin misiunea noastră, ce încurajare este atitudinea pe care a dovedit-o preferând să refuze tratamentul decât să-şi renege convingerile care se identificau cu viaţa sa". [...] Când ne-a spus că e bolnav, G. B. a adăugat, ştiind cine

suntem: „Părinte, rugaţi-vă pentru mine”. I-am răspuns: „Să ştiţi că în fiecare zi vă susţin cu rugăciunea mea şi vă compătimim că sunteţi aici. Fiţi tare în Dumnezeu”. Şi i-am dat, de dincolo de uşă, dezlegarea. A fost una din marile personalităţi ale ţării noastre căreia i-am dat dezlegarea, printre cei, care, bolnavi, aşteptau moartea. [...] În discuţiile cu ortodocşii le-am spus direct: de ce vă permiteţi să faceţi diferenţe între români, dacă sunt catolici sau mai ales greco-catolici, când noi, la închisoare, nu făceam nicio deosebire şi nici prin cap nu ne-ar fi trecut s-o facem, dimpotrivă, cu lacrimi în ochi îi ajutam pe toţi, indiferent dacă erau catolici sau ortodocşi şi, în acest context am citat totdeauna numele lui G. B. Noi nu vă acuzăm că aţi preamărit un guvern care ne-a persecutat şi a persecutat toată floarea intelectualităţii româneşti, personalităţi care se formează odată la 300 de ani. Deci nu aruncaţi cu pietre [...]

Trebuie categoric dezminţită versiunea sinuciderii lui G. B. Versiunea în care e vorba de sticlă (că şi-ar fi tăiat venele cu un ciob) este falsă. Geamul era intact şi de o parte şi de cealaltă şi nici n-ar fi avut puterea s-o facă, mâinile şi picioarele îi erau descărnate, lucru de care ne-am dat seama fiindcă am văzut urmele pe pereţi. Asta e realitatea şi apoi, interior, era un om puternic, după părerea tuturor care l-au cunoscut. Mă tem că unele versiuni au şi implicaţii politice.

Încă odată resping toate versiunile despre aşa-zisa sinucidere a profesorului G. B. Căci am fost martor, auzind de dincolo de uşă greutatea respiraţiei sale, patul, în celula îngustă, fiind aproape de uşă. Şi ştiu din gura lui răspunsul pe care l-a dat vizitatorilor săi: „Nu voi trăda”. Nu s-a trădat nici pe sine. Acest om ar fi putut totuşi să obţină o ameliorare, un tratament mai uman, ce l-ar fi costat, câţi n-au făcut-o? [...]

La Judecata de Apoi se va ţine seamă de cuvintele lui G. B.: ***Nu-mi voi trăda ţara***”[47].

---

[47] În cadrul lucrărilor Simpozionului internaţional „Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice”, ediţia a III-a, desfăşurate în perioada 8-12 aprilie 2008, atât la Iaşi, cât şi la Chişinău, am adăugat în agenda manifestărilor şi un moment ***Gheorghe I. Brătianu* (*110 ani de la naştere – 55 de ani de la moarte*)**, desfăşurat la Castelul princiar de la Ruginoasa, care a inclus o conferinţă – *Gheorghe I. Brătianu: intelectual şi om politic*, susţinută de profesorul Ioan Ciupercă, din partea Centrului de Istorie „Gheorghe I. Brătianu” (Facultatea de Istorie), o slujbă de pomenire oficiată de preoţii Gh. Novac, Nicuşor Olariu şi Dumitru Merticariu de la Biserica Banu din Iaşi, precum şi dezvelirea unei plăcii memoriale la intrarea în Castelul unde s-a născut Gheorghe I. Brătianu (10 aprilie 2008):

ÎN ACEST CASTEL S-A NĂSCUT
LA 28 IANUARIE 1898,
MARELE ISTORIC ŞI PATRIOT
GHEORGHE I. BRĂTIANU,
CARE A TRĂIT, A LUPTAT ŞI A PĂTIMIT
PENTRU CAUZA NAŢIONALĂ ROMÂNEASCĂ.

LA 55 DE ANI DE LA TRECEREA ISTORICULUI
ÎN ETERNITATE LA SIGHET ÎN APRILIE 1953.

ASTRA
DESPĂRŢĂMÂNTUL „MIHAIL KOGĂLNICEANU” IAŞI
APRILIE 2008

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 207-218

Silvia SCUTARU

CONGRESELE EPARHIALE DIN ANUL 1917 DIN BASARABIA

Evenimentele de la începutul secolului al XX-lea din Rusia au marcat toate aspectele vieţii politice, social-economice şi culturale a popoarelor, care trăiau în acest vast imperiu. Revoluţiile ruse din anii 1905-1907 şi 1917 generează un adevărat val de emancipare naţională în guberniile ruseşti, care nu mai doreau să fie supuse imperialismului velicorus şi celui pravoslavnic.

Istoriografia rusească şi cea sovietică a pus accentul pe misiunea „salvatoare" a Rusiei, îndreptată spre popoarele creştine din Balcani, aflate sub dominaţia otomană, fapt care justifica acţiunile autocraţiei ţariste în această zonă strategică. Ea promitea respectarea a tot ce ţinea de trecutul acestor ţări, dar mai ales a specificului bisericesc, atrăgând prin aceste afimaţii simpatia şi susţinerea băştinaşilor. Exemplul Basarabiei ne demonstrează ambiguitatea politicii ruseşti, prin care românii basarabeni au fost supuşi unei acerbe politici de rusuficare şi deznaţionalizare şi de autorităţile ţariste, şi de biserica pravoslavnică rusă. Iniţial, autocraţia ţaristă, cu aprobarea Sfântului Sinod a creat eparhia Chişinăului şi Hotinului, care avea 755 de biserici în 749 de sate şi oraşe.[1] Noii eparhii i se acordă rangul de Mitropolie, în frunte cu Gavriil Bănulescu-Bodoni, iar când acesta moare în anul 1821, eparhia începe să activeze în regimul unei dieceze ruseşti, nemaifiind condusă de mitropoliţi. Menţionăm că toţi ierarhii, care s-au succedat în scaunul eparhial, au fost numiţi de Sfântul Sinod, fiind promotori fideli ai politicii imperiale.

Este de înţeles faptul de ce românii basarabeni, toleranţi, evlavioşi şi blajini, care au suferit zeci de ani în tăcere nedreptăţile administraţiei ţariste şi bisericeşti, au fost receptivi la mişcarea pentru schimbare, începută în Rusia. Şi dacă ruşii nu s-au confruntat cu asuprirea naţională, o bună parte din românii basarabeni încep să înainteze tot mai multe cerinţe cu conţinut naţional, chiar dacă pentru ţărani, de exemplu, primordială era problema pământului.

Autocraţia ţaristă a mizat pe trei piloni – credinţa, ţarul şi Patria, noţiuni implimentate adânc în viaţa spirituală din Imperiul Rus. Chiriarhii din eparhia Chişinăului şi Hotinului au fost executorii exemplari ai tuturor

[1] Boris Buzilă, *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia*, Bucureşti, Chişinău, 1996, p. 33.

indicaţiilor Sfântului Sinod, care considera Basarabia parte componentă a Rusiei, „uitând" cu desăvârşire actul abuziv din anul 1812.

Atunci când din triada sus numită a dispărut un termen (*ţarul*), pe plan social şi naţional a început o mişcare de emancipare, care a vizat şi viaţa bisericească. Schimbarea în administrarea Rusiei s-a răsfrânt asupra vieţii bisericeşti în general şi asupra clerului basarabean în particular. Preoţimea din Basarabia era conştientă de necesitatea unor schimbări majore în activitatea bisericească eparhială, deoarece biserica începe să fie vizibil afectată de indiferedentismul păstoriţilor, dornici de predici în limba română. Problemele din activitatea preoţilor puteau fi discutate la congresele eparhiale, care, în mediul clerical din Basarabia au avut întotdeauna o importanţă majoră. De obicei ele se convocau o dată pe an, începând cu anul 1868 şi reprezentau o adevărată tribună pentru delegaţi. Prin intermediul lor, preoţimea participa la cârmuirea eparhială. Ca urmare se crea o situaţie avantajoasă faţă de păstoriţi, care considerau că numai clericii pot vorbi şi activa în numele bisericii.

Presa periodică a timpului ne permite să facem cunoştinţă cu condiţiile în care activau congresele eparhiale, cu ordinea zilei, discursurile deputaţilor, documentele şi rezoluţiile adoptate. În „Revista eparhială bisericească" (*Кишинёвские Епархиальные Ведомости*) au fost publicate procesele verbale ale congresului extraordinar eparhial din anul 1917. Materialele congresului din august 1917 au fost analizate în revista *Голос бессарабской церкви* (*Vocea bisericii din Basarabia*), iar revista *„Luminătorul"*, publica pentru cititorii săi articole despre revendicările altor adunări, care aveau tangenţă cu hotărârile congreselor eparhiale ale clericilor din anul 1917. N. Popovschi, în lucrarea „Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruşi" ne prezintă destul de detaliat activitatea congreselor eparhiale anterioare, din care putem afla, că în competenţa lor intrau, în primul rând, rezolvarea problemelor, ce ţin de viaţa bisericească eparhială. Astfel congresele eparhiale, treptat încep să capete un rol hotărâtor în viaţa bisericii, necătând la tendinţele unor arhiepiscopi (ÎPS Serafim) de a diminua importanţa lor. Autorul subliniază că „chiar şi atunci, când arhipăstorii credeau de cuviinţă să respingă hotările luate de congres, făceau aceasta cu multă precauţiune motivându-şi foarte amănunţit părerea asupra căreia insistau"[2].

Informaţii importante, privind activitatea congreselor eparhiale din anul 1917 le găsim în studiul lui B. Buzilă „Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia", în care sânt prezentate rezoluţiile şi proiectele de organizare a eparhiei Chişinăului în noile condiţii, cerinţele cu caracter naţional al clerului basarabean.

Congresul eparhial „extraordinar" din 19-25 aprilie 1917 a fost o manifestare de proporţii a preoţilor şi mirenilor din eparhia Chişinăului şi Hotinului. „Din cele 34 de regiuni duhovniceşti au participat câte 4 reprezentanţi ai preoţimii, blagocinul, misionarul şi 2 deputaţi, un staroste

[2] N. Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX – lea sub ruşi*, Chişinău, 2000, p. 245.

bisericesc şi un mirean din partea judeţului. Din partea oraşului Chişinău au luat parte toţi preoţii, apoi câte 3 mireni de la fiecare parohie şi câte unul de la fiecare biserică de casă. De la uniunea pedagogică a şcolilor duhovniceşti au participat 6 reprezentanţi. În total 250 de deputaţi”[3]. Au avut dreptul la vot înafară de delegaţii clerului şi reprezentanţii mirenilor din eparhie, delegaţii instituţiilor eparhiale, organizaţiilor obşteşti şi militare, şi chiar reprezentanţii sectanţilor. Preşedinte al congresului a fost ales un laic – membrul judecătoriei de ocol Petru Gurschii, cuvântarea căruia s-a axat pe raportul bisericii faţă de stat şi starea materială a clerului. Oratorul a subliniat că nu se doreşte despărţirea bisericii de stat ci „o unitate trainică şi nedespărţită. În aşa contopire spirituală, biserica nu poate fi o piedică statului”[4].

Vicepreşedinţi ai congresului au fost aleşi preoţii Ioan Andronic şi Teodor Belodanov, secretari – preoţii T. Bogos, I. Russul şi profesorul de seminar P. Lotoţchii, în prezidiu – preotul T. Ungureanu, diaconul G. Radomschi, cântăreţii M. Frăţiman, H. Dimitrov, M. Dumitrachi şi V. Lupanov[5].

Comitetul provizoriu a Partidului Naţional Moldovenesc s-a adresat preoţimii, cu prilejul adunării clericilor, în care se sublinia: „Preoţimea va avea să lucreze pentru naţionalizarea bisericii, aşa cum cere punctul 6 al programei partidului, adică ea, biserica moldovenească să ajungă autonomă cu mitropolit moldovean în frunte, în seminar să se înveţe învăţăturile în limba moldovenească şi în toate bisericile să se facă slujbele în limba norodului”[6]. Hotărârile ulterioare ale congresului au demonstrat, că preoţimea a susţinut ideea unei biserici naţionale autonome şi aspiraţiile naţionale ale românilor basarabeni. Clerul basarabean a fost însufleţit de crearea Partidului Naţional Moldovenesc, arhimandritul Gurie şi protoiereul Gobjilă manifestâdu-şi deschis susţinerea faţă de acest partid.

În problema întreţinerii materiale a clerului, congresul a arătat patru mijloace: venitul obţinut din serviciile prestate de preot, salariu de la stat, întreţinerea preotului de către comunitate şi pământul bisericesc.

Un subiect controversat a fost problema pământului, unii delegaţi (ofiţerul Colev) considerând inoportună deţinerea de către preoţi a unor loturi de pământ, invocând motivul că aceasta îi distrage de la cele sfinte. Oponenţii (O. Crocos, I. Cecan, G. Stepanov etc) considerau că, lipsa totală de pământ i-ar face pe preoţi să fie preocupaţi de căutarea unor căi de supravieţuire, ceea ce va provoca neglijenţă spirituală. Preşedintele congresului P. Gurschii era de părerea: „Prelucrând pământul, preoţii au aceleaşi interese cu ţăranii, deci mai uşor le pot pricepe nevoile şi duc o viaţă

[3] Arhiva Naţională a Republicii Moldova (**ANRM**), Fond 727, inv. 2, U. p. 1, f. 170.

[4] I. Parhomovici, *Scurtă schiţă istorică despre arhipăstorii Chişinăului şi Hotinului din timpul cel mai recent: 1914-1917: Arhiepiscopul Platon şi Arhiepiscopul Anastasie*, în „Revista Societăţii Istorico-Arheologice Bisericeşti din Chişinău”, 1929, p. 72.

[5] B. Buzilă, *op. cit*., p. 82.

[6] *Ştiri*, în „Luminătorul”, mai 1917, Chişinău, p. 60.

cu ei”[7]. Delegaţii au hotărât, ca pământul bisericesc să rămână în mâinile preoţimii până la Adunarea Întemeietoare, iar dacă acest for va hotărî, ca pământul bisericesc să fie împărţit ţăranilor, atunci preoţimea va susţine această decizie cu condiţia, că vor fi găsite mijloace pentru răscumpărare.

La congres s-a discutat despre autonomia Basarabiei, care urma să se realizeze, în viziunea delegaţilor, prin respectarea „unităţii şi integrităţii Rusiei”[8]. Basarabia avea să fie administrată de un Consiliu Suprem (Divanul), membrii căruia erau aleşi de Adunarea reprezentanţilor populari din toată Basarabia în baza votului universal, egal, direct şi secret. Preoţimea a pledat pentru „serviciul militar al ostaşilor basarabeni – în Basarabia, ... învăţarea istoriei Basarabiei, culturii, literaturii, cântării naţionale moldoveneşti, care devin obligatorii pentru elevii moldoveni, iar pentru elevii altor naţuini – la dorinţă...”[9]. Subliniem faptul că preoţii s-au pronunţat pentru respectarea drepturilor naţionale a minorităţilor din Basarabia, ceea ce ne demonstrează rigurozitate şi seriozitate în abordarea problemei relaţiilor interetnice.

Congresul a cerut respectarea drepturilor naţionale a moldovenilor din alte gubernii ale Imperiului rus, lucrările de secretariat în administraţie, justiţie şi biserică să fie în limba locuitorilor băştinaşi, pământurile bisericeşti să fie la dispoziţia parohiilor. Deputaţii au aprobat comunicarea despre administrarea bisericii în Basarabia autonomă, în care se precizează: „Biserica ortodoxă din Basarabia canonic se supune Bisericii Ortodoxe Ruse autocefale.”[10] Menţionăm că preoţimea basarabeană nu demonstra lipsa de patriotism. Un secol de dominaţie rusă în viaţa bisericească a dat roade, clerul fiind educat în spiritul ortodoxismului pravoslavnic rus, nu concepea începutul schimbărilor radicale în eparhie, „fără Rusia – mamă.” În acelaşi timp, clerul cerea ca mitropolitul şi episcopii să fie aleşi dintre reprezentanţii tagmei duhovniceşti locale, care ştiu „limba moldovenească”, iar serviciul divin în parohii să fie în limba maternă, dacă aici prevalează populaţia băştinaşă. Doleanţele preoţimii, exprimate în cadrul congresului, reflectau grija clerului faţă de păstoriţii basarabeni, lipsiţi de slujbe bisericeşti, cărţi şi învăţământ în limba română, situaţie care nu mai putea fi tolerată în viaţa bisericească eparhială. Ca urmare, deputaţii a hotărât reactivarea imediată a Comitetului eparhial al tipografiei din fondatorii ei, pentru a optimiza activitatea de culturalizare bisericească, în conformitate cu hotărârile congreselor eparhiale din anii 1905 şi 1906. Parohiile eparhiale cu populaţie băştinaşă trebuiau să primească evanghelii şi molitvenicuri în limba

---

[7] *Адунаря епархиалэ*, *Кувынт молдовенеск*, № 33, 26 aprilie, 1917, p. 4.

[8] *Чрезвычайное епархиальное собрание духовенства и мирян Кишинёвской епархии, состоявшееся в г. Кишинёве 19-25 апреля 1917*, *Издание Бессарабского Епархиального Исполнительного Комитета*, Епархиальная типография, Кишинёв, 1917, p. 61

[9] **ANRM**, Fond 727, inv. 2, U. p. 3, f. 5.

[10] *Чрезвычайное епархиальное собрание духовенства и мирян Кишинёвской епархии, состоявшееся в г. Кишинёве 19-25 апреля 1917*, *Издание Бессарабского Епархиального Исполнительного Комитета*, Епархиальная типография, Кишинёв, 1917, p. 63.

română, tipografia urma să tipărească în regim de urgenţă o culegere de cântece bisericeşti – moldoveneşti, Comitetul eparhial al tipografiei să facă parte din Consiliul Frăţiei Naşterii lui Hristos şi Consiliului misionar[11]. Deputaţii au ales o comisie de redactare a unui ziar în „limba moldovenească populară" având următoarea componenţă: preoţii C. Ursu, C. Popovici, C. Parfeniev, A. Baltaga, F. Bogos, V. Gumă şi G. Marinescu[12].

Congresul a aprobat raportul despre administrarea eparhială la nivel de parohie, circumscripţie şi eparhie. Astfel, bărbaţii şi femeile, trecuţi de vârsta de 21 de ani, cu domiciliul permanent în parohie, alcătuiau adunarea parohială, care alegea din membrii săi un Consiliu parohial pe trei ani (câte un reprezentant de la o 100 de oameni). Consiliul parohial era responsabil de alegerile preoţimii şi clirosului, de orânduirea bisericească, de organizarea actelor de binefacere. Adunările de circumscripţii erau alcătuite din toţi preoţii şi mirenii din circumscripţie şi era aleasă pe trei ani, iar Consiliul de circumscripţie era organul executiv al Adunării de circumscripţie. Congresul eparhial era compus din reprezentanţii clerului şi mirenilor, aleşi de Adunarea de circumscripţie pe trei ani, câte un preot, un cântăreţ, şi 2 mireni de la fiecare circumscripţie şi câte un reprezentant de la toate organizaţiile de binefacere şi culturale. Organul executiv al congreselor eparhiale urma să fie Consiliul eparhial, alcătuit din 24 de preoţi şi mireni, ales pe trei ani, având trei secţiuni: bisericească, de culturalizare şi de binefacere[13]. Deputaţii au propus ca eparhia să fie împărţită în trei părţi: Chişinău – centru, Hotin – nord şi Ismail – sud.

În cadrul lucrărilor congresului s-a discutat despre forma de organizare statală pentru Basarabia. Preotul Dragancea, în limba română a accentuat că „pentru moldoveni cea mai bună formă de guvernare ar fi republica democratică"[14]. Este interesantă explicaţia oratorului, privind semnificaţia cuvântului „libertate", care însemna, în viziunea lui, libertatea de a tinde spre perfecţiune şi de a fi egali în faţa legii. Majoritatea deputaţilor au pledat pentru o republică democratică cu „cea mai mare autonomie"[15].

Deputaţii s-au pronunţat pentru convocarea Soborului bisericesc din Rusia până la deschiderea Adunării Constituante, pentru a elabora o strategie cu privire la raporturile dintre Stat şi Biserică. Clericii considerau că la lucrările Soborului trebuie să participe cât mai mulţi mireni ortodoxşi, fapt ce va demonstra Adunării Constituante, că hotărârile Soborului nu vor

---

[11] *Чрезвычайное епархиальное собрание духовенства и мирян Кишинёвской епархии, состоявшееся в г. Кишинёве 19-25 апреля 1917, Издание Бессарабского Епархиального Исполнительного Комитета*, Епархиальная типография, Кишинёв, 1917, p. 66.

[12] **ANRM**, Fond 727, inv. 2, U. p. 1, f. 171.

[13] *Чрезвычайное епархиальное собрание духовенства и мирян Кишинёвской епархии, состоявшееся в г. Кишинёве 19-25 апреля 1917, Издание Бессарабского Епархиального Исполнительного Комитета*, Епархиальная типография, Кишинёв, 1917, p. 69.

[14] *Ibidem*, p. 20.

[15] *Адунаря епархиалэ, Кувынт молдовенеск*, № 33, 26 aprilie 1917, p. 4

fi tendenţioase. Preotul Gheorghe Dragancea s-a adresat deputaţilor cu propunerea de „a se uni pentru a putea fi cu adevărat indispensabili şi necesari poporului”[16].

Adunarea extraordinară a reprezentanţilor clerului şi mirenilor a adoptat o adresare către cetăţenii Basarabiei, în care se spune, că după prăbuşirea vechiului regim: „... opera consolidării statului se găseşte în mîinile guvernului provizoriu, care, până la Adunarea constituantă, este singura autoritate superioară recunoscută de voinţa poporului.”[17] Delegaţii s-au adresat către toţi cetăţenii Basarabiei să nu atenteze la averile străine sau să răpească pământul, deoarece aceste fapte vor duce la răscoale. Preoţii şi mirenii au cerut: „Să ne unim cu toţii sub un singur drapel pe care este scris: Republică democratică cu cea mai largă autonomie regională...”[18].

Ca urmare a hotărârii congresului, în aprilie 1917 este înfiinţat Comitetul executiv al eparhiei Chişinăului cu scopul de „a organiza viaţa bisericească eparhială pe noi baze şi a controla instituţiile eparhiale”, având în componenţa sa 14 clerici şi mireni: preşedinte, profesorul de liceu N. Popovschi, secretar, profesorul de seminar Al. Ciulcov, vicepreşedinţi – Pavel Lotoţchii şi Teodor Bogos, casier – preotul Ioan Ştiuca etc[19].

Congresul a avut o semnificaţie deosebită, deoarece a fost: „... prima liberă adunare a preoţimii şi mirenilor în Basarabia liberă”[20]. Aici s-au adoptat hotărâri de importanţă majoră pentru viaţa bisericească eparhială. Preoţimea a demonstrat maturitate politică şi civică, în cadrul şedinţelor discutându-se tot spectrul de probleme, cu care se confruntau românii basarabeni în condiţiile schimbării orânduirii de stat din Rusia.

În afară de congresul extraordinar al clerului şi mirenilor, în toată Basarabia aveau loc întruniri ale intelectualităţii, ţăranimii, militarilor, unde se discuta despre organizarea şi administrarea provinciei în noile condiţii. Partidul Naţional Moldovenesc, în programul său, punea accentul pe autonomia deplină, administrarea Basarabiei de către un parlament, introducerea limbii române în şcoli, biserici, administraţie. Congresul cooperatorilor, care a avut loc la 9 mai 1917 a pledat pentru învăţământ şi administraţie naţională, iar congresul studenţilor basarabeni din 20 mai 1917 a cerut deschiderea unor catedre de limbă română şi istorie a românilor la universităţile din Kiev şi Odesa. La 15 mai, în casa eparhială din Chişinău, a avut loc adunarea femeilor ortodoxe, unde a fost ales ca preşedinte misionarul eparhial, preotul Teodosie Chirca[21]. Adunarea a hotărât

---

[16] *Чрезвычайное епархиальное собрание духовенства и мирян Кишинёвской епархии, состоявшееся в г. Кишинёве 19-25 апреля 1917*, *Издание Бессарабского Епархиального Исполнительного Комитета*, Епархиальная типография, Кишинёв, 1917, p. 59.

[17] Ştefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu şi documente cu privire la mişcarea naţională din Basarabia în anii 1917-1918*, Bucureşti, 1929, p. 23.

[18] *Ibidem*, p. 24.

[19] *От Кишинёвского Епархиального Исполнительного Комитета*, *КЕВ*, №18-19, отдел оффициальный, 7-14 mai, 1917, p. 95.

[20] **ANRM**, Fond 727, inv. 2, U. p. 3, f. 4.

[21] *Ştiri*, în „Luminătorul”, iunie 1917, Chişinău, p. 54.

înfiinţarea „unui comitet al femeilor pentru apărarea legii pravoslavnice şi al clerului duhovnicesc”[22]. Delegaţii din Lăpuşna, ţinutul Chişinău, sub preşedenţia lui D. Ciugureanu (preşedintele comitetului de voloste), în cadrul adunării din 16 mai, au cerut: „Biserica noastră moldovenească din Basarabia să fie de sinestătătoare, arhiereii să fie moldoveni şi să fie aleşi de popor şi preoţime. Preoţimea să fie aleasă de mireni. În toate satele moldoveneşti slujba dumnezească să fie în limba noastră părintească.”[23] Congresul învăţătorilor, care şi-a desfăşurat lucrările în Sala Eparhială din Chişinău, între 25-28 mai 1917, a optat pentru alfabetul latin şi naţionalizarea procesului de învăţământ din Basarabia.

Erau însă şi forţe politice, care, având la bază populaţia alolingvă, promovau o politică imperială, de orientare prorusă. Astfel, forţele naţionale se confruntau cu lupta contra mişcării pentru autonomie din Basarabia în interior, dar şi în exterior. În primăvara anului 1917, românii basarabeni s-au opus tendinţei Radei ucrainene de a îngloba Basarabia în componenţa Ucrainei. Guvernatorul Basarabiei V. Cristi a primit o telegramă semnată de Vinicenco, Ministrul de externe a Ucrainei, în care era invitat la 25 iulie 1917, la o consfătuire a guvernatorilor provinciali. Conţinutul telegramei menţina indirect Basarabia ca parte componentă a Ucrainei autonome. V. Cristi a convocat la 20 iulie 1917, o întrunire a reprezentanţilor a 20 de partide politice, organizaţii obşteşti şi naţionale din Basarabia pentru a discuta problema în cauză.[24] Din partea clerului au fost prezenţi preoţii Partenie şi Bogos. Părintele Partenie a spus: „... la Congresul panrus al clerului şi mirenilor din Moscova, (unde domnia sa a reprezentat Basarabia) delegaţii Ucrainei au declarat dorinţa de a primi cu iubire în inimă Basarabia în sânul mumei Ucraina, dar delegaţii Basarabiei au declarat în mod categoric, că în Basarabia nici nu s-a ridicat problema unirii cu Ucraina, că Basarabia şi Ucraina pretind la autonomie teritorială şi au rugat delegaţii Ucrainei să transmită această declaraţie Radei centrale”[25]. Preoţimea încă o dată a demonstrat perseverenţă în problema obţinerii autonomiei Basarabiei şi a necesităţii schimbărilor din viaţa bisericească în noile condiţii.

Între 3-26 august 1917 este convocat alt congres eparhial al preoţilor şi mirenilor, la care au fost prezenţi: „40 de mireni, 3 delegaţi ai organizaţiilor militare, 6 din partea comitetului de execuţie, 11 de la instituţiile eparhiale, 14 de la comitetul executiv eparhial, 25 din partea cântăreţilor, 29 din partea preoţilor”[26]. Preşedinte al congresului a fost ales protoiereul Alexandru Baltaga[27]. Deputaţii au considerat, că P. Gurschii,

---

[22] *Ibidem*, p. 54.

[23] *Ibidem*, p. 63.

[24] V. Cristi, *O pagină inedită din istoria Basarabiei*, în „Viaţa Basarabiei”, nr. 4-5, aprilie-mai 1933, p. 205.

[25] *Ibidem*, p. 209

[26] I. M. Parhomovici, *Scurtă schiţă istorică despre arhipăstorii Chiţinăului şi Hotinului din tippul cel mai recent (1914-1917): Arhiepiscopul Platon şi Arhiepiscopul Anastasie*, în „Revista societăţii istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău”, 1929, p. 73.

[27] A. Baltaga a fost preşedinte al congreselor eparhiale timp de 25 de ani. Gala Galaction îl numea patriarh al preoţilor basarabeni. Ca membru al Sfatului Ţării, a votat

care a prezidat congresul eparhial extraordinar, nu este cunoscut suficient cu activitatea congreselor anterioare. Acest congres s-a deosebit de alte congrese prin diversitatea invitaţilor, printre ei fiind reprezentanţii tuturor instituţiilor eparhiale, a comitetului eparhial şi misionar, a comitetelor din or. Chişinău. Acest lucru era neobişnuit nu numai pentru congresele din eparhia Chişinăului, dar şi pentru alte eparhii din imperiu. Multitudinea problemelor abordate ar fi trebuit să prelungească lucrările congresului cu 5-6 zile, dar protoiereul Baltaga a ştiut cum să coordoneze lucrările congresului ca acesta să activeze după regimul său obişnuit. Congresul nu a fost lipsit de unele incidente. Astfel, în câteva comunicări s-au făcut tentative de a afecta relaţiile dintre preoţi şi mireni, dar fără succes.

În primele 4 zile de lucru, comisiile activau ziua, iar seara aveau loc şedinţele plenare, unde se discutau probleme generale, care nu vizau nemijlocit activitatea comisiilor. Deputaţii au aprobat dreptul congresului de a verifica activitatea Consistoriului duhovnicesc. Revizia avea caracter informativ şi se axa pe munca membrilor eligibili din Consistoriu şi trebuia să determine tipurile de dosare, care puteau fi transmise în circumscripţii în competenţa blagocinilor, cu scopul de a degreva activitatea Consistoriului.

Congresul a discutat dările de seamă a unor instituţii, care până acum nu erau în competenţa congresului eparhial. Este vorba de Consistoriul duhovnicesc, Comitetul clerical cu toate instituţiile sale, Epitropia eparhială, Consiliul Misionar, Frăţimea etc.

Deputaţii au ascultat telegrama protoiereului Ghepeţchii, fostului membru al Dumei imperiale, în care se spunea că aleşii la Soborul local din Rusia trebuie să dispună de documente istorice informative, pentru ca Sinodul să se pronunţe asupra problemei autonomiei bisericii basarabene[28]. În telegramă se preciza: „... Procurorul general va propune Sinodului să hotărască despre autonomia bisericii din Basarabia, chestiune care va trebui ridicată şi la Soborul înalt. După cuvintele Procurorului, autonomia bisericii poate fi câştigată mai uşor, când va exista autonomie civilă (politică). Până când nu e gata proiectul organizării politice-toate pretenţiile vor fi numai vorbe... Raportul pentru Soborul înalt cere materiale locale. Deci îngrijiţi cu materiale istorice pe aleşii D-ră la Sobor...”[29].

Trimişii Congresului urmau să ceară de la Soborul local al întregii Rusii să dăruiască bisericii din Basarabia autonomia în baza directivelor primite la Congresul eparhial din 19-25 aprilie 1917, cu unele rectificări, făcute la congresul eparhial din august 1917. În lectura finală, documentul avea următorul conţinut: „ 1) Biserica ortodoxă din Basarabia canonic se supune Bisericii autocefale din Rusia, 2) În fruntea bisericii Basarabiei autonome se va afla mitropolitul secundat de doi sau trei episcopi, aleşi de adunarea eparhială extraordinară a clerului şi mirenilor... 4) Mitropolitul

---

înstrăinarea Basarabiei de Rusia şi unirea ei cu România. La 31 august 1940 este arestat de organele **NKVD**, deportat în Kazan, unde moare la 7 august 1941.

[28] *Журналы съезда депутатов духовенства Кишинёвской епархии, 3-26 августа 1917 года*, Епархиальная типография, Кишинёв, 1918, журнал № 9, p. 21.

[29] **ANRM**, Fond 727, inv. 2, U. p. 56, f. 8.

sau unul din episcopi vor fi membrii permanenţi în organele superioare de conducere a Bisericii ortodoxe din Rusia, 5) După lucrările Soborului local din Rusia, se va organiza Soborul local al Bisericii din Basarabia, pentru organizarea vieţii bisericeşti în Basarabia autonomă. ÎPS Anastasie, cu acordul Soborului din Rusia, primeşte titlul de Mitropolit al provinciei Basarabia...”[30]. Punctele 12, 13, 14, 15 şi 16 din regulamentul despre administrarea Bisericii ortodoxe din Basarabia autonomă, adoptat de congresul clericilor şi mirenilor din 19-25 aprilie 1917, au fost omise, deoarece, după părerea deputaţilor, reflectau probleme locale cu caracter temporar. Congresul a propus următoarele trei puncte: „ a) Predarea religiei în Basarabia autonomă este obligatorie în toate şcolile, b) instituţiile bisericeşti de învăţământ rămân sub jurisdicţia bisericii, c) sub jurisdicţia bisericii rămân şi şcolile eparhiale – bisericeşti”[31]. Ca material istoric informativ, prin care delegaţii basarabeni vor argumenta la Soborul din Rusia, dreptul la autonomie a bisericii din Basarabia, congresul a recomandat „Regulamentul cu privire la formarea provinciei Basarabia”. Arhiepiscopul Anastasie şi-a arătat disponibilitatea de a interveni în cadrul Soborului local în favoarea hotărârilor congresului cu privire la autonomia bisericii din Basarabia. Prin rezoluţia №3161, ÎPS Anastasie a aprobat introducerea la Înaltul Sobor a proiectului de organizare a bisericii basarabene, dar şi-a rezervat dreptul de a interveni cu unele observaţii în cadrul şedinţelor Soborului[32]. La Soborul local al Rusiei, care urma să-şi înceapă lucrările la 15 august 1917, au fost aleşi următorii reprezentanţi din partea Basarabiei: preotul A. Vâlcov, dascălul Postoroncă şi mirenii D. Gurschii, Moţoc şi Fotescu[33].

La congres s-a vorbit despre necesitatea oficierii slujbelor în limba română în parohiile moldoveneşti şi în catedrale, bisericile oraşelor guberniale şi a altor oraşe, unde sânt moldoveni.

Deputaţii i-au acordat vot de încredere arhiepiscopului Anastasie, chiar dacă acesta nu cunoştea limba română, ceea ce era o încălcare a hotărârilor congresului extraordinar, care prevedea ca mitropolitul să fie ales dintre băştinaşi şi să cunoască „limba moldovenească”. Evenimentele ulterioare au demonstrat că decizia deputaţilor a fost pripită, deoarece ÎPS Anastasie nu a fost cooperant cu autorităţile bisericeşti române şi s-a retras benevol din scaunul arhiepiscopal[34].

Congresul a adoptat proiectul reorganizării administrative a instituţiilor economice eparhiale, care urmau să fie conduse de preoţi fără

---

[30] *Журналы съезда депутатов духовенства Кишинёвской епархии, 3-26 августа 1917 года*, Епархиальная типография, Кишинёв, 1918, журнал № 9, p. 23.

[31] *Ibidem*, p. 24.

[32] *Ibidem*, p. 25.

[33] Парфеньев К. *Из постановлений Епархиального съезда представителей духовенства и мирян Кишинёвской епархии 3-26 августа 1917*, *Голос Бессарабской Церкви*, № 36-37, 10-17 septembrie 1917, p. 145.

[34] Despre acest caz a relatat şi prof. N. Enea, licenţiat al Academiei Teologice din Kiev, în lucrarea *Scurt istoric asupra cultelor din Basarabia*, care considera că arhiepiscoul „nu întrunea condiţiunile principale puse de congresul anterior”.

parohii, diaconi, cântăreţi şi mireni, care nu aveau alte funcţii. Deputaţii au stabilit unităţile economice eparhiale: fabrica de lumânări, magazinul de obiecte de cult, tipografia eparhială, casa emeritală, alte clădiri şi averi, care aduceau venit, banca eparhială, casa de ajutor reciproc şi vinificaţia.

Preoţimea i-a primit în rândurile deputaţilor Congresului pe delegaţii organizaţiei moldoveneşti a militarilor din garnizoana Odesa, subliniind faptul că, aceştia reprezintă şaizeci de mii de moldoveni, care-şi satisfac serviciul militar şi nu au avut posibilitatea de a alege deputaţi la congresul actual, dar cărora nu le sunt străine interesele bisericii. Congresul a hotărât să accepte participarea la lucrările congresului, cu drept de vot, următorilor reprezentanţi: pr. C. Parfeniev, V. Gafenco, D. Capelea, A. Cozac şi O. Cefranov. Aceleaşi drepturi le-a primit şi preşedintele Comitetului executiv local Gheorghe Pântea[35].

Congresul a adoptat hotărârea despre editarea revistei bisericeşti eparhiale cu titlul „*Голос бессарабской церкви*" (*Vocea bisericii din Basarabia*), pe paginile căreia se vor publica articole cu caracter general şi local şi nu se vor accepta articole „îndreptate împotriva unei clase sociale"[36].

Congresul a hotărât să numească doi misionari, care vor lupta cu sectanţii raţionalişti, mistici şi rascolnici şi unul, care îşi va exercita activitatea printre inochentişti. Deputaţii i-au ales în aceste funcţii pe prot. T. Chirică, I. Andronic şi pe d-l A. Scvoznicov, care urmau a fi remuneraţi cu salariul anual de 3.600 de ruble[37]. Deputaţii au mai ales 4 membri ai Consistoriului şi 6 membri (2 preoţi, 1 cântăreţ, 3 mireni) ai Consiliului eparhial bisericesc.

Procesele verbale în număr de 73 au fost trimise la Moscova, unde se afla arhiepiscopul Anastasie, membru al Soborului întregii Rusii. Chiriarhul a revăzut şi aprobat 53 de procese verbale, pe care le-a trimis consistoriului eparhial pentru executarea hotărârilor, iar celelalte 20 de procese verbale urmau să mai fie examinate.

În timpul lucrărilor congresului, preoţii au fost şocaţi de moartea tragică a protoiereului D. Baltaga, deputat la congresul eparhial. El a fost ucis de un grup de criminali, în casa lui proprie, în timpil unui jaf. Deputaţii l-au petrecut în ultimul drum pe cel ce a fost 47 de ani blagocin de circumscripţie.

Organul de presă eparhial „Голос Бессарабской церкви" a publicat scrisoarea prot N. Ghepeţchii, pe care acesta a transmis-o oberprocurorului Sfântului Sinod, înaitea începerii lucrărilor Soborului local din Rusia. În scrisoare se vorbeşte despre faptul că instituţiile de stat din Rusia ca Ministerul instrucţiunii publice, Ministerul Afacerilor Interne şi Departamentul de religie şi culte îşi lăsau o parte din veniturile mănăstirilor închinate din Basarabia, bani ce trebuiau să fie alocaţi pentru necesităţile eparhiale. Astfel, în anul 1907, în Ministerul instrucţiunii publice s-au

---

[35] *Журналы съезда депутатов духовенства Кишинёвской епархии, 3-26 августа 1917 года*, Епархиальная типография, Кишинёв, 1918, журнал № 2, p. 9

[36] *Ibidem*, журнал № 43, p. 207.

[37] *Ibidem*, журнал № 70, стр 293.

acumulat 2,5 milioane de ruble, în Ministerul Afacerilor Interne – 3 milioane iar la Departamentul de religie şi culte – 700.000 de ruble[38]. Autorul aduce exemple concrete de folosire a banilor eparhiali în alte scopuri – împrumuturi în Ialta, Astrahani, Cutaisi pentru pavarea străzilor, construcţia şcolilor etc., şi cere ca aceşti bani să fie transmişi congreselor eparhiale, care îi vor folosi la construcţia şcolilor, bisericilor, spitalelor. În scrisoare se spune un nu categoric proiectului Consiliului de pregătire a Soborului local din Rusia de a uni Basarabia cu circuscripţia bisericească Herson, ceea ce nu corespunde aspiraţiilor clerului basarabean. Basarabia trebuie să formeze o Mitropolie din puct de vedere: „ ... a) istoric – naţional – bisericesc – majoritatea locuitorilor sânt moldoveni, care au dreptul la autodeterminare culturală. Se va garanta respectarea drepturilor minorităţilor conlocuitoare, b) politic – să se admită „autonomia" în componenţa Rusiei"[39]. Doleanţele şi argumentele preoţilor basarabeni, trimişi la lucrările Soborului au avut rezultatele scontate. La 15 august 1917 Soborul local al Rusiei, a ridicat „arhiepiscopia Chişinăului şi Hotinului la rangul de mitropolie a Basarabiei"[40].

După congres, preoţimea va susţine constituirea Sfatului Ţării, unde va avea un reprezentant din partea clerului – preotul Alexandru Baltaga. Sfatul Ţării şi-a început activitatea la 21 noiembrie 1917. Cu această ocazie arhimandritul Gurie a rostit o cuvântare înainte de *Te Deum*, în care a spus: „De mai multe ori, mai marii noştri erau vinovaţi, că străinii apucau stăpânirea asupra noastră. Domnii şi boierii Ţării se certau între sine, plini fiind de iubire de stăpânire de cinste mai mult, decât de iubire de ţar, de iubire de binele şi folosul norodului"[41]. El şi-a exprimat încrederea, că în Sfatul Ţării va fi o bună înţelegere şi unire, care va fi benefică pentru ţară. Gurie a binecuvântat Sfatul Ţării, afrmând, că nimeni nu a simţit atât de tare asuprirea străină, ca preoţimea basarabeană: „... Al nostru cuvânt era legat. Noi, preoţii moldoveni, nu putem nici a sluji, nici a propovădui slobod moldoveneşte... Preoţimea moldovenească hiritiseşte Sfatul Ţării, aşteptând ajutor din partea lui în lucrul naţionalizării Bisericii Moldoveneşti"[42]. Arhimandritul Gurie a mai spus: „Noi nu învăţam în şcoli cuvântul, care avea să ne mântuiască, ci cuvântul care ne robea... Ideea frăţiei, a libertăţii şi egalităţii, care toate sânt idei creştine, nu se simţeau cu adevărat în viaţa bisericească. Nădăjduiesc, că de aici încolo, preoţimea va putea fi o călăuză

[38] Гепецкий Н, *Докладная записка г. Обер – Прокурору Св. Синода по вопросу об автономном управлении Бессарабской церкви*, *Голос Бессарабской церкви*, № 40-41, 8-15 octombrie, 1917, p. 187.

[39] *Ibidem*.

[40] T. Păduraru, *Însemnări din timpul Unirii. Oameni şi evenimente*, în „Viaţa Basarabiei", anul VI, nr. 5-6, mai-iunie 1937, p. 95.

[41] *Кувынтаря ынаинте де молебен а архимандритулуй Гурие*, *Луминэторул*, № 12, decembrie, 1917, p. 22.

[42] *Кувынт де хиритирисире Сфатулуй Цэрий де архимандритул Гурие*, *Луминэторул*, №12, decembrie, 1917, p. 24.

adevărată poporului”[43]. Părintele Ioan Andronic a vorbit în catedrală despre semnificaţia acestei zile nu numai pentru cei prezenţi, dar şi pentru urmaşi: „...ne este datoria să vorbim despre două lucruri: de intrarea Sfintei Fecioare în biserică şi de începerea alcătuirii vieţii noastre după aşezământul nou cu cârmuire de sine şi pe limba norodului moldovenesc”[44].

Evenimentele din anul 1917 au culminat cu marea Unire de la 27 martie 1918. Problema statutului Bisericii basarabene în noile condiţii a dispersat preoţimea, o parte pledând pentru păstrarea dependenţei canonice faţă de Patriarhia de le Moscova, alţii – pentru „unirea” bisericească cu România. Totuşi, era evident faptul că unirea politică şi administrativă a Basarabiei cu România, schimba şi poziţia bisericii basarabene. Ea nu mai putea depinde de Rusia, deoarece Biserica din România nu ar fi fost de acord cu existenţa în sânul ei, a unei biserici ruseşti, care a neglijat aspiraţiile spirituale a moldovenilor peste o sută de ani. Remarcăm faptul că, autorităţile bisericeşti române l-au recunoscut pe Arhiepiscopul Anastasie, exponentul Bisericii Ruse, ca chiriarh legal şi canonic al Bisericii din Basarabia. Cercurile superioare bisericeşti din România au propus reprezentanţilor ruşi ai autorităţii bisericeşti din Basarabia, să participe la şedinţele Sfântului Sinod român, dar ei nu au răspuns invitaţiei. Era evident că funcţionarii imperiali nu doresc să se integreze în viaţa bisericească din Basarabia, în noile condiţii. Ca urmare, autorităţile bisericeşti române au declarat vacant scaunul arhiepiscopului din eparhia Chişinăului.

În concluzie putem spune că, congresele eparhiale din anul 1917 au avut un rol deosebit în istoria bisericii din Basarabia de la sfârşitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea:

- în cadrul acestor congrese s-au abordat, pentru prima dată după anul 1812, probleme ce vizau legăturile dintre biserica basarabeană şi statul rus;
- preoţimea basarabeană a demonstrat că este cu adevărat exponentul intereselor păstoriţilor, dornici de o biserică naţională;
- clerul basarabean a conlucrat cu majoritatea forţelor politice, care aveau aceleaşi obiective – autonomia Basarabiei în componenţa Rusiei, şcoală şi biserică naţională, reorganizarea vieţii eparhiale în conformitate cu noile cerinţe.

---

[43] G. Tofan, *Sărbătoarea Basarabiei. Deschiderea celui dintâiu Sfat al Ţării la Chişinău, în ziua de 21 noiembrie 1917,* extras din gazeta „Ardealul”, Chişinău, 1917, p. 90.

[44] Прот. Андроник И. *Кувынт ла интраря Майчий Домнулуй ын бисерикэ ши дескоперіря Сфатулуй Цэрий ын Басарабия ворбит ла соборул катедрал*, *Луминэторул*, № 12, decembrie, 1917, p. 17.

Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 219-241

Dinu POŞTARENCU

ACTIVITATEA COMISIEI ŞCOLARE MOLDOVENEŞTI DE PE LÂNGĂ ZEMSTVA GUBERNIALĂ A BASARABIEI (1917-1918)

Prăbuşirea autocraţiei ţariste în urma revoluţiei ruse din februarie 1917 şi transformările socio-politice care s-au produs în Imperiul Rus după acest eveniment crucial au contribuit la crearea unui climat favorabil evoluării mişcării de eliberare naţională a românilor din stânga Prutului. Pe lângă celelalte obiective stringente ale zilei, pe care românii dintre Prut şi Nistru şi-au propus cu fermitate să le materializeze în aceste circumstanţe istorice de cucerire a libertăţilor naţionale, se numără şi cel cu privire la naţionalizarea învăţământului din Basarabia, supus pe parcursul dominaţiei imperiale unui intens proces de rusificare. Naţionalizarea şcolii, se remarcă într-un studiu elaborat imediat după producerea în Basarabia a evenimentelor din 1917-1918, a fost „cel dintâi strigăt al moldovenilor după răsturnarea vechiului regim”[1].

Dezideratul imperios de a înlocui în sistemul de instruire al Basarabiei predarea în ruseşte cu cea efectuată în limba naţională a fost formulat în programul Partidului Naţional Moldovenesc, în deciziile adoptate în cadrul unui şir de întruniri ale diferitor pături sociale, în paginile unor publicaţii ale vremii.

În zilele de 10-13 aprilie 1917, la Chişinău, şi-a ţinut lucrările Congresul Învăţătorilor din Basarabia, care a fost dominat de elementele şovine ruseşti prezente în şcoala basarabeană. Deşi s-au aflat în minoritate, învăţătorii moldoveni au reuşit, cu dificultate, să impună participanţii la congres să accepte instituirea şcolii naţionale. Articolul 10 al hotărârilor congresului stipula în acest sens: „Învăţătura trebuie să se înceapă în limba copiilor”[2].

A doua zi[3] după încheierea acestei reuniuni ale cadrelor didactice, „boicotaţi şi jigniţi de ruşi”[4], învăţătorii moldoveni s-au adunat la redacţia *Cuvântului Moldovenesc*, unde au constituit Asociaţia Învăţătorilor

---

[1] *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Ţării (1917-1918),* Chişinău, 2004, p. 87.

[2] „Şcoala Moldovenească”, 1918, nr. 5-6, p. 137-138.

[3] O. Ghibu, *Pe baricadele vieţii*, Chişinău, 1992, p. 138; L. Donici, *Revoluţia rusă*; R. Cioflec, *Pe urmele Basarabiei...*, 1992, p. 249.

[4] *O pagină din istoria Basarabiei. Sfatul Ţării (1917-1918),* p. 88.

Moldoveni, în frunte cu Vasile Secară[5]. Tot în ziua de 14 aprilie, membrii acestei proaspete grupări obşteşti au redactat un memoriu adresat Zemstvei basarabene, prin intermediul căruia i s-a adus la cunoştinţă instituţiei respective că asociaţia şi-a trasat drept scop să militeze pentru naţionalizarea şcolilor din localităţile cu populaţie românească.

După cum a consemnat în memoriile sale Onisifor Ghibu, memoriul a fost înmânat comisarului gubernial al Basarabiei, Constantin Mimi[6]. În el au fost expuse următoarele solicitări:

„1. Pentru ca învăţătorii moldoveni să-şi poată îndeplini datoria de a fi adevăraţi luminători ai neamului lor, Asociaţia se adresează către Zemstvoul Gubernial al Basarabiei cu rugămintea călduroasă ca Zemstvul, nu mai târziu de 15 mai, să organizeze pe trei luni de zile cursuri pentru învăţătorii moldoveni.

2. Asociaţia găseşte de cuviinţă să atragă la alcătuirea programului Cursurilor Pedagogice Moldoveneşti persoane bine cunoscătoare în ale învăţământului şi pe însuşi Comitetul Asociaţiei, pentru ca programul să fie astfel alcătuit, încât învăţătorii, după ce vor urma acest program, că fie în stare a reorganiza şcoala cu desăvârşire şi a o aşeza pe o nouă temelie naţională.

3. Predarea obiectelor la cursuri se va face în limba moldovenească.

4. Pe lângă predarea metodicii, în programul cursurilor va mai avea loc şi istoria poporului, a limbii şi a literaturii moldoveneşti.

Asociaţia roagă Zemstvoul Gubernial ca el să ieie asupra lui toate cheltuielile ce se vor face cu organizarea cursurilor, adică: plata lectorilor, întreţinerea învăţătorilor şi închirierea încăperii pentru cursuri.

Totodată, Comitetul Asociaţiei este însărcinat să aducă la cunoştinţa Zemstvoului că Asociaţia a hotărât să înceapă tipărirea unei reviste pedagogice moldoveneşti, sub numele „Şcoala Moldovenească", cu scopul de a face cunoscut învăţătorilor moldoveni ştiinţele pedagogice trebuincioase şi metodele noi de predare, potrivite cu învăţătura pedagogică din timpul de faţă.

Asociaţia Învăţătorilor roagă Zemstvoul Gubernial ca el să-i deie şi ajutorul bănesc trebuincios pentru tipărirea numitei reviste pedagogice moldoveneşti.

Înştiinţând Zemstvul Basarabiei despre ajutorul pe care învăţătorii moldoveni au hotărât să-l deie neamului său, Asociaţia Învăţătorilor Moldoveni nădăjduieşte că şi Zemstvul, din partea lui, numaidecât v-a pune toată munca cuvenită pentru naţionalizarea şcolii moldoveneşti şi pentru a introduce această naţionalizare în viaţa tuturor moldovenilor din Basarabia"[7].

---

[5] G. Sima, *Obştea învăţătorilor moldoveni*, în „Şcoala Moldovenească", iunie 1917, nr. 1, p. 25; O. Ghibu, *op. cit.*, p. 138.

[6] O. Ghibu, *op. cit.*, p. 181.

[7] *Obştea învăţătorilor moldoveni către Zemstvul Gubernial al Basarabiei*, în „Şcoala Moldovenească", iunie 1917, nr. 1, p. 28-30; O. Ghibu, *op. cit.*, p. 139.

Peste puţin timp, ziarul „Cuvânt Moldovenesc” a informat cititorii că pe data de 17 aprilie a avut loc o adunare neobişnuită a Zemstvei Guberniale a Basarabiei, la care s-a dezbătut chestiunea cu privire la îndestularea populaţiei cu produse alimentare şi mărfuri şi cea referitoare la învăţământul obştesc din Basarabia. În legătură cu cea de a doua chestiune de pe ordinea de zi au fost create două comisii: una cu misiunea de a elabora cărţi în limba rusă, condusă de Aleksandr Schmidt, şi alta pentru a elabora cărţi în limba română, sub îndrumarea lui Paul Gore. În plus, comisiile respective urmau să caute „nişte oameni care, sub numele de instructori, vor supraveghea treaba deşteptării poporului în afară de şcoală, adică prin citiri pentru popor, prin iluzioane[8], prin reviste, gazete”. În vederea realizării acestor angajamente în domeniul învăţământului, Zemstva Gubernială a Basarabiei a alocat 50.000 de ruble, dintre care 20.000 pentru întocmirea cărţilor în română[9]. Astfel, fiind un organ reprezentativ al intereselor locale în sfera dezvoltării economice şi culturale, cu statut autonom, zemstva a continuat şi după abolirea ţarismului să acorde sprijin învăţământului, de această dată însă, în noile condiţii sociale, luând în consideraţie doleanţele naţionale ale populaţiei.

În urma înaintării de către Asociaţia Învăţătorilor Moldoveni a memoriului din 14 aprilie, membrul Comitetului Executiv (Upravei) al Zemstvei Guberniale a Basrabiei, Aleksandr Schmidt, i-a convocat pe învăţătorii moldoveni din oraşul Chişinău pentru a decide împreună în privinţa cerinţelor exprimate în memoriu[10]. Cei prezenţi la consfătuire, desfăşurată la 1 mai 1917[11], au stabilit să fie iniţiat un congres al învăţătorilor moldoveni din întreaga Basarabie, la care să se convină asupra organizării cursurilor pentru ei. La această întâlnire de lucru, potrivit afirmaţiei lui Onisifor Ghibu, învăţătorii au cerut ca în structurile Zemstvei Guberniale să fie creat un organ special pentru coordonarea acţiunilor de instituire a şcolii moldoveneşti, şi anume o comisie şcolară moldovenească. Prima şedinţă a comisiei, susţine în continuare Onisifor Ghibu, a avut loc la 3 mai 1917, în cadrul căreia Paul Gore, membru al Comitetului Executiv al Zemstvei Guberniale, a fost ales în calitate de preşedinte al comisiei respective. La ea, fiind invitaţi, au participat Onisifor Ghibu şi Romulus Cioflec, doi refugiaţi transilvăneni, care au „fost cooptaţi ca membri activi ai comisiei”. Onisifor Ghibu mai relatează că la această şedinţă Paul Gore a pus în discuţie ,,problema tipăririi cărţilor moldoveneşti, necesare în vederea deschiderii, chiar în toamna anului curent, a şcolilor populare în limba moldovenească. Mai întâi trebuie însă să se hotărască alfabetul cu care vor avea să se tipărească aceste cărţi. Cei mai mulţi membri prezenţi, printre care toţi cei din cler, sânt pentru alfabetul rusesc, dar o parte militează pentru cel latinesc. Discuţiile în jurul acestei chestiuni iau mari proporţii, totuşi până la urmă biruie alfabetul latinesc, care, după toate argumentele ce s-au adus în

[8] Iluzion (illiuzion, în ruseşte) – cinematograf.
[9] „Cuvânt Moldovenesc”, 26 aprilie 1917, p. 4.
[10] „Cuvânt Moldovenesc”, 10 mai 1917, p. 4; O. Ghibu, *op. cit.*, p. 181.
[11] „Cuvânt Moldovenesc”, 10 mai 1917, p. 4.

favoarea lui, este votat chiar în unanimitate. În continuare, se hotărăşte publicarea de concursuri pentru întocmirea unui abecedar moldovenesc, a unei cărţi de citire şi a unei cărţi de religie. De asemenea şi înfiinţarea unei biblioteci româneşti, în care să se găsească, în special, cărţi pentru şcoli şi pentru tineret”[12].

În scrierea sa de memorialistică *Pe urmele Basarabiei…* Romulus Cioflec a consemnat în dreptul datei de 2 mai că se proiecta înfiinţarea unei comisii şcolare basarabene, cu subcomisii pentru fiecare naţionalitate. Era deja alcătuită lista pentru subcomisia moldovenească. Această listă a fost declarată, sub preşedinţia lui Aleksandr Schmidt, subcomisie şcolară moldovenească. Când, ne întrebăm noi, pe data de 2 mai s-au ulterior? Subcomisia respectivă, „care s-a îndărătnicit dintru început să-şi spună *comisie*”, menţionează R. Cioflec în acelaşi text referitor la ziua de 2 mai, era alcătuită, deocamdată, din următoarele persoane: Aleksandr Schmidt, Paul Gore, Nicolae Alexandri, Alexandru Gropa, P. Arventiev, Vladimir Herţa, Teodor Neaga, Gavril Ciubuc, Ştefan Ciobanu, arhimandritul Gurie Grosu, protoiereul Constantin Popovici, preoţii Bogos, Constantin Parfeniev, Ursul, Ignatiev şi Ştiucă, învăţătorii Vasile Hartia, Hammer, Antonina Gavriliţă, Ana Bocănescu, Constantin Popescu. În ea a fost incluşi şi refugiaţi ardeleni, „cu vot consultativ”[13].

Este discutabilă însă datarea cu 3 mai a începutului activităţii Comisiei Şcolare Moldoveneşti. Un act de arhivă conţine următoarea decizie a Comisiei Şcolare Moldoveneşti, adoptată la 2 mai 1917: „De a solicita şefului Secţiei Învăţământului Public a Upravei să acumuleze informaţiile statistice necesare cu privire la numărul copiilor moldoveni de vârstă şcolară din Basarabia şi aceste informaţii, fără a refuza, să le furnizeze comisiei”[14]. Prin urmare, conform acestei surse, Comisia Şcolară Moldovenească activa deja anterior zilei de 3 mai 1917.

Din procesul-verbal al şedinţei Comisiei Şcolare Moldoveneşti de la 9 mai 1917, publicat fragmentar de Romulus Cioflec, aflăm că în această zi a fost audiat raportul prezentat de Ştefan Ciobanu „despre condiţiile concursului pentru alcătuirea următoarelor manuale pentru populaţia moldovenească-românească din Basarabia: 1. Abecedar de limba moldovenească-românească. 2. Carte de citire în limba moldovenească-românească. Cărţile trebuie să fie scrise cu alfabetul chirilic acceptat de români”[15]. Adică cu litere, după cum s-a exprimat Romulus Cioflec, acceptate într-adevăr de români cu câteva secole înainte, dar înlocuite de aproape un secol.

---

[12] O. Ghibu, *op. cit.*, p. 182.

[13] L. Donici, R. Cioflec, *op. cit.*, p. 254.

[14] Arhiva Naţională a Republicii Moldova (**ANRM**), Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 1. Deciziile Comisiei Şcolare Moldoveneşti, expuse în acest dosar, sunt redactate în limba rusă.

[15] L. Donici, R. Cioflec, *op. cit.*, p. 256.

Peste scurtă vreme, delegaţii Primului Congres al Învăţătorilor Moldoveni din Basarabia, care a avut loc în zilele de 25-28 mai 1917, a votat în unanimitate introducerea în şcoală a scrisului latin[16].

În data de 14 mai Comisia a examinat proiectul cu privire la repartizarea orelor de studii în şcolile primare moldoveneşti. S-a decis să fie acceptat următorul proiect[17]:

Obiectul	Secţia 1	Secţia a 2-a	Secţia a 3-a	Secţia a 4-a
Religia	6	6	4	4
Limba moldovenească (română)	8	8	6	6
Limba rusă	-	-	6	6
Aritmetica	5	5	5	5
Scrisul moldovenesc (caligrafia)	2	2	2	2
Cântul	3	3	2	2
Istoria, geografia, ştiinţele naturii ş. a.	-	-	3	3
în total	**24**	**24**	**28**	**28**

Exprimându-şi, totodată, opinia asupra programelor şcolilor primare, Comisia a luat hotărârea de a-l ruga pe arhimandritul Gurie Grosu să-şi dea osteneala pentru a prezenta la una din şedinţele apropiate materiale referitoare la religie, iar Ştefan Ciobanu – pe cele privitoare la limbile română şi rusă.

În privinţa distribuirii orelor de studii în şcolile primare de două clase (în ruseşte, dvuhklasnâe) Comisia a decis ca pentru clasa I-a să fie admis proiectul de repartizare al orelor prevăzut pentru şcolile de o singură clasă, în timp ce pentru clasa a II-a a fost aprobat următorul proiect[18]:

[16] *Primul Congres al Învăţătorilor Moldoveni din Basarabia (25-28 mai 1917)*, în „Cugetul”, 1993, nr. 1, p. 60.

[17] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 1.

[18] *Ibidem*, f. 1-2.

Obiectul	**Secţia 1-a**	**Secţia a 2-a**
Religia	**5**	**5**
Limba moldovenească (română)	**6**	**6**
Limba rusă	**6**	**6**
Aritmetica	**4**	**4**
Istoria Moldovei	**1**	**1**
Istoria Rusiei	**1**	**1**
Geografia	**3**	**3**
Scrisul moldovenesc (caligrafia)	**1**	**1**
Desenul	**1**	**1**
Cântul	**2**	**2**
în total	**30**	**30**

Făcând trimitere la protocolul şedinţei Comisiei Şcolare Moldoveneşti din 16 mai, Romulus Cioflec l-a înştiinţat pe cititor despre unele secvenţe ale şedinţei în cauză. În cadrul ei au fost aleşi: în calitate de preşedinte – Paul Gore, iar ca secretar – Teodor Neaga. În comisie au mai fost cooptate următoarele persoane care manifestau interes faţă de şcoala moldovenească: Ioan Scodigor, Emilian Hammer, Corobceanu, Iustin Frăţiman, Pan. Halippa, G. Aslan şi Teofil Ioncu. Iar pentru soluţionarea în regim de urgenţă a diferitor chestiuni au fost instituite câteva subcomisii, şi anume:

1. Subcomisia şcolară, în următoarea componenţă: arhimandritul Gurie Grosu, P. Arventiev, Teodor Neaga, Ştefan Ciobanu, Onisifor Ghibu.

2. Subcomisia extraşcolară, avându-i ca membri pe Nicolae Alexandri, Nicolae Popovschi, Onisifor Ghibu, G. Aslan, Vladimir Herţa şi Romulus Cioflec.

3. Subcomisia pentru organizarea congresului învăţătorilor, compusă din Vladimir Herţa, Teodor Neaga, Alexandru Gropa, Vasile Secară, Antonina Gavriliţă şi P. Arventiev.

4. Subcomisia pentru organizarea cursurilor de pregătire a învăţătorilor moldoveni, această misiune fiind atribuită lui Ioan Scodigor, Em. Hammer, Ştefan Ciobanu, Vasile Secară, Onisifor Ghibu şi Romulus Cioflec.

5. Subcomisia pentru instruirea şi educarea religioasă, constituită din arhimandritul Gurie Grosu, protoiereul Constantin Popovici, Nicolae Popovschi, Nicolae Alexandri, Onisifor Ghibu, preoţii Ursul, Bogos, Constantin Parfeniev şi Ştiucă.

În calitate de secretar al Comisiilor şcolară şi extraşcolară, salarizat, a fost desemnat Ştefan Ciobanu[19].

[19] L. Donici, R. Cioflec, *op. cit.*, p. 257.

Fiind supusă atenţiei, la 23 mai, cererea geologului Comitetului Executiv al Zemstvei Guberniale a Basarabiei, Teodor Porucic, care şi-a propus serviciile în privinţa elaborării în limba română a unor broşuri în domeniul basarabologiei[20] şi arheologiei Basarabiei, precum şi în privinţa pregătirii învăţătorilor moldoveni, Comisia Şcolară Moldovenească a considerat necesar să-l aibă în vedere pe T. Porucic în procesul traducerii în viaţă a obiectivelor legate de renaşterea şcolii româneşti în Basarabia[21].

La 31 mai 1917, Comisia a stabilit să-i adreseze lui Aleksandr Schmidt rugămintea de a lua legătura cu zemstvele din guberniile vecine Herson şi Podolia pentru a afla ce măsuri iau în privinţa cultivării în limba maternă a moldovenilor de peste Nistru. De asemenea, să propună zemstvelor respective să-i detaşeze pe învăţătorii moldoveni doritori la cursurile care urmau a fi deschise la 15 iunie 1917, în oraşul Chişinău, rugându-le să-şi asume cheltuielile de deplasare[22].

S-a convenit ca la cursuri să fie înscrişi, în primul rând, învăţătorii care erau în serviciu, apoi, dacă aveau să rămână locuri libere, persoanele care nu erau angajate în câmpul muncii, dar doritoare să se pregătească pentru a preda în şcoli româneşti[23].

Comisia a mai hotărât, ne spune Romulus Cioflec, ca la cursurile preconizate să fie invitaţi lectori moldoveni locali pentru a preda, iar în caz extrem să se apeleze la „moldovenii nebasarabeni", care „ar fi bucovinenii". Persoanele cu porniri antiromâneşti, în special Aleksandr Schmidt, declarau că refugiaţii transilvăneni nu pot fi admişi ca lectori la aceste cursuri, deoarece sunt supuşi ai unui stat inamic Rusiei. Zadarnic se aducea drept argument că în Rusia activează profesori germani, fără a avea cetăţenie rusă. La fel în van se făcea apel la ideile revoluţiei. Totuşi, membrii Comisiei au votat în favoarea persoanelor care în viaţa lor nu au scris româneşte cu litere latine şi nici nu ştiau să vorbească, dar urmau să-i înveţe pe alţii să scrie şi să vorbească în această limbă. Curios era faptul că despre profesorii supuşi României aliate nici nu se putea vorbi. Unul era în Chişinău (G. Aslan). Mai puteau fi găsiţi şi alţii, la Iaşi. Aripa „românofilă" a Comisiei a reuşit, cu grele eforturi, să facă o mică spărtură în zăgaz, acceptându-li-se sugestia de a recurge, în caz extrem, la „moldovenii nebasarabeni". Adică, moldovenii din Bucovina, cucerită, potrivit argumentării „românofililor", de către armatele ruse[24].

Onisifor Ghibu menţionează în acest context că Ştefan Ciobanu, profesor de limba rusă la liceul din Bolgrad, „cunoştea, într-o oarecare măsură, mai cu seamă literatura populară românească şi anumite capitole din istoria românilor, în măsura în care aceasta avea atingere cu istoria şi cultura Rusiei. El publicase înainte de aceea două cercetări serioase din acest domeniu, la editura Academiei de Ştiinţe din Petrograd. Totuşi, limba

[20] În ruseşte – bassarabovedenie.
[21] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 1v.
[22] *Ibidem*; L. Donici, R. Cioflec, *op. cit.*, p. 261.
[23] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 1v.
[24] L. Donici, R. Cioflec, *op. cit.*, p. 261.

românească pe care o vorbea era rudimentară şi profund influenţată de cea rusească. De scris româneşte, până aci nu scrisese nimic şi în mânuirea alfabetului latin lupta încă cu destule greutăţi. El deţinea şi postul de secretar a Comisiunii şcolare moldoveneşti de pe lângă Zemstva Gubernială, unde conducea însă cancelaria în ruseşte. La şedinţele acesteia se vorbea mai mult în limba stăpânilor de până aci ai Basarabiei, şi dacă printre membrii comisiunii n-am fi fost şi doi ardeleni – Cioflec şi cu mine – nu s-ar fi vorbit, cred, deloc româneşte. (Părintele Macarie Untul, profesorul de limbă moldovenească de la seminar, în calitatea lui de membru al comisiei, vorbea exclusiv ruseşte. Nu l-am auzit nici o singură dată grăind moldoveneşte. Se jena să se expună...). Convocările la şedinţele comisiunii se făceau aproape permanent în limba rusă, având şi semnătura cu litere ruseşti a lui Ciobanu”[25].

În cadrul şedinţei de la 3 iunie s-a luat decizia „de a anunţa în cel mai scurt timp un concurs privind elaborarea şi editarea în limba moldovenească a unei culegeri de probleme elementare la aritmetică pentru şcoala primară, fixând drept termen de prezentare a acestei ediţii data de 1 noiembrie”[26].

Dar tot la această şedinţă din 3 iunie, după cum a notat Romulus Cioflec, a fost amânat termenul de prezentare a manuscriselor la concursul pentru manuale (abecedar şi carte de citire)[27].

Secundat de unii basarabeni şi de Romulus Cioflec, Simion Murafa s-a ridicat „împotriva concursului pentru manuale (menit să scoată doi autori cu premii şi beneficii dintre membrii Comisiei) şi recomandă alegerea, adaptarea şi tipărirea unuia din manualele româneşti din România, pentru a nu se întârzia deschiderea şcolilor la toamnă (ceea ce s-a şi întâmplat, ba s-a dat putinţă unor şcoli să continue învăţământul pe ruseşte tot anul)”[28].

Potrivit afirmaţiei lui Romulus Cioflec, la 3 iunie 1917, Comisia Şcolară Moldovenească a rugat Zemstva Gubernială a Basarabiei să-şi înzestreze tipografia cu litere latine[29].

La şedinţa din această zi iarăşi s-a luat în discuţie chestiunea „lectorilor”. Ştefan Ciobanu şi-a arătat „teama că participarea unor lectori bucovineni sau ardeleni la cursurile de limbă ar putea fi exploatată de răuvoitori şi ar aduce provocaţii... Dar, obiectează Vladimir Hertza şi alţii – ardelenii, aşa „consultativi” cum i-am făcut noi, au aici în Comisie roluri mult mai importante decât predarea unui curs de limbă. Ei participă la luarea hotărârilor noastre. Propunerea preşedintelui V. Hertza: se invită profesorii basarabeni şi numai în cazul când aceştia n-ar fi îndestulători să se facă apel la „moldoveni nebasarabeni” sau la ardeleni, se primeşte şi de astă-dată aproape unanim (votează împotrivă doar Ştefan Ciobanu, N. Popovschi şi T. Neaga)”[30].

---

[25] O. Ghibu, *op. cit*., p. 244.
[26] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 2.
[27] L. Donici, R. Cioflec, *op. cit*., p. 261.
[28] *Ibidem*.
[29] *Ibidem*.
[30] *Ibidem*, p. 261-262.

Dovedindu-se a fi nesatisfăcător numărul lectorilor basarabeni în raport cu numărul mare al cursiştilor, iar „moldovenii nebasarabeni" din Bucovina „eliberată" de ruşi întârziind să-şi facă apariţia, la 23 iunie 1917, Comisia Şcolară Moldovenească s-a văzut constrânsă să accepte participarea la cursuri a doi profesori ardeleni. În această situaţie, Vladimir Herţa a ţinut să le reproşeze celor care erau vinovaţi de insuficienţa profesorilor. Drept consecinţă, sunt invitaţi să predea cursiştilor Onisifor Ghibu, Romulus Cioflec, ambii profesori transilvăneni, şi Gheorghe Aslan, profesor din Bucureşti. Dar profesorii basarabeni Ştefan Ciobanu şi Nicolae Popovschi, menţionează în continuare Romulus Cioflec, au declarat, „în numele lor şi al altora absenţi, că se retrag pe motiv, mărturiseşte unul, că ar fi puşi în inferioritate". Reuşind să-l determine pe Ştefan Ciobanu să revină, Romulus Cioflec l-a prevenit asupra răspunderii pe care şi-o ia faţă de ideea cursurilor. Astfel, până la sosirea „moldovenilor nebasarabeni" din Bucovina, „românii" urmau să ţină cursul de limba română, alături de basarabenii Ştefan Ciobanu, preotul Mihail Berezovschi, Alexe Mateevici, Iustin Frăţiman şi Elena Alistar[31].

La 25 iunie, în calitate de preşedinte al Comisiei Şcolare Moldoveneşti, în locul lui Paul Gore, este ales Vladimir Herţa[32].

În această zi, membrii Comisiei Şcolare Moldoveneşti au emis următoarea decizie în privinţa cursurilor de două luni pentru cadrele didactice din şcolile primare naţionale, organizate de Zemstva Gubernială a Basarabiei şi care au fost deschise la 18 iunie 1917: După încheierea studiilor fiecărui auditor i se va elibera un certificat despre audierea cursurilor, în prealabil fiind supus unui examen, susţinut în prezenţa reprezentanţilor din partea cursiştilor, al Zemstvei, al Asociaţiei Învăţătorilor Moldoveni şi al Sfatului deputaţilor ai soldaţilor şi ţăranilor moldoveni[33].

Pe data de 29 iunie 1917, Comisia Şcolară Moldovenească a examinat chestiunea cu privire la deschiderea în oraşul Chişinău şi în alte oraşe din Basarabia a şcolilor primare şi instituţiilor de învăţământ mediu, stabilind în acest sens următoarele: 1. Din numele Comisiei Şcolare Moldoveneşti să i se solicite Comitetului Executiv (Upravei) orăşenesc Chişinău să deschidă în oraşul Chişinău, la începutul anului şcolar 1917-1918, câteva şcoli pentru copiii moldoveni, cu predarea în limba maternă, înştiinţând, totodată, Comitetul Executiv că pentru a preda în aceste şcoli se pregătesc la cursuri circa 20 de învăţători din oraş, subvenţionaţi de către Zemstva Gubernială a Basarabiei. 2. De a cere Comitetului Executiv al Zemstvei Guberniale a Basarabiei să intervină pe lângă autoritatea de resort în privinţa deschiderii în oraşul Chişinău (sau să fie reorganizate cele existente), cu începere din anul şcolar viitor, a cel puţin două licee moldoveneşti – unul pentru băieţi şi altul pentru fete, cât şi în privinţa introducerii în liceele ruseşti a predării limbii române pentru elevii moldoveni. 3. La fel să se facă un demers în ceea ce priveşte deschiderea (sau transformarea) liceelor moldoveneşti în oraşele

[31] *Ibidem*, p. 263-264.
[32] *Ibidem*, p. 264.
[33] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 3; L. Donici, R. Cioflec, *op. cit*., p. 264.

Bălţi, Soroca, Orhei şi Bender, în primele două oraşe – licee pentru băieţi, iar în ultimele două oraşe – licee pentru fete[34].

Conform propunerii lui Fală, s-a considerat necesar ca în fiice judeţ să funcţioneze câte un instructor moldovean pentru şcolile româneşti[35].

Cu intenţia de a pregăti restul învăţătorilor pentru a preda în şcolile româneşti, la 7 iulie, Comisia şi-a propus să deschidă la începutul anului şcolar a unor cursuri speciale de un an, precum şi a unor cursuri de două luni, care să înceapă în luna septembrie[36].

Tot la 7 iulie, Comisia a supus discuţiei chestiunea referitoare la revenirea în Basarabia a tuturor intelectualilor moldoveni care erau angajaţi în serviciu dincolo de hotarele Basarabiei. La sfârşitul schimbului de păreri este aleasă o subcomisie, cu misiunea de a se ocupa de această problemă, compusă din următoarele persoane: arhimandritul Gurie Grosu, Alexandru I. Gropa, protoiereul Constantin Popovici şi Nicolae N. Alexandri. Această subcomisie urma să clarifice numărul posturilor vacante s-au presupuse spre a fi libere în viitor din diverse instituţii guvernamentale şi obşteşti, atât din oraşul Chişinău, cât şi din toată Basarabia; să elaboreze planul şi modalităţile de readucere în patrie a forţelor intelectuale moldoveneşti[37].

Celor prezenţi la şedinţa din 7 iulie li s-a adus la cunoştinţă că, în conformitate cu decizia Comisiei, Primului Congres al Învăţătorilor Moldoveni din Basarabia şi Adunării Zemstvei Guberniale a Basarabiei, Comitetul Executiv al Zemstvei Guberniale a Basarabiei a făcut un demers pe lângă Ministerul Învăţământului Public al Rusiei cu privire la deschiderea unei catedre speciale de limbă română şi istorie a Moldovei în cadrul Universităţii din Odesa[38].

În legătură cu deschiderea şcolilor secundare, ne informează Romulus Cioflec, la şedinţa din 7 iulie s-a mai hotărât de a trimite în Bucovina un grup de lucru (Ştefan Ciobanu, A. Schmidt) cu scopul de a studia organizarea şcolii secundare româneşti şi al minorităţilor etnice[39].

În dimineaţa zilei de 9 iulie au sosit la Chişinău, jefuiţi în timpul călătoriei de o bandă de hoţi, profesorii bucovineni Gheorghe Tofan, Liviu Marian şi Ovid Ţopa, care, în curând, au fost cooptaţi în Comisia Şcolară Moldovenească[40].

La şedinţa din această zi a fost luată hotărârea de a ruga lectorii de la cursurile organizate pentru învăţătorii moldoveni să elaboreze o programă a unor cursuri aparte pentru soldaţii moldoveni, cărora să li se predea lecţii de limba română şi istoria românilor[41].

---

[34] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 3.
[35] *Ibidem*.
[36] *Ibidem*, f. 3v; L. Donici, R. Cioflec, *op. cit.*, p. 267.
[37] *Ibidem*.
[38] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 3v.
[39] L. Donici, R. Cioflec, *op. cit.*, p. 267.
[40] *Ibidem*.
[41] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 3v.

Urmând indicaţia lui Aleksandr Schmidt, la 14 iulie 1917, membrii Comisiei au dezbătut problema privind organizarea dirijării învăţământului public din Basarabia. La capătul acestor dezbateri s-a hotărât: 1 La baza dirijării învăţământului public din Basarabia trebuie să stea principiul naţional, în virtutea căruia şcolile publice sunt conduse de o comisie naţională corespunzătoare, în conformitate cu statutul elaborat de aceasta. 2. Şcoala primară trebuie să fie de un singur tip; totodată, nu trebuie stingherită iniţiativa particulară în acţiunile de deschidere a unor asemenea şcoli, dar aceste acţiuni trebuie să se sprijine pe principiul opiniei publice şi să fie supuse unui control din partea societăţii. 3. Învăţământul în şcolile primare trebuie să fie obligatoriu şi gratuit. 4. Consiliile şcolare guberniale (comisiile) trebuie să fie constituite pe temeiuri democratice şi pe principiul reprezentării proporţionale a fiecărei naţiuni. Pe deasupra, în componenţa acestor consilii trebuie să fie incluşi doar reprezentanţi ai acelor naţionalităţi, care dispun de şcoli. 5. Deoarece şcoala rusă din satele moldoveneşti nu dă rezultate utile, ci numai mutilează copiii moldoveni, cauzând cheltuieli cu totul neraţionale, începând cu viitorul an şcolar 1917/1918 să fie deschise doar atâtea şcoli moldoveneşti, câţi învăţători se va dovedi a fi suficient pregătiţi[42].

La şedinţa din aceiaşi zi de 14 iulie, povesteşte Romulus Cioflec, s-a dat o ripostă hotărâtă cursiştilor provocatori, care cereau să fie scurtată durata cursurilor şi anulate examenele. „Pentru a înnămoli această nouă încercare, ce are ca ultimă ţintă lichidarea cursurilor, Comisia adoptă unanim propunerea lui Simion Murafa: în nici un sat moldovenesc nu se va mai putea face predarea în ruseşte". Provocatorii urmăreau scopul ca învăţământul să continue în limba rusă. „Destul cu ruseasca! – a încheiat Murafa. – Iar dacă nu s-or găsi învăţători de ajuns să vrea examen, om închide şcolile pe un an de zile. Am avut zeci de ani o şcoală care n-a adus nici un folos pentru norod. Ce are să fie de-om mai aştepta un an şcoala noastră"[43].

Hotărârea Comisiei din 14 iulie cu privire la întreruperea predării în ruseşte în şcolile din satele moldoveneşti a iritat grupul de provocatori din rândul cursiştilor, care era împotriva naţionalizării învăţământului din Basarabia. La 17 iulie, fără nici o motivare, acest grup a înaintat o rezoluţie, cerând prin ea „suprimarea examenelor, închiderea imediată a cursurilor şi bani pentru drum"[44].

Ca urmare a acestei provocări, în seara acestei zile au fost convocaţi membrii Comisiei Şcolare, la şedinţă participând şi „16 delegaţi ai învăţătorilor (jumătate ruşi şi bulgari), care pretind să ia parte la dezbateri numai cu drept de vot deliberativ"[45]. În situaţia creată, Vladimir Herţa, preşedintele Comisiei, a considerat oportun să transforme şedinţa „într-o întrunire publică, ale cărei hotărâri n-ar angaja oficial Comisia", ea

[42] *Ibidem*, f. 3v-4.
[43] L. Donici, R. Cioflec, *op. cit*., p. 267-268.
[44] *Ibidem,* p. 268.
[45] *Ibidem,* p. 269.

desfăşurându-se în prezenţa a peste 100 de învăţători. Argumentele şi îndemnurile lui Herţa s-au dovedit a fi zadarnice. S-a constatat însă că îndărătnicia învăţătorilor faţă de hotărârea adoptată unanim la 14 iulie era secundată de doi membri ai Comisiei: Teodor Neaga, directorul cursurilor, care a declarat că „nu a fost de părerea Comisiei", şi arhimandritul Gurie Grosu, care era „de acord ca în primul an să se mai admită învăţătura în ruseşte". Luând cuvântul, Simion Murafa a propus: „Şcolile din satele moldoveneşti, învăţătorii cărora n-au putut fi la aceste cursuri, nu se vor deschide de loc, iar învăţătorii lor vor putea urma cursurile din toamnă; leafa învăţătorilor, însă, să se plătească până când şi lor li se vor putea da cursuri şi examene. „Poporul acesta – a adaos Murafa, după propunere, – a plătit până acum ca să i se facă rău cu o limbă străină, va putea plăti acum, pe câteva luni, câţiva învăţători ca să nu i se mai facă rău"[46].

Ţinând cont de opoziţia exteriorizată de unii cursişti, Comisia Şcolară Moldovenească a adresat, la 17 iulie, următorul apel: „În cazul dacă se vor produce unele neînţelegeri în satele, unde şcolile cu predarea în limba moldovenească, după detaşarea învăţătorilor la cursuri, nu vor fi deschise la timp, Comisia roagă insistent Comitetul Executiv al Zemstvei Guberniale, Sfatul deputaţilor ai soldaţilor şi ţăranilor moldoveni, precum şi Partidul Naţional Moldovenesc să ia toate măsurile care depind de ei pentru a susţine ideea naţionalizării şcolii şi a soluţiona aceste diferenduri, fără a provoca vreo daună intereselor morale şi materiale ale învăţătorilor"[47].

În cadrul şedinţei din 22 iulie 1917 a fost audiat raportul subcomisiei care urma să indice măsurile practice de întoarcere în patrie a moldovenilor basarabeni instruiţi, cu următorul conţinut: 1. Basarabia are nevoie de cadre intelectuale din rândul băştinaşilor, cunoscători ai limbii române, pe toate câmpurile de activitate ai vieţii sociale – administrativ, judecătoresc, bisericesc, şcolar şi financiar. Mai cu seamă această insuficienţă de persoane cultivate din mediul local o resimte Secţia Învăţământului Public al Comitetului Executiv al Zemstvei Guberniale a Basarabiei, care realizează opera de renaştere a şcolii naţionale moldoveneşti, a culturii naţionale. 2. Basarabenii cultivaţi activează în guberniile interne ale Rusiei, ocupând acolo diferite funcţii obşteşti şi de stat.

Având în vedere aceste constatări, Comisia Şcolară Moldovenească a decis: 1. Comitetul Executiv al Zemstvei Guberniale să publice anunţuri în unul dintre cele mai cunoscute ziare din Petrograd, Moscova, Kiev, Odesa şi Chişinău, prin care să invite basarabenii învăţaţi să revină în patrie pentru a ocupa funcţii corespunzătoare în sfera administrativă, judecătorească, ecleziastică, financiară şi în sistemul de învăţământ al Basarabiei. 2. Comitetul Executiv al Zemstvei Guberniale să ia legătura cu instituţiile din Basarabia ale Ministerelor Afacerilor Interne, Justiţiei, Învăţământului Public, Finanţelor şi ale altor ministere ale Rusiei şi să roage instituţiile respective să facă cunoscut Comitetul Executiv referitor la posturile vacante

[46] *Ibidem*, p. 269-270.
[47] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 4.

sau în curs de eliberare pentru a desemna în aceste posturi basarabeni care posedă limbile materne ale etniilor din Basarabia[48].

Elementele antiromâneşti răuvoitoare nu conteneau să pună obstacole în calea realizării procesului de naţionalizare a învăţământului din Basarabia, din care cauză Comisia Şcolară Moldovenească a adoptat, la 24 august 1917, următoarea hotărâre: Cu scopul de a paraliza agitaţia criminală împotriva renaşterii şcolii moldoveneşti, Zemstva Gubernială este rugată să întreprindă următoarele măsuri: 1. Toată populaţia Basarabiei să fie înştiinţată despre dispoziţia Guvernului Provizoriu al Rusiei cu privire la naţionalizarea şcolii ruse, în general, şi a celei moldoveneşti, în particular. 2. Să se anunţe că în şcoala moldovenească instruirea copiilor moldoveni trebuie să fie efectuată în limba maternă, iar pentru aceasta toţi învăţătorii şcolilor moldoveneşti trebuie să urmeze cursuri de limba română, cel puţin de scurtă durată[49].

Un pas important în direcţia naţionalizării învăţământului din provincie s-a produs graţie hotărârilor adoptate în acest sens de către Adunarea Zemstvei Guberniale a Basarabiei, care a avut loc în zilele de 19-22 septembrie 1917. Adunarea s-a pronunţat pentru democratizarea şi naţionalizarea şcolii basarabene; ca în Chişinău, Bălţi şi într-un oraş din sudul Basarabiei să fie organizate „cursuri pentru învăţătorii din satele moldoveneşti", cu scopul de a-i pregăti să predea în limba română; ca învăţătura în şcolile din satele moldoveneşti să decurgă în limba română[50].

O influenţă benefică asupra procesului de naţionalizare a învăţământului au avut-o comitele ostaşilor moldoveni, care, în repetate rânduri, au insistat să fie urgentat acest proces[51]. Avându-se în vedere insistenţele în cauză, urma să fie naţionalizat, „începând chiar cu anul şcolar 1917/1918, şi învăţământul secundar"[52].

Curând au fost iniţiate acţiuni şi în acest sens. Prin adresa din 2 septembrie 1917, Secţia Învăţământului Public al Comitetului Executiv al Zemstvei Guberniale a Basarabiei a comunicat directorului Liceului nr. 2 de Băieţi din Chişinău că Zemstva Gubernială a Basarabiei s-a pronunţat pentru necesitatea de a introduce imediat în licee, deopotrivă cu celelalte obiecte de studiu, şi limba moldovenească (română). „Ţinând seama de importanţa excepţională a problemei, Secţia Învăţământului Public Vă invită la 3 septembrie, în sediul Comitetului Executiv al Zemstvei Guberniale, să participaţi la consfătuirea cu privire la problema introducerii în ciclul liceal a limbii moldoveneşti şi pentru a preciza numărul total al elevilor care vor studia limba moldovenească"[53].

---

[48] *Ibidem,* f. 4-4v.

[49] *Ibidem,* f. 4v.

[50] Ştefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu şi documente cu privire la mişcarea naţională din Basarabia în anii 1917-1918,* Chişinău, 1993, p. 127-128.

[51] A se vedea *Ibidem*, p. 125-126; D. Bogos, *La răspântie*, Chişinău, 1998, p. 94-95.

[52] O. Ghibu, *op. cit*., p. 372.

[53] **ANRM**, Fond 1.772, inv. 8, dos. 4, f. 152.

Deşi învăţământul mediu era rusificat, elevii acestei trepte s-au arătat a fi dispuşi să înveţe limba română. La 21 septembrie 1917, preşedinta Consiliului Pedagogic al Liceului de Fete din Chişinău, fondatoarea baroneasa I. P. fon-Gheiking, a informat Secţia Învăţământului Public al Comitetului Executiv al Zemstvei Guberniale a Basarabiei că ,,majoritatea elevelor al liceului au manifestat dorinţa de a studia limba moldovenească pe lângă celelalte materii de învăţământ general, doritoare însă de a învăţa toate obiectele în limba moldovenească nu sunt”[54]. Mai târziu, la 11 octombrie 1917, şi directorul Liceului nr. 3 de Băieţi din Chişinău a adus la cunoştinţă Comitetului Executiv al Zemstvei Guberniale a Basarabiei că 70 de elevi ai liceului pe care îl conduce doresc să urmeze cursul de limba română, în timp ce nimeni nu a preferat să studieze toate materiile de învăţământ în această limbă[55]. Ulterior, la 9 noiembrie 1917, directorul acestui liceu chişinăuian a comunicat Secţiei Învăţământului Public: Conform procesului-verbal al Consiliului Pedagogic, 140 de elevi ai liceului au consimţit să înveţe limba română[56].

Drept consecinţă, în cadrul Comisiei Şcolare Moldoveneşti s-a constituit o subcomisie pentru învăţământul secundar, în fruntea căreia a fost numit Onisifor Ghibu. La 25 septembrie 1917, după audierea raportului prezentat de O. Ghibu asupra măsurilor ce trebuiau luate în privinţa adaptării învăţământului mediu la specificul naţional, Comisia Şcolară Moldovenească a hotărât ca elevii moldoveni din instituţiile de învăţământ mediu să studieze în limba română, hotărârea respectivă urmând să fie realizată treptat[57].

Înarmându-se cu hotărârile Adunării Zemstvei Guberniale a Basarabiei de la 19-22 septembrie 1917, Comisia Şcolară Moldovenească a formulat următoarele decizii:

1. De a pune în vedere Zemstvei din judeţul Orhei că hotărârea Adunării Zemstvei Guberniale este obligatorie pentru toată gubernia, şi anume: în toate satele moldoveneşti să fie deschise exclusiv şcoli moldoveneşti, iar procesul instructiv să înceapă concomitent la 1 noiembrie. Totodată, să fie luată legătura cu Zemstva din acest judeţ în privinţa atragerii la cursurile din octombrie din oraşul Chişinău a învăţătorilor care nu participă la alegerile politice. De a mai informa Zemstva din judeţul Orhei că pentru restul învăţătorilor, care participă la agitaţia politică, trebuie organizate cursuri aparte, cu eforturile comune ale Zemstvelor Gubernială şi din judeţul Orhei, dar până atunci învăţătorii sunt obligaţi să înceapă anul şcolar de la 1 noiembrie, în limba română.

2. Chestiunea referitoare la alegerea reprezentanţilor în comitetele şcolare orăşeneşti şi judeţene să fie amânată până când Secţia Învăţământului Public nu va prezenta proiectul de administrare a şcolilor şi până la convocarea congresului gubernial al militanţilor din domeniul

---

[54] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 2, f. 1.
[55] *Ibidem*, f. 2.
[56] *Ibidem*, f. 7.
[57] O. Ghibu, *op. cit.*, p. 373.

învăţământului public, iniţiativa aparţinând membrului Comitetului Executiv, P.V. Erhan.

3. S-a luat hotărârea ca în clasa a II-a a şcolii de două clase (dvuhklasnâe), cu şase ani de studii, să continue predarea în limba rusă, dar cu condiţia să se studieze în mod obligatoriu limba română, ca obiect aparte.

4. Referitor la şcolile pedagogice (vtoroklasnâe) s-a hotărât: a) De a ruga Comitetul Executiv al Zemstvei Guberniale să ia în subordinea sa şcolile pedagogice; b) În Comisia pentru luarea în primire a Şcolii Pedagogice din Chişinău au fost aleşi Hammer şi Popescu; c) De a reorganiza şcolile pedagogice în seminare pedagogice naţionale.

5. În baza cererii depuse de Gheorghe E. Tofan, care a fost delegat la cursurile de la Bălţi, s-a permis de a i se elibera acestuia un număr necesar de manuale româneşti pentru a fi vândute cursiştilor[58].

La şedinţa din 29 septembrie 1917 a Comisiei Şcolare Moldoveneşti, preotul Constantin Parfeniev a propus de a ruga Zemstva să obţină prin demers 1 milion de ruble din sumele guvernamentale pentru necesităţile moldovenilor din Basarabia. În acelaşi timp, s-a convenit de a ruga Zemstva să ia măsuri eficiente spre a-i întoarce în patrie pe basarabenii angajaţi în România şi peste Nistru pentru a desfăşura o activitate cultural-instructivă în folosul moldovenilor. Ca măsură reală de a-i aduce în patrie pe basarabeni a fost recunoscută drept oportună părerea de a forma o comisie cu o asemenea misiune. Crearea acestei comisii a fost pusă pe seama preotului C. Parfeniev. S-a mai hotărât de a mai recomanda Zemstvei manuscrisul gramaticii româneşti al profesorului Axinte Frunză, originar din Basarabia, în calitate de manual pentru şcolile moldoveneşti. La fel a fost acceptată propunerea de a interpela Comitetul Executiv al Zemstvei din judeţul Orhei să răspundă câţi şi cine dintre învăţătorii din judeţul Orhei este atât de ocupat cu agitaţia politică şi alegerile în zemstvă şi în Adunarea Constituantă, încât nu poate să se prezinte la cursurile de limba română, care urmau să se deschidă în luna octombrie, la Chişinău[59].

Decizii ale Comisiei Şcolare Moldoveneşti de la 1 octombrie 1917:

1. De a-i adresa lui Gafenco rugămintea să se deplaseze la Iaşi pentru a aduce manuscrisul gramaticii lui Frunză spre a-l cunoaşte.

2. Luând în consideraţie că congresul clerului şi al mirenilor a opinat în mod categoric pentru introducerea obligatorie a limbii române în instituţiile de învăţământ teologic, s-a consimţit ca membrii Comisiei, delegaţi spre a se întâlni cu episcopul Gavriil, să fie doar informaţi şi să-şi coordoneze acţiunile în această privinţă.

3. Având în vedere situaţia critică a învăţătorilor din cauza achitării neregulate a salariilor, s-a decis să roage Comitetul Executiv al Zemstvei Guberniale să facă legătura cu comitele executive judeţene şi orăşeneşti în vederea salarizării urgente a tuturor învăţătorilor, inclusiv a învăţătorilor din

[58] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 2-2v.
[59] *Ibidem,* f. 5.

şcolile bisericeşti, care se află într-o situaţie incertă şi cea mai dificilă ca urmare a transferării lor dintr-o subordonare administrativă în alta.

4. A fost ascultat cu regret refuzul Ministerului Învăţământului Public al Rusiei şi al Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse cu privire la subvenţionarea organizării cursurilor de limba română pentru învăţătorii moldoveni. Comisia a adoptat hotărârea să protesteze împotriva acestui refuz şi să intervină pe lângă Guvernul Provizoriu al Rusiei pentru a-i aminti cât de nedrept a tratat Basarabia vechiul guvern, alocând cu mare zgârcenie pentru necesităţile învăţământului, deşi obţinea venituri colosale din Basarabia. Comisia consideră că guvernul revoluţionar este dator să corecteze vechea greşeală şi să repare nedreptatea seculară, reacţionând cu o mai mare cordialitate la nevoile vitale ale Basarabiei.

5. În ceea ce priveşte chestiunea referitoare la moşiile mănăstirilor de peste hotare a fost constituită o comisie compusă din preotul Constantin Parfeniev, M. I. Hammer şi Iustin Frăţiman, fiind împuternicită să expună în mod detaliat această chestiune sub aspect financiar şi juridic şi să elaboreze un proiect privind trecerea acestor moşii în gestiunea Zemstvei Guberniale pentru a le utiliza venitul în scopuri culturale şi filantropice[60].

Comisia Şcolară Moldovenească a realizat cu succes sarcina pusă în faţa ei de a organiza cea de-a doua serie de cursuri de limba română pentru învăţători, toată povara acestei sarcini fiind încredinţată unei subcomisii, din ai cărei componenţă au făcut parte Nicolae Alexandri, Teodor Neaga, Arventiev, Hammer, Gheorghe Tofan, Onisifor Ghibu şi Anton Crihan[61]. Ca rezultat al eforturilor depuse, cursurile de la Chişinău au început la 3 octombrie, iar cele de la Bălţi – la 5 octombrie 1917.

Supunând discuţiei, în şedinţa din 3 octombrie, telegrama expediată de Zemstva din judeţul Soroca despre organizarea în oraşul Soroca a unor cursuri separate de limba română pentru învăţătorii din judeţul Soroca, Comisia Şcolară Moldovenească a stabilit de a-i cere lui Pantelimon V. Erhan, membru al Comitetului Executiv al Zemstvei, să clarifice care sunt motivele ce au determinat Zemstva din judeţul Soroca să stăruie asupra unor cursuri aparte, independente faţă de cursurile din Chişinău şi Bălţi[62].

Fiind acceptată propunerea Zemstvei sorocene, cursurile din oraşul Soroca, organizate de Onisifor Ghibu, au fost inaugurate pe data de 15 octombrie 1917[63]. Cu prilejul deschiderii acestor cursuri, pe lângă Zemstva din judeţul Soroca a fost creată o comisie şcolară moldovenească. În curând, la 5 noiembrie 1917, o comisie similară a fost constituită şi pe lângă Zemstva din judeţul Bălţi[64].

În calea naţionalizării şcolii basarabene nu conteneau să apară impedimente antinaţionale. Bunăoară, Comisiei i-a devenit cunoscut că locuitorii moldoveni din Buiucani, suburbie a Chişinăului, erau dispuşi

---

[60] *Ibidem,* f. 5-6.
[61] „Şcoala Moldovenească”, 1918, nr. 5-6, p. 189.
[62] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 6.
[63] **„**Şcoala Moldovenească”, 1918, nr. 5-6, p. 199.
[64] *Ibidem,* p. 232-233.

împotriva şcolii moldoveneşti, din care motiv Comisia a decis, la aceeaşi şedinţă de la 3 octombrie, să solicite Comitetului Moldovenesc Central de deputaţi ai soldaţilor şi ofiţerilor să clarifice la faţa locului de unde provine agitaţia împotriva şcolii moldoveneşti[65].

Tot la 3 octombrie s-a convenit de a o coopta în calitate de membră a Comisiei pe învăţătoarea Bocănescu[66].

La şedinţa de la 15 octombrie 1917, prezidată de Nicolae N. Alexandri, au fost prezenţi G. Ciubuc, P. V. Arventiev, Ioan I. Scodigor[67], Anton Crihan, M. Hammer, Nicolae Popovschi, Antonina Gavriliţă, Gheorghe Tofan, Romulus Cioflec şi Ovid Ţopa (ultimii trei cu vot consultativ), funcţia de secretar fiind exercitată de Vasile Harea[68].

Vasile Harea a raportat celor prezenţi despre răspunsurile care parveneau din partea liceelor la interpelarea Secţiei Învăţământului Public referitor la numărul elevilor care doreau să studieze limba română. Ioan Scodigor a declarat că la Institutul Pedagogic au manifestat dorinţa de a studia limba română 19 persoane. Privitor la acest subiect Comisia a adoptat următoarea rezoluţie: ,,Având în vedere faptul că, potrivit deciziilor şedinţelor anterioare, a fost instituită o subcomisie care a trebuit să prezinte programa de predare a limbii moldoveneşti în licee şi, în plus, deoarece Comisia nu dispune de informaţii exacte cu privire la profesorii care pot preda în instituţiile de învăţământ mediu, este necesar de a amâna discuţia acestei chestiuni până când nu vor fi primite răspunsurile de la toate instituţiile de învăţământ mediu şi nu vor fi acumulate date mai ample despre profesorii existenţi. Totodată, subcomisia sus-menţionată este rugată să prezinte în scurtă vreme, pe cât e posibil, programa de predare a limbii moldoveneşti”[69].

Vasile Harea a mai informat asistenţa că, ,,examinând procesele-verbale dresate pe tot parcursul activităţii Comisiei, el a dat de multe hotărâri, care se exclud unele pe altele. Aceasta se întâmplă din cauza că membrii comisiei nu frecventează regulat şedinţele comisiei. De aceea el a cerut să fie abordată această problemă şi, în genere, să se discute asupra măsurilor ce urmează a fi luate în vederea reorganizării comisiei şi reglementării activităţii ei. După un schimb viu de păreri adunarea a adoptat următoarele propuneri ale lui N. A. Popovschi: 1. Comisia trebuie să aibă un preşedinte şi doi vicepreşedinţi. 2. Şedinţele comisiei pot să se desfăşoare doar în cazul prezidării ei de preşedinte sau de unul dintre vicepreşedinţi, în prezenţa a nu mai puţin de o treime din numărul total al membrilor comisiei, inclusiv preşedintele sau suplinitorul acestuia şi secretarul. Procesele-verbale trebuie să fie semnate de către toţi membrii prezenţi la şedinţă. Fără respectarea acestor condiţii deciziile sunt considerate nule. 3.

---

[65] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 6.

[66] *Ibidem*.

[67] Ioan I. Scodigor avea studii universitare, fiind profesor de matematică. Timp de doi ani a activat în Rusia, iar din 1914 – în Basarabia (**ANRM**, Fond 1.862, inv. 23, dos. 2, f. 189v).

[68] **ANRM**, Fond 65, inv. 1, dos. 2.204, f. 3.

[69] *Ibidem*.

De a coopta în comisie învăţători din şcolile primare. 4. Nici o măsură, care se referă la activitatea de luminare printre moldoveni şi, mai cu seamă, este legată de întrebuinţarea banilor acordaţi de zemstvă, nu poate fi aprobată şi realizată exceptând comisia”[70].

Trecând la dezbateri cu privire la aplicarea acestor propuneri, adunarea i-a ales în calitate de vicepreşedinţi ai Comisiei pe Nicolae N. Alexandri şi Teodor I. Neaga. Referitor la problema cvorumului s-a decis să se clarifice cine este membru activ al Comisiei şi cine are vot consultativ. În acest sens s-a mai hotărât ca toţi membrii cu drept de vot, cu excepţia celor prezenţi la şedinţă (din 15 octombrie), care s-au angajat să frecventeze şedinţele Comisiei, să fie întrebaţi dacă binevoiesc să activeze în continuare în Comisie sau preferă să rămână doar membri cu vot consultativ. Totodată, avându-se în vedere că membrii Comisiei Pavel Gh. Gore şi Gheorghe Şt. Gonata au refuzat să participe la activitatea ei, preotul Vasile Guma nu a fost prezent la nici o şedinţă, iar I.S. Goian s-a mutat în alt oraş, adunarea i-a considerat excluşi din componenţa Comisiei[71].

În acest context a fost acceptată propunerea de a-i coopta ca membri cu vot deliberativ pe Pan. Halippa, Vasile Harea, Vasile Ghenzul, Corobceanu, P. S. Panteleev, profesor la Liceul nr. 1, şi Alexandru I. Oatu, profesor la Şcoala Reală din Chişinău, în cazul dacă persoanele respective aveau să consimtă această invitaţie.

Deoarece Ştefan N. Ciobanu a renunţat la funcţia de şef al Comisiei Şcolare, membrii prezenţi la această şedinţă din 15 octombrie 1917 l-au ales în locul lui pe Ioan I. Scodigor[72].

Şedinţa din 20 octombrie 1917 a Comisiei Şcolare Moldoveneşti, prezidată de Vladimir C. Herţa, s-a desfăşurat în prezenţa membrilor ei arhimandritul Gurie, Nicolae Alexandri, Constantin V. Popescu, P. V. Arventiev, Ioan I. Scodigor, G. Ciubuc, Antonina E. Gavriliţă, Gheorge Tofan, Romulus Cioflec şi Ovid Ţopa (ultimii trei cu acelaşi vot consultativ), fiind de faţă şi secretarul Vasile Harea[73]. În cadrul şedinţei au fost dezbătute următoarele chestiuni:

1. Lectorii de la cursurile pentru învăţătorii moldoveni au ridicat problema de a prelungi durata cursurilor, deoarece, pe de o parte, termenul de o lună nu este suficient pentru pregătirea învăţătorilor, iar, pe de altă parte, mulţi învăţători au sosit cu întârziere. În plus, una dintre grupe a început studiile abia de la 14 octombrie. Considerând-o motivată cererea lectorilor, membrii Comisiei au decis să prelungească cursurile deschise în oraşul Chişinău până la 10 octombrie.

2. La propunerea lui Vladimir Herţa, membrii Comisiei au abordat chestiunea cu privire la modalitatea de supunere a învăţătorilor unui control pentru a verifica dacă aceştia, după ce au frecventat cursurile, predau în limba română. Luându-se în consideraţie caracterul complicat al problemei,

---

[70] *Ibidem,* f. 3-3v.
[71] *Ibidem,* f. 3v-4.
[72] *Ibidem,* f. 4.
[73] *Ibidem,* f. 2.

s-a considerat necesar în mod principial de a funda temporar instituţia instructorilor pentru şcolile moldoveneşti. În vederea elaborării proiectului de statut privitor la instructorii sus-menţionaţi şi a devizului de cheltuieli privind întreţinerea acestora a fost constituită o subcomisie din următoarele persoane: Nicolae A. Popovschi, Nicolae N. Alexandri, Constantin V. Popescu, M. I. Hammer, Ioan I. Scodogor, Teodor I. Neaga şi P. V. Arventiev. Subcomisiei instituite i s-a dat misiunea să prezinte proiectul în cauză la şedinţa următoare, preconizată pentru ziua de duminică, 22 octombrie.

3. Preşedintele Comisiei le-a cerut celor prezenţi să supună discuţiei şi chestiunea privind organizarea unei noi serii de cursuri de limba română, din moment ce până la acea oră doar un număr de până la 800 de învăţători au audiat cursurile. După un schimb animat şi lung de păreri, membrii prezenţi s-au pronunţat astfel: a). Pentru necesitatea de a deschide o nouă serie de cursuri, începând cu data de 15 noiembrie 1917. b). Pentru luarea celor mai energice măsuri în scopul promovării principiului naţionalizării în cadrul şcolii medii.

4. Fiind ascultat referatul despre desfăşurarea cursurilor de la Bălţi, supus atenţiei de către Liviu Marian, directorul acestor cursuri, Comisia a aprobat referatul, inclusiv următoarele propuneri expuse în el: a). De a prelungi cursurile de la Bălţi până la 8 noiembrie 1917; b). De a recomanda Secţiei Învăţământului Public a Zemstvei din judeţul Bălţi să organizeze o comisie şcolară moldovenească; c). Consiliul Pedagogic al cursurilor să funcţioneze până la încheierea cursurilor în calitate de comisie de examinare pentru învăţătorii care, neavând posibilitatea să asiste la cursuri, pot să se pregătească în mod independent pentru a susţine examenele de obţinere a titlului de învăţător al şcolii moldoveneşti; d). Nici o organizaţie locală, dacă nu are contact cu şcoala moldovenească, nu poate să intervină în modul de predare la cursuri. Consiliul Pedagogic al cursurilor este autonom în privinţa chestiunilor cu caracter pedagogic; e). Directorului cursurilor să i se atribuie o recompensă de 150 de ruble pe lună, iar recompensa lectorilor să fie aceeaşi ca şi al lectorilor de la cursurile din Chişinău.

5. Au fost aprobate cheltuielile suportate de către preotul Mihail Berezovschi, lector de cânt moldovenesc la cursuri, pentru cumpărarea articolelor de notaţie muzicală[74].

Comisia Şcolară Moldovenească întreprindea măsuri concrete în vederea introducerii limbii române ca obiect de predare în instituţiile de învăţământ mediu. Prin adresa din 26 octombrie 1917, direcţia Seminarului Pedagogic de Fete din Chişinău, subordonat Circumscripţiei de Învăţământ Odesa, a informat Comisia Şcolară Moldovenească de pe lângă Comitetul Executiv al Zemstvei Guberniale a Basarabiei că în cadrul şedinţei din 23 octombrie, Consiliul Pedagogic al seminarului, împreună cu reprezentantul Comisiei Şcolare Moldoveneşti, a examinat chestiunea cu privire la

[74] *Ibidem,* f. 2, 7.

introducerea în seminar a predării limbii române (*moldavologiei*[75], precum este notat în sursă) şi a decis să repartizeze pentru această materie de studiu 6 ore pe săptămână[76].

Cu puţin timp mai înainte, la 23 octombrie, directorul Institutului Pedagogic din Chişinău a comunicat Secţiei Învăţământului Public a Zemstvei Guberniale a Basarabiei că pentru examinarea în comun a măsurilor ce urmau a fi luate în vederea introducerii în această instituţie pedagogică a predării limbii române („moldoveneşti") a fost stabilită ziua de 25 octombrie[77].

În luna noiembrie 1917, Comisia Şcolară Moldovenească a întărit instrucţiile şi programele de învăţământ prevăzute pentru două tipuri de şcoli primare ale sistemului rusesc de instruire: la 14 noiembrie – pentru şcolile de o singură clasă (*odnoklasnâe*), iar la 19 noiembrie – pentru şcolile de două clase (*dvuhklasnâe*)[78].

Comisia Şcolară Moldovenească a întreprins un demers pe lângă Comitetul Executiv al Zemstvei Guberniale a Basarabiei să i se aloce, pe durata de patru luni ale anului de studiu, suma de 28.000 de ruble, necesară pentru naţionalizarea şcolilor şi organizarea statelor formate din 18 instructori şcolari judeţeni. Intervenţii similare au întreprins Comisia Şcolară Ucraineană, spre a-i aloca 8 000 de ruble pentru salarizarea a cinci instructori şcolari, şi Comisia Şcolară Evreiască, care a solicitat să i se acorde 6 400 de ruble pentru patru instructori şcolari. Prin decizia din 29 noiembrie 1917, Comitetul Executiv al Zemstvei Guberniale a Basarabiei a satisfăcut cererile acestor comisii naţionale[79].

La 18 decembrie 1917, Secţia Învăţământului Public a Zemstvei Guberniale a Basarabiei a înştiinţat Consiliul Pedagogic al Şcolii Reale din Chişinău despre următoarea rezoluţie a Comisiei Şcolare Moldoveneşti, adoptată la 3 decembrie, cu privire la predarea limbii române în şcolile secundare: „Având în vedere că majoritatea covârşitoare a populaţiei Basarabiei o constituie moldovenii şi în deplină concordanţă cu dispoziţia Guvernului Provizoriu privitoare la drepturile popoarelor de a studia în şcoală în limba maternă, Comisia a decis să ceară consiliilor pedagogice ale instituţiilor de învăţământ mediu, unde este introdusă moldavologia, să accepte şi să traducă în viaţă, exercitându-şi în continuare drepturile sale autonome, următoarele măsuri privind predarea la nivelul cuvenit a moldavologiei: 1. Limba moldovenească să fie învăţată în mod obligatoriu de către toţi elevii moldoveni din toate clasele. 2. Notele de apreciere a cunoştinţelor la limba moldovenească trebuiesc introduse în atestatele elevilor ca şi notele obţinute la alte obiecte. 3. Pentru studierea limbii moldoveneşti să fie prevăzute în orarul lecţiilor un număr de ore egal cu cele

---

[75] În ruseşte *moldavovedenie*.

[76] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 2, f. 4.

[77] *Ibidem,* f. 5.

[78] Instrucţiile şi programele sunt reproduse în revista „Şcoala Moldovenească", 1918, nr. 5-6, p. 142-162.

[79] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 13.

pentru învăţarea limbii ruse. 4. În procesul întocmirii orarului lecţiilor este necesar de a acorda limbii moldoveneşti inclusiv primele ore, dar nu numai pe cele de la urmă, când elevii sunt foarte obosiţi după cinci ore de studii şi, pe deasupra, adesea se întâmplă să fie distraşi de către elevii care au terminat lecţiile”[80]. Rezoluţia este semnată de Ioan Scodigor, în calitate de şef, şi G. Bogos, în calitate de secretar (ultimul a semnat cu litere latine).

Concomitent, Comisia Şcolară Moldovenească a întocmit o listă de candidaţi pe care i-a recomandat pentru a fi profesori de limba română în instituţiile respective. Lista cuprindea numele doar a două persoane supuse Rusiei, care erau basarabeni, acestea fiind C. Frăţiman, absolvent al Academiei Teologice din Sankt Petersburg, şi Pantelimon Halippa, absolvent al Universităţii din Iaşi. Restul persoanelor enumerate făceau parte din rândul refugiaţilor ardeleni, bucovineni şi regăţeni, şi anume: R. Cioflec, O. Ghibu, A. Banciu, I Mateiu, O. Ţopa, G. Tofan, L. Marian, doamna Vasiliu, M. Baciu, N. Palamar, D. Logigan, D. Lupan, Bunea, Mardan, P. Haneş, P. Ştefănescu, G. D. Constantinescu, E. D. Constantinescu, Bornemisa şi I. Agârbiceanu, toţi cu studii universitare, cu excepţia doamnei Vasiliu, care urmase trei ani de universitate[81].

După formarea de către Sfatul Ţării, la 19 ianuarie 1918, al celui de-al doilea Consiliu al Directorilor Generali al Republicii Moldoveneşti (la 24 ianuarie 1918, în conformitate cu declaraţia de independenţă a Republicii Moldoveneşti, i s-a modificat denumirea în Consiliul de Miniştri al Republicii Moldoveneşti), condus de Daniel Ciugureanu, Comisia Şcolară Moldovenească a fost trecută de sub tutela Zemstvei Guberniale a Basarabiei sub cea a Ministerului Învăţământului Public al acestui guvern basarabean. În acest timp, membrii cu vot deliberativ ai Comisiei erau: N. N. Alexandri, T. Ioncu, P. Grosu, profesorii Arvinte, Hammer, Erhan, Efodie, Macovei, Mizinschi, Oatu, Popescu, Pintilie, Popovschi, Scodigor, Hartia, Ciubuc, Frăţiman, doamnele Alistar, Botezatu, Matcovschi, domnişoarele R. Arvinte, A. Bocănescu, A. Gavriliţă, preoţii Bejan, Gobjilă, Gurie, Ignatie, Partenie, Popovici, în calitate de reprezentanţi ai militarilor Cojocaru, Codreanu, Crihan, Buzdugan, Gh. Tudor, din partea cooperatorilor Ghenzul, Gropa, Chiorăscu, Lungu, delegatul Societăţii Învăţătorilor din judeţul Chişinău Cocear. Membri cu vot consultativ: profesorii transilvăneni şi bucovineni O. Ghibu, G. Tofan, R. Cioflec şi O. Ţopa[82].

Instituţiile de învăţământ executau dispoziţiile Comisiei Şcolare Moldoveneşti. Prin adresa din 14 februarie 1918, inspectorul Şcolii Primare Superioare nr. 2 din Chişinău anunţa Comisia Şcolară Moldovenească că, „pentru a îndeplini decizia Comisiei Şcolare Moldoveneşti privind repartizarea a trei ore săptămânal, în fiecare clasă, pentru studierea limbii moldoveneşti, este necesar să fie desemnat încă un profesor de

[80] **ANRM**, Fond 1.862, inv. 22, dos. 572, f. 48. Rezoluţia respectivă este publicată în versiune românească, cu o simplificare într-un loc a textului, în ziarul „Cuvânt Moldovenesc” din 25 decembrie 1917 (reprodus în Şt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 135-136).

[81] **ANRM**, Fond 1.862, inv. 22, dos. 572, f. 55.

[82] „Şcoala Moldovenească”, 1918, nr. 5-6, p. 232.

moldavologie, deoarece Em. Iliuţă, fiind împovărat de lecţii, poate să ia doar 8-10 ore", din care motiv a rugat să fie numit de urgenţă încă un profesor de limba română[83].

La 14 februarie 1918, prin intermediul *Sfatului Ţării* – organul legislativului basarabean, care, iniţial, apărea doar în ruseşte – G. Bogos, secretarul Comisiei Şcolare Moldoveneşti, a informat publicul larg despre următoarele: „Comisia Şcolară Moldovenească de pe lângă Ministerul Învăţământului Public a pus pe primul plan chestiunea cu privire la asigurarea, începând cu noul an şcolar, a procesului de naţionalizare a şcolii primare şi medii moldoveneşti din Republica Moldovenească cu numărul necesar de manuale moldoveneşti, adaptate la spiritul şi nivelul de dezvoltare al moldovenilor din Basarabia. Comisia a decis să încredinţeze această misiune pedagogilor care sunt devotaţi cauzei naţionalizării", instituind în acest scop o comisie. „Persoanelor alese le-a fost trasată sarcina să găsească manualele care există pe loc şi în România şi, apoi, să adapteze tot materialul la cerinţele noii şcoli democratice moldoveneşti. Comisia a fost constituită din cinci persoane, care au distribuit între ele materiile de învăţământ ale şcolii primare şi medii după specialităţi". Prin vot secret au fost aleşi în calitate de membri ai comisiei create: Gheorghe E. Tofan, Constantin Popescu, arhimandritul Gurie Grosu, P. S. Panteleev şi I. I. Macoveev[84].

În acest timp, limba română devenise obiect de studiu nu numai în şcoală, dar şi pentru funcţionari. La 4 martie 1918, Comisia Şcolară Moldovenească i-a adus la cunoştinţă şefului Departamentului Sanitar, Gh. Tudor: „În şedinţa sa din 14 februarie a. c., Comisia Şcolară Moldovenească de pe lângă Ministerul Învăţământului Public a soluţionat solicitarea D-voastră de a permite deschiderea pe cont propriu cursuri serale de limbă moldovenească pentru funcţionarii Departamentului pe care îl conduceţi şi pentru alţii, numindu-l ca lector pe V. Semachi din Bucovina. A fost luată în vedre şi rugămintea D-voastră referitoare la programa după care cursiştii pot fi supuşi unui examen pentru a le acorda o diplomă corespunzătoare de audiere a cursurilor". Concomitent, Gh. Tudor mai era înştiinţat că Ministerul Învăţământului Public, prin hotărârea din 23 februarie, a permis deschiderea cursurilor serale de studiere a limbii române în cadrul acestui departament[85].

La adresa din 16 martie 1918, expediată Ministerului Învăţământului Public al Republicii Moldoveneşti, Comisia Şcolară Moldovenească a anexat extrasul din procesul-verbal al şedinţei sale din 7 martie 1918 (redactat în ruseşte), în care se menţionează: „Având în vedere că în 1918, studierea limbii moldoveneşti în şcolile medii şi şcolile primare superioare din oraşul Chişinău a început nesimultan, în prezenţa a mai multor profesori cu diverse metode de predare, Comisia Şcolară Moldovenească, preocupată atât de problemele ce ţin de organizarea mai bună a predării, cât şi de punerea la

---

[83] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 2, f. 14.
[84] *Сфатул Цэрий* din 14 februarie 1918, nr. 34, p. 1.
[85] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 5, f. 7.

punct a unităţii programelor, în cadrul şedinţei sale din 21 februarie a hotărât să-l roage pe dl. Tofan să-i adune pe domnii profesori de limba moldovenească cu scopul de a lămuri posibilitatea stabilirii unei unităţi în sistemul de predare şi de a elabora programe pentru anul curent. Raportorul Tofan a făcut cunoscut că profesorii de limba moldovenească, examinând propunerea Comisiei, au elaborat pentru anul curent programe pentru şcolile medii, şcolile primare superioare şi cursuri particulare”[86]. Alăturând la adresă şi programele elaborate, Comisia Şcolară Moldovenească a solicitat ministerului să le aprobe. Textul programelor, tipărit cu litere latine, pe o singură pagină, era intitulat astfel: *Programă a limbii româneşti pentru şcolile secundare şi cursurile de adulţi*. Programa consta din două subdiviziuni: 1. Secţia celor care nu ştiu româneşte. 2. Secţia celor care ştiu româneşte[87].

După Romulus Cioflec, Comisia Şcolară Moldovenească a activat în decurs de 10 luni[88].

Aşadar, înfruntând consecinţele politicii ţariste de deznaţionalizare a Basarabiei, rezistând în faţa opoziţiei şovine manifestată de elementele proruse, corectându-şi, totodată, propriile greşeli comise pe parcursul activităţii sale, Comisia Şcolară Moldovenească a depus eforturi susţinute pentru a traduce în viaţă un obiectiv de importanţă vitală al mişcării de eliberare naţională al românilor basarabeni din perioada 1917-1918, şi anume: naţionalizarea sistemului de învăţământ din provincia românească dintre Prut şi Nistru, după 106 ani de dominaţie imperială rusă.

[86] **ANRM**, Fond 2.108, inv. 1, dos. 1, f. 57.
[87] *Ibidem,* f. 58.
[88] L. Donici, R. Cioflec, *op. cit.*, p. 254.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 242-252

Ioan LĂCĂTUŞU

REALITĂŢI DIN BASARABIA INTERBELICĂ OGLINDITE ÎN DOCUMENTELE ŞI PUBLICAŢIILE DEŢINUTE DE CĂTRE DIRECŢIA JUDEŢEANĂ COVASNA A ARHIVELOR NAŢIONALE

După Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, Transilvania, la fel ca şi surorile ei Basarabia şi Bucovina, au fost integrate organic în cadrul Regatului Românei. Documetele deţinute de către Direcţia Judeţeană Covasna a Arhivelor Naţionale pun în evidenţă procesul, de multe ori complex şi anevoios, de unificare legislativă, administrativă, instituţională, culturală, economică şi socială a provinciilor istorice reunite cu patria mamă.

Un prim grup de documente se referă la paşii făcuţi pentru cunoşterea şi aplicarea „aqisului" românesc, crearea filialelor locale ale instituţiilor fundamentale ale statului (prefecturi, armată, poliţie, jandarmerie) ş. a. şi cele ale admnistraţiei publice locale (alegerea şi funcţionarea consiliilor locale şi ale primăriilor), integrarea în viaţa naţională bisericească, culturală şi în sisitemul unitar al învăţământului românesc. Nu lipsesc documentele privind rezolvarea numeroaselor probleme referitoare la cetăţenie, refugiaţi, stare civilă, proprietate şi foarte multe referitoare la solidaritatea naţională, concretizată prin ajutoarea unor comunităţi, instituţii şi persoane aflate în situaţii deosebit de critice, ca urmare a unor calamităţi naturale, sau a situaţiilor moştenite de la vechea administraţie.

Aspecte generale

În ianuarie 1922, subprefectul judeţului Treiscaune, printr-o circulară, trimite tuturor primăriilor din judeţ, ordinul Subsecretarului de Stat, din cadrul Ministerului de Interne, referitor la facilitarea reîntoarcerii în ţară a românilor originari din Basarabia şi Bucovina. Deoarece s-au înregistrat întârzieri în soluţionarea cererilor respective, în document se spune: „Majoritatea pesoanelor care cer învoirea de a se întoarce în ţară, sunt lipsite de mijloace, unele sunt împovărate de familii, altele sunt invalide de război, sau se întorc dintr-o lungă captivitate. În aceste condiţii, fie că

răspunsul ar fi sau nu favorabil, este absolut necesar a nu se lăsa în nesiguranţă situaţiunea lor”[1].

Prefectura jud. Treiscaune trimite, în 2 noiembrie 1922, o copie către toţi primpretorii şi primarii de oraşe, după ordinul Ministerului de Război, referitor la obligaţiile ofiţerilor de rezervă din Transilvania şi Basarabia. Pornind de la unele deficienţe apărute în comunicarea ordinelor de concentrarea trimise ofiţerilor de rezervă din cele două provincii istorice revenite la ţara- mamă, se solicită conducerilor autorităţilor publice locale, să ia măsuri pentru eliminarea abaterilor semnalate, în caz contrar, se spune în documentul menţioant „vom fi nevoiţi a lua măsuri severe asupra celor vinovaţi”[2].

O problemă deosebită a administraţiei publice locale, din noile provincii unite cu Ţara, o constituia învăţarea limbii române de către toţi funcţionarii publici. Din multitudinea demersurilor întreprinse în acest sens, redăm Ordinul circular al Ministerului de Interne, Direcţiunea Personalului şi Contenciosului, trimis în 20 mai 1924, tuturor prefecturilor judeţene din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş, Basarabia şi Bucovina, care conţinea prevederi referitoare la examinarea funcţionarilor de stat, privind cunoaşterea de către aceştia a limbii române[3].

Direcţia Administraţiei Generale a Contenciosului şi Statisticii, din cadrul Ministerului de Interne, prin adresa nr. 11374, din 23 mai 1927, comunică primarului din Sf. Gheorghe, informaţii referitoare la o apariţie editorială de larg interes: „În urma dispoziţiilor Domnului General Averescu, Preşedintele Consiliului de Miniştri – se spune în documentul amintit – s-a imprimat alăturata lucrare intitulată „Basarabia şi relaţiunile româno-ruse”, din care vi se trimite un exemplar, rugându-vă să binevoiţi a lua cunoştinţă şi a o păstra în arhiva acestei primării” [4].

Prin circulara emisă în data de 27 aprilie 1928, „primarul comunei urbane reşedinţă de judeţ Sfântu Gheorghe, în conformitatea cu ordinul Dlui prefect nr. 6.374 / 1928 invită pe membrii delegaţiei permanente şi funcţionarii primăriei mai jos notaţi, ca Duminică 29 Aprilie 1928, orele 10 ½ să se prezinte la primăria comunală, de unde vom pleca în corpore la serviciul religios ce se va oficia la Biserica Ort. Române cu ocazia Aniversării Unirii Basarabiei cu patria mamă”[5]. Urmează tabelul nominal cu semnăturile ologrefe a celor peste 20 de persoane invitate să participe la marcarea a 10 ani de la unirea Basarabiei cu România.

În anul 1929, Prefectura judeţului Treiscaune, prin Serviciul Administrativ, trasmite „Dlor Pretori, Primari ai oraşelor şi Brigăzii de siguranţă”, copia ordinului Ministrului de Interne, Direcţia Generală a poliţiei nr. 55.729 / din 2 septembrie 1929, „spre luare la cunoştinţă şi

---

[1] Direcţia Judeţeană Covasna a Arhivelor Naţionale (**DJCAN**), Fond Primăria Sfântu Gheorghe, dos. 165 / 1922, p. 1.

[2] *Ibidem*, dos. 6.594 / 1922, p. 1.

[3] *Ibidem*, dos. 3.449 / 1924, p. 1.

[4] *Ibidem*, dos. 3.474 / 1927, p. 1.

[5] *Ibidem*, Dos. 2.930 / 1928, p. 1.

conformare". În documentul menţionat, se spune: „Asociaţiunea Culturală „Astra Basarabeană" printr-un memoriu adresat Miniasterului de Interne, arată starea de spirit îngrijorătoare din Basarabia provacată mai cu seamă prin propaganda rusească (monarhistă sau sovietică) desfăşurată de către trupele de artişti străini (ruşi şi evrei) care urmăresc în mod manifest, înăbuşirea conştiinţei naţionale româneşti de abia redeşteptată în sufletele locuitorilor din teritorile noi alipite.

Pentru a se pune stavilă acestei acţiuni anti-naţionale, vă rugăm să binevoiţi a lua imediat măsuri, pentru ca toate trupele de artişti străini, aparţinând oricărei naţionalităţi, odată cu cererile de intrare în ţară şi pentru acordarea de termene sau autorizaţiuni de a se da reprezentaţii, vor trebui să prezinte în prealabil: 1. Ligitimaţiuni individuale pentru orice artist de supuţenie străină, cu detalii asupra situaţiunii fiecăruia; 2. Împresarul va prezenta repertoriu întreg al pieselor pe care vor voi să le joace, sau repertoriu muzical; 3. Va indica precis fiecare localitate în care doreşte a da reprezentaţiuni. Cererile astfel întocmite vor fi înaintate Ministerului de Interne (Direcţiunea Siguranţei Generale) care va aviza asupra fiecărui caz în parte, după ce se va lua în prealabil şi avizul Misterului Artei"[6]. Problemele propagandei şi a acţiunilor de promovare a ideilor bolşevice, dar şi cele ale prevenirii şi combaterii acestor acţini, se regăsesc în mai multe documente.

Aspecte ale solidarităţii naţionale

O categorie însemnată de documnete sunt cele care se referă la sprijinirea unor comunităţi şi instituţii din Basarabia, aflate în situaţii deosebit de critice. Astefel, Subsecretarul de Stat de la Ministerul de Interne, Gheorghe Tătărăscu, în 20 noiembrie 1925, trimite tuturor primarilor oraşelor din întrega ţară, următoarea circulară: „O secetă cumplită a distrus şi în anul cesta câmpiile Basarabiei, în unele locuri din acest ţinut flagelul se bata pentru a treia oară, lăsând în urmă, lipsa, nevoia şi deznădejdea. Faţă de întinderea şi intensitatea calamităţii ce ameninţă o întreagă provincie, Guvernul a luat din primul ceas măsurile necesare pentru a veni în ajutorul populaţiei aşa de greu încercate, dar aceste măsuri nu vor putea numai în parte să înlăture urmările dureroase ale lipsurilor. Acţiunea de întrajutorare trebuie intensificată, de aceea punând la contribuţie ofertele făcute spontan de diferite comune rurale care au acordat diferite sume pentru populaţia basarabeană, ministerul a hotărât că este oportun să cheme toate comunele din ţară, la această operă menite să înlăture atâtea suferinţi şi totodată să constitue o puternică manifestare de solidaritate naţională. De aceea vă rog să binevoiţi cu cea mai mare urgenţă a lua măsurile necesare ca să se acorde din partea acelui oraş din fondul pentru deschiderea de credite alocate în bugetul local în anul în curs, prin deschiderea de credit cu forme legale a unei sume destinate să constituie fondul de ajutor al comunelor pentru Basarabia. După ce se va obţine aprobarea creditului din partea

[6] *Ibidem*, dos. 7.086 / 1929, p. 1.

ministerului, suma acordată se va consemna de urgenţă la dispoziţia ministerului de interne, iar recipisa se va înainta neînterziat acestui minister, direcţia contabilităţii". Răspunzând acestei solicităţi, Consiliul oraşului Sf. Gheorghe, în şedinţa sa din 27 iulie 1925 a hotărât acordarea unui ajutor de 25.000 de lei destinat ajutorarae populaţiei din Basarabia"[7].

Într-o scrisoare de răspuns, la o lată solicitare de acest fel, din 20 februarie 1926, prin care se adresa rugămintea de efectuare a unei colecte în vederea ajutorării familiilor sărace din comuna Vişinovca, din Basarabia, se spune: „Având în vedere că, colecta pe teritoriul oraşului nu a dat nici un rezultat, Consiliul oraşului Sf. Gheorghe, hotărăşte acordarea unui ajutor de 500 de lei, Comitetului pentru ajutorarea famililor sărace din comuna Vişinovca, din suma disponibilă în bugetul pe anul 1926 pentru ajutorarea sărace"[8].

Comitetul pentru ajutorarea săracilor, de pe lângă Primăria municipiului Cetatea Albă, trimite Primăriei oraşului Sf. Gheorghe, judeţul Trescaune, în 22 noembrie 1928, următorul Apel: „Comitetul pentru ajutorarea săracilor, constituit pe lângă Primăria municipiului Cetatea Albă, aduce la cunoştinţa cetăţenilor Ţării, că Ministerul Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, cu ordinul nr. 55.428 din 7 noiembrie a. c., a autorizat strângerea fondurilor necesare în scopul ajutorării săracilor, prin 600 liste de subscripţii, care vor circula în cuprinsul întegii Ţări, timp de un an, adică până la 15 Noembrie 1929.

Este impresionant, sfâşietor de dureros tabloul celor lipsiţi şi de ultima bucăţică de pâine, care îşi cerşesc la colţuri de stradă dreptul la viaţă. Ne adresăm către toţi fii ţării, cu iubire de semeni, ca să contribue cu puţinul ce-l au, pentru slavarea unor muribunzi. Răspundeţi grabnic şi cu toată încrederea apelului ce vi-l facem. Conţtiinţa îndeplinirii unei îndatorii umane şi recunoştinţa celor în suferinţă, va fi răsplata ajutorului.

După terminarea subscipţiunii, veţi binevoi a dispune încheierea listei alăturate de subscriăţii, sub semnătura proprie a D-vs, certificând valoarea totală a sumelor încasate, sau specificarea obiectelor adunate, după care ne veţi înainta pe adresa Primăriei municipiului Cetatea Albă, sumele sau obiectele adunate"[9].

Un Memoriu asemănător a primit Primăria oraşului Sf. Gheorghe, în acelaşi an, de la Comitetul orăşenesc pentru ajutorarea înfometaţilor, de pe lângă Primăria oraşului Tighina, prin care se solicită sprijin pentru ajutorarea sinistraţilor afectaţi de foamete[10]. Asemenea solicitări erau transmise tuturor primării lor din ţară, o bună parte dintre ele fiind onorate, o altă parte nu. Dar importantă rămâne întărirea sentimentului de frăţietate, de membrii ai aceleaşi mari familii româneşti.

---

[7] *Ibidem*, dos. 7.735 / 1925, p. 1-10.
[8] *Ibidem*, dos. 2.354 / 1926, p. 15.
[9] *Ibidem*, dos. 147 / 1929, p. 1.
[10] *Ibidem*, dos. 662 / 1930, p. 1.

Solidaritate şi colaborare pe linie culturală

Aşa după cum am arătata, deoarece solicitările de sprijin, depăşeau uneori posibilităţile locale, sau nu reuşeau să trezească interesul tuturor cetăţenilor din localităţile unde acestea ajungeau, nu toate erau soluţionate pozitiv. Într-o asemenea situaţie, s-a aflat viceprimarul oraşului Sf. Gheorghe, care a reuşit cu greu să colecteze fonduri necesare „restaurării biseicii cu hramul „Sfântul Alexandru", din Cetatea lui Ştefan cel Mare Hotin". În final, în 4 ianuarie 1923, raportează că a putut să colecteze doar suma de 118 lei[11].

Printr-un ordin circular al Ministerului Cultelor şi Artelor, transmis prefecţilor, primarilor şi inspectorilor administrativ de siguranţă şi de poliţie, este comunicat modul de organizare şi funcţionarea celor 3 noi inspectorate ale artelor înfiinţate în provinciile unite cu Ţara, inclusiv deci şi la Chişinău[12].

Stareţul „Sfântului Schit Rugi, jud. Soroca, se adresează primarului din oraşul „Sepsi Sân-Gheorghiu, jud. Treiscaune", în 15 ianuarie 1925, cu următoarea solicitare: Vă este cunoscută însemnătatea istorică ce o reprezintă cu schitul Rugi, aşezat chiar în amlul Nistrului, vorbind prin slovele săpate în piatră de existenţa şi dreptul de proprietate a neamului românesc pe la 1777. Vă este cunoscut şi ruina, în care zace, şi parcă o minune ni l-a păstrat până acum. În dorinţa ce o avem de a reface acest odor naţional, şo alungi existenţa acestei tari dovezi prin veacuri înainte, am apelat şi apelăm la toţi cei iubitori de neamul nostru, să ne dea ajutorul în scopul arătat.

De aceea respectos venim a vă ruga şi pe D-voastră, a dispune să ni se acorde o sumă, cu care pe lângă altele de la alţi binevoitori, să punem stavilă ruinului şi să-l readucem la viaţă. Vă rugăm, cu atât mai mult, cu cât suntem cu toţii în Basarabia, şi trebuie să ştim să preţuim moştenirea ce ne-a rămas după ce atâta furtună de pustiire a trecut pe aici. Râmânând în aştepatarea binevoitorului D-voastră răpuns, vă rugăm, să binevoiţi, a primi asigurările nostrei consideraţii"[13].

Printr-o hotărâre adoptată în 19 iulie 1927, Primăria oraşului Sfântu Gheorghe, acordă în mod gratuit sala de spectacole a oraşului, Teatrului Naţional din Chişinău, pentru a susţine un spectacol în ziua de 29 iulie 1927[14]. Aceste spectacole, susţinute de către principalele teatre din Bucureşti, Iaşi, Cluj şi Chişinău, făceau parte din aşa numitele turnee de propagandă culturală naţională, manifestări care urmăreau să contribuie la o mai bună cunoaştere a activităţii culturale, din principalele provincii istorice ale României[14].

În 22 octombrie 1928, redacţia revistei „Tribuna românilor transnistreni", adresează o scisoare primăriei oraşului Sf. Gheorghe, prin care este trasmis primul număr al publicaţiei pentru „popularizare şi

[11] *Ibidem*, dos. 54 / 1923, p. 1-4.
[12] *Ibidem*, dos. 2.073 / 1924, p. 1-2.
[13] *Ibidem*, dos. 7.735 / 1925, p. 19.
[14] *Ibidem*, dos. 4.445 / 1927.

susţinere". Revista nu s-a păstrat în arhiva primăriei Sf. Gheorghe[15]. Printr-o scrisoare trimisă Primăriei oraşului Sf. Gheorghe, în 5 iunie 1928, ASTRA Basarabeană, face cunocute cărţile noi editate la Chişinău. Din păcate, anexa cu titlurile acestor apariţii editoriale, nu s-a păstrat[16].

Regionala Basarabia a Asociaţiunii ASTRA, înaintează Primării oraşului Sf. Gheorghe, în 21 noiembrie 1929, sub semnătura lui Ion Pelivan, un Memoriu prin care se argumentează necesitatea abonării la organul său de presă, săptămânalul „Cuvânt Moldovenesc". Printr-o scrisoare de mulţumire, conducerea ascociaţiei menţionate, mulţumeşte Primăriei Sf. Gheorghe pentru sprijinul acordat[17].

ASTRA Basarabeană, în 27 februarie 1931, adresează un Apel, primăriilor mai multor oraşe din ţară, printre care şi oraşului Sfântului Gheorghe, prin care solicită subvenţii pentru organizarea unor manifestări de cultură românească, invocând continuarea deznaţionalizării românilor în Basrabia prin acţiuni exterioare[18].

Despărţământul ASTRA din Târgu Secuiesc, în martie 1933, a organizat în comuna Cernatul de Jos, o şezătoare culturală. Programul manifestării a cuprins alocuţiunile din partea preşedintelui despărţământului, a reprezentanţilor românilor din vechiul regat, Bucovina, Basarabia şi a celor din judeţul Treiscaune, iar spectacolul „naţional-cultural", s-a încheiat cu imnul „Pe-al nostru steag"[19].

La 1 Noiembrie 1934, prefectul judeţului Soroca Theodor Eremia, împreună cu preşedintele organizaţiei locale a PNL Alexandru Mihăilă, trimit primarului oraşului Sf. Gheorghe, judeţul Treiscaune, următoarea invitaţie: „Domnule Primar, Marţi 6 Noembrie, ora 12, având loc la Soroca, în asistenţa Domnului Ministru de Interne Ion Inculeţ, inaugurarea străzii Ion G. Duca, a palatului administrativ renovat şi dezvelirea neuitatului fost preşedinte de Consiliu Ion G. Duca, primul monument din ţară în acest gen, vă rugăm să binevoiţi a onora cu prezenţa Dvs. festivităţile ce se vor desfăşura cu acest prilej"[20].

Un caz punctual, dar care reflectă starea de spirit care a caracterizat opiania publică românească, în anii grei ce au urmat ocupării Bsarabiei de către trupele sovietice, din vara anului 1940, îl constituie atitudinea Pretorul Plăşii Buzăul Ardelean, Sergiu Leu, de origine basarabean. „Declaraţie, Subsemnatul Sergiu Leu, Pretorul Plăşii Buzăul Ardelean, Judeţul Braşov, originar din Basarabia, declar că pentru a veni în ajutorul refugiaţilor din Basarabia ocupată subscriu salariul meu pe luna iulie 1940 pentru fondul de ajutorare, urmând să mi se reţină suma subscrisă în două rate lunare. Întorsura Buzăului, 3 iulie 1940"[21].

---

[15] *Ibidem*, dos. 7.795 / 1928, p. 1.
[16] Ibidem, dos. 3.379 / 1928, p. 1.
[17] *Ibidem*, dos. 9.498 / 1929, p. 1.
[18] *Ibidem*, dos. 1.287 / 1931, p. 1.
[19] *Ibidem*, Fond ASTRA Tg. Secuiesc, dos. 3, p. 10.
[20] *Ibidem*, Fond Primăria Sf. Gheorghe, dos. nr. 8.639 / 1934, p. 1.
[21] *Ibidem*, Fond Pretura Plăşii Buzăul Ardelean, dos. 654, p. 56.

Doar peste o lună, găsim confirmarea materializării acestei generoase iniţiative. Astfel, Prefectura judeţului Braşov, Cancelaria prefectului, prin adresa nr 10.554 / 1940, transmite Pretrurii plăşii Buzăul Ardelean, la sediul din Întorsura-Buzăului, următoarea comunicare. „La adresa Dvs, No. 1.399 din 8 iulie 1940, avem onoarea a vă trimite aci anexat, adresa Crucii Roşii, filiala Braşov din 16 august 1940, prin care confirmă primirea sumei de Lei 3.826, reprezentând salarul pe o lună a Dlui Leu Sergiu, pretor, pentru ajutorarea refugiaţilor din Basarabia. Chitanţa primită am anexat-o la actele nostre. P. Prefect, A. Comănescu, p. Şeful Cancelariei, E. Lutz”[22].

În acelaşi timp, preotorul Leu, face demersurile necesare pentru aducerea părinţilor săi în ţară, îngrijorat fiind de situaţia acestora. Iată conţinutul documentului respectiv: „Ţinutul Bucegi, Prefectura Jud. Braşov, Pretura plăşii Buzăul Ardelean, nr. 1.657 / 1940, 3 august 1940, Domnule Prefect, Am onoarea a vă înainta în anexă, cererea subsemnatului, adresată D-lui Ministru de Interne, prin care solicit facerea demersurilor necesare pentru repatrierea părinţilor mei rămaşi în teritoriu ocupat, rugându-vă să o înainta locului în drept, cu avizul DVs, favorabil pentru soluţionarea acestei cereri. Pretor Sergiu Leu”[23].

Pe lângă documentele menţionate, şi altele asemănătoare care, vor putea fi depistate, pe măsura cercetării fondurilor administrative, culturale şi bisericeşti deţinute de Arhivele Naţioanle Direcţia Judeţeană Covasna, în biblioteca documentară a instituţiei, precum şi în patrimoniul documentar al Muzeului Naţional al Carpaţilor Răsăriteni şi cel al Centrului Eclesiastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, se găsesc o serie de publicaţii referitoare la activitatea unor distinşi intelectuali români din judeţele Covasna şi Harghita, care au contribuit la înfăptuirea şi consolidarea unirii Basarabiei cu România. Este vorba de scriitorul Romulus Cioflec (1882-1955), mitropolitul Nicolae Colan (1893-1967), patriarhul Elie Miron Cristea (1868-1939) şi episcopul Justinian Teculescu (1856-1932)[24]. La aceştia adăugăm pe cărturarul, publicistul şi omul politic Ghiţă Popp, fruntaş ţărănist, colaborator apropiat lui Iuliu Maniu (1883-1967), care la ieşirea sa din puşcăriile comuniste, în anul 1964, a trimis lui Nicolae Ceauşescu un Memoriu, referitor la modalităţile de reunificare a Basrabiei cu ţara[25].

În rândul patrioţilor ardeleni, care au contribuit la înfăptuirea unirii Basarabiei cu România, alături şi împreună cu Onisifor Ghibu, s-a aflat şi scriitorul Romulus Cioflec, născut la Araci, judeţul Covasna, la 1 aprilie 1882. Participant activ la evenimentele din capitala Basarabiei, din anii 1917-1918, Romulus Cioflec a fost redactor la „Cuvânt Moldovenesc” şi la „Sfatul ţării”, făcând parte din nucleul care a organizat învăţământul naţional în

[22] *Ibidem*, dos. 654, p. 59.
[23] *Ibidem*, dos. 654, p. 58.
[24] Ioan Lăcătuşu, *Personalităţi din Covasna şi Harghita*, Cluj-Napoca, 1998.
[25] Ioana Burlacu, *Un memoriu inedit înaintat de Ghiţă Popp Consiliului de Stat*, în „Angvstia” nr. 3, 1998, p. 375 şi *Basarabia în conştiinţa lui Ghiţă Popp*, în „Angvstia” nr. 3, 1998, p. 187.

Basarabia. Înţelegând că este nevoie de prezenţa sa în Chişinău, după unire, Romulus Cioflec a fost profesor la liceul „Alecu Russo" din acest oraş, până în anul 1924[26].

O contribuţie importantă a scriitorului Romulus Cioflec, la cunoaşterea „de la sursă" a evenimentelor din Basarabia, din perioada unirii cu ţara, o constituie cartea „Pe urmele Basarabiei", lucrare reeditată la Chişinău, în anul 1994, prin grija lui Iurie Colesnic[27].

În rândul pribegilor ardeleni „aruncaţi de valurile războiului", în anii 1917-1918, în Basarabia, s-a aflat şi tânărul teolog Nicolae Colan, viitorul episcop al Vadului, feleacului şi Clujului (1936-1957) şi apoi mitropolit al Ardealului (1957-1967). În amintirile sale Onosifor Ghibu, relatează despre activitatea lui Nicoale Colnan şi a colegului său, viitorul academician Andrei Oţetea, la redacţia ziarului „Ardealul", prefăcut în „România Nouă"[28]. Redactorul Nicolae Colan a publicat în „Sfatul Ţării", „detaliat şi cu grijă deosebită", documentele excepţionalului eveniment istoric de la 27 martie 1918. La şedinţa festivă dedicată Unirii Bsarabiei cu Ţara, „cuvântul în numele studenţilor ardeleni l-a rostit studentul Nicolae Colan"[29].

Un rol important la consolidarea unirii Basarabiei cu Ţara, prin integrarea vieţii ortodoxe din acest spaţiu, în cadrul Partiarhiei Române, la avut patriarhul Miron Cristea (1868-1939), născut la Topliţa, în judeţul Harghita. Deoarece, după unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918, arhiepiscopul rus, Anastasie, a refuzat să se supună canonic Bisericii Ortodoxe Române, continuând să rămână sub ascultarea canonică a patriarhiei de la Moscova, după plecarea acestuia de bună voie din fruntea eparhiei, patriarul Miron Cristea, la numit provizoriu, la conducerea Arhiepiscopiei Chişinăului pe episcopul de Huşi, PS **Nicodim Munteanu** (1864-1948)[30]. Apoi, în 1919, a fost numit arhiereu vicar la Chişinău arhimandritul **Gurie Grosu** (1877-1943), cel care, începând cu data de 21 februarie 1920, în urma alegerii sale de către congresul eparhial, a devenit arhiepiscop al Arhiepiscopiei Chişinăului şi Hotinului, iar apoi, din 16 mai 1921, înscăunat ca mitropolit chiar de către ÎPS Elie Miron Cristea, mitropolitul-primat al României, care i-a spus cu această ocazie: „**Părinte Gurie! Când Domnul a trimis pe proorocul Iezechil, ca să propovăduiască cuvântul său, i-a zis: „Omule, du-te la casa lui Israil şi propovăduieşte cuvântul meu, căci eu nu te trimit la poporul ce are un grai străin şi o limbă necunoscută, ci la casa lui Israil". Astfel îţi zice şi frăţiei tale Sfântul Sinod prin graiul meu: Aşază-te în mijlocul basarabenilor şi le propovăduieşte**

---

[26] Luminiţa Cornea, *Un scriitor covăsnean mai puţin cunoscut Romulus Cioflec (1882-1955)*, în „Angvstia" nr. 1, 1996, p. 333; Constantin Stan, *Activitatea lui Romulus Cioflec pentru unirea Basarabiei cu România*, în „Angvstia" nr. 2, 1997, p. 265; *Romulus Cioflec – un ardelean pe drumurile lumii*. Ediţie îngrijită de Luminiţa Cornea, 2007.

[27] Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută*, Chişinău, 1992.

[28] Pan. Halippa, *Testament pentru urmaşi*, Chişinău, 1991, p. 65-66.

[29] Alexandru Moraru, *La răscruce de vremi, o viaţă de om: Nicolae Colan, Episcopul, Vadului, Feleacului şi Clujului 1936-1957*, Cluj-Napoca, 1989, p. 251.

[30] Ilie Şandru, *Patriarhul Miron Cristea*, Miercurea-Ciuc, 2008.

evanghelia lui Cristos, nu în limbă străină, ci în dulcele grai al părinţilor; nu cu frică, cu cutremur şi cu temere de „Pahod na Sibir", ci cu sufletul liber şi cu însufleţirea curată, izvorâtă din datoria sfântă de a reîntrona credinţa şi cultura românească"[31].

Sfârşitul lunii aprilie a anului 1928 l-a găsit pe Patriarhul Miron Cristea la Chişinău, pentru a participa la marile serbări organizate cu ocazia celei de a zecea aniversări a unirii Basarabiei cu România, la 27 martie 1918. El a dus peste Prut, în numele ţării întregi, un prinos de închinare tuturor moldovenilor, basarabenilor, care în cursul vremurilor trecute au contribuit la menţinerea duhului românesc pe aceste meleaguri, adeseori foarte primejduite; precum şi celor care în timpul din urmă au contribuit la mântuirea lor de sub stăpânire străină şi alipirea lor la trupul neamului întreg[32].

Reamintim faptul că în 1925, pe baza legii de organizare a BOR ca Patriarhie, Arhiepiscopia Chişinăului a fost ridicată la rangul de Mitropolie a Basarabiei, având ca eparhii: Arhiepiscopia Chişinăului şi Episcopia Cetăţii Albă-Ismail, iar Episcopia Hotinului (cu judeţele Bălţi, Hotin şi Soroca) a trecut sub ascultarea Mitropoliei Bucovinei, cu sediul în Cernăuţi[33].

Patriarhul Miron Cristea, în calitatea sa de preşedinte al Societăţii „Cultul Eroilor", a semnat mai multe documnete trimise tuturor prefecturilor din ţară, inclusiv în Basarabia. Iată câteva dintre acestea: „Domnule Preşedinte, Cu o vie mulţumire sufletească am urmărit, încă de la început, activitatea culturală naţională a Instituţiilor şi Asociaţiilor culturale din toată ţara, la ale căror izvoare de lumină se adapă sufletele dornice de cultură. Numai prin cultivarea virtuţilor strămoşeşti vom reuşi să păstrăm ceea ce cu mari jertfe s-a putut înfăptui de-a lungul veacurilor. Evocarea acestor jertfe va fi pentru tinerele generaţii un imbold spre fapte măreţe. Şi nici o altă zi nu este mai potrivită pentru preamărirea acestor jertfe ca „Ziua Eroilor.

Organizaţi serbări şi faceţi să tresară în toate sufletele fiorul recunoştinţei către celor ce, prin sacrificiul vieţii lor, ne-au dat întregirea neamului. Mergeţi din casă în casă, propovăduind în numele Societăţii „Cultul Eroilor" şi împărţind insignele Societăţii, primiţi prinosul ce vi se va da pentru întreţinerea mormintelor de război de pe pământul României, pe care Societatea le îngrijeşte deopotrivă, fără deosebire de neam, sau religie. Dumnezeu vă va răsplăti stăruinţele. Din parte-mi vă urez spor la muncă şi rod bogat în ogorul cultural deszţelenit de instituţia D-voastră şi vă binecuvântez cu patriarhiceşti binecuvântări. Miron, patriarhul România"[34].

Peste un an, în mai 1929, patriarhul Miron, în calitatea sa de preşedinte al Societăţii „Cultul Eroilor", trimite primăriilor principalelor oraşe din ţară, o scrisoare cu următorul conţinut: „Marea operă naţională a întregirii neamului, a cărei comemorare de 10 ani va avea loc în cursul lunii

---

[31] *Ibidem*.
[32] *Ibidem*.
[33] *Ibidem*.
[34] **DJCAN**, Fond Primăria Sfântu Gheorghe, dos. 165 / 1922, p. 1.

mai, cu prilejul Serbărilor Unirii, s-a înfăptuit prin jertfa celor peste 400.000 ostaşi căzuţi pentru realizarea acestui ideal. Evocarea şi slăvirea vitejiei şi jertfelor acestor ostaşi se face în fiecare an la „Ziua Eroilor", care se serbează în întreaga ţară, cu o solemnitate deosebită, la „Înălţarea Domnului", conform programului aprobat de Consiliu de Miniştri.

Anual acesta „Ziua Eroilor" serbându-se la 9 Mai, adică în ajunul Serbărilor Unirii, vă rugăm a pune tot sufletul Dvs. pentru ca această zi să fie sărbătorită cu toată strălucirea şi onorurile cuvenite. Pe lângă această sărbătorire trebuie să ne gândim însă şi la datoria, ce avem către mormintele acelora a căror memorie o slăvim, morminte ce mai sunt încă răspândite în cuprinsul ţării şi pe care Comitetul Central, cu ajutorul Comitetelor din ţară, le grupează în cimitire de onoare spre veşnică şi glorioasă amintire.

Pentru sporirea fondului de întreţinere a acestor locaşuri, unde odihnesc rămăşiţele morţilor noştri glorioşi, se va face şi anul acesta colecta cu insigna „Cultul Eroilor", pentru a cărei reuşită vă rugăm a da spijinul Dvs. însufleţit ca unul ce faceţi parte, de drept, din Comitetul local al Societăţii. Datoria de pietate şi recunoştinţă către memoria acelora ce ne-au dat unirea cea mare, pe care o comemorăm în anul acesta, nu se poate împlini fără conlucrarea tuturor Românilor şi în mod deosebit a celor ce sunt în fruntea treburilor obşteşti, pentru ca la rândul nostru să avem şi noi dreptul la recunoştinţa generaţiilor viitoare. Cu patriarhiceşti binecuvântări, Preşedintele Societăţii „Cultul Eroilor", Patriarhul României Miron; Director General, General I. Manolescu"[35].

Un alt intelectual ardelean, născut la Covasna, care s-a implicat activ în viaţa bisericească ortodoxă basarabeană, în perioada interbelică, a fost episcopul Justian Teculescu (1856-1932). După plecarea episcopului dr. Nectarie Cotlarciuc (1875-1935), în scaunul Mitropoliei Bucovinei, în locul său, în fruntea noii episcopii din Cetatea Albă-Ismail a fost ales, la 17 decembrie 1924, Justinian Teculescu, cel ce deţinuse până atunci postul de episcop al noii Episcopii a Armatei, fiind cel de al doilea episcop al acestei episcopii, după Vasile Saftu, care însă murise înainte de a fi hirotonit. Justinian Teculescu, absolvent al Seminarului din Sibiu, a deţinut funcţia de protopop la Alba-Iulia, având o importantă contribuţie la pregătirea actului istoric din 1 decembrie 1918. El a fost investit de regele Ferdinand la 20 decembrie 1924 şi instalat în scaunul episcopal din Ismail la 21 decembrie, acelaşi an[36].

Crâmpee din bogata şi rodnica sa activitate patorală desfăşurată în fruntea eparhiei basarabene, rezultă din „Buletinul Episcopiei Cetăţii Albe-Ismail", publicaţia carea apărea lunar, cu un bogat conţinut documentar-informativ, şi care va face obiectul unui studiu distinct. Despre activitatea Episcopului Justian Teculescu, inclusiv cea de păstorire a credincioşilor

---

[35] *Ibidem*, dos. 2.518 / 1929.

[36] Crâmpee din activitatea episcopului Justinian Teculescu, cuprinse în „Buletinul Episcopiei Cetăţii Albe-Ismail", nr. 6, 1932.

ortodocşi basarabeni, au apărut mai multe studii şi articole[37] care, pun în evidenţă personalitatea unui vrednic ierarh ortodox ardelean care şi-a contribuit la propăşirea credinţei strămoşeşti şi a culturii române pe meleagurile Basarabiei.

[37] Vezi Petru Pinca, *Episcopul Justinian Teculescu (1865-1932). Pagini din viaţa şi activitatea sa*, în „Angvstia", nr. 10, 2006, p. 103; Aurel Pentelescu, Gavril Preda, *Justinian Teculescu – primul episcop al Armatei Române. Documente inedite*, în „Angvstia", nr. 10, 2006, p. 125; Justinian Teculescu, *Pentru Neam şi pentru lege*, Sf. Gheorghe, 2006 (ediţie îngrijită de Luminiţa Cornea) ş. a.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 253-268

Gheorghe PALADE

REPERE ALE EVOLUŢIEI BISERICII ORTODOXE DIN BASARABIA (1918-1925)

Biserica ortodoxă din Basarabia până la 1812 a evoluat în cadrul comun al Bisericii din Ţara Moldovei, ca parte constitutivă a ei, cunoscând aceleaşi etape, procese şi transformări în viaţa administrativă şi parohială. Credinţa creştină ortodoxă era esenţa vieţii spirituale a populaţiei, expresie a comunităţii de neam şi a continuităţii în această parte a ţării. După anexarea la Rusia, regimul ţarist a impus noi forme de organizare în corespundere cu normele canonice ale Bisericii ruse, iar activitatea bisericească a fost subordonată intereselor Imperiului Rus. Rusificarea preoţimii, a serviciilor şi a ritualurilor religioase, limitarea utilizării şi interzicerea cărţilor religioase devenise o normă a politicii ţarismului faţă de Biserica basarabeană.

Cu toate acestea, Biserica rusească, având acelaşi principii dogmatice, n-a putut schimba esenţa credinţei creştine a populaţiei băştinaşe. După cei 106 de ocupaţie ţaristă majoritatea absolută a populaţiei o formau creştinii ortodocşi. Precizăm că afluxul de colonişti din interiorul imperiului ori din regiunile învecinate nu a diminuat simţitor ponderea populaţiei ortodoxe, în mare parte aceştia fiind de aceiaşi credinţă cu românii basarabeni. Astfel, conform recensământului din 1897, în rândurile populaţiei din judeţele basarabene, fără oraşe, ortodoxii alcătuiau 87,6%, iar în ansamblu pe întreaga Basarabie – 82,7%. Populaţia românească aproape în totalitate era de credinţă ortodoxă (99,97)[1].

În perioada imediat următoare Unirii de la 1918, Arhiepiscopia Chişinăului şi Hotinului cuprindea în parohiile sale 1090 de biserici şi capele cu 1104 preoţi. Pe lângă acestea mai funcţionau 20 de mănăstiri cu 822 de monahi şi monahine[2]. Influenţa bisericii ortodoxe sporea provincia răsăriteană a ţării şi în raport cu manifestarea deosebită a spiritului de credinţă creştină în rândurile populaţiei. Religiozitatea basarabenilor era remarcată de numeroşi istorici şi clerici, buni cunoscători ai realităţilor din provincie.

---

[1] Pervaia vseobşciaia perepisi naselenia Rossiiscoi imperii 1897 g. Tom III, Bessarabscaia gubernia, Chişineov, 1905 god, p. XXII.

[2] Datele din 1922. Nicolae M. Enea, *Cultele*, în Ştefan Ciobanu, *Basarabia: Monografie*, Chişinău, 1993, p. 301-302.

Întru elucidarea transformărilor din cadrul Bisericii ortodoxe basarabene în anii 1918-1925 mi-am propus să evidenţiez mai multe aspecte, precum: revendicările preoţimii după revoluţia rusă din februarie1917, procesele de naţionalizare şi integrare a bisericii basarabene în cadrul bisericii ortodoxe române, factorii ce au contribuit la realizarea lor, măsurile de consolidare şi unificare bisericească[3].

Ca şi celelalte domenii ale vieţii sociale, evoluţia Bisericii ortodoxe din Basarabia a fost marcată de valul mişcării naţionale ce a cuprins provincia dintre Prut şi Nistru după revoluţia rusă din februarie 1917. Deşi o mare parte a cârmuirii eparhiale şi a clerului erau în aşteptarea unor hotărâri ale Sinodului Patriarhiei ruse de la Moscova, manifestând reticenţă, incertitudine şi chiar adversitate faţă de schimbările care se produceau, majoritatea preoţimii, prin reprezentanţii săi întruniţi la Congresul extraordinar al clerului şi mirenilor între 19-25 aprilie 1917, a sprijinit revendicările de program ale Partidului Naţional Moldovenesc privind autonomia politico-administrativă a Basarabiei, naţionalizarea şcolii şi a bisericii, drepturile democratice, împroprietărirea ţăranilor ş. a[4].

La congres s-au discutat şi raporturile dintre biserică şi stat, menţionându-se inevitabilitatea unor schimbări radicale în urma căderii regimului ţarist. Biserica ortodoxă urma să fie eliberată de orice amestec în treburile interne din partea statului. Era accentuată necesitatea convocării Soborului Bisericesc al întregii Rusii înainte, sau concomitent, cu viitoarea Adunare Constituantă pentru organizarea tuturor domeniilor vieţii bisericeşti[5].

O hotărâre specială era consacrată modului de cârmuire a Bisericii Ortodoxe în Basarabia autonomă. În primul rând, se prevedea subordonarea canonică a Bisericii din Basarabia faţă de Biserica Autocefală a întregii Rusii. Apoi, se menţiona că în fruntea Bisericii basarabene în condiţiile autonomiei provinciale va fi pus mitropolitul cu doi sau trei episcopi, aleşi de către Adunarea Eparhială extraordinară a clerului ortodox şi a mirenilor şi, ceea ce era deosebit de important pentru evoluţiile ulterioare, mitropolitul şi episcopii urmau să fie originari din Basarabia şi să cunoască „limba moldovenească”. Mitropolitul, ori unul dintre episcopi, trebuia să fie membru permanent al Cârmuirii Supreme a Bisericii Ortodoxe din statul rus[6]. Acest preconizat statut al Bisericii Ortodoxe din Basarabia era în corespundere cu autonomia provincială revendicată de forţele naţionale în cadrul congresului şi întrunirilor din primăvara anului 1917. Adunarea

---

[3] Anumite aspecte ale evoluţiei bisericii din Basarabia după Unirea de la 1918 au fost reflectate în: Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii şi a neamului românesc*, Iaşi, 1993; Boris Buzilă, *Din istoria vieţii bisericeşti din Basarabia (1812-1918; 1918-1944)*, Bucureşti-Chişinău, 1996; Ştefan Ciobanu, *Basarabia: Monografie*, Chişinău, 1993; *Mitropolitul Gurie – misiunea de credinţă şi cultură: Culegere de articole şi studii despre Mitropolitul Gurie Grosu*, Chişinău, 2007.

[4] Cerezvîceainoe Eparhialinoe sobranie duhovenstva i mirean Chişineovscoi Eparhii sostaiavşeesia v g. Chişinev 19-25 aprelea 1917g., Chişineov, 1917, p. 60-63.

[5] *Ibidem*, p. 54-55.

[6] *Ibidem*, p. 64-65.

Eparhială extraordinară a lansat şi un apel către cetăţenii Basarabiei în care se accentua: „În patria noastră s-a săvârşit cea mai mare schimbare în ordinea de stat, care a pus începutul unei alcătuiri a vieţii noastre pe temeiul libertăţii, egalităţii, fraternităţii tuturor popoarelor marii Rusii”[7].

În scopul consolidării noii orânduiri de stat în cadrul Rusiei, basarabenii erau chemaţi să se unească sub un singur drapel cu inscripţia „Republica Democratică cu cea mai largă autonomie regională” şi să pornească împreună cu toţii „fără deosebire de naţionalitate, credinţă, clasă, sex, către un viitor mai bun[8]. Hotărârile reprezentanţilor clerului privind statutul Bisericii Ortodoxe în cadrul unei Basarabii autonome au fost în cea mai mare parte reconfirmate de Congresul Eparhial General al deputaţilor preoţimii şi mirenilor în zilele de 3-26 august 1917. Discuţiile aprinse din cadrul şedinţelor acestei întruniri demonstra complexitatea şi importanţa problemelor abordate. Cât priveşte modalitatea de formare a cârmuirii eparhiale din Basarabia, observăm anumite modificări, acceptate din convingere, sau sub presiunea Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse. În noua reducţie a hotărârii privind principiile de autonomie a Bisericii basarabene se menţiona că mitropolitul trebuie să fie o persoană ,,ce cunoaşte particularităţile vieţii populare şi posedă limba rusă şi limba majorităţii populaţiei Basarabiei – a moldovenilor, iar actualului Arhiepiscop Anastasie, Adunarea Eparhială îi exprimă încrederea deplină...”. Episcopii urmau să cunoască limba majorităţii populaţiei din eparhiile respective[9]. În hotărâre se mai prevedea convocarea imediată după Adunarea Constituantă a Rusiei şi a Soborului Ecumenic al bisericii ruse a unui Congres al Bisericii basarabene pentru alegerea episcopilor şi pentru elaborarea legislaţiei şi regulamentelor de organizare a vieţii bisericeşti şi a tuturor domeniilor de activitate a Bisericii, a instituţiilor de învăţământ religios, instituţiilor eparhiale, parohiilor ş. a. în baza principiilor canonice stabilite de Soborul Bisericesc al întregii Rusii. Arhiepiscopul Anastasie urma să primească cu binecuvântarea Soborului rusesc, titlul de „Mitropolit al regiunii basarabene”[10]. Se reducea astfel esenţial preconizata autonomie a Bisericii Basarabene, importante aspecte fiind lăsate în competenţa organelor bisericeşti centrale. Remarcăm faptul că această cedare din partea preoţimii basarabene se făcea în condiţiile lipsei unei puternice structuri politic-administrative, a anarhiei şi violenţelor provocate de trupele ruseşti în stare de dezagregare şi retragere de pe front.

Odată cu Proclamarea Republicii Democratice Moldoveneşti autonome în cadrul Rusiei Federative Democratice şi apoi adoptarea Declaraţiei de Independenţă a Republicii la 24 ianuarie 1918, cârmuirea eparhială din Chişinău în frunte cu Arhiepiscopul Anastasie încearcă să

---

[7] Ştefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei*, Chişinău, 1993, p. 96.

[8] *Ibidem*, p. 85, subl. este din textul publicat în Chişineovschie Eparhialinie vedomosti, 1917, nr. 18-189, p. 85.

[9] Jurnalî siezda deputatov duhovenstva Chişineovscoi Eparhii 3-26 avgusta, 1917g., Chişineov, 1918, p. 21-22.

[10] *Ibidem*, p. 22-23

creeze o comisiune de pregătire a unui Sobor local bisericesc al Basarabiei în scopul organizării vieţii politice bisericeşti în noile condiţii[11]. Vertiginoasa derulare a evenimentelor în februarie-martie 1918, Unirea Basarabiei cu România prin votul Sfatului Ţării, au făcut inutilă activitatea unei atare comisii. Biserica Ortodoxă din Basarabia în deplină corespundere cu principiile canonice şi în baza drepturilor istorice devenise parte componentă a Bisericii Ortodoxe Române, subordonată Sfântului Sinod al Mitropoliei Moldovei şi Sucevei. La 7 aprilie 1918, Arhiepiscopul Chişinăului şi al Hotinului trimite o delegaţie alcătuită din membrii comisiei menţionate la Mitropolitul Pimen de la Iaşi, pentru a discuta statutul Bisericii basarabene în cadrul României. După cum s-a menţionat în numeroase publicaţii, Arhiepiscopul Anastasie, cu orientări spre Biserica Rusă şi sub influenţa Sinodului Bisericesc al Rusiei, tindea să revină la varianta autonomă Bisericii Basarabene, de data aceasta, faţă de Biserica Ortodoxă Română şi în urma deciziei preoţimii basarabene, adică a unui sobor bisericesc din provincie[12].

Comisia delegată la Iaşi pentru clarificarea situaţiei Bisericii basarabene după Unirea de la 27 martie 1918 a prezentat ÎPS Mitropolitului Pimen o adresă în care erau formulate mai multe teze şi cerinţe, care exprimau, de fapt, poziţia cârmuirii eparhiale în frunte cu Arhiepiscopul Anastasie. Delegaţii îşi manifestau grija de a păstra "cu neclintire temeiurile canonice pe care este zidită toată viaţa a unicei biserici ortodoxe" şi, totodată, teama de a nu provoca schizmă în rândurile locuitorilor ortodocşi din Basarabia prin desprinderea definitivă de la Patriarhia Rusă. Comisia considera că sub aspect canonic, Biserica basarabeană mai era încă legată de Biserica rusă: „...noi nădăjduim şi suntem convinşi că apropierea noastră bisericească şi via comunitate reciprocă se va înfăptui în pace, dragoste şi bună înţelegere între Biserica rusă, cu care, canoniceşte, în momentul de faţă, noi încă suntem legaţi şi cea română cu care noi în credinţă şi dragoste am fost uniţi întotdeauna"[13].

Delegaţii, prezentându-se ca reprezentanţi ai clerului şi mirenilor din Basarabia, aleşi de către toate organizaţiile bisericeşti şi de toate cercurile judeţene bisericeşti, menţionau activitatea Comisiei pentru convocarea Soborului împuternicit să aprobe noua organizare a Bisericii basarabene. Scopul lor era de a obţine autonomie în cadrul Bisericii române: „...credem cu tărie şi sperăm că libertatea internă de a dispune de sine, realizată deja în Unirea Basarabiei cu România şi recunoscută de România, autonomia acordată Basarabiei va fi pusă ca temelie şi în organizarea Bisericii Basarabene, cu atât mai mult, că noi de bunurile libertăţii în viaţa bisericească ne-am folosit şi ne folosim"[14].

---

[11] Nicolae M. Enea, *op. cit.*, p. 298.

[12] *Ibidem*.

[13] T. N. Păduraru, *Din viaţa Bisericii basarabene* în Onisifor Ghibu, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, Bucureşti, 1997, p. 313.

[14] *Ibidem*.

Faptul că reprezentanţii clerului basarabean au pus în discuţie tranşant chestiunea proprietăţilor bisericeşti era consemnat în notele zilnice ale primului ministru Alexandru Marghiloman despre întrunirea cu delegaţia de la Arhiepiscopia Chişinăului. El fixa poziţia delegaţiilor: „... ei se tem să nu se despoaie parohiile lor de pământurile ce le au destul de întinse – câte odată 60-80 desetine. Îi liniştesc. Asupra bunurilor mănăstirilor ei au 25% pentru şcoală; le este frică de o secularizare şi dacă nu-i decât o expropriere, ei propun ca asupra rentei constituite în schimbul exproprierii, să li se rezerveze această parte: sunt de acord, afară dacă şcolile nu trec cu totul pe seama Statului! Învoirile lor financiare, azi în fiinţă, nu vor fi tulburate[15]. Astfel, promisiunile guvernului privind drepturile Bisericii basarabene asupra proprietăţilor pe care le poseda erau clare şi acceptate de comisia delegată.

ÎPS Mitropolitul Pimen, la rândul său, le explica delegaţilor netemeinicia argumentelor lor în raporturile cu Biserica rusă: „... prin actul politic de la 24 ianuarie 1918, s-a restabilit fosta legătură canonică a acestei eparhii a Chişinăului şi Hotinului faţă de Mitropolia Moldovei şi că în prezent, orice pretenţii de drept canonic s-ar ridica din partea Bisericii ruse asupra acestei eparhii, nu pot fi adresate decât Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, adică bisericii române, de la sânul căreia această eparhie a fost luată cu forţa la 1812, contra tuturor canoanelor bisericii ecumenice»[16].

Totodată, mitropolitul sublinia că un sobor bisericesc basarabean pentru soluţionarea chestiunii unirii bisericeşti era inutil, deoarece „această unire a fost declarată de Sfatul Ţării, alcătuit tocmai din fiii neamului moldovenesc şi toţi ortodocşii credincioşi şi membrii acestei biserici, în frunte cu un reprezentant ales din partea întregului cler basarabean”[17]. După întoarcerea comisiei la Chişinău, cu răspunsul Mitropoliei Moldovei şi a primului ministru, a urmat o scurtă corespondenţă dintre cei doi ierarhi, după care, la 25 aprilie însăşi Arhiepiscopul Anastasie cu o delegaţie de preoţi a făcut o vizită la Iaşi, reluând aceleaşi discuţii. Poziţia arhiepiscopului privind raporturile bisericeşti dintre cele două maluri ale Prutului a rămas neschimbată. Preotul iconom Ioan Gheorghiu confesor al unei brigăzi de cavalerie din Chişinău după ce a însoţit delegaţia basarabeană la Iaşi menţiona că ÎPS Arhiepiscopul Anastasie „ ... a refuzat să se supună Sf. Sinod român – şi deci a recunoaşte unirea bisericii basarabene cu biserica română – cum recunoscuse politiceşte”[18]. Arhiepiscopul Anastasie al Chişinăului şi Hotinului n-a acceptat astfel unirea cu Biserica Română şi, refuzând să se prezinte la şedinţa Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, a părăsit Basarabia. Constatând vacanţa scaunului episcopal de la Chişinău, Sf. Sinod de la Iaşi l-a împuternicit la 14 iunie 1918

[15] Alexandru Margiloman, *Note Politice. 1897-1924*, vol. III, 1917-1918.

[16] Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu, Andrei Nicolescu, *Preoţii în luptă pentru Marea Unire. 1916-1919*, Bucureşti, p. 382.

[17] Nicolae M. Enea, *op. cit.*, p. 298; „Luminătorul”, 1920, septembrie, p. 5.

[18] *Ibidem*, p. 299.

pe episcopul Huşilor, Nicodem, să cârmuiască temporar, până la alegerea unui titular la eparhia Chişinăului şi Hotinului[19].

Odată cu această numire în evoluţia bisericii basarabene se produc schimbări radicale, care, în esenţă, marcau paşii de integrare în cadrul Bisericii Ortodoxe Române. Ca şi învăţământul, biserica a cunoscut, mai întâi de toate, reformele de naţionalizare. Deşi acest proces se începuse în 1917, la momentul Unirii, bisericile basarabene şi viaţa spirituală a parohiilor, purtau vădit amprenta moştenirii ţariste. Preoţii continuau, în mare parte, să oficieze serviciul divin şi ritualurile religioase în limba rusă după cărţi bisericeşti ruseşti.

Preoţii militari din unităţile Armatei Române după întrarea în Basarabia între 9-14 ianuarie 1918 prezentau în rapoartele lor către instanţele superioare informaţii preţioase despre viaţa bisericească din localităţile dislocării lor. Ele permit a contura mai clar situaţia Bisericii basarabene şi mai ales, realităţile din parohii în ajunul Unirii şi în primele luni după realizarea acestui act istoric.

Preotul confesor Iosif Comănescu al regimentului 2 de vânători „Regina Elisabeta", aflându-se cu unitatea sa la Chişinău în perioada 10 martie-10 decembrie 1918 relata primele sale impresii privind serviciul divin în catedrala episcopală: „La început am servit cu episcopii ruşi Gavril, Anastasie şi Dionisie în sobor cu preoţi ruşi şi moldoveni. Slujba se făcea toată în ruseşte, ici colea, abia când îmi venea rândul la câte o ectenie, eu sau un preot moldovean mai conştient o spuneam în româneşte"[20].

Un alt preot, iconomul Gheorghe Creţu, care trecuse Prutul cu regimentul său la 20 ianuarie 1918 menţiona despre starea bisericească din satele situate pe sectorul de cale ferată Sculeni-Pârliţa-Corneşti: „În biserică se slujeşte şi româneşte, şi ruseşte. În general, răspunsurile liturgice sunt date în cor pe ruseşte... cărţile de ritual sînt tipărite la noi în ţară cu caractere chirilice, la multe biserici sînt ediţii de la Mănăstirea Neamţ"[21].

O situaţie gravă sub aspectul trecerii la biserica naţională era în regiunea de nord a Basarabiei. În acest sens, relevante erau informaţiile pe care le prezenta Arhimandritul M. Brezoianu din Regimentul 40 Călugăreni după 1 august 1918: „În vizitele ce-am făcut pe la biserici, am constatat că o mulţime de sate, unde în întregime, sunt populate numai de români, de exemplu: comuna Mândac, Lipnic, Ghizdita, Măcăreanca etc. din judeţul Soroca, precum şi comunele: Mărcăuţi, Clocuşna etc., cele mai mari sate din judeţul Hotin, care numără până la 750 de familii, toţi preoţii sunt ruşi, neştiind româneşte şi nu zic nici o ectenie românească în biserică, precum nu ştiu să pomenească în româneşte nici Familia Regală, nici pe PS Episcop Nicodem şeful lor religios". Arhimandritul observa de asemenea că unii preoţi pomeneau ca şef religios pe Patriarhul Tihon al Moscovei"[22]. Aceeaşi situaţie era consemnată în aprilie 1918 de preotul Răuţescu din Brigada a III

[19] „Luminătorul", 1918, iunie, p. 29.
[20] Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu, Andrei Nicolescu, *op. cit.*, p. 357.
[21] *Ibidem*, p. 206.
[22] *Ibidem*, p. 364.

Roşiori. El informa că, deşi fusese date ordine de la Arhiepiscop imediat după Unire ca preoţii să facă slujbă în moldoveneşte, în oraşul Soroca din cele 4 biserici, numai catedrala – Soborul şi cea din mahalaua Bujorăuca: „au câteva cărţi româneşti vechi pe care demult le-au scos din orice întrebuinţare, toată slujba făcându-se numai în ruseşte”[23].

Informaţiile menţionate, de rând cu publicaţiile din presa timpului şi relatările unor contemporani din acea perioadă, reliefează din plin starea grea, sub anumite aspecte, chiar dezastruoasă, a bisericii basarabene în ajunul şi în lunile imediat următoare Unirii. Se evidenţiau astfel şi sarcinile care erau puse în faţa Arhiepiscopului Nicodim odată cu instalarea în fruntea cârmuirii eparhiale de la Chişinău. În linii mari, acestea erau formulate în gramota Mitropolitului Moldovei, Pimen: „... v-a fost dat să conduceţi afacerile bisericeşti şi să îndepliniţi cu preoţimea de acolo nevoile religioase ale norodului pravoslavnic basarabean, prin reprezentanţii săi în Parlamentul ţării şi Consistoriul Superior Bisericesc”. Mitropolitul de la Iaşi indica Arhiepiscopului Nicodem drept obiectiv principal: „...luând arhiepiscopia Bisericii basarabene, veţi restabili vechea legătură canonică şi legală a acelei biserici cu scaunul Moldovei şi Sucevei, care a fost despărţit în timpul marelui Mitropolit Veniamin Costache[24].

La rândul său, Arhiepiscopul Nicodim, în cuvântarea adresată clerului basarabean, sublinia aspectele importante ale misiunii sale. Prin cuvintele „Pace vouă, Mir vam, Pace vouă”, el ţinea să pună capăt confruntărilor şi neînţelegerilor care domneau în rândurile preoţimii după Unire. Apoi, Arhiepiscopul argumenta necesitatea şi semnificaţia serviciului divin şi a ritualurilor bisericeşti în limba română: „Legea păcii, legea dragostei izvorâtă din Evanghelia Mântuitorului nostru s-o vestesc în limba norodului acestei ţări potrivit acelor porunci”. El accentua: „ În biserică, în limba norodului să înălţăm spre cer rugăciunile”. Totodată, înaltul ierarh sublinia şi necesitatea respectării drepturilor altor naţiuni, „de-a asculta cuvântul lui Dumnezeu în limba lor”[25]. Arhiepiscopul Nicodim evidenţia semnificaţia Unirii pentru Biserica basarabeană: „Ziua de 27 martie nu numai că a redat limbii noastre strămoşeşti drepturile ei, dar s-a alipit şi biserica acestui pământ la mama ei, la Mitropolia Moldovei. Căci, atunci când Basarabia s-a alipit de bună voie la România, a trecut cu tot ce a avut: şi cu trupul şi cu sufletul şi cu toate veşmintele ei”[26].

Concomitent cu numirea Arhiepiscopului Nicodim, Sfântul Sinod al Bisericii Autocefale Române prin cartea pastorală de la 16 iunie, încredinţa preoţimea basarabeană că i se va îndeplini „cu sfinţenie toate dorinţele privitoare la autonomia bisericească” de care ea avea nevoie, fapt care urma să fie consfinţit prin lege. Totodată, clerul basarabean era asigurat de respectarea a cinci poziţii:

---

[23] *Ibidem*, p. 265-266.
[24] „Luminătorul”, iulie, 1918, p. 30-31.
[25] *Ibidem*, p. 33.
[26] *Ibidem*, p. 33-34.

1. Alegerea ierarhilor de Marele Colegiu Electoral al Bisericii Române cu participarea reprezentanţilor Basarabiei, a deputaţilor, senatorilor şi membrilor consistoriului bisericesc;

2. Păstrarea averilor bisericii basarabene în proprietatea ei şi gestionarea lor „numai în folosul bisericii şi al aşezămintelor bisericeşti de cultură şi binefacere, care se află acum şi care se vor mai întemeia";

3. Starea materială şi culturală a clerului să fie păstrată şi îmbunătăţită;

4. Libertatea clerului de a-şi întemeia „Orice aşezământ de cultură şi binefacere, care se va socoti de folos, cu îndatorirea, bineînţeles, de a nu se vătăma: nici rânduielile de veacuri ale ortodoxiei, nici drepturile şi îndatoririle naţionale, nici buna rânduială în stat".

5. Sfântul Sinod şi Guvernul României îşi luau îndatorirea „nu numai să nu lipsească biserica din Basarabia de ceea ce a dobândit până acuma, dar să-i îndeplinească în cel mai apropiat viitor, toate dorinţele, care se pot împăca cu păstrarea neştirbită a ortodoxiei, cu faţa naţională a ei şi cu îndatorirea de a fi cheg de bună rânduială în această biserică, ajunsă una şi nedespărţită cu biserica autocefală drept-slăvitoare de răsărit a Regatului român"[27].

După instalarea în fruntea cârmuirii eparhiale de la Chişinău, Arhiepiscopul Nicodim a întreprins măsuri hotărâte în scopul naţionalizării tuturor instituţiilor bisericeşti din Basarabia. În activitatea sa el a fost sprijinit de către secretarul eparhial Constantin Tomescu. Acesta scria în memoriul său din 1927 cu ocazia prezentării actelor pentru ocuparea funcţiei de profesor la Facultatea de Teologie: „După campania militară de reîntregire a neamului la care am participat activ ca soldat voluntar, am fost chemat în iunie 1918 la administraţia Bisericii din Basarabia, unde mă găsesc azi, ajutând cu tot entuziasmul vrâstei şi cu puterile întregi la buna conducere, la apropierea frăţească şi închegarea conştiinţei de neam"[28].

Noul ierarh a insistat în primul rând asupra oficierii serviciului divin şi a tuturor ritualurilor bisericeşti în limba română, deoarece acţiunile arhiepiscopului Anastasie în acest sens purtau mai mult un caracter declarativ, fără a atinge obiectivele puse. S-a schimbat şi mesajul slujbelor religioase, treptat accentuându-se de către preoţi, proslăvirea în biserică a Î.P.S. Mitropolitului Pimen şi a familiei regale. Primele acţiuni în acest sens au fost întreprinse în timpul serviciului divin de la Catedrala din Chişinău la 27 martie 1917, cu prilejul votării Actului Unirii. La aceasta a contribuit preotul militar, iconomul G. Creţu, care în lipsa unor cărţi religioase româneşti, a dictat arhidiaconului catedralei „cele trei estinii din polihroniu şi cele trei de la sfârşitul Tedeum-ului", găsind apoi într-o carte „pe moldoveneşte" şi rugăciunea de mulţumire. Tot la insistenţa preotului român, în pofida opoziţiei manifestate de unii clerici de la catedrală, s-a

---

[27] *Ibidem*, p. 26-28.

[28] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (**ANIC**), Direcţia judeţeană Iaşi, Fond Rectorat, dos. 1168 / 1927, f. 105, verso.

reuşit a fi pomeniţi în timpul slujbei Î.P.S. Mitropolitul Pimen şi apoi arhireul bisericii basarabene[29].

Şi alţi preoţi militari din unităţile armate române au instruit preoţi basarabeni pentru oficierea serviciului divin după canoanele Bisericii Ortodoxe Române. Astfel, preotul Răuţescu, aflându-se cu regimentul său la Soroca, a săvârşit în aprilie 1918 împreună cu preoţi locali în toate duminicile şi sărbătorile alese Liturghii şi Tedeum-uri ocazionale, încercând să înlăture practicile ruseşti înrădăcinate. El cerea de la instanţele religioase superioare ale armatei tipărirea formularelor cu texte pentru pomenirea familie regale la diferite servicii religioase: Vecernie, După lumina lină şi prochimen, Sfânta Liturghie, Tedeum[30].

În unele cazuri preoţii militari, mai ales în satele din nordul Basarabiei, erau autorizaţi să slujească la dorinţa populaţiei în locul preoţilor ruşi. Activitatea bisericească a preoţilor din unităţile armate în satele basarabene este evidenţiată şi în informaţiile prezentate de către confesorul B. I. Roşescu al regimentului Constanţa nr. 34 Infanterie dislocată în satele de-a lungul Nistrului. Timp de trei luni, până la şase aprilie 1919, a făcut serviciile religioase cu preoţi locali în satele: Şoldăneşti, Olişcani, Parcani, Ţereuca, Glingeni, Şipca, Mihuleni, Şestaci ş. a. Fiecare serviciu şi Tedeum era urmat de cuvântări şi sfaturi. Preotul îşi exprima regretul pentru faptul că slujitorii locali ai bisericii în mare parte chiar fiind moldoveni, slujeau în ruseşte[31]. Putem astfel afirma că procesul de naţionalizare a Bisericii basarabene s-a realizat cu participarea activă a preoţilor militari români.

Pentru naţionalizarea Bisericii basarabene era necesar, pe lângă cărţile bisericeşti care se aduceau din Vechiul Regat, editarea cărţilor religioase în limba română la tipografia eparhială din Chişinău. Iniţial publicaţiile se tipăreau cu litere chirilice deoarece lipseau cele latine. Astfel, revista Luminătorul din septembrie 1918 anunţa preoţimii şi mirenilor apariţia unor cărţi religioase cuprinzând: 1. *Ceaslovul Mic* – fără acatiste şi pashalie; 2. *Cărticică de rugăciuni* pentru mireni. „Al doilea tipărire"; 3. *Pomelnicul* pentru vii şi pentru morţi; 4. *Slujba şi Acatistul* la Icoana Născătoare de Dumnezeu ce se zice Iversca (şi Portautica – Portiriţa); 5. *Acatistul* la Icoana Născătoare de Dumnezeu a tuturor scârbiţilor Bucurie; 6. *Slujba şi Acatistul* cuviosului şi de Dumnezeu [...] părintelui Serafim făcătorul de minune; 7. Slujba şi Acatistul celui dintru sfinţii părintelui Teodosie, arhiepiscopul de la Cernigov, noul făcătoriul de minuni.; 8. *Viaţa Preacuviosului Serafim*, făcătoriul de minuni din întocmai după a Sinodului (Cetii-Minei); 9.Viaţa cuviosului părintelui nostru Antonie cel Mare; 10. Viaţa sfintei întocmai cu apostolii Cina, luminătoarei"[32]. Se observa, astfel, în lista anunţată cărţi bisericeşti provenite de la Biserica rusă, aceasta fiind determinată nu numai de lipsa unei tipografii cu litere latine, dar şi de

[29] Gheorghe Nicolescu Gheorghe Dobrescu, Andrei Nicolescu, *op. cit.*, p. 256.
[30] *Ibidem*, p. 266-277.
[31] *Ibidem*, p. 385-386.
[32] „Luminătorul", iulie, 1918, p. 81.

pregătirea teologică rusească a preoţilor basarabeni, de unele convingeri şi orientări proruse.

Noul curs al Bisericii basarabene depindea şi de instituţiile de învăţământ teologic, de instruirea preoţilor şi mirenilor în spiritul Bisericii române. Organele de cârmuire ale Arhiepiscopiei au adoptat hotărâri pentru trecerea tuturor şcolilor bisericeşti la predarea în limba română. Printre primele a trecut la cursurile în limba română şcoala de cântăreţi bisericeşti din Chişinău. La aceasta a contribuit directorul şcolii Mihail Berezovschi, cunoscut pentru meritele sale la promovarea valorilor spirituale româneşti prin corul pe care îl dirija încă din 1917 împreună cu preoţii Ioan Curbet şi N. Ciureanu[33].

În iunie 1918, în revista Luminătorul se atrăgea atenţie la modalitatea de funcţionare a şcolilor spirituale (duhovniceşti) aflate sub auspiciul bisericii. Ele urmau să funcţioneze „ca şi mai înainte", însă după acelaşi sistem cu şcolile laice (gimnaziile). Cât priveşte limba de instruire se sublinia: „Naţionalizarea se va face cu îngăduială şi fără nici o grelime pentru elevi"[34].

Astfel, în scurt timp sub cârmuirea Arhiepiscopului Nicodim, au trecut la instruirea în limba română seminarul teologic, şcolile eparhiale, şcolile ce funcţionau pe lângă mănăstiri. Instituţia de bază pentru pregătrirea preoţilor basarabeni până la 1926, când va fi înfiinţată Facultatea de Teologie, a fost Seminarul Teologic din Chişinău la care anual erau înscrişi 1918 – 497 elevi; 1919 – 290; 1920 – 266; 1921 – 273; 1922 – 344; 1923 – 346; 1924 – 325; 1925 – 299 elevi. Dintre ei, în anii 1918 – 1924, şi-au continuat studiile teologice superioare în universităţi şi academii teologice doar 48 de absolvenţi.[35] În lipsa unei instituţii de învăţământ teologic superior în Basarabia o parte din absolvenţi au studiat la facultatea de Teologie a Universităţii din Cernăuţi. Unii preoţi din parohii, foşti absolvenţi ai seminarului se adresau decanului Facultăţii „spre a fi admişi de a absolvi studiile teologice în decurs de doi ani". Cererile erau aprobate de către decan, cu consimţământul Ministerul Instrucţiunii, motivându-se că „... deja patru clase ale seminarului teologic din Chişinău echivalează cu cursul liceal, iar clasa V şi VI a Seminarului teologic din Chişinău, în care se predau numai materii teologice în măsură destul de aprofundată au caracterul şcoalelor superiore"[36].

O expresie a naţionalizării instituţiilor bisericeşti, dar şi un factor de impulsionare a acestui proces a fost revista Luminătorul, care prin decizia Consiliului Superior eparhial în frunte cu arhiepiscopul Nicodim, din decembrie 1918, urma să apară într-o formă nouă ca structură, aspect grafic şi conţinut. S-a hotărât ca de la începutul anului 1919 partea oficială a

---

[33] Protos Ieraclie, *Naţionalizarea integrală a şcolii de cântăreţi (anii 1918-1938)*, în „Luminătorul", 1940, nr. 5, p. 366.

[34] „Luninătorul", iulie, 1918, p. 4.

[35] „Anuarul Seminarului Teologic", Chişinău, 1926, p. 135.

[36] **ANIC**, Bucureşti, Fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dos. 305 / 1921, f. 54, f. 55.

revistei să se tipărească cu caractere latine, iar articolele pentru popor cu litere chirilice. De la 1 mi 1920, revista însera în paginile din partea oficială diverse materiale şi informaţii, care cuprindeau integral viaţa bisericească: „...toate ştirile de la centru cu caracter oficial, privitoare la administrarea parohiilor, la chivernisirea averilor bisericeşti şi cele despre luminarea sufletească a poporanilor”[37]. S-au publicat actele oficiale de înscăunare a arhiepiscopilor Nicodim şi Gurie Grosu, hotărârile congreselor eparhiale, date ce elucidau activitatea Consistoriului duhovnicesc şi a Consiliului Superior eparhial, etc. Revista îndemna preoţimea la însuşirea lucrărilor de cancelarie după cerinţele Bisericii române, îndruma la predarea religiei în şcolile primare, îi încuraja pe clerici să întreţină cât mai strânse legăturile cu enoriaşii[38].

Pentru realizarea noilor obiective s-a constituit un comitet de redacţie condus de arhimandritul Visarion Puiu, având ca redactori pe C. Tomescu la partea oficială şi pe protoiereul C. Popovici la partea populară. Comitetul redacţional în primul număr din 1919 îşi exprim speranţa că revista „...va ţine preoţimea basarabeană în strânsă legătură sufletească cu înalta cârmuire bisericească sinodală şi eparhială, o va uni în gânduri şi simţuri cu clerul celorlalte provincii surori ale României şi îi va ajuta la împlinirea frumoaselor datorii ce are atât către Biserica noastră ortodoxă, cât şi către poporul iubit şi către scumpa noastră Patrie”[39].

Preoţimea basarabeană încă din 1917 şi-a manifestat dorinţa de a avea în frunte Bisericii din Basarabia ierarhii locali. Aceasta s-a realizat treptat, depăşindu-se cu greu neînţelegerile şi obstacolele care erau în raporturile dintre Arhiepiscopia Chişinăului şi Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. La 4 iulie 1918, arhimandritul Gurie este numit episcop vicar al Mitropoliei Moldovei, iar la 15 iulie – hirotonit întru Arhireu în catedrala mitropolinată din Iaşi. În scurt timp, la 22 iulie, a fost hirotonit întru Arhireu, ca vicar al Arhiepiscopiei Chişinăului şi Hotinului şi arhimandritul Dionisie Erhan[40].

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, după retragerea episcopului Nicodim de la Chişinău, a încredinţat la 1 ianuarie 1920 „în mod provizoriu conducere şi girarea afacerilor împreunate cu dignitatea de Arhiepiscop al Basarabiei, Prea Sfinţiei Sale Arhiepiscop Gurie al Botoşanilor.” Clerul basarabean însă, nerăbdător de a-şi vedea obiectivele definitiv realizate, a convocat, în baza vechilor principii autonomiste, la 21 februarie 1920, Congresul Eparhial Extraordinar din reprezentanţi ai preoţimii şi mirenilor, alegându-şi ierarhii săi: Gurie Grosu – Arhiepiscop al Chişinăului şi Hotinului, iar Dionisie Erhan – Vicar arhiepiscop al

[37] C. Tomescu, *Privind la „Luminătorul”*, în „Luminătorul”, 1933, nr. 1, p. 81.
[38] *Ibidem*, p. 81-84.
[39] *Ibidem*, p. 4-5.
[40] „Luminătorul”, 1918, iulie, p. 76.

Ismailului[41]. În timp ce preoţimea basarabeană considera hotărârile Congresului un triumf al drepturilor democratice, Sf. Sinod de la Bucureşti a apreciat alegerea celor doi ierarhi drept un act ilegal . După aproape un an de neînţelegeri înalta cârmuire bisericească în acord cu guvernul a acceptat voinţa clerului basarabean şi, drept urmare, la 29 decembrie 1920 P.S. Gurie a fost confirmat prin decret regal arhiepiscop titular al Eparhiei Chişinăului şi Hotinului.

Numirea în acest rang a arhiepiscopului Gurie era un pas însemnat pe calea consolidării bisericii basarabene şi a integrării ei în cadrul Bisericii Ortodoxe Române. Prin această hotărâre a Sf. Sinod se diminua poziţia cercurilor preoţeşti şi politice duşmănoase statului român. Erau totodată înlăturate anumite suspiciuni ale clerului basarabean faţă de autorităţile bisericeşti centrale de la Bucureşti. V. Popovici, unul din reprezentanţii preoţimii din Basarabia releva astfel semnificaţia acestui act: „... cu numirea Înalt Preasfinţiei sale ca arhiepiscop al Basarabiei s-a astupat gura răuvoitorilor noştri, care erau bucuroşi să vadă nemulţumiri în mijlocul moldovenilor în urma numirii acestuia, străinătăţii s-a dovedit cu prisosinţă că Basarabia are intelectualii ei şi deci actul Unirii este un act al conştiinţei naţionale”[42].

În scopul consolidării Bisericii Ortodoxe Române şi ca răspuns la cerinţele clerului basarabean, Sf. Sinod a hotărât înfiinţarea în Basarabia a două eparhii noi. La 10 martie 1923, prin legea nr. 920 sancţionată de regele Ferdinand, se înfiinţau Episcopia Hotinului, cu reşedinţa în oraşul Bălţi şi Episcopia Cetatea Albă-Ismail. Eparhia Hotinului cuprindea judeţele Bălţi, Hotin şi Soroca, iar cea a Cetăţii Albe şi Ismailului – Cetatea Albă, Ismail şi Cahul[43].

Fără a tărăgăna prea mult, clerul basarabean şi reprezentanţii mirenilor s-au întrunit la un Congres extraordinar în ziua de 13 martie 1923, votând hotărârea de a fi propuşi în noile episcopii: pentru Eparhia Hotinului – Visarion Puiu, episcopul Argeşului, iar pentru Eparhia Cetăţii Albă-Ismail – Arhimandritul Iuliu Scriban, profesor la seminarul central din Bucureşti. Congresul a ales 6 delegaţi în Marele Colegiu Electoral, împuternicindu-i să prezinte autorităţilor competente superioare numai persoanele dorite spre a fi episcopi titulari în cele două eparhii[44].

În perspectiva adoptării unei legi privind organizarea unitară a Bisericii Ortodoxe Române, clerul basarabean şi reprezentanţii mirenilor au hotărât la Congresul extraordinar al bisericii basarabene din 1923: „Epioscopiile noi ale Hotinului şi Cetăţii Albe-Ismail [...] sunt şi trebuie să rămână în legătură canonică şi firească către maica lor, scaunul

---

[41] Nicolae M. Enea, *op. cit.*, p. 300; Veronica Boldişor, *Activitatea mitropolitului Gurie Grosu după Unire*, în *Mitropolitul Gurie – misiunea de credinţă şi cultură*, Chişinău, 2007, p. 166.

[42] V. Popovici, *25 ani de activitate a Mitropolitului Gurie*, în „Luminătorul”, 1927, nota 19.

[43] „Monitorul oficial”, 1923, nr. 266.

[44] C. Tomescu, *10 ani de la reînfiinţarea Episcopiei Hotinului. 1923-1933*, Bucureşti, 1933, p. 11; „Anuarul Episcopiei Cetăţii Albe-Ismail”, 1936, p. XXXII.

arhipăstoresc din Chişinău, deci ca Eparhii sufrajante acestui scaun". Totodată, se cerea a recunoaşte că „scaunul arhipăstoresc din Chişinău este pentru întreaga Basarabie ca Mitropolie sub denumirea de Mitropolia Basarabiei – a Moldovei dintre Prut şi Nistru"[45]. Astfel, organul reprezentativ suprem bisericesc din Basarabia se pronunţa pentru menţinerea unităţii Eparhiilor din provincie în cadrul viitoarei mitropolii.

În urma hotărârii Marelui Colegiu Electoral a fost semnat decretul regal din 30 martie 1923 prin care episcopul Visarion Puiu era întărit în scaunul eparhial al Hotinului. După investirea sa în scaunul episcopal noul ierarh şi-a orientat activitatea la organizarea vieţii bisericeşti în eparhie conform intereselor statului român întregit şi principiilor Bisericii Ortodoxe Române. Starea de lucruri din parohiile din nordul Basarabiei era deplorabilă. Aceasta o consemna însuşi episcopul Visarion în observaţiile sale din timpul vizitării bisericilor şi în urma întrunirilor cu preoţii locului. Şi prefectul de Bălţi Emanuil Cateli în 1936 îşi amintea: „În 1923 când după veacuri trecute s-a reînfiinţat scaunul vlădicesc în nordul Basarabiei, fixându-se reşedinţa în târgul Bălţilor întreaga eparhie era o paragină morală şi materială (...). Bisericile, în urma cataclismului care a zguduit din temelii întreaga omenire, erau pustiite şi dărăpănate. Clerul – în mare parte – înstrăinat de neam printr-o cultură opusă celei româneşti, neînţelegător încă al marilor prefaceri istorice, care hotărâseră schimbări de graniţe şi întregiri de ţară, străin de toate noile aspiraţii de neam şi nevoile spirituale, culturale, naţionale ale Patriei abia întregite"[46]. Totodată, scria fostul membru al Sfatului Ţării, „starea nesigură şi imediata vecinătate a unui popor care în nebunia desmăţului roşu prăbuşise în ţărână crucile bisericilor, transformând în grajduri sfinte *Altare*, erau rele şi primejdioase exemple pentru consolidarea noastră sufletească, cu care noul prelat a trebuit să lupte din răsputeri"[47].

Spre deosebire de alte regiuni, în bisericile din nordul Basarabiei se resimţeau mai puternic consecinţele rusificării din perioada ţaristă. La aceasta atrăgea atenţie şi Ministerul Cultelor de la Bucureşti. Astfel Nichifor Crainic, secretar general la Minister, se adresa în noiembrie 1926 episcopului Visarion de la Bălţi, menţionând în baza informaţiilor primite, că „unii preoţi din obişnuinţă oficiază serviciile divine şi religioase în limba rusă, chiar şi în satele complet moldoveneşti şi după cărţi slavone". El comunica de asemenea că în unele biserici se mai menţineau încă ,,antimisele de la diferiţi arhierei ruşi", ceea ce în opinia lui „era inexplicabil şi nepotrivit cel puţin din punct de vedere naţional"[48]. Toate acestea reliefau cadrul de activitate al episcopului Visarion şi obiectivele pe care urma să le realizeze în cele trei judeţe ale Eparhiei.

---

[45] Arhiepiscopia Chişinăului şi Hotinului, *Lucrările Congresului extraordinar al biserii basarabene*, Chişinău, 1923, p. 126.

[46] „Episcopia Hotinului", 1936, nr. 1, p. 46.

[47] *Ibidem*, p. 47.

[48] „Episcopia Hotinului", 1926, nr. 17-18, p. 179-180.

Cât priveşte cârmuirea Episcopiei Cetăţii Albe-Ismail, Biserica basarabeană a contestat hotărârea Sf. Sinod de a-l alege în scaunul episcopal pe Nicolae Cotlarciuc, profesor la Universitatea din Cernăuţi, şi nu pe arhimandritul Iuliu Scriban aşa cum se dorise. Delegaţia clerului basarabean şi a mirenilor în frunte cu preotul Alexandru Baltaga s-a retras din Colegiul Electoral, motivând că nu se respectase voinţa Congresului Eparhial de la Chişinău. Cu toată nemulţumirea, cârmuirea Bisericii basarabene a fost nevoită să se conformeze decretului regal din 29 martie 1923 privind întărirea în scaunul vacant al părintelui Nicolae Cotlarciuc, hirotonia lui în arhireu cu numele de Nectarie făcându-se la Iaşi în ziua de 13 aprilie 1923[49]. Peste o săptămână după investirea regală, la 17 mai a avut loc instalarea, cu toate solemnităţile de rigoare, a noului episcop de la Cetatea Albă. Reşedinţa episcopală s-a stabilit însă la Ismail, unde exista o impunătoare catedrală şi un frumos palat episcopal construit de Episcopul Melchisedec[50].

Printre primele măsuri de organizare a Eparhiei a fost convocarea Congresului Eparhial la care s-a ales comisia eparhială de control şi sfatul misionar central al Eparhiei. S-a hotărât, de asemenea, transformarea şcolii spirituale din Ismail în seminar cu 8 clase. La sfârşitul anului 1923 au fost aleşi şi protopopii care cârmuiau şi supravegheau viaţa bisericească în parohii. După trecea episcopului Nectarie în scaunul mitropolitan al Bucovinei în noiembrie 1924 activitatea arhierească în eparhia Cetăţii Albe-Ismail a fost continuată cu multă energie şi hotărâre de episcopul Iustinian[51].

După înfiinţarea celor două noi episcopii, clerul basarabean şi-a continuat cu insistenţă demersurile privind ridicarea Bisericii basarabene la rang de Mitropolie. Modalitatea de realizare a acestui obiectiv s-a conturat mai clar în procesul de elaborare şi adoptare a Legii de unificare a Bisericii Ortodoxe Române. În provinciile unite la 1918 în cadrul României întregite se mai păstrau regimuri diferite de organizare bisericească. Basarabia avea, după cum menţiona ministrul Alexandru Lapedatu, o organizare proprie Bisericii fostului imperiu rusesc, „modificată întrucâtva potrivit condiţiilor speciale locale şi prin atribuţiile pe care în timpul din urmă de la revoluţia rusească şi le-au luat congresele eparhiale preoţeşti...”[52]. Ministrul sublinia că aceste congrese se transformase din corporaţiuni cu caracter strict economic în corporaţiuni care ,,se ocupă şi cu anumite afaceri administrative ale bisericii din Basarabia”[53].

După iniţierea lucrărilor de unificare de către episcopul Caransebeşului Miron, mitropolitul Moldovei Pimen, în înţelegere cu C. Angelescu, ministru al instrucţiunii a convocat la Sinaia în zilele de 12-25 iunie 1919 o întrunire a înalţilor reprezentanţi ai eparhiilor, clerici şi mireni din cele patru provincii bisericeşti: Transilvania, Vechiul Regat, Bucovina şi

---

[49] „Anuarul Episcopiei Cetăţii Albe-Ismail”, 1936, p. XXXIII.
[50] *Ibidem*, p. XXXV.
[51] *Ibidem*, p. XXXV-XXXVI.
[52] *Legea unificării bisericeşti*, Bucureşti, 1925, p. 4.
[53] *Ibidem*.

Basarabia. La întrunire s-a hotărât de a se uniformiza organizarea Bisericii Ortodoxe Române, luându-se ca bază statutul organic al Mitropoliei Ortodoxe Române din Transilvania. Primul pas pe calea realizării acestui obiectiv a fost unificarea ierarhică a Bisericii din provinciile unite cu vechiul Regat prin includerea în Sf. Sinod ca membri de drept, istoric şi canonic a tuturor ierarhilor lor. Din partea bisericii basarabene în Sf. Sinod a fost inclus arhiepiscopul Chişinăului şi Hotinului. La 30 noiembrie 1919 a fost votată de către Sf. Sinod hotărârea ce va sta la baza viitoarei legi de unificare: „Unirea politică înfăptuită între toate provinciile naţiunii române să se extindă şi asupra sfintei noastre Biserici strămoşeşti, aşa că Biserica ortodoxă a Basarabiei, Bucovinei, Ardealului, Banatului, Crişanei şi a părţilor ungurene să alcătuiască o singură biserică autocefală, ortodoxă naţională, română, a cărei autoritate supremă este Sf. Sinod al Bisericii ortodoxe autocefale, al României întregite”.[54] La propunerea Mitropolitului Ardealului s-a acceptat ca până la înfăptuirea unificării bisericeşti, provinciile unite să-şi menţină vechea organizare. Mitropolitul primat comunica în numele bisericii, Senatului României în şedinţa din 29 februarie 1920: „1. Până la votarea legii generale de organizare unitară bisericile provinciale să rămână sub regimul după care s-au condus până la Unire în frunte cu Sf. Sinod”[55].

Reprezentanţii Basarabiei în corespundere cu hotărârea Congresului bisericesc au făcut parte din comisia de unificare participând la elaborarea antiproiectului de lege pentru organizarea bisericii ortodoxe române. Ei au susţinut principiile unificării bisericeşti, formulând de rând cu reprezentanţii Mitropoliei Ardealului obiecţii privind organizarea bisericii din provincia răsăriteană a ţării. Prin cerinţa, ca obiceiurile lor locale să fie păstrate” preoţii basarabeni doreau să li se păstreze mai întâi de toate drepturile asupra averilor bisericeşti supunând criticii amestecul statului în treburile Bisericii, caracteristic pentru Vechiul Regat. La aceasta atrăgea atenţie mai apoi., în cadrul discuţiilor parlamentare din 1925 deputatul ardelean şi consacratul istoric Ioan Lupaş. În discursul său el sublinia poziţia preoţilor basarabeni, care afirmau: „Nu vrem unificarea cu biserica din Vechiul Regat, fiindcă nu vrem sărăcia ei, nici decăderea ei”[56].

După adoptarea Constituţiei din martie 1923 Departamentul Cultelor, în frunte cu A. Lapedatu, examinând şi utilizând proiectele anterioare, a prezentat în Parlamentul României proiectul final de lege. Astfel, legea votată în urma unor îndelungate dezbateri de către ambele camere ale Parlamentului asigura unitatea de conducere şi organizare a bisericii. Organele centrale de conducere a bisericii erau: Sf. Sinod, pentru chestiunile spirituale şi canonice, Congresul naţional bisericesc, pentru chestiunile religioase, culturale, fundaţionale şi epitropeşti. Organul executiv al celor două instituţii era Consiliul central bisericesc. La baza organizării

[54] *Ibidem*, 7.

[55] *Ibidem*, p. 7-8.

[56] *Legea unificării bisericeşti* – După note stenografice – Discursul rostit în şedinţa Camerei deputaţilor de Dr. Ioan Lupaş, deputatul Sălişteі, Bucureşti, 1925, p. 14-22.

bisericii în eparhii era pus principiul reprezentativ constituţional şi principiul participării elementului mirean la conducerea afacerilor administrative ale bisericii.[57] Prin lege, biserica basarabeană era proclamată Mitropolie, fiind alcătuită din două eparhii: Arhiepiscopia Chişinăului şi Episcopia Cetăţii Albe-Ismail. Fiecare eparhie era compusă din protopopiate şi parohii. Ca parte constitutivă bisericii basarabene erau şi mănăstirile (ca instituţiuni religioase speciale, cu organizarea lor canonică).

Legea din 1925, în pofida voinţei clerului basarabean de a păstra unitatea eparhiilor în întreg cuprinsul Basarabiei, prevedea desprinderea administrativă a Episcopiei Hotinului de la Biserica basarabeană şi includerea ei în Mitropolia Bucovinei. Protestele din partea unor cercuri ale preoţimii basarabene nu vor avea efectele scontate. Episcopia Hotinului cu parohiile din cele trei judeţe de nord ale Basarabiei va fi subordonată în toată perioada până la 1940 Mitropoliei de la Cernăuţi.

Astfel, Biserica Ortodoxă din Basarabia, depăşind anumite obstacole şi incertitudini, a intrat treptat în drepturile sale fireşti, cunoscând după Unirea din 1918 transformări importante. Ele au cuprins în esenţă reformele de naţionalizare şi integrare în cadrul bisericii române. Unificarea bisericească şi ridicarea Bisericii basarabene în rang de Mitropolie a fost punctul culminant al acestor înnoiri. Drept urmare, s-a creat un cadru favorabil pentru extinderea activităţii de propovăduire a credinţei în rândurile populaţiei, de combatere a propagandei antiromâneşti, a sectelor religioase şi a diverselor vicii sociale. Preoţii, în strânsă colaborare cu corpul didactic, mai ales în mediul rural, vor contribui la consolidarea morală a societăţii şi la culturalizarea maselor largi ale populaţiei. Biserica va fi un puternic factor de sprijin al autorităţilor statului în procesul de modernizare a vieţii social-economice şi culturale.

[57] *Ibidem*, p. 19.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 269-276

Adrian VIŢALARU

IAŞUL ŞI DRAMA REFUGIAŢILOR BASARABENI DIN VARA ANULUI 1940

I. Introducere

Cedarea Basarabiei, Bucovinei de Nord, a unei părţi din Transilvania şi a sudului Dobrogei (Cadrilaterul), în urma presiunilor şi negocierilor internaţionale care au avut loc în vara şi toamna anului 1940, au reprezentat la vremea lor şi încă reprezintă momente emoţionante şi controversate ale istoriei naţionale. Astfel încât, numeroasele pagini dedicate împrejurărilor internaţionale, celor interne şi modului efectiv în care s-a produs evacuarea acestor teritorii sunt o mărturie interesului istoricilor pentru studierea acestor evenimente[1]. A rămas în discuţie şi suscită încă polemici intense răspunsul la întrebări precum: de ce au acceptat liderii români cedarea Basarabiei şi Bucovinei de Nord? ar fi fost posibile o respingere a ultimatumurilor sovietice şi iniţierea unui conflict armat cu sovietele? care a fost atutudinea evreilor faţă de Armata română şi populaţie, care se retrăgeau din Basarabia, şi cum poate fi ea explicată?

Acestea sunt doar câteva elemente ale polemicii istorice care îmbină istoria „reală" cu cea posibilă / contrafactuală şi care determină plasarea în plan secund a elementelor profunde legate de dramele umane petrecute în acele momente, de relaţiile între indivizi şi de spiritul civic al românilor. În ceea ce urmează ne propunem să prezentăm un profil al evenimentelor întâmplate în vara anului 1940, şi anume modul în care a fost administrată problema refugiaţilor din Basarabia în oraşul Iaşi şi în împrejurimile sale. Am ales să supunem analizei acest subiect, care este mai mult un aspect de istorie locală, din dorinţa de a înţelege şi explica modul în care au fost primiţi şi trataţi refugiaţii veniţi din Basarabia, aflaţi în tranzit prin Iaşi, precum şi cei care au rămas în urbea moldavă. Am ales să ne referim la

[1] Valeriu-Florin Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Iaşi, 1991; Ion Şişcanu, Vitalie Văratec (editori) *Pactul Ribbentrop-Molotov şi consecinţele sale pentru Basarabia*, Chişinău, 1991; Ion Şişcanu, *Raptul Basarabiei. 1940*, Chişinău, 1994; idem, *Uniunea Sovietică-România 1940. Tratative în cadrul comisiilor mixte*, Chişinău, 1995; Mihai Pelin, *Legendă şi Adevăr*, Bucureşti, 1994; Dumitru Seserman, *Relaţii politico-militare româno-sovietice în perioada iunie 1940 - iulie 1941*, Bucureşti, 2004; Paul Goma, *Săptămâna Roşie 28 iunie – 3 iulie 1940, sau Basarabia şi evreii. Eseu*. Ediţia a III-a, revizuită şi adăugită, Bucureşti, 2003.

„refugiaţii basarabeni" deoarece documentele consultate oferă informaţii îndeosebi despre refugiaţii veniţi din Basarabia şi pentru că dorim, prin studierea lor, să contribuim la cunoaşterea îndeaproape a evenimentelor din vara anului 1940.

II. Aspecte generale ale problemei refugiaţilor basarabeni din vara anului 1940

Vara anului 1940 a reprezentat un moment deosebit de delicat pentru naţiunea română. Ca urmare a ultimatumurilor venite de la Moscova, România a fost nevoită să cedeze Uniunii Sovietice Basarabia şi Bucovina de Nord, teritorii în care românii erau majoritari. Trecerea acestor teritorii, aflate sub administraţie românească timp de 22 de ani, în subordinea sovieticilor s-a realizat în mai puţin de 5 zile, între 29 iunie şi 3 iulie 1940[2]. Timpul extrem de scurt pe care l-au avut la dispoziţie autorităţile române pentru a se retrage, presiunile imense venite din partea Armatei Roşii cât şi degringolada produsă în timpul evacuării au accentuat drama umană ce se petrecea în acele momente[3]. Astfel, membrii administraţiei române, o parte dintre militari cât şi mulţi basarabeni care încercau să scape de sub dominaţia sovietică au pornit pe calea refugiului spre România. Pentru a face faţă numărului mare de refugiaţi ce veneau dinspre zonele dorite de sovietici, autorităţile române au luat o serie de măsuri. La 30 iunie Ministerul de Interne al României, prin dispoziţia telegrafică nr. 8.776, înlesnea transportul refugiaţilor pe căile ferate[4]. De asemenea, Ministerul Ocrotirii Sănătăţii al României, a intervenit pentru asigurarea protecţiei sanitare a refugiaţilor, organizând centre medicale de prim-ajutor la punctele de trecere peste Prut şi pe linia de demarcaţie[5].

Autorităţile statului, prin Ministerul de Interne, au iniţiat crearea unor comitete speciale conduse de către reprezentanţi ai statului în teritoriu şi comandanţi ai Gărzii Naţionale. Mai mult decât atât, s-au constituit comitete de asistenţă în toate judeţele de tranzit ale refugiaţilor, pentru a sprijini această operaţiune.

Având în vedere numărul mare de refugiaţi care veneau zilnic din teritoriile ocupate, autorităţile au stabilit regiunile unde aveau sa fie adăpostiţi refugiaţii şi cei evacuaţi. Astfel, cei veniţi din Bucovina şi din judeţul Hotin urmau să fie primiţi în judeţul Neamţ; cei din judeţele Soroca şi Bălţi în judeţul Bacău, în zona Târgu Ocna; refugiaţii din judeţele Orhei şi

---

[2] Evacuarea a fost realizată conform planurilor de evacuare Tudor şi Mircea create în mai 1940. Aceste planuri au fost transmise autorităţilor din Basarabia în dimineaţa zilei de 28 iunie, vezi Mihai Pelin, *op. cit.*, p. 33.

[3] În arhivele româneşti există numeroase declaraţii ale refugiaţilor din Basarabia date autorităţilor române în primele zile ale refugiului. Din aceste declaraţii se pot distinge dramele personale prin care au trecut cei care s-au refugiat. Un exemplu în acest sens poate fi găsit în Adrian Viţalaru, *Martori oculari ai evacuării Basarabiei din vara anului 1940*, în *Pro Basarabia – Repere istorice şi naţionale*, Iaşi, 2007, p. 151-159.

[4] Ion Şişcanu, *Raptul Basarabiei...*, p. 65.

[5] *Ibidem*.

Lăpuşna erau direcţionaţi prin Tecuci şi Buzău, către Mizil şi Pătârlagele, din Judeţul Buzău; cei din Thighina şi Cetatea Albă trebuiau să treacă prin Galaţi pentru a ajunge în judeţul Prahova, iar cei din judeţele Cahul şi Ismail urmau să fie primiţi în judeţele Dâmboviţa, Muscel şi Argeş[6]. Funcţionarii din Basarabia şi populaţia civilă care aveau posibilităţi de găzduire în interiorul ţării erau repartizaţi în localităţile respective[7].

Autorităţile române au interzis stabilirea în Moldova a refugiaţilor care nu aveau mijloace de trai şi legături de rudenie în această regiune. De asemenea, a fost interzisă cantonarea lor de-a lungul frontierei cu Uniunea Sovietică, pe o adâncime de 30 de kilometri, în zonele petrolifere şi în porturile Brăila, Cernavodă, Constanţa, Corabia, Galaţi, Turnu Măgurele şi Turnu Severin[8].

Până la 3 iulie, ora 14, când ruşii au închis punctele de trecere, se refugiaseră 6390 de persoane din aparatul administrativ, Poliţie, Jandarmerie şi Justiţie precum şi locuitorii care au dorit sa părăsească zonele ocupate[9]. Toate problemele care ţineau de transportul, hrana şi plasarea refugiaţilor au trecut în competenţa Comisariatului pentru Refugiaţii din Basarabia şi Bucovina de Nord, creat de către autorităţile de la Bucureşti.

Tot cu scopul de a-i ajuta pe refugiaţii care nu aveau resurse, s-a procedat, iniţial, la o împărţire a acestora în trei categorii: refugiaţii cu familiile lor; refugiaţii civili care aveau mijloace de trai şi legături de rudenie în ţară; refugiaţii civili lipsiţi de orice mijloace. Cei care proveneau din administraţia românească din Basarabia erau grupaţi după ministere şi primeau ajutor ori erau încadraţi de către ministerele respective[10]. Cei fără resurse primeau asistenţă de la statul român, dar şi ajutoare din partea persoanelor particulare. După venirea la putere a guvernului Gigurtu, s-a luat decizia de înregistrare a populaţiei venite din provinciile ocupate, tocmai pentru a eficientiza acţiunea de ajutorare şi integrare a acestora. Pe lângă această măsură, s-a hotărât şi împărţirea populaţiei evacuate în patru categorii, în funcţie de care trebuia să se stabilească şi cuantumul ajutorului. Cele patru categorii erau: a) funcţionarii cu familiile lor; b) liber profesioniştii de toate categoriile; c) proprietarii agricoli, industriaşii şi comercianţii; d) populaţia civilă şi copiii[11]. Ajutoarele urmau să fie acordate celor din prima categorie în funcţie de numărul membrilor familiei „spre a face faţă nevoilor de moment până la instalarea lor în funcţiunea unde au fost repartizaţi”[12]. Liber-profesioniştilor urma să li se acorde un ajutor în raport cu greutăţile familiale până când aveau să fie plasaţi prin intermediul organizaţiilor profesionale. Cei din a treia categorie urmau să fie ajutaţi „să-

[6] Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Iaşi (**DJANI**), Fond Prefectura Judeţului Iaşi, dos. 196 / 1940, f. 1.

[7] Ion Şişcanu, *Raptul Basarabiei…*, p. 66.

[8] Daniel Boncoş, *Social şi naţional în politica guvernului Ion Antonescu*, Bucureşti, 2000, p. 66.

[9] Dumitru Şandru, *Mişcări de populaţie în România (1940-1948)*, Bucureşti, 2003, p. 20.

[10] Ion Şişcanu, *Raptul Basarabiei…*, p. 66.

[11] **DJANI**, Fond Prefectura Judeţului Iaşi, dos. 202 / 1940, f. 51.

[12] „Universul”, 12 iulie 1940, p. 3.

şi refacă îndeletnicirile lor prin ministerul economiei naţionale, care a destinat un fond special în acest scop”[13]. Populaţia civilă avea să fie ajutată de către Crucea Roşie şi de comisiile judeţene şi locale.

Situaţia grea în care se aflau zeci de mii de români proveniţi din Basarabia şi Bucovina de Nord a atras compasiunea oficialităţilor şi opiniei publice din România. Astfel, Regele, Miniştrii, membrii corpului diplomatic, înaltele feţe bisericeşti au donat importante sume de bani pentru ajutorarea refugiaţilor basarabeni şi bucovineni[14].

Şi presa s-a implicat, pe lângă informarea asupra tragediei miilor de refugiaţi, în strângerea de fonduri. Ziare precum „Universul” au lansat campanii de subscripţii care s-au bucurat de un deosebit succes.

III. Oraşul Iaşi – punct de tranzit pentru refugiaţii din Basarabia

Iaşul, unul dintre marile oraşe ale României, a jucat un rol important în acţiunea de plasare a refugiaţilor din Basarabia. Fiind în apropierea noii graniţe cu Uniunea Sovietică şi având legătură feroviară cu Basarabia prin punctul de trecere a frontierei de la Ungheni, Iaşul a reprezentat un segment important în ampla operaţiune de evacuare a Basarabiei[15]. Deoarece se afla la mică distanţă de graniţă şi pentru a se evita acte de spionaj ori creşterea insecurităţii, s-a hotărât ca judeţul Iaşi să nu fie nominalizat pentru a-i primi pe cei refugiaţi, aceştia fiind repartizaţi, aşa cum am arătat mai sus, în zone mai îndepărtate de graniţă. Mai mult, pentru a elimina posibilitatea infiltrării de spioni sovietici pe teritoriul României, dar şi în scopul asigurării securităţii refugiaţilor, autorităţile au luat decizia ca trenurile cu repatriaţi (cei care s-au întors în România după 3 iulie 1940) să fie duse până la Iaşi sub paza Jandarmeriei şi Poliţiei, asigurându-se astfel izolarea celor din tren de localnici. În Iaşi, cei din tren erau verificaţi de Poliţie şi apoi puteau primi ajutor din partea reprezentanţilor Crucii Roşii[16]. De asemenea, în ajutorarea refugiaţilor ce tranzitau oraşul Iaşi s-au implicat, pe lângă autorităţile locale, şi populaţia.

Datorită faptului că prin Iaşi, în special prin gara oraşului, treceau zilnic sute şi chiar mii de persoane, autorităţile au trebuit să le acorde ajutor, să-i înregistreze şi să asigure păstrarea ordinii. În acest scop, patrule ale Jandarmeriei asigurau permanent liniştea şi ordinea publică în gară şi îi ghidau pe refugiaţi spre punctele de unde puteau primi ajutor.

Numărul celor care tranzitau zilnic Iaşul, venind din Basarabia ori îndreptându-se spre teritoriile ocupate, la începutul lunii iulie 1940, era destul de mare. Nu am găsit în arhive date care să arate numărul refugiaţilor trecuţi prin Iaşi în perioada 28 iunie – 3 iulie, însă am identificat astfel de

---

[13] *Ibidem*.

[14] Pentru mai multe informaţii în acest sens vezi Ion Şişcanu, *Raptul Basarabiei...*, p. 67-69.

[15] Sovieticii fixaseră în data de 4 iulie noile puncte de trecere a frontierei: Bahrineşti, Ungheni, Reni şi Ismail, vezi **DJANI**, Fond Prefectura Judeţului Iaşi, dos. 191 / 1940, f. 6.

[16] *Ibidem*, Fond Rezidenţa Regală a Ţinutului Prut, dos. 32 / 1940, vol. II, f. 199.

cifre pentru perioada imediat următoare. Astfel, conform rapoartelor oficiale, numărul acestora variază zilnic de la 1.000 la 4.000 de persoane[17]. Traficul intens spre Basarabia, prin gara Iaşi, s-a menţinut la cote ridicate pe toată perioada verii. Bunăoară, în ziua de 13 iulie se preciza că „au trecut frontiera pe la punctul Ungheni în Basarabia un număr de 1.288 refugiaţi (de fapt majoritatea acestora erau soldaţi care îşi satisfăceau stagiul militar în provinciile de la vest de Prut, n. n., A. V.) basarabeni, între care 50 civili creştini, iar restul de 1.238 sunt militari basarabeni desconcentraţi”[18]. A doua zi se găseau în gara Iaşi alte 2000 de persoane pregătite să treacă graniţa în Basarabia. Numărul mare al celor care trec prin Iaşi în tranzit spre Basarabia se menţine până în jurul datei de 23 iulie, după care scade sub 1000 de persoane, cu unele excepţii[19]. Observăm că majoritatea celor care se îndreaptă spre Basarabia ocupată de sovietici sunt militari desconcentraţi, de origine basarabeană, care şi-au exprimat dorinţa de a se întoarce în teritoriile de baştină, la care se adaugă şi un număr de minoritari evrei[20].

Iaşul a servit ca punct de tranzit şi pentru refugiaţii care au continuat să părăsească teritoriul Basarabiei după 3 iulie 1940, în baza convenţiilor semnate între autorităţile române şi cele sovietice. Din iulie şi până în octombrie 1940 sunt înregistrate mai multe valuri de refugiaţi cărora le era permisă părăsirea Basarabiei[21]. Printre aceştia se numărau ofiţeri şi militari arestaţi de sovietici, funcţionari ai statului român care nu au reuşit să fie evacuaţi până la 3 iulie, dar şi mulţi civili care aveau rude sau membri ai familiilor refugiaţi pe teritoriul României.

IV. Refugiaţii rămaşi în Iaşi

Imediat după începerea procesului de evacuare a autorităţilor, a armatei şi a unei părţi a populaţiei Basarabiei, la Iaşi s-a creat, pe lângă Prefectura Judeţului Iaşi, Biroul Refugiaţilor, care avea menirea să vegheze asupra problemelor populaţiei ce părăsea Basarabia şi Bucovina de Nord. Acest birou avea o evidenţă precisă a persoanelor refugiate aflate în trecere prin Iaşi, dar şi a celor care se aflau pe teritoriul reşedinţei de judeţ. Fiecare

---

[17] Spre exemplu, în ziua de 1 august 1940 au trecut prin gara Iaşi cu destinaţia Basarabia 1400 de persoane, pentru ca a doua zi autorităţile ieşene să înregistreze doar 145, (*Ibidem*, Fond Prefectura Judeţului Iaşi, dos. 148 / 1940, f. 39-40).

[18] *Ibidem*, dos. 191 / 1940, f. 5.

[19] *Ibidem*, f. 30-45.

[20] Mihai Gribincea, *Basarabia în primii ani de ocupaţie sovietică, 1944-1950*, Cluj-Napoca, 1995, p. 19-20. Acest autor susţine faptul că în perioada iunie-decembrie 1940 s-au repatriat în Basarabia, de pe teritoriul României, un număr de 220.000 de persoane, dintre care procent important l-ar fi constituit evreii. Şi totuşi, în documentele consultate de noi, numărul celor declaraţi evrei, care au trecut în Basarabia sovietică după 3 iulie 1940, este foarte scăzut.

[21] Presa ieşeană era extrem de atentă cu tragedia refugiaţilor realizând reportaje consistente despre problemele celor refugiaţi. Pentru mai multe informaţii vezi Tamara Botez, *Cedarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei în presa ieşeană (iunie-iulie 1940)*, în „Opţiuni Istoriografice”, Iaşi, nr. VIII / 1, 2007, p. 192-201.

refugiat era înregistrat în evidenţele acestui birou şi dispunea de un carnet de refugiat ce reprezenta, practic, actul oficial de identificare a sa.

Deşi nu era o zonă unde ar fi trebuit să fie plasaţi refugiaţii, la începutul lunii august 1940, pe raza judeţului şi a municipiului Iaşi se aflau 2.020 de refugiaţi[22], dintre care 297 erau lipsiţi de mijloacele materiale necesare pentru traiul zilnic, pentru ca, la data de 28 august 1940, în zona municipiului Iaşi să se afle 2.422 de refugiaţi[23]. Mai apoi, dintr-un raport al Prefecturii Iaşi, întocmit în ziua de 2 septembrie 1940, aflăm că existau 106 bărbaţi, 150 de femei şi 34 de copii care trebuiau să primească ajutoare[24]. Dintr-un alt document, redactat la data de 5 octombrie 1940, ce reprezenta o adresă a Biroului Refugiaţilor către Chestorul Poliţiei Municipiului Iaşi, observăm faptul că pe raza municipiului şi a judeţului Iaşi se găseau un număr de 2.350 de refugiaţi. Dintre aceştia, 2.293 erau români, 18 germani, 31 evrei, 6 greci, 1 rus şi 1 ucrainean[25]. Evident că nu toţi aceştia proveneau din Basarabia, însă documentele oficiale ale Prefecturii Judeţului Iaşi nu făceau deosebire după provenienţa refugiaţilor.

Prin urmare, observăm faptul că în Iaşi numărul refugiaţilor nu era mai mare de 2.500, la o populaţie totală de circa 110.000 de locuitori[26], numărul lor fluctuând în funcţie de noile valuri de repatriaţi veniţi după data de 3 iulie 1940. Aceştia reprezentau un procent foarte mic din totalul refugiaţilor din Basarabia, care, după unele estimări[27], se situa, în octombrie 1940, la 100.000 de persoane.

Implicarea autorităţilor locale în ajutorarea refugiaţilor a fost destul de consistentă şi responsabilă. Încă de la începutul lunii iulie, în gara oraşului Iaşi a fost creată o cantină cu sprijinul celor de la Crucea Roşie. Respectiva cantină era „condusă de doamnele din buna societate a oraşului, care asigură hrana celor nevoiaşi, ce sunt numai în trecere prin Iaşi”[28]. Tot în gară s-a înfiinţat şi un post medical de prim-ajutor pentru refugiaţii care tranzitau Iaşul[29]. De asemenea, cei veniţi în perioada 29 iunie-3 iulie, erau îndrumaţi spre Biroul de încartiruire deschis pe lângă Prefectura Iaşi „unde sunt îndrumaţi fie la case particulare, fie la şcolile internate unde s-au amenajat căminuri speciale”[30]. În plus, la iniţiativa Mitropolitului Irineu al Moldovei şi Sucevei s-au creat la Seminarul „Veniamin Costache” un cămin şi o popotă, ce aveau menirea să găzduiască şi să hrănească refugiaţii. Şi Epitropia Sf. Spiridon s-a implicat în ajutorarea refugiaţilor punând la dispoziţie camere de dormit la Institutul „Regina Maria” şi asigurând masa refugiaţilor la cantina de la Spitalul Sf. Spiridon[31].

---

[22] **DJANI**, Fond Prefectura Judeţului Iaşi, dos. 148 / 1940, f. 162.
[23] *Ibidem*, Fond Rezidenţa Regală a Ţinutului Prut, dos. 32 / 1940, vol. II, f. 201.
[24] *Ibidem*, Fond Prefectura Judeţului Iaşi, dos. 148 / 1940, f. 148.
[25] *Ibidem*, dos. 201 / 1940, f. 70.
[26] „Opinia”, anul XXXVII, marţi, 6 august 1940, p. 1.
[27] Ion Şişcanu, *Basarabia în contextul relaţiilor sovieto-române. 1940*, Chişinău, 2007, p. 126.
[28] „Opinia”, anul XXXVII, marţi, 2 iulie 1940, p. 2.
[29] *Ibidem*.
[30] *Ibidem*.
[31] „Opinia”, anul XXXVII, joi, 4 iulie 1940, p. 2.

Tot în scopul sprijinirii refugiaţilor, începând cu 1 august, erau stabilite alocaţiile de întreţinere, în funcţie de vârsta acestora: cei maturi primeau 50 de lei zilnic, iar copii 20 de lei. În ordinul Ministerului de Interne se preciza faptul că: „Alocaţia de întreţinere se acordă numai refugiaţilor români care au fost plasaţi”[32], cei care nu se aflau în evidenţele autorităţilor române, nu beneficiau de aceste ajutoare. Familiile refugiate al căror şef de familie deţinea un serviciu nu mai aveau dreptul la alocaţia de întreţinere. Pentru a beneficia de acest ajutor, refugiaţii trebuiau să respecte câteva reguli, şi anume: să rămână în regiunile fixate de autorităţi, să respecte autorităţile şi să menţină ordinea publică. În cazul în care nu respectau aceste reguli li se putea suspenda plata alocaţiei[33]. De asemenea, funcţionarii Ministerelor de Justiţie, Finanţe şi Interne primeau ajutoare de la instituţiile în care activau. În scopul de a ţine o evidenţă strictă a ajutoarelor acordate refugiaţilor, tocmai pentru a se evita neregulile, sumele primite erau trecute în adeverinţele de refugiat[34].

Implicarea autoriăţilor ieşene s-a concretizat şi prin constituirea, în septembrie 1940, a unui Oficiu de închiriere creat pe lângă Prefectura Judeţului Iaşi, ce se ocupa în mod special cu prelungirea chiriei şi găsirea de locuinţe pentru refugiaţi[35]. De asemenea, la Iaşi, la Şcoala Normală de Băieţi şi la Ştrand s-au înfiinţat colonii şcolare de vară. În aceste colonii au fost admişi cu precădere copiii refugiaţilor care solicitau un astfel de ajutor[36]. În plus, autorităţile au răspuns cererilor de ajutorare venite din partea unor refugiaţi care fie doreau să-şi reîntregească familia, fie nu aveau mijloacele necesare subzistenţei.

Dimensiunea umană a dramei a atras atenţia ieşenilor care au participat la ajutorarea populaţiei refugiate: unii au făcut donaţii în bani, alţii au oferit cazare unor familii refugiate. De exemplu, doctorul Grigore Osipov a oferit la domiciliul său o masă pentru 130 de refugiaţi basarabeni[37].

După ce lucrurile s-au mai limpezit, autorităţile centrale şi locale au început un proces de integrare a refugiaţilor; s-a hotărât plasarea celor care proveneau din sistemul funcţionarilor statului în diferite posturi apropiate de pregătirea lor de specialitate. S-a încercat şi integrarea celorlalţi refugiaţi, unii dintre aceştia primind oferte de a lucra pe moşiile Armatei s-au ale particularilor (era ceva mai greu deoarece proprietarii de moşii doreau, în special, bărbaţi singuri, fără obligaţii familiale). Acest proces de integrare a devenit foarte evident în toamna anului 1940, fiind coroborat cu o politică mai strictă a noului regim venit la putere în septembrie.

---

[32] **DJANI**, Fond Prefectura Judeţului Iaşi, dos. 148 / 1940, f. 154.
[33] *Ibidem*.
[34] *Ibidem*, f. 82.
[35] *Ibidem*, dos. 191 / 1940, f. 181.
[36] *Ibidem*, dos. 202 / 1940, f. 41.
[37] „Opinia”, anul XXXVII, joi, 4 iulie 1940, p. 2.

V. Concluzii

În această scurtă prezentare am încercat să arătăm faptul că Iaşul, deşi nu a reprezentat o zonă de plasare a refugiaţilor, a avut un rol important în tranzitul acestora spre zonele de refugiu. Autorităţile locale, în frunte cu prefectul Cornel C. Carp şi cu primarul municipiului Iaşi, Constantin Ionescu, s-au implicat în procesul de ajutorare a populaţiei refugiate în conformitate cu directivele primite de la Bucureşti. Se remarcă însă şi o bună coordonare între autorităţile din teritoriu (Rezidenţa Regală, Prefectură, Primărie, Jandarmerie) care au reuşit în bună măsură să gestioneze acceptabil poate cea mai gravă criză umanitară din România interbelică.

Cei peste 2.000 de refugiaţi rămaşi pe raza municipiului Iaşi s-au bucurat de toată atenţia autorităţilor şi a populaţiei de rând, ei beneficiind de ajutor funanciar şi asistenţă medicală. În plus, a fost iniţiat un proces de integrare a refugiaţilor şi de plasare în anumite locuri de muncă (de obicei în agricultură).

În plan afectiv, implicarea ieşenilor în ajutorarea refugiaţilor poate fi explicată şi prin apropierile spirituale între ieşeni şi moldovenii de dincolo de Prut, precum şi prin legăturile puternice între Iaşi şi Basarabia.

Prin urmare, se poate afirma faptul că Iaşul a avut un rol important în problema refugiaţilor basarabeni din vara anului 1940, atât ca zonă de tranzit, cât mai ales ca zonă de staţionare a acestora.

***Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice*,**
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 277-285

Viorel HODIŞ

ORE ASTRALE BASARABENE

Eram în primii ani de după bulversantele evenimente de la sfârşitul lui 1989. Bulversante pentru întregul spaţiu sud-est european socialist, recte comunist.

Trăiam într-o România a „revoluţiei furate" de cei împotriva cărora ea se declanşase, dar care – mai abili, conduşi de politruci crescuţi la sânul Moscovei KGB-iste, unde au deprins cele mai eficace metode de manipulare a maselor – au reuşit să se perpetueze la putere, ilustrând perfect adagiul de înşişi pervertit:

„*La vremuri noi – tot noi*"![1]

Pentru această perpetuare la putere „s-a făcut totul", ca să ne exprimăm în limbajul propriu (de lemn) al elitelor comuniste ale vremii, pentru care nici chiar *vărsarea de sânge de fraţi* manipulaţi unii contra altora nu reprezenta un preţ prea mare. Vezi „*mineriadele*" de tristă faimă internaţională, al căror unic autor moral are un nume binecunoscut![2]

Eram după gesturile făţarnice de „cedare" (sub presiunea maselor!): *desfiinţarea*, chipurile, a *Partidului* (comunist român) şi a *Securităţii* sale criminale şi antipatriotice, pentru ca, imediat – după alte tulburări şi alte vărsări de sânge regizate de ei înşişi – „defunctele" instituţii să reapară sub alte înfăţişări onomastice, dar în esenţă aceleaşi, ca-n metafora înţelepciunii populare:

„*Aceeaşi Mărie – cu altă pălărie*".

Trăiam din plin fulminantele *simpatie, admiraţie* şi *prestigiu* internaţionale câştigate prin *sângele vărsat al martirilor din Decembrie '89* – uzurpate, însă, urgent de „noii" / vechi conducători în ianuarie '90 şi următoarele (vezi februarie – **Bucureşti**; vezi martie – **Tg. Mureş**; vezi

[1] La înscăunarea Domnitorului Al. I. Cuza, Mihail Kogălniceanu şi-ar fi început discursul cu cuvintele devenite celebre*: „Sire, la vremuri noi – oameni noi!"*

[2] Cu referire la care – marele istoric Neagu Djuvara s-a exprimat, în repetate ocazii, cu fraza-sentinţă (în engleză *sentence*!): *„Acest om nu trebuie să moară în patul lui"!*

iunie – „***Piaţa Universităţii***” **Bucureşti**; vezi „*mineriadele*” care, necurmat, s-au revărsat cu aceeaşi ţintă: **Bucureşti** ...!).

Eram şi am rămas singura ţară din „lagăr” (*lagăr*, în sensul propriu al cuvântului) care *a vărsat sânge*, îngrozind **Europa**[3], nereuşind să se desprindă – ca toate celelalte, râzând – de o primitivă dictatură şi de un feroce dictator, din cauza „isteţimii” altuia, mult mai rafinat, dar care, prin „rezultatele-i performante”, s-a dovedit şi mult mai „productiv”. Din cca. 1.400 de morţi în revoluţia română – până-n momentul când odiosul dictator a închis ochii („*Crăciunul Roşu*”: *'89*) – „organele” lui de represiune „reuşiseră doar” un total de cca 400 de „*colete*” (în limbajul lor codificat; a se citi: „*morţi*”!); restul – după, reprezentând „performanţa” noului „tătuc al poporului”. Întocmai ca-n *epigrama* care circula atunci în samizdat prin „***Zona liberă de neocomunism***” din centrul **Clujului universitar**, veritabilă „***Piaţă a Universităţii***”, mai mică, fireşte, decât cea de la Bucureşti:

Ceauşescu, ***Ilici-****escu,*
Înroşit-au glia:
Primul, mai „modest”,
- cu: ***sute,***
Ilici ***Ilies-***
- cu: mia![4]

*

Dar rămâne speranţa. Aşa, cum glăsuieşte înţelepciunea universală:

„*Speranţa moare ultima*”!

Intram în anul astral 1991, al dezmembrării nucleului dur al „marelui lagăr”, care era URSS-ul, sinistrul „*Imperiu al Răului*”[5]. Au renăscut în noi atunci multe *speranţe*, printre care aceea *a reunirii fraţilor cu fraţii*, speranţa revindecării tuturor rănilor de secole şi decenii.

Trăiam o mirifică realitate, savurând parfumul „*podurilor de flori*” întinse de fraţi peste Prut între România şi Basarabia, de unde răzbăteau spre noi cei din inima Transilvaniei, ca şi din întreaga Ţară, mesaje profund optimiste din partea unor veritabili lideri patrioţi „unionişti”, precum **Alexandru Moşanu, Mircea Druc, Ion Ungureanu** ş. a. Noi, naivii,

---

[3] Disidenta Ana Blandiana mărturisea că se-ntrebau perplecşi unii lideri europeni: „Ce vor *românii ăştia* cu-atâta sânge”?! „*Românii* ***ăştia***” nu erau alţii decât ***ăia***, ***neocomuniştii***, ***criptocomuniştii***, care ţineau cu dinţii de putere!

[4] Din folclorul „*Pieţii Universităţii*” clujene.

[5] Metaforă aparţinând unuia dintre cei mai prestigioşi oameni politici ai secolului al XX-lea, Ronald Reagen, preşedinte al Statelor Unite ale Americii în două legislaturi succesive (1981-1989).

manipulaţii, aveam impresia că fructul acestei fericiri istorice e copt, doar să-ntindem mâna să-l culegem.

Trăiam incredibile speranţă şi emoţii.

În această entuziastă atmosferă ne-am propus să punem mâna să ajutăm **Basarabia** care la ce ne pricepem şi cu ce ne putea sta la îndemână. Ne gândeam la reedificarea culturii naţionale şi a învăţământului basarabean în „*limba noastră cea română*”. La apelul ministerului culturii şi învăţământului de la Chişinău, noi, transilvănenii (dar nu numai), ne-am „rupt”, după generozitatea fiecăruia, părţi – mai mari, mai mici – din avutul nostru spiritual, bibliotecile personale (dar şi din cele publice!), trimiţând peste Prut, prin ***Societatea „Pro Basarabia şi Bucovina***”, multe camioane, chiar vagoane de cărţi, spre încurajarea învăţământului „*în grafia latină*”, pentru şcolile de acolo (adică de aici!), în care până în acel moment orice cuvânt era „*înceţoşat* în **slovele** lui Kiril”, neavând voie *să strălucească* în „latina **littera** strămoşească”!

Aşa se explică inaugurarea în august 1991 a ***Bibliotecii „Transilvania***” în inima **Chişinăului**, inaugurare la care donatorii transilvani (cu precădere, dar nu numai) au primit invitaţii personale din partea Ministrului Culturii şi Cultelor de atunci, **Ion Ungureanu**, donatori invitaţi, printre care mă număram şi eu.

Cât voi trăi nu voi uita acea memorabilă zi a inaugurării oficiale, solemne şi religioase a ***Bibliotecii***, marele entuziasm ce-a însoţit Conferinţa, Discursurile, Mesajele oficiale şi personale care au urmat[6]. Memorabilă va rămâne pentru noi, participanţii, şi agapa care a urmat, căci momentul inaugural se cuvenea „sfinţit” – nu numai religios! –, ci şi cu „aghiasma” unui bun vin, fala universal recunoscută a Moldovei.

Prin grija ministrului **Ion Ungureanu** a fost difuzată printre participanţi – ca act de cultură autentic patriotică! – o broşură intitulată *„Cântece şi imnuri care au însoţit istoria Românilor”*, tipărită tot în Transilvania (la o editură din **Baia-Mare**). Nu cred c-au rămas vreun cântec sau imn necântate în acea Bibliotecă, devenită – din Templu – Sală de Concert!

*

Cum peste câteva zile, doar, urma să aibă loc marele eveniment politic al ***Declaraţiei de Independenţă a Republicii Moldova*** (27 August 1991), Preşedinte al Parlamentului de atunci, **Alexandru Moşanu** împreună cu Prim-ministrul **Mircea Druc** ne-au invitat să participăm şi

[6] Subsemnatul având, şi el, ocazia şi, mai mult sau mai puţin şugubeaţa inspiaţie să ureze culturii basarabene să se ridice la „*maiestoasa înălţime*” a Ministrului său!

noi, invitaţie mai mult decât măgulitoare, acceptată cu mult entuziasm patriotic.

„***Piaţa Independenţei***” (dacă aşa se numeşte astăzi, nu ştiu, cert e c-ar trebui să se numească „***a Unirii***”!) gemea de lume – cca ½ milion, poate peste! – venită din satele şi oraşele basarabene. Era o zi superbă această duminică de august, în care – eu fiind „pe cale primară”! – am făcut cunoştinţă cu „sufletul colectiv” moldovean.

Mai rămânea un ceas bun până să bată gongul deschiderii oficiale a lucrărilor. Însoţit de un mic grup dintre invitaţi, mă plimbam pe aleile frumosului parc din spatele monumentalei statui ecvestre a lui **Ştefan cel Mare şi Sfânt**, cu sabia / cruce-n dreapta, ca adevărat apărător al Patriei Creştine „**a *toată* Moldova**”!

Fără veleităţi (nici abilităţi) gazetăreşti, îmi veni, totuşi, ideea încercării unui „*sondaj de opinie*” pe tema evenimentului major ce sta să se declanşeze. Parcul – înţesat de tineret. Aleg, drept urmare, un „*public-ţintă*” format din tineri, mai cu seamă tinere – „*frumoase toate şi întrulpi* [...]”[7] –, frumos gătite ca de mare sărbătoare, tinere şi tineri, căci – nu-i aşa? – tineretul e speranţa!

– Bună ziua, frumoaselor. Noi suntem din Ţară: profesori de la şcoli şi universităţi din România. Dumneavoastră ...?

– *Bună ziua şi dumilorvoastre. Noi suntem studente şi studenţi din Chiş'nău, de la Politehnică şi de la Universitate.*

– Azi are loc un act istoric de cea mai mare importanţă pentru Republica Moldova voastră – felicitări! –, dar şi a noastră, a tuturor românilor. Care va fi – după părerea D-Voastre – *următorul pas istoric* pe care-l va face Moldova, o dată ce-şi recâştigă independenţa? Cum credeţi c-ar trebui să fructifice acest mare câştig politic?

– *Niş'cum. Vom fi stat indepiendent. Atât – al'şeva nimic!*

– Şi cam cum credeţi D-Voastră că se va „*încarna*” independenţa aceasta a micului „stat moldovan” în umbra poftelor imperialiste multiseculare – mai mult decât dovedite de istorie! – ale marelui „Urs Rus” („*Big Bruder*” spuneţi şi spunem cu toţii azi!)? Nu credeţi că următorul pas constructiv ar fi „*să facem un pod trainic pe Râu în jos / [care să fie] mult mai falnic şi mai frumos*” chiar şi decât „*podurile de flori*” de peste Prut? (Ştiţi, nu-i aşa, cântecelul copilăresc din care V-am citat!). Nu gândiţi că

[7] */ Cu rochii scurte până-n pulpi /*, după inspiratele versuri coşbuciene. Vezi G. Coşbuc, *Nunta Zamfirei*, în *Poezii*, Bucureşti, 1957, p. 113.

Basarabia („Republica Moldova”!) ar trebui *să se reunească cu Ţara*, să revină la Patria-Mamă, România?

– *Asta nişi într-un caz!*

– Dar, pentru Dumnezeu, de ce?

– *Pentru că bunelii noştri ne-au povestit că jandarmii români i-au bătut!...*

– Bătut?! Pentru ce? Câţi ...? Poate câţiva hoţi de cai, celebri în zonă, (gen Kotovski!), poate alţii, certaţi cu legea. Poate – ba, chiar sigur – întemniţaţi unii *criminali* sau *spioni sovietici*, care mişunau peste tot după *Marea Revoluţie din Octombrie*, şi aici, şi-n Ţară! Doar se ştie ce „poftea” Moscova: *dezmembrarea*, *comunizarea,* şi *anexarea* României Întregite!

– *Noi nu ştim d-astea.*

– Dar – după „*Marele Război*” (al II-lea) – despre *trenurile deportaţilor moldoveni în Siberia,* din care trenuri n-ajungeau vii nici jumătate, căci mureau pe drum înfometaţi şi însetaţi, schingiuiţi în bo-vagoane ferecate pe dinafară şi păzite cu arma de securişti ruşi, pentru ca cei închişi să nu scape vii; despre *masacre în masă*, despre *cimitire comune* de zeci şi sute de mii de moldoveni (şi nu numai!) – toate dictate de „*tătucul popoarelor*”, Iosif Visarionovici Djudaşvili, alias **Stalin**; despre *dărâmarea bisericilor şi şcolilor*, despre *confiscarea tuturor proprietăţilor*, despre *propaganda diabolică* antireligioasă şi antiromânească – despre toate acestea, ştiţi ceva?

– *Noi nu ştim chiar nimica despre toate aşestea.*

Am rămas încremeniţi ...! Mare-i puterea lui Dumnezeu acolo Sus, în Cer, dar şi puterea propagandei mincinoase bolşevice aici, pe Pământ! Până-n clipa aceea – căreia i-am zis *astrală!* – noţiunea de „*spălare a creierelor*” pentru mine avea un contur imprecis, era mai mult sau mai puţin lipsită de sens. Acum, însă, gemea de conţinut!

Cât de gros este acest „public-ţintă”? Este el format numai din tineretul universitar?! Mai gândesc mulţi aşa? Oare, dacă mi-aş fi ales un „public-ţintă” format din acei simpli „*constructori ai podurilor de flori*”, care tălăzuiau (dar erau, cu siguranţă, „supravegheaţi”) în piaţa aceea, pe care aş fi botezat-o „*a Unirii*”?! Aş fi primit alte răspunsuri la întrebările mele? Ar fi avut ei, *acum!*, curajul să-şi asume răspunderea rostirii adevărului-adevărat?!

Ora experimentului meu fiind, oricum, pe terminate, îmi veni în minte *o anecdotă copilărească*, aparent nevinovată, în realitate *de-un*

tragism la fel de „încremenitor” cât şi concluzia sondajului meu, anecdotă pe care m-am hotărât – drept concluzie – să le-o reproduc interlocutorilor mei, fără a le mai pune alte întrebări:

> „Preşcolar, Ionică văzuse planşa cu *tigrul fioros*, care semăna-ntr-un fel cu *pisica* lui, auzise despre unele isprăvi ale uriaşei feline, motive derutante suficiente s-o tot bată la cap pe mămica lui cu întrebarea:
> – *Mamă, tigrul muşcă?*
> – Nu , Ionică.
> – *Chiar nu muşcă?*
> – Nu muşcă, Ionică!
> Nefiind chiar sigur de ce i s-a spus, Ionică-şi ia inima-n dinţi şi mai întreabă o dată, scoţând-o din sărite pe mamă, care-i întăreşte răspunsul, de astă dată răspicat şi apăsat:
> – Ionică mamă, tigrul – cum ţi-am mai spus – nu te muşcă. Dar ăsta, unde te prinde, acolo te mănâncă de viu! Înţelesu-m-ai?!
> Derutat – nu întrutotul dumirit, dar nici de tot înfricoşat – Ionică, dintr-odată, se ilumineză:
> – *Ce bine că tigrul nu muşcă!*
> Fără comentarii!!!”

A urmat marele eveniment. Rând pe rând, deputaţii votau verbal cu „DA” sau „NU”, mulţi cu „*ZA*” *ili* „*NET*”, vot întărit prin semnătură ologrefă în *Documentul Declaraţiei*, din care – multiplicat de presă – mai păstrez şi azi un exemplar cu semnăturile tuturor. Ce a urmat se ştie, vorba aia, „*e istorie*” (şi *ce* istorie!)!

În tot timpul desfăşurării evenimentului – şi mult după aceea! – îmi stăruiau în minte *concluzia* dezarmantă a „sondajului” meu, dar şi nevinovat-tragica „*iluminare*” a lui Ionică de după al său „sondaj” – dureri atroce, pe care nu mi le puteam reprima.

Am revenit în Ţară, cu toţii profund îngrijoraţi. Nici vorbă de perspectiva repetării *Unirii Basarabiei cu Ţara*! „*Neunirea*” (oră anti-astrală!) încăpuse pe mâinile „bune” ale unor „înalţi specialişti” ai manipulării maselor, crescuţi la sânul otrăvit al Moscovei, de la care supseră şi elitele noastre politice KGB-iste, aceleaşi, „*de la Nistru pân’ la Tisa…*”!

*

În întâmpinarea prezentei „*a 90-a Aniversări a Unirii Basarabiei cu România*” cotidianul „România liberă” veni recent (4 aprilie 2008) cu un studiu dens, profund documentat şi explicit intitulat:

„**Unirea Basarabiei cu România** [având subtitlul:]

Nu a fost rodul şansei, ci al patriotismului adevărat”[8].

Articolul / studiu se instituie drept răspuns celor ce socoteau că marele eveniment din mirabilul an 1918 – ce „*oră astrală*”, Doamne! – ar fi fost fructul *conjuncturii*, al *inevitabilului* şi al *şansei*, proprii zodiei oricărui popor („*habent sua fata*”), *minimalizând* faptele istorice ale elitei politice a momentului.

Acelaşi argument este invocat, şi azi, de unii şi de alţii, referitor la „*Neunirea*” din anii ’90 ai secolului al XX-lea, „cu deosebirea că, de data aceasta, nu pentru a apăra o [măreaţă] realizare istorică, ci pentru *a scuza o* [penibilă şi ruşinoasă!] *neîmplinire*”, punând vina pe noile împrejurări, care „nu ar fi îngăduit repetarea Unirii”[9].

Făcând o paralelă între evenimente, cele din 1917/18, respectiv cele din 1990/91, istoria ne oferă *două mari lecţii*, spre confirmarea profunzimii adagiului latin:

„*Historia – magistra vitae*”!

Lecţia întâi, privitoare la *condiţiile istorice*, şi lecţia a doua, referitoare la *prezenţa / absenţa elitelor politice demne (sau nedemne)* de înălţimea momentului istoric dat.

Lecţia referitoare la *împrejurări şi condiţii istorico-politice* ne înfăţişează, nu doar aparente, ci *evidente similitudini*. Iată-le:

- şi-n anii ’17/18, ca şi-n ’90/91, *se destrăma un mare imperiu*, rus, respectiv sovietic – diferenţele fiind din acest punct de vedere, mai mult sau mai puţin, *irelevante*;
- şi atunci, ca şi recent, ţinutul basarabean căpăta *autonomie*, ulterior *independenţă*;
- şi atunci, ca şi acum, structura etnică a provinciei era *preponderent românească*[10], indubitabil majoritară, căci „***rusificarea deplină a eşuat***” (după cum atestă al doilea *subtitlu* al studiului pe care-l comentăm);
- şi atunci, ca şi recent, „*puterea celor fără putere*”[11] aştepta cu ardoare să fie angrenată sinergiei elitei politice, *spre a înfăptui Unirea*;

---

[8] Vezi studiul cu acest titlu, semnat de N. Drăguşin, în suplimentul săptămânal „Aldine”, anul XIII, nr. 616, p. 21-22.

[9] „*Ce aţi fi dorit: să declarăm război Uniunii Sovietice?*” – se răstea la gazetari preşedintele României de atunci, **ION ILIESCU**, primul şef de stat care s-a grăbit să recunoască independenţa „Republicii Moldova”, *independenţa* – literalmente – *a unei provincii a României faţă de statul român*!

[10] Românii şi „*moldovenii*” (diabolică sciziune!) reprezentând una şi aceeaşi etnie, cu aceeaşi limbă, cu acelaşi trecut istoric etc.

[11] Sintagma aparţine marelui disident ceh, primul preşedinte postcomunist al Republicii Cehoslovacia, apoi al Republicii Cehia, scriitorul şi politologul Vaclav Havel, autorul unui volum cu acest titlu.

- şi atunci colosul în dezagregare îşi arăta ameninţător colţii[12], asemenea intimidări, ameninţări şi provocări, mai mult sau mai puţin voalate, dar sigur din aceeaşi direcţie, nelipsind nici în anii '90/91.

În ceea ce priveşte lecţia a doua, vizând *clasa politică* aflată în acţiune, ei, aici nu mai găsim similitudini, ci enorme *deosebiri* între *actorii / activiştii* aflaţi în mijlocul evenimentelor din cele două momente istorice:

- *Unirea din 1918* a fost posibilă – în ciuda evenimentelor mult mai violente decât cele ce au dus la dezmembrarea URSS –, *a fost* ***făcută*** *posibilă*, repet, graţie abilităţii şi clarviziunii, *graţie fierbintelui patriotism al elitei politice de atunci*, care „a ştiut să aducă în favoarea destinului politic al românilor [de pe ambele maluri ale Prutului] împrejurările" (*id., ibid.*) şi evenimentele politice, transformându-le, din tulburi, în *favorabile Unirii*, cu respectarea riguroasă a *principiilor wilsoniene* democratice privitoare la drepturile şi libertăţile naţiunilor[13], (evident, cu ignorarea făţarnicelor „declaraţii" ale lui Lenin!). Sub suverana oblăduire a **Regelui FERDINAND I** al României, o ilustră pleiadă de intelectuali, printre care mulţi ardeleni (**Onisifor Ghibu**, **Octavian Goga** şi mulţi alţii), plămădeau Unirea[14].

- Repetarea unirii în 1991 *n-a fost făcută posibilă* datorită lipsei de orizont şi voinţă politice a „noii" / vechi elite comuniste, care – pe ambele maluri ale Prutului! – nefiind legată de popor, de *poporul român*, şi nesimţind „*spiritul timpului*", propovăduia *neputinţa* acţiunii şi *inoportunitatea* ei politică (a se traduce în „limba moldovenească" a preşedinţilor **Snegur** şi **Voronin**, precum şi în cea „de lemn" a lui **I. Ilici ILIESCU**, prin „*obedienţă* faţă de „*contractul*" cu Kremlinul!).

Acestea sunt lecţii, mari lecţii ale istoriei!

De aici derivă „*concluzia* actuală, pe care oricine îşi propune să înţeleagă prezentul, trebuie s-o aibă în vedere" (*id., ibid.*).

*

---

[12] „*Împuşcaţi toţi ofiţerii români! Lenin* [telegramă strict secretă] *către toate detaşamentele de pedeapsă*", în V. I. Lenin, *Opere*, vol. 35, februarie 1912 – decembrie 1922, Bucureşti, 1958.

[13] Vezi Thomas Woodrow Wilson, preşedinte al Statelor Unite ale Americii în două legislaturi consecutive (1912-1920), autorul „*celor patrusrezece puncte*", universal recunoscute, constituind în rezumat principiile şi obiectivele sale în politica internaţională, care au stat la baza *Conferinţei de Pace din l919* (Larousse universel, vol. 2, 1982, p. 855 / 1).

[14] Vezi, în acest scop: A. Crihan, *Cum s'a* [sic] *făcut Unirea Basarabiei cu România*. Cuvântare ţinută şi difuzată de Postul de Radio „*Free Europe*" din München în zilele de 27 şi 28 martie 1968, cu ocazia *aniversării de 50 de ani de la unire* [sic]", Madrid, 1969, 34 p.; C. Stere, *În preajma revoluţiei*, roman, vol. I-IX, Chişinău, 1990-1991; Z. Ornea, *Viaţa lui C. Stere*, vol. I, Bucureşti, 1989, 590 p.; I. Agrigoroaiei, *Basarabia de la Unire la Integrare,* Chişinău, 2007, 336 p.

Întrebat fiind în legătură cu incertitudinea unora *dacă istoria se repetă*, marele istoric român, acad. **Ioan Lupaş**, preot şi profesor universitar, rector al Universităţii „Regele Ferdinand I" din Cluj, a dat un răspuns afirmativ, cu referire la evenimente similare şi sincrone, legate de prăbuşirea celuilalt mare bolnav al Europei: ***Imperiul bicefal austro-ungar***. Citez:

„În astfel de împrejurări, o repetiţie a istoriei – după formula „***eadem, sed aliter***" [„*la fel, dar altfel; se repetă, chiar dacă altfel*"] – nu este nici de cum [sic] exclusă (subl. n., V. H.). Căci trecutul nu moare, nu dispare niciodată complet; el se perpetuează, sub felurite înfăţişări dealungul [sic] veacurilor şi generaţiilor în succesiune"[15].

„Dacă noi, generaţia actuală, suntem *nepregătiţi şi nevrednici a desăvârşi Unirea Basarabiei cu Patria-Mamă, România,* – va veni, cu siguranţă, generaţia următoare aptă s-o realizeze *pentru eternitate*", a declarat Seniorul **Corneliu Coposu** ca *testament politic* şi şi-a închis senin ochii.

Fie-i eternă memoria!

Dar – o dată ce integrarea **României** în Uniunea Europeană este deja un fapt istoric, a **Ucrainei**, la fel, în perspectivă apropiată – poate că acea generaţie predicată de Senior a şi apărut! O nouă *oră astrală* a Basarabiei mijeşte la Orizont!

„***Doamne, ocroteşte-i pe Români***"!

[15] Vezi V. Hodiş, *Pe la începutul secolului...* (Comentarii la I. Lupaş*, Paralelism istoric*, Bucureşti, 1937, 388 p.), în „Anuarul Facultăţii de Teologie Ortodoxă", vol. II, Cluj-Napoca, 1999, p. 328 ş. u.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 286-296

Octavian ZELINSKI

POLITICĂ ŞI ETNICITATE ÎN RAPORTURILE DINTRE REPUBLICA MOLDOVA ŞI ROMÂNIA. REPERE ISTORICE CONTEMPORANE ŞI PERSPECTIVE EUROPENE

De la proclamarea independenţei Republicii Moldova, raporturile politice moldo-române au evoluat ciclic, cu perioade de alternanţă, balansând între relaţiile prieteneşti, frăţeşti, şi perioadele de o extremă răceală.

Şi acum, la 17 ani de la proclamarea independenţei de stat a Republicii Moldova, relaţiile moldo-romane se află în continuare într-o stare ce ar putea fi numita „pace rece”[1], cu intermitente puseuri de fierbinţeală. Ca de obicei in asemenea cazuri, ambele părţi nu obosesc să declare că sunt disponibile la dialog şi deblocare, dar din păcate au ghinionul să fi dat peste nişte parteneri recalcitranţi.

Principala disensiune la capitolul raporturilor moldo-române a fost şi este problema semnării unui tratat politic de bază între cele două state. Anume semnarea acestui acord este impedimentul de bază în vederea normalizării relaţiilor între cele două state, în contextul european modern. Atât politicienii de la Chişinău, cât şi cei de la Bucureşti, neavând clar definitivat algoritmul relaţiilor politice bilaterale, dar nici o filozofie coerentă de construire a acestor relaţii, nu au reuşit nici până în ziua de azi să conştientizeze că etnicul trebuie separat clar de politic. Dorim să punctăm, în paginile prezentului articol, unele aspecte esenţiale ale evoluţiei în timp a raporturilor moldo-române[2], care, de-a lungul anilor, s-au dezvoltat oricum, însă nu aşa cum ar fi trebuit: frăţeşte, într-un cadru european de bună vecinătate, recunoscând realităţile politice, obiective, dar şi pe cele etnico-lingvistice şi istorice existente, fără a le maximaliza, însă, în special pe cele din urmă.

După proclamarea, la 27 august 1991, a independenţei de stat a Republicii Moldova şi recunoaşterea imediată a acesteia de către România, problema încheierii unui tratat politic de bază între cele două state vecine a devenit una dintre cele mai actuale chestiuni incluse pe agenda dialogului politic la toate nivelurile dintre Chişinău şi Bucureşti. În viziunea conducerii Republicii Moldova, dornică de a obţine o recunoaştere cât mai grabnică a

[1] Expresia îi aparţine lui Vsevolod Ciornei, editorialist al oficiosului „Moldova Suverană”.

[2] Oricum, realitatea nu poate fi neglijată: Republica Moldova există ca stat, deja de 17 ani.

frontierelor de stat[3], semnarea unui atare tratat cu vecinul din vest avea menirea de a contribui în mod esenţial la consolidarea independenţei, suveranităţii şi integrităţii teritoriale a statului moldovenesc. Având în vedere sensibilităţile politice, generate de afinităţile de ordin istoric, spiritual, cultural şi lingvistic existente între cele două state, negocierile diplomatice şi dezbaterile publice care s-au desfăşurat timp de mai bine de un deceniu au purtat un caracter deosebit de controversat şi pasionat.

Iniţiativa încheierii unui tratat politic de bază între România şi Republica Moldova a fost lansată de Preşedintele Mircea Snegur în anul 1991, la scurt timp după proclamarea independenţei Republicii Moldova, cu prilejul primei sale vizite oficiale în România şi reluată în luna mai 1992, în cadrul vizitei de răspuns în Republica Moldova a Preşedintelui României, Ion Iliescu. În cadrul negocierilor, şeful delegaţiei MAE al Republicii Moldova, ambasadorul cu misiuni speciale, Nicolae Buga, a ţinut să menţioneze că, prin abordarea aspectelor istorice ale problemei, partea română nu ia în considerare, în particular, faptul că frontiera existentă între cele două state este o consecinţă a Tratatului de Pace de la Paris din 1947[4], dar nu a „pactului Ribbentrop-Molotov" care şi-a încetat valabilitatea odată cu declanşarea de către Germania nazistă în 1941 a războiului împotriva URSS. El a mai invocat următoarele argumente: tratatul nu ar trebui să includă prevederi cu conţinut unionist, de genul „două state româneşti", atâta vreme cât Constituţia Republicii Moldova nu fusese încă adoptată; sintagma „relaţii speciale" poate fi acceptată numai în măsura în care este definită în mod clar în textul documentului; textul tratatului ar urma să fie redactat într-o manieră care să nu afecteze interesele Federaţiei Ruse.

Astfel, în virtutea divergenţelor serioase care nu puteau fi uşor de depăşit, la scurt timp după demararea lor, negocierile moldo-române au intrat în primul impas, care a durat aproape doi ani. Declaraţiile miniştrilor afacerilor externe ale ambelor părţi, ca şi prevederile proiectelor propuse la prima etapă vorbesc despre faptul că părţile s-au plasat pe poziţii diametral opuse, pornind din interese diferite: partea moldovenească era interesată de semnarea unui tratat politic cu România, fiind convinsă că acesta va consolida statalitatea Republicii Moldova şi va contribui la soluţionarea conflictului transnistrean. Totodată, era evident şi faptul că împotriva semnării unui tratat politic moldo-român se pronunţau şi forţele unioniste din Republica Moldova.

Partea română, deşi a recunoscut *de jure,* în august 1991, independenţa Republicii Moldova, în cadrul negocierilor punea un accent deosebit pe trecutul istoric comun, comunitatea de neam, limbă şi cultură, insistând asupra caracterului special al raporturilor dintre cele două state româneşti. Proiectul „Tratatului de fraternitate şi integrare între România şi Republica Moldova", elaborat de către experţii români reflecta aspiraţiile clasei politice din România de atunci. În viziunea Bucureştilor, semnarea

[3] Cu atât mai mult vis-à-vis de frontiera moldo-română, atât de sensibilă sub aspect etnic şi istoric.

[4] Or, *de facto*, dar şi *de jure* aşa şi este.

unui tratat „obişnuit" cu Republica Moldova, de tipul celor încheiate cu alte state, ar fi însemnat o „renunţare la provincia istorică a României, Basarabia". Viziunea clasei politice româneşti asupra tratatului politic de bază moldo-român şi a perspectivelor relaţiilor dintre cele două state vecine, erau împărtăşite de către cercurile unioniste din Republica Moldova ponderea şi influenţa politică a cărora nu era[5], însă, hotărâtoare[6].

În anul 1994, s-a produs o cotitură radicală în relaţiile dintre cele două ţări vecine. Evoluţia situaţiei social-politice din Republica Moldova în perioada de după proclamarea independenţei şi până la începutul anului 1994, care a avut un impact firesc asupra relaţiilor moldo-române din aceşti ani – marcaţi puternic de ideile unioniste, a creat în sânul conducerii de la Bucureşti, precum şi în rândul populaţiei, iluzia că alipirea Republicii Moldova la România este iminentă şi că aceasta se va realiza într-un timp apropiat. Starea de spirit unionistă a fost alimentată îndeosebi de intelectualitatea moldovenească şi de politica idealistă, ruptă de realităţile existente, promovată de către un grup influent de deputaţi din Parlamentul Republicii Moldova. Rezultatele alegerilor noului legislativ al Republicii Moldova, sondajul sociologic naţional „La sfat cu poporul"[7] şi adoptarea noii Constituţii a Republicii Moldova au surprins elitele politice din România care s-au arătat nepregătite pentru luarea unei atitudini pertinente faţă de aceste evenimente. Astfel, probabil, poate fi explicată „tăcerea" manifestată de către conducerea României vizavi de evenimentele politice ce se desfăşurau în Republica Moldova în prima jumătate a anului 1994.

Schimbările în viata social-politică a Republicii Moldova au determinat caracterul principial nou al schiţei proiectului cu denumirea de „Tratat de prietenie, bună vecinătate şi colaborare dintre Republica Moldova şi România" prezentat de către partea moldovenească. Conceptul acestui document viza consfinţirea relaţiilor dintre două state independente şi suverane, subiecte egale de drept internaţional care se respectă reciproc, bazându-se pe principiile general acceptate în relaţiile internaţionale. Prevederile proiectului în cauză vizau angajamentele politico-juridice ale celor două state de aşi dezvolta raporturile dintre ele în baza respectării cu bună credinţă a principiilor cooperării reciproc avantajoase, inviolabilităţii frontierelor, bunei vecinătăţi şi neamestecului în treburile interne, principii care stau la baza tuturor tratatelor politice încheiate de România cu ţările vecine.

În replică, proiectul părţii române intitulat „Tratat de fraternitate şi integrare culturală şi economică" relua principiile iniţiale: tratat deosebit; relaţii speciale; condamnarea şi înlăturarea consecinţelor pactului Ribbentrop-Molotov; referiri la textele Declaraţiei de independenţă a

[5] Şi nu este nici în prezent, hotărâtoare. Nu deschidem parantezele, s-a discutat deja destul la acest subiect.

[6] Nu vom insista asupra caracterului pozitiv sau negativ al acestui fapt, limitându-ne la a-l constata.

[7] Plebiscit organizat de preşedintele de atunci al Republicii Moldova, dl. Mircea Snegur, pentru a afla care e părerea poporului asupra denumirii limbii vorbite în ţară.

Republicii Moldova şi Declaraţiei Guvernului României de recunoaştere a independenţei Republicii Moldova; evocarea trecutului istoric, originii, limbii, culturii; integrarea economică şi spirituală dintre societăţile ambelor state; convertibilitatea deplină a monedelor şi trecerea la folosirea monedei unice; dezvoltarea şi consolidarea spaţiului spiritual şi cultural comun.

Persistenţa abordărilor diametral opuse a unor chestiuni de principiu au condus negocierile asupra tratatului politic moldo-român într-un nou impas care a durat aproximativ doi ani.

Relansarea la începutul anului 1997 a celei de-a III-a etape a negocierilor dintre Chişinău şi Bucureşti asupra tratatului de bază a fost favorizată de alegerea lui Petru Lucinschi în calitate de Preşedinte al Republicii Moldova. „Ofensiva" diplomatică a Chişinăului în vederea reluării negocierilor a demarat în contextul demersurilor României pentru primirea în NATO care s-au intensificat înainte de summit-ul de la Madrid al acestei organizaţii. Autorităţile Republicii Moldova au hotărât să profite de acest moment propice pentru a accelera semnarea tratatului de bază cu România, sperând că în aceste condiţii partea română va fi mai flexibilă. Potrivit declaraţiilor făcute de către conducerea de la Chişinău, la 10 februarie 1997, cu prilejul vizitei repetate în Republica Moldova a secretarului general NATO, „aderarea unuia sau altuia dintre statele care intenţionează să se integreze în NATO trebuie încurajată şi accelerată diferenţiat, în funcţie de modul în care acestea îşi consolidează relaţiile de buna vecinătate şi cooperare cu vecinii, inclusiv prin semnarea cât mai urgentă a tratatelor politice de bază şi a acordurilor cu privire la frontiera de stat".

În urma examinării minuţioase a proiectului în cauză putem conchide că pe parcursul a şase ani de negocieri, partea română nu şi-a schimbat esenţialmente poziţiile, proiectele înaintate
deosebindu-se între ele doar prin formulări, dar nu şi prin esenţă sau spirit.

În perioada 24-25 iunie 1999, la propunerea ministrului român al afacerilor externe, Andrei Pleşu, la Bucureşti au avut loc noi discuţii asupra Tratatului politic moldo-român. Din partea Republicii Moldova au participat Gheorghe Cârlan, ambasador cu misiuni speciale; Emil Ciobu, Ambasador Extraordinar şi Plenipotenţiar al Republicii Moldova la Bucureşti; Eugen Carpov, şef al Direcţiei Drept Internaţional a MAE. La propunerea şefului grupului de experţi moldoveni, partea română „a renunţat la titlul propus de ea: „Tratat de cooperare şi fraternitate", acceptând în principiu propunerea ca documentul să se intituleze „Tratat de parteneriat şi cooperare". Problema denumirii documentului a constituit obiectul negocierilor pe parcursul mai multor ani, partea română agreând în cele din urmă denumirea propusă de diplomaţii moldoveni, însă nu şi schimbarea solicitată a unor prevederi sensibile din textul tratatului.

În perioada 13-14 septembrie 1999, conform înţelegerilor convenite anterior, la Bucureşti s-a desfăşurat o nouă rundă de negocieri la nivel de experţi ai Ministerelor Afacerilor Externe ale Republicii Moldova şi României asupra proiectului tratatului politic moldo-român. Merită a fi menţionate poziţiile părţilor pe marginea conţinutului art. 3 din proiectul

acestui document. În varianta română se stipulau următoarele: „*Înaltele Părţi Contractante reafirmă şi vor acţiona în sensul aplicării principiului inviolabilităţii frontierei, astfel cum se regăseşte aceasta reflectat în Actul Final de la Helsinki şi vor încheia un tratat separat privind frontiera de stat comună*”. În varianta moldovenească: „*Înaltele Părţi Contractante recunosc reciproc frontiera comună existentă între ele şi vor încheia un tratat separat privind frontiera de stat moldo-română*”. În urma discuţiilor, delegaţia moldovenească a propus următoarea formulă de compromis: „*Înaltele Părţi Contractante recunosc reciproc frontiera comună existentă între ele şi vor încheia un tratat separat privind frontiera de stat moldo-română. Înaltele Părţi Contractante vor acţiona în sensul aplicării principiului inviolabilităţii frontierei, astfel cum se regăseşte aceasta reflectat în Actul Final de la Helsinki*”. Subtilităţi diplomatice care, de altfel, nu schimbă realitatea, complicându-se în a o nuanţa excesiv.

Partea română n-a dat atunci un răspuns concret vis-a-vis de varianta propusă. Negociatorul-şef român Cristian Diaconescu a menţionat, însă, că această formulă, în care este prezentă sintagma *„recunosc frontiera comună existentă*”, va provoca discuţii în societatea română, în primul rând între forţele politice. Cu atât mai mult, a subliniat dânsul, că semnarea şi ratificarea Tratatului ar putea să aibă loc în perioada electorală, a alegerilor generale din România. La rândul său Gheorghe Cârlan a subliniat că tratatul urmează a fi ratificat şi în Parlamentul Republicii Moldova şi că recunoaşterea graniţelor existente între cele două ţări este problema-cheie a tratatului. C. Diaconescu a dat de înţeles că ar fi poate mai bine ca cuvântul „recunosc” să fie înlocuit cu un alt termen de tipul „reconfirmă”, „reafirmă”, sau să fie găsit un alt cuvânt. Experţii moldoveni au mai propus şi următorul compromis: partea moldovenească acceptă ca în art. 2 al proiectului să nu fie enumerate cele nouă principii înscrise în Carta ONU, în Actul Final de la Helsinki, în Carta de la Paris pentru o nouă Europă, în schimb, partea română ar urma să accepte varianta moldovenească a art. 3 din proiectul de tratat. Partea română s-a arătat interesată de această variantă, ea urmând să se consulte suplimentar în privinţa ei.

În decursul anilor 1999-2000, textul Tratatului politic de bază a făcut obiectul unor frecvente runde de consultări şi negocieri la nivel de experţi, formula la care s-a ajuns fiind aproape integral convenită între părţi. În ceea ce priveşte referirile vizând reflectarea în tratat a „adevărurilor istorice”, precum şi a consecinţelor pactului Ribbentrop-Molotov, aceste aspecte sunt formulate în preambulul Tratatului. De asemenea, diplomaţii români au considerat o victorie faptul că Tratatul urma să fie intitulat „*Tratat de parteneriat privilegiat şi cooperare între România şi Republica Moldova*”.

În concluzie, am putea constata că mesajul principal al oamenilor politici de la Bucureşti, către anul 2000 se deosebea de cel afişat la începuturile relaţiilor moldo-române printr-o evaluare mai realistă a specificului raporturilor bilaterale, o mai mare doză de pragmatism şi o mai multă deschidere de cooperare în cadrul unei Europe integrate. Astfel,

strategia urmată de România faţă de Republica Moldova a fost racordată la tendinţa dominantă în spaţiul geopolitic de care aparţin ambele state – de integrare europeană. Statul român a acordat întreg sprijinul Republicii Moldova pentru a fi admisă la Pactul de Stabilitate în Europa de Sud-est, ca un prim pas spre integrarea ulterioară în Uniunea Europeană, însă şansele celor două ţări de a fi acceptate în UE nu vor fi nici pe departe egale. În timp ce România era deja nominalizată printre statele ce negociau aderarea la Uniunea Europeană, Republica Moldova continua să fie percepută ca o zonă gri în raport cu procesul de extindere a comunităţii europene. Clasa politică de la Bucureşti, la rândul ei, se arăta preocupată de faptul că admiterea României în Uniunea Europeană şi rămânerea Republicii Moldova în afară să nu creeze dificultăţi de diversă natură în cadrul relaţiilor moldo-române.

Interesul României este, considerăm noi, ca la est de Prut să se învecineze cu o ţară prosperă din punct de vedere economic, un spaţiu al stabilităţii politice şi securităţii regionale, fiind legată de aceasta prin relaţii speciale de fraternitate, de natură să faciliteze aproprierea celor două state. Totodată, era clar că atitudinea similară în multe privinţe faţă de relaţiile cu Republica Moldova constituie o certitudine politică referitor la faptul că aceasta nu se va schimba sau se va schimba doar în bine odată cu alternanţa la putere la Bucureşti. Oamenii politici români erau siguri că aderarea României la Uniunea Europeană va avea consecinţe pozitive şi pentru evoluţiile din Republica Moldova.

În pofida unor stări de spirit optimiste vizând semnarea iminentă a Tratatului politic moldo-român, manifestate, bunăoară, de către ambasadorul moldovean de pe atunci la Bucureşti Emil Ciobu, care mărturisea că nu-şi aminteşte de „vreun caz, la nivel internaţional, când un tratat parafat să rămână nesemnat”, tratatul dintre cele două state nu a fost semnat, şi nu este semnat nici azi, în anul 2008.

Evoluţia negocierilor diplomatice asupra Tratatului politic moldo-român a cunoscut perioade de ascensiune şi decadenţă, de la promovarea conceptului de fraternitate şi integrare făţişă şi rapidă, la încercarea de stabilire a unor relaţii bazate pe principiile dreptului internaţional la nivelul a două state independente şi suverane. Fostul ambasador al României în Republica Moldova, Marian Enache, mărturisea cu sinceritate că „proclamarea independenţei Republicii Moldova la 27 august 1991 şi recunoaşterea de către România a acestui excepţional moment din istoria populaţiei de pe malul stâng al Prutului [...] a fost considerat, în condiţiile prăbuşirii imperiului sovietic, primul pas spre o reîntregire firească a spaţiului românesc”. Astfel, putem constata faptul că, din start, România vedea relaţiile cu Republica Moldova din perspectiva unirii.

Analiştii politici, dar şi politicienii moldoveni, au opinii diferite referitor la cauzele tergiversării semnării acestui acord, indispensabil în condiţiile clădirii unor raporturi bilaterale, în sfârşit – normale. În opinia lui Oleg Serebrian, spre exemplu, nu încape nici o îndoială că anume partea moldovenească este responsabilă pentru declinul relaţiilor dintre Chişinău şi Bucureşti, precum nu poate fi nici o îndoială că anume Bucureştilor este

responsabil de noua înstrăinare ce se face resimţită după 1996, când, practic, curentele de opinie româneşti nu mai privesc perspectiva unificării drept una realistă.

Dacă Chişinăul a dus această politică, între 1993-1996, sub stindardul sacru al „independenţei naţionale", Bucureştii vor prelua în 1996 ştafeta sub un pretext nu mai puţin nobil – cel al unităţii europene.

Desigur, nu e atât de simplu să ne pronunţăm pe marginea raporturilor moldo-române, deoarece nu vorbim, pur şi simplu, de două stat oarecare. Astfel, putem constata că raporturile dintre Republica Moldova şi România au avut un caracter diferit de cele întreţinute cu Federaţia Rusă. Specificul acestor relaţii are la baza sa istoria comună, de până la 1812 şi în perioada 1918-1940, unitatea lingvistică şi moştenirea culturală comună. După proclamarea independenţei de stat a Republicii Moldova, relaţiile moldo-române s-au dezvoltat, precum am mai menţionat la începutul articolului, după o traiectorie sinusoidală, cu ascensiuni şi declinuri, fiind puternic marcate de evoluţia situaţiei social-politice interne din cele două ţări, de factorii geopolitici şi de conjunctura internaţională.

În prezent această problemă nu este încă soluţionată. Excelenţa sa, Ambasadorul României la Bucureşti, dl. Filip Teodorescu, a declarat recent că „România este prima interesată să aibă un Tratat de bază şi un Tratat de frontieră cu Republica Moldova, dar nu poate accepta insistenta părţii moldovene de a introduce prevederi şi referiri inacceptabile pentru un stat modern european".

Care sunt aceste referiri inacceptabile pentru un stat modern şi european? Ambasadorul a explicat: „Exista o singură problema, legata de faptul că partea moldoveană solicită introducerea în acest acord a unei referiri la Tratatul de la Paris din 1947, document care spune, cu referire la frontiera dintre România şi Uniunea Sovietică: „Graniţa dintre România şi URSS este graniţa care a fost convenită între România şi URSS în 1940". Pentru toată lumea este însă clar că, din 1940 şi până în 1947, România nu a încheiat nici un fel de acord cu URSS în legătura cu o asemenea graniţă. Deci, e un fals istoric şi, daca atunci a fost acceptat, este pentru că România era un stat învins şi ocupat şi fără posibilitatea de a-şi apăra interesele sale suverane şi, deci, „este evident ca în acum acceptarea aceluiaşi fals istoric care s-a făcut în 1947 ar fi cu totul de neconceput". În consecinţă, Tratatul de la Paris nu mai are valoare juridică, atât timp cât o serie de prevederi nu mai sunt valabile. România insistă ca în locul Tratatului politic de bază şi a tratatului cu privire la delimitarea frontierelor să fie încheiat un Acord european de Parteneriat şi Cooperare. Între timp, vicepreşedintele Parlamentului European, socialistul spaniol Miguel Angel Martinez, aflat în vizită la Chişinău, sugera că România este parţial responsabilă pentru „carenţele" din relaţia cu Republica Moldova, pentru că „nu există o recunoaştere a frontierelor între două ţări vecine", iar „Relaţiile normale încep acolo unde există o recunoaştere a frontierelor între doua ţări vecine".

Premierul unui stat din inima Europei Occidentale, luxemburghezul Jean-Claude Junker a îndemnat şi el metaforic statele est-europene că e

timpul să trăiască la timpul prezent, căci atunci când eşti la volan şi te uiţi doar în retrovizor nu prea ai şanse să ajungi tare departe. Desigur, această afirmaţie a demnitarului luxemburghez, aplicată raporturilor moldo-române, l-ar aduce, automat, pe autorul prezentului articol, în „tabăra" etatiştilor moldovenişti, care urăsc tot ce e românesc. Ne grăbim să vă asigurăm că nu e aşa. Atâta doar că nu putem trăi doar cu amintirile şi cu falsele iluzii privind prezentul şi, cu atât mai mult, viitorul. Trăim în lumea în care trăim, iar pragmatismul din domeniul politico-diplomatic nu trebuie şi nici nu poate să anuleze relaţiile speciale culturale, spirituale, umane, până la urmă, care există între Moldova şi România. Nu mai puţin adevărat este şi faptul că relaţiile economice bilaterale, aflate în ascensiune în ultimii ani, sunt de natură doar să aprofundeze cele spuse anterior, şi asta necătând la eventualitatea semnării, până la urmă, a unui tratat politic de bază. Cu atât mai mult în contextul stabilizator şi generator de securitate pe care îl oferă, atât pentru România, cât şi, în perspectivă pentru Moldova, Uniunea Europeană.

Aderarea României la Uniunea Europeană, la 1 ianuarie 2007, a deschis unele oportunităţi pentru Republica Moldova, mai ales că recentele declaraţii ale oficialilor europeni par a pune punct, cel puţin deocamdată, oricăror speranţe de integrare europeană pentru Moldova. Uniunea Europeană nu ia în consideraţie, pentru următorii ani, nici o posibilitate de extindere spre estul continentului – spun ei. Astfel, Moldovei nu-i rămâne decât să spere că calitatea României de membru al UE va constitui un sprijin de nădejde în următorii ani, un soi de „substitut" al integrării europene pentru ţara noastră. De raporturile bilaterale moldo-române depinde, în mare măsură, calea europeană a Republicii Moldova.

Conform spuselor ambasadorului României în Republica Moldova, Excelenţei sale dlui Filip Teodorescu, între România şi R. Moldova relaţiile nu pot fi decât de parteneriat privilegiat şi cooperare şi, odată cu aderarea României la UE, sprijinul României pentru Republica Moldova a dobândit o conotaţie aparte. Totodată, partea româna şi-a exprimat, în repetate rânduri, totala disponibilitate de a împărtăşi din experienţa sa în domeniul integrării europene, în formele şi modalităţile agreate de Republica Moldova. De altfel, autorităţile române de rang înalt au subliniat, de nenumărate ori, că acţiunile de politică externă ale României vizează şi găsirea unei soluţii europene pentru Republica Moldova, susţinând fără rezerve procesul de integrare al Republicii Moldova în Uniunea Europeană[8].

Perspectiva europeană oferită Republicii Moldova trebuie, în acest context, să fie similară cu cea pentru celelalte state din regiune, referindu-ne în primul rând, la statele Balcanilor de vest. România, conform spuselor preşedintelui Băsescu, intenţionează să explice, să susţină şi să găsească sprijin în interiorul Uniunii Europene pentru ca Republica Moldova să revină în Europa, acolo de unde a plecat în 1940 fără voinţa ei. Şi populaţia României, şi populaţia Republicii Moldova au aceeaşi istorie, vorbesc

[8] „Între România şi Republica Moldova relaţiile nu pot fi decât de parteneriat privilegiat", interviu realizat la 1 decembrie 2006 de Dumitru Lazur (www.md-ro.org).

aceeaşi limbă, au aceeaşi cultură, aceleaşi tradiţii şi aceleaşi aspiraţii europene. Ultimele sondaje de opinie, realizate în Republica Moldova, denotă clar veridicitatea acestei ultime afirmaţii. Cu siguranţă, este o obligaţie morală şi politică a României şi a românilor să lupte pentru ca noi, cei ce suntem sortiţi să trăim la est de Prut, să revenim acasă, în Europa[9].

Dincolo de aportul României al integrarea europeană a ţării noastre, să nu uităm că cel mai bun avocat al cauzei europene a Republicii Moldova trebuie să fie însăşi Republica Moldova.

În domeniul economic – or anume economia ne poate apropia de UE – esenţială pentru ţara noastră este posibilitatea de a exporta producţia în statele-membre ale UE (apropo, exportul Moldovei spre UE e de 2 ori mai mic decât importul). În această ordine de idei, în anul 2008, Comisia Europeană a acordat Moldovei o serie de privilegii în comerţul exterior, prevăzând aşa-numitul principiu al asimetrismului în raporturile economice bilaterale[10]: Moldova poate exporta spre UE cca. 10.000 de poziţii de produse, fără a plăti taxe vamale sau taxe *ad-valorem* la import.

În plus, în contextul economic, trebuie să menţionăm că UE a devenit, odată cu aderarea României şi Bulgariei, principalul partener economic al Moldovei, devansând CSI-ul, implicit Rusia. 50,1% din exporturile moldoveneşti pleacă spre UE, iar 45,4% din importurile moldoveneşti vin dine din statele UE[11]. 15,4% din exporturile moldoveneşti pleacă spre România, care devine, astfel, principalul cumpărător al produselor moldoveneşti în cadrul UE, ocupând, per ansamblu, locul al II-lea în rândul partenerilor comerciali ai Moldovei, după Rusia, spre care pleacă 17,3% din exporturile ţării noastre. România este ţara-membră a UE cu cea mai mare cotă a importurilor din zona UE, contribuind, în aceeaşi perioadă cu 11,8% la acest capitol[12]. Per ansamblu, România ocupă locul al treilea în structura importurilor RM, după Ucraina şi Rusia, precum şi în totalul comerţului exterior al ţării noastre. Remarcăm, aşadar, că de rând cu avantajele de ordin politic pe care le oferă menţinerea legăturilor normale cu România, statul nostru are de câştigat mult şi de pe urma schimburilor economice bilaterale. România, graţie identităţii lingvistice, culturale, precum şi apropierii psihologice, poate constitui o bună trambulină pentru produsele şi companiile moldoveneşti, pe calea lor către pieţele europene.

În domeniul asistenţei economice oferite de UE ţării noastre, trebuie să menţionăm ca la acest capitol stăm binişor. Indirect România are de jucat un rol important în acest context.

În primul rând, în urma aderării României la UE, la 1 ianuarie 2007, Moldova a devenit automat beneficiară a aşa-numitului Instrument European de Vecinătate şi Parteneriat (IEVP) – program al UE pentru

---

[9] Discursul dl. Traian Băsescu din 31 ianuarie 2007, în faţa Parlamentului European (www.basarabeni.ro).

[10] Preferinţele Comerciale Autonome, înlocuind, din primăvara lui 2008, regimul GSP+.

[11] Datele pentru luna septembrie 2007, oferite de Biroul Naţional de Statisică al Republicii Moldova (www.statistica.md).

[12] *Ibidem*.

statele vecine. El a înlocuit, după 1 ianuarie 2007, programul TACIS, de asistenţă în cadrul căruia am beneficiat timp de mai mulţi ani. IEVP prevede – fapt foarte important pentru noi – asistenţă financiară. Pentru anul 2007, UE a prevăzut 42 de mln de Euro pentru ţara noastră, din care 20 de mln – sub forma subsidierii directe a bugetului de stat în sectorul selectat drept prioritar de către conducerea republicii – cel social. În anul 2008, sunt prevăzute cca. 50 de mln de Euro. De notat că aceste sume sunt transferate în tranşe, fiecare tranşă urmând după evaluarea succeselor şi reuşitei tranşei anterioare. Să fim, aşadar, atenţi, cu aceşti bani, în special cu corectitudinea folosirii lor. Uniunea Europeană acordă importante fonduri statelor care vor să adere. România s-a bucurat de ele. Acum e rândul Moldovei – stat vecin cu UE. Unele sume au venit pentru proiecte comune, transfrontaliere, deja realizate ori în curs. Altele sunt în diverse faze de concepere. Este vorba atât de proiecte ce prevăd cooperarea transfrontalieră între administraţiile publice locale de pe ambele maluri ale Prutului, cât şi despre proiecte între ONG-urile din Moldova şi România. Unicul stat UE, cu care Moldova are frontiere comune putând, deci, beneficia de fondurile europene de vecinătate, este România. Şi, apropo, sediul Biroului Regional de Cooperare Transfrontalieră România-Republica Moldova[13] îşi are sediul în Iaşi, România, fapt ce face, iarăşi, din România un partener strategic pentru noi. „Calea" spre banii europeni trece, aşadar, prin România.

Dincolo de discuţiile academice privind avantajele şi dezavantajele pentru Republica Moldova a aderării României la UE, e foarte importantă şi părerea cetăţenilor moldoveni în acest context, atitudinea pro-românească a cărora se manifestă tot mai pregnant în ultimii ani.

Zeci de mii de oameni, în general în plină putere de muncă, sunt gata (dacă mâine vor avea aceasta şansa) să fugă din Moldova – spre statele UE, în primul rând. Situaţia a devenit îngrijorătoare după aderarea României la Uniunea Europeană, consideră „Kommersant Plus"[14]. Pe de alta parte, liderul Partidului Democratic, deputatul Dumitru Diacov[15], este de părere că din situaţia creată pot fi trase foloase clare pentru ţara noastră. „Suntem în negocieri cu Uniunea Europeană pentru libera circulaţie a cetăţenilor moldoveni pe teritoriul Uniunii. Oricum o vor putea face pe baza paşapoartelor româneşti. Speranţe că vom fi ascultaţi există"[16].

Credem că cele expuse mai sus i-au convins pe cititori că România trebuie să fie statul cu care trebuie să avem cele mai apropiate şi calde relaţii bilaterale. Or, dacă unii politicieni din Chişinău, Moscova, dar şi Bucureşti nu doresc această apropiere pe criterii istorice, culturale şi naţionale, credem că sunt obligaţi să o vrea cel puţin din raţiuni practice. Calea politică spre UE, pentru Moldova, trece prin România; banii europeni, atât de necesari nouă, vin, într-o măsură mare, graţie frontierei comune cu UE (a se

---

[13] Instituţie ce gestionează fondurile de dezvoltare transfrontalieră România-RM, în cadrul IEVP.

[14] Publicaţie basarabeană filorusă.

[15] Care nu poate fi acuzat nici pe departe de românism, ba din contra.

[16] www.ziua.ro şi www.basarabeni.net.

citi, România – n. n., O. Z.); tinerii noştri ce pleacă la studii în străinătate, pleacă în primul rând în România.

Esenţial e să depăşim faza „romantismului" şi să trecem la faza pragmatică în relaţiile bilaterale. Să facem, dacă vreţi, ceea ce a reuşit cancelarul german Willi Brandt: să se împace cu ideea existenţei a încă unei Germanii şi să construiască relaţiile cu ea pe principiile democraţiei, respectului, fraternităţii şi egalităţii[17]. Iar istoria, stimaţi cititori ai acestor rânduri, îşi are legile sale. Şi dacă un proces istoric TREBUIE să se desfăşoare de o manieră sau alta – fiţi siguri ca AŞA VA FI.

[17] Şi, de ce nu, să semneze şi un acord politic de bază.

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ ROMÂNĂ

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 299-301

Constantin FRÂNCU

FORME VERBALE RARE ÎN VORBIREA MARAMUREŞENILOR, BUCOVINENILOR, BASARABENILOR, AROMÂNILOR ŞI MEGLENOROMÂNILOR

1. În această comunicare ne vom ocupa de sincronia şi diancronia formelor de tipul (*se* sau *să*) *fibă*, *h'ibă*, *ştibă*, *spuibă*, *zibă*, *vibă*, apărute prin analogie cu *aibă*.

Fenomenul apariţiei acestor forme analogice a fost remarcat de multă vreme, dar nu suficient studiat sau explicat din punct de vedere *diacronic*, *diatopic*, *diastratic* şi *diafazic*. Prezenţa formelor de tipul *să hibă* a fost semnalată mai întâi de F. Micklosich[1], apoi de Leca Morariu[2]. Pentru dialectul aromân, fenomenul a fost semnalat de T. Capidan[3] şi studiat mai pe larg de T. Papahagi[4] şi de B. Cazacu[5]. Sever Pop a cercetat aceste forme pe teren în anchetele sale dialectale, în *Grammaire roumaine*[6], Alf Lombard[7] şi G. Ivănescu[8] face câteva consideraţii asupra acestor forme.

În privinţa caracterului inovaţiei, părerile cercetătorilor sunt împărţite. Unii consideră că între fenomenul din dialectele aromân şi meglenoromân şi cel din graiurile nordice dacoromâne nu ar exista nici o legătură fiind vorba de inovaţii paralele şi independente (Leca Morariu şi B. Cazacu), alţii cred însă că fenomenul din graiurile dacoromâne trebuie explicat ca o influenţă aromână asupra dacoromâniei (T. Papahagi).

Pentru soluţionarea problemei dacă formele de tipul *să hibă* sunt sau nu inovaţii independente şi paralele, de un deosebit ajutor ne sunt textele vechi din dacoromână începând cu secolul al XVI-lea şi datele oferite de geografia lingvistică actuală.

2. În anchetele sale pentru **ALR**, Sever Pop a înregistrat formele *să h'ibă, să ştibă* numai în punctele 400, 440, 445, 454, 458, deci în zone periferice unde se vorbesc graiuri de tip moldovenesc şi unde nu au existat

---

[1] *Beiträge zur Rumänischen Dialekte*, Viena, 1881, p. 27.

[2] În „Junimea literară", XIII, Cernăuţi, 1924, p. 68, 187, 270 şi în „Glasul Bucovinei", VIII, 1921 nr. 1861, 1876; IX, 1926, nr. 2.027, 2.023.

[3] *Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932, p. 448.

[4] *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, p. LXXII, şi în „Langue et litterature", nr. 1-2, 1946, p. 213-215.

[5] În „Bulletin linguisique", XVI, 1948 p. 150-154.

[6] *Grammaire roumaine*, Berna, 1948.

[7] *Le verbe roumaine*, II, Lund, 1955, p. 735.

[8] *Istoria limbii române*, ediţia a II-a, Iaşi, 2000.

niciodata o populaţie sud-dunăreană, aromânească, stabilită prin migraţii (cum crede T. Papahagi).

Prin influenţă aromânească se poate explica fenomenul din dialectul meglenoromân dar nu cel din graiurile moldovenesc şi maramureşean. Un argument în favoarea acestei teze este şi cel invocat de Leca Morariu şi reluat de B. Cazacu, după care graiurile nordice dacoromâne au mers mai departe decât dialectele aromân şi meglenoromân extinzând modelul oferit de *h'ibă* şi la *a veni, a scrie şi a spune*, apărând formele *să vibă, să ştibă, să scribă, să spuibă*, inexistente în dialectele din sudul Dunării.

Inovaţiile morfologice de tip analogic (care de fapt sunt „înlocuiri") sunt mai mult generale decât generalizate: ele apar la mai mulţi indivizi deodată nu de la un singur individ căci corespund unei cerinţe a sistemului, de realizare a unei simetrii interne: după *să aib*, *să aibi*, *să aibă*, a apărut mai întâi să *h'ibă* apoi *să ştibă* (prin paralelismul *fie -ştie*) apoi *să scribă*, *să vibă*, *să spuibă* (prin paralelismul *ştie*, *spuie*, *vie*, ultimele, forme iotacizate frecvente în graiuri).

3. *Situaţia din textele vechi*: Vechimea inovaţiei în vremurile dacoromâne de tip moldovenesc nu pare a fi prea mare. Dintr-un număr mare de texte româneşti consultate, în special documentele particulare, inscripţii şi însemnări, alese din regiunile din care formele discutate se întâlnesc, inovaţia nu este consemnată decât într-un singur document, scris în 1612 la Cotnari: „iar Gligorie şi Sora cu feciorii ei *să fibă* a cumânda şi a griji de pogrebul ei"[9].

Neregistrarea inovaţiei şi în alte documente, inscripţii şi însemnări precum în textele literare vechi pledează pentru ipoteza vechimii mici a fenomenului, pentru caracterul ei sporadic şi limitat geografic.

Inovaţia nu a pătruns niciodată în limba literară şi este limba rară în limba scrisă. Ea este înregistrată doar în limba vorbită şi în culegerile de folclor din Maramureş, Bucovina şi Basarabia[10].

Avem de a face, deci, cu o inovaţie nu prea veche, paralelă şi independentă, în ariile laterale ale românităţii şi romanităţii. Ea este un exemplu pentru ideea că zonele laterale că norma literară nu are aceeaşi putere în ariile laterale unde creaţia analogică posedă un câmp mai liber de manifestare, iar norma lingvistică a locului se impune mai uşor.

4. În concluzie, din punct de vedere diatopic avem de a face cu o inovaţie a ariilor laterale, care din punct de vedere diacronic nu este prea vechi. Nici cele mai vechi texte aromâne, din secolul al XVIII-lea, nu o consemnează. Din punct de vedere diastratic şi diafazic ea se manifestă numai la nivelul vorbirii dialectale din mediul rustic fapt consemnat de anchetele dialectale şi de culegerile din folclor. Ea este prezentă mai ales în vorbirea bătrânilor şi mai rar în cea a tinerilor.

În sfârşit, pentru caracterul limitat al fenomenului, remarcăm faptul că inovaţia nu a afectat formaţiile neologice *a descrie*, *a înscrie*, *a prescrie*, *a*

---

[9] Iorga, SD, V, p. 12.

[10] Vezi „Anuarul Arhivei de Folclor", IV, 1938, p. 55; 1939, p. 46; Petre V. Ştefănucă, *Folclor şi tradiţii populare*, Chişinău, 1991.

transcrie, *a deveni*, *a preveni*, *a reveni* care nu şi-au creat forme de tipul *să describă*, *să inscribă*, *să prescribă*, *să transcribă*, *să devibă*, *să previbă*, *să revibă*, cum şi-au creat verbele corespunzătoare *a scrie*, *a veni*.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 302-305

Emanuela ILIE

ARTISTUL BASARABEAN, ÎNTR-UN ROMAN DE AZI

Unul dintre „comandamentele" prozei actuale vizează, cum bine se ştie, infuzarea operei cu un nou fel de realism, evident din subordonarea constructului epic faţă de ideea de document al actualităţii socio-istorice. Majoritatea prozelor (dar şi a pieselor de teatru, uneori chiar şi poezia de azi) conţin măcar eboşa unei fresce fidele a societăţii actuale, vieţuind clocar într-o parcă eternă stare tranzitorie, guvernată în virtutea principiului autarhic al unui Interimat etern. Afirmaţia nu este valabilă doar pentru literatura românească, ci şi pentru cea basarabeană: lumea cutărui oraş românesc ori basarabean – şi, prin extensie, a întregii Românii, respectiv Basarabii- este văzută critic de numeroşi scriitori, ce o judecă în fond aspru, în ciuda voitei imparţialităţi din unele pagini ale instanţei auctoriale. Una dintre primele piste posibile de lectură vizează, aşadar, în cele mai multe dintre textele literare recente, conturarea unei imagini a ţării ultimilor ani, o imagine contrasă la nivelul cunoscut locuitorilor unei urbe mai mult sau mai puţin cunoscute. Căci majoritatea scriitorilor, mai ales a celor tineri, par a avea, la mai mult de un secol şi jumătate distanţă de fenomenul balzacian, aceeaşi vocaţie a fixării lumii cu acribie, cu o meticulozitate de arhivar hrănit din nostalgia travaliului de „secretar al statului", strămutat geografic şi psihologic în actualitatea noastră imediată. Faţă de modelul citat, dovedesc însă o percepţie hipertrofiată a mizeriei care ne înconjoară, transformându-şi opera într-o radiografie „mizerabilistă", în care operează (pe viu!) o veritabilă disecţie pe trupul bolnav al unei umanităţi dezabuzate, îngreţoşate, incapabile chiar a mai spera (dintre cele mai semnificative nume, din această perspectivă, selectez aici doar pe Dumitru Crudu, Marius Ianuş, Adrian Urmanov, Elena Vlădăreanu).

Binevenită mi se pare, în asemenea context, apariţia unei cărţi în care comandamentul la care m-am referit mai sus este cel mult pretext al scriiturii: o carte care, deşi îşi fixează trama în realitatea aşa-zis comună, pe care o cunoaştem cu toţii, se construieşte aproape exclusiv prin investigarea celeilalte realităţi, supramundane, care o dublează perfect pe prima, ba chiar, ca pentru mulţi dintre noi, îi este cu mult superioară. Polivalenţa semnificaţiilor acestei realităţi secunde este, de altfel, însăşi raţiunea pentru care autorul respectiv optează pentru un asemenea gen de scriitură reîntoarsă spre interioritatea umană – firească, zbuciumată, scindată între multiplele posibilităţi de existenţă, între primatul conştiinţei individuale ce-

şi relevă întregul conţinut contorsionat, tensionat, în orice caz plurivalent şi necesitatea obedienţei faţă de convenţiile lumii „obiective", oricât de periculoase, chiar destructive ar fi acestea pentru individualitate.

Un astfel de roman este, fără nici o îndoială, *Suntem visele Tale, Doamne!*, scris de Valeriu Babansky şi publicat de editura Prometeu, din Chişinău, în 2001. Un roman poate dificil la lectură, ce aglutinează peste măsură date nu neapărat necesare construcţiei textuale, abundând, mai exact, în informaţii din domeniile cele mai diverse, de la matematică, fizică şi biologie la psihanaliză, bioenergetică şi psihologie renascentistă. Care ajung aproape să sufoce textul, să înece schema fundamentală a scriiturii în bulboanele formale, pe alocuri chiar furibunde (s-ar putea admite, la o adică, prevalarea discursului eseistic într-un roman postmodern, ştiut fiind faptul că procesul de efasare a graniţelor generice a început încă de câteva decenii, dar în *Suntem visele tale, Doamne!* scriitorul dă senzaţia de multe ori că face paradă de lecturi, mai ales în paginile în care se citează, de pildă, şi principiile metempsihozei, şi teoria relativităţii lui Einstein, şi teoria lui Bergson, şi „afirmaţia istoricului francez Marc Bloch, cum că nu poate fi o altă maşină a timpului decât aceea care funcţionează în creierul nostru cu materie primă pusă la dispoziţie de generaţiile anterioare" – p. 67). Operând însă o selecţie în acest veritabil hăţiş al scriiturii – de o postmodernitate neîndoielnică – un cititor răbdător poate fi cu adevărat câştigat dacă se concentrează pe miezul romanului. Nucleul real al acestuia este reprezentat de destinul, bineînţeles, tragic, al artistului basarabean de azi, cu o conştiinţă accentuată a imposibilităţii de a se integra într-o lume a falsităţii, a convenţiilor castratoare, ce se dovedesc finalmente destructive pentru un spirit ales. Fost preşedinte al UAP-ului din Moldova, Mircea Neagoe, protagonistul de drept al cărţii este, poate, o imagine în mic a artistului dintotdeauna, marcat de eşecul în cele lumeşti (divorţează de două ori, nu se poate adapta rigorilor şi cu atât mai puţin a compromisurilor pe care le presupune responsabilitatea funcţiei, devenind un fel de fantoşă în mâinile subalternilor, Gruia şi Tăzlăuanu etc.). Fizionomia pe care i-o analizează instanţa auctorială în prezentul textual relevă deja această incongruenţă a insului cu lumea, această intuiţie a situării *dincolo*, în teritoriul celor marcaţi cu *pharmakon*-ul harului. Nici imediata relevare a esenţei comportamentale, după modelul, recunoscut de autor, al psihologiei renascentiste, nu diminuează senzaţia de vag mister ontologic: „umoarea precumpănitoare din organismul eroului nostru era bila neagră, de unde rezultă că el era melancolic şi că se afla sub semnul lui Saturn. În orice caz, caracteristicile lui coincideau aproape întru totul cu descrierea melancolicului saturnian de către Johannes von Hasfurt, adică era nervos, tăcut, trist, solitar, mereu stăpânit de nostalgia unui obiect pierdut, avea faţa lată, urâţică, ohii mici îndreptaţi înspre pământ, nările şi buzele subţiri, sprîncenele unite, părul negru, sârmos, hirsut, uşor ondulat, dinţii inegali, constituţia nu prea robustă, dar nici pirpirie, coapsele lungi, mîinile şi picioarele diforme, pielea de culoarea mierii, fină şi uscată" (p. 20-21).

Pe această incongruenţă fatală a sinelui cu universului se construieşte, de altfel, întreaga poveste a pictorului basarabean, veritabil *homo viator* dornic a căuta, „de la Naslavcea până la Giurgiuleşti, în întreaga fostă URSS şi prin câte şi mai câte alte ţări ... Republicile Baltice şi Asia Mijlocie, România, Bulgaria, Grecia, Italia, Franţa, Suedia, chiar şi Cuba", esenţa frumosului din univers. În căutarea acestei „frumuseţi suave, gingaşe, delicate", în slujba ei, mai exact, se pune întreaga viaţă a artistului surd la tentaţiile fireşti, pur mundane, substituite cu un fel de egocentrism artistic absolut firesc. În ecuaţia destinului acestui „erou" romanesc, rezultatul operaţiei este, cu certitudine, fantezia (de tinereţe!) de a salva lumea prin frumuseţe, bazată pe o frază-principiu „dostoievskiană: „Frumuseţea va salva lumea" ... Sensul artei consta pentru el în a-i ajuta pe oameni să se ridice la înălţimea înţelegerii „minunii vieţii", în general, şi a propriei lor existenţe, în particular" (p. 61).

Într-un timp al confuziei, al neîncrederii generalizate („erau nişte vremuri vitrege – sfârşit de secol şi de mileniu, se aşteptau eclipsa totală de soare şi parada planetelor, bântuiau furtuni electromagnetice nemai pomenite şi mulţi sufereau de dureri de cap, de inimă, dar mai ales de neîncredere în sine şi în viitor" – p. 78), un atare gen de căutare pare, e adevărat, a avea un însemnat coeficient utopic, dar iluzia încrederii în primatul frumuseţii este întreţinută constant de romancierul obstinat în a demonstra în permanenţă posibilitatea existenţei reale a unui asemenea destin închinat pe de-a-ntregul artei. Şi arta, după cum ne-o ilustrează viaţa, visele şi scenariile imaginate permanent de pictorul Mircea Neagoe, este poate singura şansă ca umanitatea să supravieţuiască într-o lume ce se îndreaptă, neîndoielnic, mai ales în secolul al XXI-lea, spre extincţia lipsită de strălucire (în carte se repetă un tip de previziuni sumbre asupra viitorului, emanate de nu puţine dintre personajele care au aerul de a converti temerea din ce în ce mai accentuată faţă de ceea ce se aşteaptă în glume nesărate, în „întrebări la radio Erevan: Ce e mic, negru şi bate la uşă? Răspuns: viitorul" – p. 71). Căci arta presupune relevarea şi vieţuirea autentică, prin vibrarea de esenţă estetică, care este neîndoielnic una extatică, similimistică, în imediata proximitate a miracolului de esenţă divină. O demonstrează pânzele celebre ale lui Mircea Neagoe, despre care, suntem avertizaţi în carte, chiar un redutabil critic de artă, Mihai Gurău, o ipostază a alterităţii auctoriale, notează că „este într-atât de mistică, de încărcată de energii cosmice transcendentale, încât lasă impresia că nici n-ar fi pictată de mână de om" – p. 54. Pictorul – şi artistul dintotdeauna, pare a transmite Valeriu Babansky – este însă omul scindat tragic între mundan şi supramundan, bucuriei mistice de a crea, de a reitera actul Creaţiei suprapunându-i-se, tragic, imposibilitatea de a se mulţumi cu trăirea pur umană. Scindarea este, de altfel, sugerată în roman: vocea naratorială revine, constant, la ideea unei posibile schizofrenii a personajului, bazându-se pe dedublările lui. Se insistă, de pildă, pe „metamorfozele lui mizerabile, înjositoare", din timpul actului sexual în Şoarece sau Lup, şi pe „glasurile tuturor tipilor lui interiori, care pretindeau a fi tot el, sau cel cel puţin că i-ar

veni tot ca nişte dubluri imateriale, un fel de proiecţii lăuntrice ale fiinţei sale, cu atatuturi aparte, încât adesea nu se simţea om, ci casă de nebuni" – p. 45. Dedublarea predilectă a pictorului, suntem avertizaţi de la început, este una menită a da substanţă reală tentaţiei de a trăi inocent, imun la mizeria existenţei obiective (există, în carte, şi date referitoare la sordidul realităţii basarabene, la anormalitatea vieţii nu doar artistice din Chişinău etc.).

Pictorul retrăieşte, de altfel, prin fluidul viu al amintirii o serie de episoade din copilăria nepervertită de această mizerie a umanului ce şi-a uitat funcţionalitatea primară, cea a existenţei într-un cod aproape mitic. Iar GLASUL predilect, pe care începe să îl audă de la un punct încolo al existenţei sale lumeşti este chiar al unui copil menit a-i re-face încrederea într-un DINCOLO al vieţii reale: „de DINCOLO, răzbătu deodată un glas care îi spuse *Ai uitat de ... Ai uitat de ...* Era un glas enigmatic, poate chiar glasul lui de cândva, tânăr şi chiar copilăresc încă" – p. 41. Este o dinamică ideografică firească pentru un artist situat în zona vag misterioasă aflată la hotarul dintre ţări şi realităţi, glisând nu atât între mirările inocente ale copilăriei şi reverberaţiile tensionate ale maturităţii, cât între vârsta încrederii în miracol si cea a scepticismului natural într-o lume ce-şi pierde treptat, dar sigur principiile şi axiologia. Drama ar proveni, aşadar, din însăşi conştiinţa trăirii la limită, a împărţirii între vieţuirea într-un cod aproape mistic, prin artă, şi cea pervertită de trăirea la modul umanului inferior, iar singura ieşire din impasul existenţial nu poate fi decât moartea.

Paginile din final detaliază secvenţa suicidului, orice tentativă de a da o explicaţie raţională acestui act (şi autorul cade adesea în ispita volutelor eseistice de esenţă psihanalitică, aproape toate visele şi senzaţiile de la limita reveriei pe care le are protagonistul fiind decodificate prin instrumentarul fondat de Freud) nefăcând decât să reducă simţitor din valoarea semnificaţiilor adânci ale tramei cărţii. Deşi previzibil, finalul din *Suntem visele Tale, Doamne!* nu ştirbeşte cu nimic din substanţa ei: înecarea lui Mircea Neagoe, împărţit tragic, până la urmă, între „bărbatul cu peri suri, obosit de viaţă şi de sine, dar mai ales de sine" şi „copilandrul de zece-unsprezece ani", ce se furişează printre tufe de răchită şi cioturi putrede, furat de imaginea din apă a unui Armăsar Năzdăvan (la rândul lui dedublat!), nu face altceva decât să refacă Unitatea primară a fiinţei. Contrar aparenţei, imaginea ultimă a romanului scris de Valeriu Babansky, relevă în fond însăşi consubstanţialitatea om – cosmos, om – divinitate, posibilă doar prin vis şi prin artă.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 306-312

Petru ZUGUN

TEXTUL CA „LOCUINŢĂ" COMUNĂ A SENSURILOR SINTACTICE ŞI LEXICALE RELAŢIONATE

O relativ lungă experienţă a studiului gramaticii şi a didacticii ei ne-a condus la concluzia că numai investigarea *textului în întregime* justifică efortul de încadrare a unităţilor lui în terminologia specifică şi de înţelegere a funcţiilor lor semantic-gramaticale relaţionate şi că, în lipsa acestei încadrări de tip holistic, studiul gramaticii este asemănător cu jocurile de limbaj de tipul integrame, rebus, anagrame ş. a., fiind redus la un nivel puţin semnificativ pentru importanţa lui deosebit de mare în comportamentul verbal uman, ca activitate cognitivă specifică. Faptul este necesar, dar nu şi suficient.

Justificăm afirmaţiile procedând intenţionat, la început, fragmentarist, aşa cum se procedează, nu foarte rar, în învăţământul de orice nivel, inclusiv de nivel universitar, pentru ca, ulterior, prin apel la *context* şi, mai ales, la *text*, să relevăm necesitatea absolută a acestui apel, subsumând deci, în final, textului unităţile care îl compun: contexte, fraze, propoziţii şi părţi de propoziţie.

Textul pe care ne bazăm, poezia *Fără ţară* de Octavian Goga, formată din două contexte, primul din opt fraze, iar al doilea din două fraze, în care sunt ocurente douăzeci, respectiv şapte propoziţii, părţile de propoziţie fiind în număr de o sută douzeci şi opt – în cazul celor secundare contează şi subordonatele corespunzătoare.

Textul are următoarele calităţi:

a) este relativ scurt, permiţând evitarea unor complicaţii cu lungi explicaţii, pe care le presupun textele lungi, de tipul romanului, poemului, tragediei ş. a., care implică repetiţii foarte numeroase de unităţi semnificative şi de structuri omogene;

b) conţine structuri sintactice tipice şi repetate, în majoritate;

c) este relativ puţin cunoscut, fiind un text al cărui mesaj global este perceput numai după integrarea treptată în ansamblu a părţilor lui constitutive (un text foarte cunoscut ar fi, în acest caz, contraproductiv).

d) reaminteşte un moment extrem de tensionat din istoria noastră modernă, repetat recent, şi contribuie la comemorarea, anul acesta, a 70 de ani de la moartea „poetului pătimirii noastre" (exemplificarea lingvistică poate ţine seama şi de un astfel de criteriu). Există, neîndoielnic, multe alte texte având aceleaşi calităţi.

Analiza noastră diferă de aceea comună numai prin invocarea noţiunilor sintactice de „text” şi de „context”, pe care le definim, structural, succint, şi din necesităţi operative, astfel: *textul* este un ansamblu de unităţi de comunicare verbală clasificabile în cel puţin două contexte succesive, relaţionate sintactico-lexical; *contextul* este un ansamblu de unităţi verbale semnificative, clasificabile în cel puţin două fraze succesive, relaţionate sintactico-lexical. Celelalte unităţi sintactice cunoscute, *fraza*, *propoziţia* şi *partea de propoziţie*, se definesc similar: fraza constă în cel puţin două propoziţii succesive, relaţionate sintactico-lexical; propoziţia constă în cel puţin două părţi de propoziţie succesive relaţionate sintactico-lexical, iar partea de propoziţie constă într-o îmbinare a unui morfem lexical, *radicalul,* cu un gramem. Fac excepţie, desigur, unităţile incipitului şi ale finalului lor, iar epitetul *tipic* (*prototipic*) se subînţelege la fiecare denumire a celor cinci noţiuni sintactice definite, înţelegându-se, de asemenea, faptul că ceea ce nu este tipic (prototipic) se reduce structural la noţiunea subsumată: textul la context, contextul la frază, fraza la propoziţie, propoziţia la partea de propoziţie, iar aceasta, la o parte care este substitutul ei sau al lor.

Notăm cu litere mari etapele demonstraţiei.

A. Părţile principale ale fiecărei propoziţii, fără eventualii lor determinanţi, în ordinea respectivă (neobligatorie) din text (pe care îl reproducem, firesc, la finalul demonstraţiei) şi fără analiză morfologică (accesibilă oricărui iniţiat), după identificarea, pe rând, a propoziţiilor sunt în număr de 26 (26 subiecte, majoritatea – 17 exprimate, şi 26 de predicate).

Ex.: *eu sunt un om, un strop de foc, un rob răzleţ, cel mai sărac; eu sunt un mag, un nebun; ce-am rătăcit; să aduc; eu sunt o lacrimă; sunt visul; care reînvie; sunt o mustrare; care moare; sunt strigătul; ce-a rămas; eu sunt oftatul; care plânge; sunt ţipătul; sunt solul, un visător; ce port; eu m-am desprins; aducerile-aminte ţin straje; care poartă, (eu) am plâns; (eu) sunt solul, un visător; noaptea se coboară; cântul se înfăşoară; (eu) îmi duc, (e) vai; cine pierde; (cine) să ceară.* Domină subiectul *eu*, exprimat sau neexprimat, direct sau ipostazat prin pronume relative.

Receptând, pe rând, chiar relaţionate, subiectele şi predicatele, constatăm fără dificultate că, pe ansamblu, obţinem numai o idee generală vagă, fie despre locutorul subiect care se autocaracterizează prin numele predicative de identificare (în număr de 9, din care 3 multiple), sau prin predicatele verbale care indică acţiuni, fie despre alte subiecte şi alte predicate cu aceleaşi funcţii, în esenţă, dar nu înţelegem rostul lor, chiar dacă le cumulăm (ca mai sus), în ordinea impusă de locutor. Cu atât mai puţin înţelegem ceva, dacă cele două părţi de propoziţie sunt considerate separat.

B. Părţile de propoziţie subordonate (atributele, complementele, elementele predicative suplimentare), cu determinanţii lor, cei mai mulţi fiind trecuţi pe lista de la A, iar ceilalţi făcând şi ei parte din lista aceasta, combinaţiile specifice cu determinanţi fiind reluate acum, în scop demonstrativ.

TEXTUL CA „LOCUINŢĂ" COMUNĂ A SENSURILOR SINTACTICE ŞI LEXICALE RELAŢIONATE

a) Atributele şi atributivele

(un om) fără de ţară
(un strop) de foc
(foc) purtat
(un rob) răzleţ, scăpat
(om) cel mai sărac
(mag)de legea nouă
(nebun) biet, orb
(eu) ce-am rătăcit
(poveştile) din ţară
(ţara) mea
(lacrimă) târzie, din plânsul
(din plânsul) unei mii de ani
(visul) care reînvie
(la vetrele) celor orfani
(o mustrare) călătoare
(tărâmuri) fără glas
(lume) care moare
(strigătul) ce-a mai rămas
(oftatul) care plânge
(satul) meu, din deal
(ţipătul) muiat
(ţipăt al) văduvelor
(văduvelor) din Ardeal
(solul) dragostei ş-al urii
(visător) de biruinţi
(visător) ce port blestemul...
(moştenire) din părinţi
(cripte) umede şi reci
(gând) de veci
(care poartă) pe cei
încrezători în fraţi
fiecare poartă
(durerea) morţilor
(morţilor) uitaţi
(dimineaţa) mea de ieri
(cântul) meu
(tăceri) veşnice
(giulgiul) tăcerii
(povara) îmi
(ţara) -şi
(o) şi.

b) Complementele şi subordonatele completive

(purtat) de vânt
(scăpat) din fiară
(cel mai sărac) de pe pământ
(orbit) de-o stea
(să aduc) vouă
(să aduc) poveştile
(reînvie) la vetrele
(călătoare) de pe tărâmuri
(a rămas) mai
(a rămas) dintr-o lume
(plânge) acolo
(acolo)-n satul
(muiat) în sânge
(port) blesteme
(port)-n cerul gurii
(port) drept moştenire
(m-am desprins) dintre
morminte, din cripte
(ţin straje) de unde
(ţin straje) unui gând
(am plâns) cu fiorul
(am plâns) pe cei încrezători
(încrezători) în fraţi
(am plâns) la poartă
(am plâns) durerea
(simt) a fi
(se coboară) cum
(se coboară) pe dimineaţa
(se înfăşoară) cum
(se înfăşoară) în giulgiul
(duc) printre voi
(duc) povara
(stropit) de râs şi de noroi
(pierde) ţara
(să cearăă) o
(să cearăă) de la voi.

Sunt 39 de atribute (cu atributive) şi 36 de complemente (cu completive), multe – multiple, ocurenţa medie fiind de aproape 3, normală pentru o expresie nuanţată a gândului. Remarcăm adresarea directă, prin pronume de persoana a 2-a plural (*vouă*, *v*, *voi*).

c) *Element predicativ suplimentar*

(eu – subiect neexprimat, *duc*) *stropit*.

Receptarea, pe rând, a determinaţilor, chiar împreună cu determinaţii lor specifici, conduce la aceeaşi concluzie: se reţin, din nou, imagini disparate, congruente în sine, dar fără finalitate globală clară, sensul lor general nelăsându-se surprins.

C. *Propoziţiile*, în întregimea lor (precizate anterior, pentru realizarea scopului de la A):

1) *eu sunt un om fără de ţară, un strop de foc purtat de vânt, un rob răzleţ scăpat din fiară, cel mai sărac de pe pământ*;

2) *eu sunt un mag de legea nouă, un biet nebun, orbit de-o stea*;

3) *ce-am rătăcit*;

4) *să v-aduc vouă poveştile din ţara mea*;

5) *eu sunt o lacrimă târzie din plânsul unei mii de ani*;

6) *sunt visul*;

7) *care reînvie la vetrele celor orfani etc.*

Jumătate (13) dintre ele sunt principale şi un sfert (7) – atributive, iar celelalte 7 – completive circumstanţiale, şi una subiectivă, puţine fiind nesemnificative. Statistica indică o exprimare directă, hotărâtă şi tranşantă a ideilor.

Am putea continua cu exemplificarea, nefăcând economie de spaţiu tipografic, dar cu un rezultat similar celor două anterior precizate (vezi E-*infra*), obţinând un progres, care nu produce însă înţelegerea grupărilor de structuri sintactico-lexicale propoziţionale, al căror rost specific nu poate fi observat nici de această dată.

D. *Frazele*, în întregimea lor:

1) *eu sunt un om fără de ţară* [...];

2) *eu sunt un mag de legea nouă [...] ce-am rătăcit să v-aduc vouă poveştile din ţara mea* [...] (vezi *C*-supra) etc. până la ultima frază, *azi simt cum noaptea se coboară pe dimineaţa mea de ieri, cum cântul meu se înfăşoară* [...] *ca să ţi-o ceară de la voi* (vezi E-*infra*).

Am putea reproduce integral toate frazele, nefăcând iarăşi economie de spaţiu tipografic, dar cu un rezultat similar celor de la A, B şi C, progresul în receptarea unui sens al fiecărei fraze fiind cert, însă aproape la fel de insuficient ca şi până acum, fiindcă întrebarea privind scopul principal al segmentărilor repetate, în unităţi sintactice variate, stăruie, implacabil.

Nici încadrarea propoziţiilor şi a părţilor de propoziţie în clasificările semantice cunoscute nu sporeşte semnificativ gradul de receptare a mesajului fiecăruia.

Cum se ştie, sintaxa tradiţională se opreşte la acest stadiu, frastic, de analiză a comunicărilor verbale, un stadiu care se dovedeşte util, dar şi

insuficient, prin fragmentarism, pentru înţelegerea completă a situaţiilor de formulare a mesajelor.

E. *Contextele*. Să mai dăm o şansă, mai generoasă, sintaxei, invocând noţiunea de „context”.

Aplicând definiţia dată anterior *contextului*, putem observa două fenomene:

a) primele fraze de la fraza de început, până la ultimele două fraze (exclusiv acestea) se relaţionează între ele, în primul context, prin coordonare copulativă, prin juxtapunere, repetare a construcţiei sintactice: subiect + predicat nominal şi dominarea persoanei I singular, la pronume şi la verb; ultimele două fraze sunt coordonate copulativ, prin juxtapunere, în cel de-al doilea context, ele conţinând numai predicate verbale; omonimia verb-substantiv *poartă-poartă* evocă un cunoscut proverb al moţilor: *munţii noştri aur poartă, noi cerşim din poartă-n poartă* şi are reverberaţii în chiar secolul nostru (aceştia sunt indici intracontextuali);

b) cele două contexte se relaţionează prin coordonare adversativă, prin juxtapunere, prin reluarea persoanei I şi a persoanei a II-a la pronumele personale, *v-vouă*, respectiv *printre voi, de la voi*, acestea fiind complemente, prin prezenţa adjectivelor pronominale şi prin cea a verbelor (aceştia sunt indici intercontextuali). Privite separat, contextele formează mesaje coerente, inteligibile, fiecare, în sine, mult mai mult decât unităţile sintactice care le compun, dar funcţiile lor semantice globale nu apar ca fiind integrate complementar.

c) sensurile lexicale relaţionate cu cele sintactice fac parte din sfere semantice variate – fiziologie umană, ierarhic socială, religie –, dar convergente prin arhisememeul unificator „dezolare” (neexprimat ca atare, exprimarea lui nefiind obligatorie), căreia i se subsumează, cumulat şi complementar, lexeme şi sintagme precum (trebuie să reluăm exemplificarea, din altă perspectivă, semantic-lexicală): *fără de ţară*, *sărac*, *biet*, *orbit*, *plâns*, *plânge*, *orfan*, *fără glas*, *văduve*, *morţi uitaţii*, *giulgiul tăcerii*, *morminte*, *durere*, *povara* ş. a., toate în relaţie cu *eu* – românul ardelean revoltat de nepăsarea şi de incapacitatea guvernanţilor de a lua o măsură, necesară şi curajoasă; sensurile contextuale accentuează trăirea dezolării: *strop* „(aproape) nimic”, *stea*, *vis*, „ideal”, *lacrimă*, *plâns*, *strigăt*, *oftat*, *ţipăt* ş. a. „expresie verbală de revoltă”, *noaptea* „deziluzie” – *dimineaţa* „speranţă” ş. a.; sensul contextual „inoportun”, comun lexemelor *vag* şi *nebun*, se încadrează în *antifrază*.

F. *Textul* (vezi *infra*).

Textul conţine cele două contexte, relaţionate prin unităţile morfosintactice şi lexicale precizate, astfel că reluarea lor ar încărca inutil expunerea. Să prezentăm deci textul, integral. Relaţionarea contextelor în text lămureşte, aproape pe deplin, totul: protestul patetic al celui revoltat faţă de un act de laşitate. Nu insistăm fiindcă nu este nevoie, dar adăugăm, totuşi, că cele două persoane gramaticale, ocurente direct, sau indirect (prin desinenţe verbale), persoana 1 singular (în primul context) şi persoana a 2-a plural (în al doilea context) sunt antonime textuale.

În cazul textului analizat gramatical-lexical mai rămâne însă *ceva*, *exterior textului* propriu-zis, ceva care poate fi invocat.

G. Pentru a cunoaşte acest *ceva* care transcede textul, este necesar să facem apel atât la mottoul care însoţea textul poeziei *Fără ţară*, la prima lui publicare, în 1916, *Factorilor răspunzători*, eliminat ulterior, la republicare, cât şi la circumstanţele elaborării şi publicării lui, ca cerere a unui patriot ardelean (poetul) de intervenţie în primul război mondial, împreună cu *Antanta*, în scopul unirii Ardealului cu România, deci ca protest politic adresat guvernului de la Bucureşti. Mottoul este *infratext*, orientând percepţia lui circumstanţială, dar devenit (după reluarea lui) în alt cadru, cel de faţă, *supratext*, iar *intertextul* fiind constituit, aici, din alte poezii cu tentă politică (*Noi*, *Oltul*, *La noi* ş. a.) ale lui Octavian Goga, din datele biografice despre el şi din datele istoriografice conexe. Fără motto, mesajul devine mesaj general universal şi poezia lui O. Goga apare ca o capodoperă a poeziei politice. (Indecizia guvernului de la 1916, pe care o acuză Octavian Goga , în privinţa aderării României la Antantă, a fost similară cu aceea a guvernelor României de după 1990, în relaţia cu Republica Moldova, de această dată. Prima indecizie a fost depăşită şi, la republicare, mottoul poeziei a fost, firesc, eliminat, cum s-a precizat *supra* – să sperăm că istoria se va repeta şi cu a doua indecizie, existând, cum a demonstrat A. D. Xenopol, fapte istorice de repetiţie. Paranteză determinată de cadrul comunicării).

Concluzii

Numai făcând apel la textul integral sensul lui fundamental global poate fi pătruns, fragmentarismul sintactico-lexical acuzat nepermiţând perceperea lui, cu toate eforturile cunoscute, de ordin gramatical, pe care le face asiduu, dar şi insuficient, sintaxa tradiţională; totuşi el trebuie, uneori, circumstanţializat, cum este şi cazul acestui text, situaţie în care este necesar să recurgem şi la *intertext* (motto) şi la *supratext* (timpul şi locul elaborării lui), dar, atât cât le stau în putinţă, gramatica şi lexicologia şi-au făcut datoria.

Calitatea, *proprie textului*, de a exprima o comunicare completă, impune alegerea textelor foarte scurte – cugetări, aforisme, ghicitori ş. a. –, chiar a celor atipice, pentru însuşirea terminologiei gramaticale, urmând ca numai textele de dimensiuni medii şi mari să ilustreze relaţionările variate şi numeroase între unităţile care îl compun. Studiul lingvistic care nu ajunge până la text este un studiu pregătitor şi nu poate constitui o finalitate. Aşadar, propunem o strategie inedită a studiului gramaticii şi didacticii, la orice nivel şcolar.

Toate sensurile gramaticale şi lexicale se susţin explicit în *text*, *locuinţă comună* a relaţionării lor specifice, orice comunicare meritându-şi numele de *text* numai dacă o înţelegem, prin relaţionarea părţilor lui, *context*, *frază*, *propoziţie*, *parte de propoziţie*;apelul la infratext şi supratext şi, eventual, la *intertextualitate* poate fi impus, suplimentar, numai atunci când este cerut de circumstanţe exterioare lui.

Fără ţară

Eu sunt un om fără de ţară,
Un strop de foc purtat de vânt,
Un rob răzleţ scăpat din fiară,
Cel mai sărac de pe pământ.
Eu sunt un mag de legea nouă,
Un biet nebun, orbit de-o stea,
Ce-am rătăcit să v-aduc vouă
Poveştile din ţara mea.

Eu sunt o lacrimă târzie
Din plânsul unei mii de ani,
Sunt visul care reînvie
La vetrele celor orfani.
Sunt o mustrare călătoare
De pe tărâmuri fără glas,
Şi dintr-o lume care moare
Sunt strigătul ce-a mai rămas.

Eu sunt oftatul care plânge
Acolo-n satul meu din deal,
Sunt ţipătul muiat în sânge
Al văduvelor din Ardeal.
Sunt solul dragostei şi-al urii,
Un visător de biruinţi,
Ce port blesteme-n cerul gurii,
Drept moştenire din părinţi.

Eu m-am desprins dintre morminte,
Din cripte umede şi reci,
De unde-aducerile-aminte
Ţin strajă unui gând de veci.
Şi cu fiorul care poartă
Pe cei încrezători în fraţi,
V-am plâns la fiecare poartă
Durerea morţilor uitaţi.

Azi simt cum noaptea se coboară
Pe dimineaţa mea de ieri,
Cum cântul meu se înfăşoară
În giulgiul veşnicei tăceri...
Şi printre voi îmi duc povara
Stropit de râs şi de noroi,
Căci vai de cine-şi pierde ţara
Ca să şi-o ceară de la voi...

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 313-333

Ioan LOBIUC

DIN „LINGVISTICA CARPATICĂ”: ROMÂNII ŞI LIMBA LOR ÎNTRE UNIVERSUL SLAV SUDIC ŞI CEL „NORDIC” (ESTIC ŞI VESTIC) (I)

I. „Colonizarea valahă” reprezintă un proces istoric şi etnolingvistic, demografic şi cultural foarte îndelungat şi complex. Studiul lui ştiintific a fost iniţiat cu peste un secol şi ceva în urmă – cam odată cu cercetările influenţelor slave asupra limbii române – de către Franz Miklosich (şi de către Emil Kalužniacki)[1]. Există, astăzi, în acest domeniu, o literatură „uriaşă”. Totuşi, problematica rămâne sau conţine date şi aspecte încă mult şi chiar aprins controversate, în special în ceea ce priveşte chiar începuturile şi durata, apoi direcţiile, cauzele, amploarea şi efectele, mai ales cele de ordin etnolingvistic, ale expansiunii românilor la nord, nord-vest şi nord-est de actualul lor teritoriu (care nu mai coincide nici cu cel al Daciei preromane, nici cu cel al etnogenezei, nici cu cel al vechilor hotare istorice ale românilor), în fine, conţinutul etno-semantic şi post-etnonimic al termenului *valah (/ vlah, włoch, voloch)* şi, în consecinţă, apartenenţa şi compoziţia etnică a populaţiei numite astfel[2].

Chestiuni şi interpretări noi a ridicat şi încearcă să aducă, şi în această sferă, aşa-numita *lingvistică carpatică* (la unii autori, *carpatologie* sau *carpatistică*)[3], practicată tot mai intens alături de şi în foarte strânsă

---

[1] Vezi G. Mihăilă, *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti, 1973, p. 17; I. Pătruţ, *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, 1974, p. 91 şi, în special, Emil Vrabie, *Influenţa limbii române asupra limbii ucrainene*, „Romanoslavica”, Bucureşti, tom. XIV, p. 115.

[2] Cf., dintre lucrările cunoscute (şi accesibile nouă), una din ultimele sinteze la G. P. Klepikova, *Slavjanskaja pastušeskaja terminoloģia*, Moscova, 1974.

[3] Cf. S. B. Bernştein, *Karpatskij dialektoloģičeskij atlas*, „Voprosy jazykoznanija", 1963, nr. 1, p. 72-84: „Se poate spune astăzi, cu deplină siguranţă, că există format un domeniu distinct al lingvisticii, anume *lingvistica carpatică* (subl. ns. – I. L.)”; A. M. Rot, *Osobennosti vzaimodejstvija jazykov i dialektov karpatskogo areala,* Užhorod, 1973, p. 15, nota 2; A. Vašek, *Karpatskie izolirovannye jazyki i „Obščekarpatskij dialektoloģičeskij atlas*”, în culegerea *Obščekarpatskij dialektoloģičeskij atlas. Lingvistiečeskie i etnografičeskze aspekty,* Moscova, 1976, p. 10-15; S.B. Bernştein, R. Ja. Udler, *Obščekarpatskij dialektoloģičeskij „atlas” i ego vostnočnoromanskij aspekt,* „Limba şi literatura moldovenească”, Chişinău, XIX, 1976, nr. 8, p. 49 (unul din obiectivele „lingvisticii carpatice” este elucidarea unor probleme istorice fundamentale, cum ar fi „etnogeneza slavilor, etnogeneza romanicilor estici, aspectele etnice ale colonizării valahe, dreptul valah şi multe altele”).

legătură cu mai vechea (iniţiată prin deceniul al treilea al veacului nostru) *lingvistică balcanică* şi chiar proclamată ca domeniu autonom al ştiinţei limbii[4]. Dacă cea dintâi, aflată încă în constituire, provoacă şi va provoca numeroase obiecţii mai ales în privinţa rolului limbii române în ceea ce s-a numit şi se susţine a fi *Sprachbund*-ul *carpatic* (chiar distinct, după unele opinii, de „uniunea lingvistică balcanică")[5], amândouă însă au produs dovezi neîndoielnice şi de certă perspectivă fertilă (pentru o lingvistică „eurocarpatică" viitoare) că istoria etnolingvistică a Carpaţilor şi cea a Balcanilor nu pot fi studiate una fără cealaltă, cel puţin pentru perioadele mai vechi (mileniul I e. n.). Factorii de bază ai acestei „comunităţi" (în sensul, aici, al existenţei unui număr considerabil de isoglose de mare extindere) balcano-carpatice se consideră a fi:

1) *substratul comun* sau în parte comun, căci pe lângă cel *tracic şi dacomoesic*, ca esenţiale, pentru Carpaţi cel puţin se mai invocă şi alte substraturi, dintre care cel *celtic* este postulat cu destulă siguranţă[6], care a

---

[4] Slavistul de la Užhorod, A. M. Rot, *op. cit*, p. 115 şi *passim*. susţine cu fermitate existenţa pe un vast teritoriu, întins din Polonia sudică până la Drava, Dunărea mijlocie şi inferioară, şi din Moravia până la Nistru, a unui *continuum lingvistic*, care ar reprezenta „uniunea lingvistică carpatică, formată, în esenţă, în bazinul carpato-dunărean şi care, chiar dacă a făcut parte din cea balcanică, a fost autonomă". Pentru precizări mai clare, vezi Idem, *Osoblyvosti vzajemyn mov i dialektiv pivdennokarpats'koho aredu ta rol'ukrajins'kych elementiv v jich rozvytku*, „Movoznavstvo", Kiev, 1967, nr. 6, p. 11. Vezi şi *infra*, pentru o opinie opusă, p. 194. De asemenea, S.B. Bernştein consideră că avem de-a face doar cu un „tip carpatic (nordic, periferic)" al „uniunii lingvistice balcanice", cu atât mai mult cu cât limba română intră în ambele din ele, v. culegerea *Karpatskaja dialektoloģia i onomastika*, Moscova, 1972, p. 13.

[5] S. B. Bernştein, *Problemy interferencii jazykov karpato-dunajskogo areala v svete dannych sravnitel'noj dialektoloģii, în culegerea Slavjanskoe jazykosnanie, VII Meždunarodnyj s'jezd slavistov... ,* Moscova, 1973, p. 33, 35-36, înclină să creadă că, la slaba romanizare a Balcanilor (cu excepţia Dalmaţiei), românii trebuie să se fi format undeva la nord de Dunăre, şi anume pe un *substrat celtic*, deci prin *descendenţă din celţi*: întreaga populaţie autohtonă celtă din provincia Norricum [de ce numai aici autohtonii s-au lăsat rapid, intens şi total romanizaţi faţă de alte provincii ale Imperiului Roman?] ar fi fost intens şi rapid romanizată, după care ea s-ar fi strămutat la est, în Pannonia Superior, încât „Probabil că aici ar trebui căutate izvoarele acelui grai est-romanic, care din Ardeal s-a extins în toată Dacia şi în regiunile limitrofe" (p. 32), căci „Nu trebuie uitat că mai pretutindeni limbile romanice s-au format pe substrat celtic" (*ibidem*). În viziunea slavistului de la Moscova, urmele substratului celtic au pătruns, prin grai romanizat [?!] în multe limbi din Carpaţi: „Originea celtică a unei serii de carpatisme [nu se dau, însă, exemple] nu provoacă îndoieli". În unele zone, însă, substratul celtic a putut fi preluat direct, acolo unde în primele secole ale erei noastre influenţa celtică s-a făcut simţită, anume în Polonia de sud-vest, în Silezia superioară şi, mai ales, în Boemia, unde primii slavi au găsit numeroşi celţi: cele două categorii de celtisme nu sunt uşor de deosebit, dar unele din ele au putut intra în română din limbile slave (*ibidem*, p. 32-33). Vezi, însă, *infra* (în text), p. 3-4, unde S. B. Bernştein recunoaşte „populaţia băştinaşă romanizată a Daciei", fără să o numească etnic, dar care, fireşte, nu putea fi decât cea dacă.

[6] Istoricul rus T. D. Zlatkovskaja, *Nekotorye osobennosti romanizacii zemel' meždu Balkanami i Dunaem*, în culegerea *Simpozium po problemam karpatskogo jazykoznanija* [24-26 aprelja 1973 g.]. *Tezisy dokladov i soobščeny*, Moscova, 1973, p. 1-3, plecând de la premisa că „Romanizarea trebuie înţeleasă nu atât ca procesul populării prin colonişti romani a teritoriilor cucerite de Roma, cât mai ales ca procesul de răspândire a culturii romane, a limbii (latine) în sânul populaţiei autohtone", stabileşte următoarele *particularităţi* ale

„difuzat", alături de alte limbi „paleo-balcanice" (ilira ş. a.), contingentul cel mai des şi cel mai vechi de fapte de limbă comune pentru cele două mari spaţii geografice.

Este, însă, de observat, că balcaniştii şi „carpatologii" nu precizează în mod suficient „canalele" de acţiune a acestui (acestor) substrat(uri) pentru limbile slave din cele două regiuni, îndeosebi pentru cea sudică, ignorându-se, îndeobşte, faptul că, dacă slavii au asimilat în nordul Balcanilor populaţia tracică deja intens romanizată[7], unul din substraturi

---

romanizării ţinuturilor dintre Balcani şi Dunăre: „densitatea [saturaţia; în text: *nasyščenost'*] extraordinar de mare în regiunea balcano-dunăreană a subunităţilor militare romane, al căror număr întrecea sensibil pe cel obişnuit" (permanent, 3 legiuni, deci, în sec. II-III e. n., 16-17 mii de legionari, 7-8 mii de militari auxiliari şi un mare număr de marinari); după jumătatea sec. II e.n. în ele se recrutează în mare măsură populaţia localnică, inclusiv de la sate: „Originea rurală este una din trăsăturile caracteristice ale armatei romane de la Dunăre, ca şi legătura extraordinar de strânsă a legionarilor şi auxiliarilor dunăreni, iar apoi a veteranilor cu consătenii lor", cu populaţia civilă din Moesia; apoi, contactele traco-romane prin atragerea în organele administrative ale satelor a tracilor neromanizaţi (aceştia alternau în funcţia de chestor cu romanii), deşi nu toată populaţia a fost dintr-o dată romanizată (chiar în perioada cea mai intensă de romanizare, pe vremea Antoninilor, la sate se distingeau net trei categorii după gradul de romanizare: *veterani, cives romani şi bessi, lai,* adică traci neromanizati din triburile date). Concluzia este demnă de reţinut întru totul: „Este unanim cunoscut că focarul culturii romane au fost oraşele. Mulţi cred că invaziile barbare, care s-au năpustit asupra oraşelor de la Dunărea de Jos, au fost un uragan ce a distrus total sau aproape de tot cultura romană şi vechea populaţie romană şi romanizată. Totuşi (şi aici trebuie să vedem încă o particularitate a romanizării regiunilor în discuţie), nici invazia vest-gotică, nici cea hunică, est-gotică, nici cea slavă nu au dus la distrugerea totală a oraşelor. *Oraşele s-au păstrat întregi şi au jucat un mare rol în economia timpuriu feudală a regiunii balcano-dunărene. Populaţia romană şi cea tracă romanizată a oraşelor au rămas straturi etnice de bază ale populaţiei urbane de la sfârşitul sec. IV şi începutul sec. V e. n.* (subl. n., I. L.)".

[7] S. B. Bernştein, *Problemy…*, p. 33-37, în acord cu T. Mommsen şi în contra lui W. Tomaschek şi K. Jireček, consideră că cele două Moesii nu au fost decât superficial romanizate, că în sec. VI, la venirea slavilor în Balcani, aici se mai vorbea *traca*, iar vorbitorii ei îşi mai păstrau modul de viaţă pre-roman şi că, cel mult, anume *elemente latine* au pătruns, târziu, în bulgară din română. De fapt, este greu de înţeles de ce acest savant, care - conform opiniei sale despre fărâmiţarea foarte timpurie (sec. IV-V e. n.) a protoslavei şi despre „migraţia carpatică" tot de atunci a slavilor din patria lor primitivă nordică, cu ajungere la Dunăre (cf. a sa *Gramatică comparată a limbilor slave*, trad. rom., Bucureşti, 1965, p. 69-72) – susţine că fondul slav al carpatismelor s-a format în perioada târzie a slavei comune, în legătură cu migraţia slavilor în Carpaţi, într-o perioadă îndelungată, cuprinsă între secolele III-IV şi IX-X (*Problemy*, 37), neagă contactele acesteia cu latina.

Dimpotrivă, un alt slavist de prestigiu, F. P. Filin, *Obrazovanie jazyka vostočnych slavjan*, Moscova-Leningrad, 1962, p. 167-168, enumeră, printre alte împrumuturi aloglote (indo-iranice, germanice etc., cu precizarea că date şi fapte sigure şi consistente despre relaţiile cu „alte limbi: celta, ilira, daca, toharica etc.", nu există (p. 143) cu răspândire (cvasi) generală în slava comună (şi în limbile slave actuale) şi pe cele din latină şi greacă, chiar dacă „rămân neclare căile de extindere a lor", preluate – ca termeni de civilizaţie şi cultură, adăugăm noi, de mare prestigiu în Europa Orientală – în prima jumătate a mileniului I e. n. (îndeosebi după sec. III) de la populaţia romanizată din Balcani: sl. com. **poganŭ, *kolęda, *duska, *byvolŭ* ş. a. < lat. *paganus, calendae, discus* (sau şi gr. *diskos*), *būbalus* (lat. pop. **būvalus* ş. a.; împrumuturile „mai târzii din aceste limbi [latina şi greaca], pătrunse *pe cale orală*, (subl. n., I. L.) în lumea lingvistică slavă, au, de regulă, o difuziune nu general slavă, ci una locală".

V. R. Neroznak, *Paleobalkanskie jazyki*, Moscova, 1978, p. 189, 208 u., constată că „Un anumit număr de cuvinte de substrat de origine paleobalcanică intră şi în fondul lexical

lingvistice „paleo-balcanice” pentru limbile slave de sud trebuie să fie (şi) cel *est-romanic*, nu exclusiv şi direct cel tracic[8]. A doua observaţie ce se cuvine făcută pentru ansamblul problemei este că, majoritatea faptelor de limbă datorate substratului fiind comună ariei balcanice şi celei carpatice, în aceasta din urmă mai ales răspândirea celei mai mari părţi a lor se datorează nemijlocit limbii române (cum probează, după părerea noastră, mai întâi de toate *aspectul fonetic* al „carpatismelor” din dialectele corespunzătoare, dar şi din altele „necarpatice” ale limbilor ucraineană, slovacă, polonă, bulgară, sârbocroată, maghiară şi germană, *originea latină* a foarte multora dintre ele în română ca izvor genetic şi istorico-primar al împrumuturilor omogene ca sfere tematico-semantice, înspre graiurile, dialectele şi limbile menţionate).

Într-adevăr, carpatologii (slavişti, în primul rând) obiectivi recunosc astăzi, tot mai deschis, *rolul esenţial al limbii române* ca „punte de legătură”

---

al limbilor slave, [anume] al bulgarei şi sârbocroaţei”, dar conchide că „la populareа în secolul VI de către slavi a Peninsulei Balcanice, populaţia băştinaşă [cea tracă, cf. p. 9] era aproape în întregime asimilată de către greci şi romani. De aceea, elementele de substrat în limba bulgară sunt puţine” (doar câteva tracisme ca *griv, katerica, rofeja / rufja*, ultimul putând fi şi un împrumut din albaneză ori neogreacă, şi un slab strat onomastic). După ce inventariază şi comentează critic toate glosele credibile cunoscute din surse (glose din autori antici şi bizantini, cuvinte din inscripţii şi atribuibile limbilor „relictuale”, pre-clasice, din aria balcanică (acestea sunt, pentru autor, p. 5, traca, frigiana, ilira, mesapica şi vechea macedoneană), iar în cap. VIII examinează „Contribuţia paleobalcanică în limbile balcanice actuale" (p. 186 u.), autorul revine la ideea că „În comparaţie cu albaneza şi româna, în care moştenirea paleobalcanică este considerabilă, bulgara a conservat doar câteva lexeme vechi balcanice. Faptul că în lexicul bulgar este prezent un număr cu totul infim din lexicul autohton apelativ, probează, după toate aparenţele, încheierea asimilării popoarelor vechi balcanice şi dispariţia limbilor lor la vremea apariţiei slavilor în Balcani” (p. 209, unde se citează şi mărturisirea lui VI. Gheorghiev, cum că ipotezele sale despre originea tracică a cuvintelor bulgare *vataf, gazja, gana / gudja, zaek* sunt imposibile, neverosimile, Neroznak adăugând aici şi bulg. dial. *karpa* „stâncă" şi respingând explicarea prin tracă şi a bulg. *kukeri* „vită cornută; corn”, care i se pare a proveni din rom. *cocârja(t) şi cocâr*, nota 32). Cf., însă, M. A. Gabinskij, *Romanskie dialektnye dannye po etiologii i chronologii balkanizmov*, în culeg. *Voprosy moldavskoj dialektoloģii*, Chişinău, 1982, p. 23, nota 11: „Despre superficialitate ca notă caracteristică a lucrării lui V. P. Neroznak, care îl duce la greşeli grosolane chiar în problemele de bază care îl preocupă (...), vezi: Ġindin L. A., *Antičnaja balkanistika v SSSR*, în vol. *Osnovnye problemy balkanistiki v SSSR*, M, 1979, p. 239-244".

[8] Cf. S. B. Bernştein, *Voprosy interferencii jazykov karpato-dunajskogo areala*, în culeg. *Simpozium...* (vezi *supra*, nota 6; mai departe o vom cita sub sigla SPKJa), p. 6-7: „în procesele istoriei etnice şi lingvistice a slavilor Carpaţii şi raioanele învecinate au jucat un rol extrem de mare. Vreme îndelungată aici a avut loc procesul de *formare a unor dialecte protoslave*, între care se creau în diferite perioade raporturi reciproce complexe. Aceasta era regiunea unde se tulburau opoziţiile clare dintre grupările lingvistice slave de bază şi apăreau noi formaţii etnice şi lingvistice, caracterizate prin îmbinarea unor trăsături eterogene. *Aici s-a creat un continuum lingvistic slav aparte*, ale cărui anumite elemente au suferit abia mai târziu transformări complexe. În alte condiţii istorice *în Carpaţi s-ar fi putut forma o grupare lingvistică slavă autonomă*, în care trăsăturile dialectale eterogene ar fi prezentat o unitate internă. Acest lucru n-a avut loc în urma migraţiei balcanice a slavilor şi a asimilării slavilor rămaşi aici de către români şi unguri. Periferia nordică a *continuumului slav carpatic* a intrat în sfera de influenţă a slavilor estici şi vestici. Ca atare, includerea carpatismelor slave locale la *bulgarisme ori sârbisme* (aici, subl. aut.) nu este legitimă. În egală măsură elementele comune din bulgară şi sârbă pot fi considerate carpatisme”.

între Balcani şi Carpaţi (care este şi teritoriul de formare a ei), şi, în particular, între limbile slave de sud şi cele, geografic vorbind, „nord"-carpatice (chiar dacă pare – cum şi este într-o serie de probleme, fapte şi aspecte – a fi numai a slavisticii, chestiunea din urmă, prin încercarea „balcano-carpatologilor" de a situa din nou patria primitivă a slavilor tocmai în Carpaţi (şi la Dunăre)[9], implică şi va implica mereu limba română, perioada şi teritoriul de formare a ei, precum şi istoria dialectelor şi subdialectelor sale):

„Trebuie să se ia în considerare în mod deplin *influenţa limbii latine în varianta ei populară,* întrucât *între carpatisme este considerabil procentul cuvintelor de origine latină*. Cele mai vechi dintre ele urcă în perioada de după cucerirea Daciei de către Traian. Acest proces a fost foarte intens şi a continuat în decursul întregii perioade istorice. Dacă cele mai vechi elemente ale limbii latine au putut fi împrumutate [de cine şi de unde anume?] direct de la legionarii şi coloniştii romani, mai târziu *elementele graiului romanic au căpătat o mare extindere prin populaţia băştinaşă romanizată a Daciei*" şi

„Un loc aparte în problematica carpatică îl ocupă *elementul romanic.Trăsăturile lingvistice est-romanice, direct sau indirect, în măsură mai mare sau mai mică au pătruns în toate limbile ariei carpatice*. Este bine cunoscut faptul că în graiurile transcarpatice, huţule, pocuto-bucovinene, nistriene şi de stepă ale limbii ucrainene, în graiurile sud-carpatice ale limbii polone, în diverse graiuri slovace şi maghiare există *elemente de etimologie romanică. Remarcabilă nu este numai cantitatea mare de cuvinte de origine romanică, ci şi omogenitatea lor în limbile din regiunea carpatică*. Acestea sunt, în primul rând, cuvinte legate direct de *păstoritul transhumant*, unul din cele mai importante straturi ale omogenităţii lingvistice carpatice. *Nu toate elementele din acest strat sunt, prin etimologie, romanice, dar aproape toate şi-au căpătat răspândirea de la purtătorii graiului romanic localnic.* Indicăm, dintre ele, unele ca *baci* [nu mai reproducem sensul ori sensurile date în text], *colibă, coşar, turmă, cârd, găleată, ciutură, putină, zăr, urdă, jintiţă, colastră, cheag, brânză, cornută, oacheşă, vătui, berbec, ţap, canură* etc.

Aceste cuvinte, într-o măsură sau alta, sunt bine cunoscute cu mult *în afara graniţelor limbilor est-romanice.* Aceasta se explică prin aceea că *păstorii de origine romanică au migrat pe un vast teritoriu în afara limitelor zonei carpatice. În procesele de interferenţă etnică şi lingvistică elementul romanic a jucat un rol excepţional*" (subl. n., I. L.)[10].

---

[9] S. B. Bernştein, R. Ja. Udler, *op. cit*., p. 50, 52.

[10] Exemplele sunt selective. Pentru împrumuturile româneşti în ucraineană, v. E. Vrabie, *op. cit*. (inventarul de aici putând fi sporit), iar pentru alte limbi slave care au suferit influenţe româneşti, vezi S. Niţă-Armaş ş. a., *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves,* „Romanoslavica", XVI, 1968, p. 59-121; Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea,* Bucureşti, 1968, p. 415 u. Vezi şi *infra,* despre lucrările lui D. Crânjală etc.

Subliniind că „împrumuturile din dialectele limbilor est-romanice sunt prezente şi în terminologia agricolă (*moşie, sapă, falce, furcă*), a transportului (*car, căruţă*), în cea botanică (*păpusoi, mălai, linte, trifoi, ferigă, afină* etc.), a construcţiilor şi a vieţii domestice (*poartă, vatră, albie*), a alimentaţiei (*plăcintă, carne*), a vestimentaţiei (*pieptar, cămaşă*)[11], autorii citaţi reiau, şi ei, problema participării la „colonizarea valahă" a Carpaţilor de Nord şi a unor români din sudul Dunării:

„În studierea rolului elementelor romanice în formarea omogenităţilor lingvistice este necesar să se ia în considerare şi, pe măsura posibilităţilor, să se diferenţieze influenţa diverselor limbi ale complexului lingvistic romanic de est, atât din nordul, cât şi sudul Dunării. *Nu puţine cuvinte din graiul romanic au căpătat* [în Carpaţii Nordici] *o largă extindere de la aromâni şi megleniţi, ca şi de la păstorii de alte naţionalităţi*", căci „Se ştie bine că *păstorii carpatici şi balcanici* se deplasau, cu turmele lor, adesea în zona Pripetului şi chiar mai la nord. Aşa se face că numeroase carpatisme tipice se întâlnesc şi în multe graiuri ucrainene şi bieloruse din Polesje" (subl. n., I. L.)[12]. În felul acesta, ajungem la

2) *migraţii* (sau *admigraţii*) ale populaţiei româneşti de la sud la nord de Dunăre, chestiune implicată organic în cea a etnogenezei românilor.

Pentru mulţi cercetători din trecut ori şi de astăzi (slavişti, romanişti), romanitatea balcano-carpatică, deci orientală, era, la invazia slavilor în peninsulă, ca şi inexistentă (deşi se admitea că aici trăia încă populaţia autohtonă *tracă*, superficial ori deloc romanizată, şi că, în consecinţă, ei ar fi asimilat-o, şi lingvistic, pe aceasta), la nord de Dunăre legăturile lor cu slavii de est (în Moldova) şi cu cei de vest (în Ardeal şi în regiunile limitrofe) fiind întrerupte prin „romanizarea" teritoriilor est-carpatice, respectiv, prin aşezarea ungurilor în Pannonia şi, de acolo, în Ardeal[13].

---

[11] S. B. Bernştein, R. Ja. Udler, *op. cit*., p. 52-54.

[12] Cf. S. B. Bernştein, *Gramatica comparată*..., p. 71: „În regiunea Nistrului şi a Prutului strămoşii slavilor estici se învecinau cu strămoşii bulgarilor. Dar această vecinătate nu a dus la formarea unei noi arii de isoglose". A. S. Melnyčuk, *Značenie vostočnoromanskich jazykovych dannych dlja istorii drevnerusskogo i ukrains'kogo jazykov,* în culeg. *Vostočnoslavjanomoldavskie jazykovye vzaimootnošenija,* vol. al II-lea, Chişinău, 1967, p. 51 u., care, bazat pe studiile de toponimie ale lui E. Petrovici, afirmă: pe cursul inferior al Dunării şi Siretului între triburile protoruse şi cele vechi bulgare încă nu exista în secolul al VIII-lea acea „rupere" teritorială care s-a creat după „romanizarea" Dobrogei şi a Moldovei. Această chestiune a unor străvechi raporturi (şi isoglose comune) bulgaro-ucrainene slaviştii abia dacă o vor rezolva, susţinând în continuare pretinsul „vid" al romanităţii la est de Carpaţi, ocolind convieţuirea româno-slavă în Moldova, în Ardeal etc. şi asimilarea slavilor ca fapt de netăgăduit.

[13] *Istoria limbii române*, Iaşi, 1980, *passim*, mai ales 67 u. (cf. p. 88: chiar dacă în secolul al VI-lea şi chiar al VII-lea limba tracodacilor, numită limba bessilor, se mai vorbea, „trebuie să admitem că, până în secolul al VI-lea, dacii liberi din Crişana de vest, din Maramureş, din Carpaţii moldoveneşti de la nord de Breţcu şi din Muntenia de nord-est s-au romanizat în mare parte. Aceste populaţii au învăţat limba latină în faza ei de transformare spre română"; p. 75: „Că în secolele X şi XI Crişana, Banatul, Ardealul şi Moldova erau locuite de români rezultă şi din izvoarele istorice cum sunt *Cronica notarului anonim al regelui*

Achiziţiile şi dovezile ştiinţei arheologice, istoriografice, etnologice şi, mai ales, lingvistice actuale infirmă categoric unele din aceste teze (mai vechi şi mai noi, dintre care multe nu au nimic comun cu ştiinţa) despre „autohtonia" slavilor la est şi sud de Carpaţi şi despre anterioritatea ungurilor faţă de români în Ardeal şi Pannonia. Nu putem să ne angajăm aici în dezbaterea acestei chestiuni, trimiţând, însă, la lucrările de mare obiectivitate şi competenţă ştiinţifică a doi savanţi ieşeni, lingvistul G. Ivănescu[14] şi arheologul (şi istoricul) Dan Gh. Teodor[15]. Mai ales în monumentala lucrare a celui dintâi sunt prezentate şi comentate ascuţit critic părerile, care mai persistă şi azi, că tocmai invazia slavă ar fi determinat dislocări ale populaţiei româneşti din nordul Balcanilor spre sud şi, mai ales, în nordul Dunării, precum şi diferitele situări în timp ale perioadei şi duratei acestor strămutări.

Pentru tema noastră ne interesează, în plan lingvistic, numeroasele coincidenţe şi inovaţii comune dintre dialectul dacoromân şi cel aromân, care i-au dus pe unii lingvişti, ca O. Densusianu, T. Papahagi, C. Lacea şi (iniţial, şi) G. Ivănescu, la ipoteza unor multiple, ca timp şi spaţiu, migraţii de români sud-dunăreni, mai ales de aromâni (sau macedoromâni) şi, mai puţin, megleromâni, pe teritoriile dacoromâne. G. Ivănescu însă, care, recent, a dat cea mai amplă şi mai consistentă sinteză a acestor opinii şi a faptelor de limbă invocate (pe care le-a augmentat sensibil nu atât sub raport cantitativ, cât ca stabilire de noi arii dacoromâne în care se regăsesc „macedoromânisme" şi „meglenoromânisme"), înclină să le explice nu prin prezenţe româneşti sud-dunărene efective la nord de Dunăre, ci prin învecinarea nemijlocită, la sfirşitul românei comune (primitive) şi de după această perioadă, a unora şi a celorlalţi. Lingvistul ieşean conchidea că depistarea „macedo- ~" şi „meglenoromânismelor" (cu disocierea celor autentice de cele aparente, pseudo- ~), localizarea lor cât mai exactă în configuraţia dialectală a dacoromânei şi explicarea cuvenite sunt o sarcină majoră, pe viitor, a dialectologiei româneşti. Urmând să efectuăm noi înşine o asemenea cercetare pe baza atlaselor lingvistice regionale ale dacoromânei (pentru Oltenia, Maramureş, Banat, Moldova şi Basarabia), sub titlul *Prezenţe si vestigii aromâne la nord de Dunăre*, aici reţinem că, pentru carpatologi, un prim şi cel mai important centru de concentrare a românilor sud-dunăreni a fost Ardealul. Alţii admit mai multe asemenea centre de iradiere a„balcanismelor" şi, cu deosebire, a carpatismelor, anume Moldova şi Muntenia, apoi, Banatul şi Maramureşul. Iată câteva formulări cu totul „noi" ale chestiunii:

Bela, cronicile bizantine şi cronica lui Nestor, ca şi consideraţii lingvistice"; p. 67: pe baze arheologice, epigrafice etc., „trebuie să admitem că, până în secolele V-VII, atât Muntenia, cât şi teritoriile dintre Munţii Călimani şi Munţii Rodnei, apoi Carpaţii Răsăriteni, precum şi Maramureşul şi Crişana, s-au integrat în teritoriul de limbă latină din Peninsula Balcanică şi Dacia, adică în teritoriul de formaţie a poporului român" etc.)

[14] *Op. cit., passim*. Vom fructifica datele şi concluziile autorului în partea a doua a lucrării prezente.

[15] Vezi, printre altele, *Apartenenţa etnică a culturii Dridu*, în „Cercetări istorice", Iaşi, 1973, p. 127-142 (Muzeul de Istorie a Moldovei Iaşi).

Nu se pot nega marea apropiere şi chiar înrudirea genetică între păstoritul lactat alpin din Carpaţi şi cel din Balcani, dar nici discordanţele şi diferenţele tipologice dintre ele: *„Colonizarea valahă pastorală a Carpaţilor Nordici este rezultatul migraţiei petrecute în evul mediu a populaţiei păstoreşti din Balcani (prin Ardeal)*", tipul „balcanic al păstoritului păstrându-se cel mai bine la români, care 1-au consolidat la restul popoarelor din arealul carpatic"[16]. Vom reveni la unele din concluziile acestei cercetătoare, G. P. Klepikova, specialistă recunoscută în materie şi autoare a celei mai noi în slavistica carpatică de astăzi lucrări despre *Terminologia pastorală slavă*[17].

Referindu-se numai în treacăt la „colonizarea valahă" a spaţiului nordcarpatic (practic, pentru a polemiza cu afirmaţia lui N. Drăganu, din lucrerea fundamentală a acestuia, *Românii în veacurile IX-XIII pe baza toponimiei şi onomasticei*, Buc., 1933, că româna a fost singura sursă lingvistică a marii omogenităţi pe care o prezintă cultura materială, prioritar păstorească, de aici), A. M. Rot, poate cel mai fervent susţinător al tezei că se poate şi trebuie să se vorbească de o„uniune lingvistică carpatică" (prelungire *autonomă* însă, a celei balcanice), afirmă că aceasta s-ar fi format – graţie nu numai substraturilor în acţiune în a doua jumătate a mileniului I e. n., ci, şi mai ales, contactelor şi interferenţelor intense şi multilaterale dintre „limbile şi dialectele carpatice", mediate de bilingvism social şi mediatoare ale unor evoluţii convergente – în „bazinul carpato-dunărean", mai exact în Ardeal, unde „începând cu secolul al XI-lea, au coexistat elementele etnice bulgar, maghiar, german, polon, român, slovac şi ucrainean"[18].

Caracterul şubred, discutabil şi chiar eronat, ca şi inconsistenţa, în plan lingvistic, a faptelor de limbă (cel puţin, din punctul de vedere al limbii române, al istoriei şi, cu deosebire, al unităţii structural-tipologice a (sub)dialectelor ei) invocate drept „conţinut" al aşa-zisei „uniuni lingvistice

---

[16] *Op. cit.*, p. 22-25.

[17] Vezi S. B. Bernştein, R. Ja. Udler, *op. cit.*, p. 49 u.: carpatismele se constituie din fapte de substrat (dacic şi, în mică măsură, celtic), din cele latine, moştenite din graiul populaţiei autohtone romanizate din Dacia, unele grecisme vechi, din elemente slave (atât generale pe teren slav, cât şi proprii limbilor slave de sud), (de la finele secolului al IX-lea) din elemente ugrofinice, propriu-zise cât şi turcisme (difuzate fie direct, prin cumană etc., fie prin maghiară), germanisme, fără ca „zona lingvistică carpatică să fie, în trăsăturile sale dinstinctive, izolată", ea legându-se, dimpotrivă şi strâns, în primul rând de universul balcanic, apoi de cel nord-slav extrem; graţie lor, ca şi balcanismelor (acestea mai târzii, aduse din Balcani de după secolul al XIV-lea), s-a creat un continuum lingvistic unitar de la extremităţile nordice ale Carpaţilor până în raioanele sudice ale Peninsulei Balcanice"; situaţia lingvistică din Carpaţi arată că „procesele de interacţiune dintre limbi sunt extraordinar de complexe şi de variate, că avem de-a face aici cu diverse tipuri de interferenţă dintre limbi, care modifică în mod esenţial structura internă şi tendinţele conţinute în aceasta însăşi spre diferenţiere". Cu privire la corelaţia divergenţă / convergenţă şi la cea particular (individual) / general (comun), să ne amintim că încă Fr. Miklosich califica trăsăturile comune ale limbilor balcanice (bulgara, româna, neogreaca, parţial şi sârbocroata) drept *particularităţi* ale fiecăreia din ele, care le *individualizau* faţă de limbile genetic înrudite (cf. V. Ju. Rozencveig, *Jazykovye konzakty. Lingvističeskaja problematika*, Leningrad, 1972, p. 16).

[18] *Osobennosti*, p. 21, 115; *Osoblyvosti*, p. 11.

carpatice" (vezi şi *infra*) le arătăm într-o lucrare aparte[19]. Aici, subliniem doar caracterul cel puţin straniu al enumerării de mai sus, în care elementul etnic românesc apare pe locul antepenultim, după cel bulgar, maghiar, german şi (?) polon. Zicem „straniu", căci, după cunoştinţele noastre, nimeni dintre slaviştii serioşi, chiar dintre cei care au susţinut autohtonia, în raport cu românii, a slavilor în teritoriile nord-dunărene de la est şi sud de Carpaţi[20], nu a afirmat că în Transilvania, unde românii, vieţuind dintotdeauna acolo, au preluat, în urma unui proces strâns de simbioză în comunităţile (obştii) româno-slave, de la slavii cu care au convieţuit, toponime majore, slavii ar fi fost anteriori romanicilor ori că i-ar fi asimilat ei pe aceştia[21]. Se ştie, apoi, foarte bine – şi, lingvistic, lucrul acesta este pe deplin dovedit – că toponimia feudală din Ardeal de aspect maghiar şi german este una de *traduceri* (cu calchieri şi chiar deformaţii) *ale celei preexistente*, băştinaşe, perpetuată prin dacii romanizaţi şi (în unele cazuri) prin slavii de aici în curs de asimilare şi absorbţie a lor în masa romanicilor[22]. Sunt contestabile, apoi, şi alte afirmaţii ale lui A. M. Rot despre direcţiile invaziei maghiare în Pannonia, despre influenţa civilizatoare şi culturalizatoare pe care ei ar fi suferit-o, inclusiv (dacă nu

---

[19] *Unitatea structural-tipologică a limbii române* şi *aşa-zisa „uniune lingvistică carpatică*" (pregătită pentru tipar).

[20] Am sistematizat şi analizat critic opinii în lucrarea noastră *Lexic dacoromân de origine est-slavă. Studiu de geografie* în *Lingvistică românească,* Iaşi, 1978 (predată, recent, la tipar).

[21] Vezi discuţia simbiozei slavilor cu romanici în Transilvania, anterior venirii ungurilor, şi a asimilării celor dintâi, cu urmări în toponimie, la T. Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, p. LXXIX; Idem, *Cercetări în Munţii Apuseni*, „Grai şi suflet", II/I, p. 59, S. Puşcariu, în „Dacoromania", VIII, p. 345 u. şi, mai ales, Emil Petrovici, *La population de la Transylvania au XI-e siècle* (Extrait de la „Revue de Transylvanie", t. X), Bucureşti, 1944, p. 7 u., unde se stabilesc şi regiunile de convieţuire compactă şi intensă româno-slavă pe baza toponimiei.

[22] Cf. N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi onomasticei*, Bucureşti, 1933, p. 231-232, care ilustrează pe larg tendinţa de maghiarizare şi, îndeosebi, de traducere a numelor proprii preexistente din partea scriptorilor de documente latine: prin simpla adăugare a unui - *falva* ori - *háza*, cum constatase chiar un cercetător maghiar, S. Marki (citat de Drăganu), o mulţime de nume de localităţi deveneau „maghiare". Încă A. Philippide, *Originea românilor*, t. I, Iaşi, 1925, p. 733, reţinuse ca valabilă observaţia lui A.D. Xenopol că „Acest argument e foarte puternic pentru a proba că românii au fost în Transilvania înaintea ungurilor" [cu condiţia – insistă lingvistul ieşean – a justeţii etimologiilor toponimice]. Vezi şi E. Petrovici, *La population*..., p. 17 şi nota; E. Lozovan, „*Le village*" *dans la toponymie et l'histoire roumanes*, în ZfRPH, 1957, Band 73, Heft 1/2, p. 124-144, în special paragraful privitor la *Cucerirea maghiară şi colonizarea neamţească în Transilvania*, p. 138 u., unde se reproduce o statistică a lui S. Pop: - *dorf* apare în 130 de nume de locuri, – *burg* în 28, – *stadt* în 8, iar - *markt* în 7 (cf. şi p. 139: numirile maghiare sunt „traducerea sau adaptarea denumirilor germane şi româneşti" şi concluzia la p. 141: „Toponimia germană şi maghiară a Ardealului este, deci, o toponimie urbană", întrecută numericeşte de trei ori de cea românească. Şt. Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII-XX*, Bucureşti, 1971, p. 11 u. şi, iarăşi E. Petrovici, *op. cit*., p. 31: sursele maghiare din secolul al XIII-lea nu mai atestă simbioza românilor cu slavii, deci asimilarea slavilor este anterioară acestui veac). Pentru detalii şi alte referinţe, v. I. Lobiuc, *O problemă controversată: toponimele dacoromâne cu radicalul RUS* - (I), în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D. Xenopol»", Iaşi, t. XXIV, 1987, fasc. 2, p. 116 u.

mai ales) în limbă, în perioada şederii lor pe Nipru între sec. VII-IX din partea slavilor estici, precum şi (prin nesiguranţa şi puţinătatea faptelor citate) despre componenta est-slavă din toponimia transilvană, cum arătăm în lucrarea noastră citată mai sus (v. nota 20).

S-ar părea, în fine, că pentru A. M. Rot, ca să ne referim la aceeaşi stranie succesiune în care sunt înşirate diversele etnii coexistente în Ardeal de pe la începutul mileniului al II-lea e. n., limba română ar avea statutul vreuneia din „limbile izolate" din clasificarea unui alt carpatolog reputat, anume A.Vašek. Acesta, distingând între a) o carpatologie *propriu-zisă,* care se ocupă de întreaga situaţie a contactelor inter-lingvistice din Carpaţi şi b) una cu caracter *binar*, care studiază *contactele bilaterale* dintre o limbă şi altele din zonă sau vreo „limbă izolată", le clasifică pe acestea din urmă (ca obiect de studiu al acelei dintâi) în 1) limbi cu situaţie diferită de orice altă limbă carpatică şi balcanică şi care există *izolat* în spaţiul carpatin (de exemplu, germana în Cehoslovacia, Polonia, Ungaria, „URSS"); 2) orice idiom carpatic existând izolat aici sau orice idiom balcanic implantat ca izolat pe teritoriul vreunuia carpatic (de pildă, albaneza sau bulgara în Ungaria); 3) orice limbă carpatică existând izolat în afara spaţiului carpatic (bunăoară, ceha şi slovaca transplantate în „URSS"), Austria, Franţa etc. (exemplificările sunt ale autorului). Decisivi, în concepţia sa, sunt factorii de evoluţie internă a fiecărei limbi naţionale din Carpaţi în situaţia de *limbă izolată*, studiul oricăreia din acestea, de tipul 1) sau 2) în raport cu o alta, permiţând să se afle caracterul şi forma de influenţare din partea altora locale, dupa cum studiul tipului 3) de limbă izolată facilitează să ne reprezentăm o stare de mai târziu a *limbii-bază* corespunzătoare, precum şi, cu o oarecare probabilitate, să demonstrăm că anumite fapte ale limbii izolate au existat şi în limba-bază, dispărând apoi:

„Se foloseşte diacronia pentru a explica sincronia ca stare contemporană de evoluţie. Atenţia lingvistului carpatolog o reţine, în primul rând, tipul 2) de limbă izolată, întrucât el reprezintă carpatologia lingvistică în sensul larg al acestui termen; în plus, cercetarea lor poate fi folosită, cu o anume doză de prudenţă, în studiul limbii-bază, în cazul în care acesta este important pentru carpatistică, dar în momentul de faţă nu poate fi efectuat", esenţialul constând în această capacitate a „limbii izolate" de a putea substitui limba-bază în chiar elaborarea *Atlasului dialectologic general carpatic* (*Obščekarpatskij dialektoloǵičeskij atlas)*[23]. (Componenta „romanică" (= românească) a Programei-chestionar pentru acest atlas, abreviat ca OKDA, o dă, sub formă de indice glosat, R. Ja. UDLER[24])[25].

---

[23] A. Vašek, *op. cit*., p. 10-12.

[24] *Indeks moldavskoj časti programmy – voprosnika „Obščekarpatskogo dialektoloǵiceskogo atlasa*", în OKDA, p. 155-192.

[25] *K voprosu o charaktere inojazyčnogo vljanija v processe vzaimodejstvija jazykov (na materiale rumynskogo jazyka)*, în „Dopovidi ta povidomlennja. Seria istoryko-filolohična", t. I, Užhorod, 1957, p. 109 u., unde, oricum, influenţele discutate (cu neglijarea faptului că este vorba de fapte comune cu dialectele române sud-dunărene, apoi de altele cu realizare general romanică) erau prezentate *bilateral*, ca acţiune a *superstratului slav* asupra limbii române.

Oricum, în lumina tuturor datelor existente azi despre realităţile şi situaţiile (inter)lingvistice din spaţiul carpatic, din trecut şi din prezent, şi chiar în lumina unor altor lucrări mai vechi ale aceluiaşi slavist (deopotrivă, şi orientalist, ca şi germanist, dacă nu ne înşelăm cumva) A. M. Rot, care se ocupă de influenţe slave (unele vădit exagerate) asupra *ansamblului* limbii române[26], locul şi tratamentul acordat acesteia, ca pondere, pe chiar teritoriul ei de formare, evoluţie şi funcţionare, sunt cu totul surprinzătoare. Limba română, deşi deloc „izolată", căci este pe teritoriul, pe terenul său – ca să-i zicem aşa – „continental", oricum, la ea „acasă", este, astfel, plasată pe acelaşi plan cu limbile „izolate" în aria carpatică, chiar dacă am considera-o, conform clasificării efectuate pentru acestea tot de A. Vašek[27] printre limbile

---

[26] *Ibidem, loc. cit.*

[27] Vezi, printre altele, T. Holban, *Influenţe româneşti în limbapolonă, în Omagiu lui Ilie Bărbulescu la 25 ani de profesorat* („Arhiva", XXXVIII, 1931, nr. 2-3-4), Iaşi, 1931, p. 261-277; I. Nistor, *Migraţiunea românească în Polonia în sec. XV şi XVI*, Bucureşti, 1939, p. 6 (care stabileşte patru valuri de migraţii şi punctele de plecare a lor); N. Drăganu, *op. cit., passim,* mai ales p. 403 u. (după care românii au putut ajunge în Galiţia deja în sec. XI): S. Łukasik, *Pologne et Roumanie. Aux confins des deux peuples et des deux langues*, Paris-Varsovie, Cracovia, 1938, 44 u., 102-103, 123-125 (49: „După sec. XII, politica maghiară pare chiar a favoriza penetraţia românilor din Maramureş şi Transilvania în teritoriile rutene (aflate sub stăpânire polonă)"; I. Nistor, *Românii şi Rutenii în Bucovina. Studiu istoric fi statistic*, Bucureşti, 1915, p. 19 u. (în sec. XII, românii emigrează în Polonia din Pocuţia mai întâi, apoi, de prin sec. XVII, din Hotin, Soroca, Cernăuţi şi Dorohoi); Constantin C. Giurescu, *Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene*, Bucureşti, 1967, p. 225 (colonizări de sate româneşti, constatate istoriceşte în secolele XIV-XV în Galiţia, au putut începe încă din sec. XI, prin *bolohoveni*); Ilie Corfus, în „Revista Arhivelor", 1972, fasc. 2, p. 335-336; Z. Stieber, *Świat językowy Słowian*, Varşovia, 1974, *passim* p. 98 u., unde se susţine existenţa unor relaţii directe – în legătură cu discuţiile despre existenţa unei comunităţi protoslave „nordice" – între strămoşii ucrainenilor şi cei ai slovacilor centrali, legături reluate mult mai târziu, în secolele XIV-XVI, prin „colonizarea valahă" a Carpaţilor, despre care vezi p. 43-44, 100, 214-215, 260, 369-402, 405, 474); G. P. Klepikova, *op. cit.*, p. 5 u. mai ales 19 u.: Jan Czekanowski, *Wstęp do historii Słowian. Perspektywe antropologiczne, etnograficzne, archeologiczne i językowe*, ed. a doua refăcută, Poznan, 1957, p. 97 u. (v. şi *infra*); O. Horbatsch, *Ukrainische Ortsnamen rumänischer Herkunft*, „Beitrage zur Namenforschung, Neu Folge, Band 6 (1971), Heft 4, p. 357-377 (unde se stabilesc trei zone principale de colonizare românească în Carpaţii ucraineni, v. şi *infra*); Şi N. Drăganu, *op. cit.*, luase în considerare toponimia, care i-ar atesta pe românii veniţi din Beschizi şi din Carpaţii Maramureşului în Galiţia, în secolele XI-XII, încă din anul 1153); M. Ju. Brajčevs'kyj, în culeg. *Pytannja toponimiky ta onomastyky,* Kiev, 1962, p. 62 u., 92 u. (care, în alte scopuri, vrea să demonstreze prezenţa slavilor la Dunăre cel târziu în secolul al doilea e. n., considerând, printre altele, etnonimele *costoboci şi carpi* drept slave etimologic). Pentru Transcarpatia, vezi şi *Pytannja hidronimiky*, Kiev, 1971, p.61 u., 74 u., 81 u., 86 u.; *Onomastyka*, Kiev, 1966, p. 56 u.; *Vostočnoslavjanomoldavskie vzaimootnošenija*, vol. 11, Chişinău, 1967, 189; P. P. Čučka, *Antroponimja Zakarpattja*, Užhorod, 1970, *passim*; A. Petrov, *Karpatorusskie meževyja nazvanija*, Praga, 1929, mai ales p. 99 u.; D. Crânjală, *Ramunské vlivy v Karpatech ze zvláštni zřetelem k Moravskému Valašsku*, Praga, 1938, *passim* (argumente lingvistice ale căruia S. Bernştein, *Problemy...*, p. 33, le califică drept „foarte slabe") şi mai încoace, *Valasi na Morave, Materiály, problèmy, metody*, Praga, 1963 (unde se susţine că modalitatea „valahă" a păstoritului, a producţiei lactate şi terminologia respectivă nu sunt numai româneşti, că există aici - ceea ce, firește, e adevărat – şi termeni slavi, germani şi maghiari (şi G. P. Klepikova, *op. cit.*, urmărind geneza şi extensiunea terminologiei pastorale slave, remarca numeroase creaţii carpatice „interne", cu deosebire ucrainene). Sinteze sumare ale problematicii date, şi la V. Vašek, *Sur la méthodologie des recherches carpatologiques*, în

II. În plan lingvistic, „colonizarea valahă" a regiunilor nord-carpatice poate fi reprezentată, într-o primă încercare de modelare, ca un şir succesiv de *contacte şi interferenţe bilaterale*, mai întâi, româno-ucrainene, apoi (în parte, prin medierea limbii ucrainene) româno-polone şi româno-slovace, pe de o parte, româno-maghiare şi româno-germane, pe de altă parte.

Istoricii (D. Onciul ş.a.) şi lingviştii românii (O. Densusianu, T. Papahagi, C. Lacea, G. Ivănescu etc.) care au constatat o serie întreagă de coincidenţe (fonetice, morfologice, morfo-sintactice, lexicale, frazeologice şi semantice) între macedoromână şi meglenoromână, pe de o parte, dacoromână, pe de alta, fie că au admis, fie că au negat migraţii de români sud-dunăreni, nu s-au mai preocupat în mod special de prelungirile unor asemenea isoglose (care, pe ansamblul limbii române ca idiom etnic, apar ca

---

„Romanoslavica", Bucureşti, XIV, p. 13 u. şi, îndeosebi, A. Habovštiak, *La colonisation pastorale dans les Karpates et les patois slovaques*, în „Ethnologia slavica" I (1969), Bratislava, 1970, p. 83-100, mai ales 88 u.. Este de mare mirare (sau nu este deloc!) poziţia a doi etnografi de azi, Ju. V. Bromlej şi N. N. Gracianskaja, *Etnografičeskie aspekty karpatovedenija*, în SPKJa, p. 9-10, care, admiţând că „Una din cele mai interesante şi mai complexe probleme ale culturii populaţiei din Carpaţi [...] este aşa-numita colonizare a Carpaţilor pe baza dreptului valah, legată de originea valahilor colonişti, purtători ai unei modalităţi specifice a păstoritului transhumant. Specificul acestei economii a condiţionat, în esenţă, întreaga fizionomie etnografică a Carpaţilor, reflectându-se în toate elementele culturii materiale şi spirituale ale muntenilor carpatici", adăugând: „Sunt foarte importante, dar încă slab studiate, problemele apartenenţei etnice a păstorilor-valahi pe întreaga întindere a Carpaţilor (până în zonele vestice) şi chiar ale tipului carpatic al păstoritului (incluzând lexicul legat de viaţa pastorească). În literatură ele au fost denumite problema „influenţelor româneşti" în Carpaţi, care a rămas până în vremea din urmă obiectul unor polemici acute. Acest termen nu pare potrivit pentru colonizarea valahă din sec. XIV-XVII, *Poporul român s-a format mai târziu [?!] şi nu a absorbit întregul etnos est-romanic*, singurul despre care se poate vorbi în această perioadă. Ar fi mai corect să se folosească termenii „romanici estici", „influenţă est-romanică" relativ la elementul pastoral din Carpaţi (subl. n., I. L.)".

inovaţii şi convergenţe de ordin *regional*) în spaţii lingvistice nord-slave. Or, este limpede că procese de convieţuire, cu amestecuri şi asimilări parţiale sau totale, ale românilor cu populaţii slave (ucraineni, poloni, slovaci etc.) s-au produs şi în afara graniţelor străvechii Dacii (preromane), prin înaintarea, expansiunea lor spre est de Nistru[28], unde ei se menţin şi azi, spre nord, în Galiţia şi Polonia sudică, spre nord-vest şi vest, în Ungaria, Silezia, Slovacia şi Moravia, pe ultimele trei direcţii ei fiind asimilaţi cu timpul, cum arată şi evoluţia semantică a termenului *v(a)lah / voloch*, de la sensul etnonimic la cel profesional-terminologic de „păstor" ş. a.[29]. (Nu putem avea vreo certitudine că aceşti păstori români transhumanţi ar fi revenit, din teritoriile date, în ţară printre conaţionalii lor, cum s-a presupus de către unii[30]).

Cercetătorii, români şi străini, ai influenţelor româneşti în limba ucraineană[31], ştiut fiind faptul că românii nordici şi estici s-au învecinat, din cele mai vechi timpuri, nemijlocit cu teritoriul etnografic ucrainean (şi nu polon, slovac ori rusesc)[32], au etimologizat, de regulă, împrumuturile respective numai prin *dacoromână* (invocând cel mult, cum face, cu

---

[28] Vezi G. P. Klepikova, *op. cit.*, p. 24 (cf. şi *infra*); I. Nistor, *Migraţiunea românească...* p. 21: „pe la începutul veacului al XVII-lea, numele lor dispăru din actele oficiale poloneze". După S. Łukasik, *op. cit.*, p. 57, 63, numele *valah* în Podhale îşi păstrează sensul etnic până la mijlocul secolului al XVII-lea.

[29] N. Drăganu, *op. cit.*, p. 598, se gândise la o direcţie de expansiune a românilor şi din nord (Maramureş), dar nu numai spre sud-est (Moldova), ci şi spre sud-vest, „în direcţiile expansiunii ruso-rutene".

[30] Vezi, pentru sinteza lor critică, mai ales E. Vrabie, *op. cit.*

[31] Cf. P. P. Panaitescu, *Interpretări româneşti. Studii de istorie economică şi socială*, Bucureşti, 1947, p. 54: „noi n-am avut contact direct cu Polonia, fiind despărţiţi prin populaţia de limbă ruteană"; T. Holban, *op. cit.*, p. 261: „Românii din Moldova erau despărţiţi de Poloni prin Rusia Roşie, iar cei din Ardeal prin munţii Beskizi şi Tatra". Vezi, pentru datarea exactă, condiţiile anexării şi stăpânirii Lituaniei şi Poloniei, apoi, numai a acesteia din urmă, asupra celei mai mari părţi din fosta Rusie Kieveană, F. M. Šabul'do, în „*Ukrajins'kyj istoryčnyj žurnal*", Kiev, 1973, nr. 6, p. 79-88.

[32] Este, aici, şi poziţia lui Conev, şi cea a neolingviştilor (G. Bonfante), cu hipetrofierea, la ei, a ideii de amestec lingvistic. Cf. Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române. I. Influenţa limbii române asupra limbei bulgare*, „Dacoromania", Cluj, IV/1, p. 235: „graiul traco-roman ajunsese încă din sec. VII la stadiul românesc": I. Pătruţ, *op. cit.*, p. 101 u.; „Influenţa sud-slavă veche reflectă mai degrabă stadiul dispariţiei comunităţilor slave de pe teritoriul românesc decât acela al venirii lor" ; *Istoria limbii române*, vol. II, EA, Bucureşti, 1969, p. 16: „individualitatea limbii române apare clar înainte ca asupra ei să se exercite o influenţă străină sau alta"; S. Puşcariu, în „Dacoromania", VIII, p. 348: slavii n-au influenţat hotărâtor dezvoltarea limbii noastre şi „n-au creat străromâna". Abia mai târziu, prin dependenţa religioasă şi politică de ei, începe o influenţă slavă mai sensibilă; G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 130: „Slavii ocupă Moldova şi Muntenia în sec. VI, dar ei ocupă sudul Dunării şi, după cât ne asigură arheologii, Ardealul în prima jumătate a secolului al VII-lea. Cum influenţa slavă asupra românei n-a putut începe imediat, ci la cel puţin o jumătate de veac după aşezarea lor în Ardeal şi sudul Dunării, putem pune începutul influenţei slave [...] pe la 700, chiar 750. Cum pe de altă parte un mare număr de cuvinte slave a pătruns în română prin intermediul slavilor din Dacia, se poate admite că epoca de masive împrumuturi slave a avut loc după anul 800 sau 900, până prin secolul al XI-lea, aşa că punem sfârşitul perioadei de formare a limbii române până pe la anul 800. În vremea din urmă, Pătruţ (CL, XII, 1967, p. 21-27) a susţinut că influenţa slavă veche asupra românei a început în secolul al IX-lea".

dreptate, E. Vrabie, în cazul unor fonetisme româneşti arhaice conservate în asemenea împrumuturi, şi corespondente aromâne ori chiar meglenoromâne). Aşadar, influenţele româneşti în Carpaţii Nordici şi Vestici ar avea ca izvor lingvistic numai dacoromâna.

În schimb, slaviştii mai ales (istoriografi, lingvişti, etnografi, antropologi ş. a.) au crezut că pot găsi şi vorbi, în ariile date, nu numai de prezenţe etnolingvistice dacoromâne, ci şi (sau, în viziunea unora, numai de) cele româneşti sud-dunărene, în speţă aromâne. Elocventă în acest sens ni se pare opinia istoricului polonez Jan Czekanowski, care în al său *Wstęp do historii Słowian* (= *Introducere la istoria Slavilor*), pe fondul unei concepţii eronate şi depăşite azi total, cum că româna ar putea ori ar trebui să fie calificată, ca *limbă mixtă, slavo-romanică*[33], idee alimentată dintr-o alta, neverosimilă de-a dreptul, despre „reacţia ostilă" a „substratului trac la romanizarea exterioară" (de unde exacerbarea *izolării* cvasitotale a românei faţă de lumea romanică occidentală), mai întâi nu se osteneşte să caute ori să admită vreo urmă de viaţă protoromână la stânga Dunării după anul 270: „Saturaţia românei cu slavisme a fost determinată, în primul rând, de faptul că actualul teritoriu românesc de la nord de Dunăre este rezultatul romanizării unui spaţiu ocupat anterior de slavi, realizată aproximativ prin nu prea numeroşii veniţi dintr-un teritoriu mult mai sudic", masa şi expansiunea fără precedent a cărora datează din perioada celui de-al doilea ţarat bulgar (care avusese o dinastie romanică (valahă)"[34].

Autorul împărtăşeşte opinia lui Gustav Weigand (1907) cum că româna s-a format între sec. VII-IX în regiunea dintre Sofia, Nisz, Küstendil şi Usküb, vorbitorii ei strămutându-se, în marea lor masă, mai întâi, în Ardeal, din care au început expansiunile lor pe terenuri aparţinând până atunci slavilor bulgari. Mai mult, autorul (care este şi etnolog) operează unele distincţii etnolingvistice ca acestea:

Dintre grupările românilor, doar „grupul dacoromân, agricol, vădeşte o mare vitalitate. Celelalte grupuri de români, din Peninsula Balcanică, se află pe cale de dispariţie. Ele sunt asimilate cu o deosebită uşurinţă de către greci, manifestând, în schimb, o mare rezistenţă la asimilarea lor de către bulgari. În schimb, în Carpaţi ei au fost supuşi, întocmai ca pe teritoriul sârbesc, slavizării. Spre deosebire de românii sudici, *dacoromânii i-au absorbit pe slavi cu o viteză uimitoare şi pe teritorii imense*, ceea ce constituie *o trăsătură specică a lor*. Faptul acesta serveşte presupunerea că *valahii carpatici* [în text: *karpaccy Wołosi (Wałasi)] n-au aparţinut, iniţial, grupului dacoromân, ci celui macedoromân, de care îi leagă, de altfel, caracterul pastoral al economiei* (subl. n., I. L.)[35] .

---

[33] *Op. cit.*, p. 95.

[34] *Ibidem*, p. 96-97.

[35] Cf. cele spuse de J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, despre grecii din Imperiul Otoman care aveau o *lingua del pane* şi *o lingua del cuore*, sau de către Z. Stieber, *op. cit.*, p. 265: „Chiar în acea parte a Poloniei care a făcut parte timp de 85 de ani din Imperiul rusesc, această influenţă (a limbii ruse) a fost minimă. Dacă polonezii nu şi-au apărat niciodată limba împotriva influenţei ucrainenei sau bielorusei, ei şi-au ferit-o cu îndârjire contra celei ruseşti".

Amintindu-ne de problema sentimentelor naţionale şi a stereotipiilor lingvistice idioetnice, consideraţiile lui J. Czekanowski despre capacitatea deosebită, după el, chiar caracteristică, a dacoromânilor de asimilare a populaţiilor alogene şi aloglote, în speţă, a slavilor, este oricum, dincolo de „sâmburele raţional" al ei, insuficientă. Este drept că la români agricultura a fost dintotdeauna (cum dovedeşte, fără putinţă de tăgadă, moştenirea în ea a mai întregii terminologii agricole din latina populară orientală), una din ocupaţiile fundamentale, ceea ce nu înseamnă, însă, că dacoromânii nu au practicat, iarăşi de la începuturile istoriei lor nescrise şi, apoi, scrise, creşterea vitelor şi, în special, oieritul, cealaltă ocupaţie de bază a lor. Ca atare, „argumentul" caracterului pastoral al economiei „valahilor carpatici", care ar proba descendenţa lor din aromâni, în lipsa altor dovezi (lingvistice, mai presus de toate) rămâne o speculaţie.

De altfel, cele spuse de J. Czekanowski despre puterea asimilatoare a dacoromânilor vine în contradicţie cu poziţia sa despre strămutarea târzie, de după anul 1000, a românilor din sudul în nordul Dunării. Iar factorii esenţiali, care au permis asimilarea migratorilor, în special a slavilor, şi rezistenţa românilor nord-dunăreni la atâtea valuri ale acestora, sunt multipli şi complecşi: continuitatea neîntreruptă a lor în teritoriile romanizate şi, apoi, în hotarele Daciei pre-romane – *o continuitate mobilă*, *pendulatorie*, cu retragerea din faţa invadatorilor (dar nu departe şi sus în munţi, cum s-a crezut fără temei atâta timp, ci în pădurile din câmpii şi din zonele de deal şi subcarpatice), cu revenirea la locurile de vieţuire anterioare şi, în ultimă instanţă, de *colaborare* cu migratorii; prestigiul civilizaţiei romane provinciale şi al limbii latine, apoi al continuatoarei ei, numărul mare al autohtonilor în raport cu al alogenilor, conştiinţa unei etnii şi a unei limbi distincte etc. Cu deosebire teza autohtoniei slavilor faţă de romani în Dacia preromană este cea care provoacă cele mai mari îndoieli şi suspiciuni, la tot ceea ce a dovedit până astăzi ştiinţa arheologică, istoriografică, lingvistică etc. românească[36].

J. Czekanowski pare a nu ezita de fel, de vreme ce afirmă răspicat:

„*Românii (valahii) carpatici sunt, desigur, urmaşi ai macedoromânilor nu ai dacoromânilor*, după cum presupune Milewski (1948, 11, p. 266). Vorbesc în acest sens nu numai *faptele de natură antropologică, ci şi împrumuturile albaneze,* asupra cărora a atras atenţia Kazimierz Dobrowolski (1938). De altfel, numele de persoană silezian *Ciencial*, de provenienţă valahă, înseamnă, pur şi simplu, *Cincar* [citeşte: Ţinţar], precum în numele compus al unui fost ministru iugoslav *Nincić Cincar* (subl. n., I. L.)[37].

Despre împrumuturile din albaneză ne vom spune părerea mai jos (căci şi autorul revine din nou asupra lor). Aici, să urmărim restul expunerii sale:

Penetraţia lor (a macedoromânilor) pe păşunile nord-carpatice nu poate fi datată exact, dar, având în vedere că primele atestări neîndoielnice

[36] Vezi *supra*, notele 13, 31, 18 şi altele.

[37] *Op. cit.*, p. 97

ale lor provin din sec. XIV-lea, „nu încape îndoială că în regiunile date ei vieţuiau de mai înainte. Milewski admite că în secolul al XIII-lea ei ajungeau, cu turmele lor, tocmai până în Tatra, pătrunzând în adâncul Moraviei abia în secolul al XVI-lea. La acest ritm de înaintare pe crestele carpatine trebuie de presupus că păşunile huţule ei le-au putut atinge încă din secolul al X-lea. Faptul s-ar fi petrecut deci exact atunci când masa principală a Macedoromânilor s-a deplasat din nord spre Epir şi Tesalia. Cu siguranţă că aceasta a fost o repercursiune a cuceririi Peninsulei Balcanice de către slavi. Presiunea lor a trebuit să producă mişcări de retragere ale populatiei băştinaşe. Evident că, mai mobili, păstorii s-au putut strămuta cel mai departe. În ultimă instanţă, în aceleaşi vremuri a avut loc şi emigrarea în masă a Dacoromânilor pe pământurile aflate la nord de Dunăre”[38].

Autorul nu-şi pune problema dacă macedoromânii, străbătând în valuri (sau în colonii) spre Carpaţii de Nord tocmai teritoriile dacoromâne [altfel, prin viitoarea Ungarie?], au lăsat sau nu urme lingvistice în acestea, dar aderă la ipoteza lui Jan Janów (1939)[39], conform căreia *huţulii*, ale căror graiuri diferă sensibil de graiurile ucrainene arhaice ale guralilor carpatici graţie şi substratului românesc (admis, şi pe baza toponimiei, mai târziu de către A. de Vincenz)[40] al celor dintâi, sunt urmaşi, slavizaţi ulterior, tocmai ai coloniştilor păstori vizaţi. Întrucât în limbile slave de vest, în locul aşteptatului *Vlach* (ca în cele slave de sud), apare *Woloch*, respectiv, *Walach*, concluzia ar fi că „Polonezii (şi cehii) au venit în contact cu Românii prin intermediar ucrainean”.

În realitate, susţine autorul, „insula păstorilor (poloni şi moravi) *valahi* din Beschizii Vestici, din Silezia şi Moravia îşi datorează denumirea ungurescului *valah*, ca termen apelativ pentru noţiunea de „păstor”: „Deoarece la unguri românul este numit *Olach* şi nu *Valach*, se poate conchide că numele de *walach* a fost preluat de slavii apuseni de la maghiari, care 1-au primit de la slavii sudici ori de la slovaci, denumind prin el, în ipostază [cu fonetism] vocalizată, păstorul. Probabil că denumirea maghiară a ciobanului a devenit la cehi şi poloni numele specific al păstorilor vest-carpatici, *la origine neîndoielnic Români*” (subl. n., I. L.)[41].

Autorul crede pe deplin în cercetările antropologice ale lui K. Dobrowolski, J. Mydlarski etc., care ar fi dovedit ca „*În Carpaţi românii au ajuns din interiorul Peninsulei Balcanice*” (subl. n., I. L.) şi că penetraţia valahă (*macedoromână*) a adus în Polonia *elemente albaneze*, inclusiv oronime ca *Beskidy / Bieszczady*, după cum în unele aşezări huţule se conservă o structură antropologică care trimite la graniţa albano-slavă, iar în

---

[38] *Ibidem*, p. 97-98.

[39] Autorul are în vedere lucrarea acestuia *Wpływ słownictwa rumuńskiego na Podkarpacie, osobliwie na gwarę huculską. II. Pochodzenie Huculów w swietle zapozyczeń*, „Sprawozdanja T-wa Naukowego we Lwowie", XVIII, fasc. 1, Lwow, 1939, p. 2-14.

[40] Vezi *infra*, p. 23 şi notele 63-64.

[41] *Ibidem*, p. 98. Autorului i se pare improbabilă părerea lui Al. Brükner despre originea germană a termenului *walach*, în ciuda tezei acestuia că *jus valachicus* ar fi doar o variantă a „dreptului german".

multe zone întinse din Carpaţii Nordici păstorii valahi au fost, tocmai ei, populaţia cea mai veche"[42].

Surprinde, însă, printre altele, faptul că admiţând un „flux" de migraţii păstoreşti (continui sau discontinui) din Balcani în nordul Carpaţilor tocmai prin fosta Dacie, cercetătorii mai vechi şi de azi nu-şi pun în mod explicit întrebarea dacă printre „albanismele" prezente în graiurile slave nord-carpatice există măcar unul, pe de o parte, cunoscut numai macedoromânei şi nu şi dacoromânei, pe de altă parte, dacă fonetismul (adesea, dar mai puţin, şi semantismul) lui se explică direct prin aromână, şi nu (ori mai ales, la preponderenţa numerică certă în ele a împrumuturilor cu amprente ale dacoromânei) prin aceasta din urmă.

Este drept că în studierea fondului lexical de substrat al limbii române există încă greutăţi şi complicaţii mari, asupra cărora a atras atenţia, relativ recent, şi M. A. Gabinskij: „1. Aşa-zisele balcanisme lexicale au pătruns nu numai în *latina* locală, ci şi în limbile-urmaşe ale ei. Dacă sunt puţine cuvintele care probează aceasta în mod neîndoielnic, contrariul e cu totul cu neputinţă de dovedit. 2. Intrucât şi dacoromâna e o limbă balcanică veche, strălimba ei a avut contact direct şi îndelungat cu traca, de care a putut fi influenţată. De aceea originea tracă a unui cuvânt nu trebuie admisă numaidecât cu condiţia prezenţei lui în albaneză (ale cărei raporturi cu traca rămân problematice). 3. E imposibil ca toate cuvintele daco-române străvechi de origine necunoscută să aibă una şi aceeaşi provenire, fie ea chiar tracă, care e cea mai probabilă. Tot lexicul trac nu poate, la rândul lui, să fie raportat la indoeuropeană (subl. aut.)"[43].

Examinând, şi mai recent, *Unele probleme ale balcanisticii în legătură cu studierea ariei lingvistice carpatice*, A.V. Desnickaja, cunoscut albanolog, remarcă de asemenea că „lexicul păstoresc, în care, după toate probabilităţile, predomină elementele vechi albaneze şi cele est-romanice, este cel mai dificil de studiat"[44], printre chestiunile nesoluţionate încă ale lingvisticii balcanice fiind „originea populaţiei păstoreşti est-romanice" (sunt ei urmaşi ai autohtonilor paleobalcanici romanizaţi, care îşi continuă tipul tradiţional, moştenit din antichitate, nomad şi seminomad al economiei pastorale sau aceasta are legături genetice cu păstoritul din Italia sudică? (ceea ce ar explica unele concordanţe între limbile est-romanice şi dialectele

---

[42] *Ibidem*, p. 99-101.

[43] Cf. A. Desnickaja, *K interpretacii balkanizmov v karpatskoj leksike*, în OKDA, p. 15-26; V. P. Neroznak, *op. cit.*, p. 195, despre *Concordanţele albano-române de origine paleo-balcanică*; M. A. Gabinskij, *op. cit.*, p. 31 u., care, pe baza operei mitropolitului Dosoftei din sec. XVII, vorbeşte de o ,,comunitate albano-macedoromâno-moldovenească" (vizibilă în construcţiile româneşti de tipul *cu ferice, cu lesne, cu dulce, cu bine* etc., de origine, după el, albaneză, ca şi rom. „Brazi şi păltinaşi, / *I-am avut nuntaşi*", cf. arom. „*Ti-ai t-ai peanili mintiti*" ori arom. „S-cupia ri-u am fumiul'ia" = dr. „Şi turma mi-e familie", arom. „*Muntil'i am frat / Şi val'iurli surori*" sau „*luam cusurin* = dr. *îmi este văr* etc.; din lexic şi semantică, sensul vechi, de „tovarăş asociat" al rom. *soţ, soaţă*, care şi-ar găsi paralele în alb. *shok, shoce* şi arom. *soţu, soaţa*, ori sensul de „cu mulţi copii" al rom. *înfemeiat*, prezent la Dosoftei, alb. *femije* (tot < lat. *familia*) însemnând tocmai „prunc, copii" etc.).

[44] *Observaţii asupra balcanismelor lexicale ale limbii moldoveneşti*, în culeg. *Studii de limbă moldovenească*, Chişinău, 1963, p. 106-106.

italiene), apoi, condiţiile istorice şi teritoriile în care s-au stabilit vechile legături dintre graiul estromanic şi cel albanez:

„Pe lângă similarităţi şi diferenţe în partea păstrată şi transformată (sub raport formal şi semantic) a elementelor din latina populară, fondul lexical al limbilor est-romanice vădeşte elemente ne-latine (şi, respectiv, ne-slave şi ne-greceşti) comune cu albaneza. O oarecare parte din ele, probabil, a putut trece direct în graiul est-romanic din substratul paleo-balcanic (traco-dacic), care se putea afla în cele mai strânse relaţii genetice cu vechea albaneză, aceasta aparţinând şi ea la grupul limbilor paleo-balcanice. Totuşi unele din cuvinte ce intră aici sunt, cum a arătat în mod convingător, într-o serie de cercetări, E. Çabej, împrumuturi foarte vechi din albaneză”[45].

Admiţând fără rezerve (şi chiar completându-le cu unele date noi) etimologiile lui Çabej, A. V. Desnikaja selectează o serie de „balcanisme pătrunse în spaţiul lingvistic carpatic”, care sunt „neaoşe” pe terenul albanezei (având în ea „o etimologie indoeuropeană sigură şi legături lexical-derivative intralingvistice"), indiferent de faptul dacă în idiomurile est-romanice ele sunt „împrumuturi din albaneza veche sau moşteniri directe din substratul paleo-balcanic”: *vatră, gard; baltă; bel / bal (dr. bălan, mr. baliu, bale* s. a.*); ţarc; strungă; gaură; sterp; balegă; groapă; pârâu; brează; moş; barză*[46]. Alte „balcanisme” au depăşit aria carpatică, extinzându-se mai spre nord şi pătrunzând în limbile (şi dialectele) slave de est şi de vest: *vatră* (reprezentat în ucraineană, cehă (estul Moraviei), slovacă, polonă, rusă); oronimul (ucr.) *Beskyd* (pol.) *Beskid, Beszkid* (magh.) *Beszked*; se citează şi termenul entopic dr. (mold.) *beschid* ,,munte, stâncă", dedus din apelativul albanez *bjeshke*, *-a* fem. „păşune de vară în munţi; munte pentru păşunat pe timp de vară; creastă muntoasă”, cu derivate proprii, apoi toponime ca *Bjeshket e Nemuna* şi *Bjeshket o Gjakoves*, denumiri de munţi din nordul Albaniei, toate raportate, după N. Jokl şi E. Çabej, la alb. **bie(r)shke,* care face inutilă relaţia cu etnonimul tracic *Bessoi, Biessoi*); varianta veche polonă, *Bieszczad*, ca şi ucr. *Bescady*, s-ar explica pe teren slav, prin apropierea balcan. **-ed* de v. sl. *-edi.*

Pentru A. V. Desnickaja, ca şi pentru alţi specialişti, implantarea acestor şi a altor „balcanisme” în limbile est- şi vest-slave s-a făcut (altfel, „extrateritorial” adică, nici nu se putea) „prin regiunea Carpaţilor”, fără cuvenita precizare că „valurile” de păstori aromâni (sau de meglenoromâni ori – adăugăm noi – de sud-dunăreni vorbind graiuri româneşti doar (fie şi foarte) apropiate de cele macedoromâne) „scurse” în nordul şi vestul Carpaţilor au trebuit să străbată, în mod necesar, teritoriul deja locuit la nord de Dunăre de către dacoromâni, că ei – dacă aceste migraţii vor fi dovedite pe deplin ca reale – nu puteau trece „ca fulgerul” printre sau pe de lături de aceştia din urmă, că au trebuit să poposească printre ei şi, eventual, să migreze concomitent şi solidar înspre nord. În această situaţie, esenţială

---

[45] *O nekotorych voprosach balkanistiki v svjazi s izučeniem karpatskogo lingvističeskogo areala*, „Voprosy jazykoznanija”, 1976, nr. 3, p. 35.

[46] *Ibidem*, p. 36-37.

ni se pare a fi, pentru cercetătorii influenţelor româneşti din spaţiile lingvistice nord-slave, luarea în considerare, mai întâi, a similitudinilor şi deosebirilor dintre dacoromână şi cele două dialecte sud-dunărene implicate, apoi, a aşa-ziselor „macedoromânisme" (şi „meglenoromânisme") deja relevate în dacoromână şi, fireşte, a explicaţiilor ce le-au dat ori le vor da lingviştii (şi istoricii) români, precum, şi cu deosebire, a cronologiei fiecărui fapt de limbă atras în discuţie în lumina istoriei ştiinţifice a limbii române.

De aceea, sunt insuficiente afirmaţiile generale de tipul acesteia (şi a altora de mai jos): „Difuziunea spre nord (în limbile slave de est şi de vest, ea putând fi anterioară secolelor XV-XVII, cu care se datează migraţia populaţiei păstoreşti din Balcani în regiuni mai nordice) a lexicului sud-european a putut avea loc în vastul continuum lingvistic de la versanţii nordici ai Carpaţilor până în zonele sudice ale Peninsulei Balcanice[47], care s-a format după migraţia balcanică a slavilor. Cum observa S. B. Bernştein, în prezent noi ştim multe lexeme, sememe, structuri derivative, care reunesc fâşia dialectală vestică a limbilor slave răsăritene cu continuumul lingvistic carpatic şi cu cel balcanic. Nu există îndoială că acest fenomen îşi are cauza în istoria relaţiilor reciproce dintre dialectele protoslave din a doua jumătate a mileniului I e. n. (*Ibidem*, p. 38). În răspândirea de elemente lingvistice şi etno-culturale în mediul est-slav a putut participa şi aria lingvistică est-romanică, ale cărei legături cu Rusia Kieveană sunt relativ vechi (triburile slave de est, care locuiau între Nistru şi Dunăre, s-au supus puterii cneazului de Kiev la începutul secolului al X-lea)"[48]. Autoarea mai citează, în aceeaşi serie de „balcanisme de neîndoielnică origine albaneză" (alături de latinisme culte din lexicul ritual, precum *Calendae*, *Rosalia*, de balcanicul *vatră*) şi *crăciun* (cu corespondente: bulg. *kračun, kračunec*; scr., nume propriu, *Kračun*; scl. *kračun*; rus. *koročun*, v. rus. *koročunu*, br. *koročun*), pentru care, respingând „drept puţin convingătoare" etimologiile prin latină (*colationem; creationem; Christi jejunium*; *quartum jejunium*), A. V. Desnickaja aderă la etimologizarea pe terenul albanezei, tot după E. Çabej, căci „Nici pe teren romanic, nici pe cel slav, cuvântul *kračun; koročun, crăciun* nu se etimologizează în mod convingător", pentru ca, în final, să se refere la stratigrafia în timp a fenomenelor:

„Cercetarea balcanismelor răspândite prin aria carpatică în limbile slave de est şi de vest ne duce la problema diferenţierii cronologice a influenţelor lexicale balcanice. Prezenţa în limbile slave în discuţie a unor elemente, adânc înrădăcinate, din lexicul balcanic şi mai larg sud-european (nelegate în mod special de sfera culturii creştine), poate servi, foarte probabil, ca o dovadă a vechimii trecerii lor prin continuumul lingvistic balcano-carpatic (jumătatea a doua a mileniului I e. n.). Dacă extinderea balcanismelor se limitează la interiorul regiunii carpatice (incluzând doar raioanele direct învecinate ale regiunilor limitrofe), aceasta vădeşte aducerea

[47] *Ibidem*, p. 36-41.
[48] Se trimite tocmai la S. B. Bernştein, *op. cit.* (nota 5), p. 37.

lor mai târzie în mediul lingvistic carpatic, realizată în perioada secolelor XIV-XVII în legătură cu migraţia colectivităţilor păstoreşti”[49].

Evident, nu se pot nega marea apropiere şi chiar înrudire genetică între păstoritul alpin lactat din Carpaţi şi cel din Balcani, dar nici discordanţele şi diferenţele tipologice între ele, puse, acum în urmă, din nou în lumină: „Colonizarea valahă pastorală a Carpaţilor Nordici este rezultatul migraţiei petrecute în evul mediu a populaţiei de păstori *din Balcani (prin Ardeal)*”, *tipul „balcanic al păstoritului păstrându-se cel mai bine la români, care 1-au consolidat la restul popoarelor din arealul carpatic*” (subl. n., I. L.)[50].

Specificul colonizării valahe pastorale a Carpaţilor de Nord, în raport cu alte mişcări de colonizare (şi agricolă, mai târziu industrială etc.), ar consta într-o anume „eterogenitate etnică (şi lingvistică) a valahilor, la omogenitatea ei în plan economic”, vlahii „*fiind omogeni sub raport etnic numai la începutul migraţiei din Carpaţii Centrali (Transilvania),* pe parcurs valurile colonizatoare fiind supuse în măsură tot mai mare slavizării”[51]. În fond, autoarea afirmă pe drept: „Este indubitabil că în crearea unei comunităţi lingvistice specifice în Carpaţi, căreia îi sunt proprii anumite trăsături relevante pentru o uniune lingvistică (*care nu s-a constituit în această regiune dintr-o serie de cauze*), au acţionat factori diverşi, iar colonizarea valahă este doar unul din ei” (subl. n., I. L.)[52]. Este interesant, însă, că, deşi afirmă în repetate rânduri că punctul de plecare în acest proces au fost Balcanii, iar Ardealul, spaţiu de tranzit („Mai târziu, în secolele XV-XVII ajung în Carpaţii de Vest valurile mişcării de migraţie dinspre sud, din Peninsula Balcanică; „Balcanismele, dintre care unele sunt de origine sud-slavă, iar altele se etimologizează pe terenul altor limbi balcanice, au pătruns în Carpaţi în urma migraţiilor de populaţie din Peninsula Balcanică”), G. P. Klepikova nu separă, în graiurile slave de la nord, vest şi est de Carpaţi vreun strat aparte de macedoromânisme, deşi corespondente aromâne sunt citate adesea (dar numai pentru aspectul lingvogeografic al problemei), cu accent, pe baza *Atlasului dialectologic carpatic*[53], pe distribuţia faptelor în aria carpato-ucraineană): arom. *pirč* (*perč* ş. a.), prezent prin bulgară, şi în albaneză; *ţap*, după Meyer, H. Tiktin, D. Crânjală etc., din albaneză; *bel / beal(ă), bela; bal 'iu, bal 'e*, pătruns din aromână, dacă nu cumva din albaneză, şi în greacă; *bardzu (bardză)* „bălan, pestriţ”, împrumutat din aromână şi în alban. *barxhe* < *bardza* < v. alb. *bardhe; brun, brunet; oacărnu*, pătruns din aromână în albaneză şi în greacă: *cornutu, cornut* (> alb.); *čula, porloinica* „oaie stearpă”: *culastra (curastra*): *stâna; ubor* „curte”: *košari* (pl.); *coliba / coliva* (> grec.): *cl'eag; arinza (rendza, randza)* etc.

---

[49] *Op. cit.*, p. 42-43.
[50] G. P. Klepikova, *op. cit.*, p. 22-25.
[51] *Ibidem*.
[52] *Ibidem*, p. 26.
[53] Karpatskij dialektolo ģičeskij atlas, I-II, Moscova, 1967.

Aşadar, chestiunea „albanismelor" aduse în Carpaţii nord-vestici de aromâni direct, aşa cum a pus-o J. Czekanowski, trece, în mai toate cazurile, prin dacoromână, de care prin „albanismele" sale (fie cele reale, ca împrumuturi, fie cele numai paralele) aromâna abia dacă se individualizează. Pe de altă parte, inventarul, bine fixat până în prezent (chiar dacă el se mai poate completa cu fapte, neesenţiale însă, noi), al împrumuturilor româneşti în limba ucraineană (cu care româna a trebuit să intre şi a intrat în contacte şi interferenţe timpurii, chiar de prin secolele X-XI, oricum anterioare celor cu polona, slovaca şi, foarte vechi faţă de cele cu rusa, cum arată chiar şi etnonimul *voloch*[54]), cum este cel – perfect alcătuit şi comentat – datorat lui E. Vrabie[55], arată limpede că ele îşi găsesc prototipul şi etimonul direct şi imediat în graiurile dacoromâne (adesea, cum era şi de aşteptat, în fazele vechi de evoluţie fono-semantică a lor).

În ceea ce îi priveşte pe huţuli – şi astăzi încă „o enigmă a etnologiei slave", după aprecierea din 1912 a lui L. Niederle[56] –, chiar dacă unele aspecte ale vieţii, obiceiurilor şi folclorului lor „trimit spre tipul cultural balcanic"[57], substratul lor românesc şi, cu atât mai puţin, al graiurilor lor (arhaice în ansamblu), nu este chiar sigur, dar primele atingeri dintre ei şi dacoromâni sunt foarte vechi (după unele opinii, cu aceste interpenetraţii ar începe chiar istoria contactelor etnolingvistice româno-ucrainene şi ucraino-române). În majoritatea cercetărilor speciale ale acestora, care coboară contactul româno-huţul chiar în secolul al X-lea, nu se vorbeşte de vreo participare macedoromână.

---

[54] Cf. V. Koroljuk, *Volochi i slavjane Russkoj Letopisi*, Chişinău, 1971, p. 22-23, care înclină să vadă în *volochi-i* din *Povest' vremennych let* populaţia romanizată din Pannonia sec. IX, atestarea lor atât în cronica rusească, cât şi la anonimul maghiar fiind „mărturia interacţiunii complexe şi a coexistenţei, în Europa Centrală a sec. IX, a două etnosuri diferite – slav şi roman sau romanizat – şi sisteme cultural-economice diferite: agricol stabil al slavilor şi, probabil, pastoral mobil al romanicilor". Despre penetraţia (şi data ei) a etnonimului *voloch* (cu pleofonie) la slavii estici, în partea a doua.

[55] *Op. cit.*

[56] *La race slave...* , Paris, 1912.

[57] Cf. B. V. Kobyljans'kyj, *Dialekt i literaturna mova...* , Kiev, 1960, *passim*. I. Pătruţ, *Fonetica graiului huţul din valea Sucevei*, Bucureşti, 1957, p. 11 (care neagă, ferm, ipoteza lui J. Janów despe influenţe fonetice certe ale românei asupra acestor graiuri). Este interesant de notat, însă, observaţia lui I. Pan'kevyč, *Ukrajins'ki hovory Pidkarpats'koji Rusy i sumežnych oblastej*. Č. I. Praga, 1938, p. 23-25: „cel mai proaspăt strat colonizator din Maramureş (din sec. XVII-XVIII), anume huţulii, care au venit aici din părţile nordice ale Carpaţilor, Pocuţia şi Bucovina, arată mai multe elemente româneşti în lexic, ca şi de asemenea în fonetică, decât partea veche (de ucraineni) de-a lungul Tisei, începând din Maramureş până la fostul voievodat Kraina de la est de Mukacevo". Tot el observa, p. 400-401: „Dar nu trebuie să uităm că purtătorii „bulgarismelor" au fost românii care s-au răspândit larg prin Carpaţi şi au lăsat urme puternice în nomenclatura vieţii pastorale şi a înălţimilor carpatine".

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 334-345

Lucia CIFOR

TRADIŢIE ŞI LIMBĂ DIN PERSPECTIVA HERMENEUTICII

1. Preliminarii

Tradiţia şi *limba* ocupă un loc central într-una dintre cele mai importante opere hermeneutice ale secolului al XX-lea, hermeneutica gadameriană[1]. Dar înainte de a deveni doi termeni cardinali pentru reflecţia hermeneutică specifică secolului al XX-lea, *tradiţia* şi *limba* s-au bucurat de o atenţie specială din partea unor filosofi din secolul al XIX-lea cu deosebire (ne gândim mai ales la Wilhelm von Humboldt şi Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher), dar şi din secolul al XVIII-lea (Giambattista Vico) şi chiar mai înainte. Cum era şi normal pentru o disciplină ca hermeneutica, despre care se ştie cât datorează filologiei în procesul constituirii ei istorice[2], *limba* a reprezentat obiectul ei de investigaţie, indiferent că *limba* viza *limba textelor*[3] (cazul cel mai des întâlnit) sau implica discursul oral. *Discursul oral* a devenit obiect al hermeneuticii o dată cu Schleiermacher[4], fondatorul hermeneuticii generale. Prin acest hermeneut domeniul hermeneuticii cunoaşte o extindere fără precedent, fapt plin de consecinţe (pozitive şi negative) pentru evoluţia disciplinei, după cum va spune mai târziu Gadamer. La Schleiermacher, limba devine o chestiune esenţială pentru

---

[1] În textul lucrării de faţă ne vom referi cu deosebire la textul capital al hermeneuticii gadameriene, *Adevăr şi metodă*, urmărit versiunea originară, dar şi în transpunerea românească. Cf. Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, 2. Auflage durch einen Nachtrag erweitert, 1965, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen; *idem, Adevăr şi metodă,* traducere de Gabriel Cercel şi Larisa Dumitru, Gabriel Kohn, Călin Petcana, Bucureşti, 2001.

[2] În cele ce urmează, unele dintre detaliile privitoare la relaţiile istorice dintre filologie, filosofia limbajului şi hermeneutică (diverse tipuri de hermeneutică) sunt prezentate – într-o manieră rezumativă şi remodelată de exigenţele lucrării de faţă – conform liniilor de dezbatere deschise în cartea noastră anterior publicată. Cf. Lucia Cifor, *Principii de hermeneutică literară,* Iaşi, 2006.

[3] Textul a reprezentat mult timp obiectul privilegiat al hermeneuticilor tradiţionale, fie că era vorba de hermeneuticile dezvoltate de marile tradiţii religioase ale Europei (creştină, islamică, hermetică sau cabalistică, pentru a numi ramurile cele mai mai importante), fie de *hermeneutica filologico-istorică* (cunoscută mai ales ca *filologie*) ori de *hermeneutica juridică*.

[4] Cf. F. D. E. Schleiermacher, *Hermeneutik und Kritik mit einem Anhang sprachphilosophischer Texte Schleiermachers,* herausgegeben und eingeleitet von Manfred Frank, Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main 1977. A se vedea şi versiunea românească: *idem, Hermeneutica,* traducere, note şi studiu introductiv de Nicolae Râmbu, Iaşi, 2001.

reflecţia hermeneutică, aşa cum era pentru Wilhelm von Humboldt în filosofia limbajului. Dacă Schleiermacher era de părere că „*tot ce este de luat ca premisă în hermeneutică este limba*" („*Alles Vorauszusetzende in der Hermeneutik ist Sprache*"[5]), Humboldt – contemporan cu Schleiermacher – definea *comprehensiunea* (operaţie centrală a hermeneuticii) în termeni lingvistici.

Înainte de a deveni premisă absolută a hermeneuticii generale, *limba* a constituit domeniul de cercetare al filologiei, motiv pentru care unii confundă hermeneutica cu filologia până astăzi[6]. Numai că hermeneutica nu se poate mărgini la descrierea şi interpretarea limbii documentelor (obiectul predilect al filologiei), dar nici nu se poate lipsi de serviciile filologiei, căci, aşa cum sublinia Adrian Marino: „*Nici o hermeneutică nu este posibilă fără stabilirea prealabilă a textului, fără o metodă de critică a textelor şi izvoarelor, însă nu se reduce la această primă interpretare*"[7]. În treacăt fie spus, această primă interpretare a textului pe care o realizează filologia formează, într-o oarecare măsură, domeniul a ceea ce Schleiermacher, un reputat filolog al vremii sale, numea *interpretarea gramaticală*. Relaţiile hermeneuticii cu filologia sunt „istorice şi fundamentale"[8], orice întreprindere exegetică respectabilă întemeindu-se şi pe filologie. Exersarea hermeneuticii nici nu este posibilă, după teoreticianul şi practicianul român al hermeneuticii (cel dintâi în context românesc), fără "stăpânirea unei bune discipline filologice". Filologia implică *erudiţie* ("o baie de erudiţie") şi *rigoare*, în sensul cel mai strict al cuvântului, după acelaşi Marino."[9]

Nu doar hermeneutica literară are nevoie de filologie, după cum s-ar putea crede, ci toate tipurile de hermeneutică: hermeneuticile religioase, hermeneuticile simbolurilor şi ale miturilor, de fapt, orice fel de hermeneutică. Şi aceasta, deoarece ştim – mai ales după Gadamer – toate tipurile de hermeneutică interpretează din unghiuri diferite de interes *tradiţia* ori *tradiţiile* (religioase, juridice, lingvistice, literare), atâta timp cât ele *survin în forma şi prin medierea limbii* sau a *lingualităţii* (cunoscuta *Sprachlichkeit*, termen dificil de redat în română). Tradiţia poate fi *lingual-scripturală*, formată din documente scrise, numită şi *tradiţia culturii scrise* (aceasta formează latura cea mai importantă a tradiţiei, după Gadamer) sau de alt tip (cultura materială, plastică sau arhitecturală). Cel mai important domeniu al tradiţiei, pentru hermeneutica gadameriană, este tradiţia a cărei natură este *lingualitatea* (*Sprachlichkeit*), obiectivată sub cele două forme: *scripturalitatea* (cea mai importantă) şi *oralitatea*. Importanţa conjugării hermeneuticii cu filologia în contextul interpretării tradiţiei culturii scrise este de la sine înţeleasă. Şi aşa cum filologia fără hermeneutică poate să fie erudiţie goală, emfază culturală, hermeneutica fără filologie este caducă.

---

[5] Gadamer, *Wahrheit und Methode,* p. 361.

[6] Pentru mai multe detalii, vezi L. Cifor, *Principii de hermeneutică literară*, cap. *Hermeneutică şi filologie.*

[7] Cf. Adrian Marino, *Hermeneutica lui Mircea Eliade,* Cluj-Napoca, 1980, p. 75.

[8] *Ibidem,* p. 74.

[9] *Ibidem,* p. 72-75.

Fără rădăcini sigure în planul înţelegerii literei, orice înţelegere a spiritului subiacent literei şi orice interpretare preconizată de hermeneutică poate să cadă în aleatoriu.

2. *Limba* şi *tradiţia* în contextul filosofiei limbajului şi al hermeneuticii generale

Relaţia dintre *filologie* şi *hermeneutica generală,* care se dezvoltă o dată cu Schleiermacher, ar putea fi mai bine înţeleasă prin prisma problematicii a ceea ce astăzi numim *filosofia limbajului*. Aspecte ale problematicii referitoare la filosofia limbajului se întâlnesc, de altfel, la mai toţi filosofii importanţi, de la Platon şi Aristotel la Fericitul Augustin şi la unii filosofi medievali, până la Giambattista Vico şi Wilhelm von Humboldt. Ultimii doi autori citaţi, G. Vico şi Wilhelm von Humboldt, trebuie pomeniţi în legătură cu punerea unor probleme privind specificitatea ştiinţelor umane (=*ştiinţe ale spiritului*[10]), în legătură directă cu *problematica limbajului*, care ocupă un loc esenţial în gândirea lor. Viziunea lor asupra limbajului va face istorie, ilustrând una din cele două mari tradiţii de concepere a limbii, respectiv, concepţia *non-instrumentalistă*, pe deplin configurată o dată cu Heidegger şi Gadamer, dintre filosofi, şi Eugeniu Coşeriu, dintre lingvişti. Aşa, de exemplu, pentru G. Vico, *cheia* pentru înţelegerea lumii social-istorice este deja dată în formele limbii. Ştiinţele umane (istoria, filosofia etc.) îşi identifică şi circumscriu obiectul în planul limbii (documentele scrise ale „vieţii spiritului", utilizând o expresie a lui Dilthey) şi prin intermediul limbii. Limba, pe de o parte, pre-formează cunoaşterea şi / sau înţelegerea, iar pe de altă parte o *tezaurizează* şi o *transmite*, participând astfel la *instituirea şi constituirea tradiţiei.* Recunoscând în limbă, în formele limbii, cheia pentru înţelegerea lumii social-istorice, filosoful italian are, în fapt, intuiţia şi conştiinţa unor ştiinţe comprehensive, care să se ocupe de tradiţie (înţeleasă în sens larg, ca obiect al ştiinţelor sociale, istorice, filologice etc.), chiar dacă nu le va numi ca atare. La el, *filologia* devine *filologie filosofică*, după cum *filosofia* este *filosofie filologică*[11]. Filosoful italian grupează – după alţi comentatori[12] – filosofia, care este ştiinţa adevărului şi a universalului, cu filologia, ştiinţa certitudinii, dar ştiinţă a particularului. Pentru el, filosofia nu este de conceput fără filologie şi nici invers. Din această simbioză se va naşte „ştiinţa nouă",

---

[10] Sintagma *ştiinţele spiritului,* expresie consacrată (nu doar în limba română) numai la forma de plural, reprezintă echivalentul cuvântului german *Geisteswissenschaften* şi desemnează, în sens larg, *ştiinţele omului*, cunoscute şi ca *ştiinţele culturii, ştiinţele uman.* În sens restrâns, *ştiinţele spiritului* sunt *ştiinţele comprehensive* sau *ştiinţele hermeneutice*, precum istoria, filosofia, ştiinţele literaturii, psihologia, ştiinţele sociale, ştiinţele limbii, ştiinţele religiei, ştiinţele interpretării (*y compris* hermeneutica) ş. a.

[11] Cf. Manfred Riedel, *Comprehensiune sau explicare? Despre teoria şi istoria ştiinţelor hermeneutice,* traducere din limba germană şi prefaţă de Andrei Marga, Cluj-Napoca, 1989, p. 35.

[12] Paulo Volonté, în *Enciclopedie de filosofie şi ştiinţe umane,* traducere de Luminiţa Cosma ş. a., Bucureşti, 2004, p. 1.162.

comprehensivă[13], preocupată de „confirmarea adevărului şi asigurarea certitudinii". Din îngemănarea filosofiei cu filologia se va naşte *ştiinţa nouă*, care „va fi ştiinţa universalului aplicată concretului şi particularului" Mergând pe firul comentariului extrem de consistent al lui Riedel, am putea adăuga că, într-o anumită măsură, obiectul ştiinţelor comprehensive este, la Vico, chiar *tradiţia*, locul sau forma sub care sunt atestate limba şi acţiunile omului. Din acest ultim punct de vedere, am putea vedea în filosoful italian un precursor al lui Gadamer însuşi, ştiută fiind importanţa de care se bucură *tradiţia* la hermeneutul german.

Anticipări cu privire la rolul limbii în cunoaşterea istorică şi filosofică, respectiv elementele unei concepţii non-instrumentaliste asupra limbii, se găsesc şi la unii filosofi anteriori lui Vico, mai puţin avuţi în vedere. Francis Bacon, de pildă, a plasat poezia în centrul unei enciclopedii a ştiinţelor umane, între istorie şi filosofie, iar Spinoza a căutat regulile fundamentale ale hermeneuticii biblice în istorie, pe când Leibniz, în confruntarea sa cu Locke, a pus problema legăturilor fundamentale care există între cunoaşterea filosofică şi cunoaşterea filologică[14].

Existenţa unor asemenea concepţii asupra limbii nu l-a putut împiedica pe Immanuel Kant să adopte o poziţie contrară, numele său prestigios asociindu-se, în istoria concepţiilor filosofice asupra limbii, cu o *viziune instrumentalistă* şi în ultimă instanţă, pozitivistă. Astfel, pentru autorul *Criticii raţiunii pure*, limba nu este mai mult decât un mijloc, un instrument, de care au nevoie istoricii şi filosofii ca să-şi obiectiveze şi să-şi comunice rezultatele cunoaşterii. Reflecţiile despre limbă nu se încadrează în sfera de interes a filosofiei, pentru Kant, ci în domeniul *filologiei* care, în calitatea ei „ştiinţă despre uneltele erudiţiei", ţine de sfera cunoaşterii istorice, reprezentând „cunoaşterea critică a cărţilor şi limbilor"[15].

Separaţia dintre cunoaşterea filologică, cunoaşterea filosofică şi cunoaşterea istorică va fi readusă în centrul dezbaterii de către unul dintre cei importanţi filosofi ai limbajului din secolul al XIX-lea, Wilhelm von Humboldt. Reprezentant notoriu al criticismului kantian, Humboldt se situează pe poziţii opuse în conceperea limbii faţă de cvasi-contemporanul său Immanuel Kant. Prin importanţa acordată *limbii*, oarecum în detrimentul raţiunii cu forţă centripetală la Immanuel Kant, Humboldt realizează cotitura „la filosofia reflectată hermeneutic"[16]. Departe de a fi un simplu instrument de exprimare şi de transmitere a unor cunoaşteri, *limba intermediază*, în viziunea lui Humboldt, între *subiect* şi *obiect*. Mai mult, limba este *mediul* în care *subiectul* cunoaşte *obiectul* şi în care subiectul însuşi se poate înţelege pe sine. Humboldt postulează *capacitatea hermeneutică a limbii*, punând în lumină contribuţia acesteia la ceea ce el numeşte „construcţia experienţei", respectiv, la ceea ce astăzi numim

---

[13] Cf. Andrei Marga, *Hermeneutica şi ştiinţele asupra programului „hermeneuticii criticiste"*, în Manfred Riedel, *op. cit.,* p. 21.

[14] Cf. Manfred Riedel, *op. cit.*, p. 139.

[15] Immanuel Kant, *Logik,* apud Manfred Riedel, *op. cit.*, p. 142.

[16] *Ibidem*, p. 142.

tradiţie. Sau, în succinta formulare a lui Riedel, prin gândirea revoluţionară asupra limbii, Humboldt s-a putut situa pe poziţii total opuse filosofiei kantiene: „Descoperirea limbii, ca «mijlocitoare» între principiile transcendental-filosofice extreme de subiect şi obiect, este cea cu ajutorul căreia Humboldt – reluând ideile lui Herder, Hamann şi ale romanticilor (Novalis, Friedrich Schlegel) – critică încă o dată conceptul critic [kantian] al filosofiei prin cercetarea capacităţii hermeneutice şi a contribuţiei ei la construcţia experienţei”[17]. Limba nu mai este, la Humboldt, „un mediu în care se reflectă gândirea, ci însuşi *factorul formator al gândirii:* «Limba este organul formator al gândului. Activitatea intelectuală, integral spirituală, integral interioară, dispărând oarecum fără să lase urme, se exteriorizează în vorbire prin intermediul sunetului şi devine perceptibilă pentru simţuri. Această activitate şi limba constituie o unitate şi sunt inseparabile una de alta» (*Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*)”[18].

Pentru Humboldt, filosofia însăşi este „antropologie filosofică – disciplinare a cunoaşterii de sine posibilă pentru om, care poate avea loc *numai în mediul vorbirii şi limbii, el însuşi structurat teleologic*”[19]. Pe de altă parte, capacitatea intrinsec-hermeneutică a limbii face din filosofie o ştiinţă comprehensivă, *id est* o hermeneutică.

Cu mult înaintea lui Dilthey (care abia în cea de a doua etapă a dezvoltării concepţiei sale hermeneutice ajunge la o înţelegere depsihologizantă a comprehensiunii), Humboldt înţelege comprehensiunea nu ca pe un *fapt de psihologie*, ci ca pe *un fapt de limbă*. Comprehensiunea este, la el, în mod fundamental *comprehensiunea limbii*, *comprehensiunea sensului expresiei lingvistice*, iar *limba* este definită, pe urmele Fericitului Augustin şi înaintea lui Saussure, drept „o sinteză a empiriei şi ideii”, „unirea originară a ceea ce este deosebit şi despărţit în sine (a «vizibilului» şi «nevizibilului», a «particularului» cu « generalul», a «materiei» cu «forma» etc.)”[20]. Din specificul limbii filosoful extrage noi argumente pentru delimitarea ştiinţelor *comprehensiv-hermeneutice* de *ştiinţele descriptiv-explicative,* primele, caracterizate şi ca ştiinţe *speculative*, iar cele din urmă ca *ştiinţe tehnice*.

Pentru autorul *Fragmentelor lingvistice*, limba este deopotrivă *mediu* şi *motor* al dezvoltării fiinţei spirituale, cadrul în care se poate observa *travaliul spiritului* în slujba (auto)edificării fiinţei culturale a omului: „Limba ne dezvăluie, spune Humboldt, neîncetat travaliul spiritului nostru, şi într-adevăr, într-o încercare limpede, până la un punct izbutită, dar mereu numai pe jumătate realizată, atmosferă şi călăuză pentru continuarea mai departe a travaliului”[21]. *Creaţie* ea însăşi şi stimulatoare de

[17] *Ibidem,* p. 143.
[18] Apud Eugen Munteanu, *Lecturi humboldtiene* (I), în „Timpul”, nr. 1, 2004, Iaşi, p. 21.
[19] Immanuel Kant, *op. cit.,* p. 144.
[20] *Ibidem,* p. 155.
[21] Apud M. Riedel, *op. cit*., p. 144.

creativitate, limba se prezintă ca „teleologică şi reflexivă deopotrivă”[22]. Limba este implicată în proiectul antropologic al creaţiei de sine a omului şi a lumii lui spirituale: „Teleologică şi reflexivă deopotrivă, ea exprimă năzuinţa omului « ca necontenit…să lege cu sine sau să dezvolte din sine mai multă lume» – căutarea sa permanentă de a înţelege, de a se înţelege cu alţii şi de a deveni el însuşi de înţeles”[23].

Importantă din punct de vedere hermeneutic este şi viziunea humboldtiană asupra relaţiei dintre *înţelegere* şi *vorbire*, considerate a fi două faţete diferite ale aceluiaşi fenomen lingvistic : „*Înţelegerea* şi *vorbirea* sunt numai acţiuni diferite ale aceleiaşi forţe lingvistice. Discursul comun nu poate fi comparat niciodată cu transmiterea unei substanţe. El trebuie să fie dezvoltat atât în cel ce înţelege, precum şi în cel ce vorbeşte din propria-i forţă interioară”[24]. Ideea o vom regăsi şi la (alţi) hermeneuţi precum Schleiermacher, sub forma „locului în limbă” pe care şi-l creează cel care utilizează limba. Şi tot ca unui veritabil hermeneut îi apare lui Humboldt *unitatea dintre înţelegere şi neînţelegere*. Înţelegerea favorizată / conţinută de limbă se află, după filosof, într-o unitate dialectică cu neînţelegerea, pentru că în limbă se exercită subiectivitatea individului care vorbeşte şi a celui care ascultă / receptează, iar suprapunerea subiectivităţilor aparţinând protagoniştilor comunicării nu poate fi niciodată perfectă. Pe de altă parte, în acest spaţiu al nesuprapunerii, al diferenţei de situare în limbă a celor doi, se află sursa unei inepuizabile creativităţi lingvistice, expresie directă a dezvoltării libertăţii individului vorbitor şi albie a „creşterii limbii” (ca să întrebuinţăm expresia fixată în limba română de Ienăchiţă Văcărescu). Aici se află una dintre sursele dezvoltării ei permanente, în deplină concordanţă cu esenţa ei de *energeia* (’activitate’): „Abia în individ, spune Humboldt, limba dobândeşte preciziunea ultimă. Nimeni nu gândeşte, auzind un cuvânt, exact acelaşi lucru ca celălalt, şi deosebirea, oricât de mică ar fi ea, se transmite întregii limbi ca un cerc în apă. De aceea orice înţelegere este în acelaşi timp, de fiecare dată, şi o neînţelegere, orice concordanţă în idei şi sentimente este şi o neconcordanţă. În modul în care se modifică limba în fiecare individ, se dezvăluie – în opoziţie cu forţa ei amintită mai sus – puterea pe care o are omul asupra ei”[25]. Unitatea dintre *înţelegerea* favorizată de limbă şi *neînţelegerea, a cărei sursă este tot limba, dar de această dată ca spaţiu al* asimetriei „locurilor în limbă” (diferite) „ocupate” de protagoniştii comunicării, este o idee revoluţionară în planul gândirii hermeneutice. Unitatea dintre înţelegere şi neînţelegere, ca lege a funcţionării limbii concrete, autorizează exerciţiul hermeneutic aplicat limbii utilizate în comunicare (în orice tip de comunicare), extrăgându-şi legitimitatea din chiar specificul funcţionării ei. Schleiermacher va duce mai departe această intuiţie a lui Humboldt, fixând ca origine a problemei

---

[22] *Ibidem*.

[23] *Ibidem*.

[24] Cf. ***, *Teorie şi metodă în lingvistica din secolul al XIX-lea şi de la începutul secolului al XX-lea*, Bucureşti, 1984, p. 31.

[25] Cf. *Teorie şi metodă*, p. 33.

hermeneutice (şi ca obiect legitim al hermeneuticii sale generale) *neînţelegerea*, invocând multe alte argumente[26].

De factură romantică şi, am zice, anticipativ heideggeriană, este şi concepţia lui Schleiermacher asupra creatorului de excepţie, postulat ca „un loc în limbă", în care *generalul* limbii se întretaie cu *particularul* subiectului, de unde dubla structură, natura dual㠹i obiectului interpretării şi, în consecinţă, dualismul concepţiei lingvistice şi hermeneutice, cu cunoscuta diviziune internă a interpretării*, interpretarea gramaticală* şi *interpretarea psihologică / tehnică*. De fapt, Schleiermacher nu se mulţumeşte să facă doar consideraţii generale, în unele pagini el oferă detalii prin care îşi îmbogăţeşte şi îşi nuanţează concepţia. În opoziţie cu mai răspândita teză a subordonării omului de către limbă (teză cunoscută la noi mai ales prin afirmaţia lui Eminescu „*nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba e stăpâna noastră*", pe care noi înşine am comentat-o într-o lucrare mai veche[27]), Schleiermacher susţine teza potrivit căreia omul este, concomitent, *supus şi stăpân al limbii*. El este *supus* limbii în calitate de vorbitor care îşi organizează „un loc" al său în limba *care îl precede* şi, prin urmare, *îi predetermină comportamentul* (cel puţin atâta timp cât omul nu îşi propune să iasă din sistemul limbii respective). În calitate de „supus" faţă de limbă, omul „*slujeşte limbii*", este „organ" ('instrument') al său, pentru că, prin actele sale de limbaj, limba se *realizează*. În schimb, pe latura psihologico-tehnică a operei (de care se ocupă interpretarea cu acelaşi nume), limba este în serviciul edificării unei *individualităţi ireductibile*. Esenţială este, aici, cristalizarea *figurii omului*. Limba ajunge „organ al omului", *instrumentul*, mediul lui de exprimare. Corolarul acestor afirmaţii ar fi acela că că *omul este creat de limbă, dar şi creator al acesteia*. Mai mult decât atât, poziţia adoptată de Schleiermacher pare să armonizeze opiniile diferite cu privire la înţelegerea *instrumentalistă* şi *non-instrumentalistă* a limbii, impunând ideea că *limba* permite ambele definiţii, dar nu în acelaşi plan al relaţiilor omului cu limba. Procedând astfel, Schleiermacher se înscrie în linia unor clasici ai filosofiei limbajului şi ai hermeneuticii precum: Vico, Humboldt, Heidegger, Gadamer, Coşeriu ş.a. Consecinţele hermeneutice ale acestor teze asupra limbajului sunt dintre cele mai importante. Una dintre ele este aceea că libertatea de creaţie permisă de sistemul limbii se conjugă, în textele literare cele mai reuşite, cu libertatea omului de a da noi întrebuinţări limbii în cele mai neaşteptate moduri. De aceea, interpretarea nu poate funcţiona conform unor canoane prestabilite decât pe latura *interpretării lingvistice* (*gramaticale*, cum apare la Schleiermacher) – şi chiar acolo între anumite limite – pe cealaltă latură, a supunerii limbii de către om, pe latura poetico-stilistică (şi chiar poietică), nu mai funcţionează alte reguli afară de cele imanentizate şi „secretate" de textul însuşi.

---

[26] Vezi capitolul consacrat lui Schleiermacher în Lucia Cifor, *Principii de hermeneutică literară,* ed. cit.

[27] Cf. Lucia Cifor, *Mihai Eminescu prin câteva cuvinte-cheie,* Iaşi, 2000, p. 39-42.

Pentru Humboldt, fiecare limbă conţine o viziune specifică asupra lumii, ceea ce înseamnă că, prin orice limbă nou învăţată, omul îşi îmbogăţeşte şi-şi rafinează cunoaşterea prin orizonturile deschise de limba pe care şi-a însuşit-o. Procesul nu este unul cumulativ, ci de un tip mai complicat, pe care l-am numi *reciproc-integrativ,* pentru că omul nu doar ia din limba pe care o învaţă, ci şi duce cu el ceva din limba în care „locuieşte": *„Învăţarea unei limbi străine ar trebui, deci, să constituie dobândirea unui punct de vedere în concepţia despre lume de până acum, şi, într-adevăr, aşa stau lucrurile până la un punct.* (Dar)*... pentru faptul că într-o limbă străină ducem cu noi, mereu, într-o măsură mai mică sau mai mare, propria noastră concepţie despre limbă, nu suntem conştienţi, în întregime, de acest efect*"[28].

O interesantă demonstraţie a procesului *reciproc-integrativ* pe care îl presupune învăţarea şi, mai apoi, creaţia literară în altă limbă face Jean-Louis Courriol, într-un studiu în care urmăreşte influenţa neconştientizată a limbii române asupra francezei adoptate şi ca limbă de creaţie de Emil Cioran. În această lucrare[29], exegetul (reputat traducător), francez nativ şi excelent cunoscător al limbii române, arată cum scriitorul *francez* Cioran inovează în limba franceză pe seama modelelor oferite de *limba română*, în baza aşa-numitelor calcuri (de conţinut, dar mai ales de expresie, sintactice, cu deosebire). Exemplele semnalate de traducătorul francez, neurmate (şi neprecedate) de o întemeiere teoretică, ar putea constitui punctul de pornire al unei demers interdisciplinar, interesând în egală măsură filosofia limbajului, poetica (poetica traducerii) şi, nu în cele din urmă, hermeneutica ori studiile literare comparate.

Şi pentru Humboldt, ca şi pentru alţi lingvişti, limba înseamnă gramatică şi semantică, numai că, precum un hermeneut, el observă că mai uşor aprehendabilă este structura gramaticală, semantica lexicală ridicând dificultăţi mult mai mari: „E mult mai uşor să concepi existenţa gramaticii într-o limbă decât o mare dezvoltare sau o mare delicateţe a sensului cuvintelor"[30]. Ideea diferenţei dintre cele două nivele ale limbii va fi amplu dezbătută şi de către Schleiermacher. Hermeneutul german va deriva din această realitate duală a limbii principiile pentru cele două tipuri (complementare) de interpretare a oricărui text: *interpretarea gramaticală* şi *interpretarea psihologică*, precum şi cele două tipuri de *talent lingvistic* necesare pentru performarea interpretării. Cele două tipuri de *talent lingvistic* sunt: *talentul lingvistic extensiv* (constând în cunoaşterea comparativă a mai multor limbi) şi *talentul lingvistic intensiv* (concretizat în cunoaşterea în adâncime a unei limbi, prin prisma raportării ei la gândire).

---

[28] *Ibidem.*

[29] Cf. Jean-Louis Courriol, *Imaginea literaturii române în conştiinţa culturală franceză sau necesitatea definirii unui statut precis al traducerii ca artă şi meserie,* în *Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării,* îngrijit de Ofelia Ichim şi Florin-Teodor Olariu, Iaşi, 2002, p. 333-346 (a se vedea în special p. 342-345).

[30] *Ibidem.*

Talentul lingvistic intensiv i se pare mai rar şi mai important decât primul tip şi lui Schleiermacher.

Humboldt, în opoziţie cu opinia curentă care privilegiază funcţia *referenţială* a limbii ori pe cea de *comunicare*, pune accentul pe *funcţia creatoare* a acesteia, pe care o găseşte a fi covârşitoare prin importanţă faţă de funcţia de desemnare: „*Nodul chestiunii se află totuşi aici. Nu ceea ce se poate exprima într-o limbă dată, ci tocmai ceea ce această limbă, prin forţa sa proprie şi ultimă, poate să opereze şi să provoace, iată ce decide asupra meritelor sau defectelor sale*”[31]. Acest punct al doctrinei sale lingvistice, o dată asumat, ar putea avea consecinţe importante în studierea şi mai ales în evaluarea estetică a limbajului poetic. Din unghi hermeneutic, aserţiunea humboldtiană nu face decât să autorizeze o dată în plus necesitatea hermeneuticii, deci a artei (ştiinţei) interpretării, alături de alte ştiinţe ale limbajului şi ale literaturii, în cercetarea limbajului poetic atât ca limbaj, cât şi ca artă.

3. Limbă şi tradiţie în hermeneutica filosofică a lui Hans-Georg Gadamer

Unii exegeţi ai lui Gadamer consideră că filosoful german îl continuă în domeniul problematicii limbajului, ca şi în alte domenii, pe Martin Heidegger. S-a spus chiar că problemele dezbătute de unul şi de celălalt ar fi aceleaşi, însă modul în care Gadamer „îmblânzeşte”, „domesticeşte” limbajul uşor tenebros al maestrului le face greu de recunoscut. Se ştie, de pildă, că pentru filosoful din Freiburg înţelegerea este un „existenţial” şi nu doar o simplă competenţă. În orizont heideggerian, înţelegerea este definită ca un “existenţial fundamental”, respectiv ca „un mod fundamental al fiinţei *Dasein*-ului”[32]. Departe de a fi sau de a desemna un simplu comportament cognitiv-intelectiv, *înţelegerea* (*Verstehen*) este constitutivă fiinţei umane înţelese ca *Dasein*. Din această *înţelegere* primordială, constitutivă *Dasein*-ului, se dezvoltă toate celelalte tipuri de înţelegere (desfăşurate ca explicaţii)[33]. Cu Heidegger se produce o cotitură radicală în *înţelegerea înţelegerii*, una care schimbă cursul hermeneuticii, după opinia lui Hans-Georg Gadamer, întrucât, la el: „*înţelegerea* nu constituie un ideal resignativ

[31] *Ibidem,* p. 164. Explicaţii suplimentare privind importanţa acestui punct al doctrinei lingvistice a lui Humboldt se găsesc în Eugen Munteanu, *art. cit.*, din care reţinem afirmaţia: „Aici se află punctul nodal al concepţiei humboldtiene: mutarea accentului dinspre funcţia reflexiv-designativă către cea creatoare a limbajului”.

[32] Martin Heidegger, *Fiinţă şi timp*, traducere din germană de Gabriel Liiceanu şi Cătălin Cioabă, Bucureşti, 2003, p. 418.

[33] „Prin termenul «înţelegere» avem în vedere un existenţial fundamental; aici nu e vorba nici despre un anume *mod de cunoaştere*, care să fie diferit cu ceva de explicaţie şi de sesizarea prin concept aşa cum, cu atât mai mult, nu e vorba nici de cunoaştere în sensul de sesizare tematică. Dimpotrivă, înţelegerea e cea care constituie fiinţa locului-de-deschidere, în aşa fel încât, pe temeiul ei, un *Dasein* îşi poate dezvolta, prin faptul că există, diferitele posibilităţi ale privirii. [...] Orice explicaţie, ca descoperire prin înţelegere a ceva ce n-a putut fi înţeles, îşi are rădăcinile în această înţelegere primordială, proprie *Dasein*-ului”. *Ibidem*, p. 444-445.

al experienţei de viaţă a omului în senectutea spiritului, ca la Dilthey, nici un ideal metodic suprem al filosofiei faţă de naivitatea vieţuirii (*Dahinleben*), ca la Husserl, ci, dimpotrivă, *forma originară de realizare a Dasein-ului,* fiinţarea-în-lume (*In-der-Welt-sein*). Înaintea oricărei diferenţieri a înţelegerii în direcţiile felurite ale interesului pragmatic sau teoretic, înţelegerea este felul de a fi al *Dasein*-ului, în măsura în care este putinţă de a fi (*Seinkönnen*) şi «posibilitate»”[34].

Despre articularea lingvistică a *Dasein*-ului vorbeşte în limbajul său sibilinic şi Heidegger, dar abia prin Gadamer tematizarea limbii *ca mediu al experienţei hermeneutice* îşi dobândeşte întreaga amploare. În partea a treia a lucrării sale capitale *Adevăr şi Metodă*, filosoful pune în evidenţă printr-un sistem de dezbateri concentrice, focalizate pe raporturile dintre *limbă* şi *comprehensiune* (*înţelegere*), importanţa *tradiţiei* în înţelegerea acestora. Cu alte cuvinte, Gadamer nu se mai mulţumeşte cu cei doi termeni ai binomului *limbă-înţelegere*, *limbă-gândire* etc., introducând un al treilea termen, *tradiţia*, termen cardinal pentru înţelegerea reînnoită a binomului respectiv. Procedând astfel, Gadamer realizează un tip de joncţiune între gândirea heideggeriană, filosofia humboldtiană a limbajului şi hermeneutica generală a lui Schleiermacher. După cum am mai spus, înainte de Heidegger, Humboldt evidenţiase *capacitatea hermeneutică fundamentală a limbii*, definind comprehensiunea drept *comprehensiune a limbii*. Tot aşa, contemporanul lui Humboldt, Schleiermacher, văzuse în limbă premisa absolută a hermeneuticii generale. La rândul său, Heidegger leagă primordialitatea înţelegerii (definite ca „*existenţial*”) de articularea ei lingvistică, suprareliefând legătura indestructibilă dintre *înţelegere* (în care interpretarea ia forma *proiectării* ori a „*locuirii*”) şi *limbă*. Gadamer va face un pas mai departe, explicitând ceea ce el numeşte *lingualitatea înţelegerii*. *Lingualitatea* reprezintă un posibil echivalent al termenului german „*Sprachlichkeit*”, tradus de unii şi ca *lingvisticitate*. Aşadar, după Gadamer, comprehensiunea este prin natura ei ceva de ordinul limbii, care survine în mediul (în interiorul) limbii: „limba este mai curând mediul universal în care se efectuează înţelegerea însăşi”[35]. De altfel, el vede în *fenomenul hermeneutic* (al înţelegerii) un caz particular al raportului universal dintre gândire şi limbă, prin intermediul căruia putem experimenta *cum se „ascunde” limba în gândire*[36]. Aşadar, din perspectivă hermeneutică, putem spune că *limba se ascunde în gândire*, tot aşa cum din perspectiva ştiinţelor limbii, vorbim mai curând despre *ascunderea* (*codificarea*, *încifrarea* etc., dar şi despre *obiectivarea*, *concretizarea* etc.) *gândirii în limbă*.

---

[34] Hans-Georg Gadamer, *op. cit.*, p. 199.

[35] „*Vielmehr ist die Sprache das universale Medium, in dem sich das Verstehen selber vollzieht*” (Gadamer, *Wahrheit und Methode*, *ed. cit.*, p. 366). Pentru versiunea românească, cf. H.-G. Gadamer, *op. cit.*, p. 291.

[36] În versiunea originară şi completă, afirmaţia este: „*Damit erweist sich das hermeneutische Phänomen als Sonderfall des allgemeinen Verhältnisses von Denken und Sprechen, dessen rätselhafte Innigkeit eben die Verbergung der Sprache im Denken bewirkt*” (*op. cit.*, p. 366).

Dar cel mai bine se vede raportul dintre *limbă* şi *înţelegere* (*limbă* şi *gândire*) în contextul *dialogului* (*Gespräch*) şi mai ales în ceea ce Gadamer consideră a fi *tradiţia* (*Überlieferung*). Dialogul nu este – după filosoful german – doar schimbul de replici între două sau mai multe persoane care îl *iniţiază* şi îl *conduc*, ci şi ceva ce poate demara şi se poate alimenta într-o oarecare măsură *de la sine* prin forţa şi capacitatea intrinsec-hermeneutică a limbii: „*Dialogul este mai degrabă ceva care ne conţine şi ne poartă către ceva prin intermediul limbii decât ceva ce purtăm şi conducem noi*”[37]. Cu alte cuvinte, limba conţine nu doar elementele concrete din care se constituie dialogul (replicile verbale), ci şi posibilităţile survenirii lui, între care, de exemplu, *intersubiectivitatea*, una dintre dimensiunile originare ale limbajului.

Pe de altă parte, dacă limba este „mediul universal în care se efectuează înţelegerea”, iar în mediul limbii suntem nu doar *stăpânii* (agenţii), ci şi *supuşii* dialogului care ne conduce, *tradiţia* este forma cea mai consistentă şi mai durabilă a interrelaţionării tuturor factorilor invocaţi. Pentru Gadamer, *tradiţia* nu este doar ceea ce înţelegem de obicei prin acest cuvânt, o *moştenire*, *ceva ce rămâne* şi este însuşit ca atare. Această accepţie a cuvântului *tradiţie* se referă – după Gadamer – mai ales la ceea ce este de ordinul culturii şi civilizaţiei materiale (artă plastică, monumente etc.). În schimb, *tradiţia culturii scrise* (*die schriftliche Überlieferung*), tradiţia care survine ca *lingualitate* (*Sprachlichkeit*) şi *scripturalitate* (*Schriftlichkeit*) – o ipostază a lingualităţii (cea mai importantă din punct de vedere hermeneutic) este un alt tip de tradiţie. Tradiţia care ia forma lingualităţii nu se mai poate defini ca fiind numai ceea ce rămâne, ci şi *drept ceea ce se predă, se dă mai departe*[38]. Acest tip de tradiţie favorizează, pe de altă parte, înţelegerea „raportului esenţial dintre lingualitate şi înţelegere [ce] se manifestă într-o primă instanţă prin faptul că esenţa tradiţiei este aceea de a exista în mediul limbii”[39]. După Gadamer, esenţa lingvală a tradiţiei culturii scrise şi implicita (constitutiva) ei adresabilitate fac din moştenirea lingvistică cea mai importantă formă a tradiţiei, mai importantă decât orice alt tip de moştenire (artele plastice, monumentele etc.). Mai mult decât atât, în contextul tradiţiei culturii scrise de cea mai mare importanţă sunt *textele literare*. *Tradiţia literară* îi apare filosofului german mai importantă din punct de vedere gnoseologic decât cunoaşterea unor universuri lingvistice străine: „*Aproprierea* (*Aneignunug*) tradiţiei literare depăşeşte chiar şi experienţa ce însoţeşte aventura călătoriei şi adâncirii în universuri lingvistice străine”[40]. Acest lucru este posibil deoarece textele literare sunt singurele texte care, expunând o lume, fac posibilă experimentarea lumii ca totalitate[41].

---

[37] Cf. *Adevăr şi metodă*, p. 287.

[38] *Ibidem*, p. 291.

[39] *Ibidem*.

[40] *Ibidem*.

[41] „*Texte dagegen lassen immer ein Ganzes zur Aussage kommen*” (*Wahrheit und Methode*, p. 368).

Acestea ar fi câteva dintre aspectele viziunii gadameriene asupra limbii şi tradiţiei din perspectivă hermeneutică. Lingualitatea tradiţiei, caracterul noematic al limbii şi privilegierea tradiţiei literare (a limbii literaturii) reprezintă argumente suficiente pentru cultivarea limbii şi a tradiţiilor culturii scrise. De altfel, pentru Gadamer, a înţelege un sens (nou) nu înseamnă a poseda ceva, ci a te integra într-o tradiţie. Şi tot el spunea că *dificil nu este să părăseşti tradiţia*, *dificil este să faci parte din ea*.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 346-349

Petru ZUGUN

MESAJUL ETIC AL BALADEI POPULARE ROMÂNEŞTI „MIORIŢA”

Intenţionăm să replicăm la provocarea lansată, în ultimele decenii, de mulţi publicişti români, care, interpretând negativist, tendenţios, imitator generalizator şi desprinse din context, şase versuri din „Mioriţa” (varianta Vasile Alecsandri), vorbesc despre „fatalism”, „resemnare”, „dispreţ al existenţei” ş. a., ca trăsături psihice ale etniei româneşti. Versurile sunt următoarele: „Şi de-a fi să mor,/ În câmp de mohor,/ Să-i spui lui vrâncean/ Şi lui ungurean/ Ca să mă îngroape/ Aice pe-aproape” şi, în economia textului, ele constituie testamentul ciobanului ameninţat cu moartea de doi dintre vecinii săi, care intenţionau să-i însuşească bunurile materiale.

Rezumarea obsesivă a contextului precizat este corelată, constant, cu fraze care spun că ce se întâmplă rău la noi se întâmplă „pe plaiuri mioritice”, adică „în România”, şi cu referire specială la românii din Republica Moldova[1], astfel că, din epitet ornant, epitetul „mioritic” a ajuns să aibă conotaţie exclusiv negativă! Puţine popoare, poate că nici unul, nu „beneficiază”, ca românii, de conaţionali dispuşi să le denigreze, bazaţi pe o interpretare falsă a literei şi spiritului unui text, produs folcloric de mare valoare, etică şi artistică, cum este „Mioriţa”. Considerăm că ei merită o lecţie specială.

Aducem, în scopul precizat, două argumente, unul lingvistic şi altul de ordin intertextual, bazate, unul pe litera lui, iar altul pe celelalte balade sau cântece bătrâneşti din aceeaşi culegere folclorică „îndreptată”, adică literarizată, de Vasile Alecsandri. La aceste argumente pot fi adăugate altele, având aceeaşi bază ideatică, aduse anterior, de folclorişti autentici[2], dar

---

[1] Vezi Stelian Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic*, Iaşi, 2006, p. 32-46, în care sunt înregistrate zeci de contexte pe care, firesc, autorul le incriminează, sub semnul „terorismului lingvistic” (*tărăgănare mioritică*, *hibernali mioritici*, *meteahnă mioritică* ş. a.).

[2] Pentru ansamblul aspectului menţionat, să se vadă precizările din volumul colectiv *Istoria literaturii române*, I, Bucureşti, 1964, p. 119-125 (mai ales p. 122), paragraf elaborat de Al. Amzulescu, Adrian Folchi (autorul impresionantei monografii *Mioriţa*, 1964), I. C. Chiţimia şi Gh. Vrabie, folclorişti de primă mărime. În ampla introducere la monografia citată, *Motivul mioritic în cultura română*, Pavel Apostol observă, corect, că „nu moartea este acceptată, ci numai posibilitatea ei obiectivă” (p. 76). Pentru Petru Ursache, *Mioriţa* este „o metafizică a morţii” (*Etnoestetica*, Iaşi, 1998, p. 78); Al. Husar, referindu-se la construcţia sintactică comentată de noi, reţine, ca semnificativ, în studiul *Mioriţa (de la motiv la mit)*,

ignorate, toate susţinând interpretări ale lui Mircea Eliade, opuse celor ale lui Emil Cioran.

1. *De-a fi să mor* este o construcţie morfosintactică formată dintr-o conjuncţie, *de* (sinonimă cu *dacă*), cu sens de condiţional ipotetic – aceeaşi din *de-a(r) fi să faci asta o să regreţi*, *de n-o să pleci o să-ţi pară rău* etc., din verbul, cu forma de viitor (ipotetic), cu valoare impersonală şi cu sens de prezumtiv, *a fi*, şi din propoziţia subordonată subiectivă *să mor*, al cărei predicat, verb la modul conjunctiv, exprimă, ca şi conjunctivul, în general, ideea fundamentală de „posibilitate", nicidecum sensul de „siguranţă" (a morţii, aici) şi nici măcar sensul de „probabilitate". Această formă flexionară exprimă sensul de „viitor incert, posibil", nu sensul de „viitor sigur", nici pe acela de „foarte probabil", pe care îl are însă altă formă de viitor, *va fi*. Întregul vers, un cumul de sensuri gramatical-lexicale congruente, exprimă sensul general de „ipoteză a extincţiei"[3] şi cine percepe sensurile, antonime, de „siguranţă şi realitate" a extincţiei „ciobanului mioritic moldovean" nu dovedeşte altceva decât că nu cunoaşte limba română şi că îşi închipuie că le-o face clară celor ce o cunosc mai bine decât ei, vorbitorii comuni ai limbii române şi autori ai baladei.

Cumulul semantic lexico-gramatical precizat se referă deci, în context mai larg, la lipsa de sens a unei posibile opuneri a ciobanului moldovean la eventuala acţiune de asasinare a lui de către ceilalţi doi ciobani care, mizând pe un atac surpriză, deci siguri de reuşită, de şansă în victorie, îi impun renunţarea la opunere, dar şi – fapt mai important – găsirea unei alternative profitabile la moarte, această alternativă fiind contopirea cu natura şi păstrarea, prin auz, a contactului cu mediul familiar lui: *să mă îngroape/ aice pe-aproape/ în dosul stânii/ să-mi aud câinii*. În acelaşi cadru, fluierele, prin care trece vântul, vor menţine, prin sunetele lor, amintirea ciobanului ameninţat cu moartea, posibil decedat. Mai mult nu se poate. Această alternativă, constând în convertirea nenorocirii supreme în existenţă derivată secundară, face ca balada „Mioriţa" să aibă mesajul pozitiv de „nimic esenţial nu este pierdut" şi „ce este important este transformat în ceva viabil". Nu poate fi vorba de fatalism, resemnare etc.; dimpotrivă, eventuala crimă se putea dovedi profitabilă doar material pentru cei doi ciobani care uneltesc moartea celui de-al treilea, supravieţuitor într-o ambianţă superioară celei terestre. Repetăm precizarea că cei doi ciobani incriminabili sunt asasini numai în intenţie, nu şi în realitate, că ei sunt doar asasini prezumtivi, nu asasini reali, cum arată versurile din avertizarea Mioarei: *Pe l-apus de soare/ Vor să mi te-omoare/ Baciul ungurean şi cu*

Iaşi, 1999, „ipoteticul *dacă*" (p. 144). Adăugăm exemple din variante din arii româneşti variate: „dacă m-oi prăpădi" şi „dacă o fi să mor" din Republica Moldova (monografia citată, p. 471, nota 2), „de mi-ţi omorî" din jud. Hunedoara (p. 676, 678).

[3] Între dicţionarele consultate, numai *Dicţionarul limbii române* al Academiei Române (vezi *fi*) şi *Noul Dicţionar Universal al Limbii Române*, Bucureşti, 2006, elaborat de Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu şi Victoria Zăstroiu, reţin, corect, citatul din baladă.

cel vrâncean, versuri în care *vor*, „doresc, „intenţionează”, este verb predicativ, nu semn al timpului gramatical viitor.

Este posibilă şi o analogie între situaţia ciobanului din „Mioriţa”, ameninţat cu moartea, şi situaţia în care, într-un răstimp scurt, s-au aflat realmente „plăieşii” lui Constantin Negruzzi, din cunoscuta lui povestire „Sobieski şi românii”: ajungând în imposibilitatea de a apăra cetatea Neamţului de oştirile polone, care o asediau de patru zile, şi bazaţi pe promisiunea că vor fi lăsaţi în pace, dacă nu vor mai opune rezistenţă, plăieşii cedează, însă un acces de mânie şi orgoliul rănit îl fac pe regele polon să comande executarea lor prin spânzurare. În aşteptarea execuţiei, plăieşii „îşi făcură semnul crucei şi, răzămându-se pe săneţe, se uitau *cu nepăsare* (subl. n., P. Z.) la pregătirile ce se făceau pentru moartea lor”. Cine poate susţine că cei şase plăieşi (trei valizi şi trei răniţi) erau „fatalişti”, „contemplativi”, „abulici” etc., în situaţia în care lipsa de sens a unei eventuale continuări a luptei era evidentă? (Este cunoscut faptul că ei au scăpat cu viaţă, regele, atenţionat, păstrându-şi, totuşi, promisiunea, fapt care îl face eroul moral al povestirii marelui scriitor).

2. Încadrarea pasajelor în textul baladei şi corelarea sensului ei global cu sensurile etice ale celorlalte balade din culegerea lui Vasile Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, susţin perceperea aceluiaşi mesaj pozitiv enunţat. Astfel:

a) este cunoscut faptul că orice segment dintr-o comunicare trebuie raportat la celelalte segmente şi la textul întreg. Ciobanul mioritic se salvează, prin „căsătoria” lui simbolică cu „mireasa lumii”, Moartea, care îi înlesneşte contopirea cu Marele Tot, Cosmosul, din care o parte a lui constă în natura familiară. Neînţelegând destinul ciobanului, oile lui, *privite ca persoane*, *îl vor plânge/ cu lacrimi de sânge*, iar mama se va lăsa convinsă de însurătoarea lui în cadrul cosmic: *să-i spui curat/ că m-am însurat/ cu-o mândră crăiasă….* Dacă am izola acest context, am înţelege că „ciobănaşul mioritic” s-a şi însurat realmente cu Moartea, *o crăiasă/ a lumii mireasă*, că la nunta lor, într-adevăr *a căzut o stea*, că *soarele şi luna le-au ţinut cununa* etc., când nimic din toate acestea nu este real, ci doar alegoric.

Insistenţa asupra modului defectuos de a înţelege textul numai printr-o parte a lui, şi aceasta percepută greşit, este inutilă;

b) compararea sensului etic al „Mioriţei” cu sensul etic general al celorlalte balade, sau cu o parte semnificativă din culegerea de folclor a lui Vasile Alecsandri (referinţe similare pot fi făcute şi la alte balade populare), impune concluzia hotărârii autorilor lor, anonimi, de a se opune răului, aspectelor reprobabile, negative, criminale din comportamentul unor semeni, *hotărâri împlinite adesea*.

Viclenia şi laşitatea criminalului Manea sunt pedepsite cu asprime maximă de Toma Alimoş, chiar cu preţul vieţii (*Toma Alimoş*); în *Dolca*, ciobanul Costea îl pedepseşte cu moartea pe hoţ; în *Păunaşul codrilor*, unul dintre „voinici”, îl biruie în luptă dreaptă pe rivalul său la mâna unei fete care, imorală, se declarase disponibilă pentru oricare dintre ei; *balaurul* care înghiţise jumătate din trupul unui tânăr este răpus de un viteaz care reface

integritatea tânărului şi şi-l face „frate de cruce”, pentru a lupta împreună împotriva altor *balauri* (*Balaurul*); *Erculean* o dezrobeşte pe viitoarea lui soţie, prizonieră a unei stânci; *Blăstămul* conţine blestemul de moarte al unei soţii la adresa soţului ei mojic; în *Inelul şi năframa*, tatăl, vinovat de sinuciderea fiului său şi a logodnicei acestuia, îşi plăteşte nesăbuinţa – de a se opune căsătoriei – prin transformarea lor în brad, respectiv în viţă de vie, elemente regenerabile ale naturii; Dumnezeu are însă dreptul, şi şi-l exercită, de a-i pedepsi cu moartea, pe fratele şi pe sora lui, cununaţi în pofida cutumelor etnice (*Soarele şi luna*); *Stejarul şi cornul* este o alegorie – ca şi multe din baladele citate – care pledează pentru decizia de a lupta cu duşmanul alogen, iar, în *Monastirea Argeşului*, Meşterul Manole şi ceilalţi constructori de biserici îşi pierd vieţile în încercarea de a şi le salva, pentru a-şi continua misiunea. Fiecare baladă propune o cale specifică de înfruntare şi de eradicare a răului proteiform.

Citatele probante pot fi identificate fără dificultate de oricine este interesat de subiectele baladelor şi de mesajul lor etic, fiindcă, prin chiar specificul lor tematic, baladele sunt „cântece vitejeşti”.

Oricare dintre aceste balade poate fi considerată emblematică pentru profilul etnic al românilor. Nu sunt şi aceste balade folclorice literare româneşti de foarte înaltă valoare etică şi artistică? Ele însă nu convin negativităţii bazate pe parvenitism socioprofesional.

Adevăratul om mioritic identifică soluţii creatoare, iar „spaţiul mioritic” real este spaţiul posibilităţilor de regenerare a vieţii, prin transformarea existenţei umane materiale într-o existenţă spirituală inedită.

Peste tot, este vorba despre atitudini active, care modifică în sens pozitiv date negative ale realităţilor inumane, iar, între ele, „Mioriţa” nu face excepţie. Până vor înţelege acest fapt elementar, *publiciştii „mioritici*” trebuie să se abţină de la afirmaţiile false de care se fac vinovaţi în cel mai înalt grad. Reacţia lor la exaltarea valorilor civilizaţiei noastre rurale şi la aspectele negative ale vieţii naţionale trebuie să se manifeste altfel. Dacă ar trăi, marele I. L. Caragiale le-ar spune, neîndoielnic, *a se slăbi!*, iar Titu Maiorescu – *în lături*!

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 350-356

Traian DIACONESCU

STRATEGIA ARGUMENTĂRII ÎN SCRISORILE LUI MARCO BANDINI CĂTRE VATICAN

Cercetând arhiva congregaţiei *De Propaganda Fide*, în anul 1901, când a fost trimis la Roma de statul român pentru studii de arhivistică, Andrei Veress caracterizează astfel activitatea sa: „am reuşit să culeg trei zeci şi trei de scrisori inedite ale lui Bandini, scrise din Moldova, pe care le prezint acum istografiei române spre a fi folosite după valoarea lor de toţi cei care se ocupă cu istoria cultului catolic din Ţările Române. Numărul acestor scrisori pare mic pentru timpul de cinci ani şi jumătate, cât a petrecut Bandini în Moldova, însă nu trebuie să uităm că multe din scrisorile lui nu au ajuns la destinaţie şi că Arhiva *De Propaganda Fide*, la început, tocmai în vremea lui Bandini, prezintă lacune”[1].

A trecut peste un veac de la investigaţiile lui Andrei Veress la Roma şi de atunci până azi nici un cercetător român nu a îmbogăţit colecţia editată de Veress. Suntem convinşi că arhivele din Roma adăpostesc şi alte scrisori, dar pentru a le descoperi trebuie să fie trimişi filologi, istorici sau teologi, cu acest scop, la bibliotecile Sfântului Scaun. Până atunci vom reedita corespondenţa lui Bandini cu Vaticanul, în varianta tipărită de Andrei Veress, aducând un omagiu bine meritat episcopului care a păstorit enoriaşii catolici în vremea lui Vasile Lupu.

Scrisorile lui Marco Bandini redactate în Moldova şi trimise la Vatican sau în Polonia, sunt grupate *cronologic*: 1644 (şase scrisori), 1645 (şaisprezece scrisori), 1646 (patru scrisori), 1647 (patru scrisori), 1648 (o scrisoare), 1649 (o scrisoare) şi 1650 (o scrisoare). Raportate la *destinatar*, observăm că 31 de epistole au fost expediate la Roma (adică 9 la *De Propaganda Fide*, 19 lui Francesco Ingoli, secretarul Congregaţiei, 2 lui Francesco Sangrio, vicegeneral al iezuiţilor, 1 cardinalului Cappone) şi 2 scrisori în Polonia (adică 1 lui Ion Baptista Zamoysky, episcop titular de Bacău, şi 1 lui Wladislav al VII-lea, rege al Poloniei).

Toate aceste scrisori sunt documente istorice remarcabile pentru că au fost scrise de un teolog doct şi de un misionar luminat. Noi nu ne ocupăm în această lucrare de *realităţile* istorice reflectate în scrisori, fapt abordat de

[1] Andrei Veress, *Scrisorile misionarului Bandini din Moldova (1644-1650)*, Bucureşti, 1926.

alţi cercetători[2], ci de o problemă nouă, interdisciplinară, anume de strategia de argumentare în scrisorile lui Bandini, fenomen care atestă cultura umanistă şi arta epistolară a prelatului catolic.

Misionarul apostolic Marco Bandini cultivă în scrisorile sale strategii argumentative variate, bazate pe fapte istorice şi stări psihologice, dar şi pe factorii actului de limbaj. Demersul nostru se axează pe elemente argumentative, verbale şi paraverbale, în aceste texte epistolare care respectă *formula* epistolei[3] diplomatice medievale[4]. Marco Bandini, instruit în şcolile retorice ale vremii, pune accent pe *elocutio*, dar nu neglijează nici celelalte părţi ale elocvenţei, anume *inventio* şi *dispositio*.

Tematica scrisorilor lui Marco Bandini reflectă *avatariile* acestui episcop vicar în Moldova, starea dramatică a parohiilor catolice din această regiune, mediul socio-politic din vremea lui Vasile Lupu, activitatea Congregaţiei *De Propaganda Fide* întru consolidarea catolicismului în estul Europei precum şi personalitatea ardentă a misionarilor italieni pentru biruirea inerţiilor locale sau ale birocraţiei de la Roma.

Structura scrisorilor lui Marco Bandini este, prin excelenţă, *argumentativă*. Urmăreşte să convingă destinatarii de la Roma pentru a sprijini truda sa de organizare şi de consolidare materială şi spirituală a comunelor catolice din Moldova. Pentru acest motiv, scrisorile sale valorifică tiparele corespondenţei diplomatice medievale sub care pulsează însă mintea şi sufletul acestui prelat catolic.

Schema virtuală a unui document de cancelarie cuprinde trei mari părţi: *protocolul iniţial*, *textul şi contextul temei* şi *protocolul final*. Fiecare parte este alcătuită din microstructuri a căror formă şi ordine diferă în raport de epocă, de cancelarie sau de natura actului.

---

[2] Referinţele despre viaţa lui Marco Bandini sunt numeroase: vezi studiile introductive recente de Traian Diaconescu, *Marco Bandini, un misionar catolic şi un istoric*, p. 3-20 şi Anton Despinescu, *Catolicii din Moldova la jumătatea secolului al XVII-lea*, p. 21-33, în volumul recent Marco Bandini, *Codex. Vizitarea generală a tuturor Bisericilor catolice de rit roman din Provincia Moldova 1646-1648*. Ediţie bilingvă, Iaşi, 2006.

[3] *Ars epistolandi* din perioada medievală descinde din retorica antică. S-a născut în epoca *merovingiană* şi reflecta relaţiile ierarhice ale societăţii feudale. În secolul al XI-lea, Alberic de Montecassino include în structura epistolei cele cinci părţi ale retoricii ciceroniene. În secolul al XIII-lea, Guido Faba a impus, în lucrarea sa *Summa dictaminis*, un canon triparţit: *exordium*, *narratio*, *petitio* – pe care îl compară, în termeni de arhitectură, cu temelia, zidul şi acoperişul.

[4] Pentru retorica medievală: J. J. Murphy, *Rhetoric in the Middle Ages, A Hystory of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance*, Los Angeles, 1978, p. 194 şi Claude La Charite, *Le Style et manier de composer, dicter et escrire toute sortes de episstres ou lettres missives (1553)* în *Epistolaire au XVI'siecle*, Paris, 2001, p. 17-32; D. Ciurea, *Le scritture latine nel paesi romeni, Saggio di paleografia e di dipomatica*, în „Ephemeris Dacoromana", IX, Roma, 1940, p. 181-241; idem, *Observaţii pe marginea documentelor latine româneşti, Studiu de diplomatică*, în „Apullum", II, Alba-Iulia, 1943-45, p. 215-250; idem, *Diplomatica latină în ţările române. Noi contribuţii*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol»", VIII, Iaşi, 1971, p. 1-5; şi *Documente privind istoria României*, *Introducere*, vol. II, Bucureşti, 1956, p. 279-313.

Protocolul iniţial cuprinde, în formă virtuală, *invocatio*, *intitulatio* şi *salutatio*. Reprezintă, în maniera clasică, un *exordium*[5]. În epistolele scrise de Bandini, acest protocol este redus la *invocatio* şi *intitulatio*, elemente care dezvăluie identitatea şi rangul destinatarului. Adresarea protocolară este determinată de factori extralingvistici, anume de statutul social al emitentului şi al destinatarului. Rigorile diplomatice şi formele de adresare reverenţioasă devin însă strategii persuasive[6] şi eficiente.

Microstructurile protocolului iniţial se află în toate scrisorile redactate fie în italiană, fie în latină. Selectăm câteva exemple:

„*Preaeminenţi şi Preavenerabili Domni şi Preaslăviţi Stăpâni*" (I)
„*Preailustre şi Preavenerabile Domn şi Preaslăvite Stăpân*" (II)
„*Illustrissime et Redemptissime Domine frater in Christo colendissime*" (XIV)
„*Invictissime Rex Domine Clementissime*" (XV)

În epistola XIX apare, după *invocatio* şi *intitulatio*, microstructura *salutatio* sub forma: *Salutem et benedictionem*.

Protocolul final include, de asemenea, clemenţe constante, care converg funcţional. Acestea sunt: *gratulatio*, *devotio* şi *subscriptio*. Prin *gratulatio* înţelegem o urare de sănătate şi prosperitate sub semnul graţiei divine, prin *devotio* exprimăm starea de supunere, smerenie, pietate, iar prin *subscriptio* identificăm numele expeditorului însoţit de epitete din sfera umilinţei şi a pietăţii reflectând ceremonialul feudal. Toate aceste microstructuri au funcţie persuasivă şi sprijină argumentaţia din mesajul epistolei.

Părţile componente ale *protocolului final* se întâlnesc, de asemenea, atât în epistolele scrise în limba italiană cât şi în limba latină. Selectăm câteva exemple:

„*Rugându-vă să primiţi urările mele pentru Sfânta Naştere a Domnului, sărut cu smerenie poala Sfintelor Veşminte ale Eminenţelor Voastre. Din Bacău, 3 noiembrie 1644. Slujitorul preacredincios al Eminenţelor Voastre Fra. Marco Bandini, arhiepiscop şi mitropolit de Marcinopol şi administrator apostolic al Moldovei şi Transilvaniei.*

„*În aşteptarea împlinirii rugăminţilor mele, pentru evitarea suferinţei Bisericii şi implorând cerul să vă dea prosperitate vă sărut mâinile. Din Iaşi, 9 noiembrie 1644. Slujitorul devotat şi silitor al Domniei Voastre Preailustre, Fra. Marco Bandini, arhiepiscop al Marconopol*" (II)

---

[5] *Exordium* are rol de *captatio benevolentae* faţă de receptor: ut attentos, ut dociles, ut benivolios auditores habere possimus (*Rhetorica ad Herrenium*, I, 6). Aceeaşi funcţie are şi în discursul epistolar al lui Bandini.

[6] Pentru teoria argumentării v. Mariana Tutescu, *L'argumentation. Introduction a l'etude du descours*, Bucureşti, 1998; Daniela Rovenţa-Frumuşanu, *Argumentarea. Modele şi strategii*, Bucureşti, 2000; Vincenzo Cascio, *Gramatica argumentării. Strategii şi structuri*, trad. de Doina Derer Condrea şi Alina Gabriela Sauciuc, Bucureşti, 2002.

Versiunile în limba latină au aceeaşi structură:

- *„Quo cum fine me ipsum Ill-mae Dominatori V-rae ac illam Deo unice commendo. Datis Bakoviae, 7 Maii 1645, V-rae Ill-mae ac. R-mae Dominationi addictissimus ac devotissimus in Christo Fr. Marcus Bandini mpr*" (XIV).
- *„Quo fine nos et R-tiae V-rae et toti Societati sanctis comendamus oratoribus quibus omnibus diuturnam felicitatem a summo rerum rectore exploramus. Datum Baccoviae, 20 lunii, 1645. Vestre Paternitatis Adm. R-de addictissimus et benevolus semper et Moldaviae ac Transilvaniae administrator*" (XIX).

Arta argumentării[7] în scrisorile lui Bandini se distinge cu predilecţie în *partea mediană* a epistolelor. Această parte mediană reflectă realităţi varii din epoca lui Vasile Lupu, şi, la nivelul discursului epistolar, dependenţă strânsă dintre emitent, mesaj şi destinatar.

Prelatul italian pune accent pe *argumentaţio*. Distingem, în relaţie cu emitentul, *argumenta ad personam* şi *argumenta ad misericordiam* (?), în raport cu enoriaşii, *argumenta ad populum* şi *argumenta ad Deum*, iar în relaţie cu destinatarul *argumenta ad auctoritatem* şi *argumenta ad baculum*. Aceşti *topoi* retorici sunt aplicaţi la situaţie, la timp şi la loc.

Strategia argumentării legată de *emitent* se sprijină pe *argumenta ad personam* şi *argumenta ad misericordiam*. Aceste argumente se referă la situaţia dramatică, demnă de compătimire, în care Bandini se află în Moldova. Neavând scrisori de acreditate este suspectat de principe şi de enoriaşi, nu are mijloace de subsistenţă şi nici mijloace de a săvârşi cultul în bune condiţii.

„Aşa că, lipsindu-mi mie aceste înscrisuri, mă aflu nespus de mânhnit şi de încurcat, căci venit spre ajutarea sufletelor altora, am ajuns să mă tem să nu mi-l pierd pe al meu... Ştiam bine că toate aceste mizerii şi greutăţi aveau să vină fiindcă nu numai odată, ci de mai multe ori am solicitat... să-mi fie trimise, cât mai repede acreditările, şi nu cunosc pricina acestei întârzieri. (II)

„Fiind trimis în regatul <lui Vasile Lupu> lipsit de astfel de arme, fără dovezile căutate de sus numitul Principe, nu ştiu cum s-o scot la capăt; mă aştept să fiu alungat, ca impostor şi mincinos, fiind foarte chinuit de aceste lucruri, fiindcă mă tem să nu ducă ele la necinstirea Bisericii" (III).

---

[7] Pentru studii aplicate despre argumentare: L. Wald, *Strategii argumentative în două discursuri sallustiene*, Bellum Iugurtinum 85 (Marius) şi 14 (Ahverbal) în *In memoriam, Iancu Fischer*, Bucureşti, 2004, p. 364-375; R. D. Chelarius, *Corespondente în limba latină a domnului Ştefan cel Mare şi strategia comunicării*, în „Revista Arhivelor", nr. 1-2, 2004, p. 129-137; Ana Cristina Halichias, *Diplomatică şi argumentare în corespondenţa latină a lui Mihai Viteazul*, în *Antic şi modern, In honorem Luciae Wald*, Bucureşti, 2006, p. 283-294.

„Sărmane arhiepiscop al Sfintei Biserici unde ai ajuns. Îmi convine, ca numele lui D-zeu cel viu şi adevărat, să merg cu cerşitul ca să împrumut de la unul doi scuzi, de la altul trei, cu cămată şi cu mare recunoştinţă, ca să mă îngrijesc atât de persoana mea cât şi de aceea a celor puţin care mă însoţesc. Şi atât m-am înglodat în datorii, în parte în călătoriile făcute de doi ani încoace, în parte aici, unde mă aflu acum, că nici nu pot gândi dacă voi scapa vreodată de ele" (IV).

Argumentele referitoare la *mesaj* au în vedere realităţile confesionale din Moldova, şi sunt, desigur, cele mai importante. Acestea sunt *argumenta ad populum*, adică despre starea provinciei şi a enoriaşilor catolici din Moldova, şi *argumenta ad Deum*, adică despre consolidarea bisericii catolice între credinţă curată în Dumnezeu şi întru respectarea instituţiilor sacre ale Vaticanului.

Iată câteva semnificative:

- *„administrarea bisericilor aflate sub jurisdicţia mea, atât în Moldova, cât şi sub stăpânirea marelui Turc, este usurpată de către mireni, iar aceştia nu au nici o mustrare de conştiinţă; bisericile se ruinează şi deci parohii pătimesc, neavând cum trăi şi sluji în acele biserici. Este necesar ca această problemă să fie pusă în scrisoare către Principe cu rugămintea de a binevoi să restituie acele bunuri ale bisericilor şi să le pună la dispoziţia mea*" (III).
- *„am ajuns la rezidenţa mea din Bacău, după trei zile de drum, cu frig, noroaie, patimi, primejdii de râuri şi ape; de aceea, în loc să mă odihnesc în prima zi am plâns văzând biserica şi casa Domnului preschimbată aproape în grajd: goală, fără altar, fără cele trebuincioase slujirii... Locuinţa episcopului era la pământ, fără ferestre, fără acoperiş, fără pat şi alte asemenea, astfel încât atât cinstea Bisericii cât şi a mea se va pierde, cum spun localnicii, tu mi-ai lăsat patria, tihna, fraţi şi mănăstirile, fiindcă am dar crezare unora, dar mă mângâie faptul că sunt în slujba lui Dumnezeu*" (IV).

Selectăm ipostaze ale argumentării adecvate la *destinatar*. Acestea sunt *argumenta ad auctoritatem* şi *argumenta ad baculum*. Episcopul Bandini solicită ajutor de la Papă, de la Congregaţia *De Propaganda Fide*, de la Ingoli, secretarul ei, de la Sangrio, vicegeneralul iezuiţilor, de la cardinalul Cappone, dar şi de la Zamoysky, episcop titular al Bacăului şi de la Wladislav al VII-lea, regele Poloniei.

- *„Rog, în sfârşit, pe Eminenţele Voastre să binevoiască să-mi trimită o scrisoare de împuternicire de la Sfântul Scaun, cu cenzuri şi alte prohibiţii eclesiastice împotriva tuturor celor care administrează acele bunuri pentru ca să pot arăta propunerea Sfântului Scaun şi să pot, cu ajutorul ei, să folosesc şi să dispun de zisele bunuri după nevoile bisericilor... De asemenea, e nevoie ca Eminenţele Voastre să scrie o scrisoare particulară tuturor creştinilor, atât din Moldova, cât şi din Turcia, care să-i oblige, sub ameninţarea cenzurii, precum şi celor care ţin*

ocupate atâtea bunuri, şi să trimită scrisorile în mâinile mele ca eu să le pot arăta că vin de la Sfântul Scaun şi să-i oblig să dea înapoi ceea ce posedă în mod nedrept" (III).

- *„Implor, din nou, pe Domnia Voastră Preailustră, în mâinile căreia se află cinstea lui Dumnezeu cel Binecuvântat şi cea a Sfintei Biserici din aceste părţi să intervină pe lângă Sfânta Congreagaţie, ca să binevoiască Eminenţele lor, ca răspânditori ai credinţei şi temelie a Sfintei Biserici, să-i scrie Principelui Vasile şi să-l roage – căci el se înclină când primeşte scrisori de la persoane înalte – să binevoiască să mă primească după rangul meu, conferit de Domnul nostru şi de Sfânta Congregaţie şi să acorde, ca privilegiu, Bisericii o moşie care a fost a episcopului precum şi alte lucruri, pe care le-au avut antecesorii mei*" (IV).

Strategia argumentării în scrisorile lui Marco Bandini, bazată pe fapte istorice şi stări psihologice, este susţinută de un limbaj literar adecvat. Acest limbaj, polarizat pe factorii actului de comunicare – autor, mesaj, destinatar – are funcţii cognitive şi metacognitive bine reliefate. Selecţia mijloacelor de stil – la nivel lexical şi morfosintactic – sau a structurilor literare – naratie, descriere, portret – sau a tropilor nominali sau verbali, sprijină logica discursului. În protocolul iniţial şi în protocolul final remarcăm o focalizare a sferei semantice înalte – autoritate, putere, clemenţă – cu sfera semantică umilă, a devoţiunii şi a supunerii. În partea mediană a discursului relevăm investirea structurilor lingvistice şi literare cu note emoţionale intense, o îmbinare a mărcilor docte cu cele colocviale precum şi o orientare axiologică a mesajului, toate subordonate strategiei argumentative. Marco Bandini transcende astfel tiparul epistolar oficial, iar relieful stilistic al scrisorilor sale atestă cultura şi harul acestui prelat.

Selectăm mai jos portretul unor personaje, anume a lui Kutnarski, translator la curtea domnească, şi al lui Baltazar, paroh ungur la Bacău:

- *„la curtea Principelui se află un secretar şi un interpret care ştie latină şi polonă, catolic cu numele, dar păgân în vorbe şi fapte, foarte potrivnic preoţilor noştri şi mie însumi precum şi Sfintei Congregaţii despre care zice în gura mare că e numai laudă deşartă şi că nu face decât să taie frunze la câini şi că numai Papa contează...*" (IV).
- *„la Bacău e un paroh, anume Baltazar, preot de 14 ani, pe care îl doare în cot de cenzurile şi de excomunicările eclesiastice precum şi de alte interdicţii şi astfel, excomunicat fiind, continuă să celebreze în fiecare zi şi să îndeplinească toate funcţiile preoţiei, făcând aproape pe episcopul; iar deasupra lui e secretarul, de care v-am zis, care se amestecă în toate lucrurile care ţin de epsicop*" (IV).

În urma analizei scrisorilor lui Marco Bandini, din perspectivă retorică, putem formula selectiv, următoarele concluzii:

1. Scrisorile lui Marco Bandini cultivă *formula tripartită* a epistolei diplomatice, alcătuită din *protocolul iniţial*, *partea mediană* şi *protocolul*

final, cu subdiviziuni variate, întâlnite în toată corespondenţa oficială europeană.

2. Argumentarea este polarizată în jurul factorilor de bază ai actului de comunicare, anume *emitent*, *mesaj*, *destinatar*. Argumentele legate de emitent *ad personam* sau *ad misericordiam* relevă situaţia dramatică, insolită a episcopului în mediul moldovenesc. Argumentele care oglindesc realităţi din viaţa societăţii moldoveneşti şi a comunităţilor catolice, *argumenta ad populum* sau *argumenta at Deum*, sunt deosebit de importante pentru că sunt relatate de un martor ocular care a trăit cu toată fiinţa sa drama alterităţii într-un mediu în care conlucrarea era umbrită de diverse ostilităţi. Argumentele referitoare la destinatar – *ad auctoretatem* sau *ad baculum* – reflectă rolul cardinal al curiei papale şi al regilor medievali în viaţa cetăţii.

3. Funcţia acestor argumente este tripartită: *informaţională*, *emoţională* şi *persuasivă*. Toată argumentele urmăresc, în termeni ciceronieni, *docere*, *delectare* şi *flectere*. Focalizarea acestor argumente prin relatarea veridică, dinamică, expresivă convinge destinatarul şi duce, în ultimă instanţă, la triumful cauze susţinute de emitent.

4. Scrisorile lui Marco Bandini atestă un *gen epistolar*[8] de expresie latină şi italiană în cultura română. Prin substanţa lor tematică şi prin forma lor literară, scrise într-un limbaj elevat, adecvat unui destinatar înalt, cu deschidere către stilul colocvial, fac parte din patrimoniul nostru istoriografic şi ne sincronizează, în genul epistolar, cu marile culturi europene.

[8] Genul epistolar de expresie umanistă (latină, greacă, slavă etc.) face parte din patrimoniul nostru spiritual. Exegeza care susţine că aceste creaţii nu fac parte din literatura noastră pe motiv că nu sunt scrise în limba română este, fără îndoială restrictivă, umbrind unitatea în diversitate a spiritualităţii româneşti. Nu etnia şi nici limba scriitorilor, ci substanţa şi valorile, determinate de timp şi loc conferă statut local sau universal, efemer sau peren, creaţiilor culturale. Genul epistolar de expresie latină, cultivat la noi, are dimensiuni europene şi merită cercetări de anvergură.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 357-371

Luminiţa FASSEL

EUGEN COŞERIU ŞI FILOLOGII ROMÂNI. CONTRIBUŢII DOCUMENTARE

Cititorul lucrărilor coşeriene sau cel care i-a audiat prelegerile se poate întreba de ce acest lingvist atât de complex (teoretician, istorician de limbă, comparatist, funcţionalist, lingvist al textului, într-o formulă: promotor al lingvisticii integraliste) nu a discutat sau nici măcar nu a citat reprezentanţi ai lingvisticii româneşti, deşi avea ca limbă maternă limba română şi deşi lingvistica românească are nume prezente în scrierile atâtor specialişti din afara spaţiului lingvistic şi geopolitic românesc.

Am mai lansat în fugă această chestiune[1], fără să înregistrez vreo reacţie – după câte ştiu – aşa cum m-aş fi aşteptat. În articolul la care mă refer aici îmi puneam întrebarea dacă suportul pe care Eugen Coşeriu şi-a construit o bună parte din teoriile lui lingvistice, plecând de la W. von Humboldt, de la Hermann Paul, de la H. Steinthal şi de la G. von der Gabelenz, nu-l va fi preluat de la A. Philippide, şeful şcolii filologice ieşene, Philippide însuşi pe de-a întregul fiind format la ideile acestor învăţaţi germani. Coşeriu a fost, e adevărat, doar un singur an student la Iaşi (1939-1940), dar atmosfera aproape mistic-philippidiană, care domnea în acea Universitate şi care, cel puţin până la generaţia mea, a anilor ’60, a exercitat o specială înrâurire încă de la primele semestre de studenţie, sigur că o va fi trăit, dacă nu şi mai intens ca noi, proaspătul student, venit de la liceul din Bălţi, pe care-l absolvise ca *primus inter pares*. De ce Coşeriu-savantul nu a pomenit niciodată numele lui Philippide în scrierile lui? Cele două volume din *Originea Românilor* (Iaşi, 1925, 1928) se află şi pe rafturile, de altfel extrem de modest înzestrate, ale sectorului de limba şi literatura română din Biblioteca de limbi moderne a Universităţii din Tübingen. Îmi citez propriile cuvinte: „*Cele câteva încercări ale mele de a aborda o discuţie cu Coşeriu pe tema şcolii lingvistice ieşene au rămas fără răspuns, sau cu un răspuns ambiguu şi grăbit, după care Profesorul trecea la alt subiect*”[2].

---

[1] Cf. Luminiţa Fassel, *Latinitate vs. romanitate şi raportul continuitate vs. discontinuitate. Din nou despre latina vulgară*, în *Studii de literatură română şi comparată*. Filologie 50, 1956-2006, Timişoara, p. 57-71.

[2] Cf. *Ibidem*, p. 66. Privitor la relaţiile personale cu Profesorul (folosesc intenţionat scrierea cu majusculă), trimit la interviul pe care Eugenia Bojoga mi l-a luat şi care a apărut sub titlul *Există nume în cultura lumii, care nu au nevoie de atribute superlative*, în „Sud-Est cultural”, nr. 3, 2006, Chişinău, p. 95-109.

Privitor la cealaltă întrebare, de ce Coşeriu nu va fi citat niciodată şi autori români, revin la cuvintele mele: „...Cine străbate mai multe scrieri ale lui Coşeriu constată că, în general, trimiterile la surse sunt date cu mare economie. Coşeriu se citează în primul rând pe el şi apoi foşti elevi, care-i duc mai departe ideile. În afara acestui cerc foarte restrâns, el mai lasă loc şi unor foarte mari nume din ştiinţele umaniste ale lumii. Poziţia lui era, astfel, aceea de la gigant la gigant, concesii făcând doar unora din foştii săi elevi”[3].

În 1997, doi colaboratori apropiaţi ai lui Coşeriu la Tübingen, Johannes Kabatek[4] şi Adolfo Murguía, au scos o carte, în multe privinţe capitală pentru înţelegerea vieţii şi operei acestui lingvist renumit, şef de şcoală, cunoscută sub numele mai larg de **şcoala de la Tübingen**[5], sau, mai specializat, **lingvistica integralistă**. Cartea este, de fapt, transpunerea scrisă a unor lungi şi bine structurate convorbiri purtate de cei doi cu Coşeriu şi înregistrate pe bandă, adunate apoi sub un titlu ales dintre citatele date de însuşi Profesorul, şi anume din Platon: „**Die Sachen sagen, wie sie sind...**”[6]. Acest citat platonian reprezintă unul din **credo-**urile coşeriene, şi anume respingerea inflaţiei terminologice a lingvisticii actuale pe de o parte, pe de alta, a tendinţei tot actuale a unei prolixităţi stilistice. În convorbirile cu cei doi amintiţi mai sus, Eugen Coşeriu mărturisea ironic: „Despre acest lucru am vrut să scriu un articol cu titlul ***De ce simplu, dacă merge şi complicat***”[7].

Revin la tema Coşeriu vis-à-vis de lingvistica românească. Deşi cu diferite ocazii, orale sau scrise, el s-a declarat discipol, nu direct, bineînţeles, al lui Aristotel, al lui Hegel, Croce şi Pagliaro, public, în cartea amintită aici, provocat de întrebările celor doi, pomeneşte numele profesorilor săi de la Universitatea ieşeană: Dimitrie Găzdaru pentru romanistică, Iorgu Iordan pentru filologie română, Petru Caraman pentru slavistică, George Călinescu pentru estetică şi critică literară, Marinescu pentru latină şi George Brătianu pentru istoria Evului Mediu. Aşadar, pentru lingvistică se menţionează doi profesori, Găzdaru, „*care mai târziu a emigrat în Argentina şi mulţi ani a fost în La Plata*”, în timp ce Iordan, rămas în România, „*a devenit mult mai renumit*”, spune Coşeriu[8]. Menţiunea acestora este, aşadar, ca foşti profesori, nu şi mentori ai săi în ale ştiinţei limbii. Faţă de cei doi, Coşeriu a nutrit nu numai aprecieri, dar şi sentimente diferite.

Posed o scrisoare amplă (7 pagini, format A4), în manuscris, pe care Dimitrie Găzdaru, fost profesor la Universitatea Catolică din Buenos Aires,

---

[3] Cf. Luminiţa Fassel, *op. cit.*, p. 66.

[4] Actualmente profesor titular al Catedrei pe care o ocupase Coşeriu.

[5] A se vedea, prin analogie, şi termenul **şcoala de la Praga,** pentru cercetarea fonologiei.

[6] În traducere: „să spui lucrurilor pe nume”. Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, „Die Sachen sagen, wie sie sind...” Eugenio Coseriu im Gespräch. Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1997, 312 p. Volumul conţine şi o listă a publicaţiilor coşeriene, care merge până în 1997. Coşeriu s-a stins din viaţă în anul 2002 (Cf. Luminiţa Fassel, *Gedanken zum Tod von Eugenio Coseriu*, în „Südostdeutsche Vierteljahresblätter”, München, 4, 2002, p. 317-320).

[7] Traducerea citatului îmi aparţine (Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, *op. cit.*, p. 243).

[8] *Ibidem*, p. 37.

mi-a trimis-o în 1985 şi datată pe 18 august, pe vremea în care eu lucram la înregistrarea şi prelucrarea fondului Gino Lupi, la Biblioteca Română de la Freiburg. Îi scrisesem eu întâi, la rugămintea lui Virgil Mihăilescu, directorul şi fondatorul Bibliotecii freiburgheze, şi-i spusesem, printre altele, că, la Iaşi, numele său, ca şi lucrarea sa fundamentală pentru studiul istoriei limbii române[9], au fost neîntrerupt menţionate, atât în cadrul prelegerilor, cât şi în cercetarea scrisă. În parte, Găzdaru ştia aceste lucruri mai ales de la G. Ivănescu, cu care se aflase în dialog epistolar, ori de câte ori acesta reuşea să iasă din ţară, după anii de expulzare de la Universitatea ieşeană, la cele noi înfiinţate de la Craiova şi Timişoara, când revenise la Iaşi, la începutul anilor 70. Reproduc aici un pasaj al scrisorii lui D. Găzdaru către mine, important pentru tema pe care o discut aici:

Buenos Aires, 18.8.1985

Dragă Doamnă Luminiţa,

Rândurile matale din Octombrie trecut au avut darul să mă transporte sufleteşte aidoma la Iaşi, după 44 de ani de cumplită absenţă, pentru că ai nemerit şi o tonalitate stilistică adecvată depresiunii care îmi stăpâneşte întreaga fiinţă. Apoi te mai cheamă şi Luminiţa, ca pe copila poetului Radu Gyr. [...]

M'au surprins – se înţelege foarte plăcut – rândurile prin care îmi comunici că numele meu a fost citat positiv, neîntrerupt, în toată perioada postbelică la Universitatea ieşeană. Ştiam că Ivănescu s'a comportat cu destulă prudenţă, mascând bine o indiferenţă faţă de existenţa mea activă peste graniţă. Totuşi a avut curajul să mă citeze în teza de doctorat. Ştiu din corespondenţa pe care o purta cu mine, atunci când trecea graniţa pela Congrese internaţionale, că a suferit multe neplăceri. Îmi închipui că s-au petrecut lucruri pe care mata n'ai avut cum să le sezisezi. A fost o vreme când n'a fost apreciat cum se cuvine, dar el şi-a căutat rezistenţa în conştiinţa lui fermă pe care a avut-o despre propria-i valoare. Îţi citez o frază a lui dintr'o scrisoare mai veche: „Rămân cu convingerea că cei care greşesc astăzi faţă de mine, – oricât de umil şi de nebăgat în seamă voiu fi –, îşi vor da sama mai târziu că au greşit". [...]

Ştiu din ecourile ajunse până la mine, prin mijlocirea unui fost elev al meu (fost profesor la Florenţa), că uneori Iordan era nemulţumit de atitudinea românească a lui Ivănescu, dar se vedea nevoit să-l ocrotească. În 1971 Ivănescu a participat la un Congres în Canada, fiind însoţit de Dan Zamfirescu despre care ştiu că colabora şi la Scânteia[10]*. Amândoi mi-au scris lucruri foarte importante. Ivănescu mă asigura că-i pot scrie fără grijă: „Să nu credeţi cumva că, scriindu-mi, îmi veţi crea în România o situaţie de suspiciune. Numai să nu criticaţi regimul". Recent m'a informat că pregăteşte, spre a fi publicată de Academie, o expunere asupra lingvisticii din România şi că va include un capitol despre activitatea mea*

[9] D. Găzdaru, *Descendenţii demonstrativului ille în limba română*, Iaşi, 1929.

[10] Tot ceea ce este subliniat în această scrisoare îi aparţine lui Dimitrie Găzdaru.

(în ţară şi în Argentina). Să aibă atâta libertate faţă de vigilenţa exercitată de Iordan? Mai ales după ce acesta a înghiţit o poznaşă găluşcă cu doctoratul ***honoris causa*** *acordat lui Coşeriu? În programul meu polemic se află prevăzută şi această găluşcă, dar chestia e prea picantă ca să aştept până ce-i va veni rândul să o dau la tipar. De aceea am să anticipez aici câteva detalii care vor lămuri enigmatica comportare a lui Iordan faţă de Coşeriu.*

Lumea din ţară doria să cunoască ceva din antecedentele acestui fenomenal savant care venea din exil, dar cine ar fi îndrăsnit să-l derive din exilul anticomunist […]*? Pe de altă parte Iordan avea o nespusă teamă să nu se ajungă cumva cu antecedentele până la Profesorul Găzdaru. De aceea s'a meşterit un* ***curriculum*** *hibrid şi fantezist,* ***ad usum*** *Iordani:*

- *Coşeriu a fost studentul lui Călinescu la Iaşi,*
- *Dar s'a simţit atras spre lingvistică.*
- *Sub îndrumarea şi cu ajutorul lui Iorgu Iordan şi Petre Caraman a obţinut o bursă în Italia.*
- *În ţară n'a publicat lucrări lingvistice.*

În schemă, astea au fost punctele formulate de presa reseristă. Alte date fuseseră notate în raportul citit în şedinţa solemnă dela Universitatea din Bucureşti. La câteva zile dupa aceea, intervievat la Cluj, Eugen Coşeriu a dat răspunsuri evasive ca nu cumva, probabil, să atingă susceptibilitatea lui Iordan. Fusese întrebat despre <u>împrejurările care au concurat la formarea lui</u>, despre <u>studiile în Italia</u> şi despre <u>mentorii spirituali</u> anteriori. Citez din răspunsul înregistrat de revista <u>Steaua</u> dela Cluj. No. 9 (1-15 Sept. 1971), p. 11: „Imprejurările au fost cele care m'au dus în Italia […] *Mentori direcţi n'am avut în realitate, ci mi-i i-am căutat. Deşi mă ocup de o materie specială ca lingvistica, mentorii mei au fost Aristotel şi Hegel".*

Timp de vreo 7 luni Iordan s'a culcat pe lauri, mândru că el a fost primul maestru al uriaşului Coşeriu, până ce, pela Crăciunul din 1971, poşta a adus la Bucureşti vol. 2 al revistei <u>Romanica</u> unde la pag. 87 se află următoarea notă autobiografică a lui Coşeriu. O redau în româneşte:

„Mă simt mişcat sufleteşte de faptul că pot vorbi în La Plata în faţa <u>primului meu profesor de Lingvistică</u>. Am văzut aici prima mea lucrare publicată în Montevideo cu o dedicaţie care spune: „Primului meu maestru, acelui care pentru prima dată a deşteptat în mine interesul pentru ştiinţa limbajului" care a fost Profesorul Găzdaru. Însă ceea ce el nu ştie este că a deşteptat acest interes înainte încă de a-mi fi profesor, pentruca printr'o cazualitate… în oraşul unde eu studiam la liceu, el a ţinut o conferinţă în 1937 despre tema, îmi aduc bine aminte, <u>Politeţa, decenţa şi limbajul</u>. Iar noi, foarte tineri, am asistat la conferinţă, o conferinţă între alte lucruri foarte agreabilă, şi atunci mi-am zis: „Chestia pare interesantă; să vedem dacă ne putem dedica şi la asta…".

O mărturie asemănătoare a formulat Coşeriu în 1981, într'o şedinţă plenară a Congresului Naţional de Lingvistică din Argentina când, referindu-se la organizatori, i-a considerat condiscipoli: „pentrucă în majoritatea lor au fost elevi ai Profesorului Găzdaru care de asemenea a

fost şi profesorul meu la începutul studiilor mele universitare". (Vezi Secundo Congreso Nacional de Lingüística, Actas, vol. 1, San Juan 1984, p. 37). Uitam să notez că Guvernul Argentinian declarase Congresul „de interes naţional", invitând totodată ca participant de onoare „pe cel mai important specialist din lume", adică pe Coşeriu.

Revin la Iordan care, pierzându-şi cumpătul, a perpetrat o răsbunare nesăbuită contra lui Coşeriu, eliminându-l din lista lingviştilor români cu ocazia elaborării volumului Lingvistica pe seama Academiei în 1975. Chestiunea a ocazionat o polemică cu Al. Rosetti în Studii şi Cercetări Lingvistice, XXVI (1975), 617-618, XXVII (1976), 311-312. Pentru acesta era o enigmă pirueta lui Iordan: azi îi acordă doctoratul h. c., iar mâine îl şterge din lista lingviştilor! Pe acelaş Coşeriu! Şi va rămâne o enigmă până în ziua când voi apuca să public anume piese din corespondenţa mea. Anticipez şi de data asta câteva detalii care s'au vânturat despre bursa lui Coşeriu în Italia şi despre lipsa de publicaţii înainte de a pleca la Roma.

1. BURSA scornită de gazetarii reserişti a fost o simplă gogoaşă umflată pentru a satisface orgoliul lui Iordan. În cursul polemicii (pag. 311), Iordan înşfacă lacom gogoaşa şi i-o serveşte, dichisită fals, lui Rosetti, spunându-i: „Fostul meu elev Coşeriu a plecat ca membru al Şcolii române dela Roma în Nov. 1940, fără să fi realizat până atunci vreo lucrare". Iordan prezintă lucrurile fals, ştiind că sunt false. Coşeriu nu avea titlul de membru al Şcolii dela Roma pentrucă: încă nu era cel puţin licenţiat, nu fusese deci recomandat de Facultate şi nici acceptat de Director. Eu eram în acea vreme Directorul Şcolii Române dela Roma. Iordan cunoştea foarte bine aceste condiţii fiindcă le experimentase în două rânduri pe piele oarecum proprie: în 1923, deşi poseda chiar titlul academic maxim şi fusese recomandat de Facultate ca membru la Şcoala Română dela Paris, N. Iorga în calitate de Director nu l-a acceptat, iar în 1937 acelaş Iordan, de data asta ca Decan, a fost refuzat de Iorga, cu şi mai mult brio, când s'a intentat trimiterea la Paris a lui Ivaşcu. Despre acestea ne informează Iordan însuşi în cartea lui Valeriu Mangu, De vorbă cu Iorgu Iordan, Bucureşti, 1982, pp. 357-366. Incorectitudinea lui Iordan apare evidentă din rândurile anterioare. Nu-i superfluu să adaog că la pag. 366 tipul îmi atribuie mie oarecari intrigi contra lui Ivaşcu pe lângă Iorga, certificându-le cu formula "Ştiu sigur că a fost Dimitrie Găzdaru"! Sigur este însă un singur lucru: că nici nu eram în Iaşi, ci la Roma, când Iordan a plănuit trimiterea lui Ivaşcu la Paris, iar despre rest aflu abia acuma din cartea lui V. Mangu!

2. LUCRĂRILE lui Coşeriu, anterioare doctoratului h. c. Pentru nefericirea lui Iordan au existat, nu una ci două, apărute sub nasul lui Iordan. Una i-a publicat-o Găzdaru în revista Arhiva (Anul XLVII, 1940, pp.93-100), cu titlul Material lingvistic basarabean. A doua a apărut, după plecarea mea din ţară, cu titlul Limbă şi folclor din Basarabia, în Revista Critică a lui G. Pascu (Iaşi, 14, 1940, pp. 159-173).

Despre bursa cu care s'a ajutat Coşeriu la Roma, obţinută de mine în favoarea lui încă înainte de a merge el în Italia, ca şi despre ajutorarea

altor studioşi din Italia, mă voi ocupa în lucrarea mea despre Episodul italian al exilului legionar. [...]

Duc o lipsă îngrijorătoare de ştiri despre Profesorul Mihăilescu[11]*. Aştept oleacă de tihnă ca să-i scriu şi să-i trimit ceva texte pentru tipar. Până atunci fii mata îngăduitoare şi arată-i aceste rânduri. Vor urma completări.*

Dorindu-Vă tot binele, îl rog pe Cel de Sus să Vă aibă în sfânta Lui pază.

Dim. Găzdaru

Această lungă scrisoare a fost însoţită şi de copia unei scrisori a lui „*Eugenio Coseriu*" (păstrez grafia iscăliturii lui) din 20 octombrie 1957, care se adresează lui D. Găzdaru cu „*mult stimate şi iubite Domnule Profesor*". Şi din această scrisoare reproduc aici un pasaj, din care reiese aprecierea pe care Coşeriu, profesor la Universitatea din Montevideo şi devenit deja lingvist cunoscut, o avea faţă de fostul său profesor ieşean, nu numai ca didact, ci şi ca cercetător. Iată ce-i spune Coşeriu fostului său profesor:

Despre mine, într'un sens vă dau ştiri regulat prin trimiterea publicaţiilor. Într'alt sens, multe aş avea de spus şi de povestit, dar sper să vi le pot spune „a viva voce" şi pe îndelete, venind la Buenos Aires, şi asta cît[12] *de curînd. Vreau însă să ştiţi că admir foarte mult activitatea dvs. ştiinţifică şi românească şi că nu-mi explic cum puteţi prididi cu atîtea lucruri*[13]*. Eu sunt cu totul copleşit de muncă şi n'am răgaz nici duminica şi sărbătorile ca să mă dedic puţin şi familiei mele, acum atît de numeroase (am patru copii, trei fete şi-un băiat, foarte frumoşi şi sănătoşi tuspatru).*

Din ţară primesc veşti regulat dela bietul Ivănescu, care-mi este foarte bun prieten. Zice că vrea să colaboreze cu mine la reforma lingvisticii (care are într'adevăr nevoie de o reformă esenţială, după cum am arătat în parte în lucrările mele de pînă acum şi voiu arăta mai bine într'o lucrare despre „Sincronía, diacronía e historia", care se află sub

---

[11] Virgil Mihăilescu, de la fondarea de către el a Bibliotecii Române şi a Institutului Român de la Freiburg, a avut de luptat cu numeroşi detractori ai săi din exilul românesc. Ultimii ani de viaţă i-au fost marcaţi de o adevărată campanie dusă împotriva lui, care a urmărit nu numai scoaterea lui din directoratul acelei instituţii, pe care el o făcuse să funcţioneze ca instituţie de stat germană, cât şi trecerea ei sub administrarea exclusivă a unei aripi a exilului românesc. Cf. Luminiţa Fassel, *Ein Freund der Donauschwaben. Zum Tod von Virgil Mihăilescu, dem Begründer der Rumänischen Bibliothek*, în „Der Donauschwabe", Aalen, 5.03.1989, p. 4; eadem, *Istoria Bibliotecii Române din Freiburg reflectată în corespondenţa Virgil Mihăilescu-Hans Diplich (1954-1978). Un capitol de relaţie culturală româno-germană*, în „Vatra", Târgu Mureş, 9/10, 2001, p. 126-137.

[12] Coşeriu foloseşte vechea ortografie ieşeană, cu **î** pentru **â**.

[13] Această frază este subliniată în copia scrisorii trimisă mie de Găzdaru şi pare a fi sublinierea din capul locului facută de Coşeriu.

tipar[14]*. Însă colaborarea, trăind în lumi diferite, e greu de realizat: între altele, bietul Ivănescu a trebuit să aplice „învăţătura" leninistă la istoria limbii române şi acum încearcă să-l facă materialist (chiar dacă nu „dialectic") şi pe Philippide. După cîte mi-a spus Iordan la Oslo a avut totuşi mult de suferit pentrucă, cică „nu ştie să rabde şi să tacă".*

Însfîrşit – sper să vă revăd la Buenos Aires. Între timp, sărutări de mîni Doamnei iar Dvs. o caldă îmbrăţişare dela

Eugenio Coseriu

Plicul adresat mie de la D. Găzdaru mai conţinea şi copia a două fotografii făcute la Institutul de Filología Románica de la Universitatea Catolică din Buenos Aires în octombrie 1968, când Coşeriu, ca invitat, a ţinut o conferinţă. Pe marginea copiei uneia dintre fotografii, D. Găzdaru notează de mână: „*E. Coşeriu rostindu-şi calitatea de fost discipol al meu*". Şi cu aceasta se poate susţine că şcoala lingvistică ieşeană, chiar dacă contactul direct cu ea a fost de scurtă durată, a avut o anume componentă în formaţia lui Coşeriu, care nu poate fi trecută cu vederea, deşi savantul nu şi-a făcut din ea acea publică confesiune de credinţă pe care am fi dorit-o.

Privitor la întrebarea de ce, în scrierile sale, Coşeriu nu a menţionat, dacă nu chiar discutat, filologi români, am putea afla o scurtă şi incompletă de fapt explicaţie, în cartea lui Kabatek / Murguía, tipărită la Tübingen. Venind vorba despre lucrări coşeriene nepublicate, sau unele publicate şi scrise pe teme mai ales ocazionale (volume omagiale, de exemplu), Coşeriu spunea: „*Aceste teme ar fi avut nevoie de mai mult timp pentru redactare, dar era vorba despre volume omagiale dedicate mai multor români, iar eu m-am întrebat ce-aş putea scrie despre ei? Nu puteam discuta teoriile şi părerile lor, fiindcă ar fi trebuit, în parte, să-i resping. De aceea am găsit de cuviinţă să face eu ceva pentru mai buna cunoaştere a limbii române în Vestul Europei*"[15]. Se poate conchide de aici că lipsa unor referiri la filologi români în scrierile lui Coşeriu a fost nu rezultatul unei neglijări sau nerecunoaşteri a acestora şi nici a unei carenţe de informare, ci evitarea conştientă a intrării în polemici care i-ar fi rănit mândria naţională proprie, pe care Coşeriu şi-a păstrat-o până la capătul vieţii, sau ar fi lezat personalitatea cuiva. Deşi pe G. Ivănescu l-a considerat întotdeauna drept foarte bun prieten[16] şi deşi îl socotea un lingvist de idei, fiindcă nu a fost de acord cu multe dintre ele, a preferat să nu-l citeze. Scrisoarea lui Coşeriu de mai sus e un document limpede în această privinţă. De altfel, referirile bibliografice în scrierile lui Coşeriu sunt în general minimale, aşa cum am mai observat. Spirit foarte critic şi temut, Coşeriu a evitat totuşi polemicile, care contribuie adesea la popularitatea mai ales a celor mai mărunţi. El venea cu o noutate pe care şi-o construia pe propriul său sistem, fără să-l

[14] Titlul complet este *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio linguístico*, carte apărută la un an după această scrisoare, în 1958, la Montevideo.

[15] Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, *op. cit.*, p. 135.

[16] O spune *expressis verbis* în cartea de mai sus, p. 146.

demoleze pe al altuia. În puţine ocazii a citat câteva nume de lingvişti români contemporani, dar numai fiindcă aceştia scriseseră despre el, sau dăduseră dovadă că-i înţeleseseră teoriile – spre deosebire de cei foarte mulţi care nu le înţeleseseră, nevoind să coboare a le răspunde în scris. Din partea lui Coşeriu a fost un pur gest de curtoazie, dar a fost şi fals interpretat de alţi filologi, care au avut impresia unor notări subiective din partea lui Coşeriu, ceea ce sigur nu i-a stat în intenţie.

Fără îndoială, Coşeriu şi-a dorit receptarea operei sale în România ca semn de recunoaştere şi recuperare a „fiului rătăcitor". Că această receptare are şi fireştile ei erori (de înţelegere a textului, de traducere, de aplicare la materialul limbii), acest lucru i s-a întâmplat pe mai multe spaţii ale globului pământesc. Dar şi aici Coşeriu a dovedit o superioară înţelegere, citându-l pe Takashi Kamei[17], care venise cu observaţia că precum receptarea lui Saussure s-a făcut la 30 de ani după dispariţia acestuia, cea a lui Roman Jakobson la 50 de ani după publicarea primelor lucrări, tot astfel şi receptarea lui Coşeriu poate lăsa să treacă multă vreme.

Un singur lucru îmi pare regretabil de nerecuperat, şi o spun ca martoră a acestei injustiţii istorice, pentru care nici Profesorul nu a avut cel mai bun concept (deşi îl gândea) şi nici Universităţile româneşti nu s-au preocupat serios de aceasta. Mă refer la importanta bibliotecă a lui Coşeriu. Prin grija profesorului Johannes Kabatek, această bibliotecă a trecut în proprietatea Universităţii din Tübingen. La dispoziţia publicului interesat stă însă numai aşa-numita *Arhivă – Coşeriu*, care ţine de Catedra de Romanistică de la Tübingen. Aceasta constă doar din publicaţiile coşeriene sau despre el, la care se adaugă şi multiplele texte inedite ale sale.

Cea mai mare parte a bibliotecii lui Coşeriu rămâne însă *sine die* în subsolul clădirii. Lipsa de spaţiu la biblioteca Facultăţii, dar şi lipsa de personal, angajat pentru înregistrare, sunt perspective îngrijorătoare. Cartea românească din biblioteca lui ar fi aici, la Tübingen, necesară, dacă studiul limbii române nu ar cunoaşte declinul actual şi nici dacă, atât cât se mai face română, acest studiu nu s-ar afla în mâinile unor improvizaţi în ale românisticii. Cartea străină însă, superfluă în mare parte aici, ar fi fost atât de utilă unui centru universitar românesc. Iată aşadar un deziderat, care s-ar putea înfăptui şi postum, deşi nu fără multă osteneală. În convorbirile purtate cândva cu Profesorul, în care atinsesem şi această temă, nu am observat nici o împotrivire. Poate că o Românie Europeană ar avea şi o asemenea influenţă.

[17] *Ibidem*, p. 264.

Anexe

Sala de conferințe a Institutului de Filologie Română
E. Coșeriu rostindu-și calitatea de fost discipol al meu.

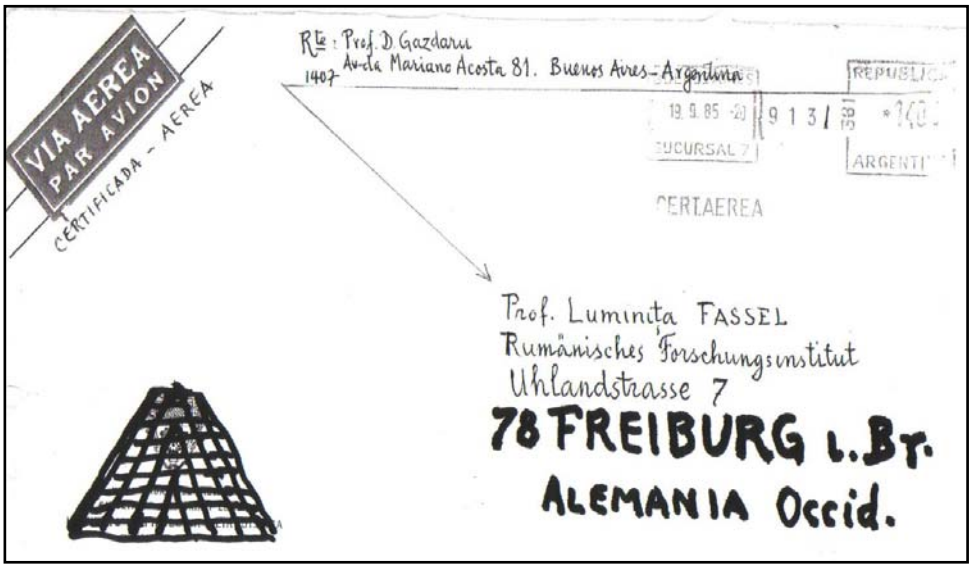
VIA AEREA
PAR AVION
CERTIFICADA - AEREA
Rte: Prof. D. Gazdaru
1407 Av. la Mariano Acosta 81. Buenos Aires - Argentina
REPUBLIC
19.9.85
9131
SUCURSAL 7
ARGENTI
CERTAEREA
Prof. Luminița FASSEL
Rumänisches Forschungsinstitut
Uhlandstrasse 7
78 FREIBURG i. Br.
ALEMANIA Occid.

UNIVERSIDAD DE LA REPUBLICA
Facultad de Humanidades y Ciencias

INSTITUTO DE FILOLOGÍA
DEPARTAMENTO DE LINGÜÍSTICA

CERRITO 73 - TELEF. 9 33 01
MONTEVIDEO

Montevideo, 20 octombrie 1957

Mult stimate și iubite Domnule Profesor,

Două călătorii, una în Brazilia și alta în Europa (unde am participat la Congresul de Lingvistică dela Oslo), și munca ce mi s'a acumulat între timp aici la Montevideo (unde, precum poate știți, predau șapte cursuri universitare, de lingvistică și de filosofie, și sunt șeful Departamentului de Lingvistică al Facultății de Litere) nu mi-au îngăduit să Vă răspund cum trebuia la prietenoasa scrisoare trimisă acu câteva luni. Vă rog să mă iertați. Firește că ader din toată inima și cu tot entuziasmul la frumoasa dvs. inițiativă. Numai că nu știu dacă voiu putea colabora efectiv, fiindcă tot mă bate gândul - și acum mi s'a oferit și posibilitatea - de a mă întoarce "in die gute alte Welt". Mi s'a propus să predau vara aceasta (adică în semestrul de iarnă din Europa) un curs de patru luni la Universitatea din Bonn și mi s'a oferit și posibilitatea de a mă transfera definitiv în Germania, ca titular al unei catedre de filologie romanică la Frankfurt am Main. Sunt acum în tratative și se prea poate ca în aprilie 1958 să-mi iau rămas bun dela America. Eu așa sper, cu toate că nici aici nu-mi merge prost și pot publica cu ușurință toate cercetările pe care le întreprind și care, după cum ați văzut din recenzii și am avut ocazia să constat și personal la Oslo, sunt foarte prețuite în lumea științifică internațională. În afară de asta, am izbutit să creez din nimic un centru de studii lingvistice care acum este respectat și considerat ca cel mai activ și mai interesant din America latină. Aceasta înseamnă că, în măsura puterilor noastre

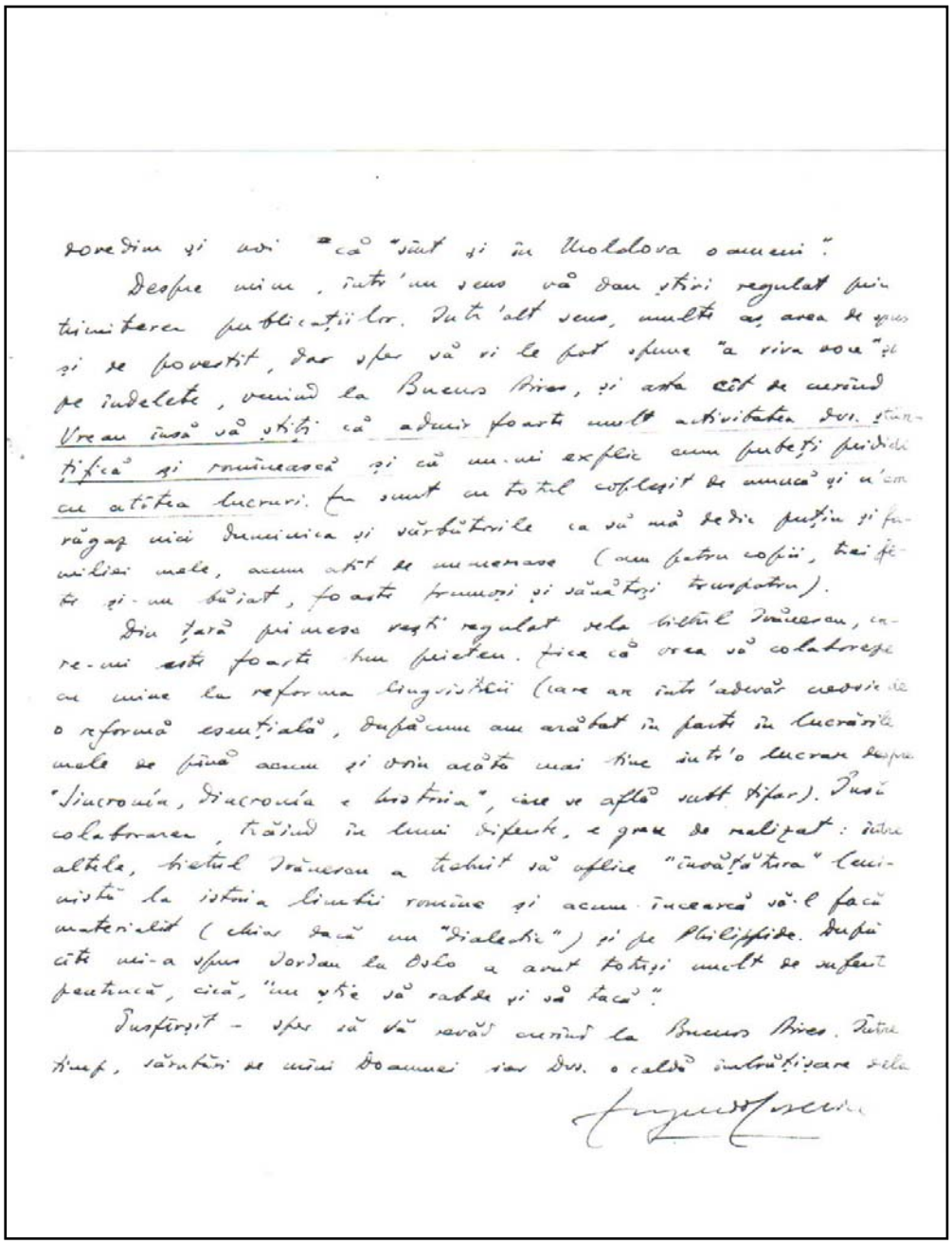

dovedim şi noi că "sînt şi în Moldova oameni".

Despre mine, într'un sens vă dau ştiri regulat prin trimiterea publicaţiilor. Într'alt sens, multe aş avea de spus şi de povestit, dar sper să vi le pot spune "a viva voce" şi pe îndelete, venind la Buenos Aires, şi asta cît de curînd. Vreau însă să ştiţi că admir foarte mult activitatea dvs. ştiinţifică şi românească şi că nu-mi explic cum puteţi prididi cu atîtea lucruri. Eu sunt cu totul copleşit de muncă şi n'am răgaz nici duminica şi sărbătorile ca să mă dedic puţin şi familiei mele, acum atît de numeroase (am patru copii, trei fete şi-un băiat, foarte frumoşi şi sănătoşi truspatru).

Din ţară primesc veşti regulat dela bietul Ivănescu, care-mi este foarte bun prieten. Zice că vrea să colaboreze cu mine la reforma lingvisticii (care are într'adevăr nevoie de o reformă esenţială, după cum am arătat în parte în lucrările mele de pînă acum şi voiu arăta mai bine într'o lucrare despre "Sincronía, diacronía e historia", care se află sub tipar). Însă colaborarea, trăind în lumi diferite, e greu de realizat: între altele, bietul Ivănescu a trebuit să aplice "învăţătura" leninistă la istoria limbii române şi acum încearcă să-l facă materialist (chiar dacă nu "dialectic") şi pe Philippide. După cîte mi-a spus Jordan la Oslo a avut totuşi mult de suferit pentrucă, cică, "nu ştie să rabde şi să tacă".

Însfîrşit – sper să vă revăd curînd la Buenos Aires. Între timp, sărutări de mîini Doamnei iar Dvs. o caldă îmbrăţişare dela

Eugenio Coseriu

Luminița Fassel

-1-

Buenos Aires, 18. 8. 1985.

Dragă Doamnă Luminița,

Rândurile matale din Octombrie trecut au avut darul să mă transporte sufletește aidoma la Iași, după 44 de ani de cumplită absență, pentrucă ai nemerit și o tonalitate stilistică adecvată depresiunii care îmi stăpânește întreaga ființă. Apoi te mai cheamă și Luminița, ca pe copila poetului Radu Gyr.

M'au surprins – se înțelege că foarte plăcut – rândurile prin care îmi comunici că numele meu a fost citat positiv, neîntrerupt, în toată perioada postbelică la Universitatea ieșană. Știam că Ivănuscu s'a comportat cu destulă prudență, mascând bine o indiferență față de existența mea activă peste granițe. Totuși a avut curajul să mă citeze în teza de doctorat. Știu din corespondența pe care o purta cu mine, atunci când trecea granița pela Congrese internaționale, că a suferit multe neplăceri. Îmi închipui că s'au petrecut lucruri pe care matá n'ai avut cum să le sezisezi. A fost o vreme când n'a fost apreciat cum se cuvine, dar el și-a căutat rezistența în conștiința fermă pe care a avut-o despre propria-i valoare. Îți citez o frază a lui

dintr'o scrisoare mai veche : « Rămân cu convingerea că cei care greșesc astăzi față de mine, — oricât de umil și de nebăgat în seamă voiu fi —, își vor da seama mai târziu că au greșit. » Printre cei care, în 1952, au pus umărul ca Ivănescu să fie scos din Universitate a fost chiar și G. Istrate și alții ca Livescu, Davidsohn, Bartfeld, Schechter, Gheorghiev. Prin 1963-64, Istrate a umblat după împăcare. M'ar interesa să știu dacă Ivănescu a suferit cumva și închisoare. La fel și despre Petre Caraman. Știu din ecourile ajunse până la mine, prin mijlocirea unui fost elev al meu (fost profesor la Florența), că unora Iordan era nemulțumit de atitudinea românească a lui Ivănescu, dar se vedea nevoit să-l ocrotească. În 1971 Ivănescu a participat la un Congres în Canada, fiind însoțit de Dan Zamfirescu despre care știu că colabora și la Scânteia. Amândoi mi-au scris lucruri foarte importante. Ivănescu mă asigura că-i pot scrie fără grijă : « Să nu credeți cumva că, scriindu-mi, îmi veți crea în România o situație de suspiciune. Numai să nu criticați regimul ».

Recent m'a informat că pregătește, spre a fi publicată de Academie, o expunere asupra lingvisticii din România și că va include [redacted] un capitol despre activitatea mea (în țară și în Argentina). Să aibă atâta libertate față de vigilența exercitată de Iordan ? Mai ales după ce acesta a înghițit o poznașă gălușcă cu doctoratul honoris causa acordat lui Coșeriu ? În programul meu polemic se află prevăzută și această gălușcă, dar chestia e prea picantă ca să aștept până ce-i va veni rândul să o dau la tipar. De aceea am să anticipez aici câteva detalii care vor lămuri enigmatica comportare a lui Iordan față de Coșeriu.

Lumea din țară dorea să cunoască ceva din antecedentele acestui fenomenal savant care venea din exil, dar cine ar fi îndrăznit să-l derive din exilul anticomunist și în mare parte chiar legionar ? Pe de altă parte Iordan avea o nespusă teamă să nu se ajungă cumva cu antecedentele până la Profesorul Găzdaru. De aceea s'a meșterit un curriculum hibrid și fantezist, ad usum Iordani :

— Coșeriu a fost studentul lui Călinescu la Iași,
— Dar s'a simțit atras spre lingvistică.
— Sub îndrumarea și cu ajutorul lui Iorgu Iordan și Petre Caraman a [redacted] obținut o bursă în Italia.
— În țară n'a publicat lucrări lingvistice.

În schemă, astea au fost punctele formulate de presa reseristă. Alte date fuseseră notate în raportul citit în ședința solemnă dela Universitatea din București. La câteva zile după aceea, intervievat la Cluj, Eugen Coșeriu a dat răspunsuri evasive ca nu cumva, probabil, să atingă susceptibilitatea lui Iordan. Fusese întrebat despre împrejurările care au concurat la formarea lui, despre studiile în Italia și despre mentori spirituali anteriori. Citez din răspunsul înregistrat de revista Steaua

dela Cluj, Nr. 9 (1–15 Sept. 1971), p. 11 : « Împrejurările au fost cele care m'au dus în Italia [...] Mentori direcți, n'am avut în realitate, ci mi-i i-am căutat. Deși mă ocup de o materie specială ca lingvistica, mentorii mei au fost Aristotel și Hegel. »

Timp de vreo 7 luni Jordan s'a culcat pe lauri, mândru că él a fost primul maestru al urașului Coșeriu, până ce, pela Crăciunul din 1971, poșta a adus la București vol. 2 al revistei Romanica unde la pag. 87 se află următoarea notă autobiografică a lui Coșeriu : O redau liber în românește :

> « Mă simt mișcat sufletește de faptul că pot vorbi în La Plata în fața primului meu profesor de Lingvistică. Am văzut aici prima mea lucrare publicată în Montevideo cu o dedicație care spune : „ Primului meu maestru, aceluia care pentru prima dată a deșteptat în mine interesul pentru știința limbajului " care a fost Profesorul Găzdaru. »
>
> « Însă ceeace el nu știe este că a deșteptat acest interes înainte încă de a-mi fi profesor, pentrucă printr'o casualitate ... în orașul unde eu studiam la liceu, el a ținut o conferință în 1937 despre tema, îmi aduc bine aminte, Politețea, decența și limbajul. Iar noi, foarte tineri, am asistat la conferință, o conferință între altele lucruri foarte agreabilă, și atunci mi-am zis : » Chestia pare interesantă ; să vedem dacă ne putem dedica și la asta " ... »

O mărturie asemănătoare a formulat Coșeriu, în 1981, într'o ședință plenară a Congresului Național de Lingvistică din Argentina când, referindu-se la organizatori, i-a considerat condisciploli : « pentrucă în majoritatea lor au fost elevi ai Profesorului Găzdaru care de asemenea a fost și profesorul meu la începutul studiilor mele universitare. » (Vezi Segundo Congreso Nacional de Lingüística, Actas, vol. 1, San Juan 1984, p. 37.). Ultimul să notez că Guvernul Argentinian declarase Congresul "de interes național", invitând totodată ca participant de onoare "pe cel mai important specialist din lume", adică pe Coșeriu.

Revin la Jordan care, pierzându-și cumpătul, a perpetrat o răsbunare nesăbuită contra lui Coșeriu, eliminându-l din lista lingviștilor români cu ocazia elaborării volumului Lingvistica pe seama Academiei în 1975. Chestiunea a ocazionat o polemică cu Al. Rosetti în Studii și Cercetări Lingvistice, XXVI (1975), 617–618, XXVII (1976), 311–312. Pentru acesta era o enigmă pirueta lui Jordan : azi îi acordă doctoratul h. c., iar mâine îl șterge din lista lingviștilor ! Pe acelaș Coșeriu ! Și va rămâne enigmă până în ziua când voi apuca să public anume piese din corespondența mea. Anticipez și de data asta câteva detalii care s'au vânturat despre bursa lui Coșeriu în Italia și despre lipsa de publicații înainte de a pleca la Roma.

1. BURSA scornită de gazetarii reeriști a fost o simplă gogoașă umflată pentru a satisface orgoliul lui Jordan. În cursul polemicii (pag. 311), Jordan înșfacă lacom gogoașa și i-o servește, dichisită fals, lui Rosetti, spunându-i : « Fostul meu elev Coșeriu a plecat ca membru al Școlii române dela Roma în Nov. 1940,

fără să fi realizat până atunci vreo lucrare'. Iordan prezintă lucrurile fals, știind că sunt false. Coșeriu nu avea titlul de membru al Școlii dela Roma pentru că: încă nu era cel puțin licențiat, nu fusese deci recomandat de Facultate și nici acceptat de Director. Eu eram în acea vreme Directorul Școlii Române dela Roma. Iordan cunoștea foarte bine aceste condiții fundcă le experimentase în două rânduri pe pielea sa cum proprie: în 1923, deși poseda chiar titlul academic maxim și fusese recomandat de Facultate ca membru la Școala Română dela Paris, N. Iorga în calitate de Director nu l-a acceptat, iar în 1937 acelaș Iordan, de data asta ca Decan, a fost refuzat de Iorga, cu și mai mult brio, când s'a intentat trimiterea la Paris a lui Ivașcu. Despre aceste tentative ne informează Iordan însuși în cartea lui Valeriu Mangu, De vorbă cu Iorgu Iordan, București, 1982, pp. 357–366. Incorectitudinea lui Iordan apare evidentă din rândurile anterioare. Nu-i superflum să adaog că la pag. 366 tipul [redacted] îmi atribue mie oarecari intrigi contra lui Ivașcu pe lângă Iorga, certificându-le cu formula « Știu sigur că a fost Dimitrie Găzdaru »! Sigur însă este un singur lucru: că nici nu eram în Iași, ci la Roma, când Iordan a plănuit trimiterea lui Ivașcu la Paris, iar despre rest aflu abia acuma din cartea lui V. Mangu!

2. LUCRĂRILE lui Coșeriu, anterioare doctoratului h.c. Pentru nefericirea lui Iordan au existat, nu una ci două, apărute sub numele lui Iordan. Una i-a publicat-o Găzdaru în revista Arhiva (Anul XLVII, 1940, pp. 93–100), cu titlul Material lingvistic basarabean. A doua a apărut, după plecarea mea din țară, cu titlul Limbă și folclor din Basarabia, în Revista Critică a lui G. Pascu (Iași, 14, 1940, pp. 159–173).

Despre burza cu care s'a ajutorat Coșeriu la Roma, obținută de mine în favoarea lui încă înainte de a merge în Italia, ca și despre ajutorarea altor studioși din Italia, mă voi ocupa în lucrarea mea despre Episodul italian al exilului legionar.

Dnule o lipsă îngrijorătoare de știri despre Profesorul Mihăilescu. Aștept oleacă de tihnă ca să-i scrim și să-i trimit ceva texte pentru tipar. Până atunci fii mată îngăduitoare și arată-i aceste rânduri. Vor urma completări.

Dorindu-Vă tot binele, îl rog pe Cel de Sus să Vă aibă în sfânta Lui pază

Post-Scriptum [= Completările anexate]. Dau zor la Păm. Str. 6. Dim. Găzdaru

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 372-379

Nicolae CREŢU

MARIN SORESCU – UN ROMÂN, OLTEAN: DIN BULZEŞTI SPRE LUMEA LARGĂ (*LA LILIECI*)

Totuşi, nu copilăria în sine, nu memoria şi „imaginea" ei, nutrite de nostalgie, ca la Creangă, domină în *La Lilieci*. Nu numai „scena" arată altfel – şi nu e vorba doar de un „climat" *stilistic* oltenesc, nu moldovenesc, Bulzeşti vs. Humuleşti –, ci înainte de toate este o altfel de dispoziţie subiectiv-creatoare, o altă „idee" de punere în pagină, de „organizare" a textului. Memoria adultului-scriitor care îşi propune, peste zeci de ani, să capteze în amplul ciclu amintirea păstrată lumii sale originare nu-i dă acesteia o „ramă" de autoficţiune animată, modelată de un suflu predominant liric, cu sublinierea recurentă, în consecinţă, a eului-instanţă naratorială şi subiectivizantă, situat mereu în prim-plan, cum apărea Nică în *Amintirile*... marelui humuleştean. Sorescu nici nu vrea, nici nu poate – şi o ştie – să-i calce pe urme. Copilul de altădată, micul bulzeştean pe a cărui „mărturie" se clădeşte de fapt totul, e *şi el* acolo, printre cei de vrsta lui, dar şi „pierdut" oarecum, undeva în mulţimea de oameni ai satului; autorul nu-şi privilegiază prin nimic propria imagine de la o altă vârstă – a începuturilor, a „rădăcinilor" olteneşti, ştie să asculte şi să vadă despre *ai săi* – bulzeştenii: familie, ceata de copii, vecini, consăteni. Bulzeştii devin o mare „scenă" prin spaţiul căreia trec chipuri şi nume, cu trena lor de „istorii" şi întâmplări, cu micile lor comedii personale, firi – când sucite, pitoreşti etc., când altele, normale, la măsura omenescului obişnuit, portrete în mişcare, naraţiuni ce au hazul şi chiar spectaculosul lor, o imprevizibilă vervă, dominant dialogică, mai rar şi monologică. „Marin" al Soreştilor apare, încă din primele pagini (*Nea Florea*), numai ochi şi urechi, gata să prindă replici şi gesturi, întâmplări şi păţanii, caractere: chipuri şi măşti, trecute toate prin „sita" memoriei" şi a impresiilor, materia primă de mai târziu, din *La Lilieci*. Nu lipsesc nici amintirile propriilor păţanii şi pozne, însă ele nu acaparează textul, lăsat deschis marii „defilări" de figuri bulzeştene, caleidoscopicei rotiri de „scene" şi „istorii", „discursuri" şi „dueluri" verbale, toate subordonate unei intenţii – *intentio auctoris* – de cuprindere şi „montaj" comediografice *sui generis*. Liantul de ansamblu nu este epic, nici liric. Nu există o fluenţă de ordin narativ, de atribuit unei istorii, unui destin, ale satului: „istoria" acestuia îşi sparge contururile în istoriile oamenilor săi, luaţi fiecare în parte. Războiul, foametea, colectivizarea „comunistă" mai târziu lasă urme ale unei Istorii căreia satul

nu i se poate sustrage „boicotând”-o, dar nici nu-i datorează, ei, o matcă *narativă* ultimă, distinctă de cele individuale, una suprem integratoare. Vocaţia „Bulzeştilor” este cea de „scenă” a unui *théatre-verité*: „gesturi”, mişcare, chipuri şi măşti, dar mai cu seamă *voci* care trimit la „personaje” şi „spectatori” ficţionalizaţi, la un „narator” (în felul său) dramatizat”, în care alternează şi se conjugă „vocile” a două vârste; copilăria de „atunci”, de o parte, de cealaltă – maturitatea autorului de „acum”. Dar miza e pusă mereu pe proteismul imprevizibil, locvace, sucit chiar, de un anume pitoresc paradoxal, al unui sui generis *theatrum mundi*, ţărănesc, oltenesc, bulzeştean. Satul de baştină al poetului se „dilată” în această nesfârşită „procesiune” portretistic-ficţională, de-ţi vine să exclami, uimit de câte „feţe” ale omenescului încap în Bulzeştii copilăriei lui: „Mare-i grădina lui Dumnezeu!” Căci o „grădină” – însă nu un Eden pe pământ, asta nu! – este acolo, în paginile din *La Lilieci*; cimitirul satului e o metafizică, transmundană Vatră, care-i adună pe toţi, chiar *pe toţi*, nu numai morţii cu morţii, dedesubt, în pământul primitor, şi „dincoace”, deasupra, viii cu viile, ci şi, într-o mitică, supremă comunicare, peste Marele Hotar dintre tărâmuri, pe cei vii cu cei morţi, de care timpul îi apropie, iar sociabilitatea lor ritualică, deloc ţeapănă, îi pregăteşte de viitoarea Întâlnire „dincolo”: spaţiu-matcă adâncă, nu doar al Morţii, ci şi al Vieţii, „loc însorit, cu verdeaţă” (vegetalii „Lilieci”, în floare) ce alungă umbra întunecată (chiar dacă nu neapărat draculic-„vampirică”, în descendenţa lui Bram Stoker) a celorlalţi „lilieci”, înaripaţi şi de rău augur, sepulcrali.

„Dimensiunea” emoţională a evocării nu lipseşte, dar ea se lasă percepută cu o voită, deliberată *discreţie*, pe care i-a dictat-o autorului inteligenţa sa artistică, ceva de ordinul unei conştiinţe a necesarei / deliberatei *distanţări intertextuale*: jovialităţii tonice a lui Creangă îi replică în *La Lilieci* o împletire specială de umor, ironie şi autoironie, căreia autopropulsarea, eventuală, în prim-plan („Marin”-*copilul*), ca şi orice formă de răsfăţ de sine al „vocii” din *off*, „naratorial”-evocatoare (cea a autorului), întoarsă spre trecut, amândouă aceste ipotetic posibile înclinări au fost eliminate din start: nu conveneau facturii distincte, personale, a lirismului sorescian (în general, nu numai din acest ciclu ţărănesc) iar luciditatea critică a celui care debutase ca parodist şi rămâne, totodată, şi ca un eseist de neignorat îl prevenea, nu mai puţin, asupra până şi a celor mai firave semne de riscantă alunecare undeva, în umbra marelui humuleştean. Rezultatul conjugării celor două coordonate ale delimitării în raport cu marele reper „Creangă” al *Amintirilor din copilărie*: dominanta „teatrală” a unei memorii afective voit „dispersate”, topite (ceea ce nu înseamnă deloc = „diluată”) în amplul montaj textual de „portrete”, naraţiuni şi „scene din viaţa” satului de baştină al poetului. Oamenii, locurile, întâmplările, limbajul unei atare „comedii” de toate zilele, a satului („Bulzeştii” din *La Lilieci*) ca o *identitate colectivă*, vremurile şi toate câte vin, odată cu ele, asupra lor, a tuturor, tineri şi bătrâni, mari şi mici, sunt captate într-o astfel de *imagine-însumare*, panoramică. Poartă de intrare în „lumea” Bulzeştilor, prezenţa lui „Marin” în câteva – doar câteva – texte de, realmente, autoficţiune e menită

mai curând să ne indice virajul scurt spre o cu totul altă estetică *implicită*, a lui Sorescu (vs. Creangă), una a „albumului"-montaj de *texte-spectacol*, nu „monografie a satului" bla-bla-bla (nefericit clişeu de manual şcolar), nici „cronică" (istoria văzută în orizontul mental comunitar, încă mai precizat: şi socialul şi politicul absorbite în procesul devenirii „lumii" ţărăneşti), ci, mai presus de orice, intrare succesivă „în scenă" a bulzeştenilor: „toţi", inclusiv copiii, printre aceştia din urmă, dar fără „privilegii" care să-l avantajeze în vreun fel, fără să-l facă nici „central", nici „voce" subiectivă, lirică, focalizantă (deşi sugerând, dar cât se poate de estompat, până la inobservabil, o asemenea „funcţie"), desigur, şi „Marin". Şi către cine puteau să i se deschidă lui ochii în lume dacă nu către, mai întâi, cei mai apropiaţi, *ai săi*, părinţi, fraţi şi surori, apoi rude şi vecini, altfel spus, ca şi la Creangă ori Goga, începând cu orizontul imediat, cel al casei şi al familiei, urmând a se deschide treptat, în cercuri concentrice lărgite, spre „ceilalţi", spre „alţii", până la o măsură a cuprinderii „satului" *ca întreg*?

Aşadar, nu doar universul ţărănesc văzut aproape scenic, în mişcare şi verva lui de spaţiu şi timp de Început, dar şi lumina în care îi apare „lumea" lui originară unor ochi neblazaţi, de copil, auzului şi memoriei sale, în prospeţimea percepţiei de „atunci" şi culoarea afectivă, discretă, a întoarcerii, de „acum", spre acel timp, nesentimentalizată, nemitizantă, *gest* interior, neclamat, ne-„teatral", al unei datorii *de suflet*, a autorului, către acel „loc" din care a pornit drumul lui în lume.

Şi nu i-a putut da alt chip, altă *imagine*, mai cuprinzătoare şi mai fidele lor, oamenilor „satului" *său*, decât aceea de „măşti", siluete în mişcare şi „glasuri" reunite ca pe „scena" unui *teatru imaginar*, interior: textul – corpus aglutinant (secvenţe portretistice, narative, comediografice, dialogic, monologic) al amplului ciclu *La Lilieci*.

Tata este un prim astfel de portret „rotunjit", făcut coerent (şi memorabil) pe o singură dominantă, chiar devenită emblematică prin moartea care desparte. Luat *între* coarne de Rujan, boul care „se învăţase să împungă", copilul („Aveam vreo trei ani") aflat în primejdie fusese apărat de „omul acela înalt cu mustaţă", pornit să „pedepsească straşnic vita", altfel un „visător", bărbat blând, mort „la scurt timp" după acea întâmplare. În izolarea lui expresivă, faptul capătă parcă un tâlc „testamentar", cvasisimbolic, el desluşeşte în imaginea tatălui o prezenţă protectoare, întărită, şi nu slăbită de timp, o iubire austeră, bărbătească, nediluată verbal nici de „protagonist", nici, mai târziu, în liniile sobre, de portret-„epitaf", dedicat amintirii lui de către scriitorul care a devenit copilul de odinioară. Mama, în schimb, e o prezenţă deliberat „dispersată" în secvenţe din numeroase texte ale ciclului. Îi auzim „glasul" peste larma şi neastâmpărul copiilor prinşi în jocurile şi joaca lor (*Bâr, bâr!*), autoritară şi îngrijorată când boala şi suferinţa îi lovesc (*Micul lord, Lupta cu gărgăunii*), sfătuindu-i, plină de grijă când îi trimite la „arătură" (*Momâile*), ori să păzească oile, vitele. Rămâne mereu ea însăşi, uşor de recunoscut (atitudini, „gesturi", fel de a vorbi), fire puternică, voluntară, i se simte autoritatea, şi nu e vorba

doar de copiii ei, cărora trebuie să le fie şi tată şi mamă. Ea este liantul familiei, împrejurări şi situaţii simple, deloc spectaculoase, de viaţă rurală obişnuită, cotidiană, par să degaje un soi de „pedagogie" a ei, dar firească, neostentativă, nepredicantă, mai degrabă una conţinută, implicită, în reacţiile şi „replicile" sale. Un bun simţ natural, de care îi este impregnat reflex comportamentul de fiecare clipă, o demnitate ţărănească simplă, niciodată crispată: calităţi ale unei „prezenţe" care nu este nici idealizată, transformată într-un artificial, neverosimil cumul de virtuţi, căci nu-i lipsesc nici hazul, umorul şi vorba, la nevoie, ascuţită, înţepătoare, curiozitatea de oameni şi întâmplări, de ce se mai aude, se vorbeşte, în „cronica" nescrisă a satului şi a vecinătăţilor lui. Viaţa de văduvă cu o casă de copii nu i-a asprit şi uscat sufletul. Celor mici (dar şi nouă, cititorilor) ea le apare ca de o energie nesecată, tonic iradiantă, şi poate tocmai asta e cea mai de preţ „lecţie" de viaţă, de omenesc, primită de la ea, zi de zi.

Între întâmplările satului rămase în memoria colectivă sunt şi „evenimente" ieşite din măsura obişnuitului şi din tipare previzibile. Ele stau în miezul însuşi al unor texte predominant narative. Se istoriseşte, trecând „din gură-n gură", ceea ce izbeşte prin ceva anume mentalitatea comună, modelată de o viaţă destul de cenuşie, sărăcăcioasă, previzibilă, fără reliefări spectaculoase. Moara din sat, cu adunătura ei de oameni veniţi şi de altunde să macine, e „furnicarul acela industrial", totul e privit cu ochii, atenţi la detalii („femeile cu basmalele albe, cu părul văruit ieşit de sub batice", mişcarea lopeţilor „în lada unde curgea cald, mălaiul", chipul unei femei urâte, cu „un neg pe nas"), de copil, locul şi ziua aceea devin coordonatele unui „reportaj" dramatic „senzaţional" (morăriţa moare „trasă pe roată", din pricina baticului înfăşurat, accident tragic, „pe fusul motorului"), efectul de literaritate venind din conjugarea viziunii / reacţiei unui „reporter" *sui generis*, copil, cu accente stilistice ale prelucrării întâmplării din perspectiva şi în limbajul recognoscibil al „gurii satului" (*Fusul*). Sorescu va fi învăţat ceva de la Arghezi-„naratorul" stilizant (pe „tipare" apropiate de poveste, de legendă, de baladă) din unele *Flori de mucigai*, „epice". Revărsări de ape, inundaţii (*Frăţila*) părând să anunţe „sfârşitul lumii", prevestit de un „vis rău azi-noapte" al unei femei din sat, ori apariţia pe care şi-o face o „fanfară" (formată din moldoveni aduşi de marea secetă şi foamete de după război) ce cântă, pentru câte „un ciur de mălai", dintr-un repertoriu bogat, nemaiauzit („arii din opere, canzonete"), pe la porţi, eclipsându-l cu totul pe „clarinetistul" care, cu goarna lui adusă din armată, le cânta morţilor „deşteptarea" şi smulgea, câte unora din „auditoriu" o admiraţie şi încântare asociate, în mintea lor, cu versiunea ideală a înmormântării pe care şi-ar dori-o, expresie naivă, dar sinceră, a plăcerii de a asculta muzica aceea deosebită (*Fanfara*). Vremuri grele, experienţe dure capătă, sub o astfel de iluminare neaşteptată, surprinzătoare, un relief când pitoresc, chiar uşor grotesc poate, când într-o tonalitate de scrâşnit „haz de necaz", unul oricum marcat de un puternic efect de insolitare alteori.

„Legea" neîncălcată a expresivităţii soresciene în *La Lilieci* pare să fie evitarea cu consecvenţă a căderii în previzibil, în banalitatea şi

platitudinea „cenuşiului": şi totuşi aceasta nu duce la o impresie de încărcare excesivă, de pitoresc „fabricat" şi, în ultimă instanţă, chiar de-a dreptul falsificator. Deşi nedispreţuind un anume pitoresc (mizează, între altele şi pe el), autorul ştie să-i câştige acestuia un firesc şi-o credibilitate care vin, esenţialmente, din temperamentul şi mentalitatea, „stilul" histrionic de sorginte populară, folclorică, toate – inconfundabil olteneşti, care îl leagă pe el însuşi de „bulzeştenii" *săi*.

Sunt, desigur, şi altfel de întâmplări, grave, cărora nici un fel de zâmbet nu le mai poate îndulci amarul, în „lumea" aceasta a satului sorescian. E război, de pe front cade nu o dată, peste cei de acasă, vestea neagră a morţii câte cuiva. „Gogu lui Duluman" moare în Tatra, iubea simplu viaţa („Toate-mi sunt dragi, uite până şi tigaia asta", suna „declaraţia sa de dragoste" făcută lumii rămase în urma lui – *A bătut clopotul*), oamenii se înrăiesc, ajung unii să tâlhărească, dezbrăcându-i, până şi pe morţii din morminte (*Şuba*), mor cu zile copii în care „s-a încuibat moartea, n-ai ce-i mai face!", dacă, semn „neîndoielnic", la unii „nu vrea gălbenuşul să se spargă deloc" (*În căutarea junghiului*). Destule indicii de primitivism, înapoiere, superstiţii, sărăcie şi abrutizare: boli ale mizeriei (pelagra din *Leliţa*), acoperişuri sparte, cenuşă şi străchini prin poduri (*Cenuşă, Casa leliţei*), jafuri condamnate de etosul ţărănesc, tradiţional, de care hoţilor puţin le pasă (*Ciobanul care şi-a pierdut oile, Ciudin, Şuba*), chiar dacă tot „gura satului" ştie să-şi râdă de prostia câte unei „victime" ca văduva credulă din *Corlata*. Ceea ce nu înseamnă că în *La Lilieci* imaginea comunităţii rurale ar fi una „neagră", eventual chiar configurată astfel încât, ca în *Desculţ* al lui Zaharia Stancu, „tabloul" rezultat să ilustreze *topos*-ul proletcultist şi schematic-„pamfletar", înfloritor în rama „realismului socialist", al „vieţii grele a ţăranului" în trecutul pre-comunist: Sorescu nu scrie în „negru" ca Stancu, nici în tentă idilic-„neosemănătoristă" (altfel zis: în „alb"), şi nici în media unor „griuri" atent dozate. „Mărturia" lui onest evocatoare nu e grevată de ideologii, fie ele politice, fie literare. *La Lilieci* e, în fond, expresia unei iubiri lucide pentru vatra ţărănească a modelării (aspre? echilibrate afectiv de umor?) fiinţei sale, fără concesii făcute vreunui „-ism" dintre multele care au bântuit în acest „perimetru" tematic, peren în literatura noastră, întoarcerea către amintirea spaţiului şi a timpului lui, originare, angajându-l pe autor într-un „război" simultan pe fronturile *rezistenţelor* faţă de multiple „-isme", diversificat falsificatoare, ideologizant deformante când într-o direcţie, când în alta. Respingându-le clişeele, simetric polarizate, „bulzeşteanul" de altădată a ales nu eteroclita lor înlănţuire, ori juxtapunere, ci depăşirea tuturora printr-o inedită sinteză de lirism, ironie, pitoresc şi umor, reuşită unică, irepetabilă.

Nu poate fi ignorată, în procesul unei atare „fuziuni" complexe şi în rezultatul dat de acesta, nici *lumina* specială a unei anumite „filosofii populare", înţelepciune neabstractizantă, a unei *măsuri* cu care „rostul" omului în lume e văzut fără trufie, cu o *înţelegere a limitelor* totuşi împăcată, chiar surâzătoare, ca în „discursul" Moşului Pătru – filosoful ţăran

care explică „intuitiv” uitarea „curgerii” eterne, ireversibile, prin timp către moarte („Bine că nu ne dăm noi seama, că ne luăm cu altele” (*La Cornul Caprii*). Vederea munţilor „pe la geana orizontului”, privelişte rară, de o puritate şi măreţie de început de lume, trezeşte nălucirea şi dorul de celălalt spaţiu majestuos, al întinderii mării (*Când se văd munţii*), bucuria copilărească a mersului pe spiţele roţii de car se întâlneşte firesc, fără scâncet, cu felul acela ţărănesc, de a „discuta despre moarte simplu, / Ca despre croială” (*Pe spiţe*). În timp ce alţii caută „comori”, maistrul tâmplar creează, artist neştiut decât lui, îşi taie portret sculptat în lemn (*Pricopseala*), „ciudăţenie” benefică în fond, întrevedere poate a altui soi de valori, oricum certă ieşire din tiparele în care vieţuiesc „ceilalţi”. Căci, judecată chiar din perspectiva gândirii comune şi „cuminţi”, aceasta e o altfel de excentricitate decât acele forme ale ei pe care memoria şi morala „satului” le ţintuieşte ca într-un „insectar” al bizareriilor şi curiozităţilor de tot felul (*Necazul, Spânzuratul, Minunea, Nebunul, Hau-hau!*, *Dumneata*, *Baba*). O maniacă a curăţeniei (*Baba*), *Spânzuratul* „cu repetiţie”, aşadar „longeviv”, căutătorul tenace al nasturelui pierdut (*Necazul*), *Nebunul* ucigaş, pedepsitorul moral, darnicul „donator” al unei oi oferite lupilor (*Hau-hau!*), istorisitorul unor poveşti cu strigoi, el însuşi „moroi” (*Dumneata*), halucinatul „partener de dialog” al lui Dumnezeu însuşi, arătat lui (*Minunea*), pot sta alături nu doar într-o galerie de „portrete” narative / „narate” de „suciţi” şi de „ciudaţi”, ci şi într-o lume văzută sub semnul unui umor de moralist popular, al uimirii – totuşi zâmbitoare! – pe tema „Mare-i grădina lui Dumnezeu!, ce pe o linie ce vine dinspre folclorul snoavelor hiperbolice, trece prin Creangă, Caragiale, mai târziu Urmuz, Arghezi, Ciprian şi ajunge până la Velea, D. R. Popescu şi atâţia alţii încă. Se poate vorbi de o „democraţie” şi o toleranţă *sui generis* amândouă, ca „însumare”, nerigidă şi impregnată de umor a ipostazelor omenescului, într-o paletă „portretistică” larg deschisă, peste care stăpâneşte duhul unei înţelegeri nu doar nemărginite, ci şi absolut necrâncenă. Pe un astfel de fond moral, chiar şi ceea ce e repugnant şi, neîndoielnic, de condamnat poate fi contemplat cu o relativă detaşare (de pildă, cuplul de „milogi”-bufoni *Zarbă şi Ribla*), spiritul *macho* al tradiţionalei ierarhii conjugale, în favoarea bărbatului, poate „suna”, la lectură, a „discurs” prea răspicat pentru a nu sugera o subminare ironică, prin exces de „autoritarism” (*Rânduieli*), „inventarele” şi „recapitulările” de nume şi porecle (*Duminica oamenii n-au porecle*, *De la vale la deal*), forme de originale „*mas media*” ale satului (ca *La strigat*), „ritualuri” culinare (*Prănzul, Masa*) şi „kermese” olteneşti se pătrund de valori şi tâlcuri ale unei civilizaţii şi culturi populare, tradiţionale, captate într-o imagine deloc idilică, ori „retuşată”, şi totuşi înnobilate de Sorescu, de arta şi umorul său liric, „bine temperate”.

Arta autorului în aceste „texte”, inclasabile după „tiparele” obişnuite ale genurilor, nici „poezii”, nici „naraţiuni, evident nici aparţinând „dramaturgiei, şi nici măcar un soi aparte de „poeme în proză”, combină de fapt, cu o mare supleţe şi mobilitate, procedee şi „formule” venind dinspre

toate „genurile”, în jurul unui „principiu” (şi *pre-text*?) poietic al „amintirii” şi rememorării care nu conduce totuşi la ceva situat „în trena” *Amintirilor din copilărie* ale marelui humuleştean. Amplă „paradă” de portrete fixate în „ramă” de poveste ce „rezumă” şi reliefează un caracter, o prezenţă umană distinctă, pe câte unul dintre „actorii” de pe „scena” unui „teatru” al satului, *La Lilieci*, titlu care e şi numele cimitirului în care ajung, mai devreme sau mai târziu, toţi „bulzeştenii”, pare a face din Marin Sorescu un „discipol” cult, stilizant şi „târziu” al maramureşanului Picu Pătruţ, meşterul zugrav şi versuitor naiv al crucilor de „cimitir vesel” din Săpânţa, „model” poate mai apropiat spiritului său decât al lui Edgar Lee Masters.

Se lasă „citită”, descifrată, în filigranul compoziţiei de ansamblu a ciclului, viziunea, din adânc modelatoare de duh structural şi structurant a unei „sociabilităţi” peste moarte, peste marele ei Hotar. Nu e o întâmplare că deschiderea se face cu *Nea Florea* şi „discursul” lui care trece de la plănuitele opinci, din spinarea lui „Guţu-guţu”, la amintiri din război şi sfârşeşte în vorbe (surâzătoare!) despre moarte, cum, iarăşi, nu e vreun „capriciu” sau *trouvaille*, compoziţionale, finalul pe vecinătatea vieţii şi a celor vii cu morţii lor, ţuica, „aburul ciorbei”, „varza cu carne”, aşa de gustoasă acolo, în cimitir, vinul, la masa întinsă în umbra bisericii, jocul copiilor „împieliţaţi”, de-a ce altceva decât „de-a ascunzişul printre morminte”, în mirosul „amintirilor” de rai al „liliecilor înfloriţi”, imaginea ultimă, emblematic condensatoare a spiritului propriu unei tradiţii vii, ce leagă timpurile, vârstele, generaţiile, undeva, la o „treaptă” mai înaltă sau mai adâncă, ce scapă delimitării prea nete dintre ceea ce şi cei ce „au fost” de o parte, şi ceea ce şi cei ce „sunt” încă, pe de alta, altfel spus, hotărnicirii dintre Viaţă şi Moarte.

„Plonjarea” în amintire, în trecut, descoperă „acolo” o prospeţime aurorală a cărei simplă, nudă consemnare de senzaţii, de mişcare configurează o stare de *bien-être*, de vitalitate cvasi-„adamică”. Aplecat „pe brânci la buza buduroiului”, sprijinit de „marginile de lemn putred”, copilul însetat soarbe „apa rece, venită pe sub pământ cu crenguţe de brad de la munte”, după ce a alungat broaştele, întâlneşte privirea lor speriată: „Mi se bulbucau ochii. / O clipă ochii bulbucaţi ni se întâlneau” (*Buduroi*). Miracolul simplităţii unui *a fi* plenar, de Început. Care comunică, enigmatic, cu pacea şi mireasma edenică de *La Lilieci*, din final. Între ele, atâtea „portrete”-naraţiuni, de neuitat, ca, de pildă, în *Copăceanca*, în *Minunea*, în *Dezmoştenit*, mici „comedii” în care dialogul, mişcarea, gesturile, mimica animă totul într-un montaj de un firesc, de o organicitate, depline, realizate cu o economie de mijloace exemplară: de pildă, „ordine” date de faţă cu musafira, dovleacul tronând în decor înainte de a se sfărâma catastrofic, „conversaţia” (*Copăceanca*), repetatele iscodiri-ispitiri cărora le este supus „vizionarul” Lungu, cel căruia i s-a arătat Dumnezeu, pe tema dialogurilor, mizanscena „discursului” ionescian (*Minunea*), progresivitatea efectelor comice, stilistica „stângăciilor” deliberate („a verifica”, a „tachina”, a „comunica impresii” etc.) în jocul celor două timpuri (rememorat vs. al rememorării *ca act*). Tot atâtea calităţi ale artei din *La Lilieci*.

„Drumul” lui Marin Sorescu spre lumea largă, început la Bulzeşti, nu s-a oprit la *Craiova văzută din car*, text antologic cert, nici la Iaşi ori Bucureşti, a făcut din el un scriitor de circulaţie şi talie mondială, care a ştiut să se întoarcă la *ai săi*, nu „cu mâinile goale” însă, ci cu acest „monument”, făcut din cuvinte, amintire, emoţie, fior al timpului: *La Lilieci*.

Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 380-406

Horst FASSEL

ENT-FREMDUNGEN. RUMÄNIENBILDER IN DEN BEIDEN DEUTSCHEN LITERATUREN NACH 1949

I. Vorüberlegungen

„Im Elend lebende Straßenkinder, Frauenhandel, Prostitution und im westlichen Ausland tätige kriminelle Banden prägen bei vielen Deutschen das Rumänien-Bild. Das Auswärtige Amt allerdings erklärt: „Wir sehen keinen Anlass, von Reisen nach Rumänien abzuraten". Gewarnt wird vor Taschendieben und Trickbetrügern, die sich z. B. als Polizisten ausgeben und Devisen kontrollieren wollen". Das schrieb Werner Skrentny, der für Rumänien-Reisen wirbt[1].

Damit werden wir uns ebenso wenig beschäftigen wie mit den Befürchtungen von Kathrin Kissau, die sich auf eine breite Materialbasis und eigene Umfragen stützt und die anschließend darüber berichten wird[2]. Es stimmt tatsächlich, dass man in jüngster Zeit mit Rumänien fast ausschließlich negative Konnotate verbindet. Die historischen Hintergründe dafür und den Beitrag der Schriftsteller dazu, diese Urteile und Vorurteile zu bestärken oder zu widerlegen, sollte man überdenken.

Auch in der Literatur sind die Rumänen und das heutige Staatsgebiet von Rumänien seit dem Mittelalter präsent, und es spielt keine Rolle, ob dies wie im Nibelungenlied zu Beginn des 13. Jahrhunderts nur innerhalb einer Episodenreihe geschieht, die den Glanz des Hunnenherrschers Etzel-Attila anzeigt, zu dessen Hofstaat auf der walachische Fürst Ramunc gehörte. Weil die literarische Tradition sich mit den Rumänen schon sehr früh und bis heute beschäftigt, ist ein Eingehen auf die Gesamtentwicklung der Gruppen- und Einzelimages hier und heute nicht möglich. Wir werden uns auf die letzten 60 Jahre beschränken und typologisch-selektiv vorgehen.

Bevor dies geschieht, möchten wir auf einzelne Routinegepflogenheiten der wissenschaftlichen Erforschung der Eigen- und Fremdbilder eingehen, weil deren Kenntnis das Verständnis für bislang gegebene Defizite im Falle von Vielvölkergebieten, ebenso die

---

[1] Vgl. www.schwarzaufweiss.de/rumaenien/kurzportrait1.htm.

[2] Vgl. Kathrin Kissau: Ceauşescu, Dracula und Waisenhäuser? Münster (Magisterarbeit) 2004.

Schwierigkeiten bei der Beschreibung und kritischen Beurteilung von Auto- und Heteroimages erklären können.

1. Meist wird der Dialogcharakter zwischen Eigen- und Fremdbildern betont.

Das führt dazu, dass die Untersuchungen den Stellenwert eines einzigen Fremdbildes exklusiv behandeln. In zahlreichen Literaturgattungen ist jedoch das Interesse der Darstellung nicht auf eine einzige Gruppe, auf ein einziges Fremdbild fokussiert. Eine Reisebeschreibung, die in Mehrvölkergebiete führt, kann nicht eine einzige Gruppe beachten oder wenn sie es tut, ist diese Abstinenz symptomatisch und muss hinterfragt werden. Ähnlich ist es bei Romanen, wo in der Regel nicht ein einziges ethnisches oder Gruppenimage beachtet werden kann. Die bipolare Relation, die exklusive Beschränkung auf deutsche bzw. rumänische Bildbezüge würde in dem Vielvölkerraum Rumänien / Südosteuropa unzulänglich sein.

2. Die Betrachtungen beschränken sich häufig ausschließlich auf die ethnischen

Bildkomponenten und stehen damit in der Folge der völkerkundlichen Untersuchungen des 19. Jahrhunderts. Gerade die räumlichen, zeitlichen, die gesellschaftlichen Komponenten sind jedoch unverzichtbar, um zu erläutern, weshalb Komponenten der Imagotypen, die substituierbar sind und bei unterschiedlichen ethnischen Gruppen eingesetzt werden, sich durchsetzen. Vielleicht wirft niemand den Schweizern Unordentlichkeit und Unsauberkeit vor, aber sehr vielen Fremdbildern von äußerst unterschiedlichen Gruppen werden solche Konnotate einverleibt. Außer den traditionellen völkerkundlichen Elementen der nationalen Eigen- und Fremdbilder ist die Beachtung des Naturraums, der gesellschaftlichen und politischen Traditionen, die Beziehungen der einzelnen sozialen und ethnischen Gruppen zueinander von Bedeutung, wenn man ein Fremdbild untersucht, zu dessen Konstituenten nicht ausschließlich ethnographische oder ethnologische Komponenten gehören.

In diesem Zusammenhang sollte man auch darauf hinweisen, dass es explizite und implizite Fremdbilder gibt. Wenn man Persönlichkeiten aus eine Raum oder eine Gruppe darstellt, muss man nicht explizit auf deren ethnische Herkunft hinweisen, sie gelten als exemplarische Vertreter der jeweiligen nationalen Gemeinschaft. Dasselbe gilt für den Naturraum, dessen Gestaltung zweifelsohne ein Verdienst der jeweiligen Gruppe / Gruppen ist. Auch die Darstellung von Kunst und Kultur kann ohne explizite Hinweise auf deren Zugehörigkeit zu ethnischen oder sozialen Gruppen erfolgen. Diese Indizien erweitern das Forschungsfeld der Eigen- und Fremdbilder beträchtlich und können in Vielvölkergebieten zu einem Prioritätsdisput führen: war Liszt eine Deutscher in Ungarn oder ein Ungar?

Haben ausschließlich die Banater Deutschen die Vielvölkerregion Banat modernisiert? Sind die siebenbürgischen Kirchenburgen rumänische Kulturgüter? Die Präzisierungsbemühungen sind fast unabsehbar, könnten aber, wenn man die Beziehungsvielfalt berücksichtigt, von den sonst unvermeidlichen Emotionen befreit werden.

3. Die Wirkungsmechanismen der Fremdbilder sind bisher selten untersucht worden,

weder die Kurz- oder Langzeitwirkung noch deren Tiefenwirkung. Es gibt Ausnahmefälle. So hat Heitmann in seiner vorzüglichen Untersuchung des ethnischen Bildes der Rumänen von 1775 bis 1918 angenommen, dass die Langzeitwirkung und die Intensität der Einwirkung eines Fremdbildes durch Buchveröffentlichungen garantiert werden, während im Gegensatz dazu die kurzlebigen Periodika einen geringeren Anteil an Dauer und Breiten / Tiefenwirkung der Fremdbilder aufweisen und hat deshalb sein Untersuchungsrepertoire ausschließlich auf Buchpublikationen begrenzt.

Allerdings ist es möglich, was nur anhand von Einzelfällen überprüft werden kann, dass Veröffentlichungen in Periodika sehr wohl eine Langzeitwirkung aufweisen, die durch Übernahme in unterschiedlichen späteren Publikationen erwiesen und untersucht werden müsste, was bei einer Überblicksdarstellung wie bei Heitmann kaum möglich erscheint[3].

Auch sollte man eruieren, ob die Wirkung nicht durch folgende Faktoren bedingt wird:

- Bekanntheitsgrad der Veröffentlichung / des Autors (der Autorin).
- Dimensionen des allgemeinen Interesses an den Ereignissen, die dargestellt werden. Es ist zweifelsohne nicht das gleiche, ob Fremdbilder im Rahmen der Ereignisse der Französischen Revolution, des Zweiten Weltkriegs oder eines regionalen Konflikts sich als immanente Elemente der jeweils unterschiedlich bedeutsamen Vorgänge darbieten.
- Meist wird nicht unterschieden, welchen Stellenwert das einzelne und / oder die mehrfachen Fremdbilder in einem Werk besitzen. Selbst wenn die verwendeten Sprachklischees gleich sind, prägen sie sich mehr ein, wenn es um Hauptanliegen oder um Randerscheinungen im jeweiligen Werk / Gesamtwerk handelt. Beispielsweise haben sich im Laufe der Jahrhunderte ungemein viele deutsche Schriftsteller mit Ungarn beschäftigt, darunter auch Klassiker. Aber bei Goethe finden wir ausschließlich in „Dichtung und Wahrheit“ die Präsentierung des Pracht liebenden Paul Eszterházy anlässlich der Frankfurter Kaiserkrönung 1764, bei Schiller wird Siebenbürgen und werden ungarische Verhältnisse bloß in seiner Geschichte des Dreißigjährigen Krieges behandelt, wo die Ereignisse Teil der Vorfälle sind, die aber andernorts kulminierten.

[3] Vgl. Heitmann, Klaus: Das Rumänienbild im deutschen Sprachraum. Köln 1985.

I. Rumänien-Bilder in den beiden deutschen Literaturen nach 1949

Sie haben schon festgestellt, dass ich die Absicht habe, das zu wiederholen, was ich in der Anthologie und der Ausstellung „Ungarn-Bilder in der deutschen Literatur“ seit 1999 mehrfach versucht habe, nämlich darauf hinzuweisen, dass am Fallbeispiel Rumänien auch die Bilder der einzelnen ethnischen Gruppen, das Neben-, und Miteinander gehören, so dass der Stellenwert von Einzelaussagen stets vor dem Hintergrund des Ganzen zu überprüfen ist.

Es bringt nichts, eine literarische Kontinuität zu hinterfragen, die es – allerdings nicht ausschließlich in der deutschen Literatur – gibt : die Darstellung von Rumänen oder von Einwohnern Rumäniens im Kontext der Reihe von Außenseitern, Hochstaplern, Unangepassten. Sie haben mit Aglaja Veteranyi ein spätes Beispiel für diese Unangepassten, aber für die Traditionslinie der Hochstapler aus rumänischen Landen gibt es nicht erst seit den „Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull” (1955) bei Thomas Mann, dessen literarisches Modell Georges Manolescos Buch „Der König der Diebe” war,[4] sondern auch ein Antoine Bibesco hat mit seiner Komödie „Laquelle”, 1930 als „Welche war’s?[5] in deutscher Sprache lesbar, den Hochstapler Miralescou dargestellt. Viel früher gab es Alfred Döblins Herrn Fortunesku, der in „D-Zug Bukarest-Dresden”[6] Mutter und Tochter ausraubt und verführt und Walter Serners „Der Pfiff um die Ecke”[7]. Diese Tradition hängt möglicherweise damit zusammen, dass die deutsche Avantgarde Modelle der rumänischen Avantgardekünstler Tristan Tzara und Marcel Jancos übernahm und für ihre Zwecke, für das „Epâtez-le bourgeoise”, einsetzte. Außenseiter, Hochstapler waren in den zwanziger und dreißiger Jahren nicht in erster Linie negativ konnotiert, da man damals das Bürgerliche, das Konventionelle angriff und Ausnahmeerscheinungen freudig begrüßte[8].

Nach 1945 war es anders. Es gab – weil der Weltkrieg die gegenseitige Bekanntschaft förderte, eine Reihe von literarischen Werken, die sich mit Rumänien beschäftigten, und allerdings, bedingt durch die geringe Resonanz nicht engagierter Literatur, kaum in der Erinnerung der deutschen Nachkriegsleser erhalten blieb. Dies gilt für Max Krells Novelle „Die Tanzmarie”[9] als auch für ähnliche Milieustudien, die den agrarischen Charakter Rumäniens betonten und die sozialen Spannungen zwischen

---

[4] Vgl. Manolesco, Georges – Der Mann mit dem blauen Gehrock. Memoiren eines Hochstaplers. Frankfurt: Fischer 1987.

[5] Welche war's? Lustspiel in 3 Aufzügen. Berlin-Wilmersdorf : F. Bloch 1930.

[6] Döblin, Alfred: Die Lobensteiner reiten nach Böhmen. Berlin 1912.

[7] Berlin 1925.

[8] Vgl. Näheres bei Fassel, Horst: Südosteuropa und der Orient-Topos in der deutschen Literatur im 19. und 20. Jahrhundert. In: Revue des études sud-est européennes, 17 (1979), H. 2, S. 345-358.

[9] Baden Baden: P. Keppler 1949.

feudalen Strukturen und Modernisierungsbestrebungen ansetzten. Krell oder auch Felix Hartlaub, der 1942 seine Rumänien-Eindrücke aufzeichnete, gehen davon aus, dass es sich bei den Rumänen „um ein wirklich urwüchsiges Volk" handele[10]. Beide erlebten während des Krieges Ploieşti. Wir werden nicht auf Gelegenheitshinweise eingehen, selbst wenn man in einem Fall vermuten kann, dass sie das Produkt einer Zufallsbegegnung mit der in Rumänien in den siebziger Jahren oft verfochtenen These von der dakischen Abstammung der Rumänen sind wie bei Joachim Fernaus seichtem Unterhaltungsroman „Die treue Dakerin"[11]. Wir werden auf einzelne Typen der Rumänien-Bilder in der bundesdeutschen und in der DDR-Literatur eingehen.

A. Rumänische Erlebnisse der Kriegsgeneration

1. In der Bundesrepublik Deutschland

Schon der württembergische Pastor Albrecht Goes, hat im Krieg Rumänien erlebt, aber dem Erzähler schien eine Begegnung in Nordungarn mit zwei jüdischen Ärzten in der erschütternde Novelle „Begegnung in Ungarn" (1955) wichtiger. Er dichtete aber auch einen: „Gruß dir, Rumänien" wieder, in dem die Verse stehen:

„O Morgenlicht am Predeal zu der Karpaten Fuß, / O Schlaflied aus der Walachei und weißer Sterne Gruß! / Von allem Land auf weiter Fahrt, das irgend mir geschah, / Kein zweites war mir lebenssüß wie du, Romania!"[12]

Wir haben diese Verse zitiert, weil ihre Einstellung mit den meisten anderen Werken kontrastiert. Auch mit jenen der beiden sehr bekannten Kölner, Heinrich Böll, dem Nobelpreisträger, und Heinz Konsalik, dem deutschen Autor mit den höchsten Buchauflagen.

Bölls schriftstellerische Anfänge gehen auf Kriegserlebnisse zurück, die bevorzugt in Kurzerzählungen gestaltet werden. In wenigen dieser Short storys wird Rumänien erwähnt, meist ist es eine Jassyer Jüdin, die ihn „wach geküsst" hat. In den Kriegserzählungen ist das übermäßige Trinken ein zentrales Motiv, um das schreckliche Geschehen zeitweilig zu vergessen. In Ungarn und der Slowakei, die der Landser auf dem Rückzug kennen lernte, kommt jeweils das Erlebnis einer Schenke hinzu, die sich inmitten einer Idylle aus Bäumen und stillen Alleen befindet. Das Rumänienerlebnis hat der Schriftsteller in seiner ersten groß angelegten Erzählung „Die Verwundung" gestaltet, die allerdings erst posthum erschien. Es ist eine der frühesten Erzählungen von Böll, und sie ist noch weit entfernt von der

[10] Vgl. Hartlaub, Felix: Das Gesamtwerk, Dichtungen, Tagebücher. Hrsg. von Geno Hartlaub. (Frankfurt a. M.): S. Fischer 1955, S. 129.

[11] München / Berlin: Herwig 1974 (Taschenbuchausgaben: Rastatt 1980, 1987).

[12] Vgl. Goes, Albrecht: Gedichte. Frankfurt am Main 1958, S. 50.

Perfektion seiner späteren Kurzgeschichten, in denen zwar Jassy manchmal erwähnt wird, ähnlich wie Lemberg, weil sich Böll in beiden Städten aufgehalten hat, aber in den Kurzgeschichten wird ihnen keine besondere Bedeutung beigemessen.

„Die Verwundung" nimmt Motive des späteren Böll vorweg[13]. Zum einen ist es sein konsequenter Pazifismus, der sich gegen die deutsche Kriegsmaschinerie dadurch zur Wehr setzt, dass er im Trunk die fürchterliche Umgebung mit Kampf, Tod und Vernichtung zu vergessen trachtet. Ähnlich wird das Motiv für die Ungarn- und Slowakei-Episoden in Bölls früher Prosa genutzt. Es ergibt sich kein regionaler Bezug, auch wenn schon Nikolaus Lenau in seinem Gedicht „Die drei Zigeuner" die Unwägbarkeiten des Lebens durch tüchtiges Zechen vergessen wollte. Bei Jassy, wo die 6. Armee geschlagen und aufgelöst wurde, wird der Erzähler verwundet. Bis zu seiner Ankunft in Wien ist er nur darauf aus, sich bis zur Bewusstlosigkeit zu betrinken und die Wirklichkeit zu vergessen.

In Jassy aber erlebt er die Außenseiter: diese habe ein neues Gewerbe geschaffen: in der Nähe des Hauptbahnhofs werden Wehrnachtsoldaten je nach Bezahlung verwundet: sie erhalten einen Armdurchschuss, einen Streifschuss, einen Schuss ins Bein. Die Verwundung ist jeweils nicht lebensbedrohlich, ermöglicht es den Betroffenen jedoch, zur ärztlichen Betreuung nach Deutschland abkommandiert zu werden. Die Perfektion der so auf Bestellung entstandenen Wunden lässt die Militärverwaltung aufhorchen: manche der Verwundeten landen vor dem Kriegsgericht, aber die Nachfrage nach „Heimatschüssen" nimmt nicht ab.

Die Fahrt durch Rumänien enthält die von Böll bevorzugte zweite Version einer Flucht aus der Wirklichkeit: wenn der Sanitätszug irgendwo anhält, wird die Oase einer Wirtsstube und das Naturidyll einer Allee, die dorthin führt, geschildert. Kriegsfeindlichkeit und soziale Zugehörigkeit (zu den unteren Bevölkerungsschichten) führt zu einer Fraternisierung zwischen deutschen Soldaten und einheimischer Bevölkerung.

Landestypisch ist für Böll, dass man sich in Rumänien für Geld alles besorgen kann, Bestechung stand offensichtlich auch im Kriege hoch im Kurs, denn als der verwundete Erzähler nach Ungarn kommt, erkennt er: „ich merkte, dass ich nicht mehr in Rumänien war. In Rumänien konnte man jedem Alles verkaufen"[14].

Das Ziel, in die Heimat zu kommen, weil man dort die Verwandten und Freunde trifft und auf Frieden hofft, wird erreicht. Sehr einprägsame Bilder der Orte und Gegenden, die der Erzähler-Soldat durchreist hat, fehlen. Nur die Antikriegsthematik und die Chancen, sich dem Kriegstreiben – wenigstens zeitweise – zu entziehen, sind deutlich herausgearbeitet. Für das Rumänien-Bild heißt dies: Klischees wie Außenseitertum,

---

[13] Vgl. Fassel, Horst: 1944-2004. Evocări din literatura germană. Heinrich Böll la Iaşi (1944-2004. In: Convorbiri literare, 2004, Nr. 8 (104), S. 87-89, 100-103; Nr. 9 (109), S. 93-95.

[14] Böll, Heinrich: Die Verwundung. In: Böll, Heinrich: Werke, Romane und Erzählungen, Bd. I: 1947-1952. Köln o. J., S. 156.

Handelsgepflogenheiten, Dialogbereitschaft sind vorhanden, ein in sich differenziertes Bild des Landes nicht.

Heinz Günther Konsalik (1921-1999)[15], im gleichen Jahr und in der gleichen Stadt wie Böll geboren, hat 156 Romane publiziert, war seit 1951 freier Schriftsteller, nachdem er zuvor ab 1939 bei der Gestapo tätig gewesen war, als Kriegsberichterstatter in Frankreich und zuletzt als Soldat an der Ostfront, wo er schwer verletzt wurde. In vielen seiner Romane berichtet er über die Gräueltaten der deutschen und der alliierten Armeen, aber er wählt immer wieder bevorzugt Sensationelles: das Bernsteinzimmer, die „Kosakenliebe", „Die Blut-Mafia". Seine Bücher wurden in 26 Sprachen übersetzt und erreichten bis eine Auflage von über 85 Millionen. Dass sich auch die Filmindustrie diese Erfolgsgaranten nicht entgehen ließ, war unvermeidlich[16]. „Der Arzt von Stalingrad", „Strafbatallion 999", „Das Herz der 6. Armee", „Natalja, ein Mädchen aus der Taiga", „Der Himmel über Kasachstan" sind nur einige Titel aus der Erfolgsserie von Konsalik. Sein Buch über Rumänien – „Der letzte Karpatenwolf" (1961) – erlebte 29. Auflagen, ist aber offenbar weniger bekannt als andere Konsalik-Romane.

Auslöser war eine Zeitungsmeldung aus dem Jahre 1961, als in Rumänien ein Wehrmachtsoldat enttarnt wurde, der in einem moldauischen Dorf seit Kriegsende unentdeckt gelebt hatte. Zu dieser Anekdote hat Konsalik eine Romanhandlung konstruiert: vier Wehrmachtsoldaten entkommen dem Kessel um Jassy, gelangen in die Karpaten, werden dort von der Miliz unter der Führung des Zigeuners Stephan Mormeth entdeckt, bloß die Legionärin Vera Mocanu und Michael Peters, ein Achtzehnjähriger, entkommen. Beide schließen sich einer Gruppe rumänischer Partisanen, ehemalige Mitglieder der Eisernen Garde an, die von der russischen und rumänischen Armee liquidiert wird. Michael Peters überlebt und kann in einer Hirtenhütte in der Nähe des Dorfes Tanescu bei Bacau von rumänischen Bauern mit Lebensmitteln versorgt werden. Die Liebe zwischen Peters und der schönen Sonja Patrascu bleibt nicht folgenlos: ein Kind kommt zur Welt, und eines Tages wird der Soldat entdeckt und den Sowjetkommissaren in Fokschan, dem Zentrum der russischen Armee, vorgeführt. Durch diplomatische Verhandlungen wird Peters gerettet und kann mit Frau und Kind in die Bundesrepublik ausreisen. Eine rührselige Liebesgeschichte, die in einer Umgebung stattfindet, die dem Autor offensichtlich wenig vertraut ist.

---

[15] Vgl. Literatur über Konsalik: Bialik, Wlodzimierz: Die gewöhnliche Trivialität. Zu Sekundärbotschaften und zur Ideologie der En-passant-Aussagen in H. G. K.s später Romanproduktion. Frankfurt am Main 2005 (Posener Beiträge zur Germanistik); Harder, Matthias: Erfahrung und Krieg. Zur Darstellung des Zweiten Weltkrieges in den Romanen von H. G. K. Würzburg 1999 (Epistemata; Reihe Literaturwissenschaft; 232);

[16] 1959 wurde „Strafbataillon 999" verfilmt, Alfred Vohrer drehte für die TV 13-Produktion den Film „Wer stirbt schon gerne unter Palmen" (1974), Udo Witte „Eine Sünde zuviel" mit Gudrun Langrebe und Heiner Lauterbach. Die Titel„Liebe im Schatten des Drachen" (1998), „Mayday – Flug in den Tod" (1997) wurden Filmerfolge. Auch in Frankreich wurde Konsalik verfilmt („Nur das Leben zählt", 1998 mit Maria Schell, Julie Depardieu, Pierre Arditti).

Toponyme und Eigennamen stimmen: von Jassy nach Bacău, nach Moineşti wollen sich die versprengten deutschen Soldaten absetzen. G(h)eorghe Brinse, Mihai Patraşcu, Vera Mocanu heißen die Romanfiguren: auch das sind rumänische Namen. Aber was weiß Konsalik über die Zustände in Rumänien? Dass 1944 die russische Armee jeden Deutschen abknallte, der sich zeigte, auch wenn er eine weiße Fahne hisste und als Kriegsgefangener behandelt werden müsste. Dass die Rumänen die Mitglieder der Eisernen Garde verfolgten, stimmt ebenfalls, nur waren diese keineswegs – wie im Falle von Vera Mocanu festgestellt wird – allesamt Mitglieder der rumänischen Geheimpolizei. Dass der deutsche Romancier 1961 annahm, dass Rumänien noch von der Roten Armee besetzt ist, deren Kommissare ein KZ eingerichtet haben, ist falsch: die sowjetischen Truppen waren 1958 aus Rumänien abgezogen.

Konsalik weiß, dass sich in den Karpaten Partisanen, Gegner des kommunistischen Regimes, verschanzt haben, dass die bäuerliche Bevölkerung die neuen Machthaber nicht mochte. Aber er weiß nicht, dass in der Moldau, die im 18. und 19. Jahrhundert Durchzugsgebiet für russisch-türkische Kriege war, die Sympathie für alles Russische gering war. Konsalik aber lässt 1944 das Russische zur Lingua franca in der Moldau werden. Als die Landser auf einen Rumänen treffen, findet folgendes Gespräch statt:

„Germanskij … tichij …" (Deutscher – still!), sagte er in fehlerhaftem Russisch. Peters verstand ihn und nickte. „Skoro wisdorowstj … (Bald gesund werden…)"…. „Ja (Ich) Prijatel Germanskij …" (Freund von deutschen). Georghe Brinse reichte seine Hand hin. Anton Haindl war der erste, der sie kräftig drückte"[17].

Dass die rumänische Bevölkerung Sympathien für die Deutschen hegte, wird erwähnt, auch dass man die Russen fürchtete. Wie sich der Hass auf Zigeuner äußert, die innerhalb der repressiven Staatsorgane eine Rolle spielten, wird am Beispiel von Stephan Mormeth gezeigt: der Zigeuner, 1944 in Moskau zum Milizoffizier ausgebildet, wird von seinen Kollegen gehässig beäugt und bei jeder Gelegenheit diskriminiert. Diese und andere rassistische Nüancen kann Konsalik nicht vermeiden. Auch innerhalb der Gruppe der deutschen Militärs differenziert Konsalik: der Allgäuer Anton Haindl ist nur auf Sex bedacht, der Berliner Architekt Hans Bornemann ist der geistig Überlegene, der für die Gruppe sorgt, Michael Peters kommt aus einer geographisch nicht definierten Gegend, und als er – innerhalb von neun Wochen (!) – mit seiner Familie aus Rumänien ausreisen darf[18], landet er zunächst im zerstörten Schlesischen Bahnhof in Ostberlin, danach in Berlin Zoo, und plötzlich ist alles wie im Wirtschaftswundermärchen:

---

[17] Konsalik, Heinz: Der letzte Karpatenwolf. Bayreuth 1976, S. 11.

[18] Wer dies selbst erlebt hat, weiß, dass die Passformalitäten in Rumänien nicht so schnell erledigt werden konnten.

„Am Straßenrand blieben sie stehen und sahen auf die nicht abreißende Schlange der chromblitzenden Autos. Sie blieben vor den Geschäften stehen und starrten auf die Pelze, Juwelen, Kleider, Delikatessen. Sie starrten die gläsernen Fassaden der Hochhäuser hinauf und schwiegen. / Sonja tastete nach Michaels Hand. Sie drückte sie ganz fest, lächelte schwach und zeigte hinauf, über die Hochhäuser hinaus in die trägre ziehenden Wolken: „Der Himmel aber ist wie bei uns …", sagte sie leise. Michael nickte"[19].

Zwei Jahre später, 1963, hat Christa Wolf das West-Ost-Verhältnis gestaltet, ausschließlich am Beispiel beider deutschen Staaten, aber die symbolische Deutung war unmissverständlich: „Der geteilte Himmel". Für Konsalik ist die Natur der Karpaten das verbindende Element für alle Menschen und das Naturerlebnis hebt sich ab von der Schwarz-Weiß-Technik der Darstellung, in der die Kommunisten böse, die Nichtkommunisten gut sind, wie dies im Zeitalter des Kalten Krieges allgemein üblich war. Dass und wie das System und die Träger des Systems den Himmel teilen, die Gegensätze unüberwindlich erscheinen lassen, wird von Konsalik nicht reflektiert. Ihm geht es darum, das Gute, die bundesdeutsche Gesellschaft von der ruinösen und tyrannischen Umgebung in Ostberlin oder in Rumänien abzugrenzen.

Innerhalb der auf Antithesen beruhenden Personen- und Gruppendarstellungen (die bitterbösen Kommissare heißen noch 1961 Iwan Solempu oder Sergeij Polkatin, der angepasste Zigeuner heißt Morometh) fällt auf, wie positiv Konsalik die moldauischen Bauern darstellt, die mit der junge Familie Peters solidarisch sind, die hilfsbereit bleiben, die sich gegen die Diktatur zur Wehr setzen. Ob Konsalik dabei in rumänischen Literaturwerken nachgelesen hat, ist schwer feststellbar, aber die grundehrliche, offene, gastfreundliche Art der rumänischen Bauern gehört zu den Komponenten der traditionellen rumänischen Prosa. Dass Konsalik Marina Predas Dorfroman „Morometii" nicht kannte, kann man – trotz des Namens Stephan Morometh – daran erkennen, dass er diesen Moromete als Zigeuner präsentiert, das ist in dem rumänischen Großroman von Preda unvorstellbar.

Wie Handlungsorte und nationale Gruppen instrumentalisiert wurden, um den Kampf der Ideologien literarisch auszufechten, kann man bei Heinz Konsalik, auch in seinem Rumänienbuch feststellen. Eine differenzierte Darstellung von Land und Leuten war nicht zu erwarten. Konsaliks vages Rumänienbild ist für die Imagebildung belanglos geblieben.

Kriegserlebnisse lassen ein vertieftes Erkennen der Gesamtsituation, der Menschen und ihrer normalen Lebensumgebung meist nicht zu. Man verweilt bei sentenzartigen Feststellungen, die keinen Rückschluss auf die tatsächlichen Zusammenhänge vor Ort ermöglichten Dies war schon im ersten Weltkrieg so, als deutsche Truppen und mit ihnen Autoren wie zum

[19] Konsalik, Heinz: Der letzte Karpatenwolf. Bayreuth 1976, S. 236.

Beispiel Hans Carossa oder Max Mell nach Rumänien kamen und sich zwar Gedanken über das Erlebte und Gesehen machten, über Einzelfeststellungen aber nicht hinauskamen. Carossa vermerkte in seinem „Tagebuch aus Rumänien" u. a.:

„Die Unsrigen rühmen die große Todesverachtung der Gegner, sagen aber, dass es ihnen an Besonnenheit und Erfahrung fehle. Jedesmal, ehe sie ansetzen, hört man, wie drüben ein Führer eine Rede hält, worauf ein wilder Marsch ertönt, bei dessen Klängen sie heranrasen wie Trunkene. So wird Musik, die reine Kunst, zu einem Fluidum, das den Menschen über seine Grenzen hinaustreibt und mit Gefühl des Lebens dermaßen überlädt, dass er sich sehnt, es abzuwerfen"[20].

Auch bei Konsalik, der die Verhältnisse in Rumänien nicht kannte und bei Böll, dessen Antikriegsstimmung sich in allen frühen Erzählungen erkennen lässt, kommt es keineswegs zu einer komplexen, der Wirklichkeit entsprechenden Präsentierung von Land und Leuten: das Motiv der Weltflucht (bei Böll und Konsalik), das Klischee der bäuerlich-intakten Welt in Rumänien, die Kontakte zu Außenseitern: das alles entspricht den vorgefassten und mit einer Staffage konkretisierten Vorstellungen, wobei sich bei Böll keineswegs die spätere Meisterschaft ausmachen lässt, bei Konsalik die Klischeereihe schon ausgeprägt ist. Erfahrungen von Ortskennern wie Bernhard Ohsam[21] fehlen weitestgehend.

2. In der DDR

Nach 1949 gab es auf dem Gebiet der DDR namhafte bürgerliche Autoren, die sich mit dem Abenteuer Krieg auseinandersetzten. Zu erwähnen ist z. B. Ludwig Renn, dessen Erfolgsromane „Krieg" und „Nachkrieg" auch in der DDR rezipiert wurden. Noch mehr war dies der Fall bei Arnold Zweig, von dessen Reihenwerk „Der große Krieg der weißen Männer" einige Bände erst in der DDR erschienen sind. Der Roman „Der Streit um den Sergeanten Grischa" (1928) war auch in der DDR sehr beliebt. Die Teilbände „Die Feuerpause" (1954) und „Die Zeit ist reif" (1957) entstanden in den fünfziger Jahren. Allerdings ging es Zweig um den Ersten Weltkrieg und dessen Folgen, um die Ereignisse an der West- und Ostfront, aber nicht im damaligen Rumänien. Ähnliches gilt für viele der DDR-Kriegsromane: auch sie haben keinen Bezug zu Rumänien. Ein Beispiel mag genügen: die Handlung von Rudolf Bartschs Roman „Geliebt bis ans bittere Ende" (1958) spielt in Polen.

---

[20] Vgl. Carossa, Hans: Tagebuch im Krieg. Rumänisches Tagebuch. Leipzig: Insel 1928, S. 69.

[21] Dabei spielt es keine Rolle, ob es sich um die Flucht eines Rumäniendeutschen aus der sowjetischen Deportation handelt (vgl. Ohsam, Bernhard: Hunger & Sichel : die Geschichte einer Flucht. Köln 1995) oder um einen rumänischen Stoff (vgl. Ohsam, Bernhard: Mioritza will nicht fressen. Karlsruhe o. J.), die Kenntnis dieser bunten Welt unterschiedlicher Menschen und Kulturen ist leicht feststellbar.

B. Reisen als Kontaktmodalität und Darstellungskulisse

1. In der Bundesrepublik Deutschland

In der westlichen Besatzungszone begannen Rumänienbezüge in Gedichten recht früh, aber sie gaben bloß vor, auf Reiseeindrücke zurück zu gehen und gestalteten allgemeine weltanschauliche Fragen vor einer rumänischen Kulisse, so 1945 bei Gottfried Benn, der in der Zwischenkriegszeit die ungarischen Magnaten („Fürst Kraft") oder nordamerikanische und afrikanische Orte für Assoziationen bevorzugt hatte. In seinen „Statischen Gedichten" findet sich eines über die Faszination des schönen Hinsterbens, „Das schöne Gesicht", und an entscheidender Stelle trifft man dort auf die Verse: „Einmal Cotroceni -/ und nicht mehr!" Benn hat Rumänien nicht bereist, aber Reisegedichte verfasst. Das er Schönheit und Vergänglichkeit mit dem Begriff des Schlosses von Cotroceni, heute Sitz des rumänischen Präsidenten, verbindet, ist für ihn selbst folgerichtig, für die Nachfolgenden aber belanglos.

Bundesdeutsche Schriftstellergäste trafen erst in den siebziger Jahren ein, nachdem 1967 Rumänien als erstes Ostblockland diplomatische Beziehungen zur Bundesrepublik Deutschland aufgenommen hatte. Die Rückschläge kamen schnell: 1968 war Günter Grass der Befürworter einer Initiative – in Bukarest sollte eine große deutsche Buchausstellung stattfinden. Als man Grass nahe legte, Autoren, die aus der DDR in den Westen emigriert waren, aus der Ausstellung wegzulassen, weigerte er sich, und die Ausstellung wurde nicht in Bukarest sondern in Belgrad gezeigt. Außerdem hatte Grass, der seinen Schriftstellerkollegen in Rumänien helfen wollte, eine private Enttäuschung erleben müssen, so dass er in seinem Gesamtwerk erst dann einen Rumänen erwähnte, als er mit seiner Novelle „Im Krebsgang" (200) ein bundesdeutsches Tabu brach und als erster namhafter Autor auch über die Leiden der deutschen Vertriebenen schrieb. Der dort auftretende Rumäne ist in Odessa geboren und der Kapitän des sowjetischen U-Bootes, das das mit Flüchtenden übervoll geladene Schiff „Wilhelm Gustloff" versenkte.

Wir werden zwei Autoren erwähnen, deren Rumänienbesuche sich in literarischer Form geäußert haben: Hans Magnus Enzensberger und den aus Wien stammenden, aber in Westberlin als Sekretär des Literarischen Colloquiums tätigen Gerald Bisinger[22]. Bisinger, der mit dem rumänischen Dichter Marin Sorescu befreundet war[23], besuchte 1975 Rumänien, war Gast des rumänischen Schriftstellerverbandes im Badeort Neptun, erholte sich am Schwarzen Meer und schrieb danach einen Zyklus von Sprechgedichten,

[22] Gerald Bisinger, geb. am 8.6.1936 in Wien, war Mitglied der Grazer Autorenvereinigung 1973, lebte dann in Berlin und debütierte 1963 mit dem Prosaband „Zikaden und Genever". Vgl. Kürschners Deutscher Literaturkalender 1981. Berlin / New York 1981, S. 89.

[23] Sorescu war 1973-1974 Inhaber eines DAAD-Künstlerstipendiums in Westberlin, wo er auch einen Gedichtband in der Reihe des Literarischen Colloquiums veröffentlichte.

dessen erste Entwürfe 1976 in der Bukarester Zeitschrift „Neue Literatur" erschienen. 1977, 1978 und 1981 folgten drei Bände unter dem Titel „Poema ex Ponto. Poetische Nachrichten aus der östlichen Latinität I, II, III". Zwar stellt sich Bisinger in die Ovid-Nachfolge[24], aber die Gestalt des im Exil lebenden Dichters wird kaum evoziert. Dagegen gibt es Momentaufnahmen des bunten Treibens an der rumänischen Küste und Hinweise auf die jeweilige Befindlichkeit des Dichtenden. Hauptmotive sind Urlaubsgenüsse: Alkoholkonsum in Konstanza, Neptun, Mangalia, das Anstaunen der „exotischen" Menschen und der Umgebung, Eindrücke von Vergänglichkeit bei der Besichtigung römischer Ruinen an der Schwarzmeerküste. Auch literarische Eindrücke werden gesammelt, Bisinger entdeckt den rumänischen Symbolisten Ion Minulescu, überträgt – wohl mit fremder Hilfe – aus dessen Romanzen, erfährt etwas über den Nationalpoeten Eminescu und zieht zuletzt Parallelen zwischen seiner Situation und der des exilierten Ovid. In seinem „Epilog in Berlin" bekennt er: „Irgendwie bin ich froh wieder hier zu sein in der Großräumigkeit dieser Stadt mit dem dichten Verkehrsnetz / in dem lauen Licht das nicht wieder die Augäpfel drückt / wenn sie schutzlos sind in der Sonne die hier nicht / verbrennt…"[25].

Die Eindrücke, die vermittelt werden, deuten ein ästhetisches Programm an, das sich auf unmittelbare Erlebnisse, auf eine sachlich-nüchterne Wiedergabe von oft banalen Vorkommnissen stützt, diese in den Rahmen einer Tradition zu stellen versucht, die den Umgang mit Fremdheit erleichtern, den Zugang zu Entdeckungen ermöglichen will. Wir beschränken uns auf ein Beispiel. In Gedicht V. wird ein Aufenthalt in Mangalia evoziert. Eine Strophe lang gibt es eine Bestandsaufnahme von Biergenuss, vom Spiel von Wolken und Sonne, vom Glück, keine westeuropäische Sprache mehr zu hören. Danach wird – wie oft bei Bisinger – ein Bericht eingerückt, der die Probleme der Gesellschaft festhalten soll:

„Vor wenigen Jahren erst so hat ein Reiseführer kürzlich / erzählt hat man begonnen fruchtbar zu machen des ehemals / dürre Land hinter der Schwarzmeerküste in der Dobrudscha / künstlich werden die Felder bewässert der Boden Wein ge / deiht hier das hab ich gesehn Sonnenblumen und Mais die / Armut hat nachgelassen lässt nach im rumänischen Staat / Moscheen erinnern an Türkenzeiten und Namen und / Menschen die türkisch sprechen und weiter hier an der / Küste leben ich hab solche gesehen gehört die kleine / Moschee in Mangalia hier sie wird noch zu Gottesdiensten / benützt der neue Friedhof der Türken liegt weiter ab"[26].

Aleatorisch wird die Aussage durch den Verzicht auf jede strukturierende Zeichensetzung und durch den Umgang mit der

[24] Der römische Dichter Publius Ovidius Naso (43 v. Chr. bis 17. n. Chr.) war im Jahre 8 n. Chr. von Kaiser Augustus nach Tomis (heute: Constanţa / Konstanza) am Schwarzen Meer verbannt worden. Dort entstanden seine Zyklen „Tristia" und „Epistulae ex Ponto".

[25] Vgl. Bisinger, Gerald: Epilog in Berlin. In: Neue Literatur, 27 (1976), Nr. 7, S. 73.

[26] Vgl. Bisinger, Gerald: Poema ex Ponto. In: Neue Literatur, 27 (1976), Nr. 7, S. 67.

Zeilengestaltung bzw. durch das Enjambement. Der Autor hat „den Eindruck eines / freundlichen und fröhlichen Volkes", aber dieser und andere Eindrücke eines Touristen bleiben oberflächlich, weil in den Hochburgen der Erholung die tatsächlichen gesellschaftlichen Probleme nicht aufscheinen. Bisinger berichtete stolz, dass Dorothea „den Präsidenten", das heißt Nicolae Ceauşescu, gesehen hat, dessen Villa unweit der Schriftstelleresidenz in Neptun lag. Auch meint der sich erholende Beobachter, dass in Rumänien die Armut beseitigt wird – die achtziger Jahre haben dies gründlich widerlegt – und höchstens das Motiv des Exil-Daseins, das zwar im ersten Gedicht abgestritten, im Epilog jedoch bestätigt wird, lässt Zweifel an der Idylle aufkommen, die der Berichterstatter prosaisch-geduldig entworfen hat, die aber bloß dem ephemeren Urlaubsintermezzo entspricht.

Eine besondere Form der Reisedarstellung wählte Hans Magnus Enzensberger, der von 1982 bis 1986 Reisen in unterschiedliche europäische Staaten (Portugal, Spanien, Schweden, Norwegen, Italien), ebenso in damals noch nicht EU-Staaten Ungarn und Polen unternommen hatte, die er in „Die Zeit", in „L'Espresso" (Rom), „Dagens Nyheter" (Stockholm) publiziert hatte. In „Ach Europa! Wahrnehmungen aus sieben Ländern. Mit einem Epilog aus dem Jahre 2006" sind diese Beiträge 1987 erschienen. Als Sciencefiction galt der „Epilog. Böhmen am Meer", der Erlebnisse eines fiktiven US-Reporters in Europa präsentiert.

Festgestellt wird, dass beginnend in Ramstein, wo man keine US-Amerikaner mehr antrifft, dass der Antiamerikanismus sich überall durchgesetzt hat. Im Entstehungsjahr seiner Fiktion (1987) wusste Enzensberger schon von Tschernobyl, aber *seine* nukleare Katastrophe findet in Südfrankreich statt, und an ihr verdienen holländische Weinhändler. In Berlin gibt es noch die Zweiteilung der Stadt, doch der Verkehr zwischen Ost und West funktioniert ungehindert, und die Mauer ist zum Umweltwunder, zum Sammelplatz unterschiedlicher Biotope geworden. In Finnland ist nichts mehr von einer Europaeuphorie vorhanden, in Prag haben sich religiöse Sekten durchgesetzt, in den USA finden blutige Rassenauseinandersetzungen statt, kurz: Enzensberger entwirft ein Horrorszenarium, von dem – wie wir heute wissen – so gut wie nichts konkretisiert wurde. Ramstein hat als Militärstützpunkt seine Bedeutung bewahrt, die Berliner Mauer gibt es seit langem nicht mehr, Europamüdigkeit ist zwar vorhanden, aber die Europäische Union ist beträchtlich angewachsen.

Auch die ethnischen Klischees sind – nicht nur im Rückblick auf 1987 – vermottet und wenig glaubwürdig: „Die Mischung aus Würde und Vulgarität, die man in den Niederlanden antrifft, ist einzigartig"[27]. „Die französischen Banker, arrogant wie immer, stellten sich, als verstünden sie kein Englisch"[28]. „Ossies und Wessies – das ist wie Hund und Katze!" „Ich

[27] Vgl. Enzensberger, Hans Magnus: Ach Europa! Frankfurt am Main 1989, S. 458.
[28] Ebda., S. 487.

dachte, sie hätten sich zusammengerauft". „Offiziell schon. Aber wenn du ihre Deklarationen beim Wort nimmst, gerätst du sofort in ein Unterholz von Komplexen, Rivalitäten und Ressentiments"[29].

Und Rumänien? Ihm ist eines der sechs Kapitel der Fiktion gewidmet. Der amerikanische Journalist besucht Bukarest und stellt fest, dass Rumänien als einziger europäisches Land die USA bedingungslos nachahmt. Der rumänische Manager des 66stöckigen Luxushotels „Super Nova", Tudor, sieht aus, „als käme er aus Kalifornien". „Das Menü trägt patriotische Züge: *Long Island Lobster, Baked Virginia Ham, Truthahn à la américaine, Lemon Meringue Pie*. Sogar die Weine kommen aus San Francisco"[30]. Ceauşescu ist zwar gestürzt – seine Landsleute haben ihn erschossen – aber die Korruption gedeiht.

„Ceauşescu, dieser alte Gangster – ich nehme an, Sie wissen Bescheid – hat ja abgeräumt, was er konnte, bevor ihn seine eigenen Leute endlich abgeknallt haben. Und das große Erdbeben hat dann den Rest besorgt. Fünfzig Jahre lang – das darf ich noch sagen, nicht wahr, Tudor? – war Rumänien der Arsch Europas. Das einzige, was funktioniert hat, war die *Securitate*, die Geheimpolizei. Alles andere war im Eimer. Kein Fleisch, keine Glühbirnen, kein Strom. Im Winter sind die Leute in ihren Wohnungen erfroren. Noch vor fünfzehn Jahren waren die Rumänen die reinsten Hungerkünstler. Unvorstellbar. Und heute ... Sie sehen ja, was hier los ist. Ein Wirtschaftswunder wie in alten Zeiten"[31].

Tudor relativiert diese amerikanische Erkenntnis: „... das ist der Balkan, sagte er leise. Wir sind und bleiben, was wir waren. Die Kulisse da draußen können Sie vergessen. Dort, wo ich herkommen, eine Eisenbahnstunde von Bukarest, ist alles wie immer"[32].

Österreichische Nostalgien in einem Café „Alt-Wien", Operettensüchtigkeit der Bukarester, eine junge Generation, die weiß was sie will, aber nichts verändern kann: das sind weitere Konnotate für die rumänische Wirklichkeit im Jahre 2006, wie sie Enzensberger voraussah. Aber die junge Rumänin Carola, die den Journalisten Bukarest zeigt, bleibt im Land:

„Ich habe mir auch Paris und New York angesehen, wenn Sie das meinen. Aber wenn schon Korruption, dann lieber die eigene. Ich gebe zu, es ist die schlimmste, aber dafür verstehen wir uns darauf. Außerdem, was das Ausland betrifft, wir liegen ihm zu Füßen"[33].

Man kann festhalten, ohne auf die zahlreichen Details einzugehen: Enzensbergers Journalist hat 1987 sehr vieles vorausgeahnt, das in Rumänien 2006 tatsächlich eingetreten ist. Nicht nur die Korruption, nicht

---

[29] Ebda., S. 471.
[30] Ebda., S. 485.
[31] Enzensberger, Hans Magnus: wie Anm. 19, S. 486.
[32] Ebda., S. 487-388.
[33] Ebda., S. 489.

nur die Amerika-Euphorie, nicht nur den Sturz von Ceauşescu sondern auch die Wirren danach. Vieles allerdings war 1987 nicht erkennbar: die europäischen Perspektiven, die menschlichen Aspekte der Transformation, die Ausgestaltung von Nostalgien. Die fiktive Reise Enzensbergers hat viel erfasst, was reale Reisen nicht erkannten.

2. In der DDR

Die Reisekontakte begannen früh, denn schon im Gründungsjahr der DDR kam eine hochrangige Delegation nach Bukarest ins rumänische Bruderland. Ein Mitglied der Delegation war Willi Bredel, dessen Buch „Der Sonderführer" eine sonderbare Rezeption erfahren hatte. Allerdings gibt es in Bredels Werk keinerlei Hinweise auf Rumänien. Der Erzähler blieb seiner Hamburg-Thematik treu.

Zwei Jahre nach diesem offiziellen Besuch erschien das erste Reisebuch über Rumänien von einem DDR-Autor. Ludwig Renn besuchte Rumänien und publizierte „Vom alten und neuen Rumänien". Die Polarität wird gewahrt: alles Gesehene wird in den Vergleich zwischen gestern und heute einbezogen, damals eine beliebte Form der sozialistischen Prosa. Dass Renn sich schon früher als Reiseschriftsteller betätigt hatte, muss erwähnt werden. Er hatte den heiligen Berg Athos in Griechenland besucht und eine nüchterne, sehr kritische Darstellung der Mönchsrepublik präsentiert. Damit stand er im Gegensatz zu einem Banater Erfolgsautor der Weimarer Republik, zu René Fülöp-Miller, der 1926 auf dem Berg Athos Erholung und geistliche Lebenshilfe gesucht hatte.

Renns Reisebeschreibung beginnt viel versprechend, aber ihr erstes Motiv wird dann weder erläutert noch weiter verfolgt:

„Wenn wir das Wort Rumänien hören, pflegen wir zu denken: größte Kindersterblichkeit Europas und eine Armut, die in Jahrzehnten nicht zu beheben ist. Als unsre kleine Delegation von fünf deutschen Schriftstellern im August 1951 in den ersten rumänischen Bahnhof einfuhr, sahen wir drei junge Leute stehen, barfuss, verrußt, mit langen ungekämmten Haaren und in Lumpen, wie man sie sonst nur auf dem Theater in Stücken von Bert Brecht sieht. ‚Zigeuner?' fragten wir. ‚Ja, Zigeuner', antwortete eine Rumänin mit starrem Blick auf die drei. ‚Aber so etwas habe ich selbst noch nicht gesehen.' ‚Wie ist sonst die Lage der Zigeuner?' ‚Genau wie die des ganzen Volkes. Sie können heute werden, was sie wollen.' Sie lachte: ‚Unser Land ist ja so reich'"[34].

In Bukarest treffen sie einen Modelltischler, den sie fragen: „Sie sind Deutscher?' ‚Ja, von deutschen Eltern, aber – das spielt keine Rolle. Ich arbeite fast nur mit Rumänen zusammen'"[35]. Und zweifellos: alle leben besser als früher. Damit beginnt die Reisebeschreibung, und sie endet mit

[34] Renn, Ludwig: Vom alten und neuen Rumänien. Berlin: Aufbau 1952, S. 5.
[35] Ebda., S. 6.

der Feststellung: „Es ist gleich, ob er ein Rumäne oder ein Deutscher ist, jedenfalls möchte ich unter solchen Menschen leben. Ihren Raum schaffen kann erst unsre Zeit – aber nur im Frieden"[36].

Die Darstellung beginnt mit dem Jahre 500, als in Athen dakische Sklaven verkauft wurden und endet in der unmittelbaren Gegenwart. Die Ausbeutung der Bauern durch die Feudalherren in Siebenbürgen, der Bauernaufstand von 1437, Dozsas Bauernkrieg 1514, der Bauernaufstand von 1784: das ist ein Schnelldurchlauf, und wir erfahren auch: „Während das (1784) im österreichischen Siebenbürgen geschah, sah es im türkischen Muntenien und der Moldau nicht besser aus"[37]. Dort findet der Aufstand von Tudor Vladimirescu statt, der Motzenaufruhr, den die Ungarin Katharina Varga anregte. Es folgen: die Vereinigung der Donaufürstentümer, der Regierung „Karls mit dem Koffer", der Hohenzoller, der sich in Rumänien bereicherte und den Bauernaufstand von 1907 nicht verhindern konnte. Renn kennt Ereignisse der rumänischen Geschichte, die bei ihm – wie zeitgleich in den rumänischen Schulbüchern – als eine ununterbrochene Folge von Aufständen und Revolutionen erscheint. Im Ersten Weltkrieg kommt es zur Besetzung Rumäniens durch deutsche Truppen:

„In der besetzten Walachei und der Hauptstadt Bukarest verboten die deutschen Generale jede Arbeiterorganisation und begannen das Land auszurauben mit deutscher Gründlichkeit. Eisenbahnzüge über Eisenbahnzüge rollten nach Deutschland, mit Benzin, Wolle, Holz, Fischen, Obst. Den Ärmsten nahm man das Letzte weg, die Schieber aber fügten sich gern den Besatzungstruppen. Da gab es glänzende Möglichkeiten der Bereicherung"[38].

Ähnliches konnte man in der vulgärsoziologisch konzipierten rumänischen Historiographie der fünfziger Jahre erfahren. Streiks, die Gründung der KPR, die Arbeitskämpfe in Grivitza 1933 und immer wieder die Tätigkeit von Gheorghe Gheorghiu-Dej werden als Motor der rumänischen Geschichte dargestellt. Ein Porträt von Gheorghiu-Dej beendet den zweiten Teil: „Der Zusammenbruch des Alten". „Am 1. Januar 1948 blickte das rumänische Volk, noch immer bettelarm, doch froh in die Zukunft"[39].

Im neuen Rumänien darf die Delegation auf eigenen Wunsch eine Kollektivwirtschaft in Hărman-Honigberg bei Oraşul Stalin—Kronstadt besuchen, und „Die Luft ist würzig. Das Dorf sieht nicht aus wie die unten in der Walachei mit ihren schmalen, regelmäßig gestellten Häuschen. Alles erscheint eher deutsch, auch in der Unregelmäßigkeit[40]. Was damit gemeint

---

[36] Ebda., S. 201.
[37] Ebda., S. 25.
[38] Renn, Ludwig: Vom alten und neuen Rumänien. Berlin 1952, S. 63.
[39] Ebda., S. 125.
[40] Ebda., S. 130.

ist, wird nicht erläutert. Der Vorsitzende der LPG spricht „in übrigens gutem Deutsch"[41], kennt die Siedlungsgeschichte der Siebenbürger Sachsen gut, und er gibt auch zu: „Früher ja. Da verging kein Tanz im Dorf ohne Schlägerei zwischen den Sachsen und Rumänen. Der Hass zwischen den Nationalitäten wurde von der herrschenden Klasse geschürt – natürlich, um uns unten zu halten. Aber heute vertragen wir uns sehr gut"[42].

Ludwig Renn besucht eine deutsche und eine rumänische Maschinen und Traktorenstation, ist dann am Schwarzen Meer in Eforie (bei ihm: Eforia) und besuchte in Bukarest eine Besserungsanstalt. Wie man das Alte ausmerzt, wird anhand des „Prozesses der Nazibischöfe", das heißt des römisch-katholischen Bischofs Augustinus Pacha, erläutert, an dem die DDR-Gäste ebenso teilnahmen wie z. B. Hannah Arendt und andere vom Regime Eingeladene. Dass Renn nicht weiß (oder so tut, als ob er es nicht wüsste), dass die katholische Kirche – auch in Rumänien – von den Nazis verfolgt wurde, ist erstaunlich. Diesem Prozess wird der „Donau-Schwarzmeer-Kanal" gegenübergestellt, eine Leistung des neuen Regimes. Dass dort politische Häftlinge und andere Zwangsarbeiter eingesetzt wurden, erfährt man nicht.

Geschichtsunterricht mit dem Ziel, den Fortschritt an sozialen Revolten zu messen, die sozialistische Gesellschaftsordnung als Ziel der Menschheitsgeschichte zu definieren, wird betrieben. Renn weiß mehr als viele andere Besucher, aber er übersieht viel. Zwar hat er, anders als spätere DDR-Besucher, das Bedürfnis die deutsche Minderheit zu besuchen, zwar übt er zuweilen berechtigte Kritik an der Vergangenheit, aber eine differenzierte Darstellung von Geschichte und Gegenwart ist nicht vorhanden. Die Menschen scheinen Marionetten der Geschichte zu sein, die zum Sieg des Guten führt, auch wenn die Armut, die aus der Vergangenheit stammen soll, noch immer unverkennbar ist. Wie sehr der Personenkult der Stalinära sich am Beispiel Gheorghiu-Dej kundtut, könnte gesondert untersucht werden, weil es im Gegensatz zu der verkündeten Solidarität und Gleichheit steht.

Dass man auch touristische, zuvor gemiedene Gebiete aufsuchte, unterstrich u. a. Heribert Schenke in seinem Buch über das Donaudelta.[43] Auch dieses Buch hatte einen Wegbereiter in der deutschen Literatur Rumäniens, die Reisereportage von Charlotte Millitz „Sonnige Tage im Donaudelta"[44].

Eine späte Rumänienbeschreibung lieferte der durch seinen Roman „Die Nagelprobe" (1974) in der DDR bekannte Schriftsteller Horst Deichfuss, der ab 1977 Rumänien besuchte und auf zahlreichen Reisen bis 1984 seine „Rumänische Rhapsodie" (1987) erarbeitete. Deichfuss hat das ganze Land bereist und für jedes seiner Kapitel ein Landschafts- oder

[41] Ebda.

[42] Ebda., S. 131.

[43] Schenke, Heribert: Sommer in der Dobrudscha. Im Donaudelta und an der rumänischen Schwarzmeerküste. Leipzig: Brockhaus 1979.

[44] Bukarest: Jugendverlag 1957.

Städtebild entworfen, das sich von anderen unterscheidet. Auf die Vielfalt der Darstellung einzugehen, ist deshalb schwierig. Wir halten uns an wenige Beispiele. 1978 besuchte Deichfuss Jassy und hielt dort eine Lesung vor Deutschlehrern ab. Seine Anregungen stammen auch von diesem ersten Besuch. Das Städtebild Jassy ist um den Mittelpunkt Mihail Sadoveanu angeordnet, um die Ausgestaltung einer Literaturgesellschaft. Sadoveanus Wohnhaus – heute ein Museum – wird besucht und beschrieben, Zeitzeugen, vor allem Schriftstellerkollegen werden bemüht, um sein werk und seine Leistung zu würdigen, und mal heißt Sadoveanu „ein Fischer, den wir von Hiddensee kennen", mal ist er „der echteste Doge von Venedig", an anderer Stelle wieder „Homer der Rumänen", einen „Ceahlău der rumänischen Literatur". Dreh- und Angelpunkt der Darstellung ist Sadoveanus Roman „Nechifor Lipans Weib" (Baltagul), aus dem Deichfuss reichlich zitiert. Von der Stadt Jassy werden Kirchen erwähnt, ebenso die fernen Moldauklöster. Symptomatisch ist ein kurzer Abschnitt, den wir wiedergeben:

„Jenseits der Stadt wussten wir den Copou-Berg und darauf das Haus, in dem Mihail Sadoveanu gelebt hat, er, den man *den Ceahlău der rumänischen Literatur* nennt, den Mensch gewordenen Berg Moldovas. Vom Turm auf dem Copou betrachtete er an klaren Augustabenden mit dem Fernglas diesen gewaltigen, stets von Schnee bedeckten Berg. War uns das zunächst wenig glaubhaft erschienen, so versicherte schon Cantemir, dass man den Ceahlău *bey heiterem Wetter, wenn die Sonne untergehet zu Ackiermann* habe sehen können, *ganz und so deutlich, als ob er in der Nähe läge* – Ackiermann ist die türkische Bezeichnung für das heutige Belgorod-Dnestrowski, das, in der Ukrainischen SSR liegend, an der Mündung des Dnestr ins Schwarze Meer, mehr als doppelt so weit entfernt ist"[45].

Es fällt auf, dass Deichfuss weniger den eigenen Erkenntnissen als den Lektürevorgaben vertraut. Dass Cantemirs „Beschreibung der Moldau" (nicht: der Moldova!) viele phantastische Elemente enthält, hätte ihm sonst auffallen können. Weiterhin fällt auf, wie strikt Deichfuss die rumänischen oder ukrainischen Bezeichnungen auch dann verwendet, wenn es deutsche Toponyme dafür gibt: die Moldova ist die Moldau, Ackiermann, eigentlich russ.-türkisch Akkerman, ist das rumänische Cetatea Albă[46]. Zu den Ungenauigkeiten gehört, dass es keinen Copou-Berg gibt, dass der 1900 Meter hohe Ceahlău keineswegs „stets" von Schnee bedeckt ist. Ähnliches findet man an vielen anderen Stellen des Buches. Über die eigentliche Stadt Jassy findet man sehr wenig bei Deichfuss.

Auch im Banat besuchte Deichfuss Grabaţ und Jimbolia, Cenad, Sînnicolaul Mare, Becicherecu Mic usw. Bei Jimbolia wird vermerkt: „unter den Deutschen dort heißt es Hatzfeld"[47], man spürt förmlich, wie der Autor

[45] Vgl. Deichfuss, Horst: Rumänische Rhapsodie. Berlin 1987, S. 83.
[46] Kalr Kurt Klein verwendet dafür die deutsche Form Weißenburg.
[47] Ebda., S. 274.

nur sehr zurückhaltend die deutschen Ortsbezeichnungen verwendet. In Temeswar trifft er Eduard Schneider und Walter Konschitzky, beides Journalisten an deutschsprachigen Zeitungen, bei der „Neuen Banater Zeitung“ und beim „Neuen Weg”. Dass die Kinder Wolfram und Undine heißen, sagt dem Reisenden wenig, dass Schneider ihm eigene deutsche Verse vorliest, auch nicht. Aber in Lenauheim sieht er das Lenau-Museum, er sieht die schwäbischen Trachtenpuppen, und Spuren dieser Minderheitenexistenz werden wahrgenommen. Vor allem dann, als er einen viersprachigen Kirchweihspruch zitiert, auch wenn er dabei Serbisch und Tschechisch miteinander verwechselt. Denn schließlich: „Kulturelle Interferenzen werden möglich, verschiedenartige Traditionen bereichern sich gegenseitig durch das Beisammensein mehrerer Nationalitäten in einem Raum”[48]. Die Vielfalt jedoch hat der Reisende nicht ganz begriffen und die Zusammenhänge sind ihm auch nicht deutlich geworden. In der DDR war es immer schwierig, von deutschen Minderheiten in sozialistischen Bruderstaaten zu berichten[49].

Klischees wie Alt und Neu, wie Glücksbringer sozialistische Gesellschaft lassen bei Deichfuss Naturerlebnisse zu Wort kommen, bei Renn nur knappe, nüchterne Erfolgsbilanzen: ein Verständnis für Land und Leute war unter diesen Voraussetzungen alles andere als einfach.

C. Sonderform: Schrifstellerbesuche

1. In der Bundesrepublik Deutschland

1967 nahmen Rumänien und die Bundesrepublik Deutschland diplomatische Beziehungen auf. Danach waren auch Reisen bundesdeutscher Gäste häufiger. Als George Macovescu, zuvor rumänischer Außenminister, in den siebziger Jahren Vorsitzender des Schriftstellerverbandes war, kamen auch bundesdeutsche und österreichische Schriftsteller ins Land. Zu ihnen gehörte der weiter oben zitierte Gerald Bisinger, ebenso auch der bayerische Jurist und Erfolgsschriftsteller Herbert Rosendorfer. Rosendorfer war ab 1974 mehrmals in Rumänien. Er veröffentlichte in der „Neuen Literatur” 1975 zunächst drei Erzählungen[50], danach die Erzählung „Stephanie und das vorige Leben”[51], die keinen thematischen Bezug zu Rumänien aufweisen. Über Schloss Mogoschoaia, wo er ebenso Gast des Rumänischen Schriftstellerverbandes war wie zuvor und danach seine DDR-Kollegen, hat er eine grotesk-morbide Erzählung verfasst.[52] Die gleiche Atmosphäre herrscht in seinem Buch über Herkulesbad vor, das eine Art

[48] Deichfuss, Horst: wie Anm. 26, S. 274.

[49] Ein Vorabdruck aus dem Roman (dort dann Kapitel Bucureşti (4), S. 320-333) erschien als Deichfuss, Horst: Franz Storch. In: neue Literatur, 35 (1984), Nr. 7, S. 36-42.

[50] 26 (1975), Nr. 3, S. 47-62.

[51] Vgl. Rosendorfer, Herbert: Stephanie und das vorige Leben. In: Neue Literatur, 28 (1977), Nr. 11, S. 78-97. Buchausgabe: Hamburg 1977; polnische Ausgabe: Warschau 1980.

[52] In: ensemble 7. Internationals Jahrbuch für Literatur. München 1975, S. 73-74.

Götzendämmerung der Habsburger veranschaulicht.[53] Zwar liegt Herkulesbad im heutigen Rumänien, aber die Erzählung verdeutlicht auch, dass Rosendorfer zwar gerontologische und psychiatrische Beobachtungen mit seinem historischen Abgesang verbindet, am einprägsamsten bleibt jedoch die Musikalität der rhythmisch wie klanglich sensiblen Prosa. Das Buch weist eine Verwandtschaft mit Peter Härtlings „Niembsch oder der Stillstand" (1964) Rosendorfer, dessen Bücher ins Tschechische, Polnische, Französische, Englische und Italienische übersetzt wurden, ist für rumänische Verleger nicht attraktiv genug gewesen. Auch über sein Werk gibt es zwar eine Festschrift in Polen[54], aber nichts Vergleichbares in Rumänien, obwohl der 1934 in Bozen Geborene mit Romanen wie „Der Ruinenbaumeister" (1969). „Großes Solo für Anton" (1976) „Briefe in die chinesische Vergangenheit" (1983) beachtliche nationale und internationale Anerkennung erzielte.

2. In der DDR

Ein Ableger der Rumänienreisen waren die Besuche von Schriftstellern, deren ersten – von Willi Bredel – wir erwähnt haben. In den fünfziger und sechziger Jahren nahmen diese zu, um in den Siebzigern – als man in Rumänien bundesdeutsche Gäste bevorzugte – wieder zurück gefahren zu werden. Während sich Rumänien von Moskau abnabelte, wählte die DDR – dies galt auch für deren Schriftsteller – lieber Ungarn und Bulgarien als Reiseländer.

In Rumänien wurden die Standorte von Villen und Erholungsheimen des Rumänischen Schriftstellerverbandes zu Zielen für die DDR-Gäste. Sinaia, Mamaia, Mogoschoaia, Bukarest werden zu dichterischen Objekten, und weil sich – abgesehen von Mamaia und Eforie – die Dichterresidenzen – wie dies schon Lenin in der Sowjetunion vorgelebt hatte – meist in herrschaftlichen Schlössern befanden, wurden die jeweiligen Dichtungen zu einer Auseinandersetzung der alten mit der neuen Gesellschaft, der Monarchie mit dem sog. Volkswillen. Zunächst waren es weniger bekannte DDR-Lyriker, die sich zu Wort meldeten, aber im Laufe der Zeit finden wir auch bekannte Dichter wie Reiner Kunze und Sarah Kirsch unter den Eingeladenen, die sich dichterisch zu den Erholungsstätten in Rumänien äußerten.

Zu den frühen und den konsequentesten Rumänienbesuchern gehörte Heinz Kahlau, der sich, je öfter er kam, umso mehr von der topographisch-ethnographisch-historisch beschreibenden Dichtung entfernte und dann zwar Erlebnisse in Rumänien behandelte, diese aber von höherer Warte als symptomatisch für die sozialistische Gesellschaft oder als allgemein menschliche Anliegen definierte. Zu Beginn suchte Kahlau in der

---

[53] Vgl. Rosendorfer, Herbert: Herkulesbad. Eine österreichische Geschichte. München: Nymphenburger 1985.

[54] Vgl. Bialek, Edward (Hrsg.): Briefe in die europäische Gegenwart : Studien zur deutschsprachigen Literatur und Kultur. Festschrift für Herbert Rosendorfer zum 70. Geburtstag. Wroclaw 2004.

neuen Umgebung, in Bukarest, in der Dobrudscha und bei seinen Bukarester Freunden János Szász und Anemone Latzina Dialoge und literarische Themen. Symptomatisch ist der Epilog seines „Bukarest"-Gedichts aus dem Jahre 1961:

„Lege dein Ohr / an die schwingende Erde der Hauptstadt / und lausche. / Hörst du das Schwingen? / Man sagt dir, / es wäre der Wind. / Liebe und Leben bringt diese Stadt zum Erklingen. / Hörst du sie schwingen, / das machen die Menschen / die tüchtig und hoffnungsvoll sind"[55].

Das Leitmotiv der klingenden, summenden Großstadt, ein musikalische Intermezzo wird enttarnt durch das motivierende Utilitaristische: „das machen die Menschen / die tüchtig und hoffnungsvoll sind". Damit wird der sozialistische Optimismus als Grundton für alle Erlebnisse definiert.

Die gleiche Manier verraten Gedichte, wie sie Klaus Möckel publizierte. Sein Mamaia- Triptychon beginnt mit einer vom Autor erfundenen Sage, der zufolge eine Moldauerin, die sich vom Schiff des Sultans retten wollte, ins Meer sprang und nach ihrer Mutter: "Mamaia!" rief. In Teil 2 wird ein Liebesabenteuer umschrieben und im letzten Teil wird die Feriensiedlung Mamaia gewürdigt:

„Die Mamaia erbauten, / hatten keine leichte Aufgabe. / Die Mamaia erbauten, mussten / der Gazelle Wind, / dem Schildpatt des Himmels, / der Sonne Diamantengürtel, / vor allem aber dem Meer, / kristallklar, grüngemasert, nachtschwarz, / dem Meer mit Schaum vorm Mund / wie ein galoppierendes Pferd, /dem Meer mit den Augen eines träumenden Kindes - / mussten / der Sonne, dem Wind, dem Himmel, dem Meer, / Hotel, Straßen, Garten, Geschäft / Ebenbürtig zur Seite stellen"[56].

Der Textbezug zu Brechts „Fragen eines lesenden Arbeiters" ist unverkennbar. Der Text lässt die Frage zwar unbeantwortet bzw. überlässt es dem Leser die Entscheidung, ob diese „sozialistische Architektur" schön ist, aber der Autor hat dies in den Versen zuvor implizit schon beantwortet: selbstverständlich sind diese Bauten schön.

Auch noch Sarah Kirschs „Sinaia"-Gedicht lebt allein aus der Antithese: Vergangenheit-Gegenwart. In der Gegenwart betrachtet die Dichterin, die das Schloss Pelesch besucht, die Spuren der Vergangenheit, das heißt der Monarchen, die Pelesch erbauen ließen. Dass die Exponate und dass die Existenz der Hohenzollern-Dynastie, die nur wegen der Jagd und zur Bereicherung ins Land kam, kaum erwähnenswert sind, relativiert alles, was zuvor in einer betrachtenden reihe – mit einer Paraphrase des

[55] Vgl. Kahlau, Heinz: Bukarest. In: Neue Literatur, 12 (1961), Nr. 6, S. 95.
[56] Vgl. Möckel, Klaus: Mamaia. III. Epos. In: Neue Literatur, 14 (1963), Nr. 3, S. 100-102.

Marx-Zitats: „Proletarier aller Länder vereinigt euch" ausgestattet wurde, ebenso mit dem Symbol der Vergänglichkeit, dem Wind und dem Gegensatzpaar Räubernest / arme Bauerndörfer mit den Revolten („Revolutionen"):

Sinaia

„Das gefiel ihnen, ein Schloss in den Bergen/ berghoch und immer noch Türme und Zinnen / und kupferne Fahnen es war viel zu empfangen / ein Saal öffnet den andern, Waffen / aller Länder vereinigten sich / Ritter drohen aus leeren Bäuchen (Pferde / was mussten sie tragen) nun Säulen zehn Meter hoch kostbares Schnitzwerk / Alabaster goldene Büsten Spiegel / in Venedig gefertigt, das türmt sich / Sie kamen aus Deutschland und liebten / besonders die Jagd (nur wenige Bücher) ich / auf ihren erlesenen Böden im Türkischen Zimmer/ in der riesigen Halle, vorher durch Dörfer gekommen / verstand nun die Revolutionen / ich nackt in diesem Räubernest wurde willig / es zu zerschlagen, selbst die traurigen Spiegel / Wein auf die Teppiche alles muss nieder wo / sind die Genossen ein Streichholz offene Türen der Wind/ vollendet die Arbeit, wer sagt / dass hier irgendein Ding/ aufhebenswert wäre ich sage es später"[57].

Die erwähnten Gedichte – und viele andere ihresgleichen – gehören zu den vor allem in den siebziger beliebten Reisegedichten der DDR-Lyriker, in denen sie weltanschauliche Betrachtungen anstellten. Die Staffage der jeweiligen Orte war nur Anlass dieser ideologischen Vorgaben. Ein Eingehen auf die Besonderheiten, auf die Stimmung vor Ort ist selten feststellbar. Wie immer, gibt es auch Ausnahmen. Das sind nicht Gedichte wie „Bojarenschloss Mogoschoaia" und „Dorfsonntag im Bărăgan" von Heinz Kahlau[58], dafür sein Gedicht „Dobrutscha":

„Steppe im Aufbruch, / Dobrutscha. / Rote Gewächse, / glashart und lodernd, / im Sandgrund. / Schafe am Salzsee. / Blökende Angst flieht zur Tränke. / Hütten, ins Erdreich gegraben, / und römische Thermen. / Aber Akazienzeilen / Löschen das lodernde Elend, / den Brandwind. // Randlose Ebene, / umspült von den Milchstraßenfeldern / der Sonnenblumen. / Sterne, gesät von Traktoren. / Schon näht der Bauer / Der durstenden Steppe / Den Mantel aus Kukuruz"[59].

Die karge Landschaft, das beschwerliche Leben der Bauern: die Bilder prägen sich ein, die Spannung wird durchgehalten und mit der Persönifizierung zuletzt gesteigert. Hier fehlt die Ideologie, hier ist ein Erlebnisgedicht entstanden, das Einmaliges festzuhalten versucht. Das sind

---

[57] Vgl. Kirsch, Sarah: Sinaia. In: Kirsch, Sarah: Landaufenthalt. Gedichte. Berlin: Aufbau 1967, S. 69.

[58] Vgl. Kahlau, Heinz: Bögen. Ausgewählte Gedichte 1950-1980. Berlin: Aufbau 1981, S. 272, 275.

[59] Ebda., S. 271.

glückliche Funde neben den vorgegebenen systemkonformen Modellen, die auf die Schriftstellervillen in Sinaia, Mamaia usw. angewandt wurden.

D. Persönlichkeiten als literarische Gestalten.

1. In der Bundesrepublik Deutschland

Bei diesen Image-Ansätzen sind die Belege weniger zahlreich. Dracula[60] ist zweifellos der am häufigsten zitierte Namen, wenn man sich mit Rumänien beschäftigt. Zwar hat er mit dem historischen Fürsten der Walachei Vlad Ţepeş kaum etwas gemeinsam, aber als Werbeträger in Nordsiebenbürgen oder bei einem geplanten Horrorpark in Schäßburg stand er Pate, ebenso bei Dracula-Tours für Exzentriker und im Törzburger Schloss unweit von Kronstadt. Dass er in der zeitgenössischen rumänischen Literatur zu dem Drama von Marin Sorescu „A treia ţeapă" (Der dritte Pfahl) Pate gestanden hat, in welchem Vlad einen Flüchtling aus der Türkei und einen aus der Walachei zunächst pfählen ließ, um sich anschließend mit ihnen über politische Zeitfragen zu unterhalten – der Pfähler Vlad verwendete beim Sprechen Teile von Ceauşescu-Ansprachen –, hat ihn literarisch interessant bleiben lassen. In der österreichischen Literatur hat ihn der Wortmagier H. C. Artmann ein Experiment gewidmet.

Häufiger griff man auf andere, weniger verfängliche, aber für Verfremdungen geeignete historische Persönlichkeiten zurück. Beispielsweise auf den römischen Dichter Ovid, der von 8-17 n. Chr. im Exil am Schwarzen Meer lebte und unter widrigen Umständen dichtete. Schon Vasile Alecsandri, ein Vorläufer der rumänischen Klassik, hatte diesem römischen Urahn ein historisches Drama gewidmet („Fântâna Blanduziei")[61]. Nach 1945 hat der Kronstädter Schriftsteller Georg Scherg ein Ovid-Drama in fünffüßigen Jamben verfasst[62]. In Westberlin dichtete Gerald Bisinger seine „ex Ponto"-Poeme, die weiter oben bei den poetischen Einträgen der Reise erwähnt wurden, weil sich aus ihnen kein eindeutiges Ovid-Bild ergibt, eher eine Ars poetica, wie wir sie in Siebenbürgen aus dem Jahre 1679 kennen, als der dichtende Sachsengraf Valentin Frank von Franckenstein seine „Hecatombe sententiarum Ovidianarum germanice imitatarum" drucken ließ, die bis heute als Übersetzungen missverstanden wurden.

2. In der DDR

Dracula wurde in der DDR nicht zur literarischen gestalt. Widmungsgedichte für rumänische Persönlichkeiten – zum Beispiel Constantin Brâncuşi, Corneliu Baba, gibt es allerdings. Man kann außerdem die römische Vergangenheit des heutigen Staatsgebietes von Rumänien in

---

[60] Vgl. Oniceanu, Marius:. Dracula. Kreuzritter, Legende, Wahrheit. Aus dem Rumänischen übertragen von Wilfried Ott. Gerabronn / Crailsheim 1985.

[61] Vgl. Alecsandri, Vasile: Am Bandusischen Quell. Übers. E. de Herz. Wien 1885.

[62] Scherg, Georg: Ovid. Trauerspiel. Bukarest: Staatsverlag für Literatur 1953.

historischen Romanen in der DDR vorfinden. Dabei stand auch der Verbannte von Tomis, Ovidius Naso, im Visier einiger Schriftsteller. Wir erwähnen hier bloß Volker Ebersbach.

Ob dieser je in Rumänien war, konnten wir nicht ermitteln. In den achtziger Jahren hat er sich jedoch mehrfach mit römischer Geschichte beschäftigt. Er hat 1982 eine Prosaübersetzung von Vergils „Aeneis" vorgelegt[63], 1984 die „Tristien" von Publius Ovidius Naso ins Deutsche übertragen und herausgegeben,[64] und mehrere historische Romane über die römische Kaiserzeit publiziert[65]. 1985 erhielt er für sein schriftstellerisches Schaffen den Lion-Feuchtwanger-Preis der Akademie der Künste der DDR[66]. Ebersbach hat auch danach zahlreiche Bücher herausgebracht[67]. In seinem Erzählband „Der Verbannte in Tomi", der es auf zwei Auflage brachte, gibt es drei Erzählungen, jeweils über einen Dichter: Ovid, Seume und Dostojewski[68].

Ovids Aufenthalt im antiken Tomis, im heutigen Konstanza nutzt Ebersbach, um die Korruptheit der römischen Oberschicht darzustellen, die Schwierigkeit der Selbstbehauptung von Künstlern in einem von Willkürherrschern dominierten politischen und gesellschaftlichen System. Wie auch die geringsten Anlässe zu persönlichen Katastrophen führen konnten, zum Beispiel eine Liebesdichtung ohne politische Absichten, wird am Beispiel Ovids erläutert. Die Assoziation mit der in den kommunistischen Diktaturen geknebelten freien Meinungs- oder Kunstäußerung stellt sich ein. Aber es gibt nicht allein die Spannungen zwischen den Vertretern der römischen Weltmacht, sondern auch solche zwischen Besatzern und Einheimischen, zwischen Römern und Geten.

---

[63] Vergil: Aeneis. Prosaübertragung von Volker Ebersbach. Mit einen Essay und Namensverzeichnis vom Übersetzer. Leipzig: Reclam 1982 (5. Auflage: 2004).

[64] Ovidius Naso, Publius (Ebersbach, Volker, Bearb.): Tristien. Leipzig: Insel 1984; Ebersbach, Volker (Hrsg.). Ovid - Lieder der Trauer. Die Tristien des Publius Ovidius Naso. Frankfurt am Main / Leipzig: Insel 1997.

[65] Vgl. Der Schatten eines Satyrs. Historischer Roman. Berlin: Der Morgen 1985 (es geht im die Zeit Neros, siehe dazu: Volker Riedel in: Weimarer Beiträge, 33. Jg., 1987, H. 11, S. 1892-1900 und Dieter Fechner in: Deutschunterricht, 41. Jg., 1988, H. 2-3, S. 137f.); Gajus und die Gladiatoren. Berlin: Neues Leben 1985 (Würzburg 1987). Siehe außerdem die Essaysammlung: Rom und seine unbehausten Dichter, Essays. Halle / Leipzig: Mitteldeutscher Verlag 1985.

[66] Dazu gehörten – außer den erwähnten Werken mit römischer Thematik – seine frühen Erzählungen: „Der Sohn des Kaziken" (1978), „Selbstverhör" (1981) und der Erzählband „Der Mann, der mit der Axt schlief" (1981). Ebenso die 1978 veröffentlichte Biographie Heinrich Manns und „Francesco Pizarro - Glanz und Elend eines Conquistadors" (Berlin 1980, Frankfurt am Main 1984).

[67] U. a. den historischen Roman „Caroline" (19879, in dem er die Schicksale von Caroline Schelling 1793 behandelt, „Carl August. Goethes Herzog und Freund" (1998), „Tiberius. Erinnerungen eines vernünftigen Menschen. Historischer Roman" (1991) eine Geschichte seiner Geburtsstadt Bernburg („Geschichte der Stadt Bernburg. Dessau 1998, 2000, I-II).

[68] Vgl. Ebersbach, Volker: Der Verbannte in Tomi. Berlin: Historische Erzählungen. Berlin 1984 (und 1986).

Schon in der Familie des Stadtpräfekten Sextus Quillus Postumus brechen diese aus, denn seine Frau ist eine Getin und wird kontinuierlich karikiert: von einer Kultursymbiose kann nicht die Rede sein, höchstens von einer kolonialen Geste der Herrschenden, welche die Beherrschten verachten.

Zur Farce wird auch die Belagerung von Tomis durch die Geten umfunktioniert: die Barbaren scheinen unfähig, der römischen Ordnung etwas entgegen zu setzen. Als sie den Sohn des Präfekten einfangen und ihn hinrichten, wird ihre fanatische Brutalität erkennbar, und nur die Tochter des Präfekten, die sich und ihre Mutter am Vater und Bruder rächt, an zwei römischen Karriereopportunisten, wird verschont, weil sie sich als Getin ausgibt. Zuvor hatte sie ein Verhältnis mit einem Griechen aus Tomis, den ihr Vater nicht als Schwiegersohn akzeptieren wollte: wir treffen überall auf Unduldsamkeit, auf ethnische und soziale Spannungen, auf eine exotische Kulisse, in der nichts ordentlich funktioniert. Dass diese Art der Darstellung die Isolation des exilierten Dichters noch tragischer erscheinen lässt, ist klar, aber – weil man sowohl die Römer als auch die Geten als Vorfahren der späteren Rumänen betrachtet – die Aktualitätsbezüge einer unwirtlichen und chaotischen Fremdumgebung für einen Westeuropäer, werden nachgezeichnet. Es ist kein gutes Omen für ein Bild der Vorgeschichte, das anhand des Ausgestoßenen, des zum Verbrecher deklarierten Dichters Ovid entworfen wird.

Die negativen Konnotate sind demnach auch dann vorhanden, wenn man Persönlichkeiten vorstellt, die auf dem gebiet Rumäniens tätig waren. Zweifellos könnte man – allerdings anhand von Rumänen, die in Westeuropa tätig waren – zu anderen Ergebnissen kommen, wenn man die Widmungsgedichte für Brâncuşi oder die euphorischen Texte über den rumänischen Pianisten Dinu Lipatti zu Rate zieht[69].

III. Schlussbetrachtungen

Was sich abgezeichnet hat, sind Feststellungen, die auch für andere, hier nicht erwähnten Texte gültig sind:

- Sowohl in der bundesdeutschen als auch in der DDR-Literatur haben sehr bekannte Autoren (auch des Unterhaltungsgenres) ihre Kontakte mit Rumänien durch Krieg oder Reisen immer in den Bezugsrahmen bestimmter Modelle gestellt. Dies waren entweder weltanschauliche und politische (Ost-West-Konflikte, Systemunterschiede) oder künstlerische (die Tradition einer Exilliteratur / -situation, einer Kontinuität des Dilemmas

[69] Vgl Celan, Paul: Bei Brâncuşi, zu zweit . In: Celan, Paul: Lichtzwang. Frankfurt am Main: Suhrkamp 1970, S. 26; Koltz, Anise: Brâncuşi. In: Neue Literatur, 19 (1968), Nr. 1-2, S. 133 bzw. Burckhardt, Carl J.: Dinu Lipatti. In: Burckhardt, Carl J.: Begegnungen. Zürich: Manesse 1958, S. 229-233.

zwischen gesellschaftlicher und ästhetischer Programmatik). Auch wurden die rumänischen Realitäten nur als Belege für die eine oder andere These verwendet, so dass von einer Eigengesetzlichkeit kaum die Rede sein kann.

- Es handelt sich in der Regel um periphere Kontakte, die nur bei den DDR-Autoren durch zahlreichere eigene Erlebnisse vor Ort und durch Informationen aus der einschlägigen Rumänienliteratur ergänzt wurden.
- Im Genre Reisebeschreibungen dominiert in der DDR die vulgärsoziologische Lesart der historischen Abläufe, in der Bundesrepublik werden Kategorien wie Mitläufer, Außenseiter bevorzugt, wenn man sich mit Rumänien beschäftigt.
- Bei den Schriftstellerbegegnungen in Rumänien wählen bundesdeutsche wie DDR-Schriftsteller die Orte als poetische Alibis, an denen sich Erholungseinrichtungen des rumänischen Schriftstellerverbandes befinden. Spezifisch regionale Anliegen und Kennzeichen werden dabei in der Regel nicht beachtet, nur die Modellrahmen (siehe weiter oben).
- In allen Literaturformen, die wir betrachtet haben, gibt es – ob ausgehend von intertextuellen Bezügen zur rumänischen Literatur oder nicht – positive Konnotate zur bäuerlichen Bevölkerung in Rumänien, zu Rumänen und Deutschen. Das hängt allerdings auch mit dem Image Rumäniens als prioritär agrarisches Land zusammen, was für die Zwischenkriegszeit für viele Regionen des Landes auch zutraf.
- Spezifische Besonderheiten der rumänischen Vielvölkergebiete könnte man in den Werken deutscher Schriftsteller in oder aus Rumänien finden. Auf diese Autoren, auch auf die nach 1945 in Schüben in die Bundesrepublik Deutschland ausgesiedelten, wurde hier nicht eingegangen, was sich allerdings als notwendig erweist, wenn man die Quellen für manche imagologischen Traditionen auffinden will. Denn dass die Bukarester Zeitschrift „Neue Literatur", in der diese Autoren veröffentlichten, bestimmte Formen der Rumänien-Rezeption gefördert hat, kann man unserem Beitrag entnehmen, wenn man feststellt, dass eine ganze Reihe von belegen von Rosendorfer, Kahlau, Rosendorfer zunächst in dieser Zeitschrift erschienen sind. Auf die Literaturszene in der Bundesrepublik haben sich die Rumänienbilder der Aktionsgruppe Banat, oder von Einzelautoren wie Pastior, Schlesak, Schlattner, Herta Müller, Richard Wagner ausgewirkt. In welchem Umfang und wie, wäre in einer eigenen Untersuchung zu ermitteln.

Vielleicht kann die Ausgangslage der Rumänienreisenden damit verglichen werden, was Peter Bichsel über „Des Schweizers Schweiz" festgehalten hat:

„Für den Schweizer gibt es zwei Welten: das Inland und das Ausland. Wenn ich ins Ausland gehe, sagt meine Mutter: ‚Pass auf, dass dir nichts gestohlen wird, gib deine Koffer nicht aus der Hand'. Schweizer tragen im Ausland ihr Geld in Beuteln unter dem Hemd oder eingenäht in die

Unterwäsche. / Für uns hat das Ausland noch immer den Klang von Elende”[70].

Wenn man so denkt, ist jede Fremddarstellung auswechselbar, und das kann man im Falle der Rumäniendarstellungen in vielen Fällen bestätigen.

[70] Vgl. Bichsel, Peter: Des Schweizers Schweiz. In: Neue Literatur, 27 (1976), Nr. 7, S. 99.

CULTURĂ ŞI SOCIETATE ROMÂNEASCĂ

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 409-435

Nicolae CIUBOTARU

ROLUL PRESEI ROMÂNEŞTI ÎN PROPAGAREA IDEALURILOR NAŢIONALE

În condiţiile dominaţiei ruseşti apariţia unei publicaţii naţionale in limba română a întâmpinat stavile de netrecut puse de regimul ţarist. Prima încercare de a edita o gazetă naţională în Basarabia a fost efectuată de Achim Popov, proprietar de tipografie şi litografie din Chişinău.

La 1 octombrie 1847 A. Popov s-a adresat administraţiei regionale a Basarabiei cu demersul prin care se solicita editarea unei gazete cu denumirea „Românul". Această instanţă mai precizează că demersul lui A. Popov înregistrat cu nr. 2202 a fost deja discutat de Ministerul Instrucţiunii Publice. Ministerul stipula că Guvernatorul General prin concluzia sa a cerut opinia administraţiei regionale a Basarabiei. În continuare, pe data de **9 noiembrie 1847**, administraţia regională a Basarabiei a informat Guvernatorul General prin depeşa oficială că „recunoaşte posibilitatea de a permite editarea gazetei menţionate cu publicarea în ea (în acest ziar – n. n., N. C.) a ştirilor oficiale locale, până la timpul editării buletinului gubernial". Ultimul aliniat din acest document subliniază şi faptul că decizia definitivă îi aparţinea Guvernatorului General[1]. Demersul lui A. Popov nu a fost acceptat de către autorităţile ţariste din Basarabia. Însă încercarea de a edita la Chişinău o gazetă cu titlul „Românul" încă în anul 1847 are o deosebită importanţă. Acest eveniment reprezintă o mărturie evidentă că în Basarabia încă până la evenimentele revoluţionare de la 1848 au existat intelectuali, care, prin intermediul unei publicaţii româneşti au avut cea mai mare dorinţă de a păstra, dezvolta şi promova unitatea conştiinţei naţionale a românilor basarabeni cu întreg spaţiul românesc.

S-au făcut mai multe încercări „de a edita o publicaţie românească". În anii 1856-1865 a fost discutată chestiunea scoaterii unei reviste în limbile română şi rusă. I. Dabija în două memorii adresate către Cotzebue (28 martie 1856) şi guvernatorului Basarabiei, Fanton de Verrayon (12 februarie 1858), propunea ideea de a edita o revistă la Chişinău în limba română şi rusă „spre a slăbi influenţa revistelor Moldovei şi Valahiei"[2]. Guvernatorul civil a aprobat ideea editării unei reviste şi a informat ministerul instrucţiunii publice că a luat contact cu eventualii colaboratori ai revistei

---

[1] Arhiva Naţională a Republicii Moldova (**ANRM**), Fond 2, inv. 1, dos. 5.187, (MF), f. 1-2.
[2] A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, 1992, p. 471.

C. Stamati, Al. Cotruţă, A. Haşdeu, I. Dabija, un colaborator din Moldova, Filaret Scriban. Au fost propuse câteva denumiri ale revistei: *Steluţa Prutului*, *Basarabia* sau *Glasul Românilor basarabeni*. Este interesant că, Ministerul de Externe era de acord cu editarea unei astfel de reviste[3]. Guvernatorul Basarabiei Antonovici, însă s-a pronunţat împotriva ideii unei reviste sau a unui ziar.

Unele demersuri a făcut Constantin Cristi. La 27 iunie 1862 el s-a adresat guvernatorului Fanton de Varayon pentru autorizaţie de a deschide o tipografie şi o litografie denumită *Tipografie moldovenească*. A. Boldur a cercetat dosarul „Cu privire la plângerea moşierului Ctisti, împotriva interzicerii de a deschide o tipografie moldovenească”[4]. În raportul secret prezentat de către guvernatorul general ministrului de interne Valuev se sublinia că tipărirea unor broşuri ieftine moldoveneşti pentru popor ar duce la înlocuirea cunoaşterii limbii ruse cu limba română. Deasemenea, s-a constatat că „d. Cristi face parte din numărul acelor „moldoveni”, care visează o Românie unită şi contopită...”[5]. O altă încercare au făcut N. Casso şi C. Cristi către guvernatorul Basarabiei de a edita o revistă în limba română, însă cererea le-a fost respinsă. În anul 1863 a fost deschis dosarul „Despre partidul Moldovenilor basarabeni care ar fi făcut opoziţie prezentării adresei cu ocazia evenimentelor poloneze”[6]. În acelaşi an Gh. Gore a solicitat dreptul de a edita un ziar, dar din nou fără succes. În 1865, Nicolae Ştefan Casso dorea să aducă o tipografie românească de la Paris, însă guvernul rus a refuzat autorizarea deschiderii unei tipografii.

Prima publicaţie românească în Basarabia apare abia în anul 1867, după demersul autorităţilor bisericeşti din ţinut adresat Sinodului Rus. Revista întitulată *Buletinul eparhiei Chişinăului* se editează cu începere de la 1 iulie 1867, sub redacţia arhimandritului Varlaam, rectorul Seminarului Teologic şi a lui M. Skvorţov. În prima parte se tipăreau texte paralele în două limbi, cealaltă parte conţinea articole în limbile rusă şi românească, din cauza că „nu toţi clericii pricepeau limba rusă”[7]. Conţinutul era numai religios, însă la 1871, cu venirea în fruntea bisericii a lui P. Lebedev, textele româneşti au fost suprimate.

În 1884 în Basarabia apare primul ziar românesc cu denumirea *Mesagerul Basarabiei*, editori Reabcic şi Drumaşcu, dar „spre regret nu s-a păstrat până în timpurile noastre nici o urmă a acestei prime încercări de publicistică românească în Basarabia”. Cercetarea acestui eveniment puţin cunoscut este un obiectiv de perspectivă pentru cercetători.

A. Boldur a apreciat în felul următor vitalitatea curentului românesc: „Toate ideile generoase ale unei generaţii, ... caută să menţină nestisnă

---

[3] *Ibidem*, p. 475.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*, p. 476.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, p. 478.

flacăra romantismului" şi „ideea românească încă trăia vie şi căuta să se manifeste în cultura provinciei"[8].

Curentul românesc a găsit un sprijin real în presa naţională apărută în Basarabia şi în România. Autorităţile ţariste au luat măsuri pentru a stabili o supraveghere permanentă asupra editării ziarelor sau a revistelor la Iaşi sau la Bucureşti. În această ordine de idei prezintă interes apariţia publicaţiei cu titlul *Basarabia* la Iaşi în anul 1879.

Gazeta „Basarabia" de orientare socialistă a apărut la Iaşi, între 28 septembrie-decembrie 1879. Redactori şi colaboratori ai acestei publicaţii au fost Ion, Gheorghe şi Sofia Nădejde, N. Russel, C. Dobrogeanu-Gherea, Theodor Speranţa. Această publicaţie a eşit împotriva hotărârilor Congresului de la Berlin (1878), considerând, pe drept că a avut loc a doua răpire a Basarabiei. În lucrarea *Socialismul în România*, Constantin Titel Petrescu a făcut unele precizări referitor la denumirea acestei publicaţii: „De ce s-a ales titlul gazetei cu o rezonanţă iredentistă, *Basarabia*? Se pare, din motive tactice: pentru a beneficia de îngăduinţa autorităţilor, care puteau privi cu simpatie un ziar cu titlul ce putea fi un steag naţionalist. Gazeta *Basarabia* a publicat articole în care au fost exprimate tendinţe mai mult anarhiste-bacuniste. *Basarabia* a fost primul ziar socialist din România.[9] Majoritatea articolelor nu erau semnate, în total au fost editate 15 numere.

Printr-o circulară a secţiei a 3-a a cancelariei imperiale a fost analizat conţinutul acestei reviste, menţionându-se că redacţia acestei reviste scrie în programul său unul din pericolele care ameninţă România: căderea sub ocupaţia Rusiei sau dezmembrarea României şi împărţirea ei între Rusia şi Austria[10]. Sursele de informaţie ruseşti au atras atenţia la denumirea acestei reviste cu numele *Basarabia*. Redacţia revistei a informat cititorii că prin această denumire se urmăreşte scopul „ca să nu dispară din inima românească amintirile despre o jumătate de Moldovă care, se află acum sub dominaţia Rusiei"[11]. Agentura rusă a atras atenţia că redactorul acestei reviste, profesorul liceului „Alexandru cel Bun" I. Nădejde şi-a pus de asemenea scopul de a promova ideile celui mai radical socialism, subliniate în nr. 9, 10 şi 11. Ziarul a scris despre basarabeanul Nicolae Zubcu – Codreanu, care în 1874 este luat sub urmărire de către poliţia rusă pentru propagandă socialistă şi poporanistă, însă a reuşit să emigreze în România. Un agent scria că N. Z. Codreanu a introdus în Rusia multe ediţii interzise şi un teasc tipografic cu litere cu latine. Deasemenea a atras atenţia autorităţilor ruseşti că în numărul 7, revista „Basarabia" a folosit termenul „răpită", adică Basarabia a fost anexată de către Imperiul Rus[12]. Din această cauză agentul rus Kazarinov a insistat ca activitatea acestei reviste să fie suspendată.

---

[8] *Ibidem*.
[9] *Basarabia Română*, p. 522
[10] **ANRM**, Fond 297, inv. 1, dos. 10, f. 3.
[11] *Ibidem*, f. 3-verso.
[12] *Ibidem*, f. 22.

Prin intervenţia Consulatului rus la Iaşi, guvernul român a interzis apariţia acestei publicaţii. Prefectul din Iaşi Leon Negruzzi, îndeplinind ordinul guvernului i-a preîntâmpinat pe Russel şi fraţii Nădejde să înceteze editarea gazetei pentru a evita reprimările. În gazeta „Ştafeta" din Iaşi redacţia *Basarabiei* anunţa următoarele: „ziarul îşi suspendă apariţia din cauze cu totul independente". Gazeta guvernului liberal „L'independence Roumanie" din 15 decembrie 1879, ce se edita în limba franceză, a informat opinia publică despre încetarea apariţiei primei gazete socialiste.

Atitudinea socialiştilor români despre unitatea naţională a fost exprimată în anul 1883 în revista „Dacia viitoare" editată la Paris, apoi la Bruxelles, în care au fost menţionate temeiurile drepturilor naţionale ale românilor şi legitimitatea unirii într-un singur stat: „Dacă dreptul are vre-o putere pe pământ – Transilvania şi celelalte părţi ale vechii Dacii, unde românii sunt în majoritate, trebuie să fuzioneze şi se va fuziona mai devreme sau mai târziu în statul român"[13].

Reflectând poziţia socialiştilor români, nu putem trece cu vederea şi un alt caz, cum ar fi Congresul extraordinar al Partidului Social-Democrat Român din 10 august 1914. Cristian Racovschii caracterizând poziţia antirăzboinică a socialiştilor români, în lucrarea *Războaiele-Cauze-Consecinţe-Sfârşit* arată că „lupta împotriva războiului imperialist nu înseamnă să renunţăm la unirea noastră cu românii din Transilvania, Bucovina şi Basarabia".

În continuare acest lider al social – democraţilor, a trădat cauza românilor şi a devenit un adversar înverşunat al Unirii Basarabiei cu România.

În anul 1905 emigranţii români Z. R. Arbore şi P. Cazacu, aflaţi în Elveţia, au încercat să readucă tematica Basarabiei prin editarea unei publicaţii la Geneva cu denumirea *Basarabia*. Revista apărea cu litere latine, cu un format mic, pentru a putea fi răspândit prin corespondenţă. Petre Cazacu, menţionase, că o parte din fondurile necesare pentru aceasta au fost oferite de Banca Naţională din România. În total au fost editate 6 numere. Pe frontispiciul primului număr era scris: „Prin luptă vei dobândi dreptate". Românii basarabeni au fost chemaţi să se trezească din amorţeala în care se găsesc, fiindcă „sună ora deşteptării" tuturor popoarelor oprimate din Rusia. Autorul articolului ridică problema restabilirii autonomiei Basarabiei, subliniind că autorităţile ruseşti „şi-au bătut joc de tot ce e român". În articolul „Devide et impera!" moldovenii din Basarabia sunt preîntâmpinaţi, că instanţele ruseşti folosesc minciuna şi „să nu se lase amăgiţi de minciunile oamenilor politici ale guvernului rusesc, precum că alte popoare sunt de vină, pentru starea de sărăcie". Autorul articolului acuză guvernul ţarist care „prin gazete şi cuvântări făgăduieşte totul, iar prin poliţie şi administraţie bagă vrajbă între straturile neluminate ale moldovenilor şi ucrainenilor să-i omoare pe evrei, tătarii pe armeni, pentru a spune că moldovenii, armenii, polonii, maloroşii sunt sălbatici, astfel dacă le dăm libertatea se omoară unii

[13] *Analele*, T. XXVIII, 1982, p. 31.

pe alţii". Articolele din revistă erau semnate cu iniţialele PNR (Partidul Naţional Român) din Basarabia.

Ultimul număr, nr. 6 al „Basarabiei" a publicat un program în care sunt înaintate următoarele obiective: restabilirea autonomiei administrative în Basarabia, introducerea limbii române în justiţie, învăţământ, biserică şi administraţie. În ultima pagină a fost publicată poezia lui George Coşbuc „Noi vrem pământ".

Într-o scrisoare din 20 octombrie anul 1905 adresată lui Zamfir Rali – Arbore, Ion Pelivan îl înştiinţa următoarele: „La Chişinău de vreo două luni deja exista un cerculeţ de moldoveni, care şi-au pus drept scop propagarea ideii naţionale. Eu, subscrisul, sunt părtaş şi membru al acestei organizaţiuni şi din numele ei mă adresez D-stră, ca unui om cu mare experienţă şi ca unui patriot încercat după cum ştiu din scrierile D-stră (mai ales Istoria Basarabiei, din recomandările prietenului meu Ştefan Usinevici, din apelul Ligii culturale a românilor din Basarabia şi din Istoria revoluţiei ruseşti). Fireşte, nouă mai întâi ne trebuie şcoală naţională ... de a ne învăţa copiii în limba română... Al doilea – ne trebuie o gazetă moldovenească".[14]

În condiţiile modificării social – politice în anii primei revoluţii din Rusia şi concomitent în Basarabia se intensifică procesul de formare a organizaţiilor naţional-democratice şi editarea unor gazete în limba română.

Apariţia publicaţiilor româneşti a fost posibilă cu ajutorul basarabenilor aflaţi în România. În anul 1905 Z. Arbore a cumpărat o tipografie cu 17.000 lei şi a trimis-o la Chişinău. În acelaşi an profesorul de la Iaşi C. Stere a dat 100.000 de franci pentru a edita o gazetă în limba română cu caractere ruseşti în Basarabia.[15] Astfel, datorită ajutorului financiar oferit de C. Stere, la Chişinău a apărut prima publicaţie românească.

Sursele noi demonstrează că prima încercare de a edita ziarul *Basarabia* este întreprinsă de Nicolae Alexandru Şafir, încă în anul 1903. La 30 mai şi 2 iunie 1903 N. Şafir a depus două cereri adresate Ministerului de Interne de la S. Petersburg de a edita un ziar cu denumirea *Basarabia* în limbile rusă şi română. În demers au fost accentuate următoarele: „Necesitatea imperioasă, crescândă cu fiecare an a existenţei unui organ de presă în Basarabia, care editându-se în limba moldovenească, ar fi accesibil şi pentru populaţia băştinaşă, condiţiile de viaţă, moravurile şi obiceiurile cărora din punct de vedere cultural, lasă mult de dorit, trezând în mine dorinţa fierbinte de a ajuta guvernul în altoirea conştiinţei şi a principiilor culturii în viaţa populaţiei băştinaşe"[16].

Se intenţiona ca ziarul să apară către 9 septembrie 1903, în legătură cu deschiderea unei expoziţii agricole în Basarabia. Redactorii responsabili urmau să fie N. Şafir la ediţia în limba rusă şi Emanoil Gavriliţă în limba română.

---

[14] *Unitatea naţională*, p. 74.
[15] **ANRM**, Fond 297, inv. 1, dos. 98, (MF), f. 182.
[16] „Destin Românesc" (DR), nr. 3, 2001, p. 64.

Deşi au urmat un şir de demersuri privind editarea gazetei *Basarabia* în anul 1903, prin răspunsul din 25 noiembrie 1903 a Direcţiei culturale pentru problemele presei s-a menţionat că ministrul afacerilor interne a respins solicitarea cu privire la editarea acestei publicaţii în conformitate cu legile existente. Argumentele expuse de cneazul Urusov de felul „că cercul celor care ştiu a citi moldoveneşte este foarte limitat sau a unui informator, funcţionar din gubernie despre „propagandă în favoarea evreilor", nici lipsa de probe împotriva acestor editori, căutate de organele de poliţie n-au avut nici un suport. Însă una este cert, că organele ţariste au susţinut deschis toate acţiunile antisemite promovate de presa „patriotică rusă" în timpul măcelurilor evreieşti din oraşele Basarabiei din anul 1903 şi acţiuni de promovare a rusificării continue a populaţiei din regiune[17].

Director şi proprietar a gazetei era avocatul Emanoil Gavriliţă. La 18 martie 1906, guvernatorul ad-interim al Basarabiei, vice-guvernatorul Knoll a eliberat un certificat care autoriza lui E. Gavriliţă dreptul de editor şi redactor responsabil al cotidianului în limba română cu denumirea *Basarabia*. Printr-un alt certificat semnat de şambelanul Curţii imperiale Al. Haruzin în paginile gazetei se permitea publicarea portretelor activiştilor contemporani, a personalităţilor istorice şi schiţe din viaţa personală.[18] Redactor – şef era I. Pelivan, care de cele mai multe ori făcea şi corectura.

Gestionarea ziarului o îndeplinea un comitet condus de Ion Pelivan. Comitetul era constituit din cinci membri: E. Gavriliţă, proprietar şi director, Ion Pelivan, avocat, prim-redactor; Nic. Florov, profesor, cenzor; Vasile Hartia, profesor, casier; N. Popovschi. Redacţia era compusă din aşa figuri proeminente ale mişcării naţionale ca Ion. Pelivan, P. Halippa, I. Inculeţ, Th. Inculeţ, Gh. Stârcea, Nic. Florov, Constantin Porumbescu, Vasile Hartia, N. Popovschi, părintele Iulian Friptu, Alexei Mateevici, părintele P. Gheorghian, prof. I. Perilă, Alexis Nour, prof. V. Oatu, N. Adronovici, S. Cujbă[19].

Colaboratorii ziarului semnau, de obicei, din cauza regimului politic, de cele mai multe ori cu pseudonime: S. Cujbă – S. Victor; Mihai Vântu – M. Vârtej; N. Popovschi – N. Visterniceanu; Pan Halippa – Pintilie Cubolteanu şi P. Basarabeanu; I. Pelivan –I; Ion Inculeţ – Enclictica şi Ion Gându; Vasile Oatu – Moş Vasile etc.[20] După propunerea lui C. Stere în redacţie a fost invitat Sergiu Cujbă, licenţiat în drept. El a condus redacţia 3-4 luni, după care autorităţile ruseşti l-au expulzat peste Prut. Cele mai multe şi în acelaşi timp cele mai actuale articole, în special, consacrate problemelor sociale au fost scrise de Panteleimon Halippa. Permanent au colaborat la această gazetă Teodor şi Ion Inculeţ, Mihai Vântu, Vasile Oatul. În articolele publicate au fost elaborate cerinţele programatice ale grupării naţional – democratice. În articolul de fond al primului număr al gazetei *Basarabia* se menţionează: „Până azi basarabenii au fost lipsiţi ca şi ceilalţi cetăţeni ai

[17] *Ibidem*.
[18] DR, nr. 3, 2000, p. 68.
[19] DR, nr. 1, 2002, p. 72, 78.
[20] *Ibidem*, p. 79.

Rusiei nu numai de un drept a sta la cârma ţării, a petrece nişte dorite legi pentru binele poporului, dar am fost opriţi şi de o învăţătură şi de o ştiinţă pe linia strămoşească, stăpânirea ţării, punându-i piedici..., într-un timp nu prea îndelungat a adus Basarabia la o cale pe care ţăranul nu putea aduna nici fărâmătură de sub masa boierului... Flămând şi gol el şi de scoate la un cap vreo şcoală primară rusă, se află în aşa stare ca în cărţi şi jurnaluri ruse el vede numai negru pe alb. Neînţelegând limba, sărmanul basarabean a fost lipsit de lumina învăţăturii... Numai o gazetă pe limba moldovenească va deschide ochii şi va destupa urechile moldovanului... Ompreunirea poporului cu Duma poate fi numai prin gazete pentru basarabeni, numai prin gazeta naţională..."[21].

De fapt, gruparea naţional-democratică în organul său de presă *Basarabia* a formulat unele teze programatice ale mişcării naţionale din Basarabia: Deşteptarea conştiinţei naţionale a românilor basarabeni; organizarea şcolii în limba română; participarea moldovenilor la viaţa politică.

În acelaşi număr al ziarului, într-un articol semnat de Alexis Nour, se menţiona că „poporul basarabean lipsit de lumine venite de pe piscurile înalte ale gândirii omeneşti, tot rămâne sărac cu duhul că tot nu ştie nici nu vede, că dreptul lui cel mai sfânt naţional – rămâne sfărâmat de mânile străine... Peste Prut în Bucovina, în Ardeal şi Macedonia neamul românesc are mulţi vajnici luptători pentru interesele lui naţionale. Numai noi, moldovenii din Basarabia, suntem cei rămaşi în urmă şi nici n-avem fruntaşii săi, n-avem fiii săi aleşi, prin care poporul nostru va putea spune în Dumă un cuvânt în sfatul neamurilor..."[22].

În alt articol publicat în *Basarabia* din 24 mai 1906 semnat de Ion Pelivan sunt formulate noi cerinţe ale moldovenilor, subliniindu-se necesitatea creării şcolii româneşti şi a bisericii naţionale, iar funcţionarii să cunoască limba română. Problema naţională este tratată şi în numărul trei al *Basarabiei* într-un articol fără semnătură, dar scris de acelaşi I. Pelivan. El îşi exprimă indignarea faţă de regimul ţarist, menţionând faptul că o parte a românilor sunt liberi, iar cei din Ardeal, Bucovina şi Macedonia se folosesc de mai multe drepturi naţionale. „Numai noi, işti din Basarabia suntem mai obijduiţi şi mai asupriţi, deşi mărturisim, avem aceeaşi religie pravoslavnică, ca şi stăpânii noştri – ruşii. Numai noi n-avem nici un fel de dregătorii, de instituţii naţionale. Numai noi suntem opriţi de a ne învăţa copiii noştri în 3 şcoli moldoveneşti. Biserica, singura noastră mângâiere de odinioară, şi aceea ni s-a înstrăinat, săvârşindu-se într-însa slujba mai mult în slavoneşte, decât în moldoveneşte"[23].

Ideile naţionale ale grupării naţional-democratice se concretizează mai târziu într-o serie de revendicări cu caracter naţional, care depăşesc programul schiţat la început. Astfel, în numărul 12 al gazetei „Basarabia" este formulat obiectivul creării unei autonomii provinciale după modelul

[21] „Basarabia", 24 mai 1906.
[22] *Ibidem*.
[23] *Ibidem*.

Regulamentului Basarabiei din anul 1818 semnat de Alexandru I la Chişinău.

Un pas important al mişcării naţional-politice din Basarabia a fost elaborarea programului unui partid naţional-democratic din Basarabia. „Trebuie să ne întrunim cu toţii într-un partid naţional-democrat din Basarabia, ca să ne putem lupta pentru intrarea în fiinţă şi pătrunderea în viaţa obştească în Basarabia, potrivit cu împrejurările noastre deosebite, potrivit cu drepturile şi principiile hărăzite prin acel manifest”[24].

Programul partidului naţional-democrat a fost publicat în numărul 12 al gazetei *Basarabia* cu titlul „Programul nostru”. Platforma principală conţine principalele cerinţe ale moldovenilor din Basarabia. Programul partidului naţional-democrat este alcătuit din două compartimente: I. Organizarea Basarabiei; II. Legiuirea agrară pentru Basarabia.

În prima parte a programului se menţionează că „organizarea administrativă a Basarabiei trebuie să aibă la temelie principiul de autonomie sau cârmuire de sine (samoupravlenie), recunoscându-se în aceiaşi vreme naţiunii româneşti, predominatoare în această provincie, dreptul la propăşirea liberă şi neîmpiedicată. Pentru aceasta pe de o parte, limba moldovenească trebuie introdusă ca şi în anul 1812, în dregătorii publice şi în şcoală, în care încă se va păstra învăţământul limbii ruse, ca un obiect de studii deosebit – şi în acelaşi timp, trebuie să aibă dreptul deplin de a alcătui orice întruniri şi tovărăşii ce ar urmări păstrarea, întărirea şi dezvoltarea limbii, literaturii şi culturii naţionale, (limba rusă, ca limbă de stat, să se impună numai în organele centrale, în armată şi în marină)”. Partea a doua a programului partidului naţional-democrat este consacrat problemei agrare. Se preconiza naţionalizarea domeniilor mănăstirilor închinate Locurilor Sfinte şi trecerea lor sub jurisdicţia Consiliului provincial superior, constituindu-se astfel Fondul cultural naţional. Acest pământ urma să fie oferit în arendă la un preţ avantajos numai ţăranilor „muncitori”. Limita suprafeţei oferite depindea de potenţialul braţelor de muncă a fiecărei familii ţărăneşti. Pentru a crea o rezervă suficientă de pământ arabil, în scopul satisfacerii necesităţii ţăranilor basarabeni, se preconiza completarea acestui fond cu pământ din contul marilor latifundii, care urmau să fie răscumpărate de Consiliu prin intermediul Băncii Ţărăneşti.

Fondul naţional cultural trebuia să finanţeze construcţia şcolilor naţionale la ţară, ajutorarea bisericilor sărace. De asemenea, se preconiza adoptarea unei legi despre relaţiile agrare. De fapt, acest compartiment al programului propune crearea unui mecanism pentru dezvoltarea economiei agricole rurale. Moşiile date în arendă sunt incluse în responsabilitatea unui Consiliu Superior provincial şi consiliilor judeţene; organizarea băncilor populare; dezvoltarea cooperativelor de producţie şi consum; crearea unei Case de economii a cooperativelor cu un capital de cel puţin 3 mln. ruble; organizarea şcolilor agricole şi de meserii.

[24] *Manifestul ţarului* din 17 octombrie 1905.

Nicolae Iorga a considerat că ziarul *Basarabia*, chiar de la bun început ar putea să unească românii din Basarabia, indiferent de clasă: „Lucrul cel mai bun ar fi o luptă a tuturor elementelor româneşti, fără deosebire de clasă şi că ar trebui mai puţină dragoste pentru idealurile ruseşti, de fericire a „tuturor oamenilor ce sufăr". După ziarul din Chişinău scria N.Iorga, „boierii au fost şi sunt netrebnici". Rămâne bună pentru toate locurile şi toate timpurile învăţătura Evangheliei: „Nu vreau moartea păcătosului, ci să se întoarcă şi să fie viu, cu toată stăruinţa şi iubirea întoarcerea rătăcitorilor?"[25]. Compartimentele programului naţional – democrat au formulat obiectivele politice, economice şi sociale din Basarabia. „Cu toate acestea, având credinţă că românul nu piere, încrezători în viitorul neamului nostru, păşim cu hotărâre neclintită la muncă şi la luptă pentru înălţarea poporului nostru român". Acest program a fost elaborat prin efortul lui C. Stere, care a contribuit la crearea unui compromis între forţele politice naţionale. Aceste idei erau „promovate" în paginile gazetei *Basarabia*.

Autorităţile ţariste au constatat că gazeta s-a editat pe baza mijloacelor din România, fiind îngrijorate de influenţa ei asupra generaţiei de tineri de la sate, care „sunt educaţi" de această gazetă.[26]

În analiza situaţiei politice efectuate de poliţie pe anul 1906 se apreciază pozitiv activitatea gazetei *Drug* editată de Pavel Cruşevan „foarte răspândită printre masele patriotice", servind intereselor adevărate ale statului.[27] Ziarele „Viaţa Basarabiei" (*Bessarabscaia Jizni*) şi „Basarabia" sunt apreciate negativ, prima fiind caracterizată că aparţine unui curent liberal-evreiesc, fiind răspândită printre populaţia evreiască, iar gazeta *Basarabia* este răspândită printre moldoveni. ,,Ea propagă în articolele publicate idei antiguvernamentale şi împotriva administraţiei locale, deschis propagă în folosul autonomiei guberniei Basarabia şi alipirea ei la România"[28]. Colonelul inferior Vasiliev a propus să fie închise aceste două gazete, care cu timpul ar putea să influenţeze asupra izbucnirii mişcărilor agrare.

În anul 1906 situaţia politică din Rusia s-a schimbat. La 9 iulie 1906 Duma I a fost dizolvată după 40 de şedinţe. Nicolae al II-lea a păstrat sistemul politic neschimbat iar legea electorală a fost modificată în favoarea reacţiunii. Noua situaţie a avut o influenţă directă asupra atmosferei din Basarabia.

Împotriva redactorului editor Em. Gavriliţă au fost intentate 16 procese. Pentru publicarea articolului „Alianţa ţărănească şi guvernul" este amendat cu 100 de ruble în folosul statului, iar în cazul insolvabilităţii a fost ameninţat cu închisoarea timp de o lună de zile. Judecătoria din Chişinău a considerat că autorul acestui articol „nu putea să nu ştie că scopurile „Alianţei ţărăneşti" sunt pur revoluţionare, orientate spre răsturnarea

[25] *Basarabia Română*, p. 35.
[26] **ANRM**, Fond 297, inv. 1, dos. 86 (MF), f. 183.
[27] *Ibidem*, dos. 49, p. III, f. 794.
[28] *Ibidem*, f. 794, 796.

orânduirii de stat existente". Un nou dosar împotriva „Basarabiei" a fost adus în legătură cu publicarea articolului „Către preoţii moldoveni din Basarabia", în care conform învinuirii, autorul a afirmat „că guvernul nu numai că nu recunoaşte, dar nici nu doreşte să recunoască trebuinţele naţionale ale poporului moldovenesc din gubernia Basarabia". Inculpatul însă a fost declarat nevinovat şi achitat de judecată[29]. Ziarul *Basarabia* a fost confiscat deseori, iar colaboratorii erau acuzaţi de separatism fiind luaţi sub o supraveghere continuă. În numărul 41 al cotidianului, cititorul era informat că „Numărul de miercuri (nr. 40) al gazetei noastre a fost confiscat de poliţie. La 3 ceasuri după amiază în redacţia noastră au venit agenţii poliţiei locale şi au luat 720 de numere. N-a fost îndeplinită nici o formalitate care se cere pentru confiscarea gazetei". Ştefan Ciobanu scria că „Ziarul protestează împotriva confiscării. Autorităţile caută să puie piedici ziarului pe alte căi. Astfel, din ziar aflăm că învăţătorilor li se interzicea a se abona la ziar. Gazeta nu mai ajunge la cititori, exemplarele distrugându-se pe drum către poştă şi primării"[30]. În articolul lui S. Cujbă „Şase luni de luptă" (noiembrie, 1906, nr. 53) făcea un bilanţ al activităţii redacţiei aducând la cunoştinţă greutăţile pe care le întâlnea gazeta la fiecare pas. „Şi n-a fost uşoară lupta noastră în împrejurările prin care trece Rusia. Cu cât poporul ne îmbrăţişa cu dragoste şi vedea în gazeta lui un puternic mângâitor şi sfătuitor pentru soarta lui amară, cu atât puterile întunericului vedeau în noi o biruinţă rea ce trebuia stârpită cu orice preţ. Şi într-adevăr că loviturile nu ne-au lipsit. De două ori gazeta noastră a fost confiscată, aducânduni-se pierderi simţitoare. Nu demult a fost judecată împotriva noastră şi altele proaspete ne aşteaptă. Dar afară de aceste lovituri date cinstit, în câmp deschis alte lovituri piezişe, ascunse, au ţinut să ne curme firul vieţii"[31]. Ziarul era mereu acuzat de jandarmeria locală de tendinţe separatiste, cerându-se insistent guvernatorului interzicerea publicaţiei. Fostul şef al jandarmeriei guberniale Vasiliev a învinuit „Basarabia", „care era difuzată în special la sate", că are o „influenţă negativă asupra dispoziţiei ţăranilor", făcând „propagandă împotriva guvernului şi administraţiei locale şi în favoarea autonomiei Basarabiei şi Unirii ei cu România"[32]. Gazeta naţional – democrată *Basarabia*, după 9 luni de activitate, după arestări şi confiscări, incendieri şi procese a fost suspendată.

Ziarul „Basarabia", tipărit la Chişinău, a activat de la 24 mai 1906 (nr. 1) până la 11 martie 1907. Cauzele închiderii acestei gazete au fost promovarea ideilor naţionale, propagarea ideilor revoluţionare, combătute cu cea mai mare duritate de către autorităţile ţariste. „Cu riscul de a supăra şi altă dată pe tinerii luptători de la „Basarabia", le vom spune oricând că ei nu trebuie să aibă nici o legătură cu vre-un partid rusesc, ci să lucreze pe cale culturală, mai ales, şi cu ajutorul românilor buni din orice clasă la formarea

[29] DR, nr. 3, 2001, p. 70, 71.
[30] „Viaţa Basarabiei", nr. 1, 1933, p. 7.
[31] „Basarabia", nr. 53, noiembrie 1906, p. 1.
[32] DR, nr. 4, 1994, p. 20.

unei conştiinţe românilor acolo”[33]. N. Iorga consemna în „Neamul Românesc”, că „*Basarabia,* democratică şi cam revoluţionară şi aplecată spre socialism, pare a se fi stins fără înştiinţare şi fără prohod”[34].

În amintirile sale Theodor Parucic considera că acest ziar „se redacta după cum influenţau Stere, Cujbă, iar aceste persoane nu s-au priceput să adapteze ziarul cerinţelor publicului şi ziarul a murit”[35]. C. Stere afirma următoarele: „S-a serbat un pătrar de veac de la infiinţarea primei gazete româneşti în Basarabia. Eu am înfiinţat-o şi trei sferturi din cuprinsul ei l-am scris. Dar numele meu n-a fost niciodată pomenit”[36].

O nouă gazetă cu titlul *Moldovanul* s-a editat în perioada de la 14 ianuarie 1907 până la 15 octombrie 1908. *Moldovanul* redactat de Gh. Madan a fost finanţat de guvern şi susţinea politica oficială. Deşi Madan ca şi P. Cruşevan a învinuit ziarul *Basarabia* de separatism”, în orientarea ziarului „Moldovanul” au dominat ideile moderate, iar stilul este cu mult superior primului ziar românesc. În programul de activitate a acestui ziar săptămânal se sublinia că este „o gazetă naţională independentă”.

Despre ziarul „Moldovanul” a lui Gh. Madan s-a scris mai puţin. Primele reacţii la apariţia acestui cotidian apar în „Neamul Românesc”. N. Iorga scria că „foaia dlui Gh. Madan, iese şi mai departe, dând cititorilor din Basarabia o citire literară folositoare şi ferindu-se de orice ciocnire cu cârmuirea. Veşti din România şi alte ţări române nu dă. Va trăi mult şi va folosi ceva”[37]. Previziunea marelui istoric ar fi avut suport real, dar autorităţile ţariste au decis să-l suspendeze temporar din ,,motivul” absenţei redactorului Gh. Madan: „Am zăbovit prea mult prin ţări străine. Dar acum sunt iarăşi în ţara mea, pe pământul strămoşesc; aud din nou răsunând împrejurul meu dulcea şi frumoasa noastră limbă moldovenească”[38].

În primul număr al acestui ziar în *Cuvântul* adresat cititorilor Gh. Madan, scria: „Pornim la luptă sfântă cu o singură dorinţă de a face bine. Nu vom fi un element de regres, ci de progres. Nu urmărim să dărâmăm, ci din potrivă, să clădim. Nu vroim să întunecăm şi să rătăcim minţile, ci să lămurim şi să le arătăm calea cea adevărată...”[39]. Redacţia a dat chiar din primul număr asigurări de loialitate faţă de stăpânirea rusă, fără a fi o opoziţie guvernului.

În acelaşi timp redacţia gazetei plasează pe un loc important ideea naţională. „Şi dacă în lupta noastră pentru redeşteptarea naţională şi dezrobirea economică, vom fi urmaţi pe calea arătată mai sus, dacă am fi sprijiniţi şi ajutaţi, dacă vom izbândi, semn va fi că neamul nostru este vrednic de timpurile în care trăim şi că are viitor”. În programul gazetei se prevede publicarea articolelor despre politică şi economie, religie, şcoală,

---

[33] *Ibidem*, p. 36.
[34] Basarabia Română, p. 39.
[35] „Viaţa Basarabiei”, nr. 7-8, 1937, p. 100.
[36] Zane, *Constantin Stere*, Bucureşti, 1988, p. 635.
[37] *Basarabia Română*, p. 39.
[38] *Ibidem*, p. 63.
[39] *Suferinţele Basarabiei şi răpirile ruseşti*, Bucureşti, 1996, p. 169.

istorie naţională, literatură naţională şi rusească, literatură populară, gospodărie, medicină. Gh. Madan, la întoarcere din România, scria: „vom sta de vorbă în graiul nostru moldovenesc, după care atâta amar de vreme cu jale au oftat părinţii noştri”[40]. Problema folosirii limbii române este înaintată de acest ziar direct. Se pare că totuşi truşeneanul Gh. Madan a formulat pentru timpul de atunci o idee clară, luând în consideraţie situaţia de atunci sub ocupaţia rusă: „noroadele mici, sărmanele, trebuie să aştepte cu zecile şi sutele de ani la răspântia vremurilor momentul prielnic, de obicei de surdă durere. Dar dacă au făcliile aprinse, apoi pot zice cu temei şi dobândă: „Acum sau niciodată, croieşte-ţi altă soartă!”

Ideea conştiinţei naţionale româneşti este exprimată prin publicarea unor bucăţi extrase din operele literare ale scriitorilor români: V. Alecsandri, I. Creangă, J. Coşbuc, N. Bălcescu, Barbu Delavrancea, N. Jane, Al. Vlăhuţă, Dm. Bolintineanu, I. L. Caragiale, N. Iorga, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, I. Slavici, I. Neculce, B. P. Haşdeu, C. Negruzzi, A. Donici.

La acest ziar au colaborat mari personalităţi basarabene cum ar fi Pavel Dicescu, poetul Tudose Roman, preotul Bobeică, arhiepiscopul Gurie Grosu, învăţătorul Gh. Racu etc.

În paginile ziarului au fost înaintate problemele introducerii limbii române în şcoală, studierea istoriei naţionale. În articolul lui Gh. Madan cu titlul „Dreptul firesc şi sfânt al moldovenilor”, scria: „Avem dreptul să cerem ca în şcolile de la ţară să se înveţe pe lângă limba rusească, şi cea moldovenească: acesta este dreptul cel mai sfânt şi mai firesc al oricărui popor, fiindcă limba strămoşească este pentru neam ceea ce este pentru un om tatăl şi maică-sa. Şi când părinţii noştri au fost din neamul moldovenesc şi au vorbit limba moldovenească, când maicile noastre ne-au învăţat să ne onchinăm şi să ne rugăm lui Dumnezeu în limba moldovenească, noi n-avem dreptul, nu ne lasă inima să ne lepădăm de ea, că lepădându-ne de limba părintească, de neamul nostru ne lepădăm...”[41].

Ideile promovate în paginile acestui ziar scot la iveală problemele cele mai importante din societatea basarabeană, folosirea limbii române în şcoală, biserică, păstrarea moştenirii culturale, a tradiţiilor populare şi studierea trecutului nostru.

Redactorul Gh. Madan aduce o interpretare importantă a originii neamului românesc, o problemă puţin promovată în presa naţională din Chişinău. Problema etnogenezei este tratată în articolul „Cine suntem şi de unde ne tragem noi moldovenii”. După opinia lui Gh. Madan, dacii „locuiau nu numai Basarabia noastră, ci şi Muntenia, ce se află dincolo de Moldova, şi Oltenia, ce se află dincolo de Muntenia, precum şi ţările Banatului, Ardealului, Bucovinei, care se află în ţara Austriacului, şi care ţări sunt locuite tot de neamul nostru, cu toate că ei se numesc unii Moldoveni ca şi noi, unii Munteni, Bucovineni, Olteni, Ardeleni, în sfârşit fiecare după ţara lui, dar au acelaşi grai, acelaşi obicei, acelaşi trecut şi sunt de acelaşi sânge şi

[40] *Ibidem*, p. 64.
[41] *Suferinţele Basarabiei şi răpirile ruseşti*, p. 170.

lege cu noi”[42]. Autorul articolului spune deschis că românii şi dacii sunt strămoşii direcţi ai neamului românesc. „Din acest amestec a ieşit neamul românesc din care facem parte şi noi moldovenii. Astfel, dar noi moldovenii ne tragem dintr-o viţă foarte mare, căci suntem urmaşii unor noroade mari şi viteze”[43]. Aici Madan lămureşte clar originea românilor, semnalând şi o anumită influenţă pe care au avut-o alte popoare, care s-au perindat prin teritoriul Daciei şi apoi şi slavii. „Şi aşa roiau aici fel de fel de oameni şi s-au amestecat cu rămăşiţele dacilor şi cu soldaţii romani, care păzeau cetăţile şi hotarele ţării şi din amestecul acesta cu vremea s-a plămădit un popor nou: poporul nostru românesc”.

Gazeta „Moldovanul” este prima publicaţie românească din Basarabia, care tratează problema originii şi etnogenezei neamului. Articolul lui Gh. Madan „Încreştinarea poporului Moldovean” venea să precizeze: „Dintre toate neamurile acestei ţări, noi moldovenii suntem cei mai vechi locuitori şi stăpânitori ai pământului ei, şi, totodată cei dintâi care am primit legea lui Hristos şi am intrat în sânul bisericii creştineşti”. Autorul avea să precizeze că „Înainte cu optsprezece sute de ani, când popoarele cu care trăim acum împreună, nici nu visau de evanghelia Mântuitorului Hristos, noi românii eram botezaţi în legea creştinească[44].

Aceste argumente aduse de Gh. Madan erau contrare afirmaţiilor unor istorici ruşi ca Batiuşcov şi etc. „Cea mai puternică dovadă, – scria Madan – e însăşi limba noastră moldovenească, în care se găsesc multe vorbe de obârşie latinească, adică romană, cu care numim lucrurile privitoare la credinţa noastră creştină”: Dumnezeu, înger, creştin, păgân, biserică, altar, lege, preot, cruce, botez, sfânt, parte etc[45].

Ideea originii latine a poporului român, a romanităţii şi continuităţii sale în Dacia reprezintă un interes aparte pentru Gh. Madan, ceea ce ne convinge că această personalitate importantă din cultura românească din Basarabia vedea „trezirea la conştiinţă” a naţiunii române ca una din priorităţile principale în atmosfera din ţinut în perioada regimului rus. El îşi dădea bine seama de învăţătura şcolii ardelene, care abia se strecura în Basarabia. David Prodan preciza fenomenul deşteptări naţiunii române prin următoarele cuvinte: „Originile descoperite îi stimulează mândria (naţiunii – n. n., N. C.). Ele dau curajul luptei, nădejdea de înălţare. Trecutul devenise forţa ei morală. Într-o lume ierarhizată calitativ, noua naţiune îşi descoperă în trecut drepturile pe care prezentul i le refuză...”.

Prin publicarea articolului „Ce ne învaţă istoria”, ziarul „Moldovanul” atrage atenţia românilor din Basarabia să „urmeze sfatul cuminte al unuia dintre cei mai mari moldoveni din veacul trecut, al lui M. Kogălniceanu, care ne îndeamnă „să ne ţinem mai ales de cele trecute, să ne ţinem de obiceiurile strămoşeşti, să ne ţinem de limba şi istoria noastră: istoria neamului, mai

[42] „Moldovanul”, 18 februarie 1907.
[43] *Ibidem*.
[44] *Ibidem*, 20 ianuarie 1908.
[45] *Ibidem*.

ales să ne fie carte de căpetenie”[46]. Chemarea „Iubeşte-ţi naţia şi legea” este lansată de Gh. Madan cu convingerea că va atinge suflul românesc acaparat de străini în Basarabia: „Iubiţi-vă legea şi naţia cu credinţă nestrămutată! Pentru că atunci chiar dacă s-ar încerca vre-o dată neamuri duşmane să vă dezbrace de legea şi limba voastră, văzând alipirea voastră către ele, pierde-vor toată speranţa ... de a reuşi cu planul lor, la voi cu atât mai mult vă veţi întări şi toate ale voastre bine vor merge!” Volens-nolens, aici se face o aluzie bine întemeiată, aşa cum în această perioadă frontul rusificator din gubernie într-adevăr este descurajat de faptul că „moldovenii, se dau foarte greu rusificării”, iar apariţiei presei naţionale în contextul istoric din aceşti ani îndeplineşte un rol primordial pentru reanimarea românismului. „Limba românească este viaţa neamului nostru. Legea românească a fost totdeauna şi va rămâne pentru toate vremile tăria noastră. Iar moşia strămoşească este izvorul drepturilor noastre şi temelia cea mai de căpetenie a traiului nostru în această lume pământeană”[47]. Chiar şi dacă acest pasaj este luat din articolul ardeleanului I. Lupaş, însă conţinutul arată că ziarul „Moldovanul” şi redacţia lui în mod direct propagă ideologia naţiunii române, accentându-se identitatea românească a moldovenilor din Basarabia, ruptă din corpul Moldovei, a României.

Apreciind importanţa publicaţiilor din ziarul „Moldovanul”, considerăm că acest ziar la început a fost gândit ca o tribună deschisă de propagare paralelă a „patriotismului rusesc” în rândurile populaţiei autohtone în limba română şi de a combate spiritul revoluţionar, deseori cu accente naţionale ale ziarului „Basarabia”. Drept model au servit metodele folosite de guvernul ungar, care în scopul studierii comportamentului curentelor naţionale au creat un departament al naţionalităţilor, iar în fruntea revistelor „Ungaria”, „Lumina” şi „Servinul” create de guvernul ungar, au numit în mod special nişte persoane de etnie română, în scopul luptei cu separatismul şi pentru promovarea ideilor maghiare şi ale statului maghiar, fraternităţii şi unităţii cu ungurii[48], acest caz având o influenţă mare împotriva propagandei filoromâneşti.

În Basarabia s-a încercat o tactică similară, adică, până românii vor învăţa limba rusă, patriotismul rusesc să fie propagat prin intermediul gazetei româneşti[49]. Însă această încercare, după cum se vede, a eşuat. Guvernul rus n-a fost în stare să continue finanţare a unei gazete în limba română. În octombrie 1908 publicarea „Moldovanului” a fost întreruptă.

În anul 1908 la Chişinău şi-a făcut apariţia revista „Luminătorul”. Sfântul Sinod în şedinţa din 20 decembrie 1907 a discutat: „cerere Preosfinţiei voastre, de la 24 octombrie a. c., cu nr. 470 cu mijlocire de a se da dezlegare tipăririi, prin Sfatul frăţimii naşterii lui Hristos din Chişinău, jurnalului în limba moldovenească, subt numele de „Luminătorul”, după

[46] *Ibidem*, 15 octombrie 1908.
[47] *Ibidem*, 8 aprilie 1907.
[48] **ANRM**, Fond 297, inv. 1, dos. 98, f. 183-verso.
[49] *Ibidem*, 183-verso.

programa arătată”[50]. În decizia Sinodului de la St. Petersburg se menţionează: „a se da dezlegare tipăririi, de la anul 1908, prin Sfatul Frăţimei Naşterii lui Hristos din Chişinău, jurnalului subt numele de *Luminătorul*, în limba moldovenească, după programa arătată, supt ţenzura protoiereului Spiridon Muranevici şi cu numirea protoiereului Constantin Popovici şi a iermonahului Gurie ca redactori ai acestui jurnal”[51]. În rezoluţia episcopului Vladimir cu privire la această decizie se menţionează: „Chem blagoslovenia lui Dumnezeu şi din suflet doresc să blagoslovească Domnul cu roade bune ostenelile acelor, cari au râvnă de a se osteni în lucrul luminării turmei noastre. Lumina lui Hristos să lumineze pre toţi”[52].

După cum s-a anunţat în programul acestei reviste bisericeşti „urma să fie tipărite voroave, învăţături, cuvinte şi cuvântări în limba moldovenească ale preoţilor parohi, traduceri, scrieri de Dumnezeu cuvântătoare la întrebări din dogmele creştine pravoslavnice”, din învăţătura creştină despre morală, despre slujbele dumnezeieşti şi obiceiurile bisericii ortodoxe, scrieri şi cercetări atingătoare de lucrurile deosebite de obiceiurile şi credinţele deşarte...[53].

Colaboratorii la această publicaţie au fost preotul C. Popovici, arhimandritul Gurie, iermonarhul Dionisie de la mănăstirea Suruceni, Alexei Mateevici, M. Ignatovici, C. Parfeniev, N. Enea, profesor la Seminarul Teologic, învăţătorul Gh. Tudor, pr. V. Baltaga, Gh, Dânga, cântăreţul Sava Dănilă. Corectorul revistei era Gr. Constatinescu, originar din România.

În centrul activităţii acestei reviste religioase se afla tradiţia veche românească cu limba ei arhaică, dar mai ales despre marile centre religioase ruseşti, Kiev, Moscova, cu icoanele şi sfinţii lor făcători de minuni, despre ocrotitorul bisericii ortodoxe împăratul Nicolae al II-lea etc.

O. Ghibu îşi exprima părerea prin următoarea afirmaţie: „În colecţiile ei, revista cuprinde un material religios nespus de interesant, care ar merita studiat cu atenţie nu numai de către teologii noştri, ci de către filosofii, sociologii şi filologii noştri. Acestea ar găsi aci numeroase bucăţi de literatură religioasă populară, cum nu se întâlnesc în întreaga noastră literatură din ultima jumătate de secol şi ar întâlni o concepţie religioasă care tinde, în plin veac al XX-lea, să stăpânească întreaga viaţă modernă, cu aceleaşi mijloace, cu care Biserica a stăpânit spiritele în evul mediu”[54].

Ştefan Ciobanu scria că „Preoţimea basarabeană a jucat unul dintre cele mai importante roluri în mişcarea naţională”. Nu întâmplător episcopul de la Chişinău Serafim Ciciagov a numit nucleul redacţional al *Luminătorului* „o bandă de separatişti”[55]. „Luminătorul” a informat despre vizita făcută de Ciciagov la mănăstirea Noul Neamţ prin următoarele constatări: „După ectenie şi „Mulţi ani” rostite de ierodiaconul Arsenie s-a

[50] Paul Mihailovici, *Tipărituri româneşti în Basarabia în anii 1812- 1918*, p. 210.
[51] *Ibidem*.
[52] *Ibidem*, p. 211.
[53] *Ibidem*, p. 172.
[54] *Ibidem*, p. 243.
[55] Boris Buzilă, *Din istoria bisericii din Basarabia*, p. 67.

îndreptat cu o scurtă cuvântare către Preasfinţia Sa, arhimandritul Gurie, care a vorbit că mănăstirea întâmpină pe Preasfinţitul cu bucurie vie, pentru că de ani a simţit bunătatea lui părintească şi îngrijirea arhipăstorească, cu nădejdea încredinţată că el va sta de pază asupra ustavului şi a predaniilor mănăstirii, care sunt aşezate de Paisie Velicikovski, în mănăstirea Neamţului din munţii României şi cari cer între altele, ca slujba lui Dumnezeu să se facă în două limbi: moldovenească şi slavonească”[56].

În scurt timp după venirea lui Serafim la Chişinău, „separatistul” Gurie Grosu a fost trimis în surghiun la mănăstirea Spaso-Avramiev din gubernia Smolensc, pentru a pricepe mai bine că „duhul” moldovenilor şi al ruşilor este „unul şi acelaşi” după opinia lui B. Buzilă[57].

Apariţia unui nucleu de preoţi la revista „Luminătorul”, care a început să lucreze pentru trezirea naţională a fost pregătită de lucrarea misionară, naţională şi religioasă înfăptuită cu răbdare de generaţii întregi de slujitori ai bisericii. Însă au existat şi preoţi care vedeau în „separatişti” duşmani ai „pravoslaviei” ruseşti, singura capabilă să apere şi să mântuie „neamul moldovenesc”. Deşi a existat o supraveghere permanentă asupra revistei româneşti cu caractere ruseşti, „Luminătorul” a publicat şi materiale interesante din istoria şi tradiţiile neamului românesc. În anul 1912 revista a tipărit articolul „Când şi cum s-au creştinat moldovenii”, în care se scria: „Dacii în amestec cu puternicul şi cuceritorul norod al romanilor, care au venit mai târziu şi le-au luat ţara, amestecându-se cu dânşii au dat naştere neamului nostru. În anul 106 după Hristos, după războiul îndelungat între craiul Decebal şi împăratul Romei, Traian a supus Dacia şi a prefăcut-o în ţara romană”. Pentru a-şi consolida dominaţia romanii „au adus în Dacia funcţionari împărăteşti, apoi au întemeiat cetăţi, au făcut drumuri. Au vrut să întemeieze în ţara cucerită şi viaţa romană, aducând din împărăţia lor pe lângă ostaşi târgoveţi şi oameni, deprinşi cu meşteşugurile, cu lucrul pământului, cu săparea şi dobândirea sării, aurului şi argintului, în scurt oameni cu o viaţă aşezată, căci dacii erau un popor din ciobani. Ostaşii lui Traian, precum şi cealaltă lume venită în Dacia, se căsătoreau cu fetele dacilor şi din căsătoria lor amestecată a răsărit un neam nou cu o limbă nouă ieşită din limba romanilor cea latinească, neamul şi limba noastră. Deci, moldovenii, fiind urmaşi ai romanilor, limba noastră e fiica bună celei latineşti”[58].

P. Halippa în „Testamentul pentru urmaşi” apreciază această scriere despre originea neamului, subliniind că „Luminătorul” lămurea „că în vinele moldoveneşti curge sângele râmlenilor”, iar „în vinele ruşilor curge, sângele slovenesc” şi chiar dacă nu sunt neamuri, dar au deopotrivă credinţă ortodoxă.

„Meritul revistei „Luminătorul” în lupta pentru răspândirea şi păstrarea limbii române şi deşteptarea naţională a fost recunoscut – după afirmarea lui Paul Mihail – după Unirea din 1918, când această revistă a

[56] *Ibidem*, p. 68.
[57] *Ibidem*, p. 69.
[58] P. Halippa, A. Moraru, *Testament pentru urmaşi*, Chişinău, 1992, p. 27.

preoţilor a devenit una din publicaţiile mitropolitane a Patriarhiei Române”[59].

În anul 1912 o grupă de patrioţi au editat revista „Făclia”. Ea pretindea să devină o publicaţie de literatură, politică, economie şi socială, tipărită de 2-3 ori pe lună. În prima pagină redacţia s-a adresat către populaţie să trimită la revistă diferite ştiri, informaţii: „Scrieţ, românilor, despre toate cum îţi pute. Noi vom tipări”[60].

În activitatea de redacţie au fost atraşi Amoro (Iur. Iujnâi), Vanaga, C. Dănilă, C. S. Costinovici, Potemcov, Nadejda Todorova, Gheorghe Todorov etc.

În calitate de corespondenţi s-au angajat Nic. şi V. Meghi (S. Nimoreni), Guţu Ion şi Nicolai Stângaci (s. Vadul lui Vodă), Eugen C. Neaga (din Sociteni – Prisaca), Nina Meghi (s. Brăviceni, ţinutul Orhei), Ioan C. Malai (s. Malu – Togatin), Scut – Cuşnir (s. Mingir), S. Tanasovici (s. Nişcani, j. Cahul), F. Petrovici (s. Corjova), N. S. Taratuta (s. Bardar), P. S. Musteaţă (Stâncăuţi, ţ. Bălţilor), H. P. Milev, (ţ. Leova), Ştefan Furdui (s. Mingir, j. Ismail), V. Meleca etc.

Unicul număr al revistei este alcătuit din 8 pagini, însoţite de imagini, dominate de chipuri de ţărani moldoveni, peisaje rurale. Articolul „Către fraţii moldoveni” îndeamnă pe moldoveni la bucuria ştiinţei de carte, aşa cum „Ruşii au gazete şi cărţi ruseşti”, iar „moldovenii noştri, care-s vo câteva sute de mii şi milioane, şi nasc şi mor în negura neştiinţei...”[61]. Prin poezia *Făclia Ţării*, autorul Gh. Todorov a anunţat direcţia principală a revistei, scrisă pentru populaţia română, „Noi vrem schimbare şi dreptate, şi vrem viaţă fără laţ”, adică reforme, modificări ale modului de viaţă, care ar instala dreptatea şi libertatea.

În paginile revistei sunt evidenţiate cerinţe sociale şi economice: pământ pentru ţărani (plugari), salarii pentru învăţătorii de la ţară şi pentru preoţi, cerinţele cu caracter naţional, gazete, cărţi în limba română, şcoli, judecată în limba maternă[62].

Despre apariţia revistei „Făclia Ţării” la Chişinău s-a scris mai puţin în literatura istorică. Ştefan Ciobanu în „Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă” avea să remarce că în timp ce „ruşii sărbătoreau centenarul anexării Basarabiei, la Chişinău apare fără dată” revista „Făclia Ţării”, „care nici n-a fost pusă în vânzare, fiind confiscată la tipografie”[63]. Pe baza unor noi dosare de arhivă se poate de constatat că ancheta iniţiată de Direcţia de jandarmi n-a demonstrat vina incriminată redactorilor[64].

Încercarea de a tipări o revistă în limba română este făcută de Gheorghe Todorov, Constantin Costinovici în calitate de redactori ai acestei publicaţii şi prin participarea preotului Constantin Ion Ursul, directorul

---

[59] Paul Mihail, *op. cit.*, p. 253.
[60] „Făclia Ţării”, nr. 1, p. 1.
[61] *Ibidem*, p. 2.
[62] *Ibidem*, p. 4-5.
[63] *Suferinţele Basarabiei şi răpirile ruseşti*, p. 172.
[64] Gh. Negru, *Ţarismul şi mişcarea naţională în Basarabia*, Chişinău, 2000, p. 50.

tipografiei eparhiale din Chişinău la începutul anului 1912. La 14 februarie 1912 Comitetul Provizoriu pentru edituri din Odessa s-a adresat către guvernatorul Basarabiei M. Ghilhen cu un demers pentru a împuternici pe cineva să cenzureze revista („foaie") publicată în limba română[65]. Ulterior, corespondentul agenţiei de telegraf din S. Petersburg Gh. V. Madan este anunţat se recenzeze publicaţia „Făclia Ţării" „din însărcinarea Şefului guberniei"[66]. La 14 iunie acest demers este din nou adresat lui Gh. Madan[67]. Astfel, putem preciza că misiunea de a-şi exprima opinia faţă de noua publicaţie i-a revenit „Şefului cu drept de cenzor a ediţiilor în limba română şi moldovenească" Gh. Madan, scriitor, originar din satul Truşeni. La 17 iunie Madan a prezentat Cancelariei guvernatorului recenzia asupra acestei publicaţii. Publicaţia, după opinia lui Gh. Madan, are scopul de a „ilumina moldovenii în limba lor maternă"[68]. În centrul atenţiei analizei făcute de cenzor este articolul „O sută de ani", în care se menţionează că populaţia este incultă din cauza lipsei de şcoli în limba maternă. Numai românii de peste Prut – un popor cărturar s-au adresat cu un protest Rusiei, „pentru că asupreşte limba moldovenească şi şcolile"[69]. În recenzie este evidenţiat şi un aliniat din acest articol: „Rombâii de peste Prut au făcut un serviciu divin pentru comemorarea celor 14 mii de basarabeni în războiul cu Japonia. Ei şi-au ompodobit casele cu steaguri de traur şi au creat o Ligă pentru răspândirea culturii printre moldoveni"[70]. După cum se vede, cenzorul Madan nu a adus învinuiri editorilor, doar că a subliniat caracterul „semirus" al publicaţiei, apărut fără un redactor responsabil şi fără aprobarea necesară[71].

Din analiza dosarelor de arhivă se poate de constatat că incriminarea principală a editorilor revistei „Făclia Ţării" a venit din intenţia guvernatorului Ghilhen. Au urmat două demersuri ale lui Ghilhen către episcopul Chişinăului şi Hotinului Serafim şi şeful direcţiei guberniale de jandarmerie, ambele fiind semnate cu data de 24 iunie 1912. Redactorii C. Costinovici şi C. Todorov sunt învinuiţi de următoarele: 1. Prin această publicaţie se urmăreşte scopul de a introduce în rândul moldovenilor neîncredere în Guvern şi a submina devotamentul faţă de Patrie şi Tron[72]. 2. Ei au pus la cale o acţiune de trădare, adică o crimă pentru care există prevederea punctului 1 din art. 129 a Codului Penal[73]; 3. Redactorii au încercat să editeze publicaţia fără învoirea guvernatorului. 4. În demersul adresat episcopului Serafim se accentuează, că editarea fără învoirea guvernatorului nu putea să nu aducă la o „bănuială" sau o suspiciune din

---

[65] **ANRM**, Fond 2, inv. 1, dos. 9.262, f. 12.
[66] *Ibidem*, f. 3.
[67] *Ibidem*, f. 4.
[68] *Ibidem*, f. 4-verso.
[69] *Ibidem*, f. 5.
[70] *Ibidem*.
[71] *Ibidem*, f. 5-verso.
[72] **ANRM**, Fond 2, inv. 1, dos. 9.262 (MF), f. 7; Fond 297, inv. 1, dos. 196, f. 1.
[73] *Ibidem*.

partea şefului tipografiei eparhiale[74]. De aici a venit concluzia guvernatorului, că editarea acestei „foi" este absolut inadmisibilă.

La 7 iulie 1912 şeful direcţiei de jandarmi a cerut de la poliţmeisterul Chişinăului să dea indicaţie pentru a-i chema la interogatoriu pe C. Costinovici şi C. Todorov pe data de 9 iulie la ora 11[75]. După cum a informat C. Costinovici, redactor – editor au fost tipărite 1000 de exemplare, dintre care două exemplare au fost trimise la Odessa Comitetului provizoriu pentru edituri[76]. În calitate de martor a fost invitat preotul C. Ursul de la Eparhie.

La interogatoriu C. Costinovici a precizat că revista este o „ediţie provizorie" şi „Făclia Ţării" a fost editată, ca şi „Lira Basarabiei", deja aprobată de Comitetul provizoriu de cenzură din Odessa. „Scopul meu a fost de a lumina moldovenii asupra politicii, ştiinţei şi literaturii"[77]. „Subsemnatul sunt departe de are o idee care ar urmări scopuri contra guvernului". Dacă cineva din colaboratori a şi scris despre România, apoi aceasta n-a fost decât dorinţa de a-şi aduce la cunoştinţă cele ce se petrec în România".

Gh. Todorov, referitor la comunicatul despre România faţă de jubileul Basarabiei, „noi le-am reprodus din ziarele ruseşti (*Drug, Bessarabscaia Jizni*) fără nici un scop, nu avem nici o legătură cu România, nu am văzut România şi nu primim nici ziare româneşti"[78]. Mai afirmă că „Noi totdeauna am fost şi vom fi credincioşi singurei... Mame Rusii şi tatălui Ţar". Prin ultima frază, editorii au încercat să convingă jandarmeria de loialitate faţă de Imperiu.

Preotul Constantin Ion Ursul, deşi a fost chemat în calitate de martor, a fost supus interogatoriului. El preciza că „Făclia Ţării" a fost tipărită la sfârşitul lui mai – începutul lui Iunie, precizond că se primise „aprobare pentru *Lira Basarabiei*"; aceiaşi aprobare pe la sfârşitul lunii Iunie s-a primit pentru ediţia şi a revistei „Făclia Ţării"[79].

Aceste dosare demonstrează că există aprobarea de la cenzură de a edita publicaţiile „Lira Basarabiei" şi „Făclia Ţării", însă din ordinul episcopului au fost date în Cancelaria Dlui guvernator al Basarabiei[80].

Aceste 3 dosare sunt traduse din limba rusă în limba română cu caractere latine, din care se observă că aceşti trei colaboratori ai „Făcliei Ţării", cunoşteau foarte bine limba română.

La 17 iulie 1912 revista tradusă în limba rusă a fost trimisă procurorului judecătoriei, districtului Chişinău, fiind anexate şi 3 procese verbale cu interogatoriul celor trei persoane, C. Costinovici, Gh. Todorov şi preotul C. Ursul[81]. Deşi s-au adus învinuiri grave la adresa editorilor, totuşi

---

[74] **ANRM**, Fond 2, inv. 1, dos. 9.262 (MF), f. 7-verso.
[75] **ANRM**, Fond 297, inv. 1, dos. 196, f. 7.
[76] *Ibidem*, f. 9.
[77] **ANRM**, Fond 297, inv. 1, dos. 196, f. 28.
[78] *Ibidem*, 25-verso.
[79] *Ibidem*, f. 26-verso.
[80] *Ibidem*, f. 26.
[81] *Ibidem*, f. 10-verso.

procurorul, luând drept bază articolul 1035[10] a codului penal a stopat cercetarea „pentru lipsa indiciului de crimă”[82].

După cum se vede, ancheta iniţiată de guvernatorul Ghilhem şi de şeful direcţiei de jandarmi Norbert nu a demonstrat vina incriminată redactorului Costinovici şi Todorov, însă publicaţia *Făclia Ţării* a fost suspendată. După cum menţiona Şt. Ciobanu acest eveniment „este o încercare plină de îndrăzneală de a scoate o revistă în limba română”[83].

Această „gazetă naţională şi nepărtinitoare a moldovenilor” a fost redactată de Grigore D. Constantinescu, profesor de limbă română la şcoala eparhială de fete din Chişinău. În paginile acestei publicaţii sunt publicate articole cu caracter politice , economie, istorico – literar. Direcţia principală a acestui ziar este subliniată în articolul de fond „Către cititori” în care Gr. Constantenescu scrie: „norodul moldovenesc din Basarabia, fără îndoială, este cel mai întunecat norod, care încă nu-şi dă seama nici ponă acuma, de rostul ce-l are în lume , de chemarea ce o are pe acest pământ”. Popoarele mai luminate – argumentează autorul – se jertfesc până la lepădarea de sine pentru păstrează graiului lor strămoşesc pe care-l iubesc ca şi pe cea mai scumpă moştenire, rămasă de la strămoşi şi lucrează neîncetat pentru cioplirea, îndreptarea şi înălţarea lui, pentru că numai prin graiul strămoşesc, prin limba noastră dulce, moldovenească se păstrează la noi iubirea de neam, într-însa se oglindeşte înţelepciunea neamului nostru, bunătatea sufletească şi treaptă sa „de propăşire”. La acest ziar au colaborat Mihail Minciună, Sava Dănilă, V. Cazacliu, S. Chalimachi, corespondenţii – V. Florea (s. Rudi, Soroca), Gavriil Munteanu (Furniceni, j. Orhei), Gheorghe Năstase (s. Hristici, j. Soroca), D. Cogălniceanu (s. Bravicea), T. Jereghi (s. Cojuşna) judeţul Chişinău.

Colectivul acestui ziar a promovat ideologia naţiunii române – românismul, prin publicarea unor extrase din opera clasică a literaturii române, poezii ale marilor poeţi V. Alecsandri („Doină”, „Steluţa”, „Bucovina”, „Balcanul şi Carpatul”), Mihai Eminescu („Ce te legeni, codrule”, „Revedere”), Ion Creangă („Ion Roată şi Vodă Cuza”), M. Sadoveanu („Sfatul cel bun”, „Istoria unei pălării”, „Boii lui Călin”), C. Negruzzi („Doina nouă”), G. Coşbuc („Noaptea de vară”), A. Donici („Două poloboace”, „Doi raci”, „Vulpea şi bursucul”).

Răspândirea folclorului românesc reprezintă o direcţie importantă a „Glasului Basarabiei”. Folclorul naţional este propagat prin publicarea colindelor, cântecelor populare, studii asupra obiceiurilor, ghicitori, ştiri din viaţa satului din Basarabia. Studii, schiţe, versuri au semnat Ştefan Holban, T. Malai, T. Urdică etc.

Ziarul „Glasul Basarabiei” continuă să apere dreptul „poporului român al Basarabiei” la autonomie, după modelul introdus în anul 1812, de către administraţia rusă, să fie respectat „în aceeaşi vreme naţiunii româneşti, predominatoare în această provincie, dreptul la propăşirea liberă şi neîmpiedicată”. În numărul 12, prin publicarea programului acestei gazete

[82] **ANRM**, Fond 297, inv. 1, dos. 156, f. 13.
[83] *Suferinţele Basarabiei şi răpirile ruseşti,* p. 174.

din nou ca şi alte ziare româneşti din Basarabia înaintează chestiunea limbii naţionale: „pe de o parte limba românească trebuie introdusă, ca şi în 1812, în dregătorii publice şi în şcoală... şi în acelaşi timp, Românii trebuie să aibă dreptul deplin de a alcătui orice întruniri şi tovărăşii ce ar urmări păstrarea şi dezvoltarea limbii, literaturii şi culturii naţionale". Redactorul Gr. Costinovici evidenţiază atitudinea agresivă a administraţiei ţariste din gubernie şi a presei antinaţionale, şovine şi antisemite (a lui P. Cruşevan): „De cuvintele „român" sau „românească" pe aici se feresc ca de ciumă: nu-i chip să scriu, de pildă, l. română, ci moldovenească, – să nu scrii cu „buchii latineşti", dar cu ruseşti, ca să nu zisă cei cu limbă lungă: „iaca separatiştii! ...".

În articolul „Către Moldoveni", publicat în nr. 4, Gr. Constantinescu lansează o chemare de a acţiona în mod conştient în deşteptarea neamului românesc umilit pe parcursul a celor peste 100 de ani: „să deschidem ochii celor adormiţi... să-i trezim din somnul de moarte, să-i deşteptăm, să-i luminăm, – fiecare după puterile sale, atât prin cuvânt, cât şi prin fapte". Acest ziar ca şi celelalte ziare româneşti au continuat să pledeze pentru reintroducerea limbii române în şcoală, în serviciul divin din bisericile din Basarabia, un proces de luptă îndelungată, dar care n-a găsit sprijin, dar nici nu putea să-l găsească, aşa cum ţarismul ţinea în condiţii de închisoare celelalte etnii, naţiuni: „mai lesne au fost crezuţi acei care au născocit separatismul decât un Durnovo, de pildă, de la gazeta „Petersburgschie Vedomosti", care nu s-a temut să spuie în această gazetă ... crudul adevăr despre tot ce se petrece în Basarabia cu goana pornită împotriva limbii moldoveneşti şi a acelora care o îndrăznesc să o apere"[84].

Fondatorii ziarelor româneşti în mare parte îşi dădeau seama că toate piedicile întâmpinate de ei în promovarea ideologiei româneşti au fost puse în aplicare de întregul sistem ţarist în Basarabia, care foloseau cele mai diverse mijloace în scopul de a stopa deşteptarea naţiunilor din imperiu, urmărire sau supraveghere secretă, presiune asupra guvernului României privitor la „naţionalismul românesc" al basarabenilor aflaţi în Regat, spionaj, introducerea agenţilor secreţi în cercurile inteligenţei din Basarabia şi chiar la Iaşi şi Bucureşti, deportarea preoţilor cu idei naţionale în guberniile îndepărtate ale Rusiei, inclusiv deschiderea unor dosare nefondate a jandarmeriei împotriva editorilor, scriitorilor, arestările liderilor naţionali, până la aruncarea on închisori sau expulzarea din Rusia, interzicerile de a intra în teritoriul Imperiului Rus.

Ideologia naţiunii române, procesul de conştientizare a identităţii naţionale era un fenomen caracteristic pentru toate componentele româneşti aflate în aria de influenţă a dominaţiilor Imperiilor vecine, Rus şi Austro-Ungar, şi bănăţenii şi ardelenii şi bucovinenii alături de basarabeni sunt suspectaţi de „separatism", adică de dorinţa de a reveni la patria istorică.

S. Chalimach, în numărul 3 al „Glasului Basarabiei" considera că patrioţii au început „o luptă pentru lumină, împotriva întunericului, care ...

[84] I. Varta, *op. cit.*, p. 90.

va fi lungă şi plină de piedici": un grav păcat cade peste acela care „şi-a uitat graiul său, este un neruşinat, un vânzător de neam! Şi cine care vrea să-şi vândă neamul, cred că nimenea... Numai acei cu inima împietrită pot uita cântecele dulci de leagăn ale mamelor lor, strigătele de luptă ale strămoşilor, doinele cu stih de foc, tânguirile uşurătoare". „Ce ar zice Ştefan cel Mare de s-ar vedea acum? Şi-ar blăstăma ceasul naşterii, ceasul suirii lui pe tron şi ceasul morţii sale! El nu ar pricepe că cineva poate să-şi uite graiul său cel frumos şi plin de farmec. I-ar fi ruşine de voi: ar înnebuni..."[85].

O chestiune importantă pe care a lansat-o V. Cazacliu în articolul „Raiul întunericului" în nr. 47, 48 este migrarea ţărănimii nevoiaşe din Basarabia în regiunile îndepărtate ale Rusiei. „Multe mii de moldoveni îşi vând multa – puţina lor avere şi se duc în Siberia, unde-o prăpădesc ş-apoi se întorc goi şi calici". Fenomenul migraţiei moldovenilor au avut consecinţe nefaste pentru populaţia românească a guberniei Basarabia, circa 60.000 de mii de ţărani care au părăsit ţinutul natal către 1914-1915 s-au întors înapoi în regiune sărăciţi şi fără nici un ban. „Moldovenii leapădă Basarabia, vând pământul cu tot ce mai au şi se duc să cate binele pe vânt; da la noi în Basarabia vin pe locul lor ruşii, armenii, nemţii, jidanii, polonii şi alţii, care găsesc slavă Domnului, destulă mămăligă, bucurându-se de toate bucuriile pământului nostru strămoşesc"[86].

„Glasul Basarabiei" a oglindit o gamă largă de probleme de ordin naţional din ţinut, limbă română în şcoală biserică, judecată, presă, propagarea folclorului a operelor clasicilor literaturii române, problema agrară şi a migraţiei ţărănimii autohtone în regiunile îndepărtate ale Rusiei. Această publicaţie numită de istoricul I. Varta „Glasul naţiunii" a demonstrat în repetate rânduri că împărtăşeşte întru totul doctrina românismului, fapt ce i-a atras suspiciunea şi învinuiri grave din partea autorităţilor ţariste că ar promova tactica de separare a Basarabiei de Imperiul rus şi unire a acesteia cu România"[87].

Gazeta „Glasul Basarabiei" s-a editat din 7 aprilie 1913 ponă la 6 august 1914, activitatea ei fiind întreruptă din cauza circumstanţelor ţariste, care supraveghea orice gazetă românească. Ştefan Cioban, un cunoscător de prim rang al presei naţionale româneşti din Basarabia constată următoarele: „Între ziarele româneşti care au apărut în Basarabia sub stăpânirea rusească ocupă un loc destul de onorabil şi „Glasul Basarabiei"[88]. Deşi a avut o direcţie mai moderată ca *Basarabia*, însă a lucrat deosebit de mult la conştientizarea românismului în cercurile basarabene.

Guvernul ţarist a folosit multiple mijloace, presiuni diplomatice, mijloace de supraveghere şi de urmărire pentru a contracara pătrunderea din România în Basarabia a ideilor naţional-româneşti, calificate adesea şi cu noţiunea de „separatism moldovenesc". Deşi aceste măsuri au fost multiple şi diverse, totuşi, solidaritatea românilor de pe cele două maluri ale

---

[85] *Ibidem*, p. 91.
[86] *Ibidem*, p. 95.
[87] *Ibidem*, p. 87.
[88] *Suferinţele Basarabiei şi răpirile ruseşti*, p. 174.

Prutului au rezistat „politicii de izolare a Basarabiei" după expresia lui Gh. Negru[89].

Un eveniment important pentru viaţa naţională din Basarabia l-a constituit apariţia revistei „Cuvânt Moldovenesc", cu sprijinul financiar al marelui patriot Vasile Stroescu. Programa de activitate a revistei a fost explicată în „Cuvânt înainte" din primul număr: „Socotim cuvântul moldovenesc tipărit drept unul din cele mai bune mijloace pentru deşteptarea Moldovenilor din Basarabia, care zac în întunericul neştiinţei..."[90].

În redacţia publicaţiei au fost Panteleimon Halippa, Nicolae Alexandri, Simeon Murafa, apoi mai târziu participă activ cu scrierile sale A. Mateevici, I. Pelivan, V. Harea, Gh. Năstase, I. Buzdugan, P. Cazacu, T. Bivol etc.

Revista publică „scrieri despre istoria neamului" bucăţi din literatura românească *Cântarea României* de A. Russo, *Semănătorii* de V. Alecsandri, *Nunta Zamfirei* de G. Coşbuc, *Mioriţa*, *Cântecul gintei latine* de V. Alecsandri, M. Eminescu, A. Donici, poezii şi articole scrise de autori basarabeni, Gh. Madan, P. Halippa, T. Roman, de preotul I. Friptu, de D. Ciugureanu etc.

În nr. 15 revista lansa apelul „O, vorbiţi, scriţi româneşte, Pentru Dumnezeu!" prin versurile lui J. Sion. Începând cu 1 ianuarie 1914 redacţia revistei a început să editeze o gazetă cu aceeaşi denumire. Redacţia sublinia că „are de împlinit marea sa sarcină de a face cuvântul moldovenesc tipărit un instrument de luminarea a gloatelor moldoveneşti. Oţelirea acestui instrument, împodobirea graiului moldovenesc şi aducerea lui la treapta de limbă mlădioasă, frumoasă, puternică şi înălţătoare, iată unul din scopurile redacţiei"[91].

Gazeta săptămânală „Cuvânt Moldovenesc" a anunţat cititorul că este o publicaţie „pentru Moldovenii din Basarabia şi de peste Nistru", astfel fiind prima gazetă, care are ca obiectiv informarea populaţiei române din dreapta şi stânga Nistrului. „Cuvântul Moldovenesc" este prima publicaţie care înainteză în discuţie problema naţională a popoarelor polonez şi român. În articolul „Războiul european şi chestiunea naţională" din 24 august 1914 autorul a analizat istoria Poloniei care a fost împărţită în 3 părţi de Rusia, Germani şi Austria, însă năzuinţele poporului leşesc au rămas aceleaşi: „închegarea unui nou stat în vechile hotare, neatârnarea (adică independenţa), slobozirea graiului credinţei şi îndeosebia vieţii naţionale în lăuntru"[92]. Ziarul considera că în cazul când Austro-Ungaria va fi zdrobită, ar avea de câştigat România, primind Transilvania şi Bucovina „şi poate şi pentru altcineva".

Cine este acest „altcineva" nu este greu de înţeles, subtextul nu poate fi altceva decât doar că autorul (articolul lui nu poartă semnătură) îi are în

---

[89] DR, nr. 1, 1994, p. 83.
[90] *Suferinţele Basarabiei şi răpirile ruseşti*, p. 176.
[91] *Ibidem*, p. 178.
[92] „Cuvânt Moldovenesc", 24 august, 1914.

vedere pe românii din Basarabia. Concluzia este destul de elocventă: „Dar ceea ce este obştesc la toate popoarele în chestiunile naţionale, este că fiecare popor tinde la neatârnare faţă de alte popoare şi se sileşte să se alcătuiască într-o ţară de sie stătătoare, care să aibă aceleaşi hotare pe care le are împrăştierea însăşi a poporului aceluia”[93].

Îndrăzneala redacţiei are şi un subtext diplomatic. Se ştie că în iulie 1914 Nicolae al II-lea cu întreaga sa familie a vizitat România. În portul Constanţa împăratul s-a întâlnit cu regele Carol I, cu viitorul rege Ferdinand şi a ajuns la o înţelegere importantă cu România cu privire la condiţiile neutralităţii României. Apropierea ruso-română din această perioadă a influenţat la o atitudine mai loială faţă de ziarul românesc din partea organelor de supraveghere secretă.

În bilanţul de un an, făcut de „Cuvânt Moldovenesc” la 1 ianuarie 1915 redacţia aprecia momentul apariţiei acestei publicaţii: „Hotărârea noastră a întâlnit în scurtă vreme un viu răsunet în mulţimea moldovenească din Basarabia şi din Rusia întreagă. Moldovenimea setoasă de cuvânt moldovenesc tipărit, a început să adune în jurul nostru, aducându-ne obolul ei, ca sprijin şi ca răsplată pentru munca noastră, îndreptat spre luminarea norodului moldovenesc şi apărarea intereselor lui de toate zilele”[94].

Activitatea acestei gazete în limba română, creşterea autorităţii ei printre moldoveni, articolele îndrăzneţe, dar cu foarte mult tact nu erau lăsate fără supraveghere de organele interne. Prin nota din 26 octombrie 1915 Comitetul de cenzură Străină din Odessa către guvernatorul Basarabiei a propus ca şeful ediţiilor în limba română Gh. Madan să cerceteze coletul poştal nr. 205, care conţine broşuri în limba română, adresată redactorului „Cuvânt Moldovenesc”[95]. Guvernatorul l-a împuternicit să studieze broşurile care trebuiau întoarse fiind însoţite de aprecierile de rigoare[96]. La 26 noiembrie 1915 la Comitetul de cenzură străină sunt întoarse coletele poştale cu broşuri nr. 206 adresate redactorului „Cuvânt Moldovenesc” şi un raport semnat de şeful ediţiilor de limbă română Gh. V. Madan[97]. O nouă banderolă cu nr. 2489 adresată aceleiaşi publicaţii „Cuvânt Moldovenesc” a fost dată la cenzor pe 12 noiembrie 1915. Prima notă, din decembrie 1915 cu aceleaşi probleme se adresează lui Gh. Madan, însă acum este numit „observatorul asupra ediţiilor româneşti venite de peste hotare”[98]. La 11 decembrie 1915 au mai sosit 9 colete, la 6 februarie 1916 – 8 colete poştale, la 31 decembrie 1915 3 colete simple. Cu privire la coletul poştal cu nr. 278, cenzorul Gh. Madan, la 18 ianuarie 1916 sublinia că cărţile recenzate sunt admise în circulaţie, cu excepţia Calendarului anual Minerva, „ce se referă la insuccesele armatelor noastre şi despre mitocănia (bădărănia) prizonierilor

---

[93] *Ibidem*.
[94] „Cuvânt Moldovenesc”, 1 ianuarie 1915.
[95] **ANRM**, Fond 2, inv. 1, dos. 9.570 (MF), f. 1.
[96] *Ibidem*, f. 2.
[97] *Ibidem*, f. 3.
[98] *Ibidem*, l. 4-5.

ruşi luaţi de austrieci şi germani". Cenzura a fost efectuată conform Statutului provizoriu „Despre cenzura militară"[99]. În acest timp se observă o creştere masivă a numărului de colete venite din România la adresa redactorului „Cuvânt Moldovenesc", la 11 ianuarie, 18 ianuarie, 5 februarie iar coletele de la urmă din acest dosar poartă dată de 31 martie 1916, nr. 995[100].

Revoluţia din 27 februarie 1917 din Rusia a condiţionat schimbarea conţinutului articolelor publicate în „Cuvânt Moldovenesc". În articolul de fond „Schimbarea feliului de ocârmuire în Rusia" se anunţă: „Din numărul de faţâ veţi afla câ noi de-acum nu mai suntem robii stăpânirii vechi, care ani de-a rândul şi-a bătut joc de ţară şi de noi. În chipul cel mai grozav...şi cum scumpi cititori, dee Domnul, ca feliul nou de ocârmuire în împărăţie să fie şi nouă moldovenilor spre o înnoire a vieţii şi spre deşteptarea din somnul de moarte, în care ne-a ţinut stăpânirea veche"[101].

În anii revoluţiei ruse, „Cuvântul Moldovenesc" sublinia modificarea statutului său, devenind „Gazetâ naţionalâ pentru moldovenii din Basarabia şi de peste Nistru"[102]. La 19 martie 1917 redactorul-editor N. Alexandri se adresează cu cuvintele care până acum se rosteau doar în cercuri înguste sau în şoaptă: „Moldovenilor! Luaţi sama! Din toate părţile se aude unire şi unire. Gândiţi-vă şi voi la această chemare. Uniţi-vă şi începeţi lupta pentru căpătarea dreptului la o viaţă naţională slobodâ, potrivit cu firea şi menirea neamului nostru moldovenesc"[103].

Cuvânt Moldovenesc din 2 aprilie 1917 apare cu semnătura noului redactor Panteleimon Halippa. În înştiinţarea redactorului se spunea că până acuma de la întemeiere, el nu putea semna cu numele său deoarece stăpânirea veche nu-i recunoştea drepturile de cetăţean din cauza că era revoluţionar. „A fost, deci, mai cuminte să-mi ascund numele". P. Halippa considera că sarcinile redactorului sunt: trezirea neamului, scoaterea ziarului în fiecare zi; să luăm parte la viaţa obştească în această vreme de prefacere; „să ne întocmim un **partid naţional moldovenesc**, pentru ca în rânduri strânse sâ lucrăm pentru înfăptuirea visurilor noastre naţionale"[104]. În articolul „La luptâ în unire" ziarul menţiona următoarele: „Dacâ pân acuma am dus o viaţâ de robi nevinovaţi ai împărăţiei ruseşti de azi înainte suntem slobozi şi ni-i îngăduit să fim ceea ce ne-a lăsat Dumnezeu – moldoveni, sau, mai bine zis, – români"[105]. P. Halippa menţiona că scopurile naţionale pot fi îndeplinite prin luptă politică. „Noi trebui sâ dăm mână cu mână şi să întocmim din toate suflete moldoveneşti o singură suflare – un partid naţional moldovenesc, care a sâ lupte pentru autonomia moldovenilor, adicâ pentru dreptul de a avea cârmuirea lor

[99] *Ibidem*, f. 9.
[100] *Ibidem*, f. 10, 11, 13, 14.
[101] „Cuvânt Moldovenesc", 8 martie 1917.
[102] *Ibidem*, 11 ianuarie 1917.
[103] *Ibidem*, 19 martie 1917.
[104] *Ibidem*, 2 aprilie 1917.
[105] *Ibidem*.

deosâbitâ moldoveneacâ, de a se lumina în şcolile lor moldoveneşti, de a se ruga lui Dumnezeu în biserica lor moldovenească, de a se judeca la judeţurile lor moldoveneşti şi de a trăi după feliul şi însuşirile neamului moldovenesc”[106].

„Cuvântul moldovenesc”, revista şi ziarul a folosit mijloacele naţionale pentru a deştepta neamul românesc dominat de Imperiul Rus. Onisifor Ghibu, militant de vază al românilor scria la 27 martie 1926 despre revistă: „În caietele lui lunare, de câte 4-6 coale tipărite frumos şi împodobite şi cu ilustraţii din viaţa românilor de pretutindeni, această revistă deschidea înainte moldovenilor minunata „Ladă cu comori” a geniului românesc de pretutindeni, dându-le posibilitatea de a se hrăni cu tot ceea ce un veac dea rândul fuseseră lipsiţi şi de a-şi lărgi orizontul şi idei şi probleme, care dau vieţii un înţeles şi un farmec nou”[107].

Patrioţii români organizaţi pe lângă „Cuvânt moldovenesc” au folosit şansa istorică de a surprinde tendinţele principale ale ideologiei naţionale româneşti din teritoriile ocupate de străini. Studenţii moldoveni de la Kiev cu ocazia zilei de Paşti i-au salutat „pe toţi ostenitorii din redacţia „Cuvântului Moldovenesc” ca singurii ce înfăţişează de atâta vreme cu statornicie cugetul (românesc – n. n., N. C.) şi ca luptători statornici pentru întărirea cugetului moldovenesc în poporul nostru, atâta vreme subjugat”. Felicitarea este semnată de Vladimir Bogos, preşedintele cercului studenţesc moldovenesc din Kiev[108].

P. Halippa lansează două obiective necesare în această perioadă „Moldoveni, deşteptaţi-vă!” şi „Moldovenilor – uniţi-vă!”. Articolele publicate de „Cuvântul Moldovenesc” marchează fenomenul maturizării forţelor politice naţionale din gubernia Basarabia ce exprimă ideologia naţiunii române în evoluţie de la restabilirea drepturilor naţionale în ţinut al moldovenilor şi formularea necesităţii istorice ale timpului – Unirea cu Patria istorică – România. În articolul „Ziua Unirii” din 24 ianuarie 1918, P. Halippa scria: „Noi românii din Basarabia, care trăim răzleţiţi de Moldova de la anul 1812 nu ne-am prea dat seama pân acuma de trecutul nostru istoric şi de visurile noastre naţionale în viitor. Dar ziua de azi, ziua unirii a mamei noastre Moldova cu sora ei – Muntenia ne face să ne trezim şi noi din amorţeală şi să ne întrebăm: încotro mergem, pentru cine trăim, cu cine ne unim?... Pân acum noi am trăit tot pentru Rusia, uitând că suntem români uitând că alături de noi trăiesc fraţi de-un nume şi de un sânge...noi românii din Basarabia trebui să ne îndreptăm privirile spre ţara românească în care domneşte o rânduială şi care prin muncă şi unire vrea să ajungă şi va ajunge la o stare de înflorire, de care ea este vrednică”[109].

Stilul şi forma de adresare, vocabularul folosit de ziar în articolul de fond indica ţinta acestei chemări – ţărănimea autohtonă, stăpânii acestor meleaguri, care fiind populaţia majoritară, ca şi românii din Transilvania,

---

[106] *Ibidem*.
[107] *Basarabia Română*, p. 247.
[108] „Cuvânt Moldovenesc”, 2 aprilie 1917.
[109] *Ibidem*, 24 ianuarie 1918.

Bucovina, Banat, Crişana şi Maramureş au purtat greul rezistenţei naţionale prin tradiţii, obiceiuri naţionale, folclor, cântece şi credinţă creştină. „Fraţi moldoveni! În Ziua de 24 ianuarie, când se pomeneşte unirea ţărilor surori – Moldova cu Muntenia, sâ ne gândim şi noi la unire – la unirea cu cea mai firească pentru noi: unirea Basarabiei cu România”[110].

Aceste cuvinte exprimate de redactorul ziarului „Cuvânt Moldovenesc”, în acelaşi timp şi de unul din întemeietorii partidului naţional – moldovenesc P. Halippa au fost argumentele de bază din punct de vedere de ordin istoric, cultural, etnic, politic şi economic în favoarea unirii cu România.

Rolul „Cuvântului Moldovenesc” în pregătirea maselor cond s-a înaintat în discuţie problema naţională „a fost covârşitor”. În anul 1917 *Cuvântul Moldovenesc* a jucat un rol important în mişcarea naţională, care a dus la Unirea Basarabiei cu România”[111].

După multiplele încercări de a edita publicaţii naţionale în limba română în secolul al XIX-lea, abia în perioada celor două revoluţii ruse din anii 1905-1917 în Basarabia a apărut presa naţională. Presa românească a avut un rol decisiv în iluminarea şi deşteptarea naţională a românilor basarabeni, în formularea şi propagarea dezideratelor naţionale de la autonomie la independenţă şi la Unire cu Patria istorică – România.

[110] *Ibidem*.
[111] *Suferinţele Basarabiei şi răpirile ruseşti*, p. 138-139.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 436-443â

Elena FLOREA-PETREA

PROBLEMA UNITĂŢII NAŢIONALE ROMÂNE LA DOI MARI PRIETENI AI ROMÂNILOR: EDGAR QUINET ŞI VICTOR HUGO

Europa naţiunilor este, la începuturile sale, Europa romantică: a scriitorilor şi cărturarilor care au exaltat sentimentul naţional şi au redeşteptat gloriile trecutului prin scrierile lor, au susţinut pătrunderea valorilor culturilor străine pentru modernizarea celei autohtone şi au atras atenţia şi susţinerea străinilor în lupta popoarelor asuprite pentru independenţă. O dată constituit ca naţiune, fiecare popor urma să-şi îndeplinească propria misiune şi să contribuie astfel la armonia Europei unite.

Din proiectele ambiţioase şi profeţiile frumoase ale romanticilor despre naţiuni şi Europa, realizările lor s-au oprit la prima problemă enunţată[1]. În gândirea germană, *naţiunea* era raportată la fenomene inconştiente şi involuntare, în special, la limba maternă şi la tradiţiile populare. Această teorie a fost fondată de Herder, în secolul al XVIII-lea, filozoful german folosind sintagma de „naţiuni culturale". Naţiunea însemna, pe de o parte, repere comune, pe de alta, era pământul străbunilor, deci patria. O altă direcţie, esenţial franceză, concepea *naţionalitatea* ca pe un fenomen conştient şi voluntar: dorinţa de apartenenţă la o naţiune sau alta, dorinţă exprimată pe diferite căi: alegeri, voinţa reprezentanţilor poporului, plebiscit. Revoluţia franceză a redefinit *naţiunea* drept comunitatea cetăţenilor pe care îi uneşte voinţa de a trăi împreună sub legi comune. Sursele acestei noi viziuni se găsesc la Rousseau. O dată cu Revoluţia franceză, patria nu este numai pământul strămoşilor, ci şi comunitatea de drept care asigură egalitatea, libertatea şi binele comun, datorită legilor[2]. După istoricul francez Jean-Baptiste Duroselle, între anii 1815-1851, harta Europei nu se schimbă foarte mult, reacţiunea având câştig de cauză, pe când, în perioada dintre 1851 şi 1871, se înregistrează triumful principiului naţionalităţilor, în aspectele sale cele mai importante[3].

Conştiinţă a secolului, a dramelor şi a speranţelor sale, Victor Hugo a îmbrăţişat vremea sa, i-a trăit dramele, afirmându-şi constant credinţa în

---

[1] Jean-Baptiste Duroselle, *L'Europe. Histoire de ses peuples*, 1990, p. 491.

[2] *Apud* Henri Pena-Ruiz, Jean-Paul Scot, *Un Poète en politique. Les combats de Victor Hugo*, Paris, 2002, p. 199-200.

[3] Jean-Baptiste Duroselle, *L'Europe de 1815 à nos jours. Vie politique et relations internationales*, 1964, p. 107.

libertate, în forţa popoarelor de a-şi făuri identitatea proprie ca etapă către identitatea europeană. „Luptele”[4] sale, purtate cu îndârjire pe tot parcursul vieţii, au avut în centru noţiunile de Libertate, Egalitate, Pace, Progres. Primul discurs politic al lui V. Hugo, din 19 martie 1846, se referea la „chestiunea poloneză” şi propunea o intervenţie pur morală din partea Franţei. Aici, termenii *popor*, *naţiune* şi *naţionalitate* nu sunt clar definiţi. Un popor este, pentru Hugo, o comunitate unită prin aceeaşi limbă, acelaşi trecut, aceleaşi tradiţii (ecouri herderiene); naţiunea presupune un teritoriu mai mult sau mai puţin întins, legi, administraţie şi, în plus, o influenţă morală: „...elementele puterii unei mari naţiuni nu cuprind numai flota, armata, rigoarea legilor sale, întinderea teritoriului său. Componentele puterii unei mari naţiuni sunt, pe lângă cele amintite, influenţa sa morală, autoritatea gândirii şi a luminii sale, ascendentul său printre naţiunile civilizatoare”[5]. Afirmându-se ca naţionalitate, un popor conştient de identitatea sa, de unitatea sa, poate aspira să devină o naţiune liberă şi independentă. Popoarele au dreptul la justiţie şi la libertate, prin recunoaşterea de către celelalte popoare şi state. După 1848, Hugo va considera că un popor devine naţiune afirmându-şi pe deplin propria suveranitate. În mod firesc, Hugo susţine luptele pentru unitatea naţională, etapă necesară în realizarea viitoarelor State Unite ale Europei. Orice popor are dreptul la independenţă; iar un popor care oprimă un altul nu este el însuşi liber: „Un popor nu posedă un alt popor tot aşa cum un om nu posedă un alt om”[6].

Astfel se explică modul dur în care sunt condamnate regimurile absolutiste şi autoritare din Europa, imperiile „închisori de popoare” reprezentate de Turcia, Rusia şi Austria; tot astfel înţelegem şi ostilitatea lui Hugo la adresa lui Bismark sau Napoleon al III-lea[7]. Chiar şi din exil, Hugo s-a arătat solidar cu popoarele care luptau pentru suveranitate, conform crezului că datoria sa era de a agita suflete şi conştiinţe în scopul de a se porni apoi revolta popoarelor. La 29 noiembrie 1853, cu ocazia celei de a 23-a aniversări a Revoluţiei poloneze, V. Hugo făcea referire la revoluţiile care aprinseseră Europa şi însemnau trezirea conştiinţei de patrie: „...iată formându-se legiunile polonă, ungară şi italiană, iată România, Transilvania şi Ungaria fremătând [...] Da, cetăţeni, revoluţia a trecut Dunărea! Rinul, Tibrul, Vistula şi Sena au tresărit! [...] Toate naţiunile pe care le credeam moarte îşi înalţă fruntea în acest moment. Deşteptare a popoarelor, deşteptare a leilor”[8]. Date fiind preocupările lui Victor Hugo, putem afirma

---

[4] V. Henri Pena-Ruiz, Jean-Paul Scot, *op. cit.*

[5] Victor Hugo, *Œuvres complètes, Politique*, Editions Robert Laffont, 2002, p. 125 (trad. n., E. F.-P.).

[6] *Aux femmes de Cuba*, 1870, în Victor Hugo, *op. cit.*, *Actes et paroles II: Pendant l'exil*, p. 639 (trad. n., E. F.-P.).

[7] V. *Les Châtiments*: *La Reculade*; *La Fin*, în care V. Hugo acuză atitudinea împăratului francez şi condamnă războiul Crimeii. Vezi, de asemenea, discursurile sale *La Guerre d'Orient*, 29 noiembrie 1854, *Sur la tombe de Félix Bony*, 27 septembrie 1854, *Appel aux Concitoyens*, 14 iunie 1854, cu aceeaşi temă.

[8] Victor Hugo, *op. cit.*, *Actes et paroles: Pendant l'exil*, p. 444 (trad. n., E. F.-P.).

cu certitudine că acesta a avut cunoştinţă de evenimentele din Ţările Române şi că numele unor români ca Heliade, fraţii Brătianu, V. Alecsandri, C. A. Rosetti sau Maria Rosetti nu îi erau străine. Unele documente stau mărturie a întâlnirilor cu tineri români la începutul carierei lor şi pe care personalitatea lui Hugo i-a marcat profund[9].

În contextul politic din Principatele Unite în anul 1864, Anastasie Panu, în calitatea sa de vice-preşedinte al Adunării, a mers în Anglia şi în Franţa pentru a obţine sprijin din partea puterilor occidentale. Victor Hugo se impunea ca autoritate morală inconturnabilă; el a răspuns la apelul primit, demonstrându-şi interesul pentru situaţia românilor şi poziţia lor între celelalte naţiuni ale Europei[10]. Pe Ion Heliade-Rădulescu l-a cunoscut Victor Hugo în 1850, în timpul exilului literatului român la Paris, iar apropierea lor a ţinut nu numai de cadrul istorico-social, ci şi de cel cultural şi ideologic[11]. Heliade-Rădulescu ar fi vrut ca scriitorul francez să preia conducerea ziarului „La Ligue des Peuples", în care scop îi adresă o invitaţie însoţită de traducerea unui poem hugolian. Văzând în Victor Hugo imaginea poetului-profet, a cărui voce se înalţă peste graniţe geografice şi se adresează tuturor popoarelor, I. Heliade-Rădulescu încearcă astfel să îl sensibilizeze la cauza poporului român, în numele păcii şi al creştinătăţii.

Destinul lui Edgar Quinet se apropie de cel al lui V. Hugo prin numeroase puncte comune. Forţaţi să aleagă exilul după lovitura de stat din 2 decembrie 1851, Quinet şi Hugo şi-au asumat această condiţie şi au continuat lupta pentru ideile pe care le apăraseră şi până atunci. La sfârşitul volumului autobiografic *Istoria ideilor mele* (*Histoire de mes idées*, 1858), E. Quinet mărturisea: «Tant que la parole m'est restée, j'ai défendu la cause des peuples, des faibles, des nationalités qui demandaient à renaître. J'ai péri avec elles, il est vrai. Mais je suis enseveli avec l'Italie, avec Venise, avec la Pologne, avec la Hongrie, avec les Roumains. C'est là un tombeau qui me plaît. Je ne le changerais pa contre les joies des vivants. Quand il sera question de patrie, quelques hommes de bonne volonté se souviendront de moi»[12].

---

[9] V. Marin Bucur, *Victor Hugo et ses relations directes avec les intellectuels roumains de l'époque*, în *Victor Hugo*, volume publié sous la direction de Angela Ion, Bucureşti, 1985, p. 37-49. Este vorba de Eugeniu Carada şi T. G. Djuvara.

[10] V. Şerban Cioculescu, art. *Victor Hugo şi „foarte marea chestiune românească"*, în *Medalioane franceze*, Bucureşti, 1971, p. 297-299.

[11] Într-o notă a lui V. Hugo din 26 martie 1854, citim: «J'ai vu successivement passer chez moi, et, selon les hasards de la vie et les oscillations de la destinée, j'ai reçu dans ma maison, quelquefois dans mon intimité, des chanceliers, des pairs, des ducs [...], des gouvernants de révolution, Montanelli, Arago, Heliade...» (subl. n., E. F.-P.), în Victor Hugo, *Œuvres complètes*, *Histoire, Choses vues: Le temps présent V 1852-1870*, Editions Robert Laffont, 2002, p. 1285.

[12] Edgar Quinet, *Histoire de mes idées*, 1972, p. 185: „Atâta vreme cât mi-a rămas cuvântul, am apărat cauza popoarelor, a celor slabi, a naţiunilor care cereau să renască. M-am stins cu ele, e adevărat. Dar sunt îngropat cu Italia, cu Veneţia, cu Polonia, cu Ungaria, cu România. E un mormânt care îmi place. Nu l-aş da pe bucuriile celor vii. Când va fi vorba de patrie, câţiva oameni de bună voinţă îşi vor aminti de mine".

Prin opera şi viaţa sa, E. Quinet a fost un mare republican, un patriot francez şi un adevărat European[13]. Această ultimă latură a personalităţii sale, indisociabil legată şi consecinţă a celorlalte două, se explică prin deschiderea sa pentru alte culturi: vorbeşte italiană, engleză, germană, puţină spaniolă, greacă modernă şi flamandă. Îl face cunoscut pe Herder francezilor, din care traduce, mai întâi prin intermediar englez, apoi învaţă limba germană pentru a se verifica. Întreprinde călătorii în Grecia, Spania, scrie despre Italia, Polonia, Portugalia şi Germania. La Collège de France este titularul primului curs de literatură comparată. Deşi a călătorit mult în Europa, a trăit în exil în Belgia şi Elveţia, a afirmat mereu necesitatea păstrării identităţii fiecărui popor, condiţie indispensabilă îmbogăţirii reciproce. Istoric, om politic, poet, profesor, susţinător al Republicii, al laicităţii şi al dreptului popoarelor la autodeterminare, la afirmarea identităţii naţionale şi la unitatea europeană, Edgar Quinet este poate adevăratul profet dintre contemporanii săi, dimensiunea modernă a personalităţii sale dovedindu-se prin întrebările şi problemele ridicate la vremea respectivă, unele dintre ele actuale în cadrul ritmului alert al istoriei. Prezenţa determinantă a românilor în viaţa sa, împletită cu preocupările evocate mai sus pot explica asumarea de către Quinet a sarcinii de a pleda cauza acestui popor, prin publicarea, chiar înaintea Congresului de la Paris, a lucrării *Les Roumains* (publicată în nr. din 15 ianuarie şi 1 martie ale „Revue des deux Mondes", 1856). Hermiona Asachi-Quinet explică demersul soţului său în biografia pe care i-o consacră: „Ocupându-se de cauza unui popor care-şi cerea dreptul la existenţă, Edgar Quinet asculta înainte de toate de respectul său pentru dreptate, dar se sprijinea şi pe acest mare principiu politic: «Civilizaţia se bazează pe naţiuni» [...]. Această carte este o medalie depusă la fundamentul noului stat român. Edgar Quinet şi-a reunit toată experienţa, ştiinţa, patriotismul, pentru a trasa calea care deschidea viitorul unui popor tânăr"[14]. Caracterul oportun al scrierii a fost deja subliniat de Nicolae Iorga, printre alţii: „Şi nu se poate zice că paginile avântate ale acestui creator de curente au rămas fără efect asupra deciziunilor diplomatice care ne-au permis să ne întemeiem o singură patrie între Carpaţi şi Dunăre", afirma marele istoric cu ocazia semicentenarului morţii lui E. Quinet, în 1925.

Demersul lui Edgar Quinet şi mai ales impactul scrierii sale asupra evenimentelor şi deciziilor politice nu trebuie idealizat. Privind obiectiv momentul, observăm conjunctura favorabilă, întâlnirea fericită a intereselor românilor cu cele ale Franţei şi Angliei. Nu mai puţin important este meritul intelectualului Quinet care a înţeles să dea un exemplu şi să coboare în viaţa Cetăţii pentru a media în favoarea Adevărului, Binelui, Dreptăţii[15]. Valorile

---

[13] Charles Conte, *Quinet le moderne*, în *De la modernité d'Edgar Quinet*, 2002, p. 14.

[14] Mme Edgar Quinet, *Edgar Quinet depuis l'exil*, Paris, 1889, p. 107-108, www.gallica.bnf.fr (trad. n., E. F.-P.)

[15] Atitudine care pare să contrazică afirmaţia lui Bernard-Henri Lévy, din lucrarea *Aventurile libertăţii. O istorie subiectivă a intelectualilor*, Bucureşti, 1995, conform căreia putem vorbi de *intelectuali* (ca substantiv, eventual cu majusculă) după afacerea Dreyfus,

pe care le-au apărat un Hugo sau un Quinet erau ale umanităţii întregi, cauzele pentru care s-au luptat, cu fapta şi cu vorba, erau măreţe şi universale, însă adesea condiţia lor de proscrişi nu le-a permis să acorde o eficienţă deplină acestor întreprinderi. Lucrarea lui Edgar Quinet a fost tradusă, parţial, în anul publicării, de Gh. Asachi: *Românii Principatelor Dunărene*, tipografia Institutului Albinei, 1856 (în alfabet de tranziţie); partea a doua va apărea în *Almanah*, în 1861. În *Prefaţa editorului* datată Iaşi, mai 1856, se exprimă gratitudinea românilor pentru sprijinul istoricului francez: „Simpatiea, care astăzi Românii au căştigat'o, săntem datori vechilor suferinţi îndelungate, şi publiciştilor cari au advocatat cauza noastră. Între aceştia, nici unul n'au îmbrăţoşat'o cu mai mare talent, erudiţie şi căldură decăt renumitul istoric al Franţei Edgar Quinet, carile, în agiunul deschiderii Conferenţiilor de Paris, au publicat tratatul intitulat: *Românii*, prin care s'au revărsat o nuouă lumină asupra naţiei noastre; s'au deşteptat interesul străinilor, şi în inima tuturor compatrioţilor, o adâncă admirare şi vie recunoştinţă cătră Autorul. Spre a mulţămi nerăbdarea acelora, carii n'au putut ceti în original acea compunere clasică, noi publicăm deodată a sa parte întăia, la care, spre înţălesul arheologiei, adăogim harta vechei Dacie şi, ca un semnu a stimei din partea Românilor, s'au pus în fruntea cărţei portretul renumitului autor". Cele două volume purtând titlul Edgar Quinet – *Opere alese* (1983)[16] cuprind parţial şi studiul *Les Roumains*. Printre numele pe care le citează autorul ca surse de documentare apar: D. Cantemir, Gh. Şincai, P. Maior, A. T. Laurian, lucrarea prietenului său Jules Michelet *Légendes du nord-principautés danubiennes* sau *Lexiconul de la Buda*.

Lucrarea este închinată fiului său vitreg, George Moruzi, de care l-a legat o prietenie profundă prin intuirea firii idealiste, dar şi o anumită fascinaţie pentru strămoşii de viţă domnească ai acestui tânăr.

În *Adresse aux Roumains*, expediată de Quinet din Bruxelles, se reafirmă sprijinul constant de care poporul român se bucură din partea prietenului lor francez. E. Quinet remarcă schimbarea profundă de optică asupra românilor, consecinţă a intervenţiei sale şi a hotărârilor Congresului de Pace: „Nu mai sunteţi o provincie necunoscută, ci faceţi parte din cetate, era să spun din patria [creştină] occidentală"[17]. Este astfel reafirmată identitatea europeană, o Europă construită pe modelul cetăţilor greceşti, o Europă modernă constituită din popoare având valori comune şi unite printr-o spiritualitate comună[18]. Iar Quinet nu exagerează afirmând că: „Întregul Occident a fost mişcat de soarta voastră"[19]. Prin urmare, „chestiunea românească" a devenit „o chestiune de interes şi de onoare

moment în care scriitorii renunţă la seninătatea academică şi la condiţia de izolat, lasă condeiul, pentru a se organiza în ligi şi asociaţii şi a coborî în viaţa Cetăţii.

[16] Edgar Quinet, *Opere alese*, traducere, selecţie, prefaţă şi tabel cronologic de Angela Cismaş, Bucureşti, 1983.

[17] *Ibidem*, p. 291.

[18] Alain Gros, *Quinet et la Roumanie*, în *Edgar Quinet et sa famille*, Bourg-en-Bresse, 2003, p. 138.

[19] Edgar Quinet, *Les Roumains*, 5e édition, www.gallica.bnf.fr, p. IX (trad. n., E. F.-P.).

pentru Europa". Şi Quinet profetizează: „Va exista o Românie sau nu va mai exista nici onoare, nici libertate, nici garanţii, nici credinţă de orice fel în Europa ...[20].

Aspectele pe care le reţine scriitorul francez în prezentarea identităţii româneşti descind din gândirea herderiană; mai întâi, se subliniază comunitatea de origine şi de limbă, datorită cărora românii se pot prezenta ca fraţi uitaţi de cei din Occident. În calitate de istoric al ideilor, Quinet denunţă necunoaşterea acestei naţiuni de un Voltaire sau, mai grav, ignorarea ei de către Napoleon I. Un monument, Columna lui Traian, stă mărturie a descendenţei romane a acestui popor, iar înrudirea lingvistică cu franceza, spaniola, italiana... este incontestabil dovedită prin studierea limbii române, probă suficientă, putând umple golurile istoriei. Quinet nu se fereşte de cuvintele tari: alfabetul chirilic este comparat cu o rugină care a acoperit frumuseţea naturală a limbii române[21], dar s-au găsit cărturari care să lupte pentru regenerarea ei, un P. Maior, un Gh. Asachi sau un Heliade. Dacă în procesul de modernizare a limbii române, Edgar Quinet consimte la eliminarea elementelor slave şi recurgerea la împrumuturi din limbile înrudite, el atrage atenţia asupra pericolului exagerării în una din cele două direcţii şi reliefează originalitatea limbii române: „În ceea ce mă priveşte, mărturisesc că mi-ar plăcea să văd că-şi păstrează specificul: latină fără îndoială, dar în acelaşi timp orientală, naivă, agrestă, oricum rebelă la jug. Până şi cuvintele ce le-ar păstra din slavă ar face-o să semene cu o captivă eliberată, ce-şi aminteşte de captivitatea ei"[22]. Ca istoric, Edgar Quinet regretă sărăcia documentelor referitoare la poporul român, sau, în cazul celor scrise de străini, adevărul lor discutabil şi elogiază lucrarea lui Gh. Şincai, *Cronica Românilor* (1853), asupra căreia se opreşte cu analiza. Dintre figurile istorice, autorul reţine pe Ştefan cel Mare şi pe Mihai Viteazul, doi domnitori care au ştiut să creeze un stat român, din păcate fragil, dar cu rol determinant în intrarea românilor în modernitate. Cauzele slăbiciunii românilor sunt găsite în vieţuirea lor separată, împărţiţi în mai multe provincii; politica, „arta militară modernă" şi puterea unui om luminat trebuie să îndrepte această stare de lucruri şi „respectând condiţiile de rasă şi natura locurilor" să fondeze Statul român care ar cuprinde cele şase provincii: Banatul, Transilvania, Bucovina, Basarabia, Moldova, Valahia: „...ar fi un mare stat de 8 milioane de oameni, care nu ar avea nevoie de concursul sau măcar protecţia nimănui"[23]. Astfel, istoricul francez se arată mult mai îndrăzneţ în idealurile sale decât mare parte dintre intelectualii români ai acelei vremi. Pentru realizarea acestui deziderat, românii sunt sfătuiţi să ceară susţinerea celorlalte popoare latine din Occident, dar şi să se impună atenţiei acestora prin accentuarea intereselor comune. Viziunea lui Edgar Quinet asupra viitorului stat român nu exclude o interpretare obiectivă a prezentului: din cele şase provincii, două au fost

[20] Idem, *Opere alese*, ed. cit., p. 292.
[21] Idem, *Les Roumains*, ed. cit., p. 69.
[22] Idem, *Opere alese*, ed. cit., p. 336.
[23] Idem, *Les Roumains*, ed. cit., p. 100 (trad. n., E. F.-P.).

desprinse de mult de statul-mamă, altele două i-au fost smulse, iar ultimele două pot constitui baza proiectului de reformă.

E. Quinet prezintă ca pe o necesitate renaşterea naţiunii române: dacă regenerarea materială este mai uşor de realizat, cea morală presupune respectarea a două principii fundamentale: libertatea şi egalitatea. Susţinerea din partea străinilor trebuie însă conjugată cu eforturile proprii în sensul instaurării libertăţii presei şi a cuvântului, a egalităţii tuturor în faţa legii. Autorul nu ezită să recomande alegerea unui principe român susţinut de popor şi nesupus vreunei puteri externe.

Concluzia lucrării conţine o pledoarie vie pentru constituirea românilor în naţiune independentă pe baza argumentelor oferite de trecutul lor şi a celor legate de mersul înainte al istoriei. E. Quinet se adresează direct cititorilor, conştient de funcţia pe care textul său trebuie să o îndeplinească. Un ultim aspect trebuie luat, fie şi pe scurt, deocamdată, în discuţie. Punerea în paralel a originalului cu versiunea românească din 1983 permite câteva observaţii interesante. Autoarea traducerii precizează în *Nota asupra ediţiei* care sunt capitolele păstrate, fără a explica raţiunile eliminării celorlalte. De asemenea, se menţionează că „semnul [...] marchează unele eliminări acolo unde textul lui Quinet prezintă lungimi (digresiuni)”[24]. Iată câteva dintre „lungimile” considerate inutile şi / sau plictisitoare de traducătoare, unele dintre suprimări nefiind semnalate: «Tout l’Occident s’est ému pour vous» (nesemnalată); «Nous [= românii] sommes des vôtres, [quoiqu’enveloppés des Barbares]»; «C’est avec vous que nous voulons former une alliance, [non avec les Barbares qui nous entourent]». Menţionându-l pe Bouffon, care face din eroul moldovenilor, Ştefan cel Mare, un slav, E. Quinet adaugă: «Tous les actes glorieux d’une race d’hommes sont attribués à ses plus grands ennemis». Paragrafele în care Quinet se referă la acţiunile nefaste produse de impunerea caracterelor chirilice împotriva geniului însuşi al limbii române au fost, de asemenea, suprimate; la fel şi cele privitoare la tendinţa de a elimina elementele slave din limbă asociate cu imaginea vechiului opresor: „Ei [= românii] îşi amintesc că, la fiecare intervenţie, la fiecare pas al protectorului, limba slavă lasă o nouă pată, că generalii ruşi declarasează război dicţionarelor, înlocuind în cărţi şi în ziare cuvintele cele mai consacrate din limba strămoşilor prin cuvinte ruseşti, cum se înlocuieşte o garnizoană înfometată, devenită prizonieră, cu garnizoana inamică”[25].

Cursul istoriei va consemna înfăptuirea visului românilor şi al prietenilor lor străini în 1859. Aceleaşi meandre ale istoriei vor face ca abia în 1918 să se constituie România cea mare, naţiune unită cu autoritate morală. Momentele cruciale ale devenirii noastre ca naţiune şi implicarea

---

[24] Idem, *Opere alese*, ed. cit., Nota asupra ediţiei. Dintre capitolele eliminate amintim: cap. IX – *Reconstitution. Système de défense militaire*, în care Quinet vorbeşte despre necesara unire a tuturor celor şase provincii româneşti prin apelul la susţinerea occidentală, pasajele în care este evocată figura luminoasă a mitropolitului Beniamin (cap. X), cap. XII – *Régénération morale* cu referiri la libertatea presei şi a cuvântului, cap. XIII – *Etat social*, XIV – *Organisation politique*, XV – *Conclusion*.

[25] Idem, *Les Roumains*, p. 68 (trad. n., E. F.-P.).

personalităţilor franceze pe care le-am evocat stau mărturie a ceea ce Neagu Djuvara numea, pentru perioada de mai bine de un veac, de la începutul secolului al XIX-lea şi până după primul război mondial „cea mai frumoasă reuşită a influenţei prin cultură înregistrată de istoria modernă”[26].

[26] Neagu Djuvara, *Între Orient şi Occident. Ţările Române la începutul epocii modene (1800-1848)*, Bucureşti, 2007, p. 336.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 444-454

Dan JUMARĂ

APARIŢIA SOCIETĂŢILOR CULTURALE ALE ROMÂNILOR DIN BUCOVINA

Prin anexarea Bucovinei la sfârşitul secolului al XVIII-lea, Imperiul habsburgic marca o etapă decisivă a unui plan expansionist bine stabilit. Austriecii urmăreau prin aceasta fie ocuparea, dacă era cu putinţă, a întregii Moldove, fie împiedicarea ocupării ei de către Imperiul ţarist. După încorporarea provinciei, habsburgii au legiferat un întreg şir de reforme, prin care Bucovina urma să-şi piardă specificul românesc. O politică bine pusă la punct a autorităţilor de la Viena avea drept scop separarea completă a bucovinenilor de românii din Ţara Moldovei, prin blocarea legăturilor lor spirituale, sociale şi culturale, prin colonizări masive, prin germanizarea instituţiilor administrative, a învăţământului şi, în consecinţă, a populaţiei. Se urmărea, astfel, o integrare deplină a acestui teritoriu în cadrul Imperiului, prin intermediul culturii, limbii şi administraţiei germane[1].

Teritoriul răpit Moldovei de către Imperiul habsburgic, prin convenţia turco-austriacă din 7 mai 1774, a cunoscut, funcţie de formele de guvernământ, mai multe perioade. Timp de zece ani, după anexare, ţinutul Cernăuţilor şi o bună parte din ţinutul Sucevei, numit de atunci Bucovina, a avut o administraţie militară. S-a căutat integrarea acestui teritoriu în sistemul economic, administrativ şi politic austriac. S-au făcut atunci masive colonizări cu străini, s-au desfiinţat mânăstiri şi schituri ortodoxe, s-au preluat toate pârghiile vieţii social-economice, politice şi militare ale Bucovinei, folosindu-se metode de convingere sau de constrângere. Numeroase lăcaşuri de cult, ce constituiau puternice focare de spiritualitate românească, au fost desfiinţate, s-au secularizat averile mănăstirilor şi bisericilor, s-a intervenit în ierarhia ecleziastică, impunându-se subordonări şi ierarhii nedorite şi neavenite, înfiinţându-se episcopia de Cernăuţi – subordonată mitropoliei sârbeşti de la Karlowitz. S-a încercat chiar distrugerea monumentelor istorice, urmărindu-se ştergerea din memoria românilor a trecutului lor. Guvernul imperial a acţionat constant în vederea diminuării preponderenţei elementului românesc în structura demografică a provinciei. Acest proces a continuat constant de-a lungul întregii perioade în care Bucovina a făcut parte din Imperiu, iar rezultatele au fost pe măsura

[1] Marian Olaru, Ştefan Purici, *„Bucovinism" şi „Homo bucovinensis"*, în „Analele Bucovinei", III, 1996, nr. 1, p. 6.

strădaniilor. În perioada 1774-1910, numărul locuitorilor Bucovinei a crescut de 11 ori. Ritmul creşterii, pe naţionalităţi, a fost însă foarte diferit, fără a se datora sporului natural, ci, mai ales, colonizărilor masive. Astfel populaţia românească a crescut de 4 ori, iar străinii de 45 de ori; în cazul rutenilor creşterea este de 365 de ori, ceea ce demonstrează clar direcţia politicii demografice a Imperiului în Bucovina[2]. Urmare tuturor măsurilor defavorizante pentru români, episcopul Ţării Fagilor, Dosoftei Herescu, a iniţiat o adunare cu reprezentanţi ai credincioşilor aflaţi sub păstorirea sa, pentru a găsi o soluţie de remediere a situaţiei[3]. A rezultat cea dintâi manifestare politică a bucovinenilor de după desprinderea de Moldova, în februarie 1784. A urmat apoi cea mai nefastă perioadă din istoria Bucovinei: încorporarea în Galiţia. Procesul de deznaţionalizare, de distrugere a tradiţiei româneşti, în toate sferele societăţii, s-a accentuat. Pe aceeaşi direcţie, consecventă, de acţiune a guvernului imperial, se înscrie şi eliminarea limbii române din instituţiile publice, din biserică şi şcoală, româna devenind limbă neoficială. În contextul anului revoluţionar 1848, conducătorii românilor bucovineni au convocat la Cernăuţi, la 20 mai, o mare adunare naţională. Toate regiunile şi categoriile sociale ale provinciei erau bine reprezentate, fiind prezenţi şi reprezentanţi ai comunităţii germane. S-a redactat un document cuprinzând douăsprezece revendicări. Cele mai importante dintre acestea se refereau la separarea Bucovinei de Galiţia şi crearea unui Ducat independent al Bucovinei; asigurarea dezvoltării fireşti a naţionalităţii române în toate planurile; desfiinţarea servituţilor feudale; relaxarea sistemului fiscal; libertatea credinţei, egalitatea confesiunilor, scoaterea bisericii ortodoxe din Bucovina de sub dependenţa mitropoliei Karlowitz[4]. Documentul avea să fie baza programului Petiţiei Ţării („Landespetition der Bukowina"). Delegaţia condusă de episcopul Eugenie Hacman a prezentat petiţia împăratului Francisc Iosef. Multă vreme după aceea Petiţia a constituit programul politic al românilor bucovineni.

Autonomia, legiferată prin Constituţia din 1849, a fost mereu amânată de autorităţi, care, constrânse de acţiunile revoluţionare, au alternat acordarea concesiilor cu măsurile coercitive. Nenumăratele proteste şi strădanii ale populaţiei româneşti aveau să ducă la declanşarea unui proces anevoios, dar urmărit cu consecvenţă, ce a culminat cu separarea provinciei de Galiţia şi crearea unui Ducat autonom al Bucovinei, cu capitala la Cernăuţi. În decembrie 1851, introducerea absolutismului menţinea statutul de ducat autonom al Bucovinei. Autonomia a favorizat renaşterea românismului, dar aceasta a fost curând stopată de guvernul absolutist. La 22 aprilie 1860, Curtea de la Viena hotăra din nou alipirea Bucovinei la Galiţia. S-au înregistrat însă, în provincie, puternice acţiuni de protest, memorii, intervenţii în plan politic, toate determinând, în final, proclamarea

---

[2] Olga Ştefanovici, *Consideraţii asupra situaţiei demografice în Bucovina*, în „Suceava", XX, Iaşi-Rădăuţi, 1993, p. 149-151.

[3] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Bucureşti, 1991, p. 30.

[4] *Ibidem*, p. 95.

definitivă a autonomiei Bucovinei prin Constituţia din 26 februarie 1861[5]. Bucovina devenea astfel provincie autonomă a Casei de Austria, având o Dietă proprie, în frunte cu un Căpitan al ţării; un guvernator cu titlu de preşedinte al ţării era reprezentantul guvernului de la Viena. Acest regim dualist a rămas în vigoare până în 1918. Odată cu instaurarea acestei forme de guvernământ, spre deosebire de conaţionalii lor din Transilvania şi Basarabia, românii din Bucovina n-au dus numai o viaţă naţională, religioasă şi culturală proprie, ci şi o viaţă politică aparte, ţara lor fiind cunoscută ca o provincie autonomă, cu stemă şi drapel proprii, împăratul de la Viena intitulându-se Duce-Herzog al Bucovinei.

Evoluţia favorabilă a evenimentelor legate de unirea Principatelor Române a constituit un impuls pentru promovarea valorilor naţionale româneşti în Ducatul Bucovinei. Activitatea în această direcţie avea să cunoască o intensitate deosebită după câştigarea independenţei de stat a României. În 1872 lua fiinţă la Cernăuţi Societatea autonomiştilor naţionali“. Era prima societate politică românească având ca scop cultivarea conştiinţei naţionale,dezvoltarea şi întărirea autonomiei, răspândirea culturii politice în popor[6]. Ulterior, în 1885, la Cernăuţi, se înfiinţa Concordia, societate politică ce-şi propusese: „unirea tuturor românilor”, trezirea interesului pentru „viaţă politică naţională”, instruirea populaţiei cu privire la drepturile şi îndatoririle patriotice şi politice[7].

Românii cu preocupări politice, înţelegând însemnătatea posibilităţilor de exprimare în acest plan, aveau să ia iniţiativa organizării de partide, cu ideologie şi programe proprii. Evident, opţiunile nu erau unanime. Totuşi, majoritatea românilor acţionau în direcţia naţională, atât din punct de vedere cultural, cât şi politic. Ca peste tot însă, nu putem spune că a existat o unitate de concepţii politice în rândul reprezentanţilor românilor bucovineni. Au coexistat multă vreme „tinerii” şi „conservatorii”, în parlamentul de la Viena s-au făcut alianţe cu partide de dreapta sau de stânga, în funcţie de interesele conjuncturale.

Ca urmare a intensificării politicii de oprimare naţională a românilor, în special în timpul guvernatorului A. Pace, grupările politice ale acestora s-au organizat într-un singur partid, reprezentat de societatea politică Concordia. Lua, astfel, naştere, la 7 martie 1892, Partidul Naţional Român „Concordia”, care cuprindea membri din toate clasele sociale[8].

Lupta românilor din Bucovina pentru afirmarea valorilor naţionale căpăta noi valenţe la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea, în condiţiile în care cei doi guvernatori, care au condus Ducatul în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, reuşiseră să afecteze grav echilibrul politic dintre naţionalităţi. George Bogdan-Duică, fostul director al „Gazetei

---

[5] Ioan V. Cocuz, Matei Hulubei, *Presa românească în Bucovina (1809-1944)*, 1991, p. 5.

[6] Ioan Gh. Sbiera, *Familia Sbiera după tradiţie şi istorie. Amintiri din viaţa autorului*, Cernăuţi, 1899, p. 251.

[7] Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina*, Cernăuţi, 1926, p. 155.

[8] Ioan Gh. Sbiera, *op. cit*., p. 336-339. În 1895 partidul avea deja 600 de membri [cf. George Bogdan-Duică, *Bucovina. Notiţe asupra situaţiei*, Sibiu, p. 257].

Bucovinei" şi, în această calitate, bun cunoscător al activităţii Partidului Naţional Român din Bucovina, face o aplicată analiză a manifestărilor acestuia în lucrarea *Bucovina – Notiţe politice asupra situaţiei*, publicată la Sibiu în 1895. Implicarea elitelor bucovinene în acţiunea politică şi naţională avea să fie determinantă în precizarea obiectivelor, în acţiunea pentru realizarea lor, în argumentarea poziţiilor adoptate.

În preajma şi în timpul primului război mondial, când poporul român a luptat pentru apărarea ţării, împotriva invadatorilor, pentru făurirea statului naţional-unitar, românii din Bucovina au contribuit substanţial la realizarea Marii Uniri. La 15/28 noiembrie 1918, la Palatului Mitropolitan din Cernăuţi s-a desfăşurat Congresul reprezentanţilor populaţiei din Bucovina. Au participat, pe baze democratice, 74 de delegaţi români, 7 delegaţi ai minorităţii germane, 6 delegaţi ai minorităţii poloneze şi 13 delegaţi ruteni. Congresul general al Bucovinei, reprezentând la acea dată suprema putere în Bucovina istorică, hotăra, în numele suveranităţii naţionale, „Unirea necondiţionată şi pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuş, Colacin şi Nistru cu regatul României"[9]. După cum remarca istoricul Ion Nistor, este de admirat statornicia ţăranului bucovinean, care, în ciuda vremurilor grele prin care a trecut, a păstrat cu sfinţenie moştenirea strămoşească: limba şi credinţa, datinile şi obiceiurile, dorul de muncă şi de creaţie, proverbiala sa isteţime, dârzenia – virtuţi ce-l disting de neamurile care, sub stăpânirea austriacă, s-au aşezat lângă el în Bucovina. În devenirea istorică a Bucovinei din rândul familiilor boiereşti şi din cei mai înzestraţi oameni ai clasei mijlocii s-a format, cu timpul, o categorie de intelectuali români având un dezvoltat sentiment de apartenenţă la naţie; aceştia au ţinut vie conştiinţa naţională românească până la Unirea cu România, la care au avut o contribuţie majoră. Până a se ajunge însă la împlinirea acestui deziderat, românii din Bucovina au avut de susţinut o luptă îndelungată şi consecventă, în care intelectualitatea a jucat rolul primordial.

Unul dintre principalele mijloace prin care s-a desfăşurat activitatea de promovare a valorilor naţionale a fost acţiunea educativă prin intermediul asociaţiilor şi societăţilor culturale.

Alături de realizările în domeniile ştiinţei, literaturii şi artei, alături de instituţiile culturale şi de învăţământ, aria de manifestare a culturii unui popor cuprinde şi activităţile desfăşurate de asociaţiile şi societăţile prin intermediul cărora creaţiile spirituale, ideile puse în circulaţie, ajung să fie cunoscute de cele mai diferite categorii de oameni.

Activitatea acestora, în vederea ridicării gradului de cultură al tuturor categoriilor sociale ale poporului, îmbracă cele mai variate forme. Semnificaţia şi rolul unor asemenea instituţii, în plan social, decurg din preocupările de culturalizare, educaţie şi formare a cetăţenilor. Cunoaşterea originii poporului şi a limbii române, cultivarea scrisului în limba română, lupta românilor aflaţi sub dominaţie străină pentru recunoaşterea

[9] Ion Agrigoroaiei, *România interbelică*, vol. 1, Iaşi, 2001, p. 19.

drepturilor lor fundamentale, modernizarea societăţii româneşti cu instituţii culturale şi ştiinţifice moderne, dezvoltarea creaţiei literare în limba română, a artei şi ştiinţei, lupta pentru progres, independenţă, suveranitate naţională – au fost obiective generale, aflate mereu în prim-planul preocupărilor cluburilor, ligilor, asociaţiilor sau societăţilor[10].

Aceste instituţii au reprezentat şi mai mult în teritoriile aflate, pentru perioade mai scurte sau mai îndelungate, sub dominaţie străină. Ele au fost adevărate focare de afirmare şi cultivare a conştiinţei de neam, de încurajare şi sprijinire a învăţământului şi culturii în limba română, constituindu-se în centre de emancipare naţională.

În Bucovina, după o perioadă lungă în care guvernul imperial a făcut tot ce a putut pentru eliminarea cât mai completă a autohtonismului, terenul pentru apariţia instituţiilor asociative a fost pregătit de paşoptişti. Intelectualii progresişti din celelalte ţări române trebuind să plece în exil, după 1848, „au găsit larg deschise casele familiilor boiereşti din Bucovina, unde au reuşit să reaprindă scânteia conştiinţei naţionale”[11].Bucovinenii aveau să-şi formuleze şi ei cu vigoare postulatele cu caracter naţional, reuşind să dobândească unele avantaje politice, între care cel mai de seamă era dezlipirea de Galiţia. Aşa cum este reflectată în ziarul „Bucovina” (1849-1850), această renaştere naţională s-a manifestat cu putere până la sfârşitul anului 1851, când a fost reintrodus vechiul absolutism, manifestările naţionale fiind reduse la tăcere[12].

Instaurarea regimului constituţional din 1861 avea să inaugureze o etapă de revigorare a sentimentului apartenenţei la românitate. Ca un rezultat firesc al renaşterii naţionale, al ideilor naţionaliste promovate de Aron Pumnul şi propagate de I. Gh. Sbiera şi fraţii Hurmuzachi, expresie a protestului intelectualilor români din Bucovina faţă de neglijarea limbii române în şcoală şi serviciile publice, ca reacţie a instinctului naţional împotriva tentativelor de înstrăinare, apărea cea dintâi societate culturală românească bucovineană – Reuniunea română de leptură din Cernăuţi.

Constituită la 1 mai 1862, Reuniunea l-a avut ca prim preşedinte ales pe Mihai Zotta, iar ca vicepreşedinte pe Al. Hurmuzachi. Din primul comitet mai făceau parte I. Gh. Sbiera, Ion Caliniuc, Aron Pumnul, Alexandru Costin şi Leon Ciupercovici. Cel care a propus numele societăţii a fost I. Gh. Sbiera, care avea să mărturisească mai târziu: „Alesei într-adins acest nume nepreţios, modest de tot, una fiindcă nu ştiam cum va fi îmbrăţişat scopul urmărit de mine şi alta, fiindcă nu voiam nici să deştept în adversarii mişcării naţionaliste româneşti nici presupusuri neîntemeiate, nici să provoc greutăţi şi piedici”[13].

---

[10] Petre Dan, *Asociaţii, cluburi, ligi, societăţi. Dicţionar cronologic*, Bucureşti, 1983, p. 5.

[11] Constantin Loghin, *Societatea pentru cultură şi literatură română în Bucovina (1862-1942) la 80 de ani. Istorie şi realizări*, Cernăuţi, 1943, p. 1-2.

[12] Dan Jumară, *Revoluţia de la 1848 din Transilvania în gazeta „Bucovina” 1849-1851*, în *Studii istorice româno-ungare*, Iaşi, 1999, p. 116.

[13] Ioan Gh. Sbiera, *op. cit.*, p. 172.

Proiectul de statut al Reuniunii a fost întocmit tot de I. Gh. Sbiera, care la articolul 1 afirma: „Reuniunea română de leptură are să fie un centru de adunare pentru bărbaţii cari vreau să se facă cunoscuţi cu progresele din limba şi literatura română. Ea va servi nu numai unei lecturi amăsurate în această privinţă, de scripte periodice, de gazete şi mai de cărţi, ci încă şi unei conversaţiuni tăietoarie în derepciunea sciinţială”[14].

La început, scopul Societăţii era destul de vag schiţat în statute, pentru a nu da autorităţilor imperiale motive de a nu le aproba. De altfel, guvernanţii impuneau introducerea unui articol care interzicea participarea la activităţile Reuniunii a „junimii studioase”. Aceasta avea să ducă, ulterior, la înfiinţarea unor societăţi culturale studenţeşti.

Încă de la constituirea sa, Reuniunea română de leptură număra 185 de membri, până la sfârşitul primului an de activitate numărul lor ajungând la 221. Dintre cei de la început 71 erau preoţi, 62 făceau parte din boierime, iar 52 făceau parte din diferite categorii de funcţionari, fiind întâlnite nume de referinţă şi mare prestanţă.

Primind şi membri din provincie, Reuniunea, încă de la înfiinţare, cuprindea aproape totalitatea intelectualităţii române din Bucovina. Aceştia şi mulţi alţii, chiar din Ardeal, Basarabia şi România au făcut importante donaţii în bani şi cărţi. De asemenea, s-a iniţiat o bogată corespondenţă între Reuniune şi oameni sau instituţii de cultură din toate teritoriile locuite de români. Se restabileau astfel legăturile dintre Bucovina şi celelalte provincii româneşti, întrerupte prin instalarea absolutismului de la 1851.

În cea de-a doua adunare generală a Reuniunii, la 26 mai 1863, Al. Hurmuzachi, deplângând faptul că românii rămăseseră în urmă în multe privinţe faţă de celelalte popoare ale monarhiei, statua necesitatea unei activităţi susţinute pentru îndreptarea acestei situaţii. Incriminându-se faptul că românii erau priviţi ca „o mulţime lipsită de conştiinţa individualităţii ca naţiune”, vorbitorul accentua asupra necesităţii ca Bucovina să aibă funcţionari, savanţi, artişti, avocaţi, medici, tehnicieni, meseriaşi, industriaşi ş. a. români. Privită ca cea mai naţională instituţie din ţară, Reuniunea trebuia să fie susţinută şi consolidată, aceasta fiind o datorie de onoare naţională pentru toţi românii[15].

A doua adunare generală mai hotăra şi schimbarea denumirii instituţiei în Soţietatea bucovineană pentru literatura şi cultura poporului român. Guvernul nu a fost însă de acord cu noua titulatură şi s-a ajuns la denumirea de Soţietatea pentru literatura şi cultura română în Bucovina. Statutele, înaintate guvernului la începutul anului 1863, au fost aprobate de Împărat şi au intrat în vigoare abia la 1 ianuarie 1865.

Scopurile urmărite de Societate erau răspândirea, susţinerea şi întărirea culturii naţionale în cât mai multe direcţii, editarea de studii şi tratate ştiinţifice, acordarea de premii şi burse pentru a se promova studiul în diferite ramuri ale ştiinţei şi artei, sprijinirea studiilor şi a altor demersuri culturale ale nemembrilor societăţii. În statute se accentua caracterul

[14] Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 4.
[15] *Ibidem*, p. 14.

naţional al societăţii, fără însă a se pune restricţii cu privire la naţionalitatea, religia şi cetăţenia membrilor[16].

Cu timpul, sfera de activitate s-a lărgit. S-au acordat premii pentru lucrări scrise, s-au creat burse pentru elevii şcolilor secundare din Cernăuţi şi Suceava, pentru studenţii români de la universităţile din Viena şi Lvov, a crescut numărul gazetelor şi revistelor pentru sala de lectură, au fost cumpărate cărţi noi pentru biblioteca societăţii şi s-a editat o gazetă de mare răsunet – „Foaia Soţietăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina".

Gazeta avea un program generos ce reiese cu claritate din articolul Către cetitorii noştri, publicat în chiar primul număr, din 1 martie 1865: „Foaia aceasta, după cum arată însăşi denumirea ei, este chemată a servi Soţietăţii Bucovina, de organ de espresiune a lucrărilor, a stăruinţelor şi a cugetărilor ei. Menirea foaiei este dar de a conlucra la reînvierea noastră spirituală, a întruni inteligenţele din ţară şi de peste marginile ei spre a înlesni pe osebite căi ale literaturii împlinirea scopului soţietăţilor: a deşcepta simţirile amorţite, a vorbi, faţă de nămolul ameţitor a idioamelor străine din Austria, iubiţilor compatrioţi, în dulcea noastră limbă română, despre ceea ce poate lumina spiritul şi însufleţi inima în cercul ţărmurit al unei foi literare ... Foaia noastră se va ocupa [...], mai înainte de toate, cu literatura naţională în osebitele ei ramuri, contribuind prin lucrări originale şi alese la înavuţirea ei. Ea va urmări cu scumpătate mişcarea intelectuală la toţi conaţionalii noştri şi dezvoltarea literaturii române pretutindene şi va încunoşciinţa pe cetitorii ei despre productele literare ieşite la lumină orişiunde în limba patriei, supuindu-le la o critică nepărtinitoare şi folositoare. Ea va tracta despre şciinţi, încât acestea vor putea contribui la împlinirea scopului Soţietăţii. Ea nu va trece cu vederea nici întrebările zilei despre cauzele momentoase ale vieţii naţionale, care vor sta în legătură cu tendinţa literară a Soţietăţii"[17].

Programul acesta a fost respectat în cea mai mare parte. În plus, a apărut şi o secţiune de politică, susţinută de Gh. Hurmuzachi. Putem afirma că publicaţia a ţinut locul unui ziar politic, reprezentând interesele româneşti. Chestiunile culturale au fost larg reprezentate, preponderente fiind cele şcolare. Cea mai importantă parte a revistei, aşa cum se specifica şi în articolul-program, a fost dedicată literaturii. S-au lansat în coloanele revistei doi poeţi bucovineni importanţi: Dimitrie Petrino şi Vasile Bumbac, iar între colaboratori întâlnim personalităţi cunoscute ale vremii, precum Iacob Negruzzi, Gheorghe Tăutu, Gheorghe Sion. O colaborare susţinută a avut, încă de la primul număr, Vasile Alecsandri, care a dat revistei un plus de prestigiu. Tot el a fost însă şi cel care, după patru ani, a făcut ca gazeta să îşi înceteze apariţia. Faptul s-a datorat declanşării unei dispute lingvistice pe tema limbajului pumnulist promovat de redactorii revistei. Poziţia lui Alecsandri, care dezavua „ciunismul" promovat de emulii lui Aron Pumnul, a dus la discuţii reformatoare în cadrul redacţiei, care a decis suspendarea

[16] *Ibidem*, p. 17.
[17] *Apud* Ioan V. Cocuz, *op. cit.*, p. 26, 28.

temporară a gazetei, preconizându-se înlocuirea ei cu o altă publicaţie, ce urma să păstreze acelaşi program.

Activitatea culturală a Societăţii a îmbrăcat forme variate, între care enumerăm: prelegeri politice, înfiinţarea unui cabinet de lectură, înzestrat cu ziare şi reviste în limba română; crearea unei biblioteci proprii, cuprinzând multe tipărituri în limba română şi destule în limbi străine; înfiinţarea unor fundaţii prin intermediul cărora se acordau burse elevilor şi studenţilor români; înfiinţarea unui internat pentru elevii români; cumpărarea unui palat în care şi-au desfăşurat apoi activitatea mai toate societăţile româneşti din Cernăuţi; publicarea unor gazete româneşti; alcătuirea de manuale pentru uzul şcolilor româneşti; tipărirea a numeroase cărţi în limba română.

La 20 iulie 1869 statutele societăţii au fost modificate din nou, denumirea acesteia devenind Societatea pentru cultura şi literatura română în Bucovina. Prin aceste statute instituţia îşi asigura dreptul de a se ocupa şi de problemele învăţământului.

În acest context, încă din anul 1871, Societatea pentru cultură s-a preocupat de problema înfiinţării unei universităţi la Cernăuţi. În adunarea generală din anul 1872 se vota chiar o moţiune prin care se solicita guvernului deschiderea unei universităţi cât mai complete, cu limba de predare română, în capitala Bucovinei[18].

Odată înfiinţată universitatea, în capitala bucovineană au început să apară şi societăţile studenţeşti. Studenţii români aveau deja o tradiţie a unor asemenea asociaţii. Ei întemeiaseră societăţi culturale româneşti în toate universităţile în care se aflau într-un număr reprezentativ. Astfel, la München funcţiona Societatea studenţească Unirea, la Graz exista Sentinela română, devenită ulterior Carmen Sylva, la Viena fiinţa foarte cunoscuta România Jună, la Cluj activa Societatea Iulia, seminariştii de la Blaj erau grupaţi în Societatea Inocenţiu Micu-Clain, iar cei din Gherla înfiinţaseră Alexi Şincaiana.

Studenţii români formau grupul etnic cel mai numeros din cadrul universităţii cernăuţene. Având în vedere şi experienţa celor ce studiau în străinătate şi factorul numeric, era firesc să apară aici, încă de la început şi societăţi culturale ale studenţilor români. Prima dintre acestea avea să ia fiinţă în decembrie 1875, marcând începutul unei vieţi asociative de excepţie în Bucovina.

În anul 1943 Constantin Loghin, cronicar al Societăţii pentru cultura şi literatura română din Bucovina, scria: „Pentru a-şi apăra aceste bunuri supreme (limba şi conştiinţa naţională) şi pentru a putea rezista cu succes tendinţelor de înstrăinare el [românul] şi-a dat din vreme seama că trebuie să se organizeze în asociaţii solide. De aceea, asociaţiile bucovinene, de orice natură, n-au fost ficţiuni, ci realităţi care au corespuns unor trebuinţe organice şi care şi-au împlinit rostul”[19].

---

[18] Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 31.

[19] *Ibidem*, p. 26.

Urmând tradiţia tineretului din centrele universitare occidentale, studenţii bucovineni au început să se grupeze în societăţi, care erau fie ştiinţifice şi literare, fie aveau scopuri sociale şi distractive - cultivând sportul.

Studenţimea română avea deja o tradiţie bogată în acest sens, societăţi culturale ale acesteia existând în mai toate centrele universitare europene importante. Având aceste exemple, era doar firesc să ia fiinţă societăţi culturale ale studenţilor români şi la Cernăuţi.

Prima dintre aceste societăţi academice bucovinene a fost Societatea Academică Arboroasa. Iniţiatorul acesteia, T. V. Stefanelli, fusese membru al Societăţii România Jună, al cărei statut a servit ca model pentru organizarea studenţilor bucovineni.

La 22 decembrie 1875 se desfăşura adunarea de constituire a Societăţii Academice Arboroasa. Aceasta îşi propunea să contribuie la „Perfecţionarea reciprocă a membrilor pe tărâmul naţional, literar, cultural, prin prelegeri literare, îndeletnicire în arta oratorică, susţinerea unui cabinet de lectură şi a unei biblioteci, aranjarea de petreceri, serate literar-declamatorice-muzicale, sprijinirea membrilor lipsiţi de mijloace”[20].

În conducerea societăţii au activat studenţii: Ciprian Porumbescu, Gherasim Buliga, Ion Topală, Zaharia Voronca, Gheorghe Popescu Eugen Sireteanu, Constantin Morariu şi Dimitrie Onciul. Organizând conferinţe pe teme de literatură şi istorie naţională, serate muzical-literare cu specific românesc, o bibliotecă şi cabinete de lectură, întreţinând relaţii cu alte societăţi studenţeşti din Vechiul Regat şi din Transilvania, Arboroasa urmărea să dezvolte şi să întărească „individualitatea naţională”, să ridice „prestigiul poporului român din Bucovina”[21].

Societatea organiza conferinţe pe teme de literatură şi istorie naţională, serate literar-muzicale, petreceri, excursii. La ocazii festive, arborosenii purtau o panglică tricoloră, iar pe cap un chipiu roşu.

Primul preşedinte al societăţii a fost Gherasim Buliga, iar cel de-al doilea şi ultimul Ciprian Porumbescu.

În primul an de existenţă a Arboroasei, cei patruzeci şi patru de membri ai săi au organizat un număr de şapte conferinţe literare, urmate fiecare de concerte corale susţinute de formaţia dirijată de Ciprian Porumbescu. S-a reuşit, de asemenea, să se tipărească şi două publicaţii umoristice: „Leuşteanul” – redactor T. V. Stefanelli, apărută în 1875, şi „Cocoveica Arboroasei”, apărută în 1876-1877[22].

Activitatea pe tărâm literar şi muzical se intensifică în al doilea an, unele dintre seratele organizate bucurându-se de aprecieri deosebit de favorabile. De altfel, pe lângă prestaţia artistică deosebită a studenţilor, un mare interes era stârnit de temele conferinţelor. Acestea tratau subiecte de o deosebită importanţă pentru românii bucovineni, precum: „Principiul naţionalităţilor în secolul al XIX-lea şi starea culturală a românilor din

[20] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 216.
[21] *Ibidem*, p. 218.
[22] Teodor Bălan, *Serbarea de la Putna – 1871*, Cernăuţi, 1932, p. 141.

Bucovina", „Resturile antichităţilor romane la Pompei", „O sută de ani asupra Bucovinei", „Lupta pentru existenţă" ş. a.[23].

Arborosenii au întreţinut legături prin corespondenţă cu majoritatea societăţilor studenţeşti româneşti din Transilvania, România şi din capitalele europene. La dispoziţia membrilor societăţii şi publicului român a fost pus un cabinet de lectură înzestrat cu publicaţii româneşti şi s-a înfiinţat o bibliotecă „fiindcă Bucovina departe de centrul vieţii literare române, numai prin formări de biblioteci se poate ţine în curentul productelor literare române"[24].

Tineri entuziaşti, cu vii sentimente patriotice, reacţionând la sărbătorirea centenarului alipirii Bucovinei de către Austria, membrii comitetului de conducere al Arboroasei trimit Primăriei Iaşi o telegramă de condoleanţe cu prilejul comemorării morţii lui vodă Grigore Ghica. Telegrama, expediată la 1 octombrie 1877, avea următorul conţinut: „Primăriei Iassy: Arboroasa, societatea junimei române din partea detrunchiată a vechei Moldove, aduce condoleanţe membrilor săi pentru tutorul decapitat. Comitetul"[25].

Telegrama aceasta, alături de o subvenţie, de 250 lei, primită de studenţii arboroseni din partea statului român, constituiau, în concepţia guvernului, acte de trădare faţă de imperiu; în consecinţă, la 11 noiembrie 1877, Societatea a fost desfiinţată. Membrii Comitetului de atunci (Zaharie Voronca, Orest Popescu, Eugen Sireteanu, Constantin Moraru şi Ciprian Porumbescu) au fost arestaţi şi judecaţi, dar după unsprezece săptămâni de detenţie, sub presiunea opiniei publice româneşti din Bucovina, au fost eliberaţi. Procesul se încheia prin intonarea de către publicul românesc, aflat în sala de judecată, a cunoscutului şi mobilizatorului cântec „Deşteaptă-te române"[26]. Deşi nu a existat decât timp de doi ani, Arboroasa a desfăşurat o activitate meritorie de întărire a societăţii româneşti din Bucovina, prin creşterea interesului faţă de cultura naţională. Adunase laolaltă studenţii români de la Universitatea din Cernăuţi, crease cea mai bună formaţie corală din Cernăuţi, organizase serate literar-muzicale de o excepţională calitate, promovase valorile literaturii naţionale, iar desfiinţarea sa se datora unui act de real patriotism.

S-au scurs doar câteva luni, timp necesar pentru evaluarea posibilităţilor existente, pentru elaborarea de noi strategii şi studenţimea română din Bucovina şi-a făcut, din nou, simţită prezenţa în viaţa socială, culturală, economică şi chiar politică. Iarna anului 1878 marca, deci, începutul unei activităţi de zeci de ani pe tărâmul promovării spiritului naţional în rândul românilor din Bucovina.

Societatea Academică Junimea din Cernăuţi, înfiinţată la 7 decembrie 1878, continua şi dezvolta idealurile naţionale proclamate de Arboroasa. De altfel, mai toţi membrii abia desfiinţatei societăţi studenţeşti româneşti s-au

---

[23] Ion Nistor, *op cit*., p. 216.
[24] *Ibidem*, p. 218.
[25] Teodor Bălan, *Procesul „Arboroasei". 1875-1878*, Cernăuţi, 1937, p. 41.
[26] Ion Nistor, *op. cit*., p. 245.

înscris în Junimea. Din primul comitet au făcut parte: Dimitrie Onciul – preşedinte, Ştefan Cocinschi – vicepreşedinte, Ciprian Porumbescu – secretar, Teodor Bujor – cassar, Metodiu Lutia – controlor. Junimenii au preluat întocmai statutul, imnul festiv şi deviza arborosenilor. Purtând mereu o cocardă tricoloră, arborând la ocazii steagul tricolor şi o insignă cu inscripţia Vivat, crescat, floreat Junimea, deviza lor era „Uniţi să fim în cugete / Uniţi în Dumnezeu”[27].

Odată cu şedinţa festivă din 12 ianuarie 1879, de la Hotel zum Kronprinzen, a început şi activitatea Junimii. Şi, practic, de atunci a început o viaţă asociativă deosebit de prolifică a studenţimii bucovinene. Din Junimea s-au desprins de-a lungul anilor celelalte societăţi culturale studenţeşti din Bucovina. Dacia, Bucovina, Moldova s-au format prin desprinderea din Junimea a unor societari care au dorit alte modalităţi de manifestare, acestora alăturându-se Academia Ortodoxă – organizaţie a studenţilor teologi.

Iarna anului 1878 marca, deci, începutul unei activităţi de zeci de ani pe tărâmul promovării spiritului naţional în rândul românilor din Bucovina.

[27] Emilian-Dan Petrovici, *Societăţile academice româneşti din Bucovina – forme ale luptei de emancipare socială şi naţională*, în „Suceava”, VIII, 1981, p. 355.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 455-472

Vasile STANCU

UN VLĂDICĂ ARDELEAN ÎN BASARABIA: JUSTINIAN TECULESCU, EPISCOP DE CETATEA ALBĂ-ISMAIL

Viitorul ierarh s-a născut la 1 noiembrie 1865, în comuna Covasna-Voineşti[1] din răsăritul istoricei ţări româneşti a Bârsei. Atestată documentar din 1567, partea de sud a localităţii, cunoscută sub numele de Voineşti, constituia o comunitate aparte, fiind locuită în majoritate de români. Voineştenii, împreună cu breţcanii din apropiere, erau oieri transhumanţi – bârsani – „fiind la fel de vestiţi ca şi cei din Mărginimea Sibiului, Bran, Săcele sau cei din zona Topliţa”[2]. Sunt numeroase documente din anii 1602, 1614, 1699, 1750, 1785, 1819-1820, care ne înfăţişează viaţa, ocupaţiile, situaţia socială şi confesiunea românilor din Covasna-Voineşti. Primul act, care atestă, însă, existenţa strămoşilor viitorului episcop, datează din anul 1829, când familia Teacă este pomenită ca făcând parte din cele „92 de familii cu 481 de suflete”[3] existente în localitate. Un urmaş al acestuia, Matei, ajuns „în rândul acelor gospodari fruntaşi şi mari economi de vite”[4], s-a căsătorit cu Paraschiva, născută Popica. Cu aceasta a avut zece copii. Cel dintâi, Ioan, viitorul Justinian. În vara anului 1932, şapte dintre aceştia mai trăiau.

Şcoala primară şi-a început-o în localitatea natală, se pare, sub îndrumarea învăţătorului Ioan Iosif – titular în perioada 1872-1876.

Remarc faptul că şcoala confesională de aici se bucura de o frumoasă apreciere, dovadă fiind faptul că, în 1866, Covasna a fost gazda conferinţei învăţătorilor din protopopiatele Braşov şi Treiscaune, la care a participat şi arhimandritul de Buzău. Obiectivul acesteia era de „a propaga lumina între poporul nostru şi mai cu seamă în Treiscaune, unde cea mai mare parte dintre români au uitat limba şi numai religiunea îi leagă de corpul cel mare al naţiunii”[5]. De asemenea, aici a funcţionat, în perioada 1878-1900, „Reuniunea învăţătorilor români ortodocşi din Districtul Braşov, cu patru

---

[1] George Jurebiţă, „Buletinul Episcopiei Cetatea Albă-Ismail”, anul IX, nr. 8, 1932, p. 3.

[2] Ioan Lăcătuşu, Vasile Lechinţan, Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna şi Harghita*, Miercurea-Ciuc, 2003, p. 275.

[3] *Ibidem*.

[4] G. Jurebiţă, *op. cit.*, p. 3.

[5] Ioan Lăcătuşu, Vasile Lechinţan, Violeta Pătrunjel, *op. cit.*, p. 276.

despărţăminte – două Braşov, unul Bran şi unul Treiscaune – având ca principal obiectiv „ridicarea şcolii noastre populare la o stare mai bună şi la o reală (autoritate) mai mare”[6].

„Cu sacrificii, a urmat totuşi şcolile cele mai înalte pe care cei din neamul lui le puteau urma în acele timpuri”[7]. Sub influenţa şi cu sprijinul material al unchiului său, arhimandritul Gherasim, de la Mănăstirea Predeal, care se stabilise la Braşov în urma secularizării averilor mănăstireşti din 1863, continuă şcoala primară la Braşov, după care va urma cursurile renumitului liceu braşovean „Andrei Şaguna”, pe care le absolvă în 1885. „Crescut de unchii săi, într-o atmosferă de caldă religiozitate, tânărul bacalaureat Ioan Teculescu s-a dedicat fără ezitare carierei preoţeşti, urmând şi terminând cu strălucit succes cursurile Institutului Teologic („Andreanum”), azi Academia Teologică „Andrei Şaguna” din Sibiu, precum şi cele pedagogice ale Şcolii Normale „Andrei Şaguna”, tot din Sibiu”[8]. Fiind un student deosebit, sârguincios şi inteligent, Consistoriul Arhidiecezan l-a propus pentru o bursă de continuare a studiilor în străinătate, în domeniul teologiei. Din cauza insuficienţei bursei, a morţii mentorului său, Gherasim, şi a decăderii materialiceşti a părinţilor, renunţă, angajându-se ca învăţător, în 1888, la şcoala primară confesională din comuna Râşnov, de lângă Braşov.

„Astfel şi-a început lunga şi bogata activitate de păstor, luminător şi luptător al poporului nostru... cu tot entuziasmul şi idealismul tineresc al celor 24 e ani pe care-i avea şi cu tot bagajul de cunoştinţe pe care le adunase cu sete şi cu pasiune în cursul anilor de studiu”[9]. Amintindu-şi despre această perioadă din viaţa episcopului Justinian, Gala Galaction (P. C. preot Grigore Pişculescu) nota: „Ani de-a rândul a învăţat pe copii să citească şi să scrie româneşte. Dar, pe lângă această chemare culturală, a luat asupră-şi şi a purtat-o cu iscusinţă o alta, economică”. La fel ca învăţătorimea noastră din zilele marelui Spiru Haret, învăţătorimea ardeleană a fost pilduitoarea şi călăuzitoarea plugarului de peste Carpaţi. Învăţătorul Teculescu mai înainte de a intra în biserică a făcut să înflorească ogorul, gospodăria şi cămara fratelui său sătean”[10].

În 1891 se căsătoreşte cu Eliza Comănescu, fiica preotului Iosif Comănescu din Codlea cu care va avea şapte copii – patru fete şi trei băieţi. În acelaşi an va fi hirotonit preot, fiind ales preot-paroh în Râşnov, unde-şi continuă şi activitatea didactică. A păstorit aici cu căldură şi dragoste de adevărat părinte sufletesc timp de zece ani. Iată ce scria ziarul „Patria” din Cluj despre această perioadă a vieţii sale: „... până la 1901 a fost o adevărată podoabă a altarului bisericei din Braşov (Râşnov – n. n., V. S.). Ca paroh al Braşovului (Râşnovului – n. n., V. S.) şi-a câştigat dragostea tuturor

---

[6] *Ibidem*.
[7] „Plai mioritic covăsnean”, anul I, nr. 1, 16 iunie 2002, p. 4.
[8] G. Jurebiţă, *op. cit.*, p. 3.
[9] *Ibidem*, p. 3-4.
[10] Gala Galaction, în „Curentul”, 1 august 1932.

enoriaşilor săi, iar păstorirea lui în acest oraş a lăsat urme, cari nu s-au şters şi nu se vor şterge niciodată”[11].

Un moment crucial al carierei sale, în perioada râşnoveană, l-a reprezentat vizita Înalt Prea Sfinţitului Mitropolit al Ardealului, Ion Meţianu. Acesta, ca tânăr preot, îşi începuse activitatea pastorală, în urmă cu 46 de ani în parohia Râşnovului unde slujise timp de trei ani şi jumătate. Impresionat de realizările materiale şi spirituale ale părintelui Teculescu, de capacităţile sale organizatorice, de harul şi calităţile oratorice precum şi de cuvintele înţelepte şi calde adresate Înalt Prea Sfinţia Sa, la scurt timp după această vizită l-a numit protopop de Alba Iulia.

„Iubiţii săi enoriaşi, scria acelaşi ziar clujean, se vor fi întristat când au auzit vestea ridicării sale la rangul de protopop al oraşului Alba Iulia, cu atât mai mare a fost însă bucuria tuturor Românilor buni pentru această binemeritată avansare. Cetatea marelui Mihai era vrednică să fie condusă de acest om cu suflet bun şi mare”[12].

Alba Iulia era într-adevăr „simbolica cetate a luptelor naţionale româneşti şi a visului milenar de unire a neamului nostru, dar în acelaşi timp (era o – n. n., V. S.) fortăreaţă periculoasă a catolicismului maghiar, care pornise în acel timp o luptă oarbă de exterminare a aşezămintelor de lumină ale poporului român : şcoala şi biserica”[13].

Avea sub conducerea sa patruzeci şi şase de comune cu tot atâtea biserici şi şcoli, fiind considerat unul dintre cele mai importante şi mari protopopiate ortodoxe din Ardeal. Activitatea sa deosebită, depusă în toată perioada îndeplinirii acestei funcţii, îl face pe secretarul său să afirme că „protopopul Bălgradului (Albei Iulii – n. n., V. S.) unul dintre acei preoţi cu crucea în frunte, cântaţi de A. Mureşeanu în al său imn naţional, crescuse atât de mult în stima şi dragostea acestui popor (moţilor din zona Munţilor Apuseni – n. n., V. S.) încât la un semn al său, schimbând crucea cu sabia ar fi putut dispune cum vroia de populaţia celor 46 de sate pe care reuşise să o captiveze şi s-o stăpânească cu puterea de foc a cuvântului său cald şi sincer”[14].

La rândul său, ziaristul clujean scria despre această perioadă din viaţa protopopului Teculescu: „Era în fruntea tuturor mişcărilor naţional-culturale ardelene. Dela congresele „Astrei” nu lipsea nici-odată, iar la aceste congrese lua întotdeauna cuvântul, făcând propuneri ce se prefăceau aproape întotdeauna în hotărâri”[15]. De subliniat faptul că în perioada celor 22 de ani ai protopopiatului său, din care 17 sub stăpânirea maghiară, în ciuda Legii Aponyi din 1906, nu s-a desfiinţat şi nu a fost preluată de statul maghiar nicio şcoală din cele 46, dimpotrivă, a reuşit să înalţe din temelii 18 precum şi 28 de biserici.

---

[11] „Patria”, Cluj-Napoca, 20 iulie 1932.
[12] *Ibidem*.
[13] G. Jurebiţă, *op. cit.*, p. 4.
[14] *Ibidem*, p. 6.
[15] Cf. „Patria”.

Pentru implicarea sa în mişcarea de eliberare naţională şi unitate a românilor, în perioada războiului de întregire naţională – 1916-1918 –, autorităţile maghiare i-au fixat domiciliu forţat în Alba Iulia, obligându-l, atât dimineaţa, cât şi seara să se prezinte la Prefectura de poliţie. „Totodată i se desemnase stâlpul de felinar din piaţa oraşului de care urma să fie spânzurat, îndată ce populaţia de la munte s-ar fi mişcat şi răsculat în contra stăpânirii maghiare. Ceeace autorităţile administrative avuseseră grijă să se facă cunoscut tuturor locuitorilor din satele din jur”[16].

În timpul istoricelor evenimente din toamna anului 1918, a fost ales preşedinte al Consiliului Naţional (local) Alba care a avut importanta misiune de a pregăti şi primi participanţii la Marea Adunare Naţională de la 1 Decembrie. După 10 ani de la Marea Unire, pentru activitatea depusă, episcopul Justinian a fost decorat prin Decretul Regal No. 2.270/929 cu Ordinul „Steaua României” în gradul de Mare Ofiţer „pentru meritul de a fi conlucrat la marea realizare a Unirii Ardealului cu Patria Mamă, în calitate de fost Preşedinte al Consiliului Naţional din Alba Iulia, activitatea căruia pe teren naţional a culminat în lucrarea de organizare şi de reuşită strălucită a Marei Adunări Naţionale de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, care a votat Unirea Ardealului cu Patria Mamă”[17]. După Unire a fost ales senator din partea cercului Alba în primul Parlament al României Mari. La 29 decembrie 1918, stil vechi (11 ianuarie 1919 stil nou – n. n., V. S.), Adunarea Deputaţilor şi Senatul României a ratificat Legea asupra Unirii Transilvaniei, Banatului, Crişanei, Sătmarului şi Maramureşului cu vechiul Regat al României. Raportor al proiectului de Lege era părintele Nicolae Ivan iar preşedinte al Comitetului delegaţiilor care a prezentat la Senat proiectul a fost părintele protopop Ioan Teculescu.

La sfârşitul anului 1922, Înalt Prea Sfinţia Sa Mitropolitul Nicolae al Ardealului îl propune cu toată stăruinţa şi înalta Sa autoritate pentru postul de episcop al nou înfiinţatei Episcopii a armatei „ca răsplată pentru slujitorul şi luptătorul devotat şi credincios al Bisericii lui Hristos”[18].

Prin adresa nr. 37.507 din 30 decembrie 1922 a Ministerului de Război trimisă Sf. Sinod se aducea la cunoştinţa acestuia alegerea protopopului de Alba Iulia, Ioan Teculescu solicitându-se „hirotonirea sa întru arhiereu”, fapt care s-a petrecut 5/18 martie 1923[19]. A intrat în cinul monahal, primind numele de Justinian, la Mănăstirea Hodoşbodrog de lângă Arad şi hirotonisit întru arhiereu la Mitropolia din Bucureşti. Prin Înaltul Decret Regal nr. 1.286 / 1923 a fost numit în funcţia de Inspector al clerului militar cu titlul de „Episcop de Alba Iulia” (Anexa nr. 1). A primit investitura regelui la 31 martie 1923 la Palatul Regal. A fost instalat ce episcop al armatei şi inspector al clerului militar, asimilat gradului de general de brigadă, la Catedrala Încoronării de la Alba Iulia. Deşi a păstorit

---

[16] G. Jurebiţă, *op. cit.*, p. 6.

[17] „Buletinul Episcopiei Cetatea Albă-Ismail”, anul VII, nr. 1, 1930, p. 13.

[18] G. Jurebiţă, *op. cit.*

[19] Aurel Pentelescu, Gavril Preda, *Justinian Teculescu – primul episcop al Armatei Române. Documente inedite*, în „Angvstia”, nr. 10, 2006, p. 126.

clerul militar şi ostaşii armatei române scurt timp – până în decembrie 1924-a lăsat totuşi câteva fapte în urma sa. Astfel, cu sprijinul consilierilor săi şi a unor membrii si Sfântului Sinod a elaborat Regulamentul pentru punerea în aplicare a Legii privitoare la organizarea clerului militar, adoptată în formă definitivă la 2 aprilie 1924 de Sfântul Sinod şi ulterior de instituţiile legislative şi executive ale statului. A organizat instituţia „Eroului Necunoscut", aducerea rămăşiţelor pământeşti ale acestuia de la Mărăşeşti la Bucureşti, precum şi înhumarea lor în Parcul Carol de ziua „Înălţării Domnului" (17 mai 1923) „în prezenţa regelui Ferdinand şi a şefului Guvernului român, I. I. C. Brătianu"[20]. A întreprins punerea pietrei de temelie a Mausoleului de la Mărăşeşti, alături de Mitropolitul Moldovei şi Sucevei Pimen Georgescu la 6 august 1923. A început în vara anului 1924 reînhumarea osemintelor ostaşilor căzuţi pe câmpul de luptă, în criptele Mausoleului şi a oficiat, în septembrie, la căpătâiul generalului Eremia Grigorescu, comandantul Armatei I române pe timpul bătăliei de la Mărăşeşti, ale cărui oseminte au fost depuse în sarcofagul central al monumentului. A stabilit sediul Episcopiei Armatei şi al Episcopatului Militar la Alba Iulia şi reşedinţa sa Catedrala Încoronării de la Alba Iulia.

„Interesul Bisericii şi al Ţării, determină Sfântul Sinod şi Guvernul să-l smulgă pe Justinian Teculescu din serviciul Armatei şi să-l transfere tocmai la marginea de est a României, la Ismail, în sudul Basarabiei. Climatul naţional şi religios de acolo impunea instalarea la cârma acelei episcopii a unui ierarh inteligent, experimentat şi dinamic, atuuri pe care episcopul venit de la armată la întrunea cu prisosinţă", afirma preotul Petru Pinca în studiul său despre Episcopul Justinian Teculescu[21]. „Postul era considerat de guvernanţii ţării, din punct de vedere al intereselor superioare bisericeşti şi de stat, date fiind împrejurările specifice locale, ca un post pe cât de important, tot pe atât de dificil. Nu i se putea încredinţa oricui. De aceea când regretatul ministru Mârzescu a emis părerea, că numai Episcopul Armatei ar fi potrivit pentru acest post, ea a întrunit consimţământul unanim, concretizat apoi în votul Marelui Colegiu Electoral, care în ziua de 17 decembrie 1924, încredinţa cu majoritate absolută P. Sfântului Justinian Teculescu, scaunul de Episcop al Eparhiei Cetăţii Albe – Ismail"[22].

De ce acest post era socotit „pe cât de important, tot pe atât de dificil" pentru a determina „guvernul şi Sfântul Sinod să-l smulgă... şi să-l transfere tocmai la marginea de est a României" pe un înalt demnitar care deţinea un post de orizont naţional şi cu un imens prestigiu profesional? Ce se întâmplase?

Prin Înaltul Decret Regal nr. 920 din 8 martie 1923 au fost înfiinţate 3 noi episcopii: Constanţa, Hotin şi Cetatea Albă-Ismail (Anexa nr. 2).Primul episcop al noii eparhii de Cetatea Albă-Ismail a fost ales profesorul universitar de la Facultatea de Teologie din Cernăuţi, Nicolae

[20] Valeria Bălescu, *Eroul necunoscut*, în „România eroică", nr. 15, 2001, p. 12.

[21] Pentru Pinca, *Episcopul Justinian Teculescu (1865-1932). Pagini din viaţa şi activitatea sa*, în „Angvstia", nr. 10, 2006, p. 110.

[22] G. Jurebiţă, *op. cit.*, p. 6.

Catlarciuc, hirotonisit Nectarie, care a fost instalat la 20 mai 1923. După o scurtă perioadă, la 7 noiembrie 1924, acesta a fost ales Arhiepiscop al Cernăuţilor şi Mitropolit al Bucovinei, astfel scaunul episcopal de la Ismail a devenit vacant[23].

În domeniul relaţiilor externe cu „marele vecin de la răsărit" situaţia poate fi caracterizată ca fiind „fluidă", într-o mişcare negativă, fapt ce influenţa în acelaşi sens toate domeniile vieţii din provincie.

La 5 august 1923, în vederea stabilirii unor măsuri comune pentru asigurarea ordinii în zona de frontieră a celor două state, s-a deschis la Tiraspol conferinţa româno-sovietică (delegaţia română fiind condusă de generalul Anton Ivanovici). Tratativele s-au dovedit fructuoase, soldându-se cu constituirea a şase comisii mixte locale şi a unei comisii mixte centrale ce aborda problemele pe care organismele locale nu le putea rezolva. După această conferinţă, partea română a manifestat optimism în privinţa dezvoltării relaţiilor româno-sovietice şi, în primul rând a celor economice. În acest sens, în ianuarie 1924, au avut loc la Odesa noi convorbiri în vederea semnării unui protocol comercial, în cadrul căruia delegaţia sovietică a propus crearea unei agenţii comerciale, a URSS în România. Protocolul nu a mai fost semnat în aşteptarea apropiatei Conferinţe politice, prevăzută a se desfăşura la Viena în luna martie. Anterior deschiderii conferinţei a avut loc un schimb de scrisori între miniştrii de externe I. G. Duca şi Gh. V. Cicerin, în care Duca, evocând convorbirile încurajatoare de la Geneva (9 aprilie – 19 mai 1922), Lausanne (19 decembrie 1922) şi Tiraspol, îşi exprima speranţa restabilirii raporturilor normale cu URSS.

Din păcate, conducătorii Uniunii Sovietice, au sabotat prin toate mijloacele lucrările Conferinţei de la Viena. Astfel, în septembrie 1923, liderii comuniştilor români au fost chemaţi la Moscova, unde au purtat discuţii cu reprezentanţii Cominternului (Internaţionala a III-a comunistă) până la începutul lunii decembrie când „s-a redactat şi acceptat un proiect de rezoluţie în problema naţională din România...care stabilea Partidului Comunist sarcina de a lupta pentru autodeterminarea până la despărţirea unor provincii de statul existent"[24]. Începând cu februarie 1924, ziarele „Socialismul", „Munkas", „Lupta comunistă", „Lupta de clasă", organe teoretice de presă ale comuniştilor, au publicat materiale în care se cerea deschis „autodeterminarea, prin plebiscit, a Basarabiei şi trecerea ei în componenţa URSS"[25]. Chiar şi la plenara PCR din decembrie 1925 se reafirmau tezele privind lupta pentru „autodeterminarea până la despărţirea de statul român, a teritoriilor unite cu ţara în 1918" şi se preciza că „naţionalităţile conlocuitoare, în special din Basarabia şi Dobrogea trebuie să lupte pentru dreptul de autodeterminare până la despărţirea de statul român"[26]. Practic, propaganda comunistă în problema Basarabiei a avut

---

[23] Aurel Pentelescu, Gavril Preda, *op. cit*., p. 126.

[24] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea I, Bucureşti, 1986, p. 194-195.

[25] *Ibidem*, p. 705.

[26] *Ibidem*, p. 572.

acelaşi conţinut şi aceleaşi argumente ca şi cele invocate de şeful delegaţiei sovietice la Viena, PCR identificându-se fidel cu interesele sovietice, urmând astfel o politică antiromânească. O astfel de orientare, la presiunile PC(b) al Uniunii Sovietice, s-a manifestat în mod deosebit din partea instrumentului acestuia în mişcarea comunistă internaţională – Cominternul – precum şi în rândul etnicilor de origine rusă, bulgară, ucraineană, care se împotriveau statului format prin Marea Unire de la 1918.

Din păcate, Conferinţa şi-a încheiat lucrările pe 2 aprilie 1924 fără să ajungă la un rezultat pozitiv, relaţiile dintre cele două state devenind din ce în ce mai încordate.

La 20 iulie 1924, Comitetul Executiv al Internaţionalei a III-a a transmis o circulară către liderii comuni din Polonia, Lituania, Estonia, România, Cehoslovacia, Iugoslavia în care se arăta: „Comitetul Executiv se grăbeşte a comunica tovarăşilor de partid că proletariatul rus este ameninţat de complicaţiuni de război din partea României”[27]. La 8 august 1924, acelaşi Comitet Executiv elabora planul de declanşare a operaţiunilor revoluţionare în România. Ţara era împărţită în cinci zone de operaţii: Sudul Basarabiei – Tusla, Tatar-Bunar, Vâlcov şi Cartal – unde vor fi pregătite de mai înainte depozite de muniţiuni şi se vor reuni grupurile organizate-făcea parte din zona a II-a, unde „va trebui să aibă loc partea principală a revoluţiei”[28]. Izbucnite pe 12 septembrie 1924 în localitatea Nicolaevska şi satele vecine, acţiunile „revoluţionarilor” au fost rapid reprimate de armata română. Au reizbucnit însă cu mai mare vigoare în Tatar-Bunar şi localităţile învecinate, pe 15-16 septembrie, unde luptele s-au soldat cu morţi şi răniţi de ambele tabere. În urma acestor evenimente, desfăşurate în eparhia Cetatea Albă – Ismail, în perioada 12-17 septembrie 1924, guvernul român dădea următorul comunicat, publicat în ziarul „Viitorul” din 23 septembrie 1924:

„În ziua de 12 septembrie 1924, un număr de 30 de indivizi, veniţi pe mare în sudul Basarabiei, au atacat localitatea Nicolaevsca, la ora 12 din zi, izolând comuna prin tăierea firelor telegrafice şi telefonice şi omorând pe primar, pe soţia sa, doi jandarmi şi un locuitor. Aceiaşi cetăţeni au mai prădat pe negustorii veniţi la târg şi încărcând trei căruţe cu mărfuri, le-au ascuns în bălţile din regiunea lacului Sasic. În zilele următoare, aceeaşi indivizi, susţinuţi de complicii pe care îi aveau în această regiune, au atacat satele Tatar-Bunar, Cişmelele, Neruşai şi Galileşti, jefuind şi terorizând populaţia pentru a o asocia lor şi a o ridica contra autorităţilor. Trimiţându-se trupe din Ismail pentru urmărirea şi capturarea indivizilor, ordinea a fost pretutindeni restabilită.

Populaţiunea locală a dat autorităţilor un concurs hotărât la descoperirea complicilor şi restabilirea ordinei... Ancheta a stabilit că ei erau înzestraţi cu arme şi muniţii, introduse în mod clandestin de peste hotare. În momentul de faţă, în toată regiunea este perfectă linişte, autorităţile continuându-şi cercetările”.

---

[27] *Ibidem*, p. 781.
[28] *Ibidem*.

Numai linişte nu era. S-au efectuat peste opt sute de arestări, dintre care o mare parte au fost judecaţi şi 85 au fost condamnaţi prin sentinţa Consiliului de Război al Corpului III Armată Chişinău, din 3 decembrie 1925.

O altă acţiune a Uniunii Sovietice, care a înveninat şi mai mult relaţiile româno-sovietice a fost înfiinţarea la 12 octombrie 1924 a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldoveneşti, subordonată atât pe linie de stat, cât şi de partid de RSS Ucraineană, socotită de istoricul Alexandru Boldur „Un fel de „Piemont" sovietic pentru Basarabia, o iredentă basarabeană"[29]. Situată la est de Nistru, având o formă de triunghi cu baza pe râu, se întindea de-a lungul său pe 210 km. Şi pe 95 km. Lăţime, înglobând o suprafaţă de 7.516 km patraţi. „După recensământul sovietic din 1920, republica are o populaţie de 545.000 de locuitori. Un autor sovietic, ce s-a interesat de această chestiune afirmă că Românii formează 60% din întreaga populaţie a acestei republici, ceea ce ar însemna că numărul lor se ridica atunci până la 327.000 de suflete"[30]. Scopul înfiinţării: alipirea Basarabiei în cadrul statului sovietic. O spunea chiar Stalin.

Încordarea politică şi militară dintre cele două state atinsese o asemenea cotă încât se punea problema, după unele surse diplomatice, a ocupării Basarabiei de către Armata Roşie. „În legătură cu presarea rezolvării problemelor teritoriale din Europa au rămas două probleme: 1) Basarabia; 2) Bielorusia" relata reprezentantul legaţiei SUA la Riga, pe 25 octombrie 1924, referindu-se la obiectivele politicii sovietice. Şi continua: „Rezolvarea chestiunii Basarabiei prin forţă, la care putem fi constrânşi, este greu de crezut să ducă la o coaliţie activă împotriva noastră din partea Marilor Puteri"[31].

Dar iată şi părerea lui Stalin în această chestiune:" Ideea rezolvării chestiunii Basarabiei prin forţa armelor, oprind în acelaşi timp orice activitate împotriva Poloniei, cred că este cea mai bună metodă care să dea rezultat în politica de „strângere a Rusiei... Dacă Basarabia va fi propagandistic pregătită pentru unirea cu Republica Socialistă Sovietică Moldovenească Autonomă şi dacă se va depune efortul necesar, ocuparea acestei provincii de către Armata Roşie, poate fi realizată cu rapiditate. Sugerez planul alăturat spre analizarea şi confirmarea lui de către Biroul Politic. (Semnat) I. Stalin, Kremlin, 24 noiembrie 1924"[32].

În aceeaşi zi Biroul Politic a însărcinat Statul Major al Armatei Roşii să schiţeze un plan de propuneri în acest sens. De asemenea, pe teritoriul sovietic începe pregătirea propagandistică, de care vorbea I. Stalin, prin organizarea de manifestaţii în sprijinul încorporării Basarabiei. Astfel, ziarul „Izvestia", din 27 ianuarie 1925, redă rezoluţia unui miting din Piaţa Roşie, care avusese loc pe 25 ianuarie în care se menţiona: „întrunirea muncitorilor basarabeni băştinaşi şi a moldovenilor din ziua celei de-a şaptea aniversări a

---

[29] A. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, 1992, p. 515.
[30] *Ibidem*.
[31] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1.056.
[32] *Ibidem*.

cuceririi Basarabiei de către trupele şi moşierii români protestează în unanimitate şi energic împotriva ocupării Basarabiei prin forţă, care continuă până azi şi cheamă pe toţi lucrătorii din URSS şu lucrătorii din Europa şi America să vină în ajutorul celor trei milioane de muncitori şi ţărani din Basarabia, care sunt torturaţi de această ocupaţie de şapte ani şi să izgonească din ţară mâna sângeroasă a călăilor români".

În concluzie, putem afirma că „vecinul de la răsărit a urmărit permanent destabilizarea odinii din această parte a ţării, întreţinând o amplă propagandă antiromânească, organizând acte de sabotaj, acţiuni subversive, atacuri banditeşti etc. Pe fondul greutăţilor de după război, elementele ostile regimului românesc din cadrul populaţiei dintre Prut şi Nistru unele intrate în ţară „cu misiuni speciale, au vehiculat ideea autonomiei, prin menţinerea vechilor instituţii şi atacarea puterii centrale. Ideile bolşevice erau îmbinate cu cele de propagandă antiromânească: agitatorii instigau la nesupunere faţă de statul român"[33].

Liderul liberal, Gheorghe Tătărescu afirma în Camera Deputaţilor că toate acţiunile antiromâneşti din Basarabia urmăreau: „să menţină armata în permanenţă pa Nistru, pentru ca, din această pricină să se îngreuneze viaţa populaţiei pe toate tărâmurile; şi să ţină toată această populaţie mărginaşă de pe malul Nistrului într-o stare de continuă efervescenţă şi enervare... având drept rezultat demoralizarea populaţiei şi scăderea prestigiului autorităţii române în ochii populaţiei din Basarabia"[34].

O altă mare problemă o reprezenta structura etnică a populaţiei din cele trei judeţe din sudul Basarabiei, radical diferită de a restului provinciei şi a României. Pentru exemplificare, am folosit recensământul cel mai apropiat momentului venirii episcopului Justinian Teculescu la conducerea eparhiei, cel efectuat la 29 decembrie 1930. Statistic, situaţia românilor de aici apare clară, dar, în acelaşi timp dramatică. Eparhia Cetatea Albă – Ismail cuprindea 26,15% din totalul populaţiei Basarabiei, dar numai 14,64% din totalul românilor din provincie. În celelalte două eparhii basarabene românii reprezentau 65,01% din totalul populaţiei. În cele trei judeţe, Cahul, Cetatea Albă şi Ismail locuiau 87,19% din totalul bulgarilor basarabeni, 81,48% al germanilor, 60,20% al găgăuzilor, 40,05% al ruşilor, formând aici principalele lor comunităţi ţi implicit centre de manifestare a rezistenţei faţă de valorile româneşti (Anexa nr. 3).

Din punct de vedere confesional, la prima vedere, studiind datele recensământului din 1930, situaţia era favorabilă noului Vlădică Justinian Teculescu. Din totalul populaţie 87,6% era ortodoxă. Urmau mozaicii 7,2%, evanghelicii-laterali 2,6%, lipovenii 1,1%, baptiştii 0,7%, romano-catolicii 0,5% şi alte religii 0,1% (Anexa nr. 4). Dar, având în vedere că ruşii, bulgarii şi ucrainienii reprezentau peste 53% din populaţia eparhiei iar serviciul religios se desfăşura în limba slavonă, greutăţile în impunerea autorităţii confesionale devin vizibile. Mai mult, încă de la unirea Basarabiei cu Ţara în biserica ortodoxă s-au manifestat „tendinţe separatiste în favoarea aşa-zisei

[33] Ion Agrigoroaiei, *Basarabia de la Unire la Integrare*, Chişinău, 2007, p. 240.
[34] *Ibidem*.

autonomii a bisericii basarabene”[35]. În fruntea acestora s-a situat Arhiepiscopul Chişinăului Anastasie împreună cu un grup de ierarhi ruşi. Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române l-a considerat pe acesta demisionat şi a hotărât ca până la alegerea titularului să fie delegat să conducă Arhiepiscopia Chişinăului, Nicodim episcopul Huşilor, care a girat acest post până în decembrie 1919. Din ianuarie 1920 a devenit episcop al Chişinăului Gurie Grosu Botoşăneanu, înălţat la 28 aprilie 1928 la rangul de mitropolit. Tendinţele separatiste au continuat însă, cauza fiind „îndreptarea calendarului”. Necesitatea unificării calendaristice prin trecerea la stilul gregorian era evidentă pentru România Unificată. În Basarabia însă biserica ortodoxă slavă s-a opus din răsputeri iar cea românească nu a dovedit întotdeauna receptivitatea aşteptată. Adoptarea noului stil, susţine istoricul Ion Agrigoroaiei, s-a făcut cu oarecare grabă, înainte de a realiza o propagandă catihetică inteligentă, necesară chiar în rândul preoţilor, a instituţiilor bisericeşti şi a organelor de stat, situaţie de care s-au folosit duşmanii românilor şi ai ortodoxiei. Tulburările „stiliste” serveau ideii intens vehiculate peste Nistru, că în România este „un regim de ocupaţie” şi că o „eliberare” ar duce liniştea, restabilind ordinea din timpul „slobodei” şi, bineînţeles, stilul vechi[36].

Ca om al bisericii, implicat profund în problemele ei, episcopul Justinian Teculescu cunoştea bine problematica ortodoxismului basarabean şi cauzele disensiunilor din sânul lui. Din chiar prima sa cuvântare, susţinută în faţa clerului şi oficialităţilor eparhiei, cu prilejul instalării sale ca episcop al Cetăţii Albe – Ismail, a găsit trebuincios lucru „de a desluşi asupra îndreptării calendarului nostru”[37]. Iată ce spune, în acest sens, la începutul primei sale cărţi pastorale: „Nedumerire ştiu că a pricinuit în mijlocul credincioşilor noştri, îndreptarea datelor de sărbători, care ce cinstesc în biserica noastră şi mai ales acolo, unde nu li s-a desluşit din vreme şi cu deplină înţelegere starea adevărată a lucrului şi pe unde duşmanii ai Bisericii noastre şi „prooroci mincinoşi, îmbrăcaţi în piele de oaie, dar înăuntru lupi răpitori” cum zice Mântuitorul, alunecaţi şi rătăciţi prin ispita celui rău, de la calea cea dreaptă a credinţei, caută acum a aduce în rătăcire cu tot felul de momeli şi pe cei buni şi statornici în legea străbună, voind a le arăta îndreptarea calendarului ca o părăsire, ca o stricare a legii străbune”[38]. În aceeaşi măsură era conştient de munca care-l aşteaptă pentru desăvârşirea organizării eparhiei recent creată precum şi de transpunerea în practică a noilor reglementări care se întrevedeau prin elaborarea viitoarei legislaţii în domeniul confesional: Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române şi Statutul de organizare (1925), Legea pentru regimul general al cultelor (1928) etc.

Iată de ce acest post socotit important, dificil şi nu i se putea încredinţa oricui şi interesul Bisericii şi al Ţării au determinat Sfântul Sinod

---

[35] *Ibidem*, p. 290.
[36] *Ibidem*, p. 291.
[37] Justinian Teculescu, *Pentru Neam şi pentru lege*, Sf. Gheorghe, 2006, p. 63.
[38] *Ibidem*.

şi Guvernul „să-l smulgă pe Justinian Teculescu din serviciul Armatei şi-l să-l transfere tocmai la marginea de est a României, la Ismail, în sudul Basarabiei”[39].

Conştient de greaua sarcină pusă pe umerii săi, cu prilejul alegerii sale, afirma în faţa Marelui Colegiu Electoral că „necesar este a se înţelege, şi eu astfel înţeleg că... marele colegiu, exprimă şi o poruncă mare şi un mandat celui ales, mandat asemuitor celui ce la început a fost dat, de către Mântuitorul ucenicilor săi, când le-a zis: Mergând învăţaţi... Ca fiu şi slujitor credincios al bisericii mele, nu-mi rămâne decât să-mi plec, cu smerenie, capul şi să vă declar că mă supun poruncii, că primesc mandatul”[40].

Trebuie remarcat faptul că Justinian Teculescu nu consideră un exil, un surghiun, numirea sa în Basarabia a-a cum se considera în „epocă” de contemporanii săi din Bucureşti sau de alte feţe simandicoase ale protipendadei, fapt ce ţine să-l sublinieze: „Domnilor membrii ai Marelui Colegiu! Măsurând distanţa, de unde plec şi unde am de a mă opri, desigur că mulţi dintre D-stră, cum am mai văzut la unii buni prieteni, vor stărui în jurul noţiunii: depărtare, înstrăinare! Dar eu, fără ezitare răspund: cum depărtare, când rămân în ţara mea, şi cum înstrăinare, când mă duc la fraţii de acelaşi sânge şi de aceeaşi lege cu mine? Nu astfel de preocupări îmi stăpânesc sufletul în aceste momente”[41].

Frământările sale se îndreptau cu îngrijorare asupra misiei sale în eparhie, cuprinzându-i întreaga gândire şi simţire, făcându-l să înţeleagă că nu a semăna şi planta învăţătura legii creştine şi străbune este sarcina cea mare, pentru că Ea a fost semănată „deodată cu fiinţa însăşi a neamului nostru, pe acele plaiuri; cultivată cu multă ardoare de către voievozi pioşi, ca Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare”[42].

Dar acest dar frumos al semănăturii a fost năpădit de buruieni şi omizi care au umplut stejarul vânjos al neamului datorită vremurilor de urgie prin care a răzbătut. „De aceea zisei, că nu a semăna, ci mai ales a plivi buruienile şi bozii streini, nu a planta, ci a curăţii de omidă lanul şi arborele credinţei, socotesc eu ca prim punct din programul activităţii mele arhipăstoreşti”[43]. Un al doilea obiectiv al programului său mărturisit devenea apărarea şi promovarea limbii „dulce şi frumoasă a neamului românesc”.

Demonstrând modul ingenios prin care stăpânirea rusească a reuşit să-şi impună în unele cazuri graiul altui popor, episcopul dezvăluie şi cel de al treilea obiectiv al programului său – promovarea rolului esenţial al bisericii în menţinerea fiinţei naţionale.

Iată cum prezintă în cuvântul său aceste obiective: „ruşii... prin ocrotirea şi înzestrarea bisericilor prin măgulirea dotarea preoţilor români-moldoveni, s-au apropiat de sufletul lor şi prin ei, de al întregului popor,

---

[39] Petru Pinca, *op. cit.*, p. 110.
[40] Justinian Teculescu, *op. cit.*, p. 58.
[41] *Ibidem*.
[42] *Ibidem*, p. 59.
[43] *Ibidem*.

carele adânc preocupat de legea lui (religia ortodoxă – n. n., V. S.), a adoptat, încet şi pe nesimţite, haina străină de grai, a unui străin neam de sânge. Nu ca osândă, asupra cuiva, amintesc acestea, ci ca un „memento" pentru cei de azi şi cei de mâine conducători ai neamului, spre a şti şi a cunoaşte, că întâlnirea şi recunoaşterea fraţilor de pretutindeni, nu se poate face pe nici o cale mai bună şi mai sigur, ca pe calea frumoasă şi luminoasă a bisericii, a legii străbune. Aceasta e poteca, care ne conduce la cea mult dorită şi de toţi accentuată unitate sufletească, piatra cea din capul unghiului, a existenţei neamului românesc"[44].

Apelând la două citate ale marelui istoric Nicolae Iorga, Prea Sfinţia Sa îşi fixa şi un al patrulea obiectiv – educarea păstoriţilor săi în spiritul iubirii faţă de ţară[45].

Acesta a fost mandatul pe care Justinian Teculescu îl recunoştea ca fiind încredinţat de Marele Colegiu electoral.

„În drumul meu, încheia episcopul, când de pe malul Murăşului... mă trimeteţi pe malul Nistrului falnic... când din Alba Iulia lui Mihai Viteazul mă duceţi în Cetatea Albă a lui Ştefan cel Mare, ca bun creştin şi român, îngăduiţi-mi a implora, chiar de la acest loc, ajutorul Prea Înaltului Stăpân al lumii, ca să-mi îndrepteze cu bine paşii mei, iar d-voastră, celor ce v-aţi pus încrederea în mine, a vă mulţumii şi deodată cu împărtăşirea binecuvântării mele Arhiereşti, a vă promite că mă voi sili, din toate puterile mele, a vă comunica întotdeauna numai veşti bune din scumpa noastră Basarabie"[46].

Caracterizând activitatea desfăşurată după cinci ani de la întronarea sa în scaunul episcopal, redacţia Buletinului Episcopiei (se pare secretarul eparhial Georfe Jurebiţă) scria: „Cinci ani de muncă grea şi istovitoare, de păstor şi de părinte al Bisericii din Eparhia noastră şi al slujitorilor ei.

Cinci ani de străduinţe pentru restabilirea ordinei, disciplinei şi legalităţii în viaţa bisericii din această Eparhie, clătinată de tulburări cari au trecut peste această provincie a Ţării noastre din anul 1917.

Cu înţelepciune, cu tact şi cu o experienţă de viaţă uimitoare, desţeleneşte zi de zi ogorul şi trage brazdă adâncă şi dreaptă, combinând fericit severitatea şi intransigenţa conducătorului, cu bunătatea şi blândeţea părintelui, desăvârşit cunoscător al meşteşugului de conducător şi adânc înţelegător al necazurilor şi greutăţilor vieţii fiilor săi sufleteşti, atât clerici cât şi mireni"[47].

Dacă Prea Înaltul Stăpân al lumii i-a ascultat ruga şi i-a îndreptat cu bine paşii, iar cei care şi-au pus încrederea în omul şi episcopului Justinian Teculescu au avut dreptate, puteţi constata din următoarele „portrete" făcute de ierarhii, scriitorii şi oamenii politici care l-au cunoscut.

---

[44] *Ibidem*, p. 59-60.

[45] „Cel mai trufaş şi mai sănătos ţăran, nu este cel din Ardeal, ci cel din Basarabia, dar trebuie să ştim a ne apropia de el". „Trebuie să folosim fondul ideologic al acestui popor, încredinţându-l că cel mai scump lucru de pe lume este patria" (Nicolae Iorga).

[46] Justinian Teculescu, *op. cit.*, p. 60-61.

[47] „Buletinul Episcopiei Cetatea Albă-Ismail", anul VII, nr. 1, 1930, p. 13.

Anexe

PC Preot Grigorie Pişculescu / Gala Galaction

„... un moşneag plăcut, cu barbă rară şi cu nişte ochi negri ca păcura... după Patriarh, sau poate înaintea Patriarhului... cel care grăia mai ardeleneşte, şi mai călduros dintre toţi preoţii ortodocşi din Ardeal, veniţi încoace la noi ...

... voinicul ardelean cu ochi de păcură m-a lăsat să privesc departe, peste zilele şi plaiurile Ardealului, tinereţea şi frământările şi luptele lui de fruntaş al nordului, în aprigul şi milenarul proces româno-maghiar. O carte întreagă, scrisă de un mare istoric, nu mi-ar fi folosit atât de mult cât destăinuirile celui ce privea acum, obosit şi satisfăcut, mândra biruinţă a vânjosului popor din platoul Transilvaniei".

Gala Galaction
Ziarul „Curentul", 1 august 1932

*

„întreg la minte în timpuri grele, împodobit cu înalte calităţi intelectuale şi virtuţi preoţeşti".

Prim ministru
Alexandru Vaida Voievod

*

„...a ştiut să câştige inima şi sufletul basarabenilor, ... unul din puţinii conducători care a ştiut să se apropie de noi, să ne înţeleagă şi să se impună cu blândeţe, cu tactul şi marea lui autoritate morală".

Prefect – jud. Ismail
Ştefan Constantinov

*

„Vreme de 22 de ani a fost străjerul naţiunii sale în cetatea Alba Iulia. Cu glasul său de proroc al unor vremi mai bune el ştia să înduplece pe oameni chiar şi la jertfe supraomeneşti, când aceasta o reclamau interesele bisericei şi neamului său".

„Patria", Cluj-Napoca, 20 iulie 1932

*

„Cunoscut în fondul sufletului, găseşti în PS Sa un cuget sincer de ardelean. Democrat din fire, face din cârja episcopală nu sprijin de bătrâneţe, nici simbol de stăpânire, ci toiag de păstor. Frate mai mare al preoţilor, le stăpâneşte inimile şi le îndrumează cugetele. Netemător de prejudecăţi, zideşte cu înţelepciune clădirea cea nouă a sufletelor româneşti. Luat din lume, păstoreşte lumea afirmând viaţa şi desconsiderând aparenţa. Creator de noui tradiţii într-o episcopie nouă, PS Justinian leagă românismul din Ardeal apusean cu românismul din ţinutul basarabean".

Publicist bisericesc Teodor P. Păcescu
Lucrarea „Fotografii Ortodoxe", Bucureşti, 1930

*

Protoiereu
George Jurebiţă, Secretar eparhial

„Trup robust şi sănătos, ca un brad din Carpaţi, la poalele cărora şi-a petrecut copilăria şi tinereţea. Suflet bun, blând şi a toate înţelegător. Minte ageră şi limpede. O comoară de înţelepciune şi de experienţă, dobândite într-o viaţă publică de aproape 50 de ani. Slujitor profund credincios al lui Hristos şi al Sfântului Său Altar.

Ostaş mândru al neamului nostru românesc, oţelit şi călit în lupta dârză, pe care acesta fusese nevoit s-o poarte în Ardeal, veacuri de-a rândul, fără încetare, în contra tendinţelor stăpânirei maghiare de a-l înăbuşi şi distruge.

Părinte iubitor şi educator model al celor şapte copii cu care bunul Dumnezeu ă-l dăruise...

Dăruit de Dumnezeu cu facultăţi intelectuale escepţionale, nu a fost numai un excelent orator, ci şi un apreciat mânuitor al condeiului... scriind atât versuri, cât şi rozâ, în special predici, dintre cari o parte le-a reconstituit şi adunat într-un volum... sub titlul „Pentru Neam şi pentru Lege".

Buletinul Episcopiei Cetăţii Albe-Ismail,
anul IX, august 1932, nr. 8, p. 1-2, 9.

*

Justinian Teculescu, autor al cărţii *Pentru Neam şi pentru Lege* (fragment):

„... autorul face parte din ceata celor ce cu crucea în frunte au străjuit lângă flacăra credinţei strămoşeşti, adăpând din potirul sfânt şi dătător de viaţă al Bisericii ortodoxe, sufletele celor ce azi preamăresc pe Dumnezeu în scumpa Românie...".

PS Grigorie, Episcopul Aradului
Revista „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 9 / septembrie 1931

*

„Autorul nu este numai un bărbat care vorbeşte din cărţi. E un poet , un scriitor care are în rândurile sale înfăţişări ale vieţii, icoane vii, culegeri din mersul zilelor, făcute cu mare simţ de a vedea şi cu deosebită putere de a nu se închide în desfăşurări reci şi abstracte.

Prea Sfinţitul autor are vioiciunea înfăţişării pipăite a stării de fapt, prinderea trebuinţei şi stării adevărate.

E un bărbat cu mult bun simţ, care a ştiut să bată cu cuvântul său unde trebuie. Un duh de viaţă practică străbate cartea şi o face ceva cules din însuşi mijlocul nostru, pe care apoi îl judecă şi îndrumează cu multă înţelepciune, spre a ajunge la roada cea de folos.

Am putea spune că această carte nu e izvorâtă din multe studii, nu e aleasă din multe picotiri pe foile altor cărţi, ci, ceia ce e mai preţios decât aceasta, e secerată din viaţa largă, prin sufletul cuiva care ştie să vadă prin el însuşi, printr-o zestre de bună simţire de la Dumnezeu, prin înţelepciunea nesiluită de nimic şi care de aceia e şi cuprinsă în icoanele firii văzute cu ochii săi, în plăcuta vorbă românească”.

PC Arhimandrit Scriban
Revista „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 2 / februarie 1932

*

„Lecturând această carte, ţi se destăinuiesc acum atâtea şi atâtea lucruri trecute, atâtea pagini şi se deschid din necazurile poporului nostru, lupta pentru steagul nostru în trei luciri, cuvintele de apărare ale poporului pentru poporul său”.

PC Arhimandrit Iulian Scriban

Anexa nr. 1

1932 martie 27.

Înalt Decret regal nr. 1.286 / 1923 pentru numirea episcopului Justinian Teculescu în funcţia de Inspector al clerului militar cu titlul de „Episcop de Alba Iulia”

Ferdinand I
Prin graţia lui Dumnezeu şi Voinţa naţională
REGE AL ROMÂNIEI
La toţi de faţă şi viitori sănătate.

Asupra raportului ministrului nostru secretar de stat la Departamentul de Război sub nr. 48.942 din 27 martie 1923

Am decretat şi decretăm:

Art. 1 – Prea Sfinţitului Justinian Teculescu se numeşte pe ziua de 1 martie 1923, Inspector al clerului militar cu titlul de „Episcop de Alba Iulia”.

Art. 2 – Ministrul nostru secretar de sta la Departamentul de Război este însărcinat cu executarea decretului de faţă.

Dat în Bucureşti la 27 martie 1923

Ferdinand

Ministru de Război,
General de divizie (ss) Mărdărescu

Anexa nr. 2

1923 martie 9.

Adresa Ministerului Cultelor şi Artelor către Mitropolitul Primat Miron Cristea prin care se solicită ierarhi pentru noile eparhii Constanţa, Hotin şi Cetatea Albă – Ismail.

România
Ministerul Cultelor şi Artelor
Direcţia Generală a Cultelor
Nr. 12.226 / 9 martie 1923

Înalt Prea Sfinţite,

Avem onoare a aduce la cunoştinţa Înalt Prea Sfinţiei Voastre că prin Înaltul Decret Regal nr. 920 din 8 martie a. c., Majestatea Sa Regele (Ferdinand I – n. n., V. S.) a binevoit a promulga legea prin care se înfiinţează noile Episcopii: „Constanţa”, „Hotin” şi „Cetatea Albă – Ismail”, pentru care Vă rugăm să binevoiţi a dispune cele de cuviinţă.

Primiţi, Vă rugăm, Înalt Prea Sfinţite, asigurarea deosebitei noastre consideraţiuni.

Ministru,
ss / pentru / indescifrabil

Director,
ss / indescifrabil

Înalt Prea Sfinţiei Sale
Înalt Prea Sfinţitului Mitropolit Primat,
Preşedinte al Sfântului Sinod,
Bucureşti

Anexa nr. 3
Recensământul populaţiei din 29 decembrie 1930

În mii
% din populaţia Basarabiei

	Români	Ruși	Ruteni Ucrainieni	Bulgari	Germani	Evrei	Găgăuzi	Țigani	Total
Judeţul Cahul	**101**	**15**	**Sub 1**	**29**	**9**	**4**	**35**	**1**	**197**
	51,2 %	**7,5 %**	**0,3 %**	**14,5 %**	**4,4 %**	**2,3 %**	**17,9 %**	**0,7 %**	**100 %**
Judeţul Cetatea Albă	**63**	**59**	**70**	**71**	**56**	**11**	**8**	**2**	**341**
	18,5 %	**17,3 %**	**20,5 %**	**20,9 %**	**16,3 %**	**3,3 %**	**2,3 %**	**0,5 %**	**100 %**
Judeţul Ismail	**72**	**67**	**10**	**43**	**1**	**6**	**16**	**Sub 1**	**226**
	31,9 %	**29,7 %**	**4,7 %**	**19,2 %**	**0,4 %**	**2,8 %**	**6,9 %**	**0,2 %**	**100 %**
Eparhia Cetatea Albă – Ismail	**236**	**141**	**80**	**143**	**66**	**21**	**59**	**3**	**749**
	14,64 %	**40,05 %**	**25,47 %**	**87,19 %**	**81,48 %**	**10,24 %**	**60,20 %**	**21,42 %**	**26,15 %**
	31,5%	**18,8 %**	**10,6%**	**19,1%**	**8,8%**	**2,8%**	**7,8%**	**0,4%**	**100 %**
Basarabia	**1.611**	**352**	**314**	**164**	**81**	**205**	**98**	**14**	**2.864**
	56,2 %	**12,3 %**	**11,0 %**	**5,7 %**	**2,8 %**	**7,2 %**	**3,4 %**	**0,5 %**	**100 %**

Anexa nr. 4
Cultele României / Basarabiei în anul 1930 (procente)

	România			Basarabia		
	Total	**Urban**	**Rural**	**Total**	**Urban**	**Rural**
Număr total	**18.053.000**	**3.832.000**	**14.421.000**	**2.864.000**	**370.000**	**2.494.000**
Ortodocşi	**72,6**	**60,0**	**75,6**	**87,6**	**67,1**	**90,6**
Greco-catolici	**7,9**	**4,6**	**8,7**	*	**0,2**	*
Romano-catolici	**6,8**	**10,4**	**5,9**	**0,5**	**1,3**	**0,3**
Reformaţi calvini	**3,9**	**4,9**	**3,7**	*	**0,2**	*
Evanghelici luterani	**2,2**	**2,6**	**2,1**	**2,6**	**0,5**	**2,9**
Unitarieni	**0,4**	**0,3**	**0,4**	*	*	*
Armeano-gregorieni	*	**0,3**	*	*	**0,3**	*
Armeano-catolici	*	*	*	*	*	*
Lipoveni	**0,3**	**0,3**	**0,3**	**1,1**	**2,9**	**0,8**
Adventişti	*	*	*	*	*	*
Baptişti	**0,3**	**0,1**	**0,4**	**0,7**	**0,2**	**0,7**
Mozaici	**4,2**	**14,3**	**1,6**	**7,2**	**27,0**	**4,3**
Mahomedani	**1,0**	**1,0**	**1,0**	*	*	*
Alte religii	*	*	*	**0,1**	**0,2**	*
Fără religie, liberi cugetători	*	*	*	*	*	*
Religie nedeclarată	*	*	*	*	**0,1**	*

* procente de sub 0,1

Sursa: Ion Agrigoroaiei, *Basarabia de la Unire la Integrare*, Chişinău, 2007.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 473-484

Maria GAVRA

INSTITUŢII ALE COMUNITĂŢII ROMÂNEŞTI DIN BĂTANIA. PERSPECTIVĂ DIACRONICĂ

Voi face un scurt preambul teoretic asupra problematicii minorităţilor etnice aşa cum sunt percepute în prezent, în condiţiile intrării Ungariei şi României în Uniunea Europeană, şi asupra unor idei divergente vehiculate în acest sens. O categorie de teorii se referă la apropiatul „final al popoarelor din Europa" şi cu atat mai mult al grupărilor etnice, în condiţiile concrete de viaţă, condiţionată de piaţa muncii, de domeniul economico-financiar. Afirmaţia este adevarată în măsura în care e tot mai puternică presiunea globalizării, manifestată în special prin corporaţiile supranaţionale, prin Banca Mondială şi Fondul Monetar Internaţional, cu toate consecinţele pe care le presupune acest fenomen.

Există şi o tendinţă contrară, un interes crescut al forurilor internaţionale faţă de discriminările etnice, privite ca un comportament nedemocratic şi imoral, care trebuie combătut prin drepturi şi norme cum ar fi articolul 15 al Acordului de la Roma, din 1995, privind protejarea minorităţilor naţionale (acord ratificat de 34 de state). Acolo sunt stipulate modalităţi de rezolvare a problemelor acestor grupuri în domeniul învăţământului, al educaţiei în general, al presei etc.

Ar fi simplu să se poată soluţiona în acest mod principalele dificultăţi ale convieţuirii interetnice şi, în ultimă instanţă, să se rezolve problema păstrării identităţii fiecărei grupări etnice. Uniunea Europeană, prin politica ei, vrea să demonstreze că este şi uniunea minorităţilor naţionale. După datele statistice din anul 1999 mai mult de 5% din totalul populaţiei continentului nostru se declară ca făcând parte dintr-o minoritate naţională.

În mod concret situaţia este mai complexă, mai nuanţată şi aici trebuie să amintim nu doar de raportul dintre oficialii majoritari şi minorităţi, ci şi de problema asimilării naturale. Decizia interioară a unei grupări etnice e condiţionată de o serie de factori obiectivi, de condiţii concrete de viaţă, nu doar de dezinteresul unor guverne faţă de nevoile lor. Individul este pus în faţa unei dileme cât se poate de concrete: să se folosească de drepturile minorităţilor (dacă sunt recunoscute în ţara respectivă), să se organizeze în asociaţii, să-şi dezvolte propria cultură, adică să comunice şi să se instruiască în limba maternă, sau să renunţe la propria identitate (ca etnie) şi să se integreze în sistemul majoritar al ţării respective, care îi oferă o gamă mai largă de oportunităţi. Această ultimă variantă, dar şi

căsătoriile mixte, pot duce la asimilarea naturală a minoritarului, fiind un proces cât se poate de firesc. Totuşi, chiar în această situaţie, nu e obligatoriu ca asimilarea să fie totală: poate persista o „conştiinţă etnică" manifestată în continuare la nivelul valorizării moştenirii spirituale a înaintaşilor, a unor tradiţii, poate fi lăsată moştenire urmaşilor ideea de identitate naţională, aceştia putând să se manifeste în asociaţii, organizaţii cu caracter etnic, chiar dacă oficial nu se vor mai declara minoritari.

Pe de o parte întâlnim astfel de decizii, la nivel individual, destul de inconsistente, pe de altă parte, instituţiile, mai ales cele culturale, sunt chemate să creeze un spaţiu prielnic pentru păstrarea apartenenţei etnice, indiferent de ţară.

Pentru o minoritate contează, dar nu este decisiv, numărul de membri, mai importante fiind aspectele de conştientizare a propriei etnii şi de favorizare socială, susţinute prin instituţii. Grupul este determinat de elementele sale caracteristice (etnice, lingvistice, religioase), pe care, dacă le conştientizează, le poate valoriza, având şanse mari să supravieţuiască şi în condiţiile tendinţelor europene de integrare.

În relaţia minoritarului cu populaţia majoritară putem recunoaşte cel puţin trei variante: prima presupune integrarea în populaţia majoritară prin însuşirea limbii şi a culturii acesteia, fără ca acest fapt să însemne neapărat asimilare (poţi rămâne membrul unei minorităţi etnice, chiar dacă eşti loial statului în care trăieşti – deci integrare, nu asimilare); a doua constă în utilizarea, protejarea şi dezvoltarea propriei limbi şi culturi; a treia se referă la relaţia deschisă dintre minoritate şi majoritate, ambele completându-şi şi îmbogăţindu-şi cultura reciproc, aceasta din urmă însemnând alegerea drumului multiculturaliţătii conştiente, cum susţin specialiştii prin sintagma „alături şi împreună".

Instituţiile unei comunităţi culturale minoritare răspund, în esenţă, nevoilor membrilor săi de păstrare a identităţii etnice, creează cadrul propice desfaşurării oricăror activităţi care permit manifestarea neîngrădită a limbii, a tradiţiilor, a cutumelor, a mentalităţilor care îi definesc ca etnie.
În Ungaria de astăzi există comunităţi româneşti în Budapesta (în mai mică măsură), cele mai multe fiind concentrate în zona de est a ţării: în 17 localităţi românii s-au structurat în jurul bisericii ortodoxe, la care se adaugă aproximativ 10 localităţi în care, cei mai mulţi, au fost de religie greco-catolică, în bună măsură supuşi fenomenului asimilării. Aproape în toate aceste localităţi există şi mici grupări cu adepţi ai unor culte neoprotestante.

Cercetarea din perspectivă istorică a minorităţii româneşti din Ungaria s-a înteţit abia în ultimii ani. Materialul documentar din arhivele statului maghiar nu e prea bogat în privinţa informaţiilor despre populaţiile minoritare, în plus apar dificultăţi în cercetare datorate schimbării relativ frecvente a graniţelor comitatelor istorice, fapt ce presupune o relativă risipire a documentelor, greu de reordonat ulterior.

Abia dupa 1989 s-a realizat o relativă concentrare a arhivelor referitoare la minoritatea românească din Ungaria, prin înfiinţarea Vicariatului Ortodox Român din Giula, unde au fost adunate documentele a

optsprezece parohii ortodoxe române, a căror inventariere şi sistematizare continuă şi în prezent.

Printre vechile localităţi cu populaţie românească se află Bătania, aşezare asupra căreia voi insista în cele ce urmează, socotind-o reprezentativă pentru fenomenul multiculturalităţii din localităţile cu oameni aparţinând mai multor etnii.

Bătania, în grafie maghiară **Battonya**, este astăzi un orăşel din estul Ungariei, situat în judeţul Bichiş, chiar la graniţa cu România, în vecinătatea satului Turnu, din judeţul Arad, unde este în funcţie, în prezent, un punct de frontieră rutier. Localitatea este atestată în prima jumătate a secolului al XV-lea, dar există indicii despre o existenţă umană mai veche pe acest teritoriu, în contextul unor informaţii despre toată regiunea din estul Ungariei de astăzi, care atunci era locuită şi de români.

Încă de la cronicarul anonim al regelui Béla al III-lea aflăm că la sosirea triburilor maghiare pe aceste teritorii, trăiau aici bulgari, cazari şi valahi, al căror voievod, Menumorut, locuia în Cetatea Bihariei, stăpânind un domeniu ce se întindea, pe axa N-S, de la Someş la Mureş, iar pe axa V-E, de la Tisa până în Ardeal.

Anonymus relatează că Menumorut i s-a opus, la început, lui Árpád, dar ulterior i s-a supus, căsătorindu-şi fiica cu Zolta, fiul conducătorului maghiar. Referiri asemănătoare la aceste evenimente găsim şi în *Istoria României*: „În adevăr, cronica notarului anonim al regelui Béla / sec. XII / aminteşte existenţa în secolul al X-lea a unor formaţii statale cu caracter feudal, în regiunea de vest a patriei noastre. În fruntea acestor ducate / voievodate / se aflau: marele duce Keen, strămoşul ducelui Salanus, venit din Bulgaria, de la Vidin; Menumorut în Ţara Crişurilor şi Gelu, ducele vlahilor, în Podişul Transilvaniei”[1].

Din alte scrieri maghiare referitoare la epocile următoare aflăm despre mişcările unor populaţii încă nestatornicite definitiv în zonă, după cum reiese din *Magyar történet*, istoria lui Hóman Bálint: „Numărul valahilor după 1224 deodată s-a ridicat, deoarece în urma tătarilor a fost nimicită o bună parte a populaţiei din Transilvania şi de dincolo de Tisa, în locul acestora fiind colonizaţi, în urma migrării cumanilor, grupe mai mici şi mai mari de vlahi refugiaţi”[2].

Se poate vorbi despre o colonizare a românilor pe aceste meleaguri în secolul al XIII-lea. Se pare că şi după ciuma din anii 1347-1350, zona a fost repopulată, şi cu colonişti valahi, fără să existe dovezi certe în acest sens.

Preotul vicar Teodor Mesáros a studiat numeroase documente vechi referitoare la românii din Ungaria, rodul cercetărilor concretizându-se în

[1] *Istoria României*, vol. I, Bucureşti, 1960, p. 763.

[2] Bálint Hóman, *Magyar Történet* / Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1928-1934 / vol. II, p. 179.

sinteza intitulată *Istoria Comunităţilor Bisericeşti Ortodoxe Române*. De aici aflăm că, în 1427, posesorul unei moşii întinse, Ioan Iánk, moare şi, neavând succesori, domeniul este preluat de un nou stăpân, dar cu unele probleme în privinţa dreptului de proprietate. „În actele care s-au întocmit cu acest prilej, pentru prima oară se aminteşte – împreună cu alte câteva localităţi – şi de comuna Bătania”[3]. La scurt timp, în 1455, apare o altă atestare: „În acest an, ea (Bătania – n. n., M. G.) ajunge să fie una din moşiile lui Hunyadi János (Iancu de Hunedoara) şi a fiilor săi. Apoi, în anul 1463, fiul cel mic al acestuia, Matei Corvin, a dăruit-o mamei sale, văduva lui Hunyadi, ca aceasta să-şi poată întreţine curtea domnească”[4]. Totuşi încă nu existau precizări asupra componenţei etnice a populaţiei din Bătania.

Au urmat vremuri mai grele în secolul următor, când, în 1566, cetatea Giula (sau Jula) şi împrejurimile, practic toată zona din sud – estul Ungariei, cade sub stăpânire otomană, cu efecte dezastruoase asupra populaţiei şi aşezărilor umane.

În urma devastărilor din timpul războaielor cu turcii, s-a făcut o recolonizare a zonei începută chiar de către otomani, deoarece nu le erau suficiente veniturile obţinute de la populaţie.

Din anul 1640, după retragerea turcilor, până la începutul secolului al XVIII-lea, noii proprietari ai moşiilor au fost nevoiţi să recurgă la o colonizare consistentă pentru a-şi asigura mâna de lucru aducând maghiari de dincolo de Dunăre, sârbi din sud, români din Ardeal şi chiar nemţi de pe Valea Rinului, în mai multe comune din regiune, printre care şi în Bătania Mică, în Chitighaz şi Aletea, dupa cum afirma Kristó Gyula în istoria sa despre comitatul Bichiş[5].

Cei care s-au stabilit mai întai în Bătania au fost sârbii, la care s-au adăugat românii, ajunşi acolo fie prin colonizare rapidă, fie printr-o stabilire treptată, mai lentă, astfel că cele două etnii au convieţuit multă vreme.

Din vechile documente de stat în care este menţionată Bătania, constatăm că în 1720 au început conscripţiile prin care se ţinea o evidenţă a populaţiei existente, cu numele şi prenumele colonizaţilor şi a jelerilor, specificându-se cantitatea de pământ arabil şi păşunile pe care le aveau în posesie, ulterior şi casele pe care le deţineau, cu numărul de încăperi ale fiecăreia, în vederea stabilirii impozitului care trebuia plătit. În aceste liste apar nume româneşti, uneori în grafie maghiară, alteori românească, dar apar şi destule nume româneşti amestecate cu cele sârbeşti şi mai puţin cu cele maghiare, fapt favorizat de apartenenţa la aceeaşi religie, ortodoxă, atât a sârbilor cât şi a românilor. (Spre exemplificare, în această primă listă figurează nume ca Vlah Martin şi Vlah Petrov, iar în *Conscriptio Dicalis* din

---

[3] Teodor Misaros, *Din istoria comunităţilor bisericeşti ortodoxe române din R. Ungaria,* Budapest, 1990.

[4] Vezi *supra* 3.

[5] Gyula Kristó, *Olvasókönyv Békés megye történetéhez ,* Bcs. 1967, p. 115-116.

1734 şi 1736, pe lângă acestea mai apar nume ca Vlah Lupul, Vlah Bucur şi Vlah János).

În secolul al XVIII-lea, românii au avut de suportat presiuni din două direcţii: pe de o parte ameninţarea cu unificarea, venită mai ales din partea episcopului romano-catolic din Oradea, sprijinit de dinastia habsburgică, pe de altă parte intrarea sub dominaţia ierarhiei sârbeşti. Este şi o consecinţă a faptului că după 1698, românii ortodocşi din Transilvania, deci şi regiunea din Ungaria despre care discutăm, şi-au pierdut dreptul la organizare bisericească. In 1761 Curtea de la Viena a impus un episcop sârb şi românii au fost obligaţi să treacă sub jurisdicţia mitropoliei din Karlovitz (în Croaţia de astăzi), la fel ca grecii sau rutenii. Dominaţia ierarhiei sârbeşti a depăşit uneori sfera cultului religios dar trebuie să recunoaştem că a constituit şi o puternică ocrotire a ortodoxiei în acele vremuri tulburi[6].

În acest context, în 1784, în Bătania a fost construită o primă biserică ortodoxă, sârbo-română, din lemn, care în scurtă vreme a fost mistuită de un incendiu. A urmat imediat construirea unei alte biserici, între anii 1793-1797, de data aceasta din cărămidă, tot comună, pentru cele două etnii ortodoxe. Preoţii cunoşteau ambele limbi, dar serviciul religios era susţinut în limba română doar în a treia săptămână din lună, în rest desfăşurându-se în limba sârbă (la slujbă participau, de fiecare dată, toţi ortodocşii).

Din monografia localităţii Bătania aflăm: „De abia în anul **1868,** pe baza **Statutului Organic**, care a închegat într-o mitropolie pe toţi românii ortodocşi din Transilvania şi Ungaria, şi românii din Bătania şi-au înfiinţat o parohie ortodoxă română independentă”[7]. Încă din1866 au avut preot separat, pe Moise Grozescu, care a coordonat şi construirea primei biserici româneşti independente, ieşită de sub jurisdicţia ierarhiei sârbeşti conform unui ordin episcopal din 23 august 1865 semnat de Procopie Ivacicovici.

După separare, biserica veche din Bătania a rămas în proprietatea sârbilor, care au plătit românilor o despăgubire de 12.000 de florini. Construirea noului lăcaş de cult a început în 1869, la o distanţă de 150 de metri de biserica veche (care a fost comună), şi a durat până în 1872, fiind sfinţit în ziua sărbătoririi Sfântului Gheorghe, devenit hramul bisericii noi. Abia din acest moment putem vorbi despre o instituţie care reprezintă identitatea românilor din Bătania.

Odată cu biserica şi sub ocrotirea ei s-a dezvoltat învăţământul. Încă în 1793, în paralel cu construirea bisericii ortodoxe, a luat fiinţă şcoala confesională sârbă, pe care au frecventat-o încă de la început copii sârbi şi români. Nu avem prea multe informaţii despre procesul de învăţământ, existând doar câteva date statistice referitoare la frecvenţa elevilor.

La începutul secolului al XIX-lea şcolile confesionale ortodoxe din Ungaria erau coordonate de protopopi (sârbi, la început) care conduceau

[6] Vezi *Bătania. Pagini istorico-culturale*, Budapesta, 1995.
[7] Vezi *supra* 6.

protopopiatele, şi de consistoriile din Arad şi Oradea. Să nu uităm că la Arad funcţiona din 1812 Preparandia (Şcoala Normală) care avea scopul de a-i pregăti pe viitorii dascăli.

Încă în 1810 Uros Nestorovici a fost numit inspector al şcolilor ortodoxe din Ungaria de către un organism numit „Deputăţia fondurilor şcolare", care a asigurat organizarea reţelei învăţământului, la început având sediul la Buda, până în 1823, apoi la Pesta. În conscripţiile anuale, pe care inspectorii care conduceau districtele le înaintau Deputăţiei pestane, găsim câteva date despre şcoala din Bătania. Se menţionează că în 1821 frecventau şcoala confesională sârbo-română 46 de elevi, iar în 1825-1826, 42 de elevi, învăţător fiind Pant. Mihailevici. În 1841-1842 erau 39 de copii, în anul următor numărul lor a crescut la 73, învăţător fiind Ştefan Lung, după nume, român. Cursurile se ţineau într-o clădire „... particulară, dar comunitatea dispunea de 600 fl. pentru construirea unui nou local. Localitatea făcea parte din cercul şcolar Arad. Învăţătorul Şt. Lung şi-a continuat activitatea în Bătania, având 101 elevi în anul şcolar 1843-1844. În anul şcolar următor el a cuprins în procesul de învăţământ 108 copii"[8]. Aici nu este vorba despre creşterea natalităţii, ci de realitatea acoperită de zicala „omul sfinţeşte locul", în sensul că acest dascăl a reuşit să convingă de la an la an tot mai mulţi oameni din Bătania să-şi dea copiii la învăţătură. La scoala mixtă sârbo-română elevii învăţau scrisul şi cititul, limba sârbă, pe lângă cea maghiară pe care deja o cunoşteau, astfel încât şcolarii români ajungeau în posesia a trei limbi.

Odată cu înfiinţarea Mitropoliei Ardealului în 24 decembrie 1864, mai ales prin efortul lui Andrei Şaguna, românii, inclusiv cei din spaţiul maghiar, au ieşit de sub jurisdicţia ierarhiei din Karlovitz.

Ortodocşii români din Bătania aparţineau acum de mitropolia Sibiului, prin episcopatul de Arad. Despărţindu-se oficial de sârbii din localitate în 1868, românii au înţeles că, pe lângă construirea bisericii proprii, în care să-şi poată manifesta neîngrădiţi identitatea, e necesar să înfiinţeze o şcoală confesională în care să se înveţe în limba maternă. Au reuşit să-şi atingă scopul, cu destule dificultăţi, începând cu anul 1874-1875, când dascălul Vasile Simonovici a înscris 98 de elevi. În lunile de iarnă efectivul era mai mare , primăvara scăzând datorită muncilor agricole la care familiile angrenau şi copiii.

Înainte apăruse Legea 38 din 1868, care prevedea obligativitatea învăţământului şi preciza că şi comuna, nu doar biserica, trebuie să întreţină sistemul de învăţământ. Referindu-se la şcolile confesionale, legea preciza că, „aşa cum s-a obişnuit şi până acum", întreţinerea acestora se va face prin contribuţia credincioşilor, conducerea şi supravegherea o vor avea autorităţile bisericeşti, iar statul îşi păstrează dreptul de „supremă

[8] Maria Berényi, *Românii din Ungaria de azi în presa română din Transilvania şi Ungaria secolului al XIX-lea (1821-1918). Documente*, Giula, 1994.

inspecţiune" prin organele sale. Autorităţile bisericeşti aveau dreptul sa aleagă învăţătorii şi să le fixeze salariul, să aprobe manualele şcolare şi planul de învăţământ, dar numai pentru şcolile confesionale. Legea mai stabilea că numărul de elevi pe care un învăţător urma să-i instruiască să nu fie mai mare de 80.

În 1893, a apărut o lege care reglementa retribuirea învăţătorilor. De exemplu, se preciza că salariul anual al unui învăţător ajutător nu poate fi mai mic de 300 de florini.

Din organizarea unui concurs, în 1897, pentru ocuparea postului de învăţător în Bătania, aflăm informaţii despre modalitatea de a-l plăti, acesta urmând să primească 315 florini pe an, în rate lunare, 5 stânjeni de lemne în valoare de 60 de florini, din care să fie încălzită şi sala de clasă, 10 florini pentru curăţenia şcolii, 10 florini pentru conferinţele învăţătorilor, dacă va participa la ele. La acestea se adaugă „pământ arătoriu 6 şi ½ iugăre cadastrale cu preţul de arindă minimală 105 florini la an, cartel liber stătătoriu din 2 chilii, culina şi alte aparţinente cu intravilanul şi grădina în extensiune ½ iugăr cadastral; de la fiecare înmormântare cu ceremonii rituale 50 cr; iar de la mici 25 cr"[9].

În presa românească a vremii, „Biserica şi şcoala" sau „Tribuna poporului" au apărut de mai multe ori referiri la învăţamânt în general, dar şi la cel coordonat de biserică, din comuna Bătania.

Deşi entuziasmul era mare, pentru locuitorii români, majoritatea ţărani săraci, era destul de greu să suporte costurile şcolii confesionale, aşa cum reiese din şedinţa senatului şcolar al consistoriului din Arad (în anul 1904), care a luat în discuţie cererea comunei Bătania de a fi scutită de taxa bisericească de 70 de florini cu care era datoare din anii anteriori, pentru a face faţă cheltuielilor şcolare

În 1872 învăţătorii români din Ungaria, inclusiv din comuna Bătania, au creat o asociaţie care avea întruniri profesionale cu denumirea „Reuniunea învăţătorilor de la şcolile confesionale şi protopopiatele arădene", din care făceau parte şi profesorii Preparandiei şi alţi intelectuali. A fost ales un preşedinte, în persoana lui Vicenţiu Babeş, şi doi vicepreşedinţi: Ioan Popovici-Desseanu (originar din Bichiş, avocat în Arad şi deputat în Parlament) şi Gheorghe Popa. Scopul reuniunii era găsirea unor soluţii pentru îmbunătăţirea învăţământului, inclusiv a statutului învăţătorilor, prin înfiinţarea unui fond de pensii pentru aceştia, obţinerea unor fonduri pentru „Bibliotecile poporale" etc.

Asociaţia a funcţionat pe despărţăminte, învăţătorul George Popovici din Bătania fiind, la un moment dat, secretar al doilea, apoi notar al despărţământului „de dincoace de Mureş". Se menţionează că „adunări învăţătoreşti" au fost organizate în Bătania în anii 1896, 1904 şi 1911. Despre întrunirea din 1904 se fac relatări amănunţite începând cu sosirea

[9] Elena Csobai, *Istoricul românilor din Ungaria de azi,* Giula, 1996.

învăţătorilor oaspeţi, aduşi cu 13 trăsuri de la gară pană în faţa bisericii, unde au fost primiţi cu muzică de catre oficialităţi şi o mulţime de oameni. „Apoi învăţătorimea a luat dejun la masa bogată a colegului lor din loc George Popovici şi după aceste au asistat cu toţii la serviciul divin, care a durat până la 11 ½ ore, când apoi a urmat partea oficioasă a conferinţei”[10].

Aspecte interesante descoperim în relatarea despre lecţia demonstrativă, neaşteptat de modernă, ţinută de învăţătorul din Bătania: „Dl. Popovici a stors admiraţiunea tuturor, arătând că prin metodul fonomimic învăţătorul e în stare a face aproape minuni, dovedind că într-un timp relativ foarte scurt e în stare a învăţa pe şcolarii începători a scrie si a ceti, şi încă într-o formă şcolarului de tot plăcută, aşa încât pentru şcolar învăţatul, scrisul, cetitul este o adevărată distracţie plăcută. S-a dovedit mai departe, că prin acest metod şi judecata şcolarului să dezvoltă cu mult mai bine, decât metodul scriptologic de până aci. A urmat apoi prelegerea practică din limba maghiară...”[11].

Întotdeauna trebuia să existe şi o activitate în limba maghiară pentru ca autorităţile să permită desfăşurarea unor evenimente organizate de populaţia minoritară.

Se ştie că rolul bisericilor şi al şcolilor confesionale era mult mai vast, că învăţătorii şi preoţii erau intelectualii cei mai implicaţi în viaţa comunităţii, considerând că principala lor sarcină este răspândirea culturii în limba maternă, afirmarea identităţii naţionale, în general.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea au fost editate în Ungaria din ce în ce mai multe ziare şi reviste în limba română, au fost înfiinţate cercuri de lectură, formaţii corale şi teatrale, echipe de dansuri.

Din „Tribuna poporului” aflăm că, în 1899, în Bătania a fost înfiinţat corul vocal condus de învăţătorul Gheorghe Popovici. Tot în acest an se menţionează, într-un număr al revistei Familia, următoarele: „Corul plugarilor din Bătania a aranjat o petrecere poporală cu cântări şi declamaţiune. S-a jucat şi o comedie poporală, *Ruga de la Chisătău*”.

Înfiinţarea legală a corului plugarilor, „Battonyai román dalárda”, a creat unele probleme, pentru că autorităţile nu permiteau manifestarea caracterului naţional al unei minorităţi. Aprobarea statutului şi a listei membrilor de către autorităţi era conditionată de caracterul maghiar al activităţilor, de înlăturarea cuvantul „román” din denumirea corului şi de întocmirea statutului în limba maghiară.

Toate spectacolele minorităţilor erau structurate în aşa fel încât să înceapă cu un cântec, cu o recitare sau cu o piesă în limba maghiară şi abia dupa aceea programul naţional. În unele cazuri, dacă nu au fost respectate aceste impuneri ale oficialilor unguri, acţiunea a fost interzisă în totalitate. Petrecerile culturale ale românilor din Bătania aveau loc în fiecare duminică după-masa, la o casă particulară sau chiar la bufet (birt), unde era interzisă

[10] Vezi *Bătania. Pagini istorico-culturale*, Ed. Dr. Maria Berényi, Budapesta, 1995.
[11] Vezi *supra* 10, p. 35, citând „Gazeta de dumineca”, 1904, nr. 49.

vânzarea alcoolului şi nu se plătea intrarea. Aproape de fiecare dată aceste manifestări erau controlate de autorităţi şi, bineînţeles, trebuia să aibă aprobarea acestora[12].

În general, în zona Aradului, acţiunile culturale ale românilor au avut caracter instituţional, ei reuşind totuşi să dezvolte la nivel de masă activităţi prin care îşi manifestau identitatea naţională. Numeroşi locuitori ai Bătaniei au frecventat instituţiile de învăţământ din Arad, mai ales Liceul Moise Nicoară sau Preparandia sau Institutul Teologic Ortodox Român din acest oraş.

De asemenea, în 1863, când a fost înfiinţată ***Asociaţia Naţională Arădeană pentru Cultură şi Conservarea Poporului Român***, la adunarea de costituire au participat şi „13 români din Bătania, în frunte cu preotul Moise Grozescu". Această organizaţie îşi ţinea adunările generale anuale în diferite localităţi, având mai multe despărţăminte.

În 1870 a luat naştere ***Societatea pentru Fond de Teatru Românesc***, cu sediul la Budapesta şi apoi la Braşov, al cărei principal animator a fost Iosif Vulcan. Au avut loc şi în Bătania spectacole organizate de filiala arădeana a acestei organizaţii, interpretându-se, de exemplu, comedia lui Iosif Vulcan, *Sărăcie lucie*[13].

Sfârşitul primului război mondial, cu deciziile politice cunoscute, a adus modificări substanţiale în viaţa comunei Bătania, spaţial aceasta fiind prima localitate de după noua graniţă de vest a României. Exodul populaţiei româneşti spre patria-mamă a lăsat şcoala din Bătania fără învăţător , copiii de aici fiind nevoiţi să se înscrie la şcoala de stat, maghiară, ca să înveţe măcar să scrie şi să citească. Atât la şcoala elementară, cât şi la şcoala civilă de fete şi la cea de băieţi, preotul Simion Cornea a predat cursuri de religie ortodoxă, fiind singurele ore deşfăşurate în limba română.

Merită să consemnăm aici un fapt surprinzător: în anii 1922-1923, viitorul poet maghiar József Attila, care era gimnazist la Macău (Mako), s-a declarat de religie ortodoxă. Neexistând în localitate preot ortodox, a fost îndrumat spre Bătania, pentru a da examen de religie cu Simion Cornea, deşi învăţăcelul nu ştia româneşte. Se pare că cei doi au vorbit ore întregi, în limba maghiară, preotul intuind că are în faţă un tânăr foarte talentat. Astăzi există în localitate un bust al marelui poet, pe soclul căruia e menţionat evenimentul cu examenul de religie în rit grec-oriental[14].

Până la al doilea război mondial, şcoala românească din Bătania a funcţionat cu intermitenţe, destul de ineficient, mai ales din lipsa învăţătorilor, dar şi din cauza autorităţilor, care nu au acceptat să fie aduşi dascăli din România.

---

[12] Vezi *supra* 10.

[13] Ioan Magdu, *Fragmente şi date cu privire la istoria naţionalităţii române din Bătania*, în „Timpuri", 1986, Giula, p. 27-45.

[14] Vilmos Francz, *Adalékok Battonya művelődéstörténetéhez,* Battonya, 1970, Battonyai.

După 1945 şcolile confesionale au fost naţionalizate, în locul lor înfiinţându-se şcoli generale de stat cu predare în limbile minorităţilor, dar nu întotdeauna învăţătorii cunoşteau limba respectivă sau nu o vorbeau destul de bine. Şcoala românească din Bătania a funcţionat în cadrul şcolii maghiare până în 1957, apoi a devenit independentă până în 1965, an în care s-a unit cu cea sârbească.

Cu intermitenţe a funcţionat şi corul din localitate, inclusiv cel bisericesc, în contextul scăderii numărului locuitorilor români şi sârbi, fie prin plecarea în marile oraşe, unde dezvoltarea industriei oferea o viaţă mai atractivă, fie prin asimilarea minorităţilor de către populaţia majoritară. S-a încercat o revigorare a mişcării culturale prin înfiinţarea în 1971 a Clubului Românesc din Bătania, concretizată în constituirea unui cor mixt care a încercat să revalorifice cântecele populare româneşti. Din 1977 gruparea a fost instruită de profesorul arădean Gheorghe Flueraş, dezvoltându-se, îmbogăţindu-şi repertoriul cu noi creaţii, dar primind şi membri noi, de alte etnii. Pe de altă parte, în anii ’70 şi-a încetat activitatea echipa de dansuri populare româneşti[15].

Începând cu epoca democraţiei, oficialităţile maghiare au susţinut, în 1992, crearea din nou a două instituţii ale învăţământului minoritar, separate, respectiv o şcoală generală românească cu grădiniţă şi o şcoală generală sârbească, tot cu grădiniţă. Pentru administraţia din Bătania acest fapt a devenit destul de complicat deoarece costurile de întreţinere a două instituţii şcolare minoritare erau destul de mari , de multe ori subiectul provocând disensiuni între consilierii locali. Situaţia s-a mai ameliorat începând cu anul 2000, când a fost lansat proiectul de finanţare „Sprijinirea grădiniţelor şi a şcolilor de altă naţionalitate” prin care s-au primit importante fonduri de la guvern, din care, în procent de 90%, au fost acoperite cheltuielile pentru învăţământul minoritar, acest proiect fiind funcţional şi în prezent. Există totuşi nişte disfuncţionalităţi deoarece banii sunt primiţi de fiecare dată abia în luna august, în ajunul începerii unui nou an şcolar, deci destul de târziu, după cum susţin reprezentanţii administraţiei locale.

În 2007-2008, ambele şcoli erau de 8 clase, funcţionând cu câte 6 grupe de elevi fiecare, numărul elevilor români fiind de 47, iar al celor de grădiniţă de 27, în timp ce la şcoala sârbească erau înscrişi 57 elevi, respectiv 30 de copii la grădiniţă.

Numărul şcolarilor români este în uşoară creştere datorită unui efect al economiei de piaţă, manifestat după intrarea României în Uniunea Europeană. Bătania era o localitate cu populaţie îmbătrânită, majoritatea

[15] Vezi *Bătania. Pagini istorico-culturale.*

tinerilor preferând să se mute în zone urbane cu oferte mai bogate în locuri de muncă. În acest context au rămas aici destule case nelocuite, al caror preţ a devenit foarte atractiv pentru locuitorii din România, mai ales pentru cei din Arad ,oraş situat la 25 de km de Bătania. Au fost cumpărate în ultimul an, de către cetăţeni români, peste 200 de case, cei nou-veniţi reprezentând mai mult de 10% din populaţia localităţii. Cei mai mulţi muncesc în Arad şi fac naveta zilnic, alţii şi-au luat un imobil pentru a-l folosi drept casă de vacanţă, având în vedere că în Bătania există un ştrand termal care satisface atat nevoi curative cat şi de agrement, iar alţii, mai puţini, au cumpărat case pentru a face o investiţie profitabilă. Există şi maghiari din localitate care fac naveta la Arad, fiind angajaţi în intreprinderile din zona industrială a oraşului.

Intrarea Ungariei şi a României în UE a creat o mare libertate de mişcare a populaţiei, aflată în cautarea unor oportunităţi noi, favorizând exodul românilor spre vest.

Localităţile maghiare de lângă frontieră, în special Bătania (dar la fel se întamplă şi în Bedeu, situat în apropiere de Oradea), îşi păstrează în continuare atractivitatea; chiar dacă a mai urcat preţul caselor, existând încă destule avantaje economice, dar şi culturale, în acest spaţiu multicultural, care avea numeroşi români altădată, în care identitatea noastră naţională ar putea fi revigorată.

Bibliografie:

- Barbu, Ioan, *O floare cu 21 de petale*, Râmnicu Vâlcea, 2002.
- Bencsik, János, *Sânzienele – în obiceiurile româneşti şi sârbeşti,* în „Izvorul", 1983, Giula, nr. 1, p. 3-12.
- Idem, *Construcţii de păstrare a grânelor la Bătania,* în „Izvorul", 1984, Giula, nr. 2, p. 17-24.
- Berényi, Maria, *Românii din Ungaria de azi în presa româna din Transilvania şi Ungaria secolului al XIX-lea (1821-1918). Documente*, Giula, 1994.
- Borbély, Ana, *Cercetări asupra graiului românesc din Ungaria*, Budapesta, 1990.
- Cresta, Ştefan, Lucian Magdu, *Omul şi artistul*, în „Lumina", Giula, 1990-1993, p. 28-34.
- Csobai, Elena, *Istoricul românilor din Ungaria de azi,* Giula, 1996.
- Francz, Vilmos, *Adalékok Battonya művelődéstörténetéhez,* Battonya, 1970, Battonyai Füzetek 11.
- Hoţopan, Alexandru, *Înmormântarea la românii din Bătania,* în „Izvorul", nr. 1, 1982, Giula, p. 3-11.
- Idem, *Nunta la românii din Bătania*, în „Izvorul", 1983, Giula, nr. 2, p. 3-14.
- Hunfalvy, Pál, *Az oláhok története, I-II,* Budapest, 1984.
- Magdu, Ioan, *Fragmente şi date cu privire la istoria naţionalităţii române din Bătania*, în „Timpuri", 1986, Giula, p. 27-45.
- Magyari, Piroska, *A magyarországi románok iskolaügye,* Szeged, 1936.
- Martin, Emilia, *Sărbători calendaristice la românii din judeţul Bichiş*, Budapesta, 1987.
- Misaros, Teodor, *Din istoria comunităţilor bisericeşti ortodoxe române din R. P. Ungară,* Budapesta, 1990.
- Petrusán, György, Mártin, Emília, Kozma Mihály, *A magyarországi románok*, Útmutató Kiadó, Budapest, 2000.
- Popeangă, Vasile, *Un secol de activitate şcolară românească în părţile Aradului (1721-1821),* Arad, 1974.
- Puşcariu, Ilariu, *Mitropolia românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania,* Sibiu, 1900.
- Sălăjan, Maria, *Obiceiuri care marchează momente importante din viaţa omului: Nunta* (*Bătania),* în „Izvorul", 1983, Giula, nr. 2, p. 15-19.
- Szász, Zoltán, *A románok története,* Budapest, 1992.
- Takács, László, *Négy állomás József Attila életútján,* Battonya-Békéscsaba-Mezőkovácsháza, 1990.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 485-492

Georgeta STEPANOV

MODALITĂŢI DE MEDIATIZARE A TRANZIŢIEI TIMPURII ÎN PRESA SCRISĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Istoria presei scrise este, în primul rând, istoria libertăţii de conştiinţă. Evoluţia libertăţii de conştiinţă la finele anilor ’80, începutul anilor ’90 ai secolului trecut a catalizat dezvoltarea substanţială, deşi inegală, a ziarelor şi revistelor în Republica Moldova, presa ajungând să reprezinte modelul optim de funcţionare şi de dezvoltare a sistemului politic al societăţii, a economiei naţionale, a curentelor culturale, organizaţiilor sociale, sectorului non-guvernamental etc. Jurnalismul, în opinia cercetătorului rus M. Şcodin, reflectă construirea societăţii în ansamblu ca un model de comportare a tuturor puterilor restructuriste[1].

Cercetarea activităţii evolutive a instituţiilor de presă din mass media moldoveneşti scoate în evidenţă transformările foarte rapide şi spectaculoase care au avut loc în perioada post-totalitară. Schimbările macrosociale şi perturbările politice au influenţat substanţial toate sferele vieţii. Domeniul comunicaţional din ţara noastră a fost marcat de spulberarea monopolului unui singur partid, afirmarea pluralismului de opinii, afirmarea legilor economiei de piaţă, apariţia sectorului privat etc.

Activitatea presei a fost influenţată, direct sau tangenţial, de mai mulţi factori extramediatici şi intramediatici, efectele puternice şi directe ale cărora au modificat radical starea de lucruri din presa moldovenească. Putem specifica câteva domenii de bază, în care îşi află originea factorii menţionaţi: politică, drept, economie, cultură. Şi aceasta din motivul că între presă şi instituţiile socio-politice şi economice ale unei societăţi există o interdependenţă directă. Or, presa nu poate exista în afara acestor domenii: pe de o parte, domeniile respective sunt obiect de cercetare pentru presă, pe de alta legităţile economice cît şi politice sunt factorii de bază, care reglementează şi determină însăşi existenţa şi activitatea instituţiilor mediatice. „În viaţa politică a societăţii presa joacă un rol binar: pe de o parte, ea reflectă politica (funcţia reproductivă), pe de alta – o creează (funcţia productivă)”[2].

E vădit însă faptul că presa, la rândul său, asigurând fluxul de informaţii pentru satisfacerea necesităţilor informaţionale ale societăţii,

---

[1] Şcodin M., Jurnalistica i reforma politicescoi sistemî. Vestnic Moscovscogo Universiteta. C. 10 Jurnalistica, 1988, nr. 5, p. 7.

[2] Cicianovskii A., Şklear V. Politica. Pressa. Vlasti. Moscova, 1993, p. 38.

influenţează mult relaţiile social-politice din ţară. E lesne de observat existenţa unei influenţe reciproce între mass-media şi realitatea socială, influenţă, care asigură însăşi existenţa acestora. Presa întotdeauna preia forma şi nuanţa acelui sistem social-politic în interiorul căruia şi înfăptuieşte activitatea de reglare a relaţiilor dintre diverse subsisteme ale lui. Conştientizarea acestor aspecte ale societăţii formează baza oricărui concept sistemic al presei[3]. Astfel, orice transformare sau modificare social-politică, este catalizată şi de către mass-media, acestea determinând viziunile auditoriului, care în fine, fir că susţine sau că respinge modificările preconizate. Dar şi realitatea socială nu mai puţin determină starea mass-media. Orice schimbare conceptică impune presei noi reguli de activitate, noi funcţii şi noi roluri, aceasta fiind nevoită să se adapteze la condiţiile nou-formate.

Schimbările de la începutul anilor ’90 din Republica Moldova au fost determinate în mare parte de activitatea instituţiilor mediatice, care, la acel moment, au devenit o adevărată arenă de discuţii, analize şi dezbateri politice. Presa a jucat un rol decisiv în formarea democraţiei ş a pluralismului de opinie ca fenomene politice. Întru argumentarea afirmaţiei respective pot servi rezultatele sondajului sociologic, organizat în raioanele Hânceşti, Camenca şi Drochia: 73 % din respondenţi (la sondaj au participat 1.500 de persoane) au arătat că pluripartitismul în Moldova a apărut datorită intelectualităţii (scriitorilor) şi a organului ei de presă – „Literatura şi arta”, 19 % – graţie lui M. Gorbaciov, 5 % – datorită influenţei evenimentelor din ţările baltice şi România.

Analizând rolul presei în formarea şi dezvoltarea democraţiei în Moldova, putem concluzionează că, începând cu anul 1988, presa republicană, influenţată de polarizările social-politice, s-a împărţit în două grupe de atitudine diferită faţă de acţiunile de eliberare naţională: prima – de susţinere, iar a doua – de opoziţie. Ziarele din prima categorie, între care: „Literatura şi arta”, „Ţara”, „Glasul naţiunii”, „Făclia”, „Tinerimea Moldovei” etc. au susţinut înflăcărat orice activitate, orice formă de protest, orientată împotriva vechiului sistem sovietic. Ideea libertăţii, a reîntregirii neamului şi a ţării a fost prioritară pentru publicaţiile din această categorie. presa dedicând problemei respective mai tot spaţiul său util. De altfel, anume la sfârşitul anilor ’80 s-a şi format acel auditoriu, care ceva mai târziu a cucerit libertatea politică şi a deschis calea Moldovei spre democraţie. Viziunea pro-română, care a fost cultivată şi implementată în cultura generală a maselor aproape că numai de ziare, a slujit drept temelie pentru formarea vectorului politic de dreapta, presa contribuind, astfel, şi la formarea pluralismului de opinie şi a pluripartidismului ca fenomene politice.

Presa acelui moment a exprimat nevoia de eliberare, de solidarizare, a devenit un instrument combativ împotriva vechiului regim şi o tribună de răspândire şi de implementare a noilor standarde democratice. Ea s-a

[3] Сиберт Ф., Тиберсон Т., Шрамм И. Четыре теории печати. Citat după Чичановский А. В тенетах свободы. М., 1995, с. 116.

afirmat drept foarte omogenă în isteria sa anti-sovietică, extrem de influentă, cu o mare capacitate manipulatorie şi agitatorică. În lipsa unei concurenţe serioase din partea altor sisteme media, presa scrisă a înregistrat iniţial un succes eclatant, favorizat şi de enormul interes al publicului faţă de multiplele transformări. Astfel, tirajele unor publicaţii periodice cresc de la zeci la sute de mii de exemplare („Literatura şi Arta" – 250.000 de exemplare; „Moldova Suverană" – 400.000; „Tineretul Moldovei" – 240.000).

O atitudine diametral opusă avea presa din categoria a doua, din care făceau parte „Moldova Suverană", „Viaţa satului", „Молодежь Молдавии", „Советская Молдавия", „Cuvântul" şi „Politica", după anul 1991 – „Независимая Молдова", „Patria tânără", „Деловая газета", „Curierul de seară", „Momentul", „Săptămâna", „Moldovanul" etc. Aceste publicaţii s-au solidarizat cu puterea, criticând dur acţiunile poporului şi aspiraţiile acestuia de a-şi cuceri independenţa politică, de a readuce la matcă denumirea corectă a limbii (din moldovenească în română), de a conferi limbii române statutul de limbă de stat, de a trece la grafia latină etc. Promovând ideea că Moldova trebuie să-şi păstreze cu orice preţ statutul de republică sovietică, presa din această categorie. mediatiza în cele mai sumbre culori mişcarea de renaştere naţională. calificând-o drept distructivă.

Presa, prin activitatea sa de informare, de interpretare a evenimentelor, creează anumite realităţi în care omul mai apoi îşi desfăşoară activitatea sau asupra cărora influenţează prin rezultatul activităţii sale. În limitele acestei realităţi, uneori aproape virtuale, mass-media programează emoţiile consumatorului de informaţie, gândurile, ba chiar şi modul lui de percepere a lumii. Suprasolicitarea informaţională îl îndepărtează, însă, de multe ori, pe omul contemporan de probleme fundamentale ale creaţiei şi ale autoperfecţionării sale. El întră astfel, sub raza de influenţă a producătorilor de informaţie, care caută să-l manipuleze, într-un fel sau altul, fie spre o ideologie, fie spre alta. Expunere subiectivă şi părtinitoare a evenimentului în presă conduce, în mod inevitabil, la schimonosirea realităţii, fapt negativ or, astfel apar pseudorealităţile.

Interpretarea evenimentelor în presă depinde de mai mulţi factori, între care:

- gradul de concepere şi prisma de tratare a evenimentului – percepţiile jurnalistului;
- capacitatea de a reda complex şi multilateral evenimentul – activitatea de creaţie a jurnalistului;
- mijloacele tehnice de realizare a produsului informaţional;
- influenţa informaţiilor la subiect, parvenite din alte surse;
- eficienţa procesului de consumare a produsului informaţional – acţiunile publicului. Aici: acţiunile depind, pe de o parte, de gradul de utilitate a produsului informaţional pentru comunitatea din care face parte cititorul, iar pe de alta – de interesele individuale ale acestui cititor.
- politica editorială a instituţiei mediatice.

Politica editorială este determinată, în general, de relaţiile instituţiei cu vectorul politic, iar în particular, de atitudinea fondatorului sau a redactorului faţă de forţele politice care deţin puterea. Din acest punct de vedere, mediile de informare în masă moldoveneşti de la sfârşitul perioadei totalitariste, poz fi divizate simbolic în două categorii: presa pro-putere şi presa anti-putere. Aceste categorii de presă au reflectat şi au interpretat evenimentele şi fenomenele în dependenţă de simpatiile sale politice, modul de reflectare deseori fiind diametral opus. Bineînţeles, diametral opuse au fost şi produsele informaţionale ale acestor instituţii de presă.

Ziarele ofereau publicului cititor informaţii şi opinii din cele mai diferite, în dependenţă de faptul ce fel de obiective îşi propuneau, ce idei promovau, ale cui puncte de vedere expuneau, etc. Mediatizarea intensă a acestui fenomen a scoc în evidenţă două moduri de reflectare şi interpretare a realităţii: liberal şi conservator. Amintim că toată presa de atunci s-a încadrat activ în mediatizarea acţiunilor de mişcare naţională. Chiar şi presa pentru copii, deşi întro măsură mai mică, avea o vădită conotaţie politică. Atunci fenomenul aşa-zisele „ziare cuminţi" a dispărut cu desăvârşire. Nu a fost ziar care să nu analizeze, să nu comenteze, să nu polemizeze şi să nu susţină una din părţile implicate în conflict. Nici un ziar nu a adoptat o poziţie de împăciuitor, preferând să nu se implice prea tare şi să treacă cu vederea aspectele colţuroase ale problemei.

Primul mod e specific pentru presa de limbă română, îndeosebi pentru organele de informare în masă pro-române, care au susţinut totalmente acţiunile de renaştere naţională şi au reflectat pe larg evoluţia întregului proces, precum şi atacurile îndreptate împotriva activiştilor acestei mişcări. Fiind calificată drept presă liberală din perspectiva modalităţii de mediatizare şi a accentelor logice pe care le puneau în contextul acelor timpuri, publicaţiile periodice respective au creat aşa-numita realitate de dreapta.

Un alt mod de mediatizare s-a înregistrat în aşa-numita presă pro-putere. Majoritatea ziarelor de limbă rusă şi ziarele de limbă română, dar cu o viziune certă pro-rusă, au tratat evenimentul dintru-un alt unghi de vedere, printr-o altă prismă. Aceste ziare au calificat mişcarea naţională drept o încercare de a uzurpa puterea, drept un mare pericol pentru statalitate, un mare rău social, totodată acuzându-i pe liderii de opiniei de xenofobie, şovinism, încălcare a drepturilor şi libertăţilor minorităţilor naţionale şi ale omului, în genere. Presa pro-putere de atunci, conservatoare şi chiar reacţionară, a creat o realitate foarte diferită de prima – realitatea de stânga – nostalgică după cincinale, soviete şi întreceri socialiste. Mass-media moldoveneşti la acel moment au creat şi au pus la dispoziţia auditoriului două tipuri de realitate mediatizată: realitatea de stânga şi realitatea de dreapta. Lucru care, ulterior, s-a făcut vizibil în reacţiile societăţii la evenimente politice. Or, aşa precum presa, şi societatea s-a bifurcat în două tabere cu atitudine diametral opusă faţă de mişcarea de renaştere naţională.

Aşadar, mişcarea de renaştere naţională de la sfârşitul anilor ’80, începutul anilor ’90 a dat naştere unei lupte mediatice crâncene, în care s-a vehiculat acelaşi set de idei, argumente şi afirmaţii. Diferenţa a constat în faptul că argumentele unei părţi erau transformate în contra-argumente de cealaltă parte şi invers. În esenţă, a fost o bătălie a diverselor argumente şi interpretări ale unora şi aceloraşi acţiuni, fapte. Interpretările s-au făcut în baza simpatiilor şi preferinţelor politice, care au condus la crearea şi punerea în circuitul informaţional a unor realităţi foarte diferite.

Transformările complexe de atunci, care au constituit principalul obiect de reflectare al presei, au condus la modificarea caracterului, a politicii editoriale şi a conceptului instituţiilor mediatice, determinând diferenţierea acestora. Pluralismul de idei a condus la implementarea pluralismului în presă, fapt ce a modificat substanţial şi tipologia jurnalismului autohton. Noile condiţii social-politice şi economice au înlesnit lansarea mai multor publicaţii, eterogene ca statut, care, mai târziu, au şi stat la baza constituirii spaţiului informaţional moldovenesc. Astfel, în acea perioadă au apărut noi categorii de presă, aşa precum: presa religioasă, presa ONG-urilor, presa structurilor financiare şi comerciale, presa publicitară, presa de bulevard, presa pluripartidistă, presa particulară etc. Un interes deosebit îl prezintă presa independentă – o altă categorie, care s-a înregistrat pe piaţa informaţională a Republicii Moldova în perioada de tranziţie, dar care, în scurt timp, a şi devenit cel mai controversat tip de presă. „Dobândirea libertăţii cuvântului, a dreptului şi a capacităţii de exprimare neînhibată, necenzurată a opiniei proprii, în consens sau mai degrabă în dezacord (în răspăr chiar cu opinia majorităţii), au condus întrun ritm extrem de accelerat, la înmulţirea mass-media independente”[4].

Presa independentă nu presupune ziare nepolitice sau de opoziţie, ci ziare autonome din punct de vedere comercial, imparţiale şi obiective în mediatizarea realităţii social-politice. În categoria presei independente, de-a lungul anilor, s-au înscriu mai multe publicaţii periodice, între care: „Accente”, „Jurnal de Chişinău”, „Timpul”, „Săptămâna”, „Ziarul de gardă”, „Gazeta Liberă”, „Făclia”, „Natura”, „Business-Info”, „Tainele Sănătăţii”, „Arta Medica”, „Promo Plus”, „VIP Magazin”, „Punkt” etc. „Apariţia presei libere a reprezentat primul segment de instituţionalizare a libertăţii cucerite în stradă, de normalizare a spaţiului public”[5].

Ziarele independente sunt importante, pentru că, în lipsa „*de jure*” a presei social-politice de stat şi de partid (cu excepţia ziarului „Comunistul”), ele formează opinia publică şi atitudinea indivizilor sociali faţă de deciziile şi acţiunile puterii. Realitatea din jur poate fi concepută de individ doar prin intermediul informaţiei, care devine o reacţie, un răspuns la anumite situaţii şi poartă un caracter foarte variat – de la halucinaţii absolute până la modele şablon[6]. Între persoană şi realitate există un intermediar – stereotipul informaţional – care reprezintă un aliaj din ceea ce este şi ceea

[4] M. Cernat, *Conceperea şi elaborarea ziarului*, Bucureşti, 2002, p. 68.
[5] F. Ioncioaia, *Introducere în presa scrisă*, Iaşi, 2000, p. 47.
[6] W. Lippmann, *Public Opinion*, New York, 1965, p. 119.

ce individul doreşte şi aşteaptă să fie. Astfel, omul poate conştientiza realitatea doar prin intermediul stereotipurilor care sunt create de presă. Stereotipurile ocupă un loc de bază în interdependenţa mijloace de informare în masă – realitate. Aprecierile stereotipice influenţează totalmente procesul de receptare a informaţiei jurnalistice de către individ. Mediul înconjurător imperceptibil devine perceptibil graţie informaţiei jurnalistice De aici, influenţa mass-media asupra conştiinţei omului este considerabilă. Cu regret putem constata că majoritatea ziarelor independente din Republica Moldova, în anumite momente, a manifestat o atitudine politică foarte sinuoasă şi adesea marcată de oportunisme.

Noile fenomene mediatice – caracteristici de bază ale procesului de trecere de la un sistem centralizat şi dirijat la unul descentralizat şi liber, reprezintă o constantă a dinamicii evoluţiei presei scrise la etapa iniţială a perioadei post-totalitariste şi se înscriu într-o logică generală a stării societăţii în genere. „Procesul – dat fiind implicaţiile organizatorice, economice, financiare şi tehnice mult mai lesne de rezolvat, cel puţin întro primă etapă – a cunoscut în domeniul presei scrise o adevărată explozie”[7].

În timp, tendinţa de polarizare a presei independente în dependenţă de opţiunile politice ale fondatorilor sau ale patronilor s-a accentuat şi mai mult, transformându-se în fenomen mediatic. Ca şi în primii ani de independenţă, presa noastră rămâne a fi bătăioasă, dar, din păcate, nu întotdeauna este obiectivă şi imparţială. Astăzi, când situaţia politică din ţară este diferită de cea din anii ’90, presa liberală şi democrată s-a pomenit din nou în opoziţie. Acestea sunt publicaţiile periodice de limbă română cu o viziune pro-română accentuată şi cu un mod de reflectare a realităţii adecvat viziunii lor politice. Ziarele: „Timpul”, „Jurnal de Chişinău”, „Literatura şi Arta” etc. continuă să promoveze ideile anilor ’80-’90 de reîntregire a neamului şi a ţării româneşti şi de acuzare a comuniştilor, lucru care determină unghiul de abordare a subiectelor mediatizate.

Presa pro-putere – publicaţiile periodice de limbă rusă, publicaţiile minorităţilor naţionale şi o pate din publicaţiile de limbă română, de obicei, tratează problemele politice de pe poziţiile forţelor de stânga sau, în cel mai bun caz, a forţelor de centru-stânga. Mai puţin nostalgice după vechiul regim, dar ferme în promovarea imaginii pozitive a vectorului politic de stânga, aceste publicaţii periodice pun în circuitul informaţional produse informaţionale cu un cert caracter pro-rus şi vădit anti-românesc.

Spre deosebire de primii ani de independenţă, în perioada tranziţiei târzii şi-au făcut apariţia şi ziarele neutre, care, de obicei, publică materiale informativ-analitice, lăsând la discreţia cititorului formarea unor opinii despre eveniment.

Aşadar, starea de lucruri din presa moldovenească în ultimele două decenii nu a evoluat prea mult la capitolul obiectivitate şi echidistanţă. Jurnalismul de calitate, în mare parte, rămâne a fi o doleanţă sau o iluzia a jurnaliştilor de la Chişinău. În baza acestor exemple putem concluziona că mass-media moldoveneşti, în dependenţă de opţiunile sale politice,

[7] M. Cernat, *op. cit.*, p. 69.

utilizează diverse modalităţi de reflectare a realităţii şi îşi elaborează anumite mecanisme de control asupra difuzării produsului informaţional, chemate să asigure realizarea scopurilor propuse.

Actualmente, analizând reacţiile mass-media la diverse evenimente social-politice putem constata că presa noastră reflectă realitatea în dependenţă de simpatiile şi opţiunile sale politice. Ea, în bună parte, rămâne a fi aservită intereselor celor de la putere şi ale susţinătorilor financiari.

Politologul V. Moraru afirmă că „o trăsătură de bază a mass-media moldoveneşti rezidă în caracterul mediat, indirect al transmiterii informaţiei. Adoptarea de către redacţiile mass-media a unei atitudini specifice, selective în abordarea realităţii, manifestată atât în strategia utilizării surselor, cât şi în selectarea informaţiei pentru a fi propusă publicului, determină implicaţiile politice inevitabile ale fluxului informaţional şi amplifică semnificaţia procesului de selectare”[8].

Partizanatul politic prea adânc s-a infiltrat în jurnalismul moldovenesc, de aceea evenimentele politice, în marea lor parte, nu sunt reflectate obiectiv, imparţial şi echilibrat. Fapt, ce duce la formarea câtorva tipuri de realităţii mediatice şi la informarea incorectă a auditoriului. Mijloacele de informare în masă autohtone pretind la titlul de presă democratică ce îşi desfăşoară activitatea în condiţiile unei economii de piaţă, pretind la libertatea cuvântului şi la libera exprimare a opiniilor, dar, spre regret, libertatea de exprimare la Chişinău este o iluzie vândută atât jurnaliştilor, cât şi opiniei publice. Acest termen este vehiculat doar pentru a camufla presiunile şi implicaţiile puterii în discursul mediatic. Iar simplul consumator de informaţie, pentru a-şi forma o imagine câtuşi de puţin reală, trebuie să consulte în paralel măcar două, trei ziare cu politici editoriale diferite. În caz contrar, el uşor pot fi indus în eroare, formându-şi o opinii greşite despre cele ce au loc în domeniul social-politic al societăţii.

Generaţia actuală nu mai este produsul şcolii sau al familiei, ci mai degrabă produsul mijloacelor de informare în masă, care o influenţează şi o manipulează uneori fără să vrea, în cele mai dese cazuri însă făcând-o intenţionat. Omul trăieşte nu numai într-un câmp gravitaţional, ci şi într-un câmp informaţional. De aici, el este supus, în permanenţă, influenţelor informaţionale, care pot merge de la informarea absolut necesară reglării comportamentului până la manipularea şi chiar contagiunea informaţională[8]. Potenţialul mass media în transmiterea (şi interpretarea) informaţiei şi a simbolurilor, conceptelor, atitudinilor unui public larg asigură un rol social deosebit, revenit profesioniştilor comunicării, iar modelele jurnalismului, adoptate şi promovate în dependenţă de punctele de reper şi orientările jurnaliştilor (chiar dacă mesajul produs poate să nu coincidă întotdeauna în mod obligatoriu cu poziţia şi sistemul de valori

[8] V. Moraru, *Mass media vs. politica*, Chişinău, 2001, p. 37.

împărtăşit de un jurnalist sau un grup de jurnalişti concreţi) exprimă tendinţele predominante ale societăţii[9].

În situaţia când societăţile moderne cresc în mărime şi complexitate, mass-media devin mecanismul optim de expunere şi reflectare a vieţii în dinamica dezvoltării sale, iar prin aceasta – şi cel mai eficient mijloc de influenţare a consumatorului de informaţie. Puterea lor, care rezidă în controlul asupra resurselor de informaţie necesare omului pentru atingerea scopurilor personale, nu este de neglijat. Omul ia cunoştinţă de faptele ce se produc în jur prin intermediul presei şi modul în care acestea aduc informaţia este foarte important. Mijloacele de informare în masă creează imaginea societăţii şi contribuie la formarea opiniei publice. Ele deţin puterea de a provoca omul la diverse acţiuni şi de a crea diferite stări de spirit în societate.

Mai mult ca atât, instituţiile mediatice creează şi oferă modele de comportament social or, auditoriul, sub influenţa informaţiei de presă, îşi formează iniţial anumite păreri vis-a-vis de evenimentele sociale, iar mai târziu – şi anumite atitudini. Şi activitatea socială a oamenilor este influenţată şi modificată, în bună parte, de produsul informaţional – rezultat al activităţii presei. În aceste condiţii e firesc ca informaţia să polarizeze gândirea umană. Influenţând poziţiile de viaţă, opiniile, conştiinţele şi comportamentele individuale, mass-media contribuie la modificarea opiniei publice, conştiinţei şi comportamentului social, la crearea noilor concepte sociale.

Aşadar, presa influenţează viaţa individului social fără ca acesta să vrea sau fără ca el să simtă. Dar pentru a lua decizii inteligente şi corecte despre politica socială, oamenii au nevoie de informaţii precise, imparţiale şi prompte, iar pentru că opiniile diferă, mass-media trebuie, prin respectarea standardelor obiectivismului şi imparţialităţii, să reflecte multiaspectual procesele social-politice şi economice naţionale şi internaţionale. În acest scop jurnaliştii trebuie stea mereu cu ochii pe transformările şi modificările din societate, să vegheze cu atenţie evenimentele şi fenomenele, să le aprecieze, să le valorifice, să le relateze şi să le comenteze corect. Şi toate acestea pentru ca membrii societăţii să cunoască şi să înţeleagă corect ce se face în ţara lor, cine îi sunt prietenii şi cine duşmanii încotro a pornit-o, unde merge ea şi unde ar trebui să ajungă această ţară. De aici, marea responsabilitate a jurnaliştilor în reflectarea şi mediatizarea realităţii sociale.

[9] A. Restian, *Patologia informaţională*, Bucureşti, 1997, p. 130.

Românii din afara granițelor țării.
Iași-Chișinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 493-497

Catinca AGACHE

EUGEN DOGA

Este unul din cele 100 de personalităţi ale secolului al XX-lea din lume declarate în anul 2000 şi despre el, în România, se ştie nedrept de puţin. Cine-şi mai aminteşte, de pildă, de filmele *Maria Mirabela*, *Şatra*, *Anna Pavlova*, *Dulcea şi tandra mea fiară* sau *Luceafărul* realizate de Ion Popescu-Gopo şi, respectiv, Emil Loteanu, a căror muzică sau balet, senzaţionale, aparţin acestui geniu al muzicii româneşti şi universale?! Sau, cine n-a ascultat, vrăjit, muzica vocală de cameră pe versurile lui Mihai Eminescu, gândindu-se ce mână a lui Dumnezeu a intervenit în crearea ei?! Cine poate să uite muzica de la deschiderea Olimpiadei de la Moscova din 1980?! Sau cine a putut să uite că valsul din filmul *Dulcea şi tandra mea fiară* a fost declarat de preşedintele Statelor Unite ale Americii, Ronald Regan „valsul secolului al XX-lea", că muzica din *Şatra*, împrumutată ulterior de ţigani, a fost tirajată în milioane de discuri, că *Sonetul* a fost considerat în Japonia cea mai frumoasă melodie a anului 1973?!

Întrebat care este ţara lui, Eugen Doga[1], acest celebru compozitor şi gânditor, care locuieşte actualmente la Moscova, răspunde cu seninătatea şi francheţea care-l caracterizează, că ea este acolo unde se află un pian, unde se aude muzica sa, unde se simte bine, unde este apreciat. Vibrantă şi celestă, cosmică şi infinită, muzica sa transcede graniţele, asemeni celei ale altui român stabilit în străinătate Vladimir (Cosma?!), asemeni artei mitologice, fabuloase, fantaste a lui Sabin Bălaşa, asemeni vocii inegalabile a Angelei Gheorghiu ş. a. Se poate că secretul ei se află în sufletul de copil pe care şi l-a păstrat asemeni lui Brâncuşi care afirma, se ştie, că atunci când am încetat să fim copii, murim. Se poate că el se află în liniştea şi farmecul ţinutului atât de frumos şi straniu al Văii Nistrului Moldovei, în cântecul frunzelor, în susurul izvorului sau în taina, marea Taină a creaţiei divine în care omul nu reprezintă „decât o părticică minusculă [...], un microcosmos": „Taina e temelia a tot ce-i frumos pe lume: nu-i taină, nu e nici poezie, nici muzică, nici dragoste".

Se poate că el se află în melosul popular în straturile sale cele mai adânci: La conservator am învăţat să scriem simfonii, sonate şi fugi [...], am fost învăţaţi să compunem în stilul marilor clasici Bach, Beethoven, Chopin. Însă n-am fost învăţaţi să scriem muzica noastră. Nu ştiam cum să mă apuc

[1] Eugen Doga, *În do major*, Chişinău, 2007.

însă, pe neaşteptate, am înţeles că drumul spre muzica mea este o asemenea avuţie, şi a te atinge de ea este ca şi cum ai da peste un izvor înviorător". Sau se află în dorul specific poporului românesc, suprapus peste melancolia tipic slavă, în acest tezaur inepuizabil („Dorul e cea mai mare putere în a răscoli sufletele. E un tezaur..."), în cântecele auzite de la ostaşii români încartiruiţi la Mocra, cântece pline de dor, care i-au revelat faptul că aceştia vorbeau aceeaşi limbă cu el şi care l-au însoţit toată viaţa.

„Ce a făptuit Druţă în literatură, Grecu în zugrăvirea pe pânză a portretelor noastre, Loteanu în regia cinematografică iar Mihai Cimpoi în gândirea critică, a înfăptuit Doga în cântec [...] Ca mirosul de brad în aerul munţilor, Doga s-a topit în cântec" – afirmă despre el şi despre miracolul pământului basarabean Eminescu zilelor noastre, Grigore Vieru.

Născut, nu întâmplător la o distanţă fix de un secol de inegalabilul povestitor Ion Creangă (1 martie 1937), într-un sătuc din raionul Râbniţa din Republica Moldova, din părinţi români (moldoveni), el intră în lumină şi se înscrie în cercul destinului purtând matricea stilistică a locului, cum însuşi mărturiseşte: „Am venit în această lume la 1 martie 1937 [...], în satul nostru Mocra de pe malul stâng al Nistrului". Primul contact conştient cu lumea, cu universul, a fost predestinat să se petreacă în armonia acordurilor muzicii – „Ascultam... fanfara din Mocra şi doream fierbinte să *răzgândesc* ceva" –, cum, altă dată, Nică a lui Ştefan a Petrei fusese legănat, tot predestinat, de jocul neîntrerupt al mâţelor cu motoceii. Crescut de mama sa Lizaveta, rămasă văduvă la 29 de ani (întrucât tatăl, încadrat în armata URSS, fusese ucis în război, asemeni bunicului, căzut în Ungaria în primul război mondial şi îngropat lângă lacul Balaton) şi de bunica, el n-a învăţat în limba natală, limba neamului său strămoşesc decât foarte puţin. Toată viaţa lui, paradoxal sau nu, a urmat numai şcoli cu predare în limbile ucraineană (în care comunică sătenii lui din Mocra) sau rusă. „Şcoala în care am învăţat, cu patru săli, aciuată în casa fostului preot din sat – preot dispărut, biserică închisă, distrusă – slujba duminicală, bunica Nadia" – sunt printre puţinele amintiri concrete legate de învăţarea în limba română, interzisă (şi astăzi) de autorităţi.

Ce alta să fi intervenit în destinul lui, fecior de ţărani care luptau din greu pentru a rezista nu numai secetei cumplite abătute asupra Moldovei ci şi tăvălugului deznaţionalizării, decât mâna lui Dumnezeu, cum, altădată, miracolul se săvârşise în viaţa lui Enescu sau Brâncuşi?! Căci nu în zadar se spune că pe traiectul vieţii anumitor indivizi intervine un trimis al lui Dumnezeu care-i ajută să-şi împlinească destinul, acele momente unice, revelatorii, de iluminare. Un astfel de moment în viaţa lui Eugen Doga l-a reprezentat descoperirea cu uimire a forţei de seducţie a pianului: „Cândva, copil desculţ şi cu ţărâna sub unghii, soarta m-a adus în faţa unui instrument extraordinar [...] un pian cu coadă. M-a fermecat". Un alt asemenea moment l-a constituit întâlnirea admirabilă – precum odinioară cea dintre Ramiro Ortiz şi George Călinescu – cu profesorul Pablo Bacini (Pavel Ivanovici Bucinin), dirijor, în acelaşi timp, al orchestrei Radiodifuziunii de la Chişinău, descendent al unei familii de circ, de italieni,

rămasă, din cauza războiului, la Kiev: „Pablo Bacini în viaţa mea a apărut la un moment de cotitură ca un semn benefic. Un lipici ce a lipit perfect un destin". Deşi, intuitiv, manifesta o vie atracţie pentru muzică, el s-a îndrăgostit definitiv, iremediabil, de ea, sub influenţa modelului reprezentat de acest strălucit profesor, în continuarea celui din liceu, Isaac Borisovici Ghendler (director adjunct al Colegiului de muzică), care i-au insuflat două coordonate ce l-au însoţit toată viaţa: pasiune şi devotament.

A studiat violoncelul la Colegiul de Muzică „Ştefan Neaga" din Chişinău, avându-i ca profesori pe Isaac Borisovici Ghendler Forman, a absolvit Conservatorul de la Chişinău (1960) la clasa de violoncel condusă de profesorul G. Hohla şi şi-a început cariera ca violoncelist în Orchestra Radiodifuziunii şi Televiziunii din Chişinău (1957-1962), apoi profesor la Colegiul de Muzică (1963-1967), dar toată viaţa sa a rămas subjugat de pian. „Decenii la rând am mângâiat tastele, am vrăjit sunetele, tentat a mă conecta la orga Universului întreg, însă tot mai mult mă simt atras de acordul răsunat întâmplător" – mărturiseşte el.

Fire neliniştită, răscolitoare, ca orice creator de geniu, a urmat apoi şi a absolvit Institutul de Arte „Gavriil Musicescu" (1965), clasa de compoziţie, condusă de profesorul S. Lobel, arta componistică reprezentând sfera în care s-a afirmat şi cea care i-a adus notorietatea internaţională. A debutat în postura de compozitor în 1963, cu un cvartet de coarde, dar focul lăuntric al creaţiei îl măcina încă de pe vremea liceului: „Clandestin, în taină, ...eu nutream visul de a scrie...". S-a afirmat strălucitor într-un spectru variat de genuri, în muzica de film şi de scenă, în cea de estradă, fiind creatorul inegalabil al coloanei sonore a peste 200 de filme artistice, a unor nenumărate filme de animaţie, compozitorul unor cantate, poeme simfonice, a unei simfonii, a unor de neuitat piese instrumentale de cameră, dar concertele rămân pentru el spaţiul în care crede că muzica sa se simte cel mai bine: „În viaţa mea concertele ocupă un loc deosebit, mereu mă străduiesc să [...] cuprindă o concentrare maximă de energie". Diversitatea zonelor tematice şi a stilurilor abordate denotă disponibilitatea compozitorului de comunicare a emoţiei autentice şi generozităţii melodice printr-o întreagă gamă de modalităţi de exprimare sonoră. „Eu nu scriu forme – afirmă el – scriu muzică, creez spectacole de teatru şi atunci mi-a venit o idee ca cei care dansează să cânte iar cei care cântă să danseze".

Forţa creaţiei sale are la bază o metaforă rezumată de compozitorul gânditor la o neliniştitoare întrebare: „ce înseamnă râu fără margini?" Căci ce alta e muzica decât acea curgere continuă, incantatorie, fără de maluri şi graniţe, un limbaj unic, universal, o exteriorizare a unei forţe şi tensiuni lăuntrice extraordinare, nedefinite şi confuze, a unei clipe de iluminare şi inspiraţie divine: „Ceva mi-a dictat tonalitatea, ritmul, mi-a răsărit în interior formula necesară, am intuit-o, ceva nelămurit, emoţional, inefabil". Creaţia este inepuizabilă şi, în acelaşi timp, unică şi irepetabilă: „În artă nu există nu! Nu există reguli imobile! Intuiţia e cea care contează! Intuiţia e într-un singur exemplar şi-i aparţine unei singure persoane". Arta, ca cea care descătuşează intuiţia, este, în opinia strălucitului compozitor, un

fenomen al necunoscutului, în care „totul e admis”, cu o singură condiţie, aceea de a face „să vibreze spiritele”. Validarea efortului creaţiei o reprezintă feed-back-ul publicului, care vine sau nu vine ca pasărea din colivia lui Jacques Prèvert: „Atunci când scrii, nu ştii ce va ieşi... Şi nu ştii până în clipa în care publicul, prin aplauze, apreciază: e bine sau rău”.

Artă a generalizărilor, a general-umanului, muzica are nevoie de surse de inspiraţie, de „teme primordiale”. În muzică zvâcnesc ecouri din trăirile creatorului: „Nu pot scrie abstract, totul porneşte din viaţă”. Universul copilăriei este una din temele majore care-l fascinează: „Toate firele vieţii mele adulte de acolo se trag... Toată ştiinţa noastră de mai târziu vine de acolo, din copilăria nevinovată şi neştiutoare [...]. Care este specificul acestei surse de informaţie şi energie? Este descoperirea lumii”. Altă temă este cea legată de mitul lui Eminescu, magistral transpus în baletul din *Luceafărul* şi în muzica de cameră pe versurile marelui poet pentru care compozitorul are o admiraţie puternică: „Eminescu e un fenomen cultural, o imensitate – trebuie să fii cât mai atent, să te supui acestui geniu [...] Era sa, ca regizor şi ca poet”. Între acestea, tema mamei, ca în lirica lui Grigore Vieru, mama fiind în percepţia sa o „galaxie desăvârşită”, „cosmică şi infinită”, în „privirea ei tăcută” sălăşluind „atâta energie pozitivă”. Tema naţionalului şi a universalului reprezintă polii pe care creaţia lui Eugen Doga a reuşit să-i apropie: „Naţionalul e pragul casei părinteşti, baştina, patria. Consistă nu doar a vorbi în aceeaşi limbă, e infinit mai mult”. Credinţa compozitorului este că artistul nu poate sta deoparte de problemele naţiei care l-a dat, el trebuie să manifeste atitudine civică, redând în opera sa problemele naţiei: „Nu trăim ca supermani, ci pentru a crea modele morale. Să nu trăieşti doar pentru tine ca huhurezul, ci să-ţi împarţi harul de la Dumnezeu cu semenii”. Misiunea artistului este de a sublima lumea, de a „o înţelege creator, a o transforma în bine”. Muzica trebuie să fie în ritm cu timpul ei: „Nervul contemporaneităţii merită cu vârf şi îndesat să zvâcnească în muzică. Ea trebuie să se apropie de dumnezeire întrucât chiar frecventarea bisericii vine din dorinţa omului de „căutare a nemuririi”, din tentaţia de a trece dintr-o „altă formă de viaţă”.

Seninul înalt al sufletului compozitorului şi zâmbetul charismatic n-au putut fi tulburate de realităţile dure pe care le-a trăit, dimpotrivă, i-au ascuţit gândirea, forţa de pătrundere a esenţei lucrurilor. Frânturi din amintirile sale radiografiază istoria trăită: destinul sisific basarabean („moldovenii noştri pornesc de la cuvânt, de la artă, de la copii, de la gospodăriile pe care le adunau şi de care n-au avut niciodată parte”); deportările sălbatice („de cum agoniseam câteva, pe dată îi treceam la categoria de duşmani ai poporului, îi săltam pe sus şi-i duceam acolo unde nu este viţa de vie”); mitingurile urlătoare ale politicienilor vânduţi puterii comuniste dinspre răsărit („se răcnea de făceau spume la gură, căci mereu venea cineva de la raion”), politicianismul îndreptat împotriva românilor de dincolo de Nistru („urlau, gesticulau, făceau din pumni spre fasciştii de peste Nistru [Moldova – n. n., C. A.]); obligativitatea învăţării într-o limbă totalmente străină („bunica nu ştia boabă ruseşte”); politica de genocid a

românilor transnistreni („mereu cineva, indivizi în haine de piele la uşă, îl trânteau pe unicul frate şi pe surorile lui la pământ, îl loveau cu picioarele. [...] Rude din străinătate, peste hotare, peste Nistru, în Basarabia adicătelea...”); ravagiile foametei („Seceta nebună 45-46 [...] mureau oamenii pe un cap şi nu avea cine îi îngropa, căci cei în stare s-o facă fuseseră ucişi în războaie”); trădările în lanţ ale colaboraţioniştilor („nu doar de războiul cu duşmanul venit din exterior era vorba, ci şi cu cei ce-ţi năvăleau în casă după miez de noapte; era un război neafişat, un război cu propriul popor, ce continuă şi astăzi, ca atare...”); problemele istorice româneşti rămase nerezolvate („până astăzi, chestiunile ce îl preocupau (pe Eminescu – n. n., C. A.) au rămas nerezolvate. Aceeaşi durere ne macină şi curmă vieţile. Bunăoară, societatea rămâne a fi la fel de atomizată, dezbinată, inertă”); înstrăinarea omului de esenţa sa divină („astăzi are prioritate atitudinea materialist-consumatoristă”).

Deşi s-a născut dincolo de Nistru, în simbolica de acum Mocra (unde situaţia este chiar mai rea ca în anii copilăriei sale), Eugen Doga, stabilit la Moscova, cum mulţi alţi basarabeni se află astăzi prin diferite colţuri ale fostei Uniuni Sovietice, atingând cele mai înalte culmi ale afirmării sale artistice în vremea Uniunii Sovietice pentru că muzica se află dincolo de delimitări istorico-politice, Eugen Doga, aşadar, a visat toată viaţa la România. De realizarea filmului *Maria Mirabela* se leagă multe dintre prieteniile sale din România şi multe dintre amintirile sale din care străbat ecouri ale unei perioade istorice (...scriam, la Bucureşti, într-un spaţiu sordid şi întunecat de pe bulevardul Magheru [...] la un pian răblăgit din care, când am atins clapele, au zbughit şobolanii!) şi ameninţarea depărtării care mai persistă încă („Mai departe era Bucureştiul ca Murmanskul pe atunci... Din păcate, însă, mă tem că vom ajunge la aceeaşi situaţie ce se va instala din nou – înstrăinarea. Cândva veghea ca înstrăinarea să fie strictă doar între URSS şi România, acum o supraveghează toată Europa”).

Afirmat pe plan internaţional prin muzica sa de excepţie care „îmbină uimitor temelia folclorică cu tehnica polifonică, cu orchestraţia plină de colorit” – după aprecierea lui Emil Loteanu –, el simte că rădăcinile sale rămân în satul natal, care reprezintă matricea sa stilistică: „voi rămâne pe vecie din Mocra, deşi mi-e dragă ţara întreagă. Trebuie să iubim ce avem. Dacă nu iubeşti ce-i al tău, cum să iubeşti ce-i al lumii”.

Săvârşirea sa ca renumit compozitor este de aceea un miracol („undeva s-a ciocnit, s-a încheiat cercul”), el rămânând „o aşchie, o pulbere romantică aruncată cine ştie când pe meleagurile transnistrene”.

Muzica este, ca şi viaţa, o mare taină şi „dacă cineva simte această clipă în muzică, e [...] sub vraja şi puterea creaţiei”. Muzica curge o dată cu viaţa şi compozitorul este şi el omul momentului ancorat în acest început de secol şi mileniu: „Omul este un clişeu, e mereu în mişcare. Dacă tot Universul mişcă, poţi sta în loc?”

A visat toată viaţa să cânte la Ateneul Român şi visul lui s-a împlinit, în sfârşit, anul acesta.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 498-504

Ana HOŢOPAN

ASIMILAREA — ISTORIE ŞI DESTIN

Ne propunem să prezentăm în comunicarea noastră situaţia comunităţii româneşti din Ungaria, referindu-ne la câteva momente din istoria acesteia, cu precădere, la aspectele demografice de după 1990. Vom face referire, pentru a putea oferi o imagine a vieţii minorităţilor naţionale, la unele aspecte ale cadrului legislativ, la gradele de asimilare a diverselor minorităţi, apoi la caracterul conservator al românei. Vom deduce procesul ireversibil al asimilării din compararea cifrelor pe care ni le oferă două instanţe ale recensământului, cel din 1980 şi cel din 1990, respectiv vom privi critic un recensământ din perioada totalitară şi un recensaământ din perioada imediată schimbării de regim. Vom deduce din jocul cifrelor mutaţiile demografice, dar şi cauzele asumării sau neasumării identităţii.

Pentru a pune în discuţie un astfel de aspect, sunt necesare câteva precizări cu privire la cadrul legislativ care reglementează viaţa majorităţii şi a minorităţii din Ungaria. Constituţia Ungariei stipulează poziţia minorităţilor naţionale în societatea maghiară, arătând că minorităţile se constituie drept *parte a statului*. Actele legislative ulterioare, precum documentul cu titlul *Drepturile Minorităţilor Etnice*, adoptat cu o largă majoritate de voturi (93%) de Parlamentul Ungariei în 1993, stabileşte, pe de o parte, care sunt minorităţile etnice recunoscute, iar pe de altă parte, care sunt drepturile minorităţilor naţionale care trăiesc pe teritoriul Ungariei. Documentul adoptat în 1993 de către Parlamentul Ungariei enumeră 13 minorităţi în Ungaria, anume: minoritatea rromă, germană, slovacă, croată, română, poloneză, sârbă, slovenă, bulgară, greacă, armeană, ucraineană şi ruteană.

Am enumerat minorităţile în ordine, după ponderea acestora. Interesant de precizat de pe acum că abia la recensământul din 1990 sunt privite drept minorităţi, minoritatea armeană, cea greacă, cea bulgară, cea poloneză, cea ruteană, minorităţi despre care recensământul din 1980 nu ne oferă informaţii.

Asupra unora dintre aceste minorităţi, anume cele cu pondere semnficativă şi cu caracter tradiţional în spaţiul maghiar ne vom opri în continuare.

După documentul la care facem trimitere, dar şi în funcţie de modul în care acestea se reflectă în imaginarul locuitorilor din Ungaria şi după statisticile care vorbesc despre obiectul comunicării noastre, adică asimilarea, principalele minorităţi se prezintă astfel:

a. Cea mai mare minoritate, din punct de vedere numeric, este cea a rromilor. Comunitatea rromă este dispersată pe întregul teritoriu al Ungariei Un aspect important ce priveşte această minoritate este că, din punct de vedere lingvistic, ea este marcată de adoptarea limbii maghiare şi că această minoritate consideră maghiara drept limbă dobândită în mod natural (*nativ language*). Identificarea unei limbi, alta decât maghiara, proprie minorităţii rrome, este un demers dificil. Anumite încercări de stabilire a limbii comunităţii rrome vorbesc despre o varietate de limbă ce se numeşte *romugro*, aceasta fiind în fapt maghiara vorbită de rromii care vorbesc numai ungureşte. Prin apelativul *băieşi* îi desemnăm pe cei care vorbesc o limbă arhaică românească cu elemente de lexic propriu rromilor. Prin *oláhcigányok* sunt desemnaái rromii care vorbesc limba *lovári.* Statistic, minoritatea rromă se prezintă astfel: s-au declarat de naţionalitate rromă un număr de 142.683 de persoane. S-au declarat, totodată, de limbă nativă, în general, rromă, 48.072 de persoane. Instituţiile care guvernează, independent, viaţa minorităţilor, fiind chestionate, au oferit o estimare ce nu poate fi certifcată, în cazul rromilor, Autoguvernarea pe Ţară a Rromilor au estimat că în Ungaria ar exista între 400.000 şi 600.000 de rromi. Interesant de amintit este că *băieşii*, deşi vorbesc româneşte şi sunt înţeleşi de către interlocutorii români, aceşti, adică *băieşi* nu au conştiinţa faptului că vorbesc româneşte, dimpotrivă, au convingerea şi pretenţia că vorbesc o limbă rromă.

b. Germanii trăiesc în partea de nord a Ungariei, cu pondere însemnată în Budapesta, dar şi în ţinuturile Baranya, Tolna, Bács-Kiskun. Statistic, s-au declarat de naţionalitate germană 30.824 de persoane, după crriteriul limbii, s-au declarat de limbă germană 37.511. Instituţiile proprii comunităţii germane vorbesc despre un număr de germani cuprinşi între 200.000 şi 220.000.

c. Slovacii sunt regăsiţi în dispersie pe tot teritoriul dar în comunităţi însemnate în trei mari regiuni ale Ungariei, anume în judeţul Békés, Nógrád şi Budapesta. Statistic, această minortate cuprinde, după criteriul naţionalităţii un număr de 10.459 de persoane, după criteriul limbii materne: 12.745, iar din datele oferite de Autoguvernarea pe Ţară a Slovacilor din Ungaria, numărul acestora ar fi de minim 100.000, maxim 110.000 de persoane.

d. Croaţii se regăsesc extrem de dispersaţi pe teritoriul Ungariei, în mod concentrat doar la frontiera cu Croaţia. Din datele pe care le deţinem, croaţii au suferit cel mai intens proces de asimilare probat de faptul că, dacă în trecut foloseau un grai matern, azi, folosirea graiului matern este limitată la minimum inclusiv în planul familiei. În cazul acestei minorităţi instituţia

autoguvernării este cea care face un efort pentru conservarea variantei de limbă locală, pentru păstrarea identităţii prin limba maternă şi pentru cultivarea variantei de limbă literară pentru domeniile vieţii publice. După naţionalitate, s-au declarat croaţi 13.570 de persoane. Au indicat drept limbă maternă croata un număr de 17.577 de persoane, iar din datele oferite de Autoguvernare rezultă de ar fi între 80.000 şi 90.000 de croaţi.

d. În sfârşit, românii se prezintă, după criteriile statsitice invocate până în prezent drept a patra minoritate naţională din Ungaria. Geografic, românii se situează în judeţele Békés, Hajdú-Bihar şi Csongrád. Statistic, de naţionalitate română s-au declarat 10.740 de persoane. Au declarat că sunt de limbă maternă română 8.730 de persoane. Autoguvernarea pe Ţară a Românilor din Ungaria a declarat că numărul românilor ajunge la 25.000 de persoane.

Credem că asupra celorlate minorităţi timpul şi spaţiul comunicării nu ne permite să zăbovim. Amintim că statistic, celelalte minorităţi înregistrează valori între 2.000 şi 3.000 după criteriul naţionalităţii, după limbă, între 37 şi 3.780, iar după datele oferite de autoguvernări, minim 2.000 şi maximum este de 10.000.

Credem că este important să stabilim semnificaţia cifrelor pe care le-am invocat cu prilejul prezentării fiecărei minorităţi în parte.

Întâi, cifrele au semnificaţie diacronică şi socio-politică. Putem compara datele pe care le regăsim la recensământul din 1980 şi datele pe care le regăsim la recensământul din 1990. În funcţie de cele două statistici, cea din 1980 şi cea din 1990, regăsim un echilibru în cazul slovacilor, al românilor, al scroaţilor, al sârbilor, al slovenilor, în schimb, la germani şi la rromi diferenţa este enormă.

În 1980 s-au declarat 11.310 germani după criteriul naţionalităţii, în vreme ce în 1990 s-au declarat germani 30.824. Am putea spune că deosebim aici un act de asumare în minus a naţionalităţii înainte de 1989 şi un act de reconsiderare a naţionalităţii după 1989. Faptul se explică prin aceea că în societatea totalitară dinainte de 1989 imaginea germanului era negativă în sensul că germenicii au avut un sentiment de teamă, fiind marcaţi de istoria războiului, ceea ce conduce la ideea neasumării naţionalităţii înainte de 1989. Diferenţa în minus este aşadar actul de neasumare a identităţii naţionale. După 1989 o componentă o pragmatică explică asumarea în plus a naţionalităţii. Prestigiul ţării-mamă, al Germaniei, eficienţa cu consecinţe imediate a achiziţionării germanei, încrederea în valorile societăţiki germane, toate acestea au determinat recuperarea socială şi culturală a limbii şi recuperarea sentimentului identităţii.

În 1980, s-au declarat rromi 6.404, în vreme ce în 1990 s-au declarat rromi 142.683. Pentru a explica diferenţa, se invocă criterii ce privesc educaţia

şi cultivarea sentimentului identitar prin program pe care le-a promovat statulu maghiar. Astfel, tinerii care au trecut prin programele de recuperare a propriei lor culturi au ajuns ca la recensământul din 1990 să recunoască componenta identitară rromă. Am adăuga acestei explicaţii a creşterii numerice a rromilor şi un aspect financiar. Programele de încurajare a familiei şi priogramele de încurajare a formelor de asociere locală, pe criterii culturale, au contribuit în mod semnificativ la redescoperirea identităţii rromilor.

În acelaşi timp, cifrele sunt un argument pentru procesul de asimilare. În general, susţinem că ponderea principalelor minorităţi înregistrează o scădere cu aproximativ 20 de procente în ceea ce priveşte sentimentul de identificare cu limba maternă. În afară de germani şi de rromi, cifrele cuprinse în recensământul din 1990 sunt mai mici. La germani şi la rromi, sunt înregistrate cifre superioare în 1990 faţă de 1980. În ceea ce priveşte declararea naţionalităţii, cifrele, la slovaci, români cresc cu aproximativ 10 procente, la croaţi, sîrbi, sloveni, sunt înregistrate creşteri minime, iar la germani şi rromi creşterea este semnificativă.

Pentru noi, este important aspectul ce priveşte comunitatea românească. Din datele cuprinse în statisticile de mai sus trebuie să deducem următoarele situaţii:

1) Există persoane care se declară români de naţionalitate, dar altceva din punctul de vedere al limbii, limba română neconsiderând-o limbă maternă. Credem, în calitate de cunoscători ai situaţiei comunităţii româneşti din Ungaria, că acest proces se accentuează în zilele noastre. Această dorinţă de a se declara români îşi are explicaţii istorice şi simbolice. Trebuie să avem în vedere faptul că româna a fost conservată în comunităţile româneşti din Ungaria de către o populaţie cu statut rural şi periferic. Aşa cum am arătat mai sus, comunitatea românească se prezintă drept o comunitate, în trecutul apropiat lui 1918, fără intelectuali, comunitate rurală, săracă, fără dorinţă deosebită pentru cultura urbană. Aceste caracteristici explică conservarea sentimentului de identitate şi conservarea variantei locale de limbă, de tradiţii. Românii au avut statutul unei comunităţi desprinse de centrele de iradiere a culturii, a factorilor inovatori în limbă şi în viaţa socială. În limitele satului păstrător al graiului, româna a continzuat să fie limbă identitară.

2) Există factori care îi determină pe vorbitori să îşi asume sau să respingă identitatea românească. Un factor important în conservarea identităţii naţionale şi lingvistice îl constituie religia ortodoxă care i-a diferenţiat de alte minorităţi, ca şi de majoritatea în cadrul căreia trăieşte. Ortodoxia a continuat să joace un rol important în conservarea limbii, în biserică înainte şi după 1989 slujbele erau oficiate în limba română. Apariţia confesiunilor neoprotestante a înregistrat în perioada interbelică şi chiar până la revoluţia din România, o îndepărtare de limba română prin contactul acestora

preponderent cu mediile maghiare, dar neoprotestantismul actual este un proces invers, prin aceea că aduce comunitatea în contact cu limba română vorbită în România, fiind un factor de recuperare a competenţei lingvistice. Concret, confesiunile neoprotestante întreţin un contact între adepţi, aceştia vizitându-se reciproc, pun vorbitorii de limbă română din Ungaria în comunicare cu limba standard din România. În plus, după revoluţia din România, s-a constatat în satele româneşti o deplasare masivă de tineri de religii neoprotestante sprijiniţi de biserică, spre a găsi mijloace de subzistenţă prin diverse activităţi în agricultură. Prezenţa acestora a întărit competenţa de comunicare în limba română, întrucât aceştia necunoscând limba maghiară, au folisit româna în contactul cu românii din Ungaria. Mulţi dintre cei veniţi în acest scop, au ajuns să întărească comunitatea românească din Ungaria, prin stabilire definitivă, prin căsătorii în Ungaria.

3) Dacă judecăm datele oferite de autoguvernarea românilor trebuie să presupunem că există români care şi-au pierdut competenţa de comunicare în română şi chiar şi sentimentul apartenenţei la comunitatea românească. Nu putem susţine că nu sunt reale datele oferite de instituţiile româneşti, ci putem presupune că diferenţa de la cei ce s-au declarat români la cei presupuşi ca români de autoguvernări se regăseşte în cei ce nu îşi declară identitatea din diverse motive.

Din cele trei situaţii pe care le-am prezentat până acum ar rezulta că, pe de o parte, româna, ca oricare dintre limbile minoritare identitare se subordonează unui proces de pierdere a prestigiului în favoarea limbii de stat, respectiv a limbii maghiare, iar pe de altă parte, datorită contactului cu româna din România, varianta locală din Ungaria înregistrează o etapă de încetinire de pierdere a prestigiului, a importanţei sale în raport cu utilizatorii ei. Presupunem că acest proces de încetinire datorat şi noilor membri veniţi din România va dura până în momentul în care aceştia vor dobândi competenţa de comunicare în limba maghiară.

Conform unor sondaje recente, se înregistrează următoarea situaţie a vorbitorilor nativi de limbi minoritare. Din totalul celor ce s-au declarat de vreo anumită minoritate naţională, vorbitorii nativi cu vârsta sub 14 ani ating 5 procente la germani, 7,3 procente la sloveni, 7,7 procente la croaţi, 8,9 procente la sârbi. Media pe ţară a vorbitorilor sub 14 ani care întrebuinţează limba maternă este de 10,5 procente. Această medie este depăşită de minoritatea românească, minoritate în cadrul căreia 11,3 procente dintre vorbitorii sub 14 ani întrebuinţează limba maternă. O situaţie deosebită se înregistrează în cazul rromilor, unde procentul tinerilor sub 14 ani care întrebuinţează limba maternă ajunge la 35,6%.

Procentele în discuţie evidenţiază faptul că transmiterea limbii matrenre de la părinţi la copii este concurată de achiziţionarea limbii majorităţii. Acest proces îşi are originea în perioada 1949-1990, când s-a

înregistrat înjumătăţirea cetăţenilor de altă naţionalitate, cu precădere la slovaci, sârbi, sloveni, croaţi, dar şi la români. Scăderea numărului minoritarilor a avut drept primă consecinţă o restrângere a mediei de vârstă a vorbitorilor nativi, prin aceea că vorbitorii din generaţiile tinere şi-au însuşit maghiara şi au ajuns să se şi declare de naţionalitate maghiară.

Un factor important al scăderii utilizatorilor de limbă minoritară îl constituie şi numărul mare de căsătorii mixte. În familiile mixte se însuşeşte cu precădere limba părintelui maghiar. Se înregistrează însă o părăsire a limbii identitare şi în cazul familiilor în care ambii părinţi sunt minoritari. Fie că ambii părinţi aparţin aceleiaşi minorităţi, fie că aparţin unor minorităţi diferite, şi în astfel de familii, urmaşilor nu li se transmite limba minoritară, ci se însuşeşte limba maghiară. Un studiu de caz, arată că în 1990, 49,8% dintre femeile slovace s-au căsătorit cu maghiari. La sârbi, procentul celor care s-au căsătorit cu maghiari ajunge la 47,6%. La români, numărul femeilor care s-au căsătorit cu maghiari atinge doar 34,2 procente. Numărul căsătoriilor mixte este semnificativ pentru asimilare, intensitatea procesului de asimilare şi conservare a limbii materne.

Ceea ce se întâmplă în familia minoritarilor se reflectă în plan social în instituţiile de învăţământ şi în instituţiile de autoconducere a minorităţilor. Aproape 90% dintre elevii din şcolile secundare şi gimnaziale ale minorităţilor nu dovedesc competenţă de comunicare în limba maternă. Şcoala este cea care caută mijloacele de recuperare a limbii materne, însă specificul acestei căi de achiziţionare a unei limbi conduce la ideea că nu se însuşeşte varianta de limbă comunitară, deci nu limbă maternă, ci o limbă străină. O astfel de limbă nu mai este însă privită ca limbă identitară, nu va mai fi folosită în familii, ci în conversaţii ocazionale, fie cu români din România, respectiv cu români care nu cunosc limba maghiară. Interesant este faptul că în şcoli, 6,8% dintre elevi consideră limba pe care o învaţă ca fiind limbă maternă. Este de precizat şi faptul că rata celor proveniţi din familii de naţionalitate care participă la învăţământul minorităţii lor este de sub 50%, cu diferenţe între minorităţi, respectiv de 13,9% la slovaci şi de 35,2% la germani. Interesant este că, deşi numeroasă, comunitatea rromilor înregistrează un procent de 12,2% elevi la şcolile propriei minorităţi. Minoritatea românească atinge cel mai înalt procent în privinţa elevilor care frecventează şcolile româneşti, procentul fiind de 71,4%.

Întrebarea firească, în aceste condiţii priveşte destinul limbii române ca limbă minoritară. Apropierea de limba română a crescut. Prezenţa semnificativă a factorului românesc în relaţia cu statul ungar favorizează întrebuinţarea limbii, respectiv nevoia de limbă română, fie doar pentru situaţii conversaţionale sau funcţionale se resimte în ultimul timp. Oricât de bine ar fi însuşită limba română prin intermediul şcolilor, apropierea de această limbă nu se va mai realiza ca în situaţiile în care limba era transmisă direct prin familie. Românii din Ungaria, asemeni tuturor minoritarilor

achiziţionează limba propriei minorităţi ca limbă diferită de cea locală şi se raportează la aceasta ca atare. O limbă însuşită instituţional nu poate asigura sentimentul de securitate lingvistică, nu poate oferi vorbitorului sentimentul de identitate.

În consecinţă, destinul limbii române şi asimilarea sunt concepte ce se condiţionează. Conştiinţa identităţii urmează îndeaproape drumul limbii. Cu cât mai puţini vorbitori o vor utiliza, cu atât mai puţin minoritari se vor declara de identitate românească din punctul de vedere al limbii şi al naţionalităţii.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 505-512

Nelu VICOL

COMPLEXELE ŞI SINDROMURILE IDENTITĂŢII PRIN LIMBĂ ŞI PRIN EDUCAŢIE ÎN CONTEXTUL COMUNICĂRII ACTUALE

Pedagogia eficientă este cea care dă posibilitatea fiecăruia să fie inteligent şi de aceea are grijă de a ţine seama de preferinţele cerebrale ale celor care învaţă, de a le permite să înţeleagă în conformitate cu modurile ce le sunt specifice. Acest lucru este imoptant fiind o dovadă de inteligenţă şi din partea celui care predă. *Pedagogia eficientă*, subliniază Mihaela Roco[1], este cea care se adresează în diferite momente creierului în totalitatea lui şi nu doar uneia dintre zonele lui [sistemul cortical stâng (CoS – limbaj, analiză, raţionament, direcţionalitate etc), sistemul cortical drept (CoD – asociaţii, cazuri concrete, imaginaţie, relaţii nondirective etc.)].

În contextul celor menţionate, în literatura profesională se prefigurează şi tipurile sinelui[2] corespunzătoare modurilor de funcţionare a sectoarelor cerebrale (Limbic stâng, Limbic drept), şi anume: sinele raţional – CoS; sinele sentimental – LiS; sinele experimental – CoD; sinele centrat pe securitate – LiD, în conformitate cu tabelul de mai jos (după N. Herman):

Tipurile sinelui corespunzătoare celor patru sectoare cerebrale			
Sinele raţional (CoS)	**Sinele sentimental (LiS)**	**Sinele experimental (CoD)**	**Sinele centrat pe securitate (LiD)**
Analizează Calculează Este logic Este critic Este realist Îi plac numerele Se pricepe la bani Este bine informat	Sensibil faţă de alţii Îi place să predea Îi place să atingă Este de ajutor Este expresiv Este emoţional Vorbeşte mult Simte	Deduce Îşi imaginează Speculează Îşi asumă riscuri Este impetuos Încalcă regulile Îi plac surprizele Este curios / Se joacă	Acţionează preventiv Stabileşte procesuri Rezolvă probleme Este de încredere Organizează Este îngrijit Este punctual Planifică

[1] M. Roco, *Creativitate şi inteligenţă emoţională*, Iaşi, 2004, p. 73-88.
[2] Vezi şi C. G. Jung, *Les types psychologiques*, Paris, 1993.

Aceste moduri de funcţionare a sectoarelor orientează persoana spre aspectele comunicării în relaţiile interpersonale.

Trebuie punctat că principalul motiv al comunicării este tendinţa individului om de a se actualiza pe sine prin limbaj urmărind scopul de „a se descoperi" în faţa altora şi de a deveni ceea ce este potenţial. Comunicarea este imanentă fiecărui individ aşteptând condiţii şi modalităţi optime pentru a fi eliberată şi a fi exprimată.

În contextul comunicării actuale, oriunde s-ar afla, omul se identifică datorită limbii, mai bine zis, îşi confirmă în faţa tuturor identitatea sa naţională, conştiinţa sa lingvistică. *Identitatea*, scria Mihai Eminescu, *este materia primă a destinului nostru* [...], substanţa din care noi ne alcătuim un portret care trebuie să fie mereu asemanator cu noi înşine şi în acelaşi timp pe potriva veacului şi a lumii în care ne aflăm. Şi popoarele cu destin istoric nu sunt popoare care adorm într-o identitate gata făcută, ci popoarele care sunt capabile în permanenţă să-şi alcătuiască un portret şi să nuanţeze identitatea în funcţie de un context, fără ca prin aceasta să fie ipocrite sau oportuniste[3].

Identificarea identităţii este o problemă a metodei care e şi metoda problemei; este vorba aici despre definiţie care trebuie înlocuită cu definire (o suită deschisă de definiţii punctuale) în problema identităţii[4]. În relevarea ideii identităţii naţionale, accentul trebuie plasat de pe natura termenilor pe relaţiile dintre ei. Această plasare este sugerată de acel „sâmbure tare", profund, tainic, misterios, despre care vorbea Eminescu, mereu în schimbare prin relaţionarea variabilelor timp-spaţiu, dar mereu acelaşi. O astfel de identitate devine una şi puternică, şi originală.

Limba reprezintă expresia conştientă a individualităţii şi de aceea identitatea ori specificul naţional interesează mai multe discipline, printre care: sociologia, psihologia, estetica, filosofia culturii, dreptul, antropologia, pedagogia (ştiinţele educaţiei).

În ultimii 40-50 de ani s-au produs schimbări de esenţă în modul de concepere a identităţii prin comunicare, vizând o abordare integrativ sintetică şi contextuală a acesteia din urmă. Abordările se axau şi se axează pe individ şi, la nivelul acestuia, pe *factorii interacţionali şi intelectuali.*

Studiile factorilor inhibitori ai comunicării se ocupă la rândul lor de blocajele apărute în formarea sau dezvoltarea factorilor interacţionali şi intelectuali ai comunicării.

Educaţia îl implică pe om în condiţiile în care el trăieşte într-un tip de societate ori mediu satisfăcător sau nesatisfăcător pentru el. Insatisfacţiile se pot situa la niveluri diferite care uneori se întrepătrund[5] în contextul sociocultural, iar acesta, la rândul său, constituie un mediu constrângător pentru o persoană atunci când ea nu poate admite şi nici nu poate adera la scările de valori, la ideologiile societăţii în care trăieşte,

---

[3] Mihai Eminescu, *Fundamentarium*, Bucureşti, 1981, p. 88.

[4] A. Tiutiuca, *Literatură şi identitate*, Galaţi, 2004.

[5] Vezi E. Limbos, *Les barrages personnels dans les rapports umains*, Paris, 1990; *Les problèmes umains dans les groupes*, Paris, 1994.

pentru că ea nu se poate regăsi pe sine. Aceasta duce la un conflict al valorilor şi la absenţa cadrelor de referinţă.

Cum se manifestă barierele personale în raporturile interumane în contextul sociolingvistic, sociocultural şi educaţional din Republica Moldova?

I. Mai întâi, prin instabilitatea societăţii care s-a accentuat şi s-a accelerat în ultimele decenii ale secolului al XX-lea şi la începutul mileniului al treilea. Pentru populaţia din regiune devine din ce în ce mai dificil să aprecieze cu certitudine lucrurile, ideile ce trebuie conservate ori dizolvate.

II. Prin îmbătrânirea populaţiei. Numărul şi ponderea populaţiei scade în segmentul naştere-deces, fapt care duce la creşterea rezistenţelor la schimabare.

III. Demersurile pseudoştiinţifice care pun la îndioală date socotite ca fiind fundamentale, deschise şi perene.

IV. Saturaţia informaţiilor oferite de mass-media care fac dificilă operarea unei alegeri obiective cauzate de anumite opinii şi opţiuni politice, culturale etc.

V. Retragerea şi resemnarea în faţa frustrărilor în dependenţă de comportamentul de supunere, apatie, renunţare, pasivitate care duce spre dependenţă şi anonimat.

Una dintre barierele pronunţate o constituie necunoaşterea propriei persoane; aceasta favorizează o viziune deformată, chiar eronată cu privire la propria persoană. Individul este ambiguu în orientările şi deciziile sale şi nu-şi dă seama de consecinţele acestei situaţii. *Necunoaşterea de sine* face imposibil autocontrolul reacţiilor şi comportamentelor în mediul profesional, social, cultural, educaţional.

În fiecare dintre basarabeni locuieşte mai multe personaje pe care le consemnăm în tabelul de mai jos (după J. Maisonneuve):

Tipul de personaj	Descrierea personajului
Personajul fundamental	Ceea ce este în principal, esenţa personalităţii
Personajul admis	Ceea ce îşi imaginează că este
Personajul visat	Ceea ce vrea să fie
Personajul scop sau personajul model	Ceea ce iar plăcea să fie, ca model
Personajul exemplar	Cum ar vrea ceilalţi ori cum ar vrea societatea să fie
Personajul reflectat	Cum îl vede alţii
Personajul aparent	Cum ar vrea să-l perceapă alţii
Personajul secret	Ceea ce ascunde celorlalţi
Personajul actor	Ceea ce ar dori să pară într-o situaţie dată
Personajul apărare	Personajul în care se refugiază în caz de ameninţări

Aceste personaje sunt afectate de sentimentele de incompetenţă sau ineficienţă, de dependenţă, de lipsa de obiectivitate şi realism, de lipsa de raţionalitate în comunicarea actuală. Ultima se prezintă în trei ipostaze:

a) comunicare imposibilă, total diferită, datorită limbajului, vocabularului (de strictă specialitate) sau altor condiţii obiective şi subiective;

b) comunicare incompletă (în cazul manipulării);

c) comunicare deformată, falsificată sau denaturată în mod voit (şi discursurile politice).

Toate acestea derivă din sau generează complexele personale şi sociale. În sens curent, *complexul este echivalentul sentimentelor de inferioritate sau al sentimentului de vinovăţie*. Din perspectivă psihanaliticii, complexul desemnează un conflict afectiv marcant, legat de situaţia cotidiană[6].

Limbajul viu, colorat prin sunetele rostite literar, poate produce *impresii sonore* aidoma celor vizuale condiţionate de culorile vii ale unui tablou. Ar fi cât se poate lăudabilă intenţia şi străduinţa tuturor elevilor locutori din şcoala preuniversitară basarabeană în a urma pronunţia literară a propriului limbaj. Situaţia însă este alta. Limbajul lor are astăzi soarta unui tablou de mixtură picturală. În sensul enunţat este pregnantă observaţia lui Lucian Blaga privind atare „operă", când artiştii plastici, aspirând spre o creaţie „românească", nu se sfiesc să îmbrace pe Maica Domnului în catrinţă şi să încingă pe Isus cu un brăicinar din care numai trei culori mai lipsesc pentru a fi complet naţional. Peisajul lingvistic al şcolilor este împestriţat şi de alte culori prin triglosia „rom-mold-rusa". Aşadar, în conştiinţa lingvistică a basarabenilor, în general, şi a elevilor, în particular, este pe cale de a-şi face tot mai mult loc o erezie cu urmări regretabile. Erezia există prin pronunţia limbajului utilizat în activitatea cotidiană. Majoritatea elevilor vorbitori nativi ai românei din Basarabia sunt nişte *neoromânofoni* care nu se sfiesc să utilizeze un conglomerat de elemente lingvistice luate din limba rusă, din aşa-zisa „limbă moldoveanească", din limba română şi puse „laolaltă" prin pronunţia rom-mold-rusă şi formând diglosia romrusa. Astfel este construit limbajul elevilor neoromânofoni, ca şi cum ar exista parcă o „limbă moldoveanească" pentru limba română...

Un limbaj are pronunţie „naţională" prin ritmul lăuntric, prin felul cum utilizatorul lui ticluieşte o realitate, prin instinctul langajier care niciodată nu se dezminte pentru anumite forme de expresie, prin respectul ce-l trădează pe vorbitor faţă de un anumit fel de a *fi prin / în limbaj* şi prin ocolirea altor feluri de a fi. De aceea omul nu poate să evadeze din cercul perfect închis al propriei personalităţi, etnic determinate deplin prin atâtea şi atâtea înclinări inconştiente. În acest context trebuie să înţelegem *fondul etnic* depozitat într-un vorbitor (într-un om); acest fond etnic, punctează Lucian Blaga, are putere de destin, iar vorbitorul sau utilizatorul limbii nu scapă de poruncile scrise cu sânge în *anatomia lirică a fiinţei sale*. Din toate acestea putem conchide în mod axiomatic următorul fapt: *spiritul naţional şi naţionalitatea limbajului* nu trebuie căutate, fiindcă ceea ce este profund etnic se înfăptuieşte de la sine. Elevii neoromânofoni din Basarabia,

[6] R. Mucchielli, *Les complexes personnelles*, Paris, 1992.

în comunicarea lor interpersonală, transformă sufletul limbii care numai astfel cum îl vor ei nu poate fi; limbajul lor face impresia unor neputincioase *artificii langajiere*.

Şcoala manifestă multe restanţe în activitatea ei lingvistică. Sunt căutate soluţii diferite în rezolvarea acestei probleme: şi de ordin intralingvistic, şi de ordin extralingvistic. Deocamdată problema există şi soluţiile găsite nu contribuie în mare măsură la diminuarea ei.

Construcţia limbajului elevilor din şcolile basarabene reflectă mai mult tendinţa spre *comunicarea interpersonală* prin conturarea imaginii „vorbitorilor de rând" sau a locutorului comun la toate straturile limbii. Însă e*laborarea estetică a limbajului* acestei comunicări este alterată prin diferenţieri ce se manifestă în rezultatul „dozei de libertate" pe care o are elevul faţă de normele literare stabilite ale idiomului; el posedă din această perspectivă o pronunţie „sturluibatică" a limbajului său, având, se pare, „două limbi, una în gură şi alta pe hârtie" (Ion Ghica). Elementele aceste elaboroări, aparţinând limbajului, ţin de *natura presiunii lingvistice* (realităţii istorice în care funcţionează limba).

Realizarea sonoră a comunicării interpersonale actuale a elevilor relevă destul de numeroase şi frecvente încălcări ale normelor în vigoare, dată fiind existenţa elevilor şi profesorilor care utilizează graiuri variate şi registre stilistice diferite. Latura ludică, manieristă sau experimentală produce „interesante" exprimări ce reprezintă nişte exemple de limbaje sau de „limbi imaginare" (Rodica Zafiu), de *amestec în comunicare a mai multor limbaje, adesea în variante macaronice*.

Educaţia lingvistică, privită din această perspectivă, este intrată în desuetudine; procesul comunicării interpersonale nu se desfăşoară pe fondul progresului general al limbii române literare. *Factorii* ce influenţează negativ limbajul comunicării interpersonale a elevilor sunt *de esenţă socială, demografică, educaţională, culturală, ideologică, psihologică*. Unul dintre rolurile esenţiale privind *cultura limbajului în contextul comunicării interpersonale a elevilor* îl are profesorul. Situaţiile pedagogice existente la lecţii sunt deseori malefice culturii limbajului. Profesorul care predă limba şi literatura română formează, mai mult sau mai puţin, cultura limbajului pentru o comunicare interpersonală cultă a elevilor. Însă alţi profesori care predau chimia, fizica, biologia etc. demolează ceea ce a edificat colegul lor la orele de limbă şi literatură. De aceea în structura limbajului elevilor persistă lexeme hibrizante de „*chimie verbală*"[7] ce reprezintă *acutumanţa fonică* a profesorilor. O atare „chimie verbală" materializată prin *dozaje fonice* intolerabile pentru limbajul pur românesc fortifică năzuinţa elevilor în *a epuiza capacitatea expresivă şi literară a comunicării interpersonale*.

Manifestările omului în viaţa socială sunt datorate naturii vocabularelor utilizate de el. În context social şi elevii, şi profesorii folosesc în activităţile şi în manifestările psihosociale ale lor *trei tipare de*

[7] Emil Cioran, *Stilul ca aventură*, în *Estetica şi eseistica românească în secolul al XX-lea*, Bucureşti, 1993.

vocabulare ce ţin de psihicul acestora: (1) verbal; (2) muzical; (3) spaţial-cromatic sau figurativ[8]. Acestea, fiind *coduri informaţionale*, numite şi *coduri psihice*, sunt argumentate sau demonstrate în / de situaţiile-limită în care se află locutorul. În atare proces al manifestării umane există o corespondenţă între vocabularul şi gramatica (sistemul virtual gramatical) specific fiecărui cod psihic. Cele două coduri psihice, figurativ şi muzical, dezvoltă şi cristalizează, prin cooperare, *codul psihic verbal*, acesta rămânând dominant în manifestările, în comportamentul comunicaţional, cu toate că acest cod este ulterior celorlalte două (textele au apărut mult mai târziu decât imaginile sau desenele ori construcţiile masive din piatră – statui, piramide, însemnări pictografice, ideogramele – ca desene ale imaginilor şi acţiunilor, însă toate acestea sunt sisteme de comunicare umană), deci *ornamentarea*, „*vizualizarea*" este efectuată pentru a „aproviziona" comunicarea cu o anumită informaţie: semnul verbal „semnifică", iar cel figurativ – „se semnifică". Însă codul verbal s-a constituit şi s-a restructurat prin supremaţia lui în *reglarea relaţiilor individului uman cu mediul său*, câştigând în avans posibilităţi şi funcţii mai mari şi vaste privind prelucrarea unei game largi de mesaje în continuă extindere. Codul verbal, având posibilităţi interne tot mai mari, a devenit mai util omului, a favorizat *variante de comunicare între oameni tot mai eficace*, chiar *extinderea spaţiului de comunicare*. Avansul acesta edifică transparenţa semnului verbal (lingvistic) la semnificaţie prin *triada semn-sens-semnificaţie*, fiind astfel mai mari şi posibilităţile combinatorii ale limbajului, ce decurg din caracteristicile şi însuşirile semnelor sau elementelor incluse în repertoriul de comunicare.

Ca esenţă a relaţiilor umane şi a codurilor psihice, *comunicarea* reprezintă ansamblul proceselor fizice şi psihice prin care se efectuează operaţia de punere în relaţie cu una sau mai multe persoane în vederea atingerii unor anumite obiective. În sens restrâns, *comunicarea interpersonală*[9] implică schimbul de mesaje orale, scrise ori de altă natură, sub forma cărora informaţia trece de la emiţător la receptor în cadrul unor secvenţe de comunicare (convorbire, lecţie, scrisoare etc.). Altfel spus, o anumită persoană – A, sursa, transmite un anumit mesaj printr-un canal unei alte persoane – B, receptorul, cu un anumit efect recunoscut şi interpretat de A; emiţătorul A oferă un mesaj conform, la care receptorul B răspunde la rândul său. Această *interacţiune reciprocă este tranzacţională*, iar *comunicarea respectivă semnifică tranzacţia de mesaje între participanţi*. Acceptând noţiunea de proces al comunicării interpersonale, presupunem existenţa unei interacţiuni în derulare la un moment dat între o persoană-sursă şi o altă persoană-receptor, rolurile fiind interşanjabile. Astfel *comunicarea implică stabilirea prin limbaj a unei corespondenţe univoce* între un univers spaţio-temporal – A (emiţător) şi un univers spaţio-temporal – B (receptor) care include noţiunea de înţelegere, transfer

[8] L. Culda, *Omul, cunoaşterea, gnoseologia*, Bucureşti, 1984.
[9] Irena Chiru, *Comunicarea interpersonală*, Bucureşti, 2003.

şi care se desfăşoară de la câmpul fenomenal până la câmpul de simboluri legate într-o structură. *Un rol esenţial al comunicării interpersonale revine reciprocităţii bazată pe feed-back. Întreţinerea psihosocială şi psiholingvistică a persoanelor care participă în procesul comunicării interpersonale accentuează dimensiunea de influenţare în vederea menţinerii sau modificării comportamentului celuilalt.* Astfel comunicatorul transmite stimuli, de obicei, verbali, cu finalitatea / scopul deliberat de a schimba comportamentul altor indivizi. Sunt transmise şi primite semnificaţii, sunt codificate şi decodificate mesaje, acestea modificând informaţia celui care le primeşte şi, eventual, comportamentul său, iar reacţia comportamentală a receptorului poate influenţa emiţătorul în mod perceptibil.

Variantele de comunicare interpersonale a elevilor evidenţiază *anumite modéle de limbaj* ce configurează specificul comunicării lor, gen: Vcliuceşte svetul că nu pot să mă zanimăesc < Conectează becul că nu pot să-mi fac temele. Aceste „năzdrăvănii verbale”[10] confirmă că elevii sunt divizaţi între *două varietăţi de limbaj*, între *două registre lingvistice ale comunicării interpersoanle*. De aici şi *ilegimitatea lingvistică* a lor, ce se manifestă în peisajul lingvistic existent prin aceea că elevii nu sunt fundamentalmente utilizatorii acestei exprimări, ci, mai curând, ei manifestă în procesul comunicării un tip de *neofobie lingvistică* într-un mediu bilingv şi multilingv, mediu ce a favorizat apariţia locutorilor insecurişti, fictivi în comparaţie cu cei reali ai românei standard. În sensul enunţat, limbajul comunicării interpersonale a elevilor deviază perturbând semnificaţia de simptom, simbol şi semnal într-o *patologie verbală* pe care o numim *embolofazie* sau *parafonie* în opoziţie cu *ortofonia*. În comunicarea interpersonală a elevilor persistă alteritatea relaţiilor dintre diferite sisteme secundare teritoriale (regionale): limbajul unui grup social influenţează limbajul altor grupuri, imprimând prin aceasta o anumită comoditate şi un minim efort în pronunţia standard. Putem vorbi aşadar de *fonostilul specific* al comunicării interpersonale a elevilor. În sensul respectiv mulţi profesori preuniversitari sunt „surzi” la exprimarea limbajului elevilor pe care îi educă în şcoli; unii dintre ei, predând limba română în şcolile alofone, nu manifestă respectul cuvenit acestei limbi evaluând răspunsurile elevilor alofoni cu note de „9” şi „10”. Aceştia, prezentându-se la concursul de admitere la facultăţile universitare, nu pot iniţia un simplu dialog în limba română (afirmăm această sitauţie cu toată responsabilitatea fiind membru al Comisiilor respective de concurs). De aici şi nerespectul acestora privind limba română, cultivat de înşişi profesorii lor, care a atins apogeul prin a se cere expulzarea limbii române din învăţământ. Un exemplu concludent îl reprezintă „Apelul către tineret”, enunţat de „comsomoliştii din satul Unguri, judeţul Edineţ”: „Pe noi ne românizează insistent, pregătind viitori argaţi pentru viitorii moşieri români. Se încearcă a ni se cultiva noţiuni denaturate despre trecutul colosalei noastre ţări (ex-URSS? – n. n., N. V.) şi

[10] Gib. I. Mihăescu, *Rusoaica*, Chişinău, 1998, p. 276.

despre mica noastră republică... Cât se vorbeşte despre unionismul târâtor?... Noi chemăm tineretul studios ca din semestrul doi să boicoteze predarea istoriei românilor şi a limbii române până atunci, până când în programe va fi inclusă istoria Moldovei şi limba moldovenească. Excepţie pot face numai elevii sau studenţii din clasele şi anii de absolvire, altfel ei nu vor putea primi documente despre terminarea studiilor”[11]. Or, chiar şi în şcolile alofone este diminuat rolul limbii române, încadrându-se în această „campanie” lingvistică şi mulţi profesori preuniversitari.

Vorbitorii de limba română basarabeni sunt pătrunşi de complexul insecurităţii lingvistice şi al celui de inferioritate lingvistică. De aceea ei „ţin” cu fervoare la aberaţia „limba moldovenească” fiind însoţită de frica de a nu fi ridicoli în exprimarea românească.

Basarabenii nu vor să demonstreze cât de mult aparţin românismului. Aici este vorba de limitele invocaţiei gândirii dicotomice – punerea chestiunii naţionale în termenii ireconcilianţi (nu dilematici) a lui: *a fi* sau *a nu fi* român. Aceste atitudini sunt dictatoriale întotdeauna, exclusiviste chiar. Ei vor să fie în acelaşi timp şi unii şi alţii, adică şi români şi moldoveni-sadea, fiindcă lor le este prea uşor să vorbească despre sine atât ca persoană, cât şi ca cetăţean aparţinător unei culturi. Or, singura soluţie de supravieţuire psihică şi morală în acest context nu este altceva decât să aibă cel puţin ei înşişi o bună părere despre sine.

[11] *Unioniştilor – boicot!*, în „Comunistul”, Chişinău, 23 decembrie 2000.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 513-515

Mircea-Cristian GHENGHEA

FILE DIN ISTORIA CONTEMPORANĂ A ASTREI. DESPĂRŢĂMÂNTUL „MIHAIL KOGĂLNICEANU" IAŞI LA AL X-LEA SIMPOZION INTERNAŢIONAL:

„ROMÂNII DIN AFARA GRANIŢELOR ŢĂRII. IAŞI-CHIŞINĂU: LEGĂTURI ISTORICE". 90 DE ANI DE LA UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA.

RETROSPECTIVĂ ASUPRA MESEI ROTUNDE: *ROMÂNII DIN JURUL ROMÂNIEI. EVOLUŢIE ŞI PERSPECTIVE*

Aniversarea unor evenimente de rezonanţă pentru istoria unei naţiuni reprezintă o obligaţie morală şi o necesitate pentru cei care fac parte din naţiunea respectivă. Mai mult decât simpla rememorare a unui fapt istoric, se poate vorbi despre un act cu valoare identitară şi cu tentă recuperatorie, mai ales în contextul în care fiecare generaţie înţelege să îşi explice trecutul prin prisma unei noi şi proprii interpretări istorice. Această permanentă „rescriere a istoriei", necesară, din unele puncte de vedere, nu trebuie să omită perpetuarea unor simboluri şi semnificaţii pentru care nu pot fi găsite substitute. Oamenii, faptele istorice, impactul acestora în perioada în care s-au produs şi urmările de perspectivă, legăturile intime dintre destinele unor personalităţi şi destinul unei întregi naţiuni – toate acestea trebuie bine înţelese şi integrate imaginii de ansamblu pe care o avem asupra trecutului şi pe care dorim să o promovăm în planul societăţii contemporane.

De la simplul act de cinstire şi de rememorare a unor personalităţi şi fapte istorice şi până la cadrul mai larg al organizării unor manifestări de oarecare impact pentru câteva segmente ale unor state precum România şi Republica Moldova este, totuşi, un anumit drum. Un drum care a fost parcurs, totuşi, şi în acest binecuvântat an 2008, de către Despărţământul „Mihail Kogălniceanu" Iaşi, în ciuda unor obstacole diverse. Tradiţia impusă în această parte de ţară cu începere din anul 2001, când s-a desfăşurat primul simpozion, nu putea fi întreruptă acum, când trebuia aniversată o adevărată „oră astrală" a istoriei naţionale, după cum se exprima, la Chişinău, unul dintre moderatorii manifestării, **Maria Danilov**.

Mircea-Cristian GHENGHEA

Masa rotundă a simpozionului – români despre români

Această parte a simpozioanelor oblăduite de către Despărţământul ieşean reuneşte, în principiu, reprezentanţi ai unor societăţi neguvernamentale, filiale astriste din România, Republica Moldova, Serbia, diverşi invitaţi şi reprezentanţi ai unor comunităţi româneşti mai apropiate sau mai îndepărtate geografic. Aproape de fiecare dată, însă, la asemenea momente participă majoritatea celor sosiţi la simpozion, creându-se, astfel, o emulaţie aparte şi un interesant schimb de informaţii între mediile româneşti de diverse orientări, opţiuni şi origini.

Şi în anul de graţie 2008 se poate spune că masa rotundă a respectat aceste chestiuni. Având titulatura oficială *Românii din jurul României. Evoluţie şi perspective*, partea menţionată a simpozionului, desfăşurată în două reprize – la Iaşi şi la Chişinău – a oferit, din nou, perspective interesante asupra situaţiilor pe care le cunosc diferite comunităţi româneşti, atât din jurul statului român, cât şi din interiorul arcului carpatic.

Reprezentanţi ai unor societăţi, asociaţii sau, pur şi simplu, ai unor comunităţi româneşti din România, Republica Moldova, Bulgaria, Ungaria şi Ucraina au creat, pentru cei care au ştiut să înţeleagă, un tablou destul de coerent asupra a ceea ce se întâmplă cu românii de lângă noi. Fie că a fost vorba de cei care au prezentat problemele specifice conaţionalilor noştri din nordul Bucovinei (**Vasile Bâcu**), fie că şi-au exprimat păsurile cei din Basarabia şi din Transnistria (**Lidia Frumosu**, **Octavian Zelinski**, **Lidia Jubea**, **Doina Focşa**, **Raisa Rogac** etc.), că au fost făcute referiri la situaţia românilor de la sud de Dunăre (**Dorin Lozovanu**) sau precizări şi nuanţări mai mult decât necesare pentru înţelegerea anumitor aspecte pentru perceperea corectă a realităţilor româneşti din Ungaria (**Ana Hoţopan**, **Maria Gavra**) şi din Bulgaria (**Nicolae Pacev**), s-au putut desprinde câteva puncte comune tuturor acestora. Cel mai însemnat, poate, care a revenit de mai multe ori în centrul atenţiei, a fost cel referitor la unele sensibilităţi şi incongruenţe existente în relaţiile românilor din jurul ţării cu reprezentanţii statului român. Chestiunea comportă, desigur, multiple percepţii, dar este cu atât mai îngrijorătoare şi mai dureroasă, întrucât nu este pentru prima dată când sunt acuzate din plin legăturile nesatisfăcătoare dintre foruri decizionale din România şi comunităţile româneşti ce ar trebui sprijinite. Cronicizarea acestei situaţii este prea puţin favorabilă respectivelor comunităţi, dar şi imaginii pe care statul român o are în unele regiuni din imediata vecinătate.

Pornindu-se de la acest aspect, reprezentanţii adunaţi la Iaşi şi la Chişinău în cadrul acestei mese rotunde au concluzionat că este necesară activizarea şi implicarea mai directă a societăţii civile româneşti, a societăţilor neguvernamentale de la noi, nu neapărat pentru a suplini unele lipsuri şi lacune ale mecanismelor statale naţionale, cât mai ales pentru că aceasta este, în primul rând, o datorie a celor care declară că promovează şi apără reperele identitare româneşti. În această privinţă, s-au vehiculat idei

(**Ioan Lăcătuşu**, **Areta Moşu**, **Victor V. Grecu, Ion Berghia**) de unificare a eforturilor depuse de către segmentele neguvernamentale ce sunt orientate către acest gen de acţiuni. Realizarea unei platforme comune de manifestare nu este imposibilă, dar, în condiţiile actuale, este greu de crezut că o asemenea idee poate căpăta consistenţa dorită.

Datorită prezenţei la simpozion a doi reprezentanţi ai românilor din zona Covasna-Harghita (**Ioan Lăcătuşu** şi **Vasile Stancu**) au fost aduse în atenţia participanţilor şi unele aspecte ale raporturilor dintre minoritarii români din România şi majoritarii din zona menţionată, pe de o parte, precum şi dintre aceiaşi minoritari şi organismele decizionale ale statului român. Astfel că, după cum au şi sesizat participanţii, fie că este vorba de românii din centrul României, fie că este vorba de cei din jurul României, problemele sunt, practic, aceleaşi, cu diferenţele de rigoare, desigur.

Lucrările desfăşurate în cadrul mesei rotunde s-au încheiat, totuşi, într-o notă relativ optimistă, dominată de hotărârea afirmată a celor prezenţi de a-şi intensifica eforturile şi colaborarea pentru promovarea idealurilor românismului. Atmosfera generală manifestată la Chişinău, nu doar în cadrul mesei rotunde, a fost influenţată, în bună măsură, şi de apariţia la simpozion a Primarului general al capitalei Republicii Moldova, **Dorin Chirtoacă** – din câte ştim, primul primar al Chişinăului care a acceptat invitaţia de a participa la un simpozion de acest gen. Astfel, s-a înregistrat şi un prim semnal pozitiv din partea unei instituţii importante la nivelul statului vecin, un semnal încurajator pentru gândurile şi dorinţele unora dintre participanţi.

În ideea continuării şi dezvoltării relaţiilor pe care Astra a reuşit să le creeze şi să le cultive, precum şi în speranţa unei reale apropieri şi a concretizării planurilor creionate, în aprilie 2008, la Iaşi şi la Chişinău, mulţi dintre cei prezenţi la simpozion au încheiat manifestarea cu gândul la o viitoare întrunire – probabil, al XI-lea simpozion...

Aegroto dum anima est, spes est...

***Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice*,**
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 516-517

DECLARAŢIE

Participanţii la lucrările celei de-a III-a ediţii a Simpozionului internaţional „**Românii din afara graniţelor ţării**”, desfăşurat în perioada 8-12 aprilie 2008, la Iaşi şi Chişinău, în urma propunerilor, intervenţiilor şi a discuţiilor (*Românii din jurul României. Evoluţie şi perspective (I-II)* solicită autorităţilor Statului Român adoptarea următoarelor măsuri:

1. Elaborarea unei strategii naţionale pentru românii din afara graniţelor ţării.
2. Dezvoltarea unui lobby, în cadrul instituţiilor europene, pentru apărarea drepturilor românilor din vecinătatea României.
3. Urgentarea adoptării legii privind redobândirea cetăţeniei românilor din Basarabia, Bucovina şi Cadrilater şi facilitarea obţinerii cetăţeniei române de către ceilalţi etnici români din jurul frontierelor şi Balcani.
4. România, ca membru cu drepturi depline al Uniunii Europene, să procedeze de îndată, printr-o măsură simplă, la **recunoaşterea calităţii de cetăţean român** a descendenţilor din cetăţenii Regatului României, care, după 1946 au rămas (cu teritoriu cu tot) în afara Statului Român.
5. Fiind în interesul Statului Român, solicităm acordarea cetăţeniei române prin simplificarea actualei proceduri legale de dobândire, solicitanţilor de etnie română, în baza propriei declaraţii de onoare şi a confirmărilor Bisericii şi / sau organizaţiilor etnice locale (situaţia celor pe care nici Regatul României nu i-a mai putut cuprinde).
6. Invităm în acest sens Guvernul şi Parlamentului României să procedeze urgent la modificarea şi completarea Legii cetăţeniei. Ne adresăm de asemenea Preşedintelui României, partidelor politice, Presei şi Organizaţiilor neguvernamentale să sprijine iniţiativa legislativă de modificare şi completare a Legii cetăţeniei în sensul arătat.
7. Elaborarea unor proiecte de formare profesională a profesorilor de limba română, a preoţilor, ziariştilor, sociologilor şi a altor specialişti pentru comunităţile româneşti din vecinătatea României.
8. Echivalarea diplomelor de studii eliberate în România în ţările vecine ne-membre Uniunii Europene.
9. Intensificarea demersurilor diplomatice pentru recunoaşterea ca minorităţi naţionale a românilor din Bulgaria, Serbia, Macedonia, Albania şi Grecia.

10. Finanţarea din bugetul de stat a şcolilor în limba română din Bulgaria (ca înainte de perioada comunistă).

11. Instituţionalizarea priorităţilor în acordarea vizelor pentru studenţi, oameni de cultură şi conducătorii ONG-urilor din comunităţile româneşti din afara graniţelor.

12. Stimularea încheierii de parteneriate româno-române între instituţiile şi asociaţiile culturale din România şi cele ale românilor din jurul ţării.

13. Finanţarea unor proiecte culturale şi ştiinţifice comune ale unor instituţii şi asociaţii care promovează cultura şi spiritualitatea românească şi afirmarea acesteia în medii multietnice şi pluriconfesionale.

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 518-519

SCRISOARE DESCHISĂ

EXCELENŢEI SALE
DOMNULUI TRAIAN BĂSESCU,
PREŞEDINTELE ROMÂNIEI

DOMNULE PREŞEDINTE

Vi se adresează un grup de tineri români din fostele teritorii naţionale, care, prin bunăvoinţa Statului Român, au obţinut o bursă de studii postuniversitare la rezidenţiat în cadrul Universităţii de Medicină şi Farmacie „Gr. T. Popa" din Iaşi.

Să apelăm la Dumneavoastră, ne-a obligat situaţia economică dezastruoasă în care ne aflăm, datorită burselor mici, de 56 de dolari americani, stabilite în 1997, şi care nu au suferit nicio indexare până în prezent, încât, datorită majorării preţurilor la toate produsele şi serviciile, nu ne acoperă nici măcar necesităţile alimentare şi de transport în comun. Precizăm că nu avem alte surse de venit, părinţii noştri fiind peste graniţe şi în general din zone cu posibilităţi economice precare, reuşesc cu greu să ne susţină, iar lipsa cetăţeniei române nu ne conferă dreptul de a ne angaja în paralel la încă un serviciu. Conform statului avem program zilnic de 7 ore muncă în spital. Tocmai din acest motiv, nu vrem să fim socotiţi nişte cerşetori! Cu toate că muncim egal, nu solicităm drepturi salariale egale cu ale colegilor rezidenţi români, dar, **Vă rugăm insistent ordonaţi revizuirea cuantumului burselor şi indexarea lor la un nivel actualizat compatibil cu o viaţă decentă**.

Totodată permiteţi-ne să ne exprimăm gratitudinea către cetăţenii României, către Statul Român, pentru posibilitatea ce ni se oferă de a efectua studii superioare şi încă în limba maternă. Menţionăm că, printre românii din Ucraina, ponderea persoanelor cu studii superioare e mai mică în comparaţie cu naţiunea titulară, chiar şi în comparaţie cu celelalte comunităţi etnice mai reprezentative. Considerăm această ofertă ca un gest firesc în lumea democratică de astăzi, conform normelor internaţionale şi nu ca o ingerinţă în politica internă a Ucrainei şi Republicii Moldova. Statul Român are obligaţia de a-şi rezerva acest drept şi ca o datorie istorică, ca un act reparator pentru ororile staliniste, nedreptatea socială şi naţională prin care a trecut comunitatea românească abandonată după 1944 în spaţiul totalitar sovietic. Vă rugăm să nu ne mai abandonaţi încă odată, în ignoranţă, de data aceasta, ci aplecaţi-vă şi asupra problemelor noastre.

SCRISOARE DESCHISĂ

Ca orice bun român, trebuie să înţelegeţi că prin formarea noastră ca specialişti în diferite domenii de activitate umană, contribuiţi la propagarea şi ridicarea valorii culturii şi ştiinţei româneşti în afara graniţelor şi la consolidarea relaţiilor cu statele vecine. Lansaţi vectori de promovare a valorilor europene. Stabiliţi punţi de legătură pentru viitoare cooperări sincere cu vecinii estici din marea familie a democraţiei europene. Contribuiţi astfel şi la stoparea deznaţionalizării silenţioase a populaţiei româneşti de pe vechile ei vetre, rămase în împrejurări istorice vitrege în afara graniţelor. Încât, în aşteptarea unor fapte concrete în ameliorarea situaţiei în care ne aflăm, sperăm să Vă mândriţi că participaţi la această lucrare nobilă de educare a noastră şi nu o să fim priviţi ca nişte străini.

Vă mulţumim anticipat!

Cu deosebită consideraţie:

Dr. Iulia **Burdujuc**
Dr. Dumitru **Bivolaru**
Dr. Vladimir **Calaraş**
Dr. Tatiana **Catan**
Dr. Vasile **Cojocaru**
Dr. Cristina **Crâşmaru**
Dr. Anatolii **Duşceac**
Dr. Nicolae **Glopina**
Dr. Svetlana **Gucal**
Dr. Valeriu **Ivaşcu**
Dr. Viorica **Magaleş**
Dr. Serghei **Palamarciuc**
Dr. Aliona **Scripnic**
Dr. Elena **Spac**
Dr. Mariana **Tofan**
Dr. Artur **Tornea**
Dr. Marina **Vatamaniuc**
Dr. Lidia **Musteaţa**

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 520-523

SCRISOARE

EXCELENŢEI SALE
DOMNULUI TRAIAN BĂSESCU,
PREŞEDINTELE ROMÂNIEI

DOMNULE PREŞEDINTE

Aş dori să aduc o motivaţie asupra necesităţii majorării burselor pentru elevi, studenţi, masteranzi, doctoranzi, medici rezidenţi şi cursanţi, bursieri ai Statului Român, care studiază în instituţii şi unităţi de învăţământ de stat din România.

Nu cunosc în detaliu situaţia actuală din Basarabia, încât am să mă opresc cu unele aprecieri asupra stării de fapte din Nordul Bucovinei care cred că e caracteristică pentru întreaga comunitate românească din Ucraina.

Suntem atinşi ca şi toţi cetăţenii ucraineni de o criză economică perpetuă căreia clasa politică de acolo, în loc să-i caute soluţii se află într-o luptă continuă pentru ascensiunea la putere. În acest context local şi sub influenţe negative globale, societatea ucraineană tinde spre o degradare economică şi morală continuă, înflorirea corupţiei, creşterea inechităţii sociale, apariţia a tot mai mulţi oligarhi şi sărăcia altor pături sociale, ignoranţa culturii, creşterea violenţei, a criminalităţii şi a manifestărilor naţionaliste. Se mai adaugă influenţele globalizării cu scăderea importanţei familiei şi uniformizarea societăţii pentru transformarea ei într-o societate de consum.

Comunitatea românească este şi mai mult marginalizată şi face cu greu faţă la realităţile economice cotidiene. În aceste condiţii este foarte important să ştii cine eşti ca să-ţi poţi forma nişte repere morale foarte trainice, pentru a rezista la toate provocările degradante, inclusiv degradarea naţionalităţii. Aceste eforturi pentru consolidarea identităţii culturale sunt deosebit de importante pentru ultimii supravieţuitori ai neamului românesc din Nordul Bucovinei de la 1744 încoace. Nu de alta, dar deznaţionalizarea românilor începută de austrieci prin forţă, continuată de bolşevici prin moarte, continuă şi astăzi prin **ignoranţă**.

Necazurile au început însă de la austrieci prin colonizarea cu elemente alogene şi suprimarea elementului românesc băştinaş, considerat ca „un pericol pentru cultura germană”. După care sovieticii iniţial ne-au trecut prin focul epurărilor şi al ororilor staliniste, apoi au instalat teroarea roşie peste satele unde au mai rezistat căsuţe locuite de bătrâni calici,

văduve şi copii orfani. Le-au spart icoanele, i-au deposedat de toate bunurile din gospodărie, apoi cu fanfară, steaguri roşii şi sloganuri de libertate şi egalitate i-au scos desculţi şi flămânzi, mânaţi cu baionetele la muncă pentru construcţia comunismului luminos.

Astăzi par incredibile, izvorâte dintr-o minte bolnavă, dar din păcate sunt reale şi s-au petrecut cu doar 40-60 de ani în urmă. Frica era la ordinea zilei, iar dacă istovit de muncă şi foame, reuşeai să mai prinzi un răsărit de soare, te puteai considera foarte fericit că mai trăieşti, sau nenorocit că n-ai murit să scapi de chinuri. În asemenea condiţii critice, când prioritară era supravieţuirea, nu le mai ardea oamenilor de hrană spirituală.

Mai mult, în localităţile, altădată înfloritoare, oamenii frumoşi la suflet şi harnici, care prin muncă îşi asigurau belşug, fericire şi armonie cu toţi din jur, după ce au fost jefuiţi de toată averea şi batjocoriţi în cel mai bestial mod, au început să fie intoxicaţi cu mitul vieţii grele de dinainte de eliberare şi a luptei de clasă a poporului asuprit de regimul burghezo-moşieresc român, de fapt fiind însă siguri aruncaţi în cea mai grea robie colhoznică. Era instalată o izolare totală. Totul era cenzurat, încât singurele informaţii primite erau cele pe care doreau tovarăşii cu steluţă în frunte să le ştim. Iar tradiţia orală, puternic vitregită şi sub ameninţarea arestărilor şi deportărilor cu acuzaţie de „manifestări sau propagande antisovietice", a fost înlocuită prin cultul lui Lenin. Aşa a început îndoctrinarea.

Din cauza fricii, memoria şi conştiinţa colectivă a predecesorilor noştri nu a ajuns până la generaţiile actuale. Aşa ne-am trezit cu un mare gol în ceea ce priveşte trecutul existenţei noastre pe acest colţ nordic al grădinii lui Decebal şi a preţuirii faptului că suntem români. Şi astfel pradă uşoară la propaganda mincinoasă pe care ne-au servit-o şi ne-o servesc încă cu atâta ardoare noii noştri pseudosavanţi şi alţi oportunişti ai naţionalismului agresiv ucrainean. Suplimentar, s-a fabricat naţionalitatea de „**moldovean**" şi „**limbă moldovenească**". S-a cultivat superioritatea culturii ruse faţă de culturile celorlalte neamuri din restul republicilor unionale.

Această atitudine a început să prindă teren, mai ales la generaţiile tinere lipsite de memoria trecutului şi lipsite de contactul cu cultura română autentică şi a surselor de informare obiective, ştiinţifice, şi private de orice posibilitate de informare suplimentară decât cea oferită de sistem. Astfel, îndoctrinarea a prins şi încă prinde tot mai mult teren. Mai mult de atât, la drept vorbind oamenii când au probleme economice de interes vital, nu mai sunt consumatori de cultură, nu le mai arde de asemenea aspecte ale existenţei lor. Astfel nepăsarea în timp a făcut loc uitării. Ajutată şi de autorităţi, care au avut grijă să găsească soluţii la orice întrebare.

Servind minciuni vopsite, înfăţişate ca singurele veridice, care, oferite zi de zi, în paralel cu îngrădirea accesului la adevăr, i-au privat pe oameni de un discernământ corect şi le-au făcut loc în creieri, implementându-le profund în mentalităţi identificarea şi apartenenţa la cultură slavă superioară şi mândria de a fi sovietici. Aşa, masele mari de cetăţeni au fost transformaţi în nişte profani creduli, supuşi şi uşor de manevrat de mai marii partidului, toţi fiind devotaţi şi lucrând din

convingeri şi cu mândrie.

Serviciile de securitate între timp monitorizau atent toţi intelectualii şi reacţionau prompt şi cu duritate când cineva îndrăznea să deschidă ochii. Această stare de necunoaştere şi ignoranţă dă roade până astăzi pentru că nu s-a creat încă acces şi nu se promovează adevărul istoric şi preţuirea propriului neam. Situaţia respectivă e alimentată şi de faptul că s-a creat o atitudine total ostilă faţă de „**moldoveni**", planând şi astăzi o reticenţă şi suspiciune asupra noastră din partea naţiunii titulare.

Încă de pe timpul naşterii ţării sovietelor, ruşii, cu impresia lor de rasă superioară, de republică soră mai mare i-au avut pe alţii inferiori. La fel a fost şi cu moldovenii pe care i-au luat de proşti. Pe seama lor s-au făcut toate bancurile iar când vrei să înjuri pe cineva nu-i zici că-i prost, dar îi zici că-i moldovean. Astfel „**moldovan**" a devenit sinonimul prostului în URSS. De le explici că de fapt suntem români eşti luat în derâdere şi calificat ca – „**acelaşi moldovan, dar cu certificat de calitate**". Adică românii sunt proşti mai rafinaţi.

În această stare de lucruri cu lipsa reperelor morale, a recunoaşterii identităţii adevărate de neam, cu o imagine greşită (impusă de alţii) faţă de propriul neam, chiar a ruşinii deja pentru unii de a te fi născut român, a lipsei contactului cu propria cultură, fac ca zi de zi tot mai mulţi să se identifice cu „naţiunea superioară" şi să cadă pradă în marea gloată a înstrăinării şi **asimilării, silenţioase, dar mai eficientă ca oricând**. Încât ce nu a reuşit Stalin să termine prin execuţii în masă şi deportări, terminăm noi astăzi prin neştiinţă şi ignoranţă. Încât politica de deznaţionalizare propagată atâta vreme de sovietici abia acum dă adevăratele roade, autorităţile ucrainene netrebuind să facă mare lucru pentru continuarea acestui proces pentru că el merge deja aproape de la sine. Şi e păcat! E păcat, pentru că în nişte condiţii deosebit de ostile am reuşit totuşi de-a lungul veacurilor să ne păstrăm limba şi datinile nespurcate şi am ajuns ca tocmai astăzi când există puţină libertate, să abdicăm în inconştienţă şi să ne vindem mama şi limba uitării. Şi e păcat pentru că-i un schimb păgubos. Dăm pietre scumpe pe mărgele se sticlă. Însă cum v-am explicat mai sus, puţini dintre noi de acolo înţeleg asta, precum şi mai puţini au curajul să facă câte ceva pentru păstrarea românismului la Cernăuţi şi-n Nordul Bucovinei.

Continuă divizarea etnicilor români în mai mult societăţi culturale, între care se menţine un grad de rivalitate, însă nici nu există lideri suficient de impunători care să reuşească să-i unească pe toţi. Trist e că din rândul tinerilor nu se întrezăresc personalităţi puternice, patrioţi devotaţi care să vină la momentul necesar în locul generaţiilor vârstnice, şi să menţină mai departe flacăra românismului aprinsă. Conflictul e agravat şi prin faptul că Departamentul pentru Relaţii cu Românii de Pretutindeni îi sprijină doar pe unii. Chiar şi aşa, apar multe semne de întrebare asupra corectitudinii criteriilor de finanţare, a eficienţei folosirii banilor de la Cernăuţi şi a impactului pe care ar trebui să-i aibă asupra comunităţii româneşti. Au mai fost şi glasuri din ţară, care în loc să ne ajute cu ceva, ne-au învinuit că noi

singuri suntem vinovaţi de situaţia pe care o avem, pentru că singuri i-am primit pe bolşevici. În general opinia publică nu ştie nimic de Cernăuţi. Alţii îl situează undeva mai sus de Chişinău, undeva prin Republica Moldova şi doar foarte puţini ştiu că este în Ucraina. Chiar şi aşa, tot nu le pasă ce-i cu oraşul acesta şi cu oamenii de acolo. Şi cu ce resurse şi argumente să vii să lămureşti oamenii din Nordul Bucovinei să-şi iubească neamul românesc şi să-l readuci, să-l faci pe om să se reidentifice la civilizaţia românească şi să se mândrească şi să ţină la aceasta, când ei văd o indiferenţă totală faţă de ei din partea României. Nicio forţă politică nu ne ia în calcul.

Nu există sau nu se vede o strategie naţională faţă de noi. Iar din partea slavilor se duce un război mediatic şi nu numai, permanent. Ba mai mult, Statul Român în loc să ne vină în ajutor pentru identificarea problemelor minorităţii româneşti din Ucraina, pentru ierarhizarea importanţei lor şi identificarea modalităţilor de soluţionare a lor, ne creează noi probleme prin îngrădirea libertăţii de mişcare, prin tarife mari şi înăsprirea condiţiilor de acordare a vizelor prin introducerea invitaţiilor. Deasemenea, manifestă o atitudine sub orice critică în privinţa reacordării cetăţeniei româneşti celor ce-au avut-o şi urmaşilor lor.

Nu se ajută şcolile cu carte românească. Iar tinerii veniţi la studii în ţară sunt lăsaţi de izbelişte, şi cu o bursă stabilită în urmă cu 11 ani. Din păcate, România e încă prea puţin dezvoltată ca să reprezinte un argument economic pentru atragerea la valorile româneşti. În rândul adulţilor se simte frustrare şi sentiment de abandon şi de trădare chiar, iar în rândul tinerilor indiferenţă. **Astfel, în câteva decenii, urmele româneşti din Nordul Bucovinei vor dispărea**!

Totuşi îmi vine greu să cred că pentru Naţiunea Română, noi, românii, nord-bucovineni, nu mai contăm deloc. Îmi vine greu să cred că Statul Român poate asista nepăsător în continuare la asimilarea silenţioasă a românilor din Ucraina! Nu ştiu ce vă raportează misiunile de monitorizare ale OSCE, dar situaţia nu este în roz aşa cum o prezintă oficialităţile ucrainene. Există multe probleme, una din ele, esenţială chiar, este educaţia în limba maternă. Dacă şcoli încă mai există, studii superioare nu poţi obţine decât în limba de stat, şi acelea puţin accesibile pentru populaţia românească sărăcită. Din cauza asta sunt tot mai puţini tineri specialişti români şi buni patrioţi în acelaşi timp. Avem nevoie de lideri performanţi, tineri. Aşa că, vă rog, daţi dovadă că vă pasă de noi, şi ca un prim pas în vederea salvării românismului în teritoriile româneşti abandonate rezolvaţi problema burselor. Faceţi, **în sfârşit**, studiul în România atractiv pentru tinerii români din Ucraina.

Cu deosebit respect,

Dr. Nicolae GLOPINA
medic rezident,
bursier al Statului Român

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istorice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 524-525

POSTFAŢĂ

ASTRA, MEMORIA ŞI VIITORUL

În condiţiile actuale, când unora li se pare – iar alţii au chiar certitudinea (tristă, credem noi) – că procesul inexorabil de globalizare duce neapărat, sau ar trebui să ducă la stingerea graduală a sentimentului identităţii naţionale, la contopirea diverselor apartenenţe cu adânci rădăcini în istorie într-o melasă universală de de culoare gri, este întemeiată poziţia, opinia celor care cred – confirmaţi de numeroase realităţi contemporane – că acest sentiment al identităţii şi contextul statal în care el continuă să persiste şi să se afirme, nu şi-au pierdut vigoarea şi valabilitatea. Că el nu vine în contradicţie cu exigenţele globalizării. În simfonia cooperării tot mai pronunţate a naţiunilor, fiecare dintre ele aduce contribuţia valorilor sale specifice, a geniului său creator, în paralel şi conex cu eforturile de aliniere la cerinţele dezvoltării economice, tehnice şi financiare ale contemporaneităţii. Conştiinţa faptului că „nu suntem de nicăieri", că avem un bagaj propriu de valori specifice este, dimpotrivă, un factor de stimulare a evoluţiei fiecăruia dintre noi, popor sau naţiune, pe drumul larg deschis al progresului. A fi, deci, tu însuţi, fără discriminări faţă de meritele sau virtuţile altora, rămâne o constantă pozitivă, stimulativă a evoluţiilor în curs.

Asociaţiunea Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român – **ASTRA**, împărtăşind în mod echilibrat o asemenea viziune, a acordat şi acordă o atenţie continuă manifestărilor ce se înscriu în acest perimetru. Cunoaşterea trecutului, a marilor evenimente înfăptuite de înaintaşi, asistenţa şi – de ce nu? – protecţia cultural-spirituală acordată fraţilor noştri aflaţi în afara nucleului statal românesc – supuşi în destule locuri la presiunea asimilatoare a celor cu care au de convieţuit –, prospectarea atentă a unor evoluţii viitoare probabile, îndemnarea stăruitoare a oficialităţii româneşti să acorde o atenţie sporită unor asemenea probleme (încât românii de peste graniţă să nu aibă senzaţia de mare tristeţe că au fost abandonaţi) – toate aceste aspecte au stat şi stau între preocupările majore ale ASTREI.

Pe aceste linii s-au înscris şi manifestările recente ale Despărţământului „Mihail Kogălniceanu" Iaşi al ASTREI. Menţionăm aici ediţia a XIII-a a „Deniilor eminesciene", acţiune tradiţională de curând încheiată. Se ştie că evocarea periodică a marelui poet, sau chiar şi numai rostirea numelui său, au pentru fraţii noştri de mai aproape sau mai de departe o funcţie simbolică ce nu poate fi subapreciată. Desfăşurarea acestei

ediţii va fi, ca de obicei, relatată pe larg în „Revista română”, prestigioasa publicaţie a Despărţământului ieşean.

Notăm apoi Simpozionul internaţional „Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice”, derulat între 8-12 aprilie 2008, cu care prilej un set de comunicări au tratat şi despre „90 de ani de la Unirea Basarabiei cu România”. Remarcabil este faptul că grupul de comunicări reunite sub genericul „Românii din afara graniţelor ţării. Coordonate istorice şi naţionale în cadrul european”, prezentate şi la simpozionul Iaşi-Cahul-Chişinău din 1-4 noiembrie 2007, au văzut deja lumina tiparului într-un compact volum de 398 de pagini.

Observăm cu satisfacţie faptul că, neoprindu-se doar la aspectul aniversar al unirii ţinutului dintre Prut şi Nistru cu patria mamă, comunicările referitoare la această temă au procedat şi la aprofundări întemeiate pe cercetarea stiinţifică a diverse laturi ale evenimentului, cum ar fi etapele procesului de unificare, ecourile lui în alte zone din ţară, atitudinea bisericii în această problemă, aportul Ligii Culturale Române la înfăptuirea Marii Uniri, activitatea Comisiei Şcolare Moldoveneşti de pe lângă Zemstva Gubernială a Basarabiei (1917-1918), atitudinea Iaşului faţă de drama refugiaţilor basarabeni din vara anului 1940 etc.

Fără a constitui un grupaj aparte, un număr de comunicări evidenţiază vechimea şi organicitatea legăturilor şi preocupărilor pe care le aveau locuitorii Moldovei întregi în deceniile şi secolele anterioare raptului ţarist din 1812

Volumul conţine şi abordări referitoare la situaţia actuală, precum şi la perspective de viitor relative la existenţa şi evoluţia comunităţilor româneşti din afara graniţelor. Avem astfel o sensibilă ilustrare a adevărului că „viitorul şi trecutul sunt a filei două feţe, / vede-n capăt începutul cine ştie să le-nveţe” (Mihai Eminescu).

Putem deci conchide că tipărirea acestor contribuţii, nu numai aniversare, ci şi cu un bun suport ştiinţific, se înscrie corespunzător pe linia, tradiţională pentru ASTRA, de afirmare şi de fortificare a identităţii româneşti, luminoase, paşnice şi propulsive pentru toţi conaţionalii noştri.

Prof. univ. dr. Vasile BOZGA
Membru al Despărţământului ASTRA Bucureşti

Românii din afara graniţelor ţării.
Iaşi-Chişinău: legături istroice,
Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008, p. 526-530

FOTOGRAFII

Foto 1 – Afişul Simpozionului internaţional „Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice", Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008 (autor: **Mihai Panainte**).

Foto 2 – Iaşi, 9 aprilie 2008, Sala de conferinţe a Muzeului Unirii – deschiderea lucrărilor Simpozionului internaţional: conf. univ. dr. **Ion Gumenâi**, preşedinte al Centrului de monitorizare şi implemenatre a noilor metode de cercetare în domeniul istoriei „Pro Historica" Chişinău şi prodecan al Facultăţii de Istorie şi Psihologie a Universităţii de Stat a Moldovei din Chişinău; **Constantin Neculau**, viceprimar al Municipiului Iaşi; prof. univ. dr. **Mihai Toma**, decanul Facultăţii de Fizică a Universităţii „Al. I. Cuza" Iaşi (moderatorul şedinţei); prof. **Areta Moşu**, vicepreşedinte al Asociaţiunii Transilvane pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român, preşedinte al Despărţământului „Mihail Kogălniceanu" Iaşi; prof. univ. dr. **Gheorghe Iacob**, prorector Programe Masterat şi Doctorat al Universităţii „Al. I. Cuza" Iaşi.

Foto 3 – Iaşi, 9 aprilie 2008, Casa „Vasile Pogor", Galeriile „Pod Pogor" – fotografie de grup cu participanţii la lucrările secţiunii *Istorie şi civilizaţie românească* (I) şi *Limbă şi literatură română*.

Foto 4 – Ruginoasa, 10 aprilie 2008 – fotografie de grup cu participanţii la dezvelirea plăcii memoriale ***Gheorghe I. Brătianu – 55 de ani de la trecerea în nefiinţă*** (coordonator program: **Iulian Pruteanu-Isăcescu**; autorul textului plăcii: prof. univ. dr. **Ion Toderaşcu** (Universitatea „Al. I. Cuza" Iaşi).

Foto 5 – Chişinău, 11 aprilie 2008, Sala cu Cămin, Uniunea Scriitorilor din Moldova – dr. **Ioan Lăcătuşu** (Despărţământul ASTRA Covasna-Harghita), Dl. **Dorin Chirtoacă**, primarul Municipiului Chişinău şi prof. **Areta Moşu**.

Foto 6 – Chişinău, 11 aprilie 2008, Sala cu Cămin, Uniunea Scriitorilor din Moldova – fotografie de grup cu participanţii la lucrările secţiunii *Istorie şi civilizaţie românească* (II): prezintă **Octavian Zelinski**, preşedinte al Despărţământului ASTRA „Alexandru Boldur" Anenii Noi.

Foto 7 – Chişinău, 11 aprilie 2008, Sala cu Cămin, Uniunea Scriitorilor din Moldova – fotografie de grup cu participanţi la *Întâlnirile ASTREI* – Masa rotundă: *Românii din afara graniţelor ţării. Evoluţie şi perspective* (II).

*

Comitetul de organizare al Simpozionului internaţional al ASTREI „Românii din afara graniţelor ţării. Iaşi-Chişinău: legături istorice", Iaşi-Chişinău, 8-12 aprilie 2008

Areta MOŞU (preşedinte) – ASTRA Iaşi
Dan JUMARĂ (copreşedinte) – Muzeul Literaturii Române Iaşi
Iulian PRUTEANU-ISĂCESCU (secretar) – ASTRA Iaşi,
Muzeul Literaturii Române Iaşi
Valentin TALPALARU (membru) – ASTRA Iaşi,
Muzeul Literaturii Române Iaşi
Mircea-Cristian GHENGHEA (membru) – ASTRA Iaşi

Fotografii

Foto 1

Foto 2

Foto 3

Foto 4

Foto 5

Foto 6

Foto 7